നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ദീഘനികായേ

സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയവന്ദനാ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ പഭവനിസ്സയവിസുദ്ധിപടിവേദനത്ഥം, തം പന ധമ്മസംവണ്ണനാസു വിഞ്ഞൂനം ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥം, തം സമ്മദേവ തേസം ഉഗ്ഗഹധാരണാദിക്കമലദ്ധബ്ബായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സബ്ബഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥം. അഥ വാ മങ്ഗലഭാവതോ, സബ്ബകിരിയാസു പുബ്ബകിച്ചഭാവതോ, പണ്ഡിതേഹി സമ്മാചരിതഭാവതോ, ആയതിം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനതോ ച സംവണ്ണനായം രതനത്തയപണാമകിരിയാ. അഥ വാ രതനത്തയപണാമകരണം പൂജനീയപൂജാപുഞ്ഞവിസേസനിബ്ബത്തനത്ഥം, തം അത്തനോ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ബലാനുപ്പാദനത്ഥം, അന്തരാ ച തസ്സ അസങ്കോചനത്ഥം, തദുഭയം അനന്തരായേന അട്ഠകഥായ പരിസമാപനത്ഥം. ഇദമേവ ച പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി - ''ഇതി മേ പസന്നമതിനോ...പേ॰... തസ്സാനുഭാവേനാ''തി. വത്ഥുത്തയപൂജാ ഹി നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസമ്ബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപ്പഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി, ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. യഥാഹ -

''പൂജാരഹേ പൂജയതോ, ബുദ്ധേ യദി വ സാവകേ''തിആദി (ധ॰ പ॰ ൧൯൫; അപ॰ ൧.൧൦.൧), തഥാ -

> ''യേ ഭിക്ഖവേ ബുദ്ധേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ തേ പസന്നാ. അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീ''തിആദി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦).

> ''ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
> വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ.
> ധമ്മോതി...പേ॰... സങ്ഘോതി...പേ॰... ദീപസ്സാ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩);

തഥാ -

> ''യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ... പേ॰... ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതീ''തിആദി (അ॰ നി॰ ൩.൧൦; ൧൧.൧൧),

> ''അരഞ്ഞേ രുക്ഖമൂലേ വാ...പേ॰...

ഭയം വാ ഛമ്ഭിതത്തം വാ,
ലോമഹംസോ ന ഹേസ്സതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ച

തത്ഥ യസ്സ വത്ഥുത്തയസ്സ വന്ദനം കത്തുകാമോ, തസ്സ ഗുണാതിസയയോഗസന്ദസ്സനത്ഥം **"കരുണാസീതലഹദയ"**ന്തിആദിനാ ഗാഥത്തയമാഹ. ഗുണാതിസയയോഗേന ഹി വന്ദനാരഹഭാവോ, വന്ദനാരഹേ ച കതാ വന്ദനാ യഥാധിപ്പേതപ്പയോജനം സാധേതീതി. തത്ഥ യസ്സാ ദേസനായ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ ന വിനയദേസനാ വിയ കരുണാപ്പധാനാ, നാപി അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപ്പധാനാ, അഥ ഖോ കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാതി തദുഭയപ്പധാനമേവ താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഥോമനം കാതും തംമൂലകത്താ സേസരതനാനം "കരുണാസീതലഹദയ"ന്തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ കിരതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി, അപനേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ കിണാതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി, വിബാധതീതി അത്ഥോ, പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം കരോതീതി വാ കരുണാ. അഥ വാ കമിതി സുഖം, തം രുന്ധതീതി കരുണാ. ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ, അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി. കരുണായ സീതലം കരുണാസീതലം, കരുണാസീതലം ഹദയം അസ്സാതി കരുണാസീതലഹദയോ, തം **കരുണാസീതലഹദയം.** തത്ഥ കിഞ്ചാപി പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിച്ഛനസഭാവതായ, ബ്യാപാദാരതീനം ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച സത്തസന്താനഗതസന്താപവിച്ഛേദനാകാരപ്പവത്തിയാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ ഉപലബ്ഭതി, തഥാപി ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിയാ പരൂപതാപാസഹനരസാ അവിഹിംസാഭൂതാ കരുണാ വിസേസേന ഭഗവതോ ചിത്തസ്സ ചിത്തപസ്സദ്ധി വിയ സീതീഭാവനിമിത്തന്തി വുത്തം **"കരുണാസീതലഹദയ"**ന്തി. കരുണാമുഖേന വാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ അസാധാരണഞാണവിസേസനിബന്ധനഭൂതാ സാതിസയം നിരവസേസഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിയ സവിസയബ്യാപിതായ മഹാകരുണാഭാവം ഉപഗതാ കരുണാവ ഭഗവതോ അതിസയേന ഹദയസീതലഭാവഹേതൂതി ആഹ **"കരുണാസീതലഹദയ"**ന്തി. അഥ വാ സതിപി മേത്താമുദിതാനം സാതിസയേ ഹദയസീതീഭാവനിബന്ധനത്തേ സകലബുദ്ധഗുണവിസേസകാരണതായ താസമ്പി കാരണന്തി കരുണാവ ഭഗവതോ ഹദയസീതലഭാവകാരണം വുത്താ. കരുണാനിദാനാ ഹി സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ. കരുണാനുഭാവനിബ്ബാപിയമാനസംസാരദുക്ഖസന്താപസ്സ ഹി ഭഗവതോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതായ അനേകാനിപി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പാനം അകിലന്തരൂപസ്സേവ നിരവസേസബുദ്ധകരധമ്മസമ്ഭരണനിയതസ്സ സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യസ്സ ച സന്നിഹിതേസുപി സത്തസങ്ഖാരസമുപനീതഹദയൂപതാപനിമിത്തേസു ന ഈസകമ്പി ചിത്തസീതീഭാവസ്സ ഞ്ഞഥത്തമഹോസീതി. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ തീസുപി അവത്ഥാസു ഭഗവതോ കരുണാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പജാനാതീതി പഞ്ഞാ, യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞാവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനതോ പകാരേഹി ധമ്മസഭാവാവജോതനട്ഠേന പജ്ജോതോതി പഞ്ഞാപജ്ജോതോ, സവാസനപ്പഹാനതോ വിസേസേന ഹതം

സമുഗ്ഘാടിതം വിഹതം, പഞ്ഞാപജ്ജോതേന വിഹതം പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതം. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മോഹനമത്തമേവ വാ തന്തി മോഹോ, അവിജ്ജാ, സ്വേവ വിസയസഭാവപടിച്ഛാദനതോ അന്ധകാരസരിക്ഖതായ തമോ വിയാതി തമോ, പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ മോഹതമോ ഏതസ്സാതി പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമോ, തം **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം** . സബ്ബേസമ്പി ഹി ഖീണാസവാനം സതിപി പഞ്ഞാപജ്ജോതേന അവിജ്ജാന്ധകാരസ്സ വിഹതഭാവേ സദ്ധാധിമുത്തേഹി വിയ ദിട്ഠിപ്പത്താനം സാവകേഹി, പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേഹി ച സവാസനപ്പഹാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം കിലേസപ്പഹാനസ്സ വിസേസോ വിജ്ജതീതി സാതിസയേന അവിജ്ജാപ്പഹാനേന ഭഗവന്തം ഥോമേന്തോ ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

അഥ വാ അന്തരേന പരോപദേസം അത്തനോ സന്താനേ അച്ചന്തം അവിജ്ജാന്ധകാരവിഗമസ്സ നിബ്ബത്തിതത്താ, തഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതായ, ബലേസു ച വസീഭാവസ്സ സമധിഗതത്താ, പരസന്തതിയഞ്ച ധമ്മദേസനാതിസയാനുഭാവേന സമ്മദേവ തസ്സ പവത്തിതത്താ ഭഗവാവ വിസേസതോ മോഹതമവിഗമേന ഥോമേതബ്ബോതി ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതോ"**തി പദേന ഭഗവതോ പടിവേധപഞ്ഞാ വിയ ദേസനാപഞ്ഞാപി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന ഏകസേസനയേന വാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ഞേയ്യപരിയന്തികത്താ സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവാവബോധനസമത്ഥേന അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപജ്ജോതേന സബ്ബഞേയ്യധമ്മസഭാവച്ഛാദകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ വിധമിതത്താ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഭഗവതോ മോഹതമവിനാസോതി കത്വാ വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഏത്ഥ ച മോഹതമവിധമനന്തേ അധിഗതത്താ അനാവരണഞാണം കാരണൂപചാരേന സകസന്താനേ മോഹതമവിധമനം ദട്ഠബ്ബം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സവാസനപ്പഹാനമേവ ഹി കിലേസാനം ''ഞേയ്യാവരണപ്പഹാന''ന്തി, പരസന്താനേ പന മോഹതമവിധമനസ്സ കാരണഭാവതോ അനാവരണഞാണം ''മോഹതമവിധമന''ന്തി വുച്ചതീതി.

കിം പന കാരണം അവിജ്ജാവിഗ്ഘാതോ യേവേകോ പഹാനസമ്പത്തിവസേന ഭഗവതോ ഥോമനാനിമിത്തം ഗയ്ഹതി, ന പന സാതിസയനിരവസേസകിലേസപ്പഹാനന്തി? തപ്പഹാനവചനേനേവ തദേകട്ഠതായ സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതജോതിതഭാവതോ. ന ഹി സോ താദിസോ കിലേസോ അത്ഥി, യോ നിരവസേസഅവിജ്ജാപ്പഹാനേന ന പഹീയതീതി. അഥ വാ വിജ്ജാ വിയ സകലകുസലധമ്മസമുപ്പത്തിയാ നിരവസേസാകുസലധമ്മനിബ്ബത്തിയാ, സംസാരപ്പവത്തിയാ ച അവിജ്ജാ പധാനകാരണന്തി തബ്ബിഗ്ഘാതവചനേന സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതോ വുത്തോയേവ ഹോതീതി വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

നരാ ച അമരാ ച നരാമരാ, സഹ നരാമരേഹീതി സനരാമരോ, സനരാമരോ ച സോ ലോകോ ചാതി സനരാമരലോകോ, തസ്സ ഗരുതി സനരാമരലോകഗരു, തം **സനരാമരലോകഗരും.** ഏതേന ദേവമനുസ്സാനം വിയ

തദവസിട്ഠസത്താനമ്പി യഥാരഹം ഗുണവിസേസാവഹതോ ഭഗവതോ ഉപകാരിതം ദസ്സേതി. ന ചേത്ഥ പധാനാപധാനഭാവോ ചോദേതബ്ബോ. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോ. ഏദിസേസു ഹി സമാസപദേസു പധാനമ്പി അപ്പധാനം വിയ നിദ്ദിസീയതി യഥാ - ‘‘സരാജികായ പരിസായാ’’തി (അപ॰ അട്ഠ॰ ൧.൮൨). കാമഞ്ചേത്ഥ സത്തസങ്ഖാരഭാജനവസേന തിവിധോ ലോകോ, ഗരുഭാവസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ ഗരുകരണസമത്ഥസ്സേവ യുജ്ജനതോ സത്തലോകസ്സവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി ലോകിയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപാനി തബ്ബിപാകോ ചാതി ‘‘ലോകോ’’തി വുച്ചതി. അമരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ അധിപ്പേതാ.

അഥ വാ സമൂഹത്ഥോ ലോക-സദ്ദോ സമുദായവസേന ലോകീയതി പഞ്ഞാപീയതീതി. സഹ നരേഹീതി സനരാ, സനരാ ച തേ അമരാ ചേതി സനരാമരാ, തേസം ലോകോതി സനരാമരലോകോതി പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. അമര-സദ്ദേന ചേത്ഥ വിസുദ്ധിദേവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തേ ഹി മരണാഭാവതോ പരമത്ഥതോ അമരാ. നരാമരാനംയേവ ച ഗഹണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന, യഥാ - ‘‘സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന’’ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭). തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹരണപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തുപകാരിതായ, അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാനം, തേന വുത്തം - **‘‘സനരാമരലോകഗരു’’**ന്തി.

സോഭനം ഗതം ഗമനം ഏതസ്സാതി **സുഗതോ.** ഭഗവതോ ഹി വേനേയ്യജനുപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജന (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩; ൩.൧൯൮-൨൦൦; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൫, ൩൮൬) പടിമണ്ഡിതരൂപകായതായദുതവിലമ്ബിത-ഖലിതാനുകഡ്ഢനനിപ്പീളനുക്കുടികകുടിലാകുലതാദിദോസരഹിതം വിലാസിതരാജഹംസവസഭവാരണമിഗരാജഗമനം കായഗമനം ഞാണഗമനഞ്ച വിപുലനിമ്മലകരുണാസതിവീരിയാദിഗുണവിസേസസഹിതമഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധി അനവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി.

അഥ വാ സയമ്ഭുഞാണേന സകലമ്പി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിജാനന്തോ ഞാണേന സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി **സുഗതോ.** തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി **സുഗതോ.** ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി **സുഗതോ.** ലോകനിരോധഗാമിനിപടിപദം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പടിപന്നോതി **സുഗതോ.** സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി, ന പച്ചേതി, ന പച്ചാഗച്ഛതീതി **സുഗതോ**തിആദിനാ നയേന അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ . അഥ വാ സുന്ദരം ഠാനം സമ്മാസമ്ബോധിം നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോ അധിഗതോതി **സുഗതോ.** യസ്മാ വാ ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസഞ്ഹിതം വിനേയ്യാനം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ ച ധമ്മം ഭാസതി, തസ്മാ സമ്മാ ഗദതീതി **സുഗതോ,** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. ഇതി സോഭനഗമനതാദീഹി സുഗതോ, തം **സുഗതം.**

പുഞ്ഞപാപകമ്മേഹി ഉപപജ്ജനവസേന ഗന്തബ്ബതോ ഗതിയോ, ഉപപത്തിഭവവിസേസാ. താ പന നിരയാദിവസേന പഞ്ചവിധാ, താഹി സകലസ്സാപി ഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അവിപാകാരഹഭാവകരണേന നിവത്തിതത്താ ഭഗവാ പഞ്ചഹിപി ഗതീഹി സുട്ഠു മുത്തോ വിസംയുത്തോതി ആഹ - **"ഗതിവിമുത്ത"**ന്തി. ഏതേന ഭഗവതോ കത്ഥചിപി ഗതിയാ അപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി, യതോ ഭഗവാ "ദേവാതിദേവോ"തി വുച്ചതി, തേനേവാഹ -

> "യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
> യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
> തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ"തി. (അം॰ നി॰ ൪.൩൬);

തംതംഗതിസംവത്തനകാനഞ്ഹി കമ്മകിലേസാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ബോധിമൂലേയേവ സുപ്പഹീനത്താ നത്ഥി ഭഗവതോ ഗതിപരിയാപന്നതാതി അച്ചന്തമേവ ഭഗവാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസസത്തനികായേഹി സുപരിമുത്തോ, തം **ഗതിവിമുത്തം. വന്ദേ**തി നമാമി, ഥോമേമീതി വാ അത്ഥോ.

അഥ വാ **ഗതിവിമുത്ത**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപ്പത്തിയാ ഭഗവന്തം ഥോമേതി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീഹാകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ - അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ, പരഹിതപടിപത്തിതോ ച. തേസു അത്തഹിതസമ്പത്തി അനാവരണഞാണാധിഗമതോ, സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തപ്പഹാനതോ, അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിതോ ച വേദിതബ്ബാ. പരഹിതപടിപത്തി ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനാതോ, വിരുദ്ധേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയതോ, ഞാണപരിപാകകാലാഗമനതോ ച. സാ പനേത്ഥ ആസയതോ പയോഗതോ ച ദുവിധാ പരഹിതപടിപത്തി, തിവിധാ ച അത്തഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതി. കഥം? "കരുണാസീതലഹദയ"ന്തി ഏതേന ആസയതോ പരഹിതപടിപത്തി, സമ്മാ ഗദനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന പയോഗതോ പരഹിതപടിപത്തി, "പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം ഗതിവിമുത്ത"ന്തി ഏതേഹി ചതുസച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗത-സദ്ദേന തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അവസിട്ഠേന, "പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"ന്തി ഏതേന ച സബ്ബാപി അത്തഹിതസമ്പത്തിപരഹിതപടിപത്തി പകാസിതാ ഹോതീതി.

അഥ വാ തീഹാകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ - ഹേതുതോ, ഫലതോ, ഉപകാരതോ ച. തത്ഥ **ഹേതു** മഹാകരുണാ, സാ പഠമപദേന നിദസ്സിതാ. **ഫലം** ചതുബ്ബിധം - ഞാണസമ്പദാ, പഹാനസമ്പദാ, ആനുഭാവസമ്പദാ, രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാ ദുതിയപദേന സച്ചപ്പടിവേധത്ഥേന ച സുഗത-സദ്ദേന പകാസിതാ ഹോന്തി. ആനുഭാവസമ്പദാ തതിയപദേന, രൂപകായസമ്പദാ യഥാവുത്തകായഗമനസോഭനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന, ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിയാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩; ൩.൨൦൦-൨൦൦; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൫-൩൮൭) വിനാ തദഭാവതോ. **ഉപകാരോ** അന്തരം അബാഹിരം കരിത്വാ തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മദേസനാ, സോ സമ്മാ ഗദനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന പകാസിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ “കരുണാസീതലഹദയ”ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോതി കരുണാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം. “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം “സമ്മാസമ്ബോധീ”തി വുച്ചതീതി. സമ്മാ ഗദനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ പടിപത്തിം ദസ്സേതി, ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗ-സസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസാദിഅന്തദ്വയരഹിതായ കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതായ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പകാസനതോ സുഗത-സദ്ദസ്സ. ഇതരേഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പധാനാപ്പധാനഭേദം പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണഞ്ചേത്ഥ പധാനം പയോജനം, തദഞ്ഞമപ്പധാനം. തേസു പധാനേന പരഹിതപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതി, ഇതരേന അത്തഹിതസമ്പത്തിം, തദുഭയേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു (പു॰ പ॰ ൨൪൦) ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദസ്സേതി. തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം ഉത്തമവന്ദനീയഭാവം, അത്തനോ ച വന്ദനകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദസ്സേതി.

ഏത്ഥ ച കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ ഹി അത്ഥോ “സനരാമരലോകഗരു”ന്തിആദിനാ വിപഞ്ചീയതീതി. കരുണാഗ്ഗഹണേന ച ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി, ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സമഞ്ഞായാനവിധാവനം. സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ സത്താദിപരാമസനം ഹോതീതി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം, ചതുസച്ചഞാണം, ചതുപ്പടിസമ്ഭിദാഞാണം, ചതുവേസ്സാരജ്ജഞാണം. കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാ, അട്ഠസു പരിസാസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧) അകമ്പനഞാണാനി, ദസ ബലാനി, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, സോളസ ഞാണചരിയാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫; വിഭ॰ മൂല॰ ടീ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനായ) ചതുചത്താരീസ ഞാണവത്ഥൂനി, (സം॰ നി॰ ൨.൩൪) സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി (സം॰ നി॰ ൨.൩൪) ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപ്പഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി.

തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ചരണസമ്പത്തിം, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തിം. കരുണാഗ്ഗഹണേന സത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പുബ്ബകാരിഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ . തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന

ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പരേസം താരണം, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സയം താരണം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി. സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി, തന്നിദാനഭാവതോ. പഞ്ഞാ പരിയോസാനം, തതോ ഉത്തരികരണീയാഭാവതോ. ഇതി ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം, തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനമാദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി. ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി, നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗാഹണം. അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവാഹ -

> ''ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
> കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
> വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪൨൫, ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൪; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥായം, പകിണ്ണകകഥായം; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൬.൨൦);

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി അനുയുത്തേന ''നോ ഹേതം ഭന്തേ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൫) പടിക്ഖിപിത്വാ, ''അപി ച മേ ഭന്തേ ധമ്മന്വയോ വിദിതോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൬) വുത്തം.

ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മം ഥോമേതും **''ബുദ്ധോപീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബുദ്ധോ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഭാവേത്വാ, സച്ഛികത്വാ**തി ച പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **യ**ന്തി അനിയമതോ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഉപഗതോ**തി അപരകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **വന്ദേ**തി കിരിയാനിദ്ദേസോ, **ത**ന്തി നിയമനം. **ധമ്മ**ന്തി വന്ദനകിരിയായ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഗതമലം, അനുത്തര**ന്തി ച തബ്ബിസേസനം.

തത്ഥ ബുദ്ധ-സദ്ദസ്സ താവ ''ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ''തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൻ൭-ൻ൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨) നിദ്ദേസനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ സവാസനായ അഞ്ഞാണനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമതോ, ബുദ്ധിയാ വാ വികസിതഭാവതോ ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ,** ജാഗരണവികസനത്ഥവസേന. അഥ വാ കസ്സചിപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ അനവബുദ്ധസ്സ അഭാവേന ഞേയ്യവിസേസസ്സ കമ്മഭാവേന അഗ്ഗഹണതോ കമ്മവചനിച്ഛായ അഭാവേന അവഗമനത്ഥവസേനേവ കത്തുനിദ്ദേസോ ലബ്ഭതീതി ബുദ്ധവാതി ബുദ്ധോ, യഥാ ''ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ''തി, അത്ഥതോ പന പാരമിതാപരിഭാവിതോ സയമ്ഭൂഞാണേന സഹ വാസനായ വിഹതവിദ്ധസ്തനിരവസേസകിലേസോ

മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമേയ്യ ഗുണഗണാധാരോ ഖന്ധസന്താനോ ബുദ്ധോ. യഥാഹ -

> “ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ, ബലേസു ച വസീഭാവ”ന്തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൻ൫-ൻ൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨).

അപി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ, തേന “ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ സോപി നാമ ഭഗവാ”തി വക്ഖമാനഗുണേ ധമ്മേ സമ്ഭാവനം ദീപേതി. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി സമ്മാസമ്ബോധിം. **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ, വഡ്ഢേത്വാ ച. **സച്ഛികത്വാ**തി പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ഉപഗതോ**തി പത്തോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ, ഏതസ്സ “ബുദ്ധഭാവ”ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഗതമല**ന്തി വിഗതമലം, നിദ്ദോസന്തി അത്ഥോ. **വന്ദേ**തി പണമാമി, ഥോമേമി വാ. **അനുത്തര**ന്തി ഉത്തരരഹിതം, ലോകുത്തരന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മ**ന്തി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ ച, സംസാരതോ ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരയതീതി ധമ്മോ.

അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഏവം വിവിധഗുണസമന്നാഗതോ ബുദ്ധോപി ഭഗവാ യം അരിയസങ്ഖാതം ധമ്മം ഭാവേത്വാ, ഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം പന സച്ഛികത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോ, തമേതം ബുദ്ധാനമ്പി ബുദ്ധഭാവഹേതുഭൂതം സബ്ബദോസമലരഹിതം അത്തനോ ഉത്തരിതരാഭാവേന അനുത്തരം പടിവേധസദ്ധമ്മം നമാമീതി. പരിയത്തിസദ്ധമ്മസ്സാപി തപ്പകാസനത്താ ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ “അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം ഭാവേത്വാ അധിഗച്ഛി, തീണി പിടകാനി സമ്മസീ”തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തത്താ പരിയത്തിധമ്മസ്സാപി സച്ഛികിരിയാസമ്മസനപരിയായോ ലബ്ഭതീതി സോപി ഇധ വുത്തോ യേവാതി ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ “യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ, സച്ഛികത്വാ”തി ച വുത്തത്താ ബുദ്ധകരധമ്മഭൂതാഹി പാരമിതാഹി സഹ പുബ്ബഭാഗേ അധിസീലസിക്ഖാദയോപി ഇധ ധമ്മ-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. താപി ഹി വിഗതപടിപക്ഖതായ വിഗതമലാ, അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരാ ചാതി. തഥാ ഹി സത്താനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണായ കതമഹാഭിനീഹാരോ മഹാകരുണാധിവാസപേസലജ്ഝാസയോ പഞ്ഞാവിസേസപരിയോദാതനിമ്മലാനം ദാനദമസഞ്ഞമാദീനം ഉത്തമധമ്മാനം സതസഹസ്സാധികാനി കപ്പാനം ചത്താരി അസങ്ഖേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസം ഭാവനാപച്ചക്ഖകരണേഹി കമ്മാദീസു അധിഗതവസീഭാവോ, അച്ഛരിയാചിന്തേയ്യമഹാനുഭാവോ, അധിസീലഅധിചിത്താനം പരമുക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഭഗവാ പച്ചയാകാരേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണം പേസേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി.

ഏത്ഥ ച “ഭാവേത്വാ”തി ഏതേന വിജ്ജാസമ്പദായ ധമ്മം ഥോമേതി, ‘സച്ഛികത്വാ’തി ഏതേന വിമുത്തിസമ്പദായ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ. അഥ വാ പഠമേന ഖയഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദഞാണഭാവേന. പുരിമേന വാ വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പുരിമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന

നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ബുദ്ധഭാവം ഉപഗതോ"തി ഏതേന സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പുരിമേന അകാലികതായ, പച്ഛിമേന ഏഹിപസ്സികതായ. പുരിമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, പച്ഛിമേന പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതായ ധമ്മം ഥോമേതി.

"ഗതമല"ന്തി ഇമിനാ സംകിലേസാഭാവദീപനേന ധമ്മസ്സ പരിസുദ്ധതം ദസ്സേതി, "അനുത്തര"ന്തി ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന വിപുലപരിപുണ്ണതം. പഠമേന വാ പഹാനസമ്പദം ധമ്മസ്സ ദസ്സേതി, ദുതിയേന പഭാവസമ്പദം. ഭാവേതബ്ബതായ വാ ധമ്മസ്സ ഗതമലഭാവോ യോജേതബ്ബോ . ഭാവനാഗുണേന ഹി സോ ദോസാനം സമുഗ്ഘാതകോ ഹോതീതി. സച്ഛികാതബ്ബഭാവേന അനുത്തരഭാവോ യോജേതബ്ബോ. സച്ഛികിരിയാനിബ്ബത്തിതോ ഹി തദുത്തരികരണീയാഭാവതോ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരോതി. തഥാ "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സഹ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

ഏവം സങ്ഖേപേനേവ സബ്ബധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മം അഭിത്ഥവിത്വാ, ഇദാനി അരിയസങ്ഘം ഥോമേതും **"സുഗതസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഗതസ്സാ**തി സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ, തസ്സ "പുത്താന"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഓരസാന**ന്തി പുത്തവിസേസനം. **മാരസേനമഥനാന**ന്തി ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണനിദ്ദേസോ, തേന കിലേസപ്പഹാനമേവ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവകാരണം അനുജാനാതീതി ദസ്സേതി. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ, തേന ച സതിപി തേസം സത്തവിസേസഭാവേന അനേകസതസഹസ്സസങ്ഖ്യഭാവേ ഇമം ഗണനപരിച്ഛേദം നാതിവത്തന്തീതി ദസ്സേതി, മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവാനതിവത്തനതോ. **സമൂഹ**ന്തി സമുദായനിദ്ദേസോ. **അരിയസങ്ഘ**ന്തി ഗുണവിസിട്ഠസങ്ഘാതഭാവനിദ്ദേസോ, തേന അസതിപി അരിയപുഗ്ഗലാനം കായസാമഗ്ഗിയം അരിയസങ്ഘഭാവം ദസ്സേതി, ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവതോ. തത്ഥ ഉരസി ഭവാ ജാതാ, സംവദ്ധാ ച ഓരസാ. യഥാ ഹി സത്താനം ഓരസപുത്താ അത്തജാതതായ പിതുസന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ വിസേസേന ഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേതേപി അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതതായ ഭഗവതോ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ, അരിയധമ്മരതനസ്സ ച ഏകന്തഭാഗിനോതി ഓരസാ വിയ **ഓരസാ.** അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേന അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ, ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഉരോവായാമജനിതാഭിജാതതായ നിപ്പരിയായേന "ഓരസപുത്താ"തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. സാവകേഹി പവത്തിയമാനാപി ഹി ധമ്മദേസനാ ഭഗവതോ "ധമ്മദേസനാ" ഇച്ചേവ വുച്ചതി, തംമൂലകത്താ, ലക്ഖണാദിവിസേസാഭാവതോ ച.

യദിപി അരിയസാവകാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമസമയേ ഭഗവതോ വിയ തദന്തരായകരണത്ഥം ദേവപുത്തമാരോ , മാരവാഹിനീ വാ ന ഏകന്തേന

അപസാദേതി, തേഹി പന അപസാദേതബ്ബതായ കാരണേ വിമഥിതേ തേപി വിമഥിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ - **"മാരസേനമഥനാന"**ന്തി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ 'മാരമാരസേനമഥനാന'ന്തി വത്തബ്ബേ "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വിയ ദേവപുത്തമാരസ്സാപി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ കിലേസബലകായോ "സേനാ"തി വുച്ചതി. യഥാഹ - "കാമാ തേ പഠമാ സേനാ"തിആദി (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮, ൬൮; ചൂളനി॰ ൪൭). സാ ച തേഹി ദിയഡ്ഢസഹസ്സഭേദാ, അനന്തഭേദാ വാ കിലേസവാഹിനീ സതിധമ്മവിചയവീരിയസമഥാദിഗുണപഹരണേഹി ഓധിസോ വിമഥിതാ, വിഹതാ, വിദ്ധസ്താ ചാതി **മാരസേനമഥനാ,** അരിയസാവകാ. ഏതേന തേസം ഭഗവതോ അനുജാതപുത്തതം ദസ്സേതി.

ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ അരിയാ, നിരുത്തിനയേന. അഥ വാ സദേവകേന ലോകേന "സരണ"ന്തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ, ഉപഗതാനഞ്ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ അരിയാ, അരിയാനം സങ്ഘോതി അരിയസങ്ഘോ, അരിയോ ച സോ, സങ്ഘോ ചാതി വാ അരിയസങ്ഘോ, തം **അരിയസങ്ഘം.** ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ബുദ്ധധമ്മരതനാനമ്പി സമധിഗമോ സങ്ഘരതനാധീനോതി അസ്സ അരിയസങ്ഘസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതും ഇധേവ **"സിരസാ വന്ദേ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി, "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം, സകലസംകിലേസപ്പഹാനദീപനതോ. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന ഞാണസമ്പദം, മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവദീപനതോ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏതേന പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി, സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ. അഥ വാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി അരിയസങ്ഘസ്സ വിസുദ്ധനിസ്സയഭാവദീപനം, "മാരസേനമഥനാന"ന്തി സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപ്പടിപന്നഭാവദീപനം, "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം, "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവദീപനം. തഥാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവം ദീപേതി. ലോകുത്തരസരണഗമനേന ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ ജാതാ. "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന അഭിനീഹാരസമ്പദാസിദ്ധം പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. കതാഭിനീഹാരാ ഹി സമ്മാ പടിപന്നാ മാരം, മാരപരിസം വാ അഭിവിജിനന്തി. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന വിദ്ധസ്തവിപക്ഖേ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മേ ദസ്സേതി, പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന മഗ്ഗഫലധമ്മാനം പകാസിതത്താ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവം ദസ്സേതി. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണാനമാദി, സപുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേ അരിയസങ്ഘഗുണാ പകാസിതാ ഹോന്തി.

ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസങ്കിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ, ഇദാനി തം നിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതേ പയോജനേ പരിണാമേന്തോ **"ഇതി മേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ രതിജനനട്ഠേന

രതനം, ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാ. തേസഞ്ഹി "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനാ യഥാഭൂതഗുണേ ആവജ്ജന്തസ്സ അമതാധിഗമഹേതുഭൂതം അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

> "യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി തഥാഗതം ആരബ്ഭ. ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൬.൧൦; അം॰ നി॰ ൧൧.൧൧).

ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ"തി. (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦);

ചിത്തീകതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാദീസു ഏവ ലബ്ഭന്തീതി. വന്ദനാവ **വന്ദനാമയം,** യഥാ "ദാനമയം, സീലമയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦; നേത്തി॰ ൩൪). വന്ദനാ ചേത്ഥ കായവാചാചിത്തേഹി തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിന്നതാ, ഥോമനാ വാ. പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ **പുഞ്ഞം,** അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി വാ. **സുവിഹതന്തരായോ**തി സുട്ഠു വിഹതന്തരായോ, ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ, രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ തം പുഞ്ഞം അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥന്തി ദസ്സേതി. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ, തസ്സ "അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം രതനത്തയവന്ദനാമയം പുഞ്ഞം, തസ്സ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന.

ഏവം രതനത്തയസ്സ നിപച്ചകാരകരണേ പയോജനം ദസ്സേത്വാ, ഇദാനി യസ്സാ ധമ്മദേസനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ, തസ്സാ താവ ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന ഉപഞ്ഞാപനത്ഥം **"ദീഘസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദീഘസുത്തങ്കിതസ്സാ**തി ദീഘപ്പമാണസുത്തലക്ഖിതസ്സ, ഏതേന "ദീഘോ"തി അയം ഇമസ്സ ആഗമസ്സ അത്ഥാനുഗതാ സമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. നനു ച സുത്താനിയേവ ആഗമോ, കസ്സ പന സുത്തേഹി അങ്കനന്തി? സച്ചമേതം പരമത്ഥതോ, സുത്താനി പന ഉപാദായപഞ്ഞത്തോ ആഗമോ. യഥാ ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനസമുദായേ "സുത്ത"ന്തി വോഹാരോ, ഏവം സുത്തസമുദായേ "ആഗമോ"തി വോഹാരോ. പടിച്ചസമുപ്പാദാദിനിപുണത്ഥസബ്ഭാവതോ **നിപുണസ്സ.** ആഗമിസ്സന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന, ഏതസ്മാ വാ അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോതി ആഗമോ, ആഗമോ ച സോ വരോ ചാതി **ആഗമവരോ,** ആഗമസമ്മതേഹി വാ വരോതി **ആഗമവരോ,** തസ്സ. ബുദ്ധാനം അനുബുദ്ധാ **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ,** ബുദ്ധാനം സച്ചപടിവേധം അനുഗമ്മ പടിവിദ്ധസച്ചാ അഗ്ഗസാവകാദയോ അരിയാ. തേഹി അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന, ഗുണസംവണ്ണനാവസേന ച സംവണ്ണിതസ്സ. അഥ വാ ബുദ്ധാ ച അനുബുദ്ധാ ച **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ**തി യോജേതബ്ബം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനേവ ഹി തിണ്ണമ്പി പിടകാനം അത്ഥവണ്ണനാക്കമോ ഭാസിതോ,

യാ ‘‘പകിണ്ണകദേസനാ’’തി വുച്ചതി, തതോ സങ്ഗായനാദിവസേന സാവകേഹീതി ആചരിയാ വദന്തി.

സദ്ധാവഹഗുണസ്സാതി ബുദ്ധാദീസു പസാദാവഹസമ്പത്തികസ്സ. അയഞ്ഹി ആഗമോ ബ്രഹ്മജാലാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫-൭, ൨൬-൨൮) സീലദിട്ഠാദീനം അനവസേസനിദ്ദേസാദിവസേന, മഹാപദാനാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩-൫) പുരിമബുദ്ധാനമ്പി ഗുണനിദ്ദേസാദിവസേന, പാഥികസുത്താദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩,൪) തിത്ഥിയേ നിമദ്ദിത്വാ അപ്പടിവത്തിയസീഹനാദ നദനാദിവസേന, അനുത്തരിയസുത്താദീസു (അം॰ നി॰ ൬.൨) ച വിസേസതോ ബുദ്ധഗുണവിഭാവനേന രതനത്തയേ സാതിസയപ്പസാദം ആവഹതി. സംവണ്ണനാസു ചായം ആചരിയസ്സ പകതി, യാ തംതംസംവണ്ണനാസു ആദിതോ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ വിസേസഗുണകിത്തനേന ഥോമനാ. തഥാ ഹി **പപഞ്ചസൂദനീസാരത്ഥപ്പകാസിനീമനോരഥപൂരണീസു അട്ഠസാലിനീ**ആദീസു ച യഥാക്കമം ‘‘പരവാദമഥനസ്സ ഞാണപ്പഭേദജനനസ്സ ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാനം വിചിത്തപ്പടിഭാനജനനസ്സ തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ നാനാനയവിചിത്തസ്സ അഭിധമ്മസ്സാ’’തിആദിനാ ഥോമനാ കതാ.

അത്ഥോ കഥീയതി ഏതായാതി അത്ഥകഥാ, സാ ഏവ **അട്ഠകഥാ,** ത്ഥ-കാരസ്സ **ട്ഠ**-കാരം കത്വാ, യഥാ ‘‘ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ’’തി (പടി॰ മ॰ ൨.൮). **ആദിതോ** തിആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം. ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തവസീഭാവേന സമന്നാഗതത്താ, ഝാനാദീസു പഞ്ചവിധവസിതാസബ്ഭാവതോ **ച വസിനോ,** ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ. തേസം **സതേഹി പഞ്ചഹി**. **യാ**തി യാ അട്ഠകഥാ. **സങ്ഗീതാ**തി അത്ഥം പകാസേതും യുത്തട്ഠാനേ ‘‘അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ’’തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **അനുസങ്ഗീതാ** ച യസത്ഥേരാദീഹി **പച്ഛാപി** ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു, ഇമിനാ അത്തനോ സംവണ്ണനായ ആഗമനസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

സീഹസ്സ ലാനതോ ഗഹണതോ **സീഹളോ,** സീഹകുമാരോ. തംവംസജാതതായ തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഖത്തിയാനം, തേസം നിവാസതായ തമ്ബപണ്ണിദിപസ്സ ച സീഹളഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ആഭതാ**തി ജമ്ബുദിപതോ ആനീതാ. **അഥാ**തി പച്ഛാ. അപരഭാഗേ ഹി അസങ്കരത്ഥം സീഹളഭാസായ അട്ഠകഥാ ഠപിതാതി. തേനസ്സ മൂലട്ഠകഥാ സബ്ബസാധാരണാ ന ഹോതീതി ഇദം അത്ഥപ്പകാസനം ഏകന്തേന കരണീയന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ - **‘‘ദീപവാസീനമത്ഥായാ’’**തി. തത്ഥ **ദീപവാസീന**ന്തി ജമ്ബുദീപവാസീനം. **ദീപവാസീന**ന്തി വാ സീഹളദീപവാസീനം അത്ഥായ സീഹളഭാസായ ഠപിതാതി യോജനാ.

അപനേത്വാനാതി കഞ്ചുകസദിസം സീഹളഭാസം അപനേത്വാ. **തതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **അഹ**ന്തി അത്താനം നിദ്ദിസതി. **മനോരമം ഭാസ**ന്തി മാഗധഭാസം. സാ ഹി സഭാവനിരുത്തിഭൂതാ പണ്ഡിതാനം മനം രമയതീതി. തേനേവാഹ - **‘‘തന്തിനയാനുച്ഛവിക’’**ന്തി, പാളിഗതിയാ അനുലോമികം പാളിഭാസായാനുവിധായിനിന്തി അത്ഥോ. **വിഗതദോസ**ന്തി അസഭാവനിരുത്തിഭാസന്തരരഹിതം.

സമയം അവിലോമേന്തോതി സിദ്ധന്തം അവിരോധേന്തോ, ഏതേന അത്ഥദോസാഭാവമാഹ. അവിരുദ്ധത്താ ഏവ ഹി ഥേരവാദാപി ഇധ പകാസിയിസ്സന്തി. **ഥേരവംസപദീപാന**ന്തി ഥിരേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരാ, മഹാകസ്സപാദയോ. തേഹി ആഗതാ ആചരിയപരമ്പരാ ഥേരവംസോ, തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നത്താ പഞ്ഞാപജ്ജോതേന തസ്സ സമുജ്ജലനതോ **ഥേരവംസപദീപാ,** മഹാവിഹാരവാസിനോ ഥേരാ, തേസം. വിവിധേഹി ആകാരേഹി നിച്ഛീയതീതി വിനിച്ഛയോ, ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു ഖീലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദകഥാ. സുട്ഠു നിപുണോ സണ്ഹോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ.** അഥ വാ വിനിച്ഛിനോതീതി വിനിച്ഛയോ, യഥാവുത്തവിസയം ഞാണം. സുട്ഠു നിപുണോ ഛേകോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ,** ഏതേന മഹാകസ്സപാദിഥേരപരമ്പരാഭതോ, തതോയേവ ച അവിപരീതോ സണ്ഹസുഖുമോ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോതി തസ്സ പമാണഭൂതതം ദസ്സേതി.

സുജനസ്സ ചാതി ച-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന ന കേവലം ജമ്ബുദീപവാസീനമേവ അത്ഥായ, അഥ ഖോ സാധുജനതോസനത്ഥഞ്ചാതി ദസ്സേതി, തേന ച തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനമ്പി അത്ഥായാതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി, ഉഗ്ഗഹണാദിസുകരതായ തേസമ്പി ബഹുപകാരത്താ. **ചിരട്ഠിതത്ഥ**ന്തി ചിരട്ഠിതിഅത്ഥം , ചിരകാലട്ഠിതിയാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി അത്ഥപ്പകാസനം അവിപരീതബ്യഞ്ജനസുനിക്ഖേപസ്സ അത്ഥസുനയസ്സ ച ഉപായഭാവതോ സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിയാ സംവത്തതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സദ്ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ അസമ്മോസായ അനന്തരധാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ ദ്വേ? സുനിക്ഖത്തഞ്ച പദബ്യഞ്ജനം, അത്ഥോ ച സുനീതോ''തി (അം॰ നി॰ ൨.൨൧).

യം അത്ഥവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തസ്സാ മഹത്തം പരിഹരിതും **''സീലകഥാ''**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ - **''ന തം ഇധ വിചാരയിസ്സാമീ''**തി. അഥ വാ യം അട്ഠകഥം കത്തുകാമോ, തദേകദേസഭാവേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ച ഗഹേതബ്ബോതി കഥികാനം ഉപദേസം കരോന്തോ തത്ഥ വിചാരിതധമ്മേ ഉദ്ദേസവസേന ദസ്സേതി **''സീലകഥാ''** തിആദിനാ. തത്ഥ **സീലകഥാ**തി ചാരിത്തവാരിത്താദിവസേന സീലവിത്ഥാരകഥാ. **ധുതധമ്മാ**തി പിണ്ഡപാതികങ്ഗാദയോ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൨; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൮൪൪, ൮൪൫) തേരസ കിലേസധുനനകധമ്മാ. **കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനീ**തി പാളിയം ആഗതാനി അട്ഠതിംസ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി നിരവസേസാനി യോഗകമ്മസ്സ ഭാവനായ പവത്തിട്ഠാനാനി. **ചരിയാവിധാനസഹിതോ**തി രാഗചരിതാദീനം സഭാവാദിവിധാനേന സഹിതോ. **ഝാനാനി** ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ. അട്ഠപി വാ പടിലദ്ധമത്താനി **ഝാനാനി,** സമാപജ്ജനവസീഭാവപ്പത്തിയാ **സമാപത്തിയോ. ഝാനാനി** വാ രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനി , **സമാപത്തിയോ** ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോ.

ലോകിയലോകുത്തരഭേദാ ഛ അഭിഞ്ഞായോ **സബ്ബാ അഭിഞ്ഞായോ.** ഞാണവിഭങ്ഗാദീസു ആഗതനയേന ഏകവിധാദിനാ പഞ്ഞായ സങ്കലേത്വാ സമ്പിണ്ഡേത്വാ നിച്ഛയോ **പഞ്ഞാസങ്കലനനിച്ഛയോ.**

പച്ചയധമ്മാനം ഹേതാദീനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിഭാവോ പച്ചയാകാരോ, തസ്സ ദേസനാ **പച്ചയാകാരദേസനാ,** പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാതി അത്ഥോ. സാ പന ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ സുദുക്കരതായ സണ്ഹസുഖുമാ, നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരരഹിതാ, ഏകത്തനയാദിസഹിതാ ച തത്ഥ വിചാരിതാതി ആഹ - **"സുപരിസുദ്ധനിപുണനയാ"**തി. പടിസമ്ഭിദാദീസു ആഗതനയം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വിചാരിതത്താ **അവിമുത്തതന്തി മഗ്ഗാ.**

ഇതി പന സബ്ബന്തി ഇതി-സദ്ദോ പരിസമാപനേ, **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ, ഏതം സബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഇധാതി** ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായം. **ന വിചാരയിസ്സാമി,** പുനരുത്തിഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

ഇദാനി തസ്സേവ അവിചാരണസ്സ ഏകന്തകാരണം നിദ്ധാരേന്തോ **"മജ്ഝേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"മജ്ഝേ ഠത്വാ"**തി ഏതേന മജ്ഝേഭാവദീപനേന വിസേസതോ ചതുന്നം ആഗമാനം സാധാരണട്ഠകഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, ന സുമങ്ഗലവിലാസിനീആദയോ വിയ അസാധാരണട്ഠകഥാതി ദസ്സേതി. "വിസേസതോ"തി ഇദം വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ യഥാരഹം അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി യേവാതി കത്വാ വുത്തം.

ഇച്ചേവാതി ഇതി ഏവ. **തമ്പീതി** വിസുദ്ധിമഗ്ഗമ്പി. **ഏതായാതി** സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ. ഏത്ഥ ച "സീഹളദീപം ആഭതാ"തിആദിനാ അത്ഥപ്പകാസനസ്സ നിമിത്തം ദസ്സേതി, "ദീപവാസീനമത്ഥായ, സുജനസ്സ ച തുട്ഠത്ഥം, ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ച ധമ്മസ്സാ"തി ഏതേന പയോജനം, അവസിട്ഠേന കരണപ്പകാരം. സീലകഥാദീനം അവിചാരണമ്പി ഹി ഇധ കരണപ്പകാരോ ഏവാതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

വിഭാഗവന്താനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനവസേനേവ ഹോതീതി പഠമം താവ വഗ്ഗസുത്തവസേന വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ദീഘാഗമോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാതി** "ദീഘസ്സ ആഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി യദിദം വുത്തം, തസ്മിം വചനേ. യസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി പടിഞ്ഞാതം, സോ **ദീഘാഗമോ നാമ** വഗ്ഗസുത്തവസേന ഏവം വിഭാഗോതി അത്ഥോ. അഥ വാ **തത്ഥാതി** "ദീഘാഗമനിസ്സിതമത്ഥ"ന്തി ഏതസ്മിം വചനേ. യോ ദീഘാഗമോ വുത്തോ, സോ വഗ്ഗാദിവസേന ഏദിസോതി അത്ഥോ. അത്തനോ സംവണ്ണനായ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേനേവ പവത്തഭാവദസ്സനത്ഥം **"തസ്സ വഗ്ഗേസു...പേ... വുത്തം നിദാനമാദീ"**തി ആഹ. കസ്മാ പന ചതൂസു ആഗമേസു ദീഘാഗമോ പഠമം സങ്ഗീതോ, തത്ഥ ച സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗോ ആദിതോ നിക്ഖിത്തോ, തസ്മിഞ്ച ബ്രഹ്മജാലന്തി? നായമനുയോഗോ കത്ഥചിപി ന പവത്തതി, അപി ച സദ്ധാവഹഗുണതോ ദീഘനികായോ പഠമം സങ്ഗീതോ. സദ്ധാ ഹി കുസലധമ്മാനം ബീജം. യഥാഹ - "സദ്ധാ ബീജം തപോ വുട്ഠീ"തി, (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൭; സു॰ നി॰ ൭൭) സദ്ധാവഹഗുണതാ ചസ്സ ദസ്സിതായേവ. കിഞ്ച കതിപയസുത്തസങ്ഗഹതോ, അപ്പപരിമാണതോ ച ഗഹണധാരണാദിസുഖതോ. തഥാഹേസ ചതുത്തിംസസുത്തസങ്ഗഹോ ചതുസട്ഠിഭാണവാരപരിമാണോ ച.

സീലകഥാബാഹുല്ലതോ പന സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗോ പഠമം നിക്ഖിത്തോ. സീലഞ്ഹി സാസനസ്സ ആദി, സീലപതിട്ഠാനത്താ സബ്ബഗുണാനം. തേനേവാഹ - ‘‘തസ്മാ തിഹ, ത്വം ഭിക്ഖു, ആദിമേവ വിസോധേഹി കുസലേസു ധമ്മേസു. കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം? സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധ’’ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯). ഏതേന ചസ്സ വഗ്ഗസ്സ അന്വത്ഥസഞ്ഞതാ വുത്താ ഹോതി. ദിട്ഠിവിനിവേഠനകഥാഭാവതോ പന സുത്തന്തപിടകസ്സ നിരവസേസദിട്ഠിവിഭജനം ബ്രഹ്മജാലം പഠമം നിക്ഖിത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേപിടകേ ഹി ബുദ്ധവചനേ ബ്രഹ്മജാലസദിസം ദിട്ഠിഗതാനി നിഗ്ഗുമ്ബം നിജ്ജടം കത്വാ വിഭത്തസുത്തം നത്ഥീതി.

പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ

യസ്സാ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേന സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തം, തസ്സാ ച തന്തിആരുള്ഹായ ഇധ വചനേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **‘‘പഠമമഹാസങ്ഗീതി…പേ॰… വേദിതബ്ബാ’’**തി ആഹ. തത്ഥ യഥാപച്ചയം തത്ഥ തത്ഥ ദേസിതത്താ , പഞ്ഞത്തത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാനം ധമ്മവിനയാനം സങ്ഗഹേത്വാ ഗായനം കഥനം സങ്ഗീതി, ഏതേന തംതംസിക്ഖാപദാനം സുത്താനഞ്ച ആദിപരിയോസാനേസു, അന്തരന്തരാ ച സമ്ബന്ധവസേന ഠപിതം സങ്ഗീതികാരവചനം സങ്ഗഹിതം ഹോതി. മഹാവിസയത്താ, പൂജനിയത്താ ച മഹതീ സങ്ഗീതി മഹാസങ്ഗീതി, പഠമാ മഹാസങ്ഗീതി പഠമമഹാസങ്ഗീതി, തസ്സാ പവത്തികാലോ പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലോ, തസ്മിം **പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ. നിദാനന്തി** ച ദേസനം ദേസകാലാദിവസേന അവിദിതം വിദിതം കത്വാ നിദസ്സേതീതി നിദാനം. സത്ഥാനം ദസ്സനാനുത്തരിയസരണാദിപടിലാഭഹേതുഭൂതാസു വിജ്ജമാനാസുപി അഞ്ഞാസു ഭഗവതോ കിരിയാസു ‘‘ബുദ്ധോ ബോധേയ്യ’’ന്തി (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ രതനചങ്കമനകണ്ഡവണ്ണനാ; ചരിയാ॰ ഉദ്ദാനഗാഥാവണ്ണനാ) പടിഞ്ഞായ അനുലോമതോ വേനേയ്യാനം മഗ്ഗഫലപ്പത്തീനം ഹേതുഭൂതാ കിരിയാ നിപ്പരിയായേന ബുദ്ധകിച്ചന്തി ആഹ - **‘‘ധമ്മചക്കപ്പവത്തനഞ്ഹി ആദിം കത്വാ’’**തി. തത്ഥ സദ്ധിന്ദ്രിയാദിധമ്മോയേവ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം.** അഥ വാ ചക്കന്തി ആണാ, ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മഞ്ച തം ചക്കഞ്ചാതി **ധമ്മചക്കം,** ധമ്മേന ഞായേന ചക്കന്തിപി **ധമ്മചക്കം.** യഥാഹ -

> ‘‘ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മേന പവത്തേതീതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മചരിയായ പവത്തേതീതി ധമ്മചക്ക’’ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൨, ൩൯, ൪൧).

‘‘കതബുദ്ധകിച്ചേ’’തി ഏതേന ബുദ്ധകത്തബ്ബസ്സ കസ്സചിപി അസേസിതഭാവം ദസ്സേതി. നനു ച സാവകേഹി വിനീതാപി വിനേയ്യാ ഭഗവതായേവ വിനീതാ ഹോന്തി, യതോ സാവകഭാസിതം സുത്തം ‘‘ബുദ്ധവചന’’ന്തി വുച്ചതി, സാവകവിനേയ്യാ ച ന താവ വിനീതാതി? നായം ദോസോ തേസം വിനയനുപായസ്സ സാവകേസു ഠപിതത്താ. തേനേവാഹ -

> ‘‘ന താവാഹം, പാപിമ, പരിനിബ്ബായിസ്സാമി, യാവ മേ ഭിക്ഖൂ ന സാവകാ ഭവിസ്സന്തി വിയത്താ വിനീതാ വിസാരദാ ബഹുസ്സുതാ ധമ്മധരാ…പേ॰… ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹ ധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം

നിഗ്ഗഹേത്വാ സപ്പാടിഹാരിയം ധമ്മം ദേസേസ്സ''ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൮; സം॰ നി॰ ൫.൮൨൨; ഉദാ॰ ൫൧).

''കുസിനാരായ''ന്തിആദി ഭഗവതോ പരിനിബ്ബുതദേസകാലവിസേസദസ്സനം ''അപരിനിബ്ബുതോ ഭഗവാ''തി ഗാഹസ്സ മിച്ഛാഭാവദസ്സനത്ഥം, ലോകേ ജാതസംവദ്ധഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച . തഥാ ഹി മനുസ്സഭാവസ്സ സുപാകടകരണത്ഥം മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ ദാരപരിഗ്ഗഹാദീനിപി കരോന്തീതി. ഉപാദീയതേ കമ്മകിലേസേഹീതി ഉപാദി, വിപാകക്ഖന്ധാ കടത്താ ച രൂപം. സോ പന ഉപാദി കിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരനിമ്മഥനേന നിബ്ബാനപ്പത്തിയം അനോസ്സട്ഠോ, ഇധ ഖന്ധമച്ചുമാരനിമ്മഥനേന ഓസ്സട്ഠോ നിസ്സേസിതോതി അയം **അനുപാദിസേസാ,** നിബ്ബാനധാതു. **നിബ്ബാനധാതൂ**തി ചേത്ഥ നിബ്ബുതിമത്തം അധിപ്പേതം, ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ചായം കരണനിദ്ദേസോ. **''ധാതുഭാജനദിവസേ''**തി ഇദം ന ''സന്നിപതിതാന''ന്തി ഏതസ്സ വിസേസനം, ഉസ്സാഹജനനസ്സ പന വിസേസനം, ''ധാതുഭാജനദിവസേ ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീ''തി. ധാതുഭാജനദിവസതോ ഹി പുരിമപുരിമതരദിവസേസു ഭിക്ഖൂ സമാഗതാതി. അഥ വാ ധാതുഭാജനദിവസേ **സന്നിപതിതാനം** കായസാമഗ്ഗിവസേന സഹിതാനന്തി അത്ഥോ. സങ്ഘസ്സ ഥേരോ **സങ്ഘത്ഥേരോ,** സോ പന സങ്ഘോ കിം പരിമാണാനന്തി ആഹ - **''സത്തന്നം ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാന''**ന്തി. നിച്ചസാപേക്ഖതായ ഹി ഏദിസേസു സമാസോ ഹോതിയേവ, യഥാ - ''ദേവദത്തസ്സ ഗരുകുല''ന്തി.

ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ പുന ദുല്ലഭഭാവം മഞ്ഞമാനോ ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീതി സമ്ബന്ധോ. ''ധാതുഭാജനദിവസേ സന്നിപതിതാന''ന്തി ഇദം ''ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീ''തി ഏത്ഥ ''ഭിക്ഖൂന''ന്തി ഇമിനാപി പദേന സമ്ബന്ധനീയം. സുഭദ്ദേന വുഡ്ഢപബ്ബജിതേന വുത്തവചനമനുസ്സരന്തോതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **അനുസ്സരന്തോ** ധമ്മസംവേഗവസേനാതി അധിപ്പായോ. ''സദ്ധമ്മം അന്തരധാപേയ്യും സങ്ഗായേയ്യം...പേ॰... ചിരട്ഠിതികം തസ്സ കിമഞ്ഞം ആണണ്യം ഭവിസ്സതീ''തി ഏതേസം പദാനം ''ഇതി ചിന്തയന്തോ''തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. തഥാ ''യഞ്ചാഹ''ന്തി ഏതസ്സ ''അനുഗ്ഗഹിതോ പസംസിതോ''തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **യം പാപഭിക്ഖൂ**തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി നിപാതമത്തം, കാരണനിദ്ദേസോ വാ, യേന കാരണേന അന്തരധാപേയ്യും, തദേതം കാരണം വിജ്ജതീതി അത്ഥോ, **അദ്ധനിയ**ന്തി അദ്ധാനമഗ്ഗഗാമി, അദ്ധാനക്ഖമന്തി അത്ഥോ.

യഞ്ചാഹന്തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി യസ്മാ, യേന കാരണേനാതി വുത്തം ഹോതി, കിരിയാപരാമസനം വാ ഏതം, തേന ''അനുഗ്ഗഹിതോ പസംസിതോ''തി ഏത്ഥ അനുഗ്ഗണ്ഹനം പസംസനഞ്ച പരാമസതി. **''ചീവരേ സാധാരണപരിഭോഗേനാ''**തി ഏത്ഥ ''അത്തനാ സമസമട്ഠപനേനാ''തി ഇധ അത്തനാ-സദ്ദം ആനേത്വാ ചീവരേ അത്തനാ സാധാരണപരിഭോഗേനാതി യോജേതബ്ബം. യസ്സ യേന ഹി സമ്ബന്ധോ ദൂരട്ഠമ്പി ച തസ്സ തന്തി അഥ വാ ഭഗവതാ ചീവരേ സാധാരണപരിഭോഗേന ഭഗവതാ അനുഗ്ഗഹിതോതി യോജനീയം, ഏതസ്സാപി ഹി കരണനിദ്ദേസസ്സ സഹയോഗകത്തുത്ഥജോതകത്തസമ്ഭവതോ. **യാവദേ**തി യാവദേവ, യത്തകം കാലം, യത്തകേ വാ സമാപത്തിവിഹാരേ, അഭിഞ്ഞാവിഹാരേ വാ ആകങ്ഖന്തോ വിഹരാമി ചേവ വോഹരാമി ച, തഥാ കസ്സപോപീതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ച നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛളഭിഞ്ഞഭാവസാമഞ്ഞേന ഥുതിമത്തം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ ഭഗവാ വിയ ദേവസികം

ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി, യമകപാടിഹാരിയാദിവസേന വാ അഭിഞ്ഞായോ വളഞ്ജേതീതി. തേനേവാഹ - "നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛളഭിഞ്ഞാപ്പഭേദേ"തി . **തസ്സ കിമഞ്ഞം ആണണ്യം ഭവിസ്സതി,** അഞ്ഞത്ര ധമ്മവിനയസങ്ഗായനാതി അധിപ്പായോ. **"നനു മം ഭഗവാ"**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം ഉപമാവസേന വിഭാവേതി.

തതോ പരന്തി തതോ ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹജനനതോ പരതോ. **പുരേ അധമ്മോ ദിപ്പതീ**തി അപിനാമ ദിബ്ബതി, യാവ അധമ്മോ ധമ്മം പടിബാഹിതും സമത്ഥോ ഹോതി, തതോ പുരേതരമേവാതി അത്ഥോ. ആസന്നേ അനിച്ഛിതേ ഹി അയം പുരേ-സദ്ദോ. **ദിപ്പതീ**തി ച ദിപ്പിസ്സതി. പുരേസദ്ദസന്നിയോഗേന ഹി അനാഗതത്ഥേ അയം വത്തമാനപ്പയോഗോ, യഥാ - "പുരാ വസ്സതി ദേവോ"തി.

"സകലനവങ്ഗസത്ഥുസാസനപരിയത്തിധരേ...പേ॰... ഏകൂനപഞ്ചസതേ പരിഗ്ഗഹേസീ"തി ഏതേന സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവപരിയന്താനം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലാനം സതിപി ആഗമാധിഗമസബ്ഭാവേ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി പന തേവിജ്ജാദിഗുണയുത്താനം ആഗമാധിഗമസമ്പത്തിയാ ഉക്കംസഗതത്താ സങ്ഗീതിയാ ബഹുപകാരതം ദസ്സേതി. **ഇദം വുത്തം** സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകേ, (പാരാ॰ ൪൩൭) **അപച്ചക്ഖം നാമ നത്ഥി** പഗുണപ്പവത്തിഭാവതോ, സമന്തപാസാദികായം പന "അസമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥീ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) വുത്തം, തം "ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ"തി വുത്തമ്പി ഭഗവതോ സന്തികേ പടിഗ്ഗഹിതമേവാതി കത്വാ വുത്തം. **ചതുരാസീതിസഹസ്സാനീ**തി ധമ്മക്ഖന്ധേ സന്ധായാഹ. **പവത്തിനോ**തി പഗുണാനി. ആനന്ദത്ഥേരസ്സ നവപ്പായായ പരിസായ വിബ്ഭമനേന മഹാകസ്സപത്ഥേരോ ഏവമാഹ - **"ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"**തി. തത്ഥ **മത്ത**ന്തി പമാണം. ഛന്ദാ ആഗമനം വിയാതി പദവിഭാഗോ. **"കിഞ്ചാപി സേക്ഖോ"**തി ഇദം ന സേക്ഖാനം അഗതിഗമനസബ്ഭാവേന വുത്തം, അസേക്ഖാനമേവ പന ഉച്ചിനിതത്താതി ദട്ഠബ്ബം . പഠമമഗ്ഗേനേവ ഹി ചത്താരി അഗതിഗമനാനി പഹീയന്തീതി. **"അഭബ്ബോ ഛന്ദാ...പേ॰... അഗതിം ഗന്തു"**ന്തി ച ധമ്മസങ്ഗീതിയാ തസ്സ യോഗ്യഭാവദസ്സനേന വിജ്ജമാനഗുണകഥനം. **പരിയത്തോ**തി അധീതോ.

ഗാവോ ചരന്തി ഏത്ഥാതി ഗോചരോ, ഗോചരോ വിയ **ഗോചരോ,** ഭിക്ഖാചരണട്ഠാനം. **വിസഭാഗപുഗ്ഗലോ** സുഭദ്ദസദിസോ. **സത്തിപഞ്ജര**ന്തി സത്തിഖഗ്ഗാദിഹത്ഥേഹി പുരിസേഹി മല്ലരാജൂനം ഭഗവതോ ധാതുആരക്ഖകരണം സന്ധായാഹ. **തം പലിബോധം ഛിന്ദിത്വാ തം കരണീയം കരോതൂ**തി സങ്ഗാഹകേന ഛിന്ദിതബ്ബം ഛിന്ദിത്വാ ഏകന്തകരണീയം കരോതൂതി അത്ഥോ. **മഹാജനന്തി** ബഹുജനം. **ഗന്ധകുടിം വന്ദിത്വാ** പരിഭോഗചേതിയഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **യഥാ ത**ന്തി യഥാ അഞ്ഞോപി യഥാവുത്തസഭാവോ, ഏവന്തി അത്ഥോ. **സംവേജേസീ**തി "നനു ഭഗവതാ പടികച്ചേവ അക്ഖാതം - 'സബ്ബേഹേവ പിയേഹി മനാപേഹി നാനാഭാവോ വിനാഭാവോ'"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൩; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൯; അ॰ നി॰ ൧൦.൪൮; ചൂളവ॰ ൪൩൭) സംവേഗം ജനേസി. **ഉസ്സന്നധാതുക**ന്തി ഉപചിതദോസം. **ഭേസജ്ജമത്താ**തി അപ്പകം ഭേസജ്ജം. അപ്പത്ഥോ ഹി അയം മത്താ-സദ്ദോ, "മത്താസുഖപരിച്ചാഗോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൯൦) വിയ. **ദുതിയദിവസേ**തി

ദേവതായ സംവേജിതദിവസതോ, ജേതവനവിഹാരം പവിട്ഠദിവസതോ വാ ദുതിയദിവസേ. ആണാവ ചക്കം **ആണാചക്കം.**

ഏതദഗ്ഗന്തി ഏസോ അഗ്ഗോ. ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന ഹി അയം നിദ്ദേസോ. **യദിദ**ന്തി ച യോ അയം, യദിദം ഖന്ധപഞ്ചകന്തി വാ യോജേതബ്ബം. "പഠമം ആവുസോ ഉപാലി പാരാജികം കത്ഥ പഞ്ഞത്ത"ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തസ്സ സങ്ഗീതിയാ പുരിമകാലേ പഠമഭാവോ ന യുത്തോതി? നോ ന യുത്തോ, ഭഗവതാ പഞ്ഞത്താനുക്കമേന പാതിമോക്ഖുദ്ദേസാനുക്കമേന ച പഠമഭാവസ്സ സിദ്ധത്താ. യേഭുയ്യേന ഹി തീണി പിടകാനി ഭഗവതോ ധരമാനകാലേ ഠിതാനുക്കമേനേവ സങ്ഗീതാനി, വിസേസതോ വിനയാഭിധമ്മപിടകാനീതി ദട്ഠബ്ബം. **"വത്ഥുമ്പി പുച്ഛീ"**തിആദി 'കത്ഥ പഞ്ഞത്ത'ന്തിആദിനാ ദസ്സിതേന സഹ തദവസിട്ഠമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സനവസേന വുത്തം. **പഠമപാരാജികേതി** പഠമപാരാജികപാളിയം (പാരാ॰ ൨൮), തേനേവാഹ - **"ന ഹി തഥാഗതാ ഏകബ്യഞ്ജനമ്പി നിരത്ഥകം വദന്തീ"**തി.

ജാതകാദികേ ഖുദ്ദകനികായപരിയാപന്നേ, യേഭുയ്യേന ച ധമ്മനിദ്ദേസഭൂതേ താദിസേ അഭിധമ്മപിടകേ സങ്ഗണ്ഹിതും യുത്തം, ന പന ദീഘനികായാദിപ്പകാരേ സുത്തന്തപിടകേ, നാപി പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസഭൂതേ വിനയപിടകേതി ദീഘഭാണകാ "ജാതകാദീനം അഭിധമ്മപിടകേ സങ്ഗഹോ"തി വദന്തി. ചരിയാപിടകബുദ്ധവംസാനഞ്ചേത്ഥ അഗ്ഗഹണം, ജാതകഗതികത്താ. മജ്ഝിമഭാണകാ പന "അട്ഠുപ്പത്തിവസേന ദേസിതാനം ജാതകാദീനം യഥാനുലോമദേസനാഭാവതോ താദിസേ സുത്തന്തപിടകേ സങ്ഗഹോ യുത്തോ, ന പന സഭാവധമ്മനിദ്ദേസഭൂതേ യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മപിടകേ"തി ജാതകാദീനം സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നതം കഥയന്തി. തത്ഥ ച യുത്തം വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

ഏവം നിമിത്തപയോജനകാലദേസകാരകകരണപ്പകാരേഹി പഠമം സങ്ഗീതിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ വവത്ഥാപിതസിദ്ധേസു ധമ്മവിനയേസു നാനപ്പകാരകോസല്ലത്ഥം ഏകവിധാദിഭേദേ ദസ്സേതും **"ഏവമേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിമുത്തിരസ**ന്തി വിമുത്തിഗുണം, വിമുത്തിസമ്പത്തികം വാ, അഗ്ഗഫലനിപ്ഫാദനതോ, വിമുത്തികിച്ചം വാ, കിലേസാനം അച്ചന്തം വിമുത്തിസമ്പാദനതോ. കേചി പന "വിമുത്തിഅസ്സാദ"ന്തി വദന്തി.

കിഞ്ചാപി അവിസേസേന സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം കിലേസവിനയനേന വിനയോ, യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായപതനാദിതോ ധാരണേന ധമ്മോ, ഇധാധിപ്പേതേ പന ധമ്മവിനയേ നിദ്ധാരേതും **"തത്ഥ വിനയപിടക"**ന്തിആദിമാഹ. **അവസേസം ബുദ്ധവചനം ധമ്മോ,** ഖന്ധാദിവസേന സഭാവധമ്മദേസനാബാഹുല്ലതോ. അഥ വാ യദിപി ധമ്മോയേവ വിനയോപി, പരിയത്തിയാദിഭാവതോ, വിനയസദ്ദസന്നിധാനേ പന ഭിന്നാധികരണഭാവേന പയുത്തോ ധമ്മ-സദ്ദോ വിനയതന്തിവിധുരം തന്തിം ദീപേതി യഥാ "പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരാ, ഗോബലിബദ്ധാ"ന്തി ച.

"അനേകജാതിസംസാര"ന്തി അയം ഗാഥാ ഭഗവതാ അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുതഞാണപദട്ഠാനം അരഹത്തപ്പത്തിം പച്ചവേക്ഖന്തേന ഏകൂനവീസതിമസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ അനന്തരം ഭാസിതാ. തേനാഹ **"ഇദം പഠമബുദ്ധവചന"**ന്തി. ഇദം കിര സബ്ബബുദ്ധേഹി അവിജഹിതം ഉദാനം.

അയമസ്സ സങ്ഖേപത്ഥോ - അഹം ഇമസ്സ അത്തഭാവഗേഹസ്സ കാരകം തണ്ഹാവഡ്ഢകിം **ഗവേസന്തോ** യേന ഞാണേന തം ദട്ഠും സക്കാ, തസ്സ ബോധിഞാണസ്സത്ഥായ ദീപങ്കരപാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരോ എത്തകം കാലം **അനേകജാതിസംസാരം** അനേകജാതിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യം സംസാരവട്ടം **അനിബ്ബിസം** തം ഞാണം അവിന്ദന്തോ അലഭന്തോയേവ **സന്ധാവിസ്സം** സംസരിം. യസ്മാ ജരാവ്യാധിമരണമിസ്സതായ **ജാതി** നാമേസാ പുനപ്പുനം ഉപഗന്തും **ദുക്ഖാ,** ന ച സാ തസ്മിം അദിട്ഠേ നിവത്തതി, തസ്മാ തം ഗവേസന്തോ സന്ധാവിസ്സന്തി അത്ഥോ. **ദിട്ഠോസീ**തി ഇദാനി മയാ സബ്ബഞ്ഞുതഞാണം പടിവിജ്ഝന്തേന ദിട്ഠോ അസി. **പുന ഗേഹ**ന്തി പുന ഇമം അത്തഭാവസങ്ഖാതം മമ ഗേഹം. **ന കാഹസി** ന കരിസ്സസി. തവ **സബ്ബാ** അവസേസാകിലേസ**ഫാസുകാ** മയാ **ഭഗ്ഗാ.** ഇമസ്സ തയാ കതസ്സ അത്തഭാവഗേഹസ്സ **കൂടം** അവിജ്ജാസങ്ഖാതം കണ്ണികമണ്ഡലം **വിസങ്ഖതം** വിദ്ധംസിതം. **വിസങ്ഖാരം** നിബ്ബാനം ആരമ്മണകരണവസേന **ഗതം** അനുപവിട്ഠം ഇദാനി മമ ചിത്തം, അഹഞ്ച തണ്ഹാനം ഖയസങ്ഖാതം അരഹത്തമഗ്ഗം **അജ്ഝഗാ** അധിഗതോ പത്തോസ്മീതി. അയം മനസാ പവത്തിതധമ്മാനമാദി. **"യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ"**തി (ഉദാ॰ ൧, ൨, ൩) അയം പന വാചായ പവത്തിതധമ്മാനം ആദീതി വദന്തി. അന്തോജപ്പനവസേന കിര ഭഗവാ "അനേകജാതിസംസാര"ന്തിആദിമാഹ (ധ॰ പ॰ ൧൫൩). **"പാടിപദദിവസേ"**തി ഇദം "സബ്ബഞ്ഞുഭാവപ്പത്തസ്സാ"തി ന ഏതേന സമ്ബന്ധിതബ്ബം, "പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ"തി ഏതേന പന സമ്ബന്ധിതബ്ബം. വിസാഖപുണ്ണമായമേവ ഹി ഭഗവാ പച്ചൂസസമയേ സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോതി.

വയധമ്മാതി അനിച്ചലക്ഖണമുഖേന ദുക്ഖാനത്തലക്ഖണമ്പി സങ്ഖാരാനം വിഭാവേതി "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦) വചനതോ. ലക്ഖണത്തയവിഭാവനനയേനേവ ച തദാരമ്മണം വിപസ്സനം ദസ്സേന്തോ സബ്ബതിത്ഥിയാനം അവിസയഭൂതം ബുദ്ധാവേണികം ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനാധിട്ഠാനം അവിപരീതം നിബ്ബാനഗാമിനിപ്പടിപദം പകാസേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി തത്ഥ സമ്മാപടിപത്തിയം നിയോജേതി **"അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ"**തി. അഥ വാ **"വയധമ്മാ സങ്ഖാരാ"**തി ഏതേന സങ്ഖേപേന സംവേജേത്വാ **"അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ"**തി സങ്ഖേപേനേവ നിരവസേസം സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. അപ്പമാദപദഞ്ഹി സിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹിതം കേവലപരിപുണ്ണം സാസനം പരിയാദിയിത്വാ തിട്ഠതീതി.

പഠമസങ്ഗീതിയം അസങ്ഗീതം സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകകഥാവത്ഥുപ്പകരണാദി. കേചി പന "സുഭസുത്തമ്പി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൪) പഠമസങ്ഗീതിയം അസങ്ഗീത"ന്തി വദന്തി, തം പന ന യുജ്ജതി. പഠമസങ്ഗീതിതോ പുരേതരമേവ ഹി ആയസ്മതാ ആനന്ദേന ജേതവനേ വിഹരന്തേന സുഭസ്സ മാണവസ്സ ഭാസിതന്തി.

ദള്ഹികമ്മസിഥിലീകരണപ്പയോജനാ യഥാക്കമം പകതിസാവജ്ജപണ്ണത്തിസാവജ്ജേസു സിക്ഖാപദേസു. **തേനാ**തി വിവിധനയത്താദിനാ. **ഏതന്തി** വിവിധവിസേസനയത്താതി ഗാഥാവചനം. **ഏതസ്സാ**തി വിനയസ്സ.

അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഭേദേതി യോ തം സുത്തം സജ്ഝായതി, സുണാതി, വാചേതി, ചിന്തേതി, ദേസേതി ച, സുത്തേന സങ്ഗഹിതോ സീലാദിഅത്ഥോ തസ്സാപി ഹോതി, തേന പരസ്സ സാധേതബ്ബതോ പരസ്സാപി ഹോതീതി, തദുഭയം തം സുത്തം **സൂചേതി** ദീപേതി. തഥാ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികം ലോകിയലോകുത്തരഞ്ചാതി ഏവമാദിഭേദേ അത്ഥേ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്ഥ**-സദ്ദോ ചായം ഹിതപരിയായവചനം, ന ഭാസിതത്ഥവചനം, യദി സിയാ, സുത്തം അത്തനോപി ഭാസിതത്ഥം സൂചേതി, പരസ്സാപീതി അയമത്ഥോ വുത്തോ സിയാ. സുത്തേന ച യോ അത്ഥോ പകാസിതോ സോ തസ്സേവ ഹോതീതി, ന തേന പരത്ഥോ സൂചിതോ ഹോതി, തേന സൂചേതബ്ബസ്സ പരത്ഥസ്സ നിവത്തേതബ്ബസ്സ അഭാവാ അത്ഥഗ്ഗഹണഞ്ച ന കത്തബ്ബം. അത്തത്ഥപരത്ഥവിനിമ്മുത്തസ്സ ഭാസിതത്ഥസ്സ അഭാവാ ആദിഗ്ഗഹണഞ്ച ന കത്തബ്ബം. തസ്മാ യഥാവുത്തസ്സ ഹിതപരിയായസ്സ അത്ഥസ്സ സുത്തേ അസമ്ഭവതോ സുത്തധാരസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന അത്തത്ഥപരത്ഥാ വുത്താ.

അഥ വാ സുത്തം അനപേക്ഖിത്വാ യേ അത്തത്ഥാദയോ അത്ഥപ്പഭേദാ വുത്താ "ന ഹഞ്ഞദത്ഥത്ഥിപസംസലാഭാ"തി ഏതസ്സ പദസ്സ നിദ്ദേസേ (മഹാനി॰ ൩൩; ചൂളനി॰ ൮൫) "അത്തത്ഥോ, പരത്ഥോ, ഉഭയത്ഥോ, ദിട്ഠധമ്മികോ അത്ഥോ, സമ്പരായികോ അത്ഥോ, ഉത്താനോ അത്ഥോ, ഗമ്ഭീരോ അത്ഥോ, ഗൂള്ഹോ അത്ഥോ, പടിച്ഛന്നോ അത്ഥോ, നേയ്യോ അത്ഥോ, നീതോ അത്ഥോ, അനവജ്ജോ അത്ഥോ, നിക്കിലേസോ അത്ഥോ, വോദാനോ അത്ഥോ, പരമത്ഥോ"തി തേ സുത്തം സൂചേതീതി അത്ഥോ. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ **അത്ഥ**-സദ്ദോ ഭാസിതത്ഥപരിയായോപി ഹോതി. ഏത്ഥ ഹി പുരിമകാ പഞ്ച അത്ഥപ്പഭേദാ ഹിതപരിയായാ, തതോ പരേ ഛ ഭാസിതത്ഥഭേദാ, പച്ഛിമകാ പന ഉഭയസഭാവാ. തത്ഥ ദുരധിഗമതായ വിഭാവനേ അലദ്ധഗാധോ **ഗമ്ഭീരോ.** ന വിവടോ **ഗൂള്ഹോ.** മൂലുദകാദയോ വിയ പംസുനാ അക്ഖരസന്നിവേസാദിനാ തിരോഹിതോ **പടിച്ഛന്നോ** . നിദ്ധാരേത്വാ ഞാപേതബ്ബോ **നേയ്യോ.** യഥാരുതവസേന വേദിതബ്ബോ **നീതോ.** **അനവജ്ജനിക്കിലേസവോദാനാ** പരിയായവസേന വുത്താ, കുസലവിപാകകിരിയാധമ്മവസേന വാ. **പരമത്ഥോ** നിബ്ബാനം, ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ ഏവ വാ. അഥ വാ "അത്തനാ ച അപ്പിച്ഛോ ഹോതീ"തി അത്തത്ഥം, "അപ്പിച്ഛകഥഞ്ച പരേസം കത്താ ഹോതീ"തി പരത്ഥം സൂചേതി. ഏവം "അത്തനാ ച പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ർ.൯൯, ൨൭൯) സുത്താനി യോജേതബ്ബാനി. വിനയാഭിധമ്മേഹി ച വിസേസേത്വാ സുത്ത-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. തസ്മാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസപ്പവത്തായ ദേസനായ അത്തഹിതപരഹിതതാദീനി സാതിസയം പകാസിതാനി ഹോന്തി തപ്പരഭാവതോ, ന ആണാധമ്മസഭാവവസപ്പവത്തായാതി ഇദമേവ ച **"അത്ഥാനം സൂചനതോ സുത്ത"**ന്തി വുത്തം.

സുത്തേ ച ആണാധമ്മസഭാവാ ച വേനേയ്യജ്ഝാസയം അനുവത്തന്തി, ന വിനയാഭിധമ്മേസു വിയ വേനേയ്യജ്ഝാസയോ ആണാധമ്മസഭാവേ. തസ്മാ വേനേയ്യാനം ഏകന്തഹിതപടിലാഭസംവത്തനികാ സുത്തന്തദേസനാ ഹോതീതി **"സുവുത്താ ചേത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **പസവതീ**തി ഫലതി. **"സുത്താണാ"**തി ഏതസ്സ അത്ഥം പകാസേതും **"സുട്ഠു ച നേ തായതീ"**തി വുത്തം. അത്തത്ഥാദിവിധാനേസു ച സുത്തസ്സ പമാണഭാവോ, അത്തത്ഥാദീനഞ്ച

സങ്ഗാഹകത്തം യോജേതബ്ബം തദത്ഥപ്പകാസനപധാനത്താ സുത്തസ്സ. വിനയാഭിധമ്മേഹി വിസേസനഞ്ച യോജേതബ്ബം. **ഏതന്തി** ''അത്ഥാനം സൂചനതോ''തിആദികം അത്ഥവചനം. **ഏതസ്സാതി** സുത്തസ്സ.

അഭിക്കമന്തീതി ഏത്ഥ **അഭി**-സദ്ദോ കമനകിരിയായ വുദ്ധിഭാവം അതിരേകതം ദീപേതി, **അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാതി** ഏത്ഥ ഞാണലക്ഖണകിരിയാനം സുപാകടതാവിസേസം, **അഭിക്കന്തേനാതി** ഏത്ഥ കന്തിയാ അധികത്തം വിസിട്ഠതന്തി യുത്തം കിരിയാവിസേസകത്താ ഉപസഗ്ഗസ്സ. **അഭിരാജാ അഭിവിനയേതി** പന പൂജിതപരിച്ഛിന്നേസു രാജവിനയേസു **അഭി**-സദ്ദോ പവത്തതീതി കഥമേതം യുജ്ജേയ്യാതി ? പൂജനപരിച്ഛേദനകിരിയാദീപനതോ, താഹി ച കിരിയാഹി രാജവിനയാനം യുത്തത്താ. ഏത്ഥ ഹി അതിമാലാദീസു അതി-സദ്ദോ വിയ, അഭി-സദ്ദോ യഥാ സഹ സാധനേന കിരിയം വദതീതി അഭിരാജഅഭിവിനയ-സദ്ദാ സിദ്ധാ, ഏവം അഭിധമ്മസദ്ദേ അഭി-സദ്ദോ സഹ സാധനേന വുഡ്ഢിയാദികിരിയം ദീപേതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ഭാവനാഫരണവുഡ്ഢീഹി **വുഡ്ഢിമന്തോപി ധമ്മാ വുത്താ. ആരമ്മണാദീഹീതി** ആരമ്മണസമ്പയുത്തകമ്മദ്വാരപടിപദാദീഹി. **അവിസിട്ഠന്തി** അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠേസു വിനയസുത്താഭിധമ്മേസു അവിസിട്ഠം സമാനം. തം പിടകസദ്ദന്തി അത്ഥോ. **യഥാവുത്തേനാതി** ''ഏവം ദുവിധത്ഥേനാ''തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന.

കഥേതബ്ബാനം അത്ഥാനം ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അതിസജ്ജനം പബോധനം **ദേസനാ.** സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിസാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം വിനയനം **സാസനം.** കഥേതബ്ബസ്സ സംവരാസംവരാദിനോ അത്ഥസ്സ കഥനം വചനപടിബദ്ധതാകരണം **കഥാ.** കഥീയതി വാ ഏത്ഥാതി **കഥാ.** സംവരാസംവരസ്സ കഥാ **സംവരാസംവരകഥാ.** ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. **ഭേദ**-സദ്ദോ വിസും വിസും യോജേതബ്ബോ ''ദേസനാഭേദം സാസനഭേദം കഥാഭേദഞ്ച യഥാരഹം പരിദീപയേ''തി. **ഭേദന്തി** ച നാനത്തന്തി അത്ഥോ. സിക്ഖാ ച പഹാനാനി ച ഗമ്ഭീരഭാവോ ച **സിക്ഖാപ്പഹാനഗമ്ഭീരഭാവം,** തഞ്ച പരിദീപയേ. ഏത്ഥ **യഥാതി** ഉപാരമ്ഭനിസ്സരണധമ്മകോസരക്ഖണഹേതുപരിയാപുണനം സുപ്പടിപത്തി ദുപ്പടിപത്തീതി ഏതേഹി പകാരേഹി. ആണം പണേതും അരഹതീതി **ആണാരഹോ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ. വോഹാരപരമത്ഥാനമ്പി സബ്ഭാവതോ ആഹ **ആണാബാഹുല്ലതോതി.** ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. **പചുരാപരാധാ** സേയ്യസകാദയോ. **അജ്ഝാസയോ** ആസയോവ അത്ഥതോ ദിട്ഠി, ഞാണഞ്ച. വുത്തഞ്ചേതം -

> ''സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ച, ഖന്തി ചേവാനുലോമികേ;
> യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസദ്ദിത''ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൩൬);

അനുസയാ കാമരാഗഭവരാഗദിട്ഠിപടിഘവിചികിച്ഛാമാനാവിജ്ജാവസേന സത്ത അനാഗതാ കിലേസാ, അതീതാ പച്ചുപ്പന്നാ ച തഥേവ വുച്ചന്തി. ന ഹി കാലഭേദേന ധമ്മാനം സഭാവഭേദോ അത്ഥീതി. **ചരിയാതി** ഛ മൂലചരിയാ, അന്തരഭേദേന അനേകവിധാ, സംസഗ്ഗവസേന തേസട്ഠി ഹോന്തി. തേ പന

അമ്ഹേഹി **അസമ്മോഹന്തരധാനസുത്തടീകായം** വിഭാഗതോ ദസ്സിതാ, അത്ഥികേഹി തതോ ഗഹേതബ്ബാ. അഥ വാ **ചരിയാ**തി ചരിതം, തം സുചരിതദുച്ചരിതവസേന ദുവിധം. **അധിമുത്തി** നാമ സത്താനം പുബ്ബപരിചയവസേന അഭിരുചി, സാ ദുവിധാ ഹീനപണീതഭേദേന. ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാവസേന **"അഹം മമാ"തി സഞ്ഞിനോ.** മഹന്തോ സംവരോ **അസംവരോ.** ബുദ്ധിഅത്ഥോ ഹി അയ'മകാരോ യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധം സം ൧൧).

തീസുപി ചേതേസു ഏതേ ധമ്മത്ഥദേസനാ പടിവേധാതി ഏത്ഥ തന്തിഅത്ഥോ തന്തിദേസനാ തന്തിഅത്ഥപടിവേധോ ച തന്തിവിസയാ ഹോന്തീതി വിനയപിടകാദീനം അത്ഥദേസനാപടിവേധാധാരഭാവോ യുത്തോ, പിടകാനി പന തന്തി യേവാതി തേസം ധമ്മാധാരഭാവോ കഥം യുജ്ജേയ്യാതി? തന്തിസമുദായസ്സ അവയവതന്തിയാ ആധാരഭാവതോ. അവയവസ്സ ഹി സമുദായോ ആധാരഭാവേന വുച്ചതി, യഥാ - "രുക്ഖേ സാഖാ"തി. ധമ്മാദീനഞ്ച ദുക്ഖോഗാഹഭാവതോ തേഹി വിനയാദയോ ഗമ്ഭീരാതി വിനയാദീനഞ്ച ചതുബ്ബിധോ ഗമ്ഭീരഭാവോ വുത്തോ. തസ്മാ ധമ്മാദയോ ഏവ ദുക്ഖോഗാഹത്താ ഗമ്ഭീരാ, ന വിനയാദയോതി ന ചോദേതബ്ബമേതം സമുഖേന, വിസയവിസയീമുഖേന ച വിനയാദീനംയേവ ഗമ്ഭീരഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ധമ്മോ ഹി വിനയാദയോ, തേസം വിസയോ അത്ഥോ, ധമ്മത്ഥവിസയാ ച ദേസനാപടിവേധോതി. തത്ഥ പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം, ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ച ദുക്ഖോഗാഹഭാവോ വേദിതബ്ബോ, പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ, തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ.

"ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതേന വചനേന ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോ കഥം ഞാതബ്ബോതി? **"ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"**തി ഏതസ്സ സമാസപദസ്സ അവയവപദത്ഥം ദസ്സേന്തേന **"ഹേതുമ്ഹി ഞാണ"**ന്തി വുത്തത്താ. "ധമ്മേ പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏത്ഥ ഹി "ധമ്മേ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുമ്ഹീ"തി വുത്തം, "പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ ച അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഞാണ"ന്തി. തസ്മാ ഹേതുധമ്മ-സദ്ദാ ഏകത്ഥാ, ഞാണപടിസമ്ഭിദാ-സദ്ദാ ചാതി ഇമമത്ഥം വദന്തേന സാധിതോ ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോ, അത്ഥസ്സ ഹേതുഫലഭാവോ ച ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബോ.

യഥാധമ്മന്തി ചേത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ഹേതും ഹേതുഫലഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹാതി. സഭാവവാചകോ ഹേസ, ന പരിയത്തിഹേതുഭാവവാചകോ, തസ്മാ **യഥാധമ്മ**ന്തി യോ യോ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിധമ്മോ , തസ്മിം തസ്മിന്തി അത്ഥോ. ധമ്മാനുരൂപം വാ **യഥാധമ്മം.** ദേസനാപി ഹി പടിവേധോ വിയ അവിപരീതസവിസയവിഭാവനതോ ധമ്മാനുരൂപം പവത്തതി, യതോ 'അവിപരീതാഭിലാപോ'തി വുച്ചതി. **ധമ്മാഭിലാപോ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനകോ അവിപരീതാഭിലാപോ, ഏതേന "തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭം ൭൧൮) ഏത്ഥ വുത്തം സഭാവധമ്മനിരുത്തിം ദസ്സേതി, സദ്ദസഭാവത്താ ദേസനായ. തഥാ ഹി നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദായ പരിത്താരമ്മണാദിഭാവോ **പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭം ൭൪൯) വുത്തോ. അട്ഠകഥായഞ്ച "തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം

കത്വാ’’തിആദിനാ (വിഭം അട്ഠം ന്ത്ര്വ) സദ്ദാരമ്മണതാ ദസ്സിതാ. ‘‘ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അയം സദ്ദോ വാചകോ’’തി വചനവചനീയേ വവത്ഥപേത്വാ തംതംവചനീയ വിഭാവനവസേന പവത്തിതോ ഹി സദ്ദോ ദേസനാതി. **‘‘അനുലോമാദിവസേന വാ കഥന’’**ന്തി ഏതേന തസ്സാ ധമ്മനിരുത്തിയാ അഭിലാപം കഥനം തസ്സ വചനസ്സ പവത്തനം ദസ്സേതി. **‘‘അധിപ്പായോ’’**തി ഏതേന ‘‘ദേസനാതി പഞ്ഞത്തീ’’തി ഏതം വചനം ധമ്മനിരുത്താഭിലാപം സന്ധായ വുത്തം, ന തബ്ബിനിമുത്തം പഞ്ഞത്തിം സന്ധായാതി ദസ്സേതി.

നനു ച ‘‘ധമ്മോ തന്തീ’’തി ഇമസ്മിം പക്ഖേ ധമ്മസ്സ സദ്ദസഭാവത്താ ധമ്മദേസനാനം വിസേസോ ന സിയാതി? ന, തേസം തേസം അത്ഥാനം ബോധകഭാവേന ഞാതോ, ഉഗ്ഗഹണാദിവസേന ച പുബ്ബേ വവത്ഥാപിതോ സദ്ദപ്പബന്ധോ ധമ്മോ, പച്ഛാ പരേസം അവബോധനത്ഥം പവത്തിതോ തദത്ഥപ്പകാസകോ സദ്ദോ ദേസനാതി. അഥ വാ യഥാവുത്തസദ്ദസമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോ ദേസനാ, മുസാവാദാദയോ വിയ. ‘‘വചനസ്സ പവത്തന’’ന്തി ച യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദവസേന യുജ്ജതി. സോ ഹി വചനം പവത്തേതി, തഞ്ച തേന പവത്തീയതി ദേസീയതി. ‘‘സോ ച ലോകിയലോകുത്തരോ’’തി ഏവം വുത്തം അഭിസമയം യേന പകാരേന അഭിസമേതി, യം അഭിസമേതി, യോ ച തസ്സ സഭാവോ, തേഹി പാകടം കാതും **‘‘വിസയതോ അസമ്മോഹതോ ച അത്ഥാനുരൂപം ധമ്മേസൂ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹി വിസയതോ അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ അവിജ്ജാദിധമ്മസങ്ഖാരാദിഅത്ഥതദുഭയപഞ്ഞാപനാരമ്മണോ **ലോകിയോ അഭിസമയോ,** അസമ്മോഹതോ അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ യഥാവുത്തധമ്മത്ഥപഞ്ഞത്തീസു സമ്മോഹവിദ്ധംസനോ **ലോകുത്തരോ അഭിസമയോ**തി. അഭിസമയതോ അഞ്ഞമ്പി പടിവേധത്ഥം ദസ്സേതും **‘‘തേസം തേസം വാ’’**തിആദിമാഹ. ‘പടിവേധനം പടിവേധോ’തി ഇമിനാ ഹി വചനത്ഥേന അഭിസമയോ, ‘പടിവിജ്ഝീയതീതി പടിവേധോ’തി ഇമിനാ തംതംരൂപാദിധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ ച ‘‘പടിവേധോ’’തി വുച്ചതീതി.

യഥാവുത്തേഹി ധമ്മാദീഹി പിടകാനം ഗമ്ഭീരഭാവം ദസ്സേതും **‘‘ഇദാനി യസ്മാ ഏതേസു പിടകേസൂ’’**തിആദിമാഹ. **യോ ചേത്ഥാ**തി ഏതേസു തംതംപിടകഗതേസു ധമ്മാദീസു യോ പടിവേധോ, ഏതേസു ച പിടകേസു തേസം തേസം ധമ്മാനം യോ അവിപരീതസഭാവോതി യോജേതബ്ബം. ദുക്ഖോഗാഹതാ ച അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം ധമ്മത്ഥാനം ദുപ്പടിവിജ്ഝതായ, തേസം പഞ്ഞാപനസ്സ ദുക്കരഭാവതോ തംദേസനായ, പടിവേധനസങ്ഖാതസ്സ പടിവേധസ്സ ഉപ്പാദനവിസയികരണാനം അസക്കുണേയ്യത്താ, അവിപരീതസഭാവസങ്ഖാതസ്സ പടിവേധസ്സ ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ഏവ വേദിതബ്ബാ.

യന്തി യം പരിയത്തിദുഗ്ഗഹണം സന്ധായ വുത്തം. **അത്ഥ**ന്തി ഭാസിതത്ഥം, പയോജനത്ഥഞ്ച. **ന ഉപപരിക്ഖന്തീ**തി ന വിചാരേന്തി. **ന നിജ്ഝാനം ഖമന്തീ**തി നിജ്ഝാനപഞ്ഞം നക്ഖമന്തി, നിജ്ഝായിത്വാ പഞ്ഞായ ദിസ്വാ രോചേത്വാ ഗഹേതബ്ബാ ന ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. **ഇതീ**തി ഏവം ഏതായ പരിയത്തിയാ. **വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ** അത്തനോ ഉപരി പരേഹി ആരോപിതവാദസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ പമോക്ഖപ്പയോജനാ ഹുത്വാ ധമ്മം

പരിയാപുണന്തി, **വാദപ്പമോക്ഖാ** വാ നിന്ദാപമോക്ഖാ. **യസ്സ ചത്ഥായാ**തി യസ്സ ച സീലാദിപൂരണസ്സ അനുപാദാവിമോക്ഖസ്സ വാ അത്ഥായ **ധമ്മം പരിയാപുണന്തി** ഞായേന പരിയാപുണന്തീതി അധിപ്പായോ. **അസ്സാ**തി അസ്സ ധമ്മസ്സ. **നാനുഭോന്തീ**തി ന വിന്ദന്തി. തേസം തേ ധമ്മാ ദുഗ്ഗഹിതത്താ ഉപാരമ്ഭമാനദബ്ബമക്ഖപലാസാദിഹേതുഭാവേന **ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി.** ഭണ്ഡാഗാരേ നിയുത്തോ ഭണ്ഡാഗാരികോ, ഭണ്ഡാഗാരികോ വിയ ഭണ്ഡാഗാരികോ, ധമ്മരതനാനുപാലകോ. അഞ്ഞത്ഥം അനപേക്ഖിത്വാ ഭണ്ഡാഗാരികസ്സേവ സതോ പരിയത്തി **ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി.**

"താസംയേവാ"തി അവധാരണം പാപുണിതബ്ബാനം ഛളഭിഞ്ഞാചതുപ്പടിസമ്ഭിദാദീനം വിനയേ പഭേദവചനാഭാവം സന്ധായ വുത്തം. **വേരഞ്ജകണ്ഡേ** (പാരാ॰ ൧൨) ഹി തിസ്സോ വിജ്ജാവ വിഭത്താ. ദുതിയേ പന **"താസംയേവാ"**തി അവധാരണം ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ അപേക്ഖിത്വാ കതം, ന തിസ്സോ വിജ്ജാ. താ ഹി ഛസു അഭിഞ്ഞാസു അന്തോഗധാതി സുത്തേ വിഭത്താ യേവാതി.

ദുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹാതി, "തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬). **ധമ്മചിന്ത**ന്തി ധമ്മസഭാവവിചാരണം, "ചിത്തുപ്പാദമത്തേനേവ ദാനം ഹോതി, സയമേവ ചിത്തം അത്തനോ ആരമ്മണം ഹോതി, സബ്ബം ചിത്തം അസഭാവധമ്മാരമ്മണ"ന്തി ച ഏവമാദി. **തേസ**ന്തി തേസം പിടകാനം.

ഏതന്തി ഏതം ബുദ്ധവചനം. അത്ഥാനുലോമതോ **അനുലോമികോ.** അനുലോമികതംയേവ വിഭാവേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകനികായമ്പീ**തി ഏകസമൂഹമ്പി . പോണികാ ചിക്ഖല്ലികാ ച ഖത്തിയാ, തേസം നിവാസോ **പോണികനികായോ ചിക്ഖല്ലികനികായോ** ച.

നവപ്പഭേദന്തി ഏത്ഥ കഥം നവപ്പഭേദം? സഗാഥകഞ്ഹി സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകഞ്ച സുത്തം വേയ്യാകരണം, തദുഭയവിനിമുത്തഞ്ച സുത്തം ഉദാനാദിവിസേസസഞ്ഞാരഹിതം നത്ഥി, യം സുത്തങ്ഗം സിയാ, മങ്ഗലസുത്താദീനഞ്ച (ഖു॰ പാ॰ ൫.൧; സു॰ നി॰ ൨൬൧) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ, ഗാഥാഭാവതോ, ധമ്മപദാദീനം വിയ, ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ, സഗാഥകത്താ, സഗാഥവഗ്ഗസ്സ വിയ, തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനന്തി? വുച്ചതേ -

> "സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരുള്ഹത്താ സഹതാഞ്ഞേന നാഞ്ഞതോ". (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ);

സബ്ബസ്സാപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ **സുത്ത**ന്തി അയം **സാമഞ്ഞവിധി.** തേനേവാഹ ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ നേത്തിയം - "നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ"തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര). "ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം (പാചി॰ ൬൫൫, ൧൨൪൨), സകവാദേ പഞ്ചസുത്തസതാനീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) ഏവമാദി ച ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം.

വിസേസവിധയോ പരേ സനിമിത്താ തദേകദേസേസു ഗേയ്യാദയോ വിസേസവിധയോ തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതാ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ ൧൬) ചുണ്ണിയഗന്ഥം 'ഗേയ്യ'ന്തി വദന്തി. ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തം. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി 'ബ്യാകരണ'ന്തി വുച്ചതി, ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണം. ഏവം സന്തേ സഗാഥകാദീനമ്പി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ, 'ഗാഥാവിരഹേ സതീ'തി വിസേസിതത്താ ച. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു, സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥായുത്തേസു, 'വുത്തഞ്ഹേത'ന്തിആദിവചനസമ്ബന്ധേസു, അബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാഉദാനഇതിവുത്തകഅബ്ഭുതധമ്മസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ, സതിപി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനഭാവേ, സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യാദയോ. യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം, തം സുത്തങ്ഗം വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോതി. നനു ച സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി സുത്തങ്ഗം ന സമ്ഭവതീതി ചോദനാ തദവത്ഥാ വാതി? ന തദവത്ഥാ, സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തന്തി.

യഞ്ച വുത്തം - "ഗാഥാഭാവതോ മങ്ഗലസുത്താദീനം (ഖു॰ പാ॰ ൫.൧, ൨, ൬) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ"തി, തം ന, **നിരുള്ഹത്താ.** നിരുള്ഹോ ഹി മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തഭാവോ. ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന പഞ്ഞാതാനി, അഥ ഖോ സുത്തഭാവേന. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം "സുത്തനാമക"ന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം. യഞ്ച പന വുത്തം - "സഗാഥകത്താ ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ"തി, തദപി നത്ഥി, യസ്മാ **സഹതാഞ്ഞേന.** സഹ ഗാഥാഹീതി ഹി സഗാഥകം. സഹഭാവോ നാമ അത്ഥതോ അഞ്ഞേന ഹോതി, ന ച മങ്ഗലസുത്താദീസു കഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപദേസോ അത്ഥി, യോ 'സഹ ഗാഥാഹീ'തി വുച്ചേയ്യ, ന ച സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി, യദപി വുത്തം - "ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ"തി തദപി ന, അഞ്ഞതോ. അഞ്ഞാ ഏവ ഹി താ ഗാഥാ ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ. അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി. ഏവം സുത്താദീനം അങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

"അയം ധമ്മോ...പേ॰... അയം വിനയോ, ഇമാനി ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ"തി ബുദ്ധവചനം ധമ്മവിനയാദിഭേദേന വവത്ഥപേത്വാ സങ്ഗായന്തേന മഹാകസ്സപപ്പമുഖേന വസിഗണേന അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവപടിമണ്ഡിതായ സങ്ഗീതിയാ ഇമസ്സ ദീഘാഗമസ്സ

പഠമമജ്ഝിമബുദ്ധവചനാദിഭാവോ വവത്ഥാപിതോതി ദസ്സേതി, **"ഏവമേതം അഭേദതോ"**തിആദിനാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനാ

പരിബ്ബാജകകഥാവണ്ണനാ

ഏവം പഠമമഹാസങ്ഗീതിം ദസ്സേത്വാ യദത്ഥം സാ ഇധ ദസ്സിതാ, ഇദാനി തം നിഗമനവസേന ദസ്സേതും **“ഇമിസ്സാ”**തിആദിമാഹ.

൧. ഏത്താവതാ ച ബ്രഹ്മജാലസ്സ സാധാരണതോ ബാഹിരനിദാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അബ്ഭന്തരനിദാനം സംവണ്ണേതും **“തത്ഥ ഏവ”**ന്തിആദി വുത്തം. അഥ വാ ഛഹി ആകാരേഹി സംവണ്ണനാ കാതബ്ബാ സമ്ബന്ധതോ പദതോ പദവിഭാഗതോ പദത്ഥതോ അനുയോഗതോ പരിഹാരതോ ചാതി. തത്ഥ **സമ്ബന്ധോ** നാമ ദേസനാസമ്ബന്ധോ. യം ലോകിയാ “ഉമ്മുഗ്ഘാതോ”തി വദന്തി. സോ പന പാളിയാ നിദാനപാളിവസേന, നിദാനപാളിയാ പന സങ്ഗീതിവസേന വേദിതബ്ബോതി പഠമമഹാസങ്ഗീതിം ദസ്സേന്തേന നിദാനപാളിയാ സമ്ബന്ധസ്സ ദസ്സിതത്താ പദാദിവസേന സംവണ്ണനം കരോന്തോ **“ഏവന്തി നിപാതപദ”**ന്തിആദിമാഹ. **“മേതിആദീനീ”**തി ഏത്ഥ അന്തരാ-സദ്ദ-ച-സദ്ദാനം നിപാതപദഭാവോ, വത്തബ്ബോ, ന വാ വത്തബ്ബോ തേസം നയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ, തദവസിട്ഠാനം ആപടി-സദ്ദാനം ആദി-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹനതോ. **“പദവിഭാഗോ”**തി പദാനം വിസേസോ, ന പന പദവിഗ്ഗഹോ. അഥ വാ പദാനി ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ,** പദവിഗ്ഗഹോ ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ**തി വാ ഏകസേസവസേന പദപദവിഗ്ഗഹാപി പദവിഭാഗ സദ്ദേന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ പദവിഗ്ഗഹോ “ഭിക്ഖൂനം സങ്ഘോ”തിആദിഭേദേസു പദേസു ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥതോതി പദത്ഥതോ. തം പന പദത്ഥം അത്ഥുദ്ധാരക്കമേന പഠമം ഏവം-സദ്ദസ്സ ദസ്സേന്തോ **“ഏവംസദ്ദോ താവാ”**തിആദിമാഹ. **അവധാരണാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഇദമത്ഥപുച്ഛാപരിമാണാദിഅത്ഥാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി “ഏവംഗതാനി, ഏവംവിധോ, ഏവമാകാരോ”തിആദീസു ഇദം-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ ഏവം-സദ്ദോ. ഗത-സദ്ദോ ഹി പകാരപരിയായോ, തഥാ വിധാകാര-സദ്ദാ ച. തഥാ ഹി വിധയുത്തഗത-സദ്ദേ ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. “ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ, കിം നു ഖോ, കഥം നു ഖോ”തി, “ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സു, ആമുത്തമാലാഭരണാ ഓദാതവത്ഥവസനാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേന്തി, സേയ്യഥാപി ത്വം ഏതരഹി സാചരിയകോതി? നോ ഹിദം ഭോ ഗോതമാ”തി ച ആദീസു പുച്ഛായം. “ഏവം ലഹുപരിവത്തം, ഏവം ആയുപരിയന്തോ”തി ച ആദീസു പരിമാണേ. നനു ച “ഏവം നു ഖോ, ഏവം സു തേ, ഏവം ആയുപരിയന്തോ”തി ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദേന പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവം-സദ്ദോതി? ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. ആകാരമത്തവാചകോ ഹേത്ഥ ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ, യഥാ “ഏവം ബ്യാഖോതിആദീസു പന ന ആകാരവിസേസവാചകോ ഏവഞ്ച കത്വാ “ഏവം ജാതേന മച്ചേനാ”തിആദീനി ഉപമാദീസു ഉദാഹരണാനി ഉപപന്നാനി ഹോന്തി. തഥാ ഹി “യഥാപി…പേ॰… ബഹു”ന്തി? ഏത്ഥ പുപ്ഫരാസിട്ഠാനിയതോ മനുസ്സുപപത്തിസപ്പുരിസൂപനിസ്സയസദ്ധമ്മസവനയോനിസോമനസികാരഭോഗസമ്പത്തിആദിദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയാഹേതുസമു സോഭാസുഗന്ധതാദിഗുണയോഗതോ മാലാഗുണസദിസിയോ പഹൂതാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന സത്തേന കത്തബ്ബാതി ജോദിതത്താ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുണാവ ഉപമാ, തേസം ഉപമാകാരോ യഥാ-സദ്ദേന അനിയമതോ വുത്തോതി ഏവം-സദ്ദോ ഉപമാകാരനിഗമനത്ഥോതി വത്തും യുത്തം. സോ പന ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാവ ഹോതീതി ആഹ **“ഉപമായം ആഗതോ”**തി.

തഥാ **ഏവം** ഇമിനാ ആകാരേന **“അഭിക്കമിതബ്ബ”**ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യോ തത്ഥ ഉപദിസനാകാരോ, സോ അത്ഥതോ ഉപദേസോയേവാതി വുത്തം **“ഏവം തേ…പേ॰… ഉപദേസേ”**തി. തഥാ **ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ**തി ഏത്ഥ ച ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം തത്ഥ സംവിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം **സമ്പഹംസനം,** യോ തത്ഥ സമ്പഹംസനാകാരോതി യോജേതബ്ബം. **ഏവമേവം പനായ**ന്തി ഏത്ഥ ഗരഹണാകാരോതി യോജേതബ്ബം. സോ ച ഗരഹണാകാരോ “വസലീ”തിആദി ഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഇധ ഏവം-സദ്ദേന പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി “യഥാഹം വദാമി, ഏവം സമണം ആനന്ദം വദേഹീ”തി വദനാകാരോ ഇദാനി വത്തബ്ബോ ഏവം-സദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി നിദസ്സനത്ഥോ വുത്തോ. **ഏവം നോ**തി ഏത്ഥാപി തേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേ സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന “സംവത്തന്തി, നോ വാ, കഥം വാ ഏത്ഥ ഹോതീ”തി പുച്ഛായ കതായ “ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ”തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവം-സദ്ദേന വിഭാവിതന്തി വിഞ്ഞായതി, സോ പന തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അവധാരണത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ **“ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതി ആദീസു അവധാരണേ”**തി. **ഏവം ഭന്തേ**തി പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേ സന്നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി അത്തനോ തത്ഥ ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനവസേന വുത്തത്താ ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദോ വചനസമ്പടിച്ഛനത്ഥോ വുത്തോ, തേന ഏവം ഭന്തേ, സാധു ഭന്തേ, സുട്ഠു ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി.

നാനാനയനിപുണന്തി ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ, നന്ദിയാവട്ട തിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതഅങ്കുസദിസാലോചനസങ്ഖാതാ വാ ആധാരാദിഭേദവസേന നാനാവിധാ നയാ നാനാനയാ, നയാ വാ പാളിഗതിയോ, താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിവസേന സംകിലേഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സതാദിവസേന കുസലാദിവസേന ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹാദിവസേന സമയവിമുത്താദിവസേന ഠപനാദിവസേന കുസലമൂലാദിവസേന തികപട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി നാനാനയാ, തേഹി നിപുണം സണ്ഹസുഖുമന്തി നാനാനയനിപുണം. ആസയോവ അജ്ഝാസയോ, തേ ച സസ്സതാദിഭേദേന, തത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖതാദിവസേന അനേകാ, അത്തജ്ഝാസയാദയോ ഏവ വാ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം. അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്ന**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണം ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ, സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിവിധപാടിഹാരിയന്തി ഏത്ഥ പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം “പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ പാടിഹാരിയ”ന്തി വദന്തി. ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി, യേ ഹരിതബ്ബാ. പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ “പാടിഹാരിയ”ന്തി വത്തും. സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ “പാടിഹാരിയ”ന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ

വാ ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ **പാടിഹാരിയം.** തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന, ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി. **"പടീ"**തി വാ അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ, വിഗതൂപക്കിലേസേ ച കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം. ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന, കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി. പടിഹാരിയമേവ **പാടിഹാരിയം.** പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീസമുദായേ ഭവം ഏകേകം **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം.** തസ്സ പന ഇദ്ധിആദിഭേദേന വിസയഭേദേന ച ബഹുവിധസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായ ലബ്ഭമാനത്താ ആഹ "വിവിധപാടിഹാരിയ"ന്തി.

ന അഞ്ഞഥാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ ന അഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ, ന പന ഭഗവതോ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ "സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതു"ന്തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. ധാരണബലദസ്സനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി സുതാകാരാവിരജ്ഝനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ന ഹേത്ഥ അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം ഏകവിസയത്താ, ഇതരഥാ ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥോ അസമത്ഥോ ചാതി ആപജ്ജേയ്യാതി.

"യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ"തി ഏവം വുത്തായ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതായ സസന്തതിയം വത്തനതോ തിവിധോപി മേ-സദ്ദോ കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനസാമിനിദ്ദേസവസേന പന വിജ്ജമാനഭേദം സന്ധായാഹ **"മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ"**തി.

കിഞ്ചാപി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുത-സദ്ദോ ഏവ തം തമത്ഥം അനുവദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"സഉപസഗ്ഗോ ച അനുപസഗ്ഗോ ചാ"**തി ആഹ. **അസ്സാ**തി സുത-സദ്ദസ്സ. കമ്മഭാവസാധനാനി ഇധ സുത-സദ്ദേ സമ്ഭവന്തീതി വുത്തം **"ഉപധാരിതന്തി വാ ഉപധാരണന്തി വാ അത്ഥോ"**തി. **മയാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ മേസദ്ദസ്സ കത്തുവസേന കരണനിദ്ദേസോ, തദാതി അത്ഥോ. **മമാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ സമ്ബന്ധവസേന സാമിനിദ്ദേസോ, തദാ.

സുതസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന ഏവംസദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം **"ഏവന്തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന സമ്പടിച്ഛനാദീനം പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം തദഭിനിഹടാനഞ്ച മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസമ്പി വാക്യാനം ഏവകാരത്ഥസഹിതത്താ **"സുത"**ന്തി ഏതസ്സ സുതം ഏവാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി, ഏതേന അവധാരണേന നിരാകതം ദസ്സേതി. യഥാ ച സുതം സുതം ഏവാതി നിയമേതബ്ബം, തം സമ്മാ സുതം ഹോതീതി ആഹ **"അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അഥ വാ "സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീ"തി **സുത**ന്തി അസുതം ന ഹോതീതി അയമേതസ്സ അത്ഥോതി വുത്തം **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി, ഇമിനാ ദിട്ഠാദിവിനിവത്തനം കരോതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി. ന ഇദം മയാ ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, അഥ ഖോ സുതം, തഞ്ച ഖോ സമ്മദേവാതി. തേനേവാഹ "അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"ന്തി. അവധാരണത്ഥേ വാ ഏവം-സദ്ദേ അയം അത്ഥയോജനാ കരീയതീതി തദപേക്ഖസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അയമത്ഥോ വുത്തോ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. തേനേവ ആഹ "അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"ന്തി. സവനസദ്ദോ ചേത്ഥ കമ്മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ സുയ്യതീതി.

ഏവം സവനഹേതുസുണന്തപുഗ്ഗലസവനവിസേസവസേന പദത്തയസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേഹിപി തം ദസ്സേതും **"തഥാ ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യാ സാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനാകാരേന പവത്താ മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥി, തസ്സാ. സാ ഹി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിതും സമത്ഥാ. തഥാ ച വുത്തം **"സോതദ്വാരാനുസാരേനാ"**തി. **നാനപ്പകാരേനാ**തി വക്ഖമാനാനം അനേകവിഹിതാനം ബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണാനാനാകാരേന, ഏതേന ഇമിസ്സാ യോജനായ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ദീപേതി. **പവത്തിഭാവപ്പകാസന**ന്തി പവത്തിയാ അത്ഥിഭാവപ്പകാസനം. **"സുതന്തി ധമ്മപ്പകാസന"**ന്തി യസ്മിം ആരമ്മണേ വുത്തപ്പകാരാ വിഞ്ഞാണവീഥി നാനപ്പകാരേന പവത്താ, തസ്സ ധമ്മത്താ വുത്തം, ന സുതസദ്ദസ്സ ധമ്മത്ഥത്താ. വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടീകരണം **"അയഞ്ഹേത്ഥാ"**തിആദി. തത്ഥ **വിഞ്ഞാണവീഥിയാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം. **മയാ**തി കത്തുഅത്ഥേ.

"ഏവന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബപ്പകാസന"ന്തി നിദസ്സനത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വുത്തം നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബത്താഭാവാഭാവതോ, തേന ഏവം-സദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ചാമട്ഠന്തി ദസ്സേതി. സുത-സദ്ദസ്സ കിരിയാസദ്ദത്താ, സവനകിരിയായ ച സാധാരണവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപടിബദ്ധത്താ തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോതി വുത്തം **"സുതന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസന"**ന്തി. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതീതി.

"യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സാ"തിആദിപി ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ പുരിമയോജനായ അഞ്ഞഥാ അത്ഥയോജനം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ഏവ, ധമ്മാനം പവത്തിആകാരുപാദാനവസേന തഥാ വുത്താ. **"സുതന്തി വിസയനിദ്ദേസോ"**തി സോതബ്ബഭൂതോ ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനന്തി കത്വാ വുത്തം. ചിത്തസന്താനവിനിമുത്തസ്സ പരമത്ഥതോ കസ്സചി കത്തു അഭാവേപി സദ്ദവോഹാരേന ബുദ്ധിപരികപ്പിതഭേദവചനിച്ഛായ ചിത്തസന്താനതോ അഞ്ഞം വിയ തംസമങ്ഗിം കത്വാ വുത്തം **"ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗിനോ"**തി. സവനകിരിയാവിസയോപി സോതബ്ബധമ്മോ സവനകിരിയാവസേന പവത്തചിത്തസന്താനസ്സ ഇധ പരമത്ഥതോ കത്തുഭാവതോ, സവനവസേന ചിത്തപ്പവത്തിയാ ഏവ വാ സവനകിരിയാഭാവതോ തംകിരിയാകത്തു ച വിസയോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **"തംസമങ്ഗിനോ കത്തു വിസയേ"**തി. സുതാകാരസ്സ ച ഥേരസ്സ സമ്മാനിച്ഛിതഭാവതോ ആഹ **"ഗഹണസന്നിട്ഠാന"**ന്തി, ഏതേന വാ അവധാരണത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ അയം അത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പുബ്ബേ സുതാനം നാനാവിഹിതാനം സുത്തസങ്ഖാതാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം ഉപധാരിതരൂപസ്സ ആകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവോ ഏവം-സദ്ദോതി തദാകാരാദിഉപധാരണസ്സ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ

ഉപാദാനഭൂതധമ്മപ്പബന്ധബ്യാപാരതായ വുത്തം **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. സവനകിരിയാ പന പുഗ്ഗലവാദിനോപി വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ നത്ഥീതി വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി ആഹ **“സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. മേതി സദ്ദപ്പവത്തിയാ ഏകന്തേനേവ സത്തവിസയത്താ, വിഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ച തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബതോ **“മേതി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ”**തി വുത്തം.
അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിസഭാവാ യഥാക്കമം ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദാനം അത്ഥാതി തേ തഥാരൂപപഞ്ഞത്തിഉപാദാനബ്യാപാരഭാവേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ. സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. ഏത്ഥ ച കരണകിരിയാകത്തുകമ്മവിസേസപ്പകാസനവസേന പുഗ്ഗലബ്യാപാവിസയപുഗ്ഗലബ്യാപാരനിദസ്സനവസേന ഗഹണാകാരഗാഹകതബ്ബിസയവിസേസനിദ്ദേസവസേന കത്തുകരണ ബ്യാപാരകത്തുനിദ്ദേസവസേന ച ദുതിയാദയോ ചതസ്സോ അത്ഥയോജനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസ്സാപി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ, സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദിവസേന ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു അന്തോഗധത്താ തേസു “ഏവ”ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേന്തോ ആഹ **“ഏവന്തി ച മേതി ചാ”**തിആദി. തത്ഥ ഏവന്തി ച മേതി ച വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ ആകാരാദിനോ, ധമ്മാനഞ്ച അസല്ലക്ഖണഭാവതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി ആഹ **“സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. തത്ഥ **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാ**തി ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥവസേന. ഇദം വുത്തം ഹോതിയോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി, സോ രൂപസദ്ദാദിസഭാവോ രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവോ വാ അത്ഥോ “സച്ചികട്ഠോ, പരമത്ഥ ചാ”തി വുച്ചതി, ന തഥാ ഏവം മേതി പദാനമത്ഥോതി, ഏതമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **“കിഞ്ഹേത്ഥ ത”**ന്തിആദി വുത്തം. **സുത**ന്തി പന സദ്ദായതനം സന്ധായാഹ **“വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. തേനേവ ഹി **“യഞ്ഹി തമേത്ഥ സോതേന ഉപലദ്ധ”**ന്തി വുത്തം , “സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപലദ്ധ”ന്തി പന വുത്തേ അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസബ്ബം ലബ്ഭതി. **തം തം ഉപാദായ വത്തബ്ബതോ**തി സോതപഥം ആഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദിനോ പച്ചാമസനവസേന “ഏവ”ന്തി, സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ഉപാദായ “മേ”തി വത്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ “ദുതിയം തതിയ”ന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാ പവത്തോതി ആഹ **“ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ”**തി. അസുതം ന ഹോതീതി ഹി “സുത”ന്തി പകാസിതോ യമത്ഥോതി.

അത്തനാ പടിവിദ്ധാ സുത്തസ്സ പകാരവിസേസാ “ഏവ”ന്തി ഥേരേന പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ **“അസമ്മോഹം ദീപേതീ”**തി. **“നാനപ്പകാരപടിവേധസമത്ഥോ ഹോതീ”**തി ഏതേന വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ നാനപ്പകാരതം ദുപ്പടിവിജ്ഝതഞ്ച ദസ്സേതി. **“സുതസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതീ”**തി സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ദസ്സിയമാനത്താ വുത്തം. **അസമ്മോഹേനാ**തി സമ്മോഹാഭാവേന, പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരകാലപഞ്ഞാസിദ്ധി, ഏവം **അസമ്മോസേനാ**തി ഏത്ഥാപി വത്തബ്ബം. ബ്യഞ്ജനാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാതി വുത്തം **“പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായാ”**തിആദി പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാതി കത്വാ. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പധാനഭാവോ “മനോപുബ്ബങ്ഗമാ”തിആദീസു വിയ, പുബ്ബങ്ഗമതായ വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആവജ്ജനാദീനം വിയ അപ്പധാനത്തേ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാ ഏതിസ്സാതി അയമ്പി അത്ഥോ യുജ്ജതി, ഏവം **“സതിപുബ്ബങ്ഗമായാ”**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന യഥാസമ്ഭവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണസ്സ, സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതസ്സാതി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോനിസോമനസികാരം ദീപേതീതി ഏവം-സദ്ദേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താതി അധിപ്പായോ. **“അവിക്ഖേപം ദീപേതീ”**തി “ബ്രഹ്മജാലം കത്ഥ ഭാസിത”ന്തിആദി പുച്ഛാവസേന പകരണപ്പത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. **“വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സാ”**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ സമത്ഥനവസേന വുത്തം. **സബ്ബസമ്പത്തിയാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനദേസകപയോജനാദിസമ്പത്തിയാ. അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയേഹി വിയ ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥേഹി യോനിസോമനസികാരസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സവനേന വിയ ച അവിക്ഖേപസ്സ യഥാ യോനിസോമനസികാരേന ഫലഭൂതേന അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാനം സിദ്ധി വുത്താ തദവിനാഭാവതോ, ഏവം അവിക്ഖേപേന ഫലഭൂതേന കാരണഭൂതാനം സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാനം സിദ്ധി ദസ്സേതബ്ബാ സിയാ അസ്സുതവതോ, സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ.

“ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ”തിആദിനാ സമത്ഥനവചനേന പന അവിക്ഖേപേന കാരണഭൂതേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച ഫലഭൂതസ്സ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ സിദ്ധി ദസ്സിതാ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാസദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാ ന ഏകന്തേന അവിക്ഖേപസ്സ കാരണം ബാഹിരങ്ഗത്താ, അവിക്ഖേപോ പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ വിയ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ഏകന്തകാരണന്തി. ഏവമ്പി അവിക്ഖേപേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസിദ്ധിജോതനാ ന സമത്ഥിതാവ, നോ ന സമത്ഥിതാ വിക്ഖിത്തചിത്താനം സപ്പുരിസപയിരുപാസനാഭാവസ്സ അത്ഥസിദ്ധത്താ. ഏത്ഥ ച പുരിമം ഫലേന കാരണസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം നദീപൂരേന വിയ ഉപരി വുട്ഠിസബ്ഭാവസ്സ, ദുതിയം കാരണേന ഫലസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം ഏകന്തേന വസ്സിനാ വിയ മേഘവുട്ഠാനേന വുട്ഠിപ്പവത്തിയാ.

ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തിഓഗാഹനാകാരോ നിരവസേസപരഹിതപാരിപൂരികാരണന്തി വുത്തം **“ഏവം ഭദ്ദകോ ആകാരോ”**തി. യസ്മാ ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതം ഗുണദ്വയം. അപരാപരം വുത്തിയാ ചേത്ഥ ചക്കഭാവോ, ചരന്തി ഏതേഹി സത്താ സമ്പത്തിഭവേസൂതി വാ. യേ സന്ധായ വുത്തം “ചത്താരിമാനി ഭിക്ഖവേ ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ”തിആദി . പുരിമപച്ഛിമഭാവോ ചേത്ഥ ദേസനാക്കമവസേന ദട്ഠബ്ബോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ**തി പച്ഛിമചക്കദ്വയസ്സ അത്ഥിതായ. സമ്മാപണിഹിതത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ സുദ്ധാസയോ ഹോതി തദസുദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോതി ആഹ **“ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതീ”**തി. തഥാ ഹി വുത്തം “സമ്മാപണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ”തി, “കതപുഞ്ഞോസി ത്വം ആനന്ദ, പധാനം അനുയുഞ്ജ ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോതി ച. തേനേവാഹ **“ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ”**തി. **പയോഗസുദ്ധിയാ**തി യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമസ്സ ധമ്മസ്സവനപയോഗസ്സ വിസദഭാവേന.

തഥാ ചാഹ **"ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ"**തി. സബ്ബസ്സ വാ കായവചീപയോഗസ്സ നിദ്ദോസഭാവേന. പരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതീതി.

"നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേനാ"തിആദിനാ അത്ഥബ്യഞ്ജനേസു ഥേരസ്സ ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദാനം അസമ്മോഹാസമ്മോസദീപനതോ ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേതി. തത്ഥ **"സോതബ്ബപ്പഭേദപടിവേധദീപകേനാ"**തി ഏതേന അയം സുത-സദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിധാനതോ, വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സാമഞ്ഞേനേവ സോതബ്ബധമ്മവിസേസം ആമസതീതി ദസ്സേതി. മനോദിട്ഠികരണാപരിയത്തിധമ്മാനം അനുപേക്ഖനസുപ്പടിവേധാ വിസേസതോ മനസികാരപടിബദ്ധാതി തേ വുത്തനയേന യോനിസോമനസികാരദീപകേന ഏവം-സദ്ദേന യോജേത്വാ, സവനധാരണവചീപരിചയാ പരിയത്തിധമ്മാനം വിസേസേന സോതാവധാനപടിബദ്ധാതി തേ അവിക്ഖേപദീപകേന സുത-സദ്ദേന യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ സാസനസമ്പത്തിയാ ധമ്മസ്സവനേ ഉസ്സാഹം ജനേതി. തത്ഥ ധമ്മാതി പരിയത്തിധമ്മാ. **മനസാനുപേക്ഖിതാ**തി "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധിയോ"തിആദിനാ നയേന മനസാ അനുപേക്ഖിതാ. **ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ഝാനക്ഖന്തിഭൂതായ, ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ "ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധാ.

"സകലേന വചനേനാ"തി പുബ്ബേ തീഹി പദേഹി വിസും വിസും യോജിതത്താ വുത്തം. **അസപ്പുരിസഭൂമി**ന്തി അകതഞ്ഞുതം "ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ"തി ഏവം വുത്തം അനരിയവോഹാരാവത്ഥം. സാ ഏവ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ **അസദ്ധമ്മോ.** നനു ച ആനന്ദത്ഥേരസ്സ "മമേദം വചന"ന്തി അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ അഭാവതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമതിക്കമാദിവചനം നിരത്ഥകം തി? നയിദം ഏവം "ഏവം മേ സുത"ന്തി വദന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദസ്സനതോ. കേചി പന "ദേവതാനം പരിവിതക്കാപേക്ഖം തഥാവചനന്തി ഏദിസീ ചോദനാ അനവകാസാ"തി വദന്തി. തസ്മിം കിര ഖണേ ഏകച്ചാനം ദേവതാനം ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി "തഥാഗതോ ച പരിനിബ്ബുതോ, അയഞ്ച ആയസ്മാ ദേസനാകുസലോ, ഇദാനി ധമ്മം ദേസേതി, സക്യകുലപ്പസുതോ തഥാഗതസ്സ ഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തോ, കിം നു ഖോ സയം സച്ഛികത ധമ്മം ദേസേതി, ഉദാഹു ഭഗവതോയേവ വചനം യഥാസുത"ന്തി. ഏവം തദാസങ്കിതപ്പകാരതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമോക്കമാദിതോ അതിക്കമാദി വിഭാവിതന്തി. **അത്തനോ അദഹന്തോ**തി "മമേത"ന്തി അത്തനി അട്ഠപേന്തോ. **അപ്പേതീ**തി നിദസ്സേതി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേസു യഥാരഹം സത്തേ നേതീതി നേത്തി, ധമ്മോയേവ നേത്തി **ധമ്മനേത്തി.**

ദള്ഹതരനിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **കങ്ഖാ.** നാതിസംസപ്പനം മതിഭേദമത്തം **വിമതി. അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി** ഭഗവതോ ദേസിതത്താ, സമ്മുഖാ ചസ്സ പടിഗ്ഗഹിതത്താ, ഖലിതദുരുത്താദിഗ്ഗഹണദോസാഭാവതോ ച. ഏത്ഥ ച പഠമാദയോ തിസ്സോ അത്ഥയോജനാ ആകാരാദിഅത്ഥേസു അഗ്ഗഹിതവിസേസമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാ, തതോ പരാ തിസ്സോ ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വിഭാവിതാ. പച്ഛിമാ പന തിസ്സോ യഥാക്കമം ആകാരത്ഥം നിദസ്സനത്ഥം അവധാരണത്ഥഞ്ച ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞസേട്ഠാസഹായസങ്ഖ്യാദീസു ദിസ്സതി. തഥാഹേസ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച , ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു അഞ്ഞത്ഥേ ദിസ്സതി, "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു സേട്ഠത്ഥേ, "ഏകോ വൂപകട്ഠോ"തിആദീസു അസഹായേ, "ഏകോവ ഖോ ഭിക്ഖവേ ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു സങ്ഖ്യയം, ഇധാപി സങ്ഖ്യയന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ"**തി. **കാലഞ്ച സമയഞ്ചാ**തി യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച. **ഖണോ**തി ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച **സമയോ.** യോ "ഖണോ"തി ച "സമയോ"തി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോ വാതി ഹി അത്ഥോ. **മഹാസമയോ**തി മഹാസമൂഹോ. **സമയോപി ഖോ**തി സിക്ഖാപദപൂരണസ്സ ഹേതുപി. **സമയപ്പവാദകേ**തി ദിട്ഠിപ്പവാദകേ. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പവദന്തീതി. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ഹിതപടിലാഭാ. അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, അഭിസമയോ അത്ഥോതി **അഭിസമയട്ഠോ**തി പീളന ആദീനി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി. അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതഭാവോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ **പീളനം** ദുക്ഖസച്ചസ്സ തം സമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം. **സന്താപോ**ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്താപനം പരിദഹണം.

തത്ഥ സഹകാരീകാരണം സന്നിജ്ഝ സമേതി സമവേതീതി **സമയോ,** സമവായോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയമേത്ഥ തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേതി ഏത്ഥ, ഏതേനവ സംഗച്ഛതി സത്തോ, സഭാവധമ്മോ വാ സഹജാതാദീഹി, ഉപ്പാദാദീഹി വാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം, കരണം വിയ ച കപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ, യഥാ "സമുദായോ"തി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോതി. അവസേസപച്ചയാനം സമാഗമേ ഏതി ഫലം ഏതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി ചാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ "സമുദയോ"തി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബന്ധോ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗഹണഭാവതോ വാ സംയുത്താ അയന്തി പവത്തന്തി സത്താ യഥാഭിനിവേസം ഏതേനാതി **സമയോ,** ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമസ്സ യാനം, സമ്മാ വാ യാനം അപഗമോതി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖം ഞാണേന ഏതബ്ബോ അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, ധമ്മാനം അവിപരീതോ സഭാവോ. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി അഭിസമയോ, ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവാവബോധോ. ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ സമയ-സദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. സമയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അഭിസമയ-സദ്ദസ്സ ഉദാഹരണം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അസ്സാ**തി സമയ-സദ്ദസ്സ. **കാലോ അത്ഥോ** സമവായാദീനം അത്ഥാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ ദേസദേസകപരിസാനം വിയ സുത്തസ്സ നിദാനഭാവേന കാലസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ ച.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയാമിതവസേനേവ കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ, ന ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമേത്വാതി ആഹ **"തത്ഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമം അകത്വാ സമയ-സദ്ദസ്സ വചനേ അയമ്പി ഗുണോ ലദ്ധോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"യേ വാ ഇമേ"**തിആദിമാഹ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി. തത്ഥ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ** ദേവസികം ഝാനസമാപത്തീഹി വീതിനാമനകാലോ, വിസേസതോ സത്തസത്താഹാനി. **പകാസാ**തി ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ പകമ്പനഓഭാസപാതുഭാവാദീഹി പാകടാ. യഥാവുത്തപ്പഭേദേസുയേവ സമയേസു

ഏകദേസം പകാരന്തരേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"യോ ചായ"**ന്തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ഞാണകിച്ചസമയോ അത്തഹിതപടിപത്തിസമയോ ച **അഭിസമ്ബോധിസമയോ.** അരിയതുണ്ഹിഭാവസമയോ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ.** കരുണാകിച്ചപരഹിതപടിപത്തിധമ്മികഥാസമയോ **ദേസനാസമയോേവ.**

കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ യഥാതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാതി** അഭിധമ്മവിനയേസു. **തഥാതി** ഭുമ്മകരണേഹി. **അധികരണത്ഥ** ആധാരത്ഥോ. ഭാവോ നാമ കിരിയാ, കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണം **ഭാവേനഭാവലക്ഖണം.** തത്ഥ യഥാ കാലോ സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നോ സയം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവതോ "പുബ്ബണ്ഹേ ജാതോ, സായന്ഹേ ഗച്ഛതീ"തി, ച ആദീസു, സമൂഹോ ച അവയവവിനിമുത്തോ അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധോ അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി "രുക്ഖേ സാഖാ, യവരാസിയം സമ്ഭൂതോ"തിആദീസു, ഏവം ഇധാപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അധികരണഞ്ഹി...പേ॰... ധമ്മാന"**ന്തി. യസ്മിം കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ വാ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. യഥാ ച ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോതി ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, ഏവം ഇധാപി "യസ്മിം സമയേ, തസ്മിം സമയേ"തി ച വുത്തേ സതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതി പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭവതോതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ, ഫസ്സാദീനം ഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതി. **യസ്മിം സമയേതി** യസ്മിം നവമേ ഖണേ, യോനിസോമനസികാരാദിഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ ഖണേ, ഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ ച സതി ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി ഉഭയത്ഥ സമയ-സദ്ദേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ കതോ ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഖണ...പേ॰... ലക്ഖീയതീ"**തി.

ഹേതുഅത്ഥോ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി "അന്നേന വസതി, അജ്ഝേനേന വസതി, ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ"തിആദീസു വിയ. വീതിക്കമഞ്ഹി സുത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണവത്ഥുകം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ, വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥും ഓതിണ്ണകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞപേന്തോ ഭഗവാ വിഹരതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ തതിയപാരാജികാദീസു വിയാതി.

അച്ചന്തമേവ ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ ദേസനാനിട്ഠാനം പരഹിതപടിപത്തിസങ്ഖാതേന **കരുണാവിഹാരേന. തദത്ഥജോതനത്ഥന്തി** അച്ചന്തസംയോഗത്ഥജോതനത്ഥം. **ഉപയോഗവചനനിദ്ദേസോ കതോ** യഥാ "മാസം അജ്ഝേതീ"തി.

പോരാണാതി അട്ഠകഥാചരിയാ. **അഭിലാപമത്തഭേദോതി** വചനമത്തേന വിസേസോ. തേന സുത്തവിനയേസു വിഭത്തിബ്യത്തയോ കതോതി ദസ്സേതി.

സേട്ഠന്തി സേട്ഠവാചകം വചനം സേട്ഠന്തി വുത്തം സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ. തഥാ **ഉത്തമന്തി** ഏത്ഥാപി. **ഗാരവയുത്തോതി** ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ, ഗരുകരണാരഹതായ വാ **ഗാരവയുത്തോ.**

വുത്തോയേവ ന പന ഇധ വത്തബ്ബോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ ഏകദേസഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

അപിച ഭഗേ വനി, വമീതി വാ ഭഗവാ, ഭഗേ സീലാദിഗുണേ വനി ഭജി സേവി, തേ വാ വിനേയ്യസന്താനേസു "കഥം നു ഖോ ഉപ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി വനി യാചി പത്ഥയീതി ഭഗവാ, ഭഗം വാ സിരിം, ഇസ്സരിയം, യസഞ്ച വമി ഖേളപിണ്ഡം വിയ ഛഡ്ഡയീതി ഭഗവാ. തഥാ ഹി ഭഗവാ ഹത്ഥഗതം സിരിം, ചതുദ്ദീപിസ്സരിയം, ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയഞ്ച സത്തരതനസമുജ്ജലം യസം അനപേക്ഖോ പരിച്ചജീതി. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഭഗാ, സിനേരുയുഗന്ധരാദിഗതാ ഭാജനലോകസോഭാ. തേ ഭഗവാ വമി തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹതീതി ഏവമ്പി ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ.

"ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതീ"തി "യോ വോ ആനന്ദ മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ, സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ"തി വചനതോ ധമ്മസ്സ സത്ഥുഭാവപരിയായോ വിജ്ജതീതി കത്വാ വുത്തം.

വജിരസങ്ഘാതസമാനകായോ പരേഹി അഭേജ്ജസരീരത്താ. ന ഹി ഭഗവതോ രൂപകായേ കേനചി അന്തരായോ സക്കാ കാതുന്തി. **ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** വക്ഖമാനസ്സ സകലസുത്തസ്സ "ഏവ"ന്തി നിദ്ദിസനതോ. **സാവകസമ്പത്തിം** നിദ്ദിസതി പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന മയാ മഹാസാവകേന സുതം, തഞ്ച ഖോ മയാവ സുതം, ന അനുസ്സവിതം, ന പരമ്പരാഭതന്തി ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **കാലസമ്പത്തിം** നിദ്ദിസതി "ഭഗവാ"തി പദസ്സ സന്നിധാനേ പയുത്തസ്സ സമയ-സദ്ദസ്സ കാലസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതഭാവദീപനതോ. ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. തേനേതം വുച്ചതി -

> "കപ്പകസായേ കലിയുഗേ, ബുദ്ധുപ്പാദോ അഹോ മഹച്ഛരിയം;
> ഹുതാവഹമജ്ഝേ ജാതം, സമുദിതമകരന്ദമരവിന്ദ"ന്തി.

ഭഗവാതി ദേസകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗാരവാധിവചനതോ.

വിജ്ജന്തരികായാതി വിജ്ജുനിച്ഛരണക്ഖണേ. **അന്തരതോതി** ഹദയേ. **അന്തരാതി** ആരബ്ഭ നിപ്ഫത്തീനം വേമജ്ഝേ. **അന്തരികായാതി** അന്തരാളേ. ഏത്ഥ ച "തദന്തരം കോ ജാനേയ്യ, ഏത്തേസം അന്തരാ കപ്പാ, ഗണനാതോ അസങ്ഖിയാ, അന്തരന്തരാ കഥം ഓപാതേതീ"തി ച ആദീസു വിയ കാരണവേമജ്ഝേസു വത്തമാനാ അന്തരാ-സദ്ദാ ഏവ ഉദാഹരിതബ്ബാ സിയും, ന പന ചിത്തഖണവിവരേസു വത്തമാനാ അന്തരന്തരികാ-സദ്ദാ. അന്തരാ-സദ്ദസ്സ ഹി അയം അത്ഥുദ്ധാരോതി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ - യേസു അത്ഥേസു അന്തരാ-സദ്ദോ വത്തതി, തേസു അന്തരസദ്ദോപി വത്തതീതി സമാനത്ഥത്താ അന്തരാ-സദ്ദത്ഥേ വത്തമാനോ അന്തര-സദ്ദോ ഉദാഹടോ, അന്തരാ-സദ്ദോ ഏവ വാ "യസ്സന്തരതോ"തി ഏത്ഥ ഗാഥാസുഖത്ഥം രസ്സം കത്വാ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. അന്തരാ-സദ്ദോ ഏവ പന ഇക-സദ്ദേന പദം വഡ്ഢേത്വാ "അന്തരികാ"തി വുത്തോതി ഏവമേത്ഥ ഉദാഹരണോദാഹരിതബ്ബാനം വിരോധാഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **അയോജിയമാനേ ഉപയോഗവചനം ന പാപുണാതി** സാമിവചനസ്സ പസങ്ഗേ അന്തരാ-സദ്ദയോഗേന ഉപയോഗവചനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനേവാഹ **"അന്തരാസദ്ദേന യുത്തത്താ ഉപയോഗവചനം കത"**ന്തി.

“നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ, അട്ഠാനമേതം ഭിക്ഖവേ അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സഞ്ചിച്ച പാണം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, “നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ” തിആദിവചനതോ ദിട്ഠിസീലാനം നിയതസഭാവത്താ സോതാപന്നാപി അഞ്ഞമഞ്ഞം ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതാ, പഗേവ സകദാഗാമിആദയോ. “തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതി, തഥാരൂപേസു സീലേസു സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ”തി വചനതോ പുഥുജ്ജനാനമ്പി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവോ ലബ്ഭതിയേവ.

സുപ്പിയോപി ഖോതി എത്ഥ **ഖോ**-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോ “അസ്സോസി ഖോ”തിആദീസു വിയ. തേന അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ അഹോസിയേവ, നാസ്സ മഗ്ഗപടിപത്തിയാ കോചി അന്തരായോ അഹോസീതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതി. **തത്രാ**തി വാ കാലസ്സ പടിനിദ്ദേസോ. സോപി ഹി “ഏകം സമയ”ന്തി പുബ്ബേ അധികതോ. യഞ്ഹി സമയം ഭഗവാ അന്തരാ രാജഗഹഞ്ച നാളന്ദഞ്ച അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ, തസ്മിംയേവ സമയേ സുപ്പിയോപി തം മഗ്ഗം പടിപന്നോ അവണ്ണം ഭാസതി, ബ്രഹ്മദത്തോ ച വണ്ണം ഭാസതീതി. പരിയായതി പരിവത്തതീതി **പരിയായോ,** വാരോ. പരിയായേതി ദേസേതബ്ബമത്ഥം പടിപാദേതീതി **പരിയായോ,** ദേസനാ. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തതീതി **പരിയായോ,** കാരണന്തി ഏവം പരിയായ-സദ്ദസ്സ വാരാദീസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ. **കാരണേനാ**തി കാരണപതിരൂപകേന. തഥാ ഹി വക്ഖതി “അകാരണമേവ കാരണന്തി വത്വാ”തി. കസ്മാ പനേത്ഥ “അവണ്ണം ഭാസതീ”തി, “വണ്ണം ഭാസതീ”തി ച വത്തമാനകാലനിദ്ദേസോ കതോ, നനു സങ്ഗീതികാലതോ സോ അവണ്ണവണ്ണാനം ഭാസിതകാലോ അതീതോതി? സച്ചമേതം, “അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ ഹോതീ”തി എത്ഥ ഹോതി-സദ്ദോ വിയ അതീതകാലത്ഥോ ഭാസതി-സദ്ദോ ച ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ യസ്മിം കാലേ തേഹി അവണ്ണോ വണ്ണോ ച ഭാസീയതി, തം അപേക്ഖിത്വാ ഏവം വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ “തത്രാതി കാലസ്സ പടിനിദ്ദേസോ”തി ഇദഞ്ച വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി.

അകാരണന്തി അയുത്തിം, അനുപപത്തിന്തി അത്ഥോ. ന ഹി അരസരൂപതാദയോ ദോസാ ഭഗവതി സംവിജ്ജന്തി, ധമ്മസങ്ഘാനഞ്ച ദുരക്ഖാതദുപ്പടിപന്നതാദയോതി. **അകാരണ**ന്തി വാ യുത്തകാരണരഹിതം, പടിഞ്ഞാമത്തന്തി അധിപ്പായോ . ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ **കാരണന്തി വത്വാ**തി കാരണം വാതി വത്വാതി അത്ഥോ. അരസരൂപാദീനഞ്ചേത്ഥ ജാതിവുഡ്ഢേസു അഭിവാദനാദിസാമീചികമ്മാകരണം **കാരണം,** തഥാ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാലമരിയഞാണദസ്സനാഭാവസ്സ സുന്ദരികാമഗുണാദിനവബോധോ, സംസാരസ്സ ആദികോടിയാ അപഞ്ഞായനപടിഞ്ഞാ, അബ്യാകതവത്ഥുബ്യാകരണന്തി ഏവമാദയോ, തഥാ അസബ്ബഞ്ഞുതാദീനം കമാവബോധാദയോ യഥാരഹം നിദ്ധാരേതബ്ബാ. **തഥാ തഥാ**തി ജാതിവുഡ്ഢാനം അനഭിവാദനാദിആകാരേന.

അവണ്ണം ഭാസമാനോതി അവണ്ണംഭാസനഹേതു. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി അയം മാന-സദ്ദോ. **അനയബ്യസനം പാപുണിസ്സതി** ഏകന്തമഹാസാവജ്ജത്താ രതനത്തയോപവാദസ്സ. തേനേവാഹ -

> “യോ നിന്ദിയം പസംസതി,
> തം വാ നിന്ദതി യോ പസംസിയോ;
> വിചിനാതി മുഖേന സോ കലിം,
> കലിനാ തേന സുഖം ന വിന്ദതീ”തി.

“അമ്ഹാകം ആചരിയോ”തിആദിനാ ബ്രഹ്മദത്തസ്സ സംവേഗുപ്പത്തിം, അത്തനോ ആചരിയേ കാരുഞ്ഞപ്പവത്തിഞ്ച ദസ്സേത്വാ കിഞ്ചാപി അന്തേവാസിനാ ആചരിയസ്സ അനുകൂലേന ഭവിതബ്ബം, അയം പന പണ്ഡിതജാതികത്താ ന ഏദിസേസു തം അനുവത്തതീതി, ഇദാനി തസ്സ കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണപ്പവത്തിം ദസ്സേന്തോ **“ആചരിയേ ഖോ പനാ”**തിആദിമാഹ. **വണ്ണം ഭാസിതും ആരദ്ധോ** “അപിനാമായം എത്തകേനാപി രതനത്തയാവണ്ണതോ ഓരമേയ്യാ”തി. വണ്ണീയതീതി **വണ്ണോ,** ഗുണോ. വണ്ണനം ഗുണസങ്കിത്തനന്തി **വണ്ണോ,** പസംസാ. **സംഞ്ഞൂള്ഹാ**തി ഗന്ഥിതാ, നിബന്ധിതാതി അത്ഥോ. അതിത്ഥേന പക്ഖന്ദോ ധമ്മകഥികോതി ന വത്തബ്ബോ അപരിമാണഗുണത്താ ബുദ്ധാദീനം , നിരവസേസാനഞ്ച തേസം ഇധ പകാസനം പാളിസംവണ്ണനായേവ സമ്പജ്ജതീതി. **അനുസ്സവാദീ**തി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ആകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്തനോ ഥാമേന വണ്ണം അഭാസി,** ന പന ബുദ്ധാദീനം ഗുണാനുരൂപന്തി അധിപ്പായോ. അസങ്ഖ്യ്യാപരിമിതപ്പഭേദാ ഹി ബുദ്ധാദീനം ഗുണാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
> കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
> വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി.

ഇധാപി വക്ഖതി “അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത”ന്തിആദി.

ഇതി ഹ തേതി എത്ഥ **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. ഹ-കാരോ നിപാതമത്തന്തി ആഹ **“ഏവം തേ”**തി.

ഇരിയാപഥാനുബന്ധനേന അനുബന്ധാ ഹോന്തി, ന പന സമ്മാപടിപത്തിഅനുബന്ധനേനാതി അധിപ്പായോ. **തസ്മിം കാലേ**തി യസ്മിം സംവച്ഛരേ ഉതുമ്ഹി മാസേ പക്ഖേ വാ ഭഗവാ തം അദ്ധാനമഗ്ഗം പടിപന്നോ, തസ്മിം കാലേ. തേനേവ ഹി കിരിയാവിച്ഛേദദസ്സനവസേന “രാജഗഹേ പിണ്ഡായ ചരതീ”തി വത്തമാനകാലനിദ്ദേസോ കതോ. **സോ**തി ഏവം രാജഗഹേ വസമാനോ ഭഗവാ. **തം ദിവസ**ന്തി യം ദിവസം അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ, തം ദിവസം. **തം അദ്ധാനം പടിപന്നോ** നാളന്ദായം വേനേയ്യാനം വിവിധ ഹിതസുഖനിപ്ഫത്തിം ആകങ്ഖമാനോ ഇമിസ്സാ ച അട്ഠുപ്പത്തിയാ തിവിധസീലാലങ്കതം നാനാവിധകുഹനലപനാദിമിച്ഛാജീവവിദ്ധംസനം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിജാലവിനിവേഠനം ദസസഹസ്സിലോകധാതുപകമ്പനം ബ്രഹ്മജാലസുത്തന്തം ദേസേസ്സാമീതി. എത്താവതാ “കസ്മാ പന ഭഗവാ തം അദ്ധാനം പടിപന്നോ”തി ചോദനാ വിസോധിതാ ഹോതി. “കസ്മാ ച സുപ്പിയോ അനുബന്ധോ”തി അയം പന ചോദനാ “ഭഗവതോ തം മഗ്ഗം പടിപന്നഭാവം അജാനന്തോ”തി എതേന വിസോധിതാ ഹോതി. ന ഹി സോ ഭഗവന്തം ദട്ഠുമേവ ഇച്ഛതീതി. തേനേവാഹ **“സചേ പന ജാനേയ്യ, നാനുബന്ധേയ്യാ”**തി.

നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരവസേന **“ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ. “സമന്താ അസീതിഹത്ഥപ്പമാണേ”**തി താസം രസ്മീനം പകതിയാ പവത്തിട്ഠാനവസേന വുത്തം. **“തസ്മിം കിര സമയേ”**തി ച തസ്മിം അദ്ധാനഗമനസമയേ ബുദ്ധസിരിയാ അനിഗൂഹിതഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ന ഹി തദാ തസ്സാ നിഗൂഹനേ പക്കുസാതിഅഭിഗമനാദീസു വിയ കിഞ്ചിപി കാരണം അത്ഥീതി. **രതനാവേളം** രതനവടംസകം. **ചീനപിട്ഠചുണ്ണം** സിന്ധനചുണ്ണം.

ബ്യാമപ്പഭാപരിക്ഖേപവിലാസിനീ ച **അസ്സ** ഭഗവതോ **ലക്ഖണമാലാ**തി മഹാപുരിസലക്ഖണാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപടിബദ്ധത്താ ഏവമാഹ. ദ്വത്തിംസായ ചന്ദമണ്ഡലാനം മാലാ കേനചി ഗന്ഥേത്വാ ഠപിതാ യദി സിയാതി പരികപ്പനവസേനാഹ **"ഗന്ഥേത്വാ ഠപിതദ്വത്തിംസചന്ദമാലായാ"**തി. സിരിം അഭിഭവന്തീ ഇവാതി സമ്ബന്ധോ. ഏസ നയോ **സൂരിയമാലായാ**തിആദീസുപി. **മഹാഥേരാ**തി മഹാസാവകേ സന്ധായാഹ. ഏവം ഗച്ഛന്തം ഭഗവന്തം ഭിക്ഖൂ ച ദിസ്വാ അഥ അത്തനോ പരിസം അവലോകേസീതി സമ്ബന്ധോ. **"യസ്മാ പനേസോ"**തിആദിനാ "കസ്മാ ച സോ രതനത്തയസ്സ അവണ്ണം ഭാസതീ"തി ചോദനം വിസോധേതി. **ഇതീ**തി ഏവം, വുത്തപ്പകാരേനാതി അത്ഥോ. **ഇമേഹി ദ്വീഹീ**തി ലാഭപരിവാരഹാനിം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. ഭഗവതോ വിരോധാനുനയാഭാവവീമംസനത്ഥം ഏതേ അവണ്ണം വണ്ണഞ്ച ഭാസന്തീതി അപരേ. "മാരേന അന്വാവിട്ഠാ ഏവം കരോന്തീ"തി ച വദന്തി.

൨. അമ്ബലട്ഠികായ അവിദൂരേ ഭവത്താ ഉയ്യാനം **അമ്ബലട്ഠികാ** യഥാ "വരുണാനഗരം, ഗോദാഗാമോ"തി. കേചി പന **"അമ്ബലട്ഠികാ**തി യഥാവുത്തനയേനേവ ഏകഗാമോ"തി വദന്തി . തേസം മതേ **അമ്ബലട്ഠികായ**ന്തി സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. **രാജാഗാരകം** വേസ്സവണമഹാരാജദേവായതനന്തി ഏകേ. **ബഹുപരിസ്സയോ**തി ബഹുപദ്ദവോ. **"സദ്ധിം അന്തേവാസിനാ ബ്രഹ്മദത്തേന മാണവേനാ"തി വുത്തം** സീഹളട്ഠകഥായം. തഞ്ച ഖോ പാളി ആരുള്ഹവസേനേവ, ന പന തദാ സുപ്പിയസ്സ പരിസായ അഭാവതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ ബ്രഹ്മദത്തോയേവ പാളി ആരുള്ഹോ, ന സുപ്പിയസ്സ പരിസാതി? പയോജനാഭാവതോ. യഥാ ചേതം, ഏവം അഞ്ഞമ്പി ഏദിസം പയോജനാഭാവതോ സങ്ഗീതികാരേഹി ന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. കേചി പന **"വുത്ത**ന്തി പാളിയം വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി പാളിആരുള്ഹവസേന പാളിയം വുത്തന്തി ആപജ്ജനതോ. തസ്മാ യഥാവുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. പരിവാരേത്വാ നിസിന്നോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

൩. **കഥാധമ്മോ**തി കഥാസഭാവോ, **കഥാധമ്മോ** ഉപപരിക്ഖാവിധീതി കേചി. നീയതീതി നയോ, അത്ഥോ. സദ്ദസത്ഥം അനുഗതോ നയോ **സദ്ദനയോ.** തത്ഥ ഹി അനഭിണ്ഹവുത്തികേ അച്ഛരിയ-സദ്ദോ ഇച്ഛിതോ. തേനേവാഹ **"അന്ധസ്സ പബ്ബതാരോഹണം വിയാ"**തി. **അച്ഛരായോഗ്ഗന്തി അച്ഛരിയ**ന്തി നിരുത്തിനയോ , സോ പന യസ്മാ പോരാണട്ഠകഥായം ആഗതോ, തസ്മാ ആഹ **"അട്ഠകഥാനയോ**തി. യാവഞ്ചിദം സുപ്പടിവിദിതാതി സമ്ബന്ധോ, തസ്സ യത്തകം സുട്ഠു പടിവിദിതാ, തം ഏത്തകന്തി ന സക്കാ അമ്ഹേഹി പടിവിജ്ഝിതും, അക്ഖാതും വാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"തേന സുപ്പടിവിദിതതായ അപ്പമേയ്യതം ദസ്സേതീ"**തി.

പകതത്ഥപടിനിദ്ദേസോ തം-സദ്ദോതി തസ്സ "ഭഗവതാ"തിആദീഹി പദേഹി സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തസ്സ യേന അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഭഗവാ പകതോ സുപാകടോ ച ഹോതി, തം അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം സദ്ധിം ആഗമനപടിപദായ അത്ഥഭാവേന ദസ്സേന്തോ **"യോ സോ…പേ॰… അഭിസമ്ബുദ്ധോ"**തി ആഹ. സതിപി ഞാണദസ്സന-സദ്ദാനം ഇധ പഞ്ഞാവേവചനഭാവേ തേന തേന വിസേസേന നേസം സവിസയവിസേസപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം അസാധാരണഞാണവിസേസവസേന വിജ്ജത്തയവസേന വിജ്ജാഭിഞ്ഞാനാവരണവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമംസചക്ഖുവസേന പടിവേധദേസനാഞാണവസേന ച തദത്ഥം യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തേസം തേസ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആസയാനുസയം ജാനതാ**ആസയാനുസയഞാണേന. **സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മം പസ്സതാ** സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണേഹി.

പുബ്ബേനിവാസാദീഹീതി പുബ്ബേനിവാസാസവക്ഖയഞാണേഹി. **പടിവേധപഞ്ഞായാ**തി അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ. **അരീന**ന്തി കിലേസാരീനം, പഞ്ചവിധമാരാനം വാ, സാസനപച്ചത്ഥികാനം വാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം, തേസം ഹനനം പാടിഹാരിയേഹി അഭിഭവനം, അപ്പടിഭാനതാകരണം, അജ്ഝുപേക്ഖനഞ്ച. കേസിവിനയസുത്തഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനം.

തഥാ ഠാനാഠാനാദീനി **ജാനതാ,** യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ **പസ്സതാ,** സവാസനാനം ആസവാനം ഖീണത്താ **അരഹതാ,** അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭേദേ ധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിതോ അവിപരീതാവബോധതോ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന** . അഥ വാ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണതായ **ജാനതാ,** തിണ്ണമ്പി കമ്മാനം ഞാണാനുപരിവത്തിതോ നിസമ്മകാരിതായ **പസ്സതാ,** ദവാദീനമ്പി അഭാവസാധികായ പഹാനസമ്പദായ **അരഹതാ,** ഛന്ദാദീനം അഹാനിഹേതുഭൂതായ അപരിക്ഖയപടിഭാനസാധികായ സബ്ബഞ്ഞുതായ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാ**തി ഏവം ദസബലട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മേഹിപി യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

യദിപി ഹീനകല്യാണഭേദേന ദുവിധാവ അധിമുത്തി പാളിയം വുത്താ, പവത്തിആകാരവസേന പന അനേകഭേദഭിന്നാതി ആഹ **"നാനാധിമുത്തികതാ"**തി. സാ പന അധിമുത്തി അജ്ഝാസയധാതു, തദപി തഥാ തഥാ ദസ്സനം ഖമനം രോചനഞ്ചാതി ആഹ **"നാനാജ്ഝാസയതാ…പേ॰… രുചിതാ"**തി. **നാനാധിമുത്തികതഞാണേനാ**തി ചേത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞാണം അധിപ്പേതം, ന ദസബലഞാണന്തി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുതഞാണേനാ"**തി. **ഇതി ഹ മേ**തി ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദത്ഥോ **ഇതി**-സദ്ദോ, ഹ-കാരോ നിപാതമത്തം സരലോപോ ച കതോതി ദസ്സേതും വുത്തം **"ഏവം ഇമേ"**തി.

൪. **അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതം കതം,** യതോ "നത്ഥി അബ്യാവടമനോ"തി ബുദ്ധധമ്മേസു വുച്ചതി. **വീതിനാമേത്വാ** ഫലസമാപത്തീഹി. **നിവാസേത്വാ** വിഹാരനിവാസനപരിവത്തനവസേന. **"കദാചി ഏകകോ"**തിആദി തേസം തേസം വിനേയ്യാനം വിനയനാനുകൂലം ഭഗവതോ ഉപസങ്കമദസ്സനം. പാദനിക്ഖേപസമയേ ഭൂമിയാ സമഭാവാപത്തി സുപ്പതിട്ഠിതപാദതായ നിസ്സന്ദഫലം, ന ഇദ്ധിനിമ്മാനം. **"ഠപിതമത്തേ ദക്ഖിണപാദേ"**തി ബുദ്ധാനം സബ്ബദക്ഖിണതായ വുത്തം. **അരഹത്തേ** പതിട്ഠഹന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

ദുല്ലഭാ സമ്പത്തീതി സതിപി മനുസ്സത്തപടിലാഭേ പതിരൂപദേസവാസഇന്ദ്രിയാവേകല്ലസദ്ധാപടിലാഭാദയോ ഗുണാ ദുല്ലഭാതി അത്ഥോ. **ചാതുമഹാരാജികഭവന**ന്തി ചാതുമഹാരാജികദേവലോകേ സുഞ്ഞവിമാനാനി ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ **താവതിംസഭവനാദീ**സുപി. **കാലയുത്ത**ന്തി ഇമിസ്സാ വേലായ ഇമസ്സ ഏവം വത്തബ്ബന്തി തംതംകാലാനുരൂപം. **സമയയുത്ത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം, അട്ഠുപ്പത്തിഅനുരൂപം വാ. അഥ വാ **സമയയുത്ത**ന്തി ഹേതൂദാഹരണസഹിതം. കാലേന സാപദേസഞ്ഹി ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി. **ഉതും ഗണ്ഹപേതി,** ന പന മലം പക്ഖാലേതീതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ഭഗവതോ കായേ രജോജല്ലം ഉപലിമ്പതീതി.

കിലാസുഭാവോ കിലമഥോ. സീഹസേയ്യം കപ്പേതി സരീരസ്സ കിലാസുഭാവമോചനത്ഥന്തി യോജേതബ്ബം. **"ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേതീ"**തി ഇദം പച്ഛിമയാമേ ഭഗവതോ ബഹുലആചിണ്ണവസേന വുത്തം. അപ്പേകദാ അവസിട്ഠബലഞാണേഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞാണേന ച ഭഗവാ തമത്ഥം സാധേതീതി. "ഇമേ ദിട്ഠിട്ഠാനാ"തിആദിദേസനാ **സീഹനാദോ.** തേസം "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ" തിആദിനാ **പച്ചയാകാരം സമോധാനേത്വാ. "സിനേരും ഉക്ഖിപന്തോ വിയ**

നഭം പഹരന്തോ വിയ ചാ"തി ഇദം ബ്രഹ്മജാലദേസനായ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ സുദുക്കരതാദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഏതന്തി** "യേന, തേനാ"തി ഏതം പദദ്വയം. **യേനാതി** വാ ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം, **യേന** കാരണേന **സോ** മണ്ഡലമാളോ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ, **തേന** കാരണേന ഉപസങ്കമീതി അത്ഥോ, കാരണം പന "ഇമേ ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തംഏവ. **കട്ഠന്തി** നിസീദനയോഗ്യം ദാരുക്ഖന്ധം.

പുരിമോതി "കതമായ നു ഭവഥാ"തി ഏവം വുത്തോ അത്ഥോ. **കാ ച പന വോതി** ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ ബ്യതിരേകേ. തേന യഥാപുച്ഛിതായ കഥായ വക്ഖമാനം വിപ്പകതഭാവം ജോതേതി. **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരോ. യായ ഹി കഥായ തേ ഭിക്ഖൂ സന്നിസിന്നാ, സാ ഏവ അന്തരാകഥാഭൂതാ വിപ്പകതാ വിസേസേന പുന പുച്ഛീയതീതി. **അഞ്ഞാതി** അന്തരാസദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. അഞ്ഞത്ഥേ ഹി അയം അന്തരാ-സദ്ദോ "ഭൂമന്തരം സമയന്തര"ന്തിആദീസു വിയ. **അന്തരാതി** വാ വേമജ്ഝേതി അത്ഥോ. നനു ച തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സാ കഥാ യഥാധിപ്പായം "ഇതി ഹ മേ"തിആദിനാ നിട്ഠപിതാ യേവാതി? ന നിട്ഠാപിതാ ഭഗവതോ ഉപസങ്കമനേന ഉപച്ഛിന്നത്താ. യദി ഹി ഭഗവാ തസ്മിം ഖണേ ന ഉപസങ്കമേയ്യ ഭിയ്യോപി തപ്പടിബദ്ധായേവ കഥാ പവത്തേയ്യും, ഭഗവതോ ഉപസങ്കമനേന പന ന പവത്തേസും. തേനേവാഹ **അയം ഖോ...പേ॰... അനുപ്പത്തോ**"തി. കസ്മാ പനേത്ഥ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കരിയമാനേ നിദാനവചനം, നനു ഭഗവതോ വചനമേവ സങ്ഗഹേതബ്ബന്തി? വുച്ചതേദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകവത്ഥുധമ്മപടിഗ്ഗാഹകപടിബദ്ധാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി, അസമ്മോസധമ്മാ സദ്ധേയ്യാ ച. ദേസകാലകത്തുസോതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബന്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ, തേനേവ ചായസ്മതാ മഹാകസ്സപേന "ബ്രഹ്മജാലം ആവുസോ ആനന്ദ കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിനാ ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന നിദാനം ഭാസിതന്തി തയിദമാഹ **"കാല...പേ॰... നിദാനം ഭാസിത"**ന്തി.

അപിച സത്ഥുസിദ്ധിയാ നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബരചനാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്തസിദ്ധി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഹിസ്സ പുബ്ബരചനാദീനം അഭാവോ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ, ഏകപ്പമാണത്താ ച ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസത്ഥുസാവകാനുരോധാഭാവതോ ഖീണാസവത്തസിദ്ധി. ഖീണാ സവതായ ഹിസ്സ ആചരിയമുട്ഠിആദീനം അഭാവോ, വിസുദ്ധാ ച പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി. ഇതി ദേസകദോസഭൂതാനം ദിട്ഠിചാരിത്തസമ്പത്തിദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അഭാവസൂചകേഹി, ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാഭി ബ്യഞ്ജനകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ഏവ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ , അത്തഹിതപരഹിതപ്പടിപത്തി ച പകാസിതാ ഹോതി നിദാനവചനേന സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ, "ജാനതാ പസ്സതാ"തിആദി വചനതോ ച. തേന വുത്തം "സത്ഥുസിദ്ധിയാ നിദാനവചന"ന്തി.

തഥാ സത്ഥുസിദ്ധിയാ നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥികാ പവത്തി, അത്തഹിതത്ഥാ വാ, തസ്മാ പരേസംയേവ അത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം സത്ഥുഭൂതം, ന കബ്യരചനാദിസാസനഭൂതം. തേന വുത്തം "സത്ഥുസിദ്ധിയാ നിദാനവചന"ന്തി. അപിച സത്ഥുനോ പമാണഭൂതതാവിഭാവനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവസിദ്ധിയാ നിദാനവചനം. "ഭഗവതാ"തി ഹി ഇമിനാ തഥാഗതസ്സ ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമാദിഭാവദീപനേന, "ജാനതാ"തിആദിനാ ആസയാനുസയഞാണാദിപയോഗദീപനേന ച അയമത്ഥോ സാധിതോ ഹോതി. ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപയോജനസ്സ മുഖമത്തദസ്സനം. കോ ഹി സമത്ഥോ ബുദ്ധാനുബുദ്ധേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ഭാസിതസ്സ നിദാനസ്സ പയോജനാനി നിരവസേസതോ വിഭാവേതുന്തി.

നിദാനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. **നിക്ഖിത്തസ്സാതി** ദേസിതസ്സ. ദേസനാപി ഹി ദേസേതബ്ബസ്സ സീലാദിഅത്ഥസ്സ വിനേയ്യസന്താനേസു നിക്ഖിപനതോ "നിക്ഖേപോ"തി വുച്ചതി. തത്ഥ യഥാ അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിസാസനപ്പട്ഠാനനയേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവന്തി ആഹ **"ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ അത്തജ്ഝാസയസ്സ, അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസബ്ഭാവതോ, അത്തജ്ഝാസയഅട്ഠുപ്പത്തീനം പന അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി നയിധ നിരവസേസോ വിത്ഥാരനയോ സമ്ഭവതി, തസ്മാ "ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"തി വുത്തം. അഥ വാ യദിപി അട്ഠുപ്പത്തിയാ അജ്ഝാസയേന സിയാ സംസഗ്ഗഭേദോ, തദന്തോഗധത്താ പന സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോവ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. സോ പനായം സുത്തനിക്ഖേപോ സാമഞ്ഞഭാവതോ പഠമം വിചാരേതബ്ബോ, തസ്മിം വിചാരിതേ യസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ഇദം സുത്തം നിക്ഖിത്തം, തസ്സാ വിഭാഗവസേന "മമം വാ ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൫, ൬), "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭), "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ച പവത്താനം സുത്താനം സുത്തപദേസാനം വണ്ണനാ വുച്ചമാനാ തംതംഅനുസന്ധിദസ്സനസുഖതായ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതീതി ആഹ **"സുത്തനിക്ഖേപം വിചാരേത്വാ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതീ"**തി.

"സുത്തനിക്ഖേപാ"തിആദീസു നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ സുത്തസ്സ കഥനം **സുത്തനിക്ഖേപോ,** സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. നിക്ഖിപീയതീതി വാ നിക്ഖേപോ, സുത്തംയേവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ.** അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി സുത്തദേസനാകാരണഭൂതോതി **അത്തജ്ഝാസയോ.** അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ **അത്തജ്ഝാസയോ. പരജ്ഝാസയോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോ പുച്ഛാവസോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പുച്ഛാവസികോ.** അരണീയതോ അത്ഥോ, സുത്തദേസനായ വത്ഥു. അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, അത്ഥുപ്പത്തിയേവ അട്ഠുപ്പത്തി, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ.** അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി **സുത്തനിക്ഖേപോ,** അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ **അത്തജ്ഝാസയോ,** പരേസം അജ്ഝാസയോ **പരജ്ഝാസയോ,** പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ. സോതബ്ബവസപ്പവത്തം ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസികാ, തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം **"പുച്ഛാവസികോ"**തി. തഥാ അട്ഠുപ്പത്തിയേവ **"അട്ഠുപ്പത്തികോ"**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖതാ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും നിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ. തേനേവാഹ **"കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേതീ"**തി. പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാനിമിത്തഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥം അട്ഠുപ്പത്തിയം അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികഅട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതദേസനത്താ കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി ധമ്മദായാദസുത്താദീനം (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) ആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം "അട്ഠുപ്പത്തീ"തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയമേവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോ യമത്ഥോതി. **അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേസി** ധമ്മതന്തിഠപനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സമ്മപ്പധാനസുത്തന്തഹാരകോതി** അനുപുബ്ബേന നിദ്ദിട്ഠാനം സംയുത്തകേ സമ്മപ്പധാനപടിസംയുത്താനം സുത്താനം ആവളി, തഥാ **ഇദ്ധിപാദഹാരകാദി. വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ** സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ. **അഭിനീഹാരന്തി** പണിധാനം.

വണ്ണാവണ്ണേതി ഏത്ഥ "അച്ഛരിയം ആവുസോ"തിആദിനാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന വുത്തോ വണ്ണോപി സങ്ഗഹിതോ, തം പന അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേ ച ധമ്മാ"തിആദിനാ ഉപരി ദേസനം ആരഭിസ്സതീതി. "മമം വാ ഭിക്ഖവേ പരേ വണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തി ഇമിസ്സാ ദേസനായ ബ്രഹ്മദത്തേന വുത്തവണ്ണോ അട്ഠുപ്പത്തീതി കത്വാ വുത്തം **"അന്തേവാസീ വണ്ണം. ഇതി ഇമം വണ്ണാവണ്ണം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ"**തി. വാ-സദ്ദോ ഉപമാനസമുച്ചയസംസയവവസ്സഗ്ഗപദപൂരണവികപ്പാദീസു ബഹൂസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "പണ്ഡിതോ വാപി തേന സോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൬൩) ഉപമാനേ ദിസ്സതി, സദിസഭാവേതി അത്ഥോ. "തം വാപി ധീരാ മുനി വേദയന്തീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൨൧൩) സമുച്ചയേ, "കേ വാ ഇമേ, കസ്സ വാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൯൬) സംസയേ, "അയം വാ ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തിആദീസു വവസ്സഗ്ഗേ, "ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) പദപൂരണേ, "യേ ഹി കേചി ഭിക്ഖവേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൦) വികപ്പേ, ഇധായം വികപ്പേയേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വാ-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ"**തി. **പര**-സദ്ദോ അത്ഥേവ അഞ്ഞത്ഥേ "അഹഞ്ചേവ ഖോ പന ധമ്മം ദേസേയ്യം, പരേ ച മേ ന ആജാനേയ്യു"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൫; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; മ॰ നി॰ ൨.൨൩൯; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮) അത്ഥി അധികേ "ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണ"ന്തിആദീസു (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൬൮, ൧.൧൧൧) അത്ഥി പച്ഛാഭാഗേ "പരതോ ആഗമിസ്സതീ"തിആദീസു. അത്ഥി പച്ചനീകഭാവേ "ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹ ധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗഹേത്വാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൮). ഇധാപി പച്ചനീകഭാവേതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പരേതി പടിവിരുദ്ധാ"**തി.

ഈദിസേസുപീതി ഏത്ഥ പി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ, തേന രതനത്തയനിമിത്തമ്പി അകുസലചിത്തപ്പവത്തി ന കാതബ്ബാ, പഗേവ വട്ടാമിസലോകാമിസനിമിത്തന്തി ദസ്സേതി. സഭാവധമ്മതോ അഞ്ഞസ്സ കത്തുഅഭാവജോതനത്ഥം ആഹനതീതി കത്തുഅത്ഥേ ആഘാതസദ്ദം ദസ്സേതി, തത്ഥ **ആഹനതീതി** ഹിംസതി വിബാധതി, ഉപതാപേതി ചാതി അത്ഥോ. ആഹനതി ഏതേന, ആഹനനമത്തം വാ **ആഘാതോതി** കരണഭാവത്ഥാപി സമ്ഭവന്തിയേവ. ഏവം അവയവഭേദനേന ആഘാത-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി തത്ഥ പരിയായേനപി അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"കോപസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി ആഹ. അയഞ്ച നയോ **"അപ്പച്ചയോ അനഭിരദ്ധീ"**തിആദീസുപി യഥാസമ്ഭവം വത്തബ്ബോ. **അപ്പതീതാ ഹോന്തി തേനാതി** പാകടപരിയായേന അപ്പച്ചയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനം, തംമുഖേന പന ന പച്ചേതി തേനാതി **അപ്പച്ചയോതി** ദട്ഠബ്ബം. **അഭിരാധയതീതി** സാധയതി. **ദീഘീതി** ആഘാതഅനഭിരദ്ധിപദേഹി. **ഏകേനാതി** അപ്പച്ചയപദേന. **സേസാനന്തി** സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാനം, സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണഅവസിട്ഠസങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഖാതാനം വാ. **കരണന്തി** ഉപ്പാദനം. ആഘാതാദീനഞ്ഹി പവത്തിയാ പച്ചയസമവായനം ഇധ "കരണ"ന്തി വുത്തം, തം പന അത്ഥതോ ഉപ്പാദനമേവ. അനുപ്പാദനഞ്ഹി സന്ധായ ഭഗവതാ "ന കരണീയാ"തി വുത്തന്തി. **പടിക്ഖിത്തമേവ** ഏകുപ്പാദേകവത്ഥുകേകാരമ്മണേകനിരോധഭാവതോ.

തത്ഥാതി തസ്മിം മനോപദോസേ. **തുമ്ഹന്തി** "തുമ്ഹാക"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ ഏകോ സദ്ദോ "യഥാ അമ്ഹാക"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ "അമ്ഹ"ന്തി അയം സദ്ദോ. യഥാഹ, "തസ്മാ ഹി അമ്ഹം ദഹരാ ന മിയ്യരേ"തി (ജാ॰ ൧.൧൦.൧൩, ൧൦). **"അന്തരായോ"**തി ഇദം മനോപദോസസ്സ അകരണീയതായ കാരണവചനം. യസ്മാ തുമ്ഹാകംയേവ ച ഭവേയ്യ തേന കോപാദിനാ പഠമജ്ഝാനാദീനം അന്തരായോ, തസ്മാ തേ കോപാദിപരിയായേന വുത്താ ആഘാതാദയോ ന കരണീയാതി അത്ഥോ. തേന നാഹം "സബ്ബഞ്ഞൂ"തി ഇസ്സരഭാവേന തുമ്ഹേ തതോ നിവാരേമി, അഥ ഖോ ഇമിനാ നാമ കാരണേനാതി ദസ്സേതി. തം പന കാരണവചനം യസ്മാ ആദീനവവിഭാവനം ഹോതി, തസ്മാ ആഹ **"ആദീനവം ദസ്സേന്തോ"**തി. **"അപി നു തുമ്ഹേ"**തിആദിനാ മനോപദോസോ ന കാലന്തരഭാവിനോയേവ ഹിതസുഖസ്സ അന്തരായകരോ, അഥ ഖോ തങ്ഖണപ്പവത്തിരഹസ്സപി ഹിതസുഖസ്സ അന്തരായകരോതി മനോപദോസേ ആദീനവം ദള്ഹതരം കത്വാ ദസ്സേതി. **യേസം കേസഞ്ചി** "പരേ"തിആദീസു വിയ ന പടിവിരുദ്ധാനംയേവാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"കുപിതോ"**തിആദി.

അന്ധതമന്തി അന്ധഭാവകരതമം. **യന്തി** യത്ഥ. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി ഏതം പച്ചത്തവചനം. യസ്മിം കാലേ കോധോ സഹതേ നരം, അന്ധതമം തദാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **യന്തി** വാ കാരണവചനം, യസ്മാ കോധോ ഉപ്പജ്ജമാനോ നരം അഭിഭവതി, തസ്മാ അന്ധതമം തദാ ഹോതി, യദാ കോധോതി അത്ഥോ യംതംസദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധിഭാവതോ. അഥ വാ **യന്തി** കിരിയായ പരാമസനം. **കോധോ സഹതേതി** യദേതം കോധസ്സ സഹനം അഭിഭവനം, ഏതം അന്ധകാരതമഭവനന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ യം നരം കോധോ സഹതേ അഭിഭവതി, തസ്സ അന്ധതമം തദാ ഹോതി, തതോ ച കുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, കുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതീതി. **അന്തരതോതി** അബ്ഭന്തരതോ, ചിത്തതോ വാ.

"ഇദഞ്ചിദഞ്ച കാരണ"ന്തി ഇമിനാ സബ്ബഞ്ഞൂ ഏവ അമ്ഹാകം സത്ഥാ അവിപരീതധമ്മദേസനത്താ, സ്വാക്ഖാതോ ധമ്മോ ഏകന്തനിയ്യാനികത്താ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ സംകിലേസരഹിതത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **"ഇദഞ്ചിദഞ്ച കാരണ"**ന്തി ഏതേന ച "ന സബ്ബഞ്ഞൂ"തിആദിവചനം അഭൂതം അതച്ഛന്തി നിബ്ബേഠിതം ഹോതി. **ദുതിയം പദന്തി** "അതച്ഛ"ന്തി പദം. **പഠമസ്സാതി** "അഭൂത"ന്തി പദസ്സ. **ചതുത്ഥഞ്ചാതി** "ന ച പനേതം അമ്ഹേസു സംവിജ്ജതീ"തി പദം. **തതിയസ്സാതി** "നത്ഥി ചേതം അമ്ഹേസൂ"തി പദസ്സ. **അവണ്ണേയേവാതി** കാരണപതിരൂപകം വത്വാ ദോസപതിട്ഠാപനവസേന നിന്ദനേ ഏവ. **ന സബ്ബത്ഥാതി** കേവലം അക്കോസനഖുംസനവമ്ഭനാദീസു ന ഏകന്തേന നിബ്ബേഠനം കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. വുത്തമേവത്ഥം **"യദി ഹീ"**തിആദിനാ പാകടം കത്വാ ദസ്സേതി.

൬. ആനന്ദന്തി പമോദന്തി **ഏതേന** ധമ്മേന തംസമങ്ഗിനോ സത്താതി ആനന്ദ-സദ്ദസ്സ കരണത്ഥതം ദസ്സേതി . സോഭനം മനോ അസ്സാതി സുമനോ, സോഭനം വാ മനോ സുമനോ, തസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സന്തി തദഞ്ഞധമ്മാനമ്പി സമ്പയുത്താനം

സോമനസ്സഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി രുള്ഹീസദ്ദത്താ യഥാ “പങ്കജ”ന്തി ദസ്സേന്തോ **“ചേതസികസുഖസ്സേതം അധിവചന”**ന്തി ആഹ. ഉബ്ബിലയതീതി ഉബ്ബിലം, ഭിന്ദതി പുരിമാവത്ഥായ വിസേസം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഉബ്ബിലമേവ ഉബ്ബിലാവിതം, തസ്സ ഭാവോ **ഉബ്ബിലാവിതത്തം.** യായ ഉപ്പന്നായ കായചിത്തം വാതപൂരിതഭസ്താ വിയ ഉദ്ധുമായനാകാരപ്പത്തം ഹോതി, തസ്സാ ഗേഹസ്സിതായ ഓദഗ്ഗിയപീതിയാ ഏതം അധിവചനം. തേനേവാഹ **“ഉദ്ധച്ചാവഹായാ”**തിആദി. ഇധാപി “കിഞ്ചാപി തേസം ഭിക്ഖൂനം ഉബ്ബിലാവിതമേവ നത്ഥി, അഥ ഖോ ആയതിം കുലപുത്താനം ഏദിസേസുപി ഠാനേസു അകുസലുപ്പത്തിം പടിസേധേന്തോ ധമ്മനേത്തിം ഠപേതീ”തി, **“ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, ഏകേന വേദനാക്ഖന്ധോ വുത്തോ”**തി ഏത്ഥ “തേസം വസേന സേസാനമ്പി സമ്പയുത്തധമ്മാനം കരണം പടിക്ഖിത്തമേവാ”തി ച അട്ഠകഥായം, **“പി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ”**തിആദിനാ ഇധ ച വുത്തനയേന അത്ഥോ യഥാസമ്ഭവം വേദിതബ്ബോ. **“തുമ്ഹംയേവസ്സ തേന അന്തരായോ”**തി ഏത്ഥാപി “അന്തരായോതി ഇദ”ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ അവണ്ണപക്ഖേ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കസ്മാ പനേതന്തി ച വക്ഖമാനംയേവ അത്ഥം മനസി കത്വാ ചോദേതി. ആചരിയോ **“സച്ചം വണ്ണിത”**ന്തി തമത്ഥം പടിജാനിത്വാ **“തം പന നേക്ഖമ്മനിസ്സിത”**ന്തിആദിനാ പരിഹരതി. തത്ഥ **ഏതന്തി** ആനന്ദാദീനം അകരണീയതാവചനം. നനു ഭഗവതാ വണ്ണിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **കസിണേനാതി** കസിണതായ സകലഭാവേന. കേചി പന **“ജമ്ബുദീപസ്സാതി** കരണേ സാമിവചന”ന്തി വദന്തി, തേസം മതേന കസിണജമ്ബുദീപ-സദ്ദാനം സമാനാധികരണഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **തസ്മാതി** യസ്മാ ഗേഹസ്സിതപീതിസോമനസ്സം ഝാനാദീനം അന്തരായകരം, തസ്മാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ “സോമനസ്സം പാഹം ദേവാനം ഇന്ദ ദുവിധേന വദാമി സേവിതബ്ബമ്പി അസേവിതബ്ബമ്പീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫൯). **“അയഞ്ഹീ”**തിആദി യേന സമ്പയുത്താ പീതി അന്തരായകരീ, തം ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ “ഇദഞ്ഹി ലോഭസഹഗതം പീതിസോമനസ്സ”ന്തി വത്തബ്ബം സിയാ, പീതിഗ്ഗഹണേന പന സോമനസ്സമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതി സോമനസ്സരഹിതായ പീതിയാ അഭാവതോതി പീതിയേവ ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബവിഭാഗവചനതോ സോമനസ്സസ്സ പാകടോ അന്തരായകരഭാവോ, ന തഥാ പീതിയാതി പീതിയേവ ലോഭസഹഗതത്തേന വിസേസേത്വാ വുത്താ. **“ലുദ്ധോ അത്ഥ”**ന്തിആദിഗാഥാനം “കുദ്ധോ അത്ഥ”ന്തിആദി ഗാഥാസു വിയ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

“മമം വാ ഭിക്ഖവേ പരേ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, ധമ്മസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, സങ്ഘസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, തത്ര ചേ തുമ്ഹേ അസ്സഥ ആനന്ദിനോ സുമനാ ഉബ്ബിലാവിതാ, അപി നു തുമ്ഹേ പരേസം സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതം ആജാനേയ്യാഥാതി. നോ ഹേതം ഭന്തേ”തി **അയം തതിയവാരോ,** സോ ദേസനാകാലേ നീഹരിത്വാ ദേസേതബ്ബപുഗ്ഗലാഭാവതോ ദേസനായ അനാഗതോപി തദത്ഥസമ്ഭവതോ അത്ഥതോ ആഗതോയേവാതി ദട്ഠബ്ബോ യഥാ തം കഥാവത്ഥുപകരണം വിത്ഥാരവസേനാതി അധിപ്പായോ. **“അത്ഥതോ ആഗതോ യേവാ”**തി ഏതേന സംവണ്ണനാകാലേ തഥാ ബുജ്ഝനകസത്താനം വസേന സോ വാരോ ആനേത്വാ വത്തബ്ബോതി ദസ്സേതി. **“യഥേവ ഹീ”**തിആദിനാ തമേവത്ഥസമ്ഭവം വിഭാവേതി. **വുത്തനയേനാതി** “തത്ര തുമ്ഹേഹീതി തസ്മിം വണ്ണേ തുമ്ഹേഹീ”തിആദിനാ, “ദുതിയം പദം പഠമസ്സ പദസ്സ, ചതുത്ഥഞ്ച തതിയസ്സ വേവചന”ന്തിആദിനാ ച വുത്തനയേന.

ചൂളസീലവണ്ണനാ

൭. **നിവത്തോ** അമൂലകത്താ വിസ്സജ്ജേതബ്ബതാഭാവതോ. **അനുവത്തതിയേവ** വിസ്സജ്ജേതബ്ബതായ അധികതഭാവതോ. **അനുസന്ധിം ദസ്സേസ്സതി** “അത്ഥി ഭിക്ഖവേ”തിആദിനാ. ഓരന്തി വാ അപരഭാഗോ “ഓരതോ ഭോഗം, ഓരം പാര”ന്തിആദീസു വിയ. അഥ വാ ഹേട്ഠാഅത്ഥോ **ഓര**-സദ്ദോ “ഓരം ആഗമനായ യേ പച്ചയാ, തേ ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനീ”തിആദീസു വിയ. സീലഞ്ഹി സമാധിപഞ്ഞായോ അപേക്ഖിത്വാ അപരഭാഗോ, ഹേട്ഠാഭൂതഞ്ച ഹോതീതി. **സീലമത്തകന്തി** ഏത്ഥ **മത്ത**-സദ്ദോ അപ്പകത്ഥോ വാ “ഭേസജ്ജമത്താ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൮൭) വിയ. വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ വാ “അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൬), മനോമത്താ ധാതു മനോധാതൂ”തി ച ആദീസു വിയ. “അപ്പമത്തകം, ഓരമത്തക”ന്തി പദദ്വയേന സാമഞ്ഞതോ വുത്തോയേവ ഹി അത്ഥോ സീലമത്തകന്തി വിസേസവസേന വുത്തോ. അഥ വാ സീലേനപി തദേകദേസസ്സേവ സങ്ഗഹണത്ഥം അപ്പകത്ഥവാചകോ, വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ ഏവ വാ “സീലമത്തക”ന്തി ഏത്ഥ **മത്ത**-സദ്ദോ വുത്തോ. തഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരപച്ചയസന്നിസ്സിതസീലാനി ഇധ ദേസനം അനാരുള്ഹാനി. ന ഹി താനി പാതിമോക്ഖആജീവപാരിസുദ്ധിസീലാനി വിയ സബ്ബപുഥുജ്ജനേസു പാകടാനീതി. **“ഉസ്സാഹം കത്വാ”**തി ഏതേന **“വദമാനോ”**തി ഏത്ഥ സത്തിഅത്ഥം മാന-സദ്ദം ദസ്സേതി.

അലങ്കരണം വിഭൂസനം **അലങ്കാരോ,** കുണ്ഡലാദിപസാധനം വാ. ഊനട്ഠാനപൂരണം **മണ്ഡനം. മണ്ഡനേതി** മണ്ഡനഹേതു. അഥ വാ മണ്ഡതീതി മണ്ഡനോ, മണ്ഡനജാതികോ പുരിസോ. ബഹുവചനത്ഥേ ച ഇദം ഏകവചനം, മണ്ഡനസീലേസൂതി അത്ഥോ. **പരിപൂരകാരീതി** ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന സകലമ്പി സീലഥോമന സുത്തം ദസ്സേതി. **ചന്ദനന്തി** ചന്ദനസഹചരണതോ ചന്ദനഗന്ധോ, തഥാ **തഗരാദീസുപി. സതഞ്ച ഗന്ധോതി** ഏത്ഥ ഗന്ധോ വിയാതി ഗന്ധോതി വുത്തോ സീലനിബന്ധനോ ഥുതിഘോസോ. സീലഞ്ഹി കിത്തിയാ നിമിത്തം. യഥാഹ “സീലവതോ സീലസമ്പന്നസ്സ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൯; അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; മഹാവ॰ ൨൮൫). **പവായതീതി** പകാസതി. ഗന്ധാവ **ഗന്ധജാതാ.**

“അപ്പകം ബഹുക”ന്തി ഇദം പാരാപാരം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപനിധായ വുച്ചതീതി ആഹ **“ഉപരിഗുണേ ഉപനിധായാ”**തി. **സീലഞ്ഹീതി** ഏത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ, തേന ഇദം ദസ്സേതി “യസ്മാ സീലം കിഞ്ചാപി പതിട്ഠാഭാവേന സമാധിസ്സ ബഹുകാരം, പഭാവാദിഗുണവിസേസേ പനസ്സ ഉപനിധായ കലമ്പി ന ഉപേതി, തഥാ സമാധി ച പഞ്ഞായാ”തി. തേനേവാഹ **“തസ്മാ”**തിആദി. ഇദാനി “കഥ”ന്തി പുച്ഛിത്വാ സമാധിസ്സ ആനുഭാവം വിത്ഥാരതോ വിഭാവേതി. **“അഭി... പേ॰... മൂലേ”**തി ഇദം യമകപാടിഹാരിയസ്സ സുപാകടഭാവദസ്സനത്ഥം, അഞ്ഞേഹി ബോധിമൂലഞാതിസമാഗമാദീസു കതപാടിഹാരിയേഹി വിസേസനത്ഥഞ്ച വുത്തം. യമകപാടിഹാരിയകരണത്ഥായ ഹി ഭഗവതോ ചിത്തേ ഉപ്പന്നേ തദനുച്ഛവികം ഠാനം ഇച്ഛിതബ്ബന്തി രതനമണ്ഡപാദി സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ ആണായ വിസ്സകമ്മുനാ നിമ്മിതന്തി വദന്തി, ഭഗവതാവ നിമ്മിതന്തി അപരേ. “യോ കോചി ഏവരൂപം പാടിഹാരിയം കാതും സമത്ഥോ അത്ഥി ചേ, ആഗച്ഛതൂ”തി ചോദനാസദിസത്താ വുത്തം **“അത്താദാനപരിദീപന”**ന്തി. തത്ഥ **അത്താദാനം** അനുയോഗോ, തിത്ഥിയാനം തഥാ കാതും അസമത്ഥത്താ, “കരിസ്സാമാ”തി പുബ്ബേ ഉട്ഠിതത്താ **തിത്ഥിയപരിമദ്ദനം.**

ഉപരിമകായതോതിആദി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬).

തത്ഥായം പാളിസേസോ -

"ഹേട്ഠിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഉപരിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതി. പുരത്ഥിമകായതോ അഗ്ഗി, പച്ഛിമകായതോ ഉദകം. പച്ഛിമകായതോ അഗ്ഗി, പുരത്ഥിമകായതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഅക്ഖിതോ അഗ്ഗി, വാമഅക്ഖിതോ ഉദകം. വാമഅക്ഖിതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഅക്ഖിതോ ഉദകം. ദക്ഖിണകണ്ണസോതതോ അഗ്ഗി, വാമകണ്ണസോതതോ ഉദകം. വാമകണ്ണസോതതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണകണ്ണസോതതോ ഉദകം. ദക്ഖിണനാസികാസോതതോ അഗ്ഗി, വാമനാസികാസോതതോ ഉദകം. വാമനാസികാസോതതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണനാസികാസോതതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഅംസകൂടതോ അഗ്ഗി, വാമഅംസകൂടതോ ഉദകം. വാമഅംസകൂടതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഅംസകൂടതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഹത്ഥതോ അഗ്ഗി, വാമഹത്ഥതോ ഉദകം. വാമഹത്ഥതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഹത്ഥതോ ഉദകം. ദക്ഖിണപസ്സതോ അഗ്ഗി, വാമപസ്സതോ ഉദകം. വാമപസ്സതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണപസ്സതോ ഉദകം. ദക്ഖിണപാദതോ അഗ്ഗി , വാമപാദതോ ഉദകം. വാമപാദതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണപാദതോ ഉദകം. അങ്ഗുലങ്ഗുലേഹി അഗ്ഗി, അങ്ഗുലന്തരികാഹി ഉദകം . അങ്ഗുലന്തരികാഹി അഗ്ഗി, അങ്ഗുലങ്ഗുലേഹി ഉദകം. ഏകേകലോമതോ അഗ്ഗി, ഏകേകലോമതോ ഉദകം. ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൱).

അട്ഠകഥായം പന "ഏകേകലോമകൂപതോ"തി ആഗതം.

"ഛന്നം വണ്ണാനന്തി ആദിനയപ്പവത്ത"ന്തി എത്ഥാപി നീലാനം പീതകാനം ലോഹിതകാനം ഓദാതാനം മഞ്ജിട്ഠാനം പഭസ്സരാനന്തി അയം പാളിസേസോ. **"സുവണ്ണവണ്ണാ രസ്മിയോ"**തി ഇദം താസം യേഭുയ്യതായ വുത്തം. **വിത്ഥാരേതബ്ബ**ന്തി എത്ഥാപി "സത്ഥാ തിട്ഠതി, നിമ്മിതോ ചങ്കമതി വാ നിസീദതി വാ സേയ്യം വാ കപ്പേതീ"തിആദിനാ ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു ഏകേകമൂലകാ സത്ഥുവസേന ചത്താരോ, നിമ്മിതവസേന ചത്താരോതി സബ്ബേവ അട്ഠ വാരേ വിത്ഥാരേതബ്ബം.

മധുപായാസന്തി മധുസിത്തം പായാസം. അത്താ മിത്തോ മജ്ഝത്തോ വേരീതി ചതൂസു സീമസമ്ഭേദവസേന **ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം മേത്താകമ്മട്ഠാനം.** "ചതുരങ്ഗസമന്നാഗത"ന്തി ഇദം പന "വീരിയാധിട്ഠാന"ന്തി എതേനാപി യോജേതബ്ബം. തഥ "കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ചാ"തിആദിപാളി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൩; അ॰ നി॰ ൨.൫; അ॰ നി॰ ൮.൧൩; മഹാനി॰ ൧൭) വസേന ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതതാ വേദിതബ്ബാ. "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪) ജരാമരണമുഖേന **പച്ചയാകാരേ ഞാണം ഓതാരേത്വാ. ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാന**ന്തി എത്ഥാപി "സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണ"ന്തി പദം വിഭത്തിവിപരിണാമം കത്വാ യോജേതബ്ബം. തമ്പി ഹി സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണമേവാതി വദന്തി. ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേന്തോ **വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ.** ദ്വത്തിംസദോണഗണ്ഹനപ്പമാണം കുണ്ഡം **കോലമ്ബോ.** ദരിഭാഗോ **കന്ദരോ.** ചക്കവാളപാദേസു മഹാസമുദ്ദോ **ചക്കവാളമഹാസമുദ്ദോ.**

"ദുവേ പുഥുജ്ജനാ"തിആദി പുഥുജ്ജനേ ലബ്ഭമാനവിഭാഗദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന മൂലപരിയായവണ്ണനാദീസു വിയ പുഥുജ്ജനവിസേസനിദ്ധാരണത്ഥം. സബ്ബോപി ഹി പുഥുജ്ജനോ ഭഗവതോ ഉപരി ഗുണേ വിഭാവേതും ന സക്കോതി, തിട്ഠതു പുഥുജ്ജനോ, സാവകപച്ചേകബുദ്ധാനമ്പി അവിസയാ ബുദ്ധഗുണാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സോതാപന്നാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭). വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ.** അത്ഥപരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ.** അട്ഠകഥാവസേന അത്ഥസ്സ സവനം **സവനം.** ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം സുനിക്ഖേപസുദസ്സനേന ധമ്മസ്സ പരിഹരണം **ധാരണം.** ഏവം സുതധാതപരിചിതാനം മനസാനുപേക്ഖനം **പച്ചവേക്ഖണം.** ബഹൂനം നാനപ്പകാരാനം കിലേസാനം സക്കായദിട്ഠിയാ ച അവിഹതത്താ താ ജനേന്തി, താഹി വാ ജനിതാതി **പുഥുജ്ജനാ.** അവിഘാതമേവ വാ **ജന**-സദ്ദോ വദതി. **പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാ**തി എത്ഥ പുഥൂ ജനാ സത്ഥുപടിഞ്ഞാ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**തി വചനത്ഥോ. **പുഥു…പേ॰… അവുട്ഠിതാ**തി എത്ഥ ജനേതബ്ബാ, ജായന്തി വാ എത്ഥാതി ജനാ, ഗതിയോ. പുഥൂ ജനാ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ.** ഇതോ പരേ ജായന്തി ഏതേഹീതി ജനാ, അഭിസങ്ഖാരാദയോ. തേ ഏതേസം പുഥൂ വിജ്ജന്തീതി **പുഥുജ്ജനാ.** അഭിസങ്ഖരണാദി അത്ഥോ ഏവ വാ **ജന**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. കാമരാഗഭവരാഗദിട്ഠിഅവിജ്ജാ **ഓഘാ.** രാഗഗ്ഗിആദയോ **സന്താപാ.** തേയേവ, സബ്ബേപി വാ കിലേസാ **പരിളാഹാ. പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ**തി എത്ഥ ജായതീതി ജനോ, രാഗോ ഗേധോതി ഏവം ആദികോ. പുഥു ജനോ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ,** പുഥൂസു വാ ജനാ ജാതാ രത്താതി ഏവം രാഗാദിഅത്ഥോ ഏവ വാ **ജന**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **പലിബുദ്ധാ**തി സമ്ബുദ്ധാ, ഉപദ്ദുതാ വാ. **"പുഥൂനം ഗണനപഥമതീതാന"**ന്തിആദിനാ പുഥൂ ജനാ **പുഥുജ്ജനാ**തി ദസ്സേതി.

യേഹി ഗുണവിസേസേഹി നിമിത്തഭൂതേഹി ഭഗവതി **തഥാഗത**-സദ്ദോ പവത്തോ, തംദസ്സനത്ഥം **"അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ"**തിആദിമാഹ. ഗുണനേമിത്തകാനേവ ഹി ഭഗവതോ സബ്ബാനി നാമാനി. യഥാഹ -

> "അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ"തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൭൬);

തഥാ ആഗതോതി എത്ഥ ആകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ **തഥാ**-സദ്ദോ. സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസാവട്ഠാനതോ പടിപദാഗമനത്ഥോ **ആഗത**-സദ്ദോ, ന ഞാണഗമനത്ഥോ "തഥലക്ഖണം ആഗതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൭൮; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧൮; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൭; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൪) വിയ, നാപി കായഗമനാദിഅത്ഥോ "ആഗതോ ഖോ മഹാസമണോ, മാഗധാനം ഗിരിബ്ബജ"ന്തിആദീസു (മഹാവ॰ ൫൨) വിയ. തത്ഥ യദാകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ, തം കരുണാപധാനത്താ മഹാകരുണാമുഖേന പുരിമബുദ്ധാനം ആഗമനപടിപദം ഉദാഹരണവസേന സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേന്തോ യംതംസദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധഭാവതോ **"യഥാ സബ്ബലോക…പേ॰… ആഗതാ"**തി ആഹ. തം പന പടിപദം മഹാപദാനസുത്താദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൪) സമ്ബഹുലനിദ്ദേസേന സുപാകടാനം ആസന്നാനഞ്ച വിപസ്സീആദീനം ഛന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം വസേന നിദസ്സേന്തോ **"യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യേന അഭിനീഹാരേനാ**തി മനുസ്സത്തലിങ്ഗസമ്പത്തിഹേതുസത്ഥാരദസ്സനപബ്ബജ്ജാഅഭിഞ്ഞാദിഗുണസമ്പത്തിഅധികാരഛന്ദാനം വസേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന കായപ്പണിധാനമഹാപണിധാനേന . സബ്ബേസഞ്ഹി ബുദ്ധാനം കായപ്പണിധാനം ഇമിനാവ അഭിനീഹാരേന സമിജ്ഝതീതി. ഏവം മഹാഭിനീഹാരവസേന "തഥാഗതോ"തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പാരമീപൂരണവസേന ദസ്സേതും **"യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ…പേ॰… കസ്സപോ ഭഗവാ ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ"**തിആദിമാഹ.

ഏത്ഥ ച സുത്തന്തികാനം മഹാബോധിയാനപടിപദായ കോസല്ലജനനത്ഥം പാരമീസു അയം വിത്ഥാരകഥാ - കാ പനേതാ പാരമിയോ? കേനട്ഠേന പാരമിയോ? കതിവിധാ ചേതാ? കോ താസം കമോ? കാനി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി? കോ പച്ചയോ? കോ സംകിലേസോ? കിം വോദാനം? കോ പടിപക്ഖോ? കാ പടിപത്തി? കോ വിഭാഗോ? കോ സങ്ഗഹോ? കോ സമ്പാദനൂപായോ? കിത്തകേന കാലേന സമ്പാദനം? കോ ആനിസംസോ? കിം ചേതാസം ഫലന്തി?

തത്രിദം വിസ്സജ്ജനം - **കാ പനേതാ പാരമിയോതി**. തണ്ഹാമാനാദീഹി അനുപഹതാ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ ദാനാദയോ ഗുണാ പാരമിയോ.

കേനട്ഠേന പാരമിയോതി ദാനസീലാദിഗുണവിസേസയോഗേന സത്തുത്തമതായ പരമാ മഹാസത്താ ബോധിസത്താ, തേസം ഭാവോ, കമ്മം വാ പാരമീ, ദാനാദികിരിയാ. അഥ വാ പരതീതി പരമോ, ദാനാദിഗുണാനം പൂരകോ പാലകോ ച ബോധിസത്തോ. പരമസ്സ അയം, പരമസ്സ വാ ഭാവോ, കമ്മം വാ പാരമീ, ദാനാദികിരിയാവ. അഥ വാ പരം സത്തം അത്തനി മവതി ബന്ധതി ഗുണവിസേസയോഗേന, പരം വാ അധികതരം മജ്ജതി സുജ്ഝതി സംകിലേസമലതോ, പരം വാ സേട്ഠം നിബ്ബാനം വിസേസേന മയതി ഗച്ഛതി, പരം വാ ലോകം പമാണഭൂതേന ഞാണവിസേസേന ഇധലോകം വിയ മുനാതി പരിച്ഛിന്ദതി, പരം വാ അതിവിയ സീലാദിഗുണഗണം അത്തനോ സന്താനേ മിനോതി പക്ഖിപതി, പരം വാ അത്തഭൂതതോ ധമ്മകായതോ അഞ്ഞം, പടിപക്ഖം വാ തദനത്ഥകരം കിലേസചോരഗണം മിനാതി ഹിംസതീതി പരമോ, മഹാസത്തോ. "പരമസ്സ അയ"ന്തിആദി വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. പാരേ വാ നിബ്ബാനേ മജ്ജതി സുജ്ഝതി സത്തേ ച സോധേതി, തത്ഥ വാ സത്തേ മവതി ബന്ധതി യോജേതി, തം വാ മയതി ഗച്ഛതി ഗമേതി ച, മുനാതി വാ തം യാഥാവതോ, തത്ഥ വാ സത്തേ മിനോതി പക്ഖിപതി, കിലേസാരിം വാ സത്താനം തത്ഥ മിനാതി ഹിംസതീതി പാരമീ, മഹാപുരിസോ. തസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ പാരമിതാ, ദാനാദികിരിയാവ. ഇമിനാ നയേന പാരമീനം സദ്ദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കതിവിധാതി സങ്ഖേപതോ ദസവിധാ, താ പന **പാളിയം** സരൂപതോ ആഗതായേവ. യഥാഹ -

"വിചിനന്തോ തദാ ദക്ഖിം, പഠമം ദാനപാരമി"ന്തിആദി (ബു॰ വം॰ ൧൧൬).

യഥാ ചാഹ -

"കതി നു ഖോ ഭന്തേ ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാ? ദസ ഖോ സാരിപുത്ത ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാ. കതമേ ദസ? ദാനം ഖോ സാരിപുത്ത ബുദ്ധകാരകോ ധമ്മോ, സീലം നേക്ഖമ്മം പഞ്ഞാ വീരിയം ഖന്തി സച്ചമധിട്ഠാനം മേത്താ ഉപേക്ഖാ ബുദ്ധകാരകോ ധമ്മോ, ഇമേ ഖോ സാരിപുത്ത ദസ ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാതി. ഇദമവോച ഭഗവാ, ഇദം വത്വാന സുഗതോ അഥാപരം ഏതദവോച സത്ഥാ -

'ദാനം സീലഞ്ച നേക്ഖമ്മം, പഞ്ഞാ വീരിയേന പഞ്ചമം;
ഖന്തി സച്ചം അധിട്ഠാനം, മേത്തുപേക്ഖാതി തേ ദസാ'തി".

കേചി പന "ഛബ്ബിധാ"തി വദന്തി, തം ഏതാസം സങ്ഗഹവസേന വുത്തം. സോ പന സങ്ഗഹോ പരതോ ആവിഭവിസ്സതി.

കോ താസം കമോതി ഏത്ഥ **കമോ** നാമ ദേസനാക്കമോ, സോ ച പഠമസമാദാനഹേതുകോ, സമാദാനം പവിചയഹേതുകം, ഇതി യഥാ ആദിമ്ഹി പവിചിതാ സമാദിന്നാ ച, തഥാ ദേസിതാ. തത്ഥ ച ദാനം സീലസ്സ ബഹൂപകാരം സുകരഞ്ചാതി തം ആദിമ്ഹി വുത്തം. ദാനം സീലപരിഗ്ഗഹിതം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസന്തി ദാനാനന്തരം സീലം വുത്തം. സീലം നേക്ഖമ്മപരിഗ്ഗഹിതം, നേക്ഖമ്മം പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതം, പഞ്ഞാ വീരിയപരിഗ്ഗഹിതാ, വീരിയം ഖന്തിപരിഗ്ഗഹിതം, ഖന്തി സച്ചപരിഗ്ഗഹിതാ, സച്ചം അധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതം, അധിട്ഠാനം മേത്താപരിഗ്ഗഹിതം, മേത്താ ഉപേക്ഖാപരിഗ്ഗഹിതാ മഹപ്ഫലാ ഹോതി മഹാനിസംസാതി മേത്താനന്തരം ഉപേക്ഖാ വുത്താ. ഉപേക്ഖാ പന കരുണാപരിഗ്ഗഹിതാ, കരുണാ ച ഉപേക്ഖാപരിഗ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. കഥം പന മഹാകാരുണികാ ബോധിസത്താ സത്തേസു ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തീതി? ഉപേക്ഖിതബ്ബയുത്തേസു കഞ്ചി കാലം ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തി, ന പന സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ ചാതി കേചി. അപരേ പന ന സത്തേസു ഉപേക്ഖകാ, സത്തകതേസു പന വിപ്പകാരേസു ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തീതി.

അപരോ നയോ - പചുരജനേസുപി പവത്തിയാ സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ, അപ്പഫലത്താ, സുകരത്താ ച ആദിമ്ഹി **ദാനം** വുത്തം. സീലേനദായകപടിഗ്ഗാഹകസുദ്ധിതോ, പരാനുഗ്ഗഹം വത്വാ പരപീളാനിവത്തിവചനതോ, കിരിയധമ്മം വത്വാ അകിരിയധമ്മവചനതോ, ഭോഗസമ്പത്തിഹേതും വത്വാ ഭവസമ്പത്തിഹേതുവചനതോ ച ദാനസ്സ അനന്തരം **സീലം** വുത്തം. നേക്ഖമ്മേന സീലസമ്പത്തിസിദ്ധിതോ, കായവചീസുചരിതം വത്വാ മനോസുചരിതവചനതോ, വിസുദ്ധസീലസ്സ സുഖേനേവ ഝാനസമിജ്ഝനതോ, കമ്മാപരാധപ്പഹാനേന പയോഗസുദ്ധിം വത്വാ കിലേസാപരാധപ്പഹാനേന ആസയസുദ്ധിവചനതോ, വീതിക്കമപ്പഹാനേന ചിത്തസ്സ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനവചനതോ ച സീലസ്സ അനന്തരം **നേക്ഖമ്മം** വുത്തം. പഞ്ഞായ നേക്ഖമ്മസ്സ സിദ്ധിപരിസുദ്ധിതോ, ഝാനാഭാവേ പഞ്ഞാഭാവവചനതോ. സമാധിപദട്ഠാനാ ഹി പഞ്ഞാ, പഞ്ഞാപച്ചുപട്ഠാനോ ച സമാധി. സമഥനിമിത്തം വത്വാ ഉപേക്ഖാനിമിത്തവചനതോ, പരഹിതജ്ഝാനേന പരഹിതകരണൂപായകോസല്ലവചനതോ ച നേക്ഖമ്മസ്സ അനന്തരം **പഞ്ഞാ** വുത്താ. വീരിയാരമ്ഭേന പഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധിതോ, സത്തസുഞ്ഞതാധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം വത്വാ സത്തഹിതായ ആരമ്ഭസ്സ അച്ഛരിയതാവചനതോ, ഉപേക്ഖാനിമിത്തം വത്വാ പഗ്ഗഹനിമിത്തവചനതോ, നിസമ്മകാരിതം വത്വാ ഉട്ഠാനവചനതോ ച. നിസമ്മകാരിനോ ഹി ഉട്ഠാനം ഫലവിസേസമാവഹതീതി പഞ്ഞായ അനന്തരം **വീരിയം** വുത്തം.

വീരിയേന തിതിക്ഖാസിദ്ധിതോ. വീരിയവാ ഹി ആരദ്ധവീരിയത്താ സത്തസങ്ഖാരേഹി ഉപനീതം ദുക്ഖം അഭിഭുയ്യ വിഹരതി വീരിയസ്സ തിതിക്ഖാലങ്കാരഭാവതോ. വീരിയവതോ ഹി തിതിക്ഖാ സോഭതി. പഗ്ഗഹനിമിത്തം വത്വാ സമഥനിമിത്തവചനതോ, അച്ചാരമ്ഭേന ഉദ്ധച്ചദോസപ്പഹാനവചനതോ. ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ ഹി ഉദ്ധച്ചദോസോ പഹീയതി. വീരിയവതോ സാതച്ചകരണവചനതോ. ഖന്തിബഹുലോ ഹി അനുദ്ധതോ സാതച്ചകാരീ ഹോതി. അപ്പമാദവതോ പരഹിതകിരിയാരമ്ഭേ പച്ചുപകാരതണ്ഹാഭാവവചനതോ. യാഥാവതോ ധമ്മനിജ്ഝാനേ ഹി സതി തണ്ഹാ ന ഹോതി. പരഹിതാരമ്ഭേ പരമേപി പരകതദുക്ഖസഹനഭാവവചനതോ ച വീരിയസ്സ അനന്തരം **ഖന്തി** വുത്താ . സച്ചേന ഖന്തിയാ ചിരാധിട്ഠാനതോ, അപകാരിനോ അപകാരഖന്തിം വത്വാ തദുപകാരകരണേ

അവിസംവാദവചനതോ, ഖന്തിയാ അപവാദവാചാവികമ്പനേന ഭൂതവാദിതായ അവിജഹനവചനതോ, സത്തസുഞ്ഞതാധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം വത്വാ തദുപബ്രൂഹിതഞ്ഞാണസച്ചവചനതോ ച ഖന്തിയാ അനന്തരം **സച്ചം** വുത്തം. അധിട്ഠാനേന സച്ചസിദ്ധിതോ. അചലാധിട്ഠാനസ്സ ഹി വിരതി സിജ്ഝതി. അവിസംവാദിതം വത്വാ തത്ഥ അചലഭാവവചനതോ. സച്ചസന്ധോ ഹി ദാനാദീസു പടിഞ്ഞാനുരൂപം നിച്ചലോവ പവത്തതി. ഞാണസച്ചം വത്വാ സമ്ഭാരേസു പവത്തിനിട്ഠാപനവചനതോ. യഥാഭൂതഞ്ഞാണവാ ഹി ബോധിസമ്ഭാരേസു അധിതിട്ഠതി, തേ ച നിട്ഠാപേതി പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയഭാവതോതി സച്ചസ്സ അനന്തരം **അധിട്ഠാനം** വുത്തം. മേത്തായ പരഹിതകരണസമാദാനാധിട്ഠാനസിദ്ധിതോ, അധിട്ഠാനം വത്വാ ഹിതൂപസംഹാരവചനതോ. ബോധിസമ്ഭാരേ ഹി അധിതിട്ഠമാനോ മേത്താവിഹാരീ ഹോതി. അചലാധിട്ഠാനസ്സ സമാദാനാവികോപനതോ, സമാദാനസമ്ഭവതോ ച അധിട്ഠാനസ്സ അനന്തരം **മേത്താ** വുത്താ. ഉപേക്ഖായ മേത്താവിസുദ്ധിതോ, സത്തേസു ഹിതൂപസംഹാരം വത്വാ തദപരാധേസു ഉദാസീനതാവചനതോ, മേത്താഭാവനം വത്വാ തന്നിസ്സന്ദഭാവനാവചനതോ, "ഹിതകാമസത്തേപി ഉപേക്ഖകോ"തി അച്ഛരിയഗുണഭാവവചനതോ ച മേത്തായ അനന്തരം **ഉപേക്ഖാ** വുത്താതി ഏവമേതാസം കമോ വേദിതബ്ബോ.

കാനി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനീതി? ഏത്ഥ അവിസേസേന താവ സബ്ബാപി പാരമിയോ പരാനുഗ്ഗഹലക്ഖണാ, പരേസം ഉപകാരകരണരസാ, അവികമ്പനരസാ വാ, ഹിതേസിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, ബുദ്ധത്തപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, മഹാകരുണാപദട്ഠാനാ, കരുണൂപായകോസല്ലപദട്ഠാനാ വാ.

വിസേസേന പന യസ്മാ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ അത്തുപകരണപരിച്ചാഗചേതനാ **ദാനപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം കായവചീസുചരിതം അത്ഥതോ അകത്തബ്ബവിരതി, കത്തബ്ബകരണചേതനാദയോ ച **സീലപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമോ കാമഭവേഹി നിക്ഖമനചിത്തുപ്പാദോ **നേക്ഖമ്മപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ധമ്മാനം സാമഞ്ഞവിസേസലക്ഖണാവബോധോ **പഞ്ഞാപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ കായചിത്തേഹി പരഹിതാരമ്ഭോ **വീരിയപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം സത്തസങ്ഖാരാപരാധസഹനം അദോസപ്പധാനോ തദാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ **ഖന്തിപാരമിതാ** . കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം വിരതിചേതനാദിഭേദം അവിസംവാദനം **സച്ചപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം അചലസമാദാനാധിട്ഠാനം തദാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ **അധിട്ഠാനപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ലോകസ്സ ഹിതൂപസംഹാരോ അത്ഥതോ അബ്യാപാദോ **മേത്താപാരമിതാ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ അനുനയപടിഘവിദ്ധംസിനീ ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സത്തസങ്ഖാരേസു സമപ്പവത്തി **ഉപേക്ഖാപാരമിതാ.**

തസ്മാ പരിച്ചാഗലക്ഖണം **ദാനം,** ദേയ്യധമ്മേ ലോഭവിദ്ധംസനരസം, അനാസത്തിപച്ചുപട്ഠാനം, ഭവവിഭവസമ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനം വാ, പരിച്ചജിതബ്ബവത്ഥുപദട്ഠാനം. സീലനലക്ഖണം **സീലം,** സമാധാനലക്ഖണം, പതിട്ഠാനലക്ഖണഞ്ചാതി വുത്തം ഹോതി. ദുസ്സില്യവിദ്ധംസനരസം, അനവജ്ജരസം വാ, സോചേയ്യപച്ചുപട്ഠാനം, ഹിരോത്തപ്പപദട്ഠാനം. കാമതോ ഭവതോ ച നിക്ഖമനലക്ഖണം **നേക്ഖമ്മം,** തദാദീനവവിഭാവനരസം , തതോ ഏവ വിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, സംവേഗപദട്ഠാനം . യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ **പഞ്ഞാ,** അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണാ വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ, വിസയോഭാസനരസാ പദീപോ വിയ, അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ, സമാധിപദട്ഠാനാ, ചതുസച്ചപദട്ഠാനാ വാ. ഉസ്സാഹലക്ഖണം **വീരിയം,** ഉപത്ഥമ്ഭനരസം, അസംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം, വീരിയാരമ്ഭവത്ഥു (അം॰ നി॰ വ്വ.വ്വം) പദട്ഠാനം, സംവേഗപദട്ഠാനം വാ. ഖമനലക്ഖണാ **ഖന്തി,** ഇട്ഠാനിട്ഠസഹനരസാ, അധിവാസനപച്ചുപട്ഠാനാ, അവിരോധപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, യഥാഭൂതദസ്സനപദട്ഠാനാ. അവിസംവാദനലക്ഖണം **സച്ചം,** യാഥാവവിഭാവനരസം [യഥാസഭാവവിഭാവനരസം (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥായ)], സാധുതാപച്ചുപട്ഠാനം, സോരച്ചപദട്ഠാനം. ബോധിസമ്ഭാരേസു അധിട്ഠാനലക്ഖണം **അധിട്ഠാനം,** തേസം പടിപക്ഖാഭിഭവനരസം, തത്ഥ അചലതാപച്ചുപട്ഠാനം, ബോധിസമ്ഭാരപദട്ഠാനം. ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ **മേത്താ,** ഹിതൂപസംഹാരരസാ, ആഘാതവിനയനരസാ വാ, സോമ്മഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, സത്താനം മനാപഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ. മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ **ഉപേക്ഖാ,** സമഭാവദസ്സനരസാ, പടിഘാനുനയവൂപസമപച്ചുപട്ഠാനാ, കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണപദട്ഠാനാ. ഏത്ഥ ച കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതതാ ദാനാദീനം പരിച്ചാഗാദിലക്ഖണസ്സ വിസേസനഭാവേന വത്തബ്ബാ, യതോ താനി പാരമീസങ്ഖ്യം ലഭന്തീതി.

കോ പച്ചയോതി അഭിനീഹാരോ പച്ചയോ. യോ ഹി അയം "മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തീ"തിആദി (ബു॰ വം॰ വ.൭൯) അട്ഠധമ്മസമോധാനസമ്പാദിതോ "തിണ്ണോ താരേയ്യം, മുത്തോ മോചേയ്യം, ബുദ്ധോ ബോധേയ്യം, സുദ്ധോ സോധേയ്യം, ദന്തോ ദമേയ്യം, സന്തോ സമേയ്യം, അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേയ്യം, പരിനിബ്ബുതോ പരിനിബ്ബാപേയ്യ"ന്തിആദിനാ (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥായ) പവത്തോ അഭിനീഹാരോ, സോ അവിസേസേന സബ്ബപാരമീനം പച്ചയോ. തപ്പവത്തിയാ ഹി ഉദ്ധം പാരമീനം പവിചയുപട്ഠാനസമാദാനാധിട്ഠാനനിപ്ഫത്തിയോ മഹാപുരിസാനം സമ്ഭവന്തി.

യഥാ ച അഭിനീഹാരോ, ഏവം മഹാകരുണാ, ഉപായകോസല്ലഞ്ച. തത്ഥ **ഉപായകോസല്ലം** നാമ ദാനാദീനം ബോധിസമ്ഭാരഭാവസ്സ നിമിത്തഭൂതാ പഞ്ഞാ, യാഹി കരുണൂപായകോസല്ലതാഹി മഹാപുരിസാനം അത്തസുഖനിരപേക്ഖതാ, നിരന്തരം പരഹിതകരണപസുതതാ, സുദുക്കരേഹിപി മഹാബോധിസത്തചരിതേഹി വിസാദാഭാവോ, പസാദസമ്ബുദ്ധിദസ്സനസവനാനുസ്സരണാവത്ഥാസുപി സത്താനം ഹിതസുഖപടിലാഭഹേതുഭാവോ ച സമ്പജ്ജതി. തഥാ ഹി പഞ്ഞായ ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി, കരുണായ ബുദ്ധകമ്മസിദ്ധി. പഞ്ഞായ സയം തരതി, കരുണായ പരേ താരേതി. പഞ്ഞായ പരദുക്ഖം പരിജാനാതി, കരുണായ പരദുക്ഖപടികാരം ആരഭതി. പഞ്ഞായ ച ദുക്ഖേ നിബ്ബിന്ദതി, കരുണായ ദുക്ഖം സമ്പടിച്ഛതി. തഥാ പഞ്ഞായ പരിനിബ്ബാനാഭിമുഖോ ഹോതി, കരുണായ തം ന പാപുണാതി. തഥാ കരുണായ സംസാരാഭിമുഖോ ഹോതി , പഞ്ഞായ തത്ര നാഭിരമതി. പഞ്ഞായ ച സബ്ബത്ഥ വിരജ്ജതി, കരുണാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബേസം അനുഗ്ഗഹായ പവത്തോ, കരുണായ സബ്ബേപി അനുകമ്പതി, പഞ്ഞാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബത്ഥ വിരത്തചിത്തോ. പഞ്ഞായ ച അഹംകാരമമംകാരാഭാവോ, കരുണായ ആലസിയദീനതാഭാവോ. തഥാ പഞ്ഞാകരുണാഹി യഥാക്കമം അത്തപരനാഥതാ, ധീരവീരഭാവോ, അനത്തന്തപഅപരന്തപതാ, അത്തഹിതപരഹിതനിപ്ഫത്തി, നിബ്ഭയാഭിംസനകഭാവോ, ധമ്മാധിപതിലോകാധിപതിതാ, കതഞ്ഞുപുബ്ബകാരിഭാവോ, മോഹതണ്ഹാവിഗമോ, വിജ്ജാചരണസിദ്ധി, ബലവേസാരജ്ജനിപ്ഫത്തീതി സബ്ബസ്സാപി പാരമിതാഫലസ്സ വിസേസേന ഉപായഭാവതോ പഞ്ഞാകരുണാ പാരമീനം പച്ചയോ. ഇദഞ്ച ദ്വയം പാരമീനം വിയ പണിധാനസ്സാപി പച്ചയോ.

തഥാ ഉസ്സാഹഉമ്മങ്ഗഅവത്ഥാനഹിതചരിയാ ച പാരമീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ, യാ ബുദ്ധഭാവസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ **"ബുദ്ധഭൂമിയോ"**തി പവുച്ചന്തി. യഥാഹ -

> "കതി പന ഭന്തേ ബുദ്ധഭൂമിയോ? ചതസ്സോ ഖോ സാരിപുത്ത ബുദ്ധഭൂമിയോ. കതമാ ചതസ്സോ? ഉസ്സാഹോ ച ഹോതി വീരിയം, ഉമങ്ഗോ ച ഹോതി പഞ്ഞാഭാവനാ, അവത്ഥാനഞ്ച ഹോതി അധിട്ഠാനം, മേത്താഭാവനാ ച ഹോതി ഹിതചരിയാ. ഇമാ ഖോ സാരിപുത്ത ചതസ്സോ ബുദ്ധഭൂമിയോ"തി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തവണ്ണനായമ്പി).

തഥാ നേക്ഖമ്മപവിവേകഅലോഭാദോസാമോഹനിസ്സരണപ്പഭേദാ ഛ അജ്ഝാസയാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "നേക്ഖമ്മജ്ഝാസയാ ച ബോധിസത്താ കാമേ ദോസദസ്സാവിനോ, പവിവേക...പേ॰... സങ്ഗണികായ, അലോഭ... പേ॰... ലോഭേ, അദോസ...പേ॰... ദോസേ, അമോഹ...പേ॰... മോഹേ, നിസ്സരണജ്ഝാസയാ ച ബോധിസത്താ സബ്ബഭവേസു ദോസദസ്സാവിനോ"തി (വിസുദ്ധി॰ അട്ഠ॰ ൧.ൻ വാക്യഖന്ധേപി).

തസ്മാ ഏതേ ബോധിസത്താനം ഛ അജ്ഝാസയാ ദാനാദീനം പച്ചയാതി വേദിതബ്ബാ. ന ഹി ലോഭാദീസു ആദീനവദസ്സനേന, അലോഭാദിഅധികഭാവേന ച വിനാ ദാനാദിപാരമിയോ സമ്ഭവന്തി. അലോഭാദീനഞ്ഹി അധികഭാവേന പരിച്ചാഗാദിനിന്നചിത്തതാ അലോഭജ്ഝാസയാദിതാതി. യഥാ ചേതേ, ഏവം ദാനജ്ഝാസയതാദയോപി. യഥാഹ -

> "കതി പന ഭന്തേ ബോധായ ചരന്താനം ബോധിസത്താനം അജ്ഝാസയാ? ദസ ഖോ സാരിപുത്ത ബോധായ ചരന്താനം ബോധിസത്താനം അജ്ഝാസയാ. കതമേ ദസ? ദാനജ്ഝാസയാ സാരിപുത്ത ബോധിസത്താ മച്ഛേരേ ദോസദസ്സാവിനോ, സീല...പേ॰... ഉപേക്ഖജ്ഝാസയാ സാരിപുത്ത ബോധിസത്താ സുഖദുക്ഖേസു ദോസദസ്സാവിനോ"തി.

ഏതേസു ഹി മച്ഛേരഅസംവരകാമവിചികിച്ഛാകോസജ്ജഅക്ഖന്തിവിസംവാദഅനധിട്ഠാനബ്യാപാദ-സുഖദുക്ഖസങ്ഖാതേസു ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമാ ദാനാദിനിന്നചിത്തതാസങ്ഖാതാ ദാനജ്ഝാസയതാദയോ ദാനാദിപാരമീനം നിബ്ബത്തിയാ കാരണന്തി . തഥാ അപരിച്ചാഗപരിച്ചാഗാദീസു യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണാ ദാനാദിപാരമീനം പച്ചയോ.

തത്ഥായം പച്ചവേക്ഖണാവിധി - ഖേത്തവത്ഥുഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗോമഹിംസദാസിദാസപുത്തദാരാദിപരിഗ്ഗഹബ്യാസത്തചിത്താനം സത്താനം ഖേത്താദീനം വത്ഥുകാമഭാവേന ബഹുപത്ഥനീയഭാവതോ, രാജചോരാദിസാധാരണഭാവതോ, വിവാദാധിട്ഠാനതോ, സപത്തകരണതോ, നിസ്സാരതോ, പടിലാഭപരിപാലനേസു പരവിഹേഠനഹേതുതോ, വിനാസനിമിത്തഞ്ച സോകാദിഅനേകവിഹിതബ്യസനാവഹതോ, തദാസത്തിനിദാനഞ്ച മച്ഛേരമലപരിയുട്ഠിതചിത്താനം അപായൂപപത്തിസമ്ഭവതോതി ഏവം വിവിധവിപുലാനത്ഥാവഹാ ഏതേ അത്ഥാ നാമ, തേസം പരിച്ചാഗോയേവേകോ സോത്ഥിഭാവോതി പരിച്ചാഗേ അപ്പമാദോ കരണീയോ.

അപിച "യാചകോ യാചമാനോ അത്തനോ ഗുയ്ഹസ്സ ആചിക്ഖനതോ മയ്ഹം വിസ്സാസികോ"തി ച "പഹായ ഗമനീയം അത്തനോ സന്തകം ഗഹേത്വാ പരലോകം യാഹീതി മയ്ഹം ഉപദേസകോ"തി ച "ആദിത്തേ വിയ അഗാരേ മരണഗ്ഗിനാ ആദിത്തേ ലോകേ തതോ മയ്ഹം സന്തകസ്സ അപവാഹകസഹായോ"തി ച "അപവാഹിതസ്സ ചസ്സ നിജ്ഝായനിക്ഖേപട്ഠാനഭൂതോ"തി ച "ദാനസങ്ഖാതേ കല്യാണകമ്മസ്മിം സഹായഭാവതോ, സബ്ബസമ്പത്തീനം അഗ്ഗഭൂതായ പരമദുല്ലഭായ ബുദ്ധഭൂമിയാ സമ്പത്തിഹേതുഭാവതോ ച പരമോ കല്യാണമിത്തോ"തി ച പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം.

തഥാ "ഉളാരേ കമ്മനി അനേനാഹം സമ്ഭാവിതോ, തസ്മാ സാ സമ്ഭാവനാ അവിതഥാ കാതബ്ബാ"തി ച "ഏകന്തഭേദിതായ ജീവിതസ്സ അയാചിതേനപി മയാ ദാതബ്ബം, പഗേവ യാചിതേനാ"തി ച "ഉളാരജ്ഝാസയേഹി ഗവേസിത്വാപി ദാതബ്ബോ, സയമേവാഗതോ മമ പുഞ്ഞേനാ"തി ച "യാചകസ്സ ദാനാപദേസേന മയ്ഹമേവായമനുഗ്ഗഹോ"തി ച "അഹം വിയ അയം സബ്ബോപി ലോകോ മയാ അനുഗ്ഗഹേതബ്ബോ"തി ച "അസതി യാചകേ കഥം മയ്ഹം ദാനപാരമീ പൂരേയ്യാ"തി ച "യാചകാനമേവത്ഥായ മയാ സബ്ബോ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബോ"തി ച "അയാചിത്വാ മമ സന്തകം യാചകാ സയമേവ കദാ ഗണ്ഹേയ്യു"ന്തി ച "കഥമഹം യാചകാനം പിയോ ചസ്സം മനാപോ"തി ച "കഥം വാ തേ മയ്ഹം പിയാ ചസ്സു മനാപാ"തി ച "കഥം വാഹം ദദമാനോ, ദത്വാപി ച അത്തമനോ അസ്സം പമുദിതോ പീതിസോമനസ്സജാതോ"തി ച "കഥം വാ മേ യാചകാ ഭവേയ്യും, ഉളാരോ ച ദാനജ്ഝാസയോ"തി ച "കഥം വാഹമയാചിതോയേവ യാചകാനം ഹദയമഞ്ഞായ ദദേയ്യ"ന്തി ച "സതി ധനേ യാചകേ ച അപരിച്ചാഗോ മഹതീ മയ്ഹം വഞ്ചനാ"തി ച "കഥം വാഹം അത്തനോ അങ്ഗാനി ജീവിതം വാപി യാചകാനം പരിച്ചജേയ്യ"ന്തി ച പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം.

അപിച "അത്ഥോ നാമായം നിരപേക്ഖം ദായകം അനുഗച്ഛതി യഥാ തം നിരപേക്ഖം ഖേപകം കിടകോ"തി അത്ഥേ നിരപേക്ഖതായ ചിത്തം ഉപ്പാദേതബ്ബം. യാചമാനോ പന യദി പിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി, "പിയോ മം യാചതീ"തി സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. അഥ ഉദാസീനപുഗ്ഗലോ ഹോതി, "അയം മം യാചമാനോ അദ്ധാ ഇമിനാ പരിച്ചാഗേന മിത്തോ ഹോതീ"തി സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. ദദന്തോപി ഹി യാചകാനം പിയോ ഹോതീതി. അഥ പന വേരീപുഗ്ഗലോ യാചതി, "പച്ചത്ഥികോ മം യാചതി, അയം മം യാചമാനോ അദ്ധാ ഇമിനാ പരിച്ചാഗേന വേരീപി പിയോ മിത്തോ ഹോതീ"തി വിസേസതോ സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. ഏവം പിയപുഗ്ഗലേ വിയ മജ്ഝത്തവേരീപുഗ്ഗലേസുപി മേത്താപുബ്ബങ്ഗമം കരുണം ഉപട്ഠപേത്വാവ ദാതബ്ബം.

സചേ പനസ്സ ചിരകാലപരിഭാവിതത്താ ലോഭസ്സ ദേയ്യധമ്മവിസയാ ലോഭധമ്മാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേന ബോധിസത്തപടിഞ്ഞേന ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം "നനു തയാ സപ്പുരിസ സമ്ബോധായ അഭിനീഹാരം കരോന്തേന സബ്ബസത്താനം ഉപകാരത്ഥായ അയം കായോ നിസ്സട്ഠോ, തപ്പരിച്ചാഗമയഞ്ച പുഞ്ഞം, തത്ഥ നാമ തേ ബാഹിരേപി വത്ഥുസ്മിം അതിസങ്ഗപ്പവത്തി ഹത്ഥിസിനാനസദിസീ ഹോതി, തസ്മാ തയാ ന കത്ഥചി സങ്ഗോ ഉപ്പാദേതബ്ബോ. സേയ്യഥാപി നാമ മഹതോ ഭേസജ്ജരുക്ഖസ്സ തിട്ഠതോ മൂലം മൂലത്ഥികാ ഹരന്തി, പപടികം, തചം, ഖന്ധം, വിടപം,

സാരം, സാഖം, പലാസം, പുപ്ഫം, ഫലം ഫലത്ഥികാ ഹരന്തി, ന തസ്സ രുക്ഖസ്സ ‘മയ്ഹം സന്തകം ഏതേ ഹരന്തീ’’തി വിതക്കസമുദാചാരോ ഹോതി, ഏവമേവ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപജ്ജന്തേന മയാ മഹാദുക്ഖേ അകതഞ്ഞുകേ നിച്ചാസുചിമ്ഹി കായേ പരേസം ഉപകാരായ വിനിയുജ്ജമാനേ അണുമത്തോപി മിച്ഛാവിതക്കോ ന ഉപ്പാദേതബ്ബോ, കോ വാ എത്ഥ വിസേസോ അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു മഹാഭൂതേസു ഏകന്തഭേദനവികിരണവിദ്ധംസനധമ്മേസു, കേവലം പന സമ്മോഹവിജമ്ഭിതമേതം, യദിദം ‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’തി അഭിനിവേസോ. തസ്മാ ബാഹിരേസു വിയ അജ്ഝത്തികേസുപി കരചരണനയനാദീസു , മംസാദീസു ച അനപേക്ഖേന ഹുത്വാ ‘തംതദത്ഥികാ ഹരന്തൂ’തി നിസ്സട്ഠചിത്തേന ഭവിതബ്ബ’’ന്തി. ഏവം പടിസഞ്ചിക്ഖതോ ചസ്സ ബോധായ പഹിതത്തസ്സ കായജീവിതേസു നിരപേക്ഖസ്സ അപ്പകസിരേനേവ കായവചീമനോകമ്മാനി സുവിസുദ്ധാനി ഹോന്തി. സോ വിസുദ്ധകായവചീമനോകമ്മന്തോ വിസുദ്ധാജീവോ ഞായപടിപത്തിയം ഠിതോ, ആയാപായുപായകോസല്ലസമന്നാഗമേന ഭിയ്യോസോ മത്തായ ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗേന, അഭയദാനസദ്ധമ്മദാനേഹി ച സബ്ബസത്തേ അനുഗ്ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ ഹോതീതി. അയം താവ **ദാനപാരമിയം** പച്ചവേക്ഖണാനയോ.

സീലപാരമിയം പന ഏവം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം - ഇദഞ്ഹി സീലം നാമ ഗങ്ഗോദകാദീഹി വിസോധേതും അസക്കുണേയ്യസ്സ ദോസമലസ്സ വിക്ഖാലനജലം, ഹരിചന്ദനാദീഹി വിനേതും അസക്കുണേയ്യരാഗാദിപരിളാഹവിനയനം, ഹാരമകുടകുണ്ഡലാദീഹി പചുരജനാലങ്കാരേഹി അസാധാരണോ സാധൂനം അലങ്കാരവിസേസോ, സബ്ബദിസാവായനതോ അകിത്തിമോ, സബ്ബകാലാനുരൂപോ ച സുരഭിഗന്ധോ, ഖത്തിയമഹാസാലാദീഹി ദേവതാഹി ച വന്ദനീയാദിഭാവാവഹനതോ പരമോ വസീകരണമന്തോ, ചാതുമഹാരാജികാദി ദേവലോകാരോഹനസോപാനപന്തി, ഝാനാഭിഞ്ഞാനം അധിഗമുപായോ, നിബ്ബാനമഹാനഗരസ്സ സമ്പാപകമഗ്ഗോ, സാവകബോധിപച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധീനം പതിട്ഠാനഭൂമി, യം യം വാ പനിച്ഛിതം പത്ഥിതം, തസ്സ തസ്സ സമിജ്ഝനൂപായഭാവതോ ചിന്താമണികപ്പരുക്ഖാദികേ ച അതിസേതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ “ഇജ്ഝതി ഭിക്ഖവേ സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ’’തി (അ॰ നി॰ ൮.൩൫). അപരമ്പി വുത്തം “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ച അസ്സം മനാപോ ച ഗരു ച ഭാവനീയോ ചാതി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ’’തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൬൧), തഥാ “അവിപ്പടിസാരത്ഥാനി ഖോ ആനന്ദ കുസലാനി സീലാനീ’’തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൧; ൧൧.൧), “പഞ്ചിമേ ഗഹപതയോ ആനിസംസാ സീലവതോ സീലസമ്പദായാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൦; ഉദാ॰ ൭൬; മഹാവ॰ ൧൮൫) സുത്താനഞ്ച വസേന സീലസ്സ ഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ, തഥാ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമസുത്താദീനം (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) വസേന സീലവിരഹേ ആദീനവാ.

പീതിസോമനസ്സനിമിത്തതോ, അത്താനുവാദപരാനുവാദദണ്ഡദുഗ്ഗതിഭയാഭാവതോ, വിഞ്ഞൂഹി പാസംസഭാവതോ, അവിപ്പടിസാരഹേതുതോ, സോത്ഥിട്ഠാനതോ , അഭിജനസാപതേയ്യാധിപതേയ്യായുരൂപട്ഠാനബന്ധുമിത്തസമ്പത്തീനം അതിസയനതോ ച സീലം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം. സീലവതോ ഹി അത്തനോ സീലസമ്പദാഹേതു മഹന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി “കതം വത മയാ കുസലം, കതം കല്യാണം, കതം ഭീരുത്താണ’’ന്തി. തഥാ സീലവതോ അത്താ ന ഉപവദതി, ന പരേ വിഞ്ഞൂ, ദണ്ഡദുഗ്ഗതിഭയാനം സമ്ഭവോയേവ നത്ഥി, “സീലവാ പുരിസപുഗ്ഗലോ കല്യാണധമ്മോ’’തി വിഞ്ഞൂനം പാസംസോ ഹോതി. തഥാ സീലവതോ യ്വായം “കതം വത മയാ പാപം, കതം ലുദ്ദം, കതം കിബ്ബിസ’’ന്തി ദുസ്സീലസ്സ വിപ്പടിസാരോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ ന ഹോതി. സീലഞ്ച നാമേതം അപ്പമാദാധിട്ഠാനതോ, ഭോഗബ്യസനാദിപരിഹാരമുഖേന മഹതോ അത്ഥസ്സ സാധനതോ, മങ്ഗലഭാവതോ ച പരമം സോത്ഥിട്ഠാനം, നിഹീനജച്ചോപി സീലവാ ഖത്തിയമഹാസാലാദീനം പൂജനീയോ ഹോതീതി കുലസമ്പത്തിം അതിസേതി സീലസമ്പദാ, “തം കിം മഞ്ഞസി മഹാരാജ, ഇധ തേ അസ്സ പുരിസോ ദാസോ കമ്മകരോ’’തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൩) വചനഞ്ചേത്ഥ സാധകം. ചോരാദീഹി അസാധാരണതോ, പരലോകാനുഗമനതോ, മഹപ്ഫലഭാവതോ, സമഥാദിഗുണാധിട്ഠാനതോ ച ബാഹിരധനം അതിസേതി സീലം, പരമസ്സ ചിത്തിസ്സരിയസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ ഖത്തിയാദീനം ഇസ്സരിയം അതിസേതി സീലം. സീലനിമിത്തഞ്ഹി തംതംസത്തനികായേസു സത്താനം ഇസ്സരിയം വസ്സസതദീഘപ്പമാണതോ ജീവിതതോ ഏകാഹമ്പി സീലവതോ ജീവിതസ്സ വിസിട്ഠതാവചനതോ, സതി ച ജീവിതേ സിക്ഖാനിക്ഖേപസ്സ മരണതാവചനതോ സീലം ജീവിതതോ വിസിട്ഠതരം. വേരീനമ്പി മനുഞ്ഞഭാവാവഹനതോ, ജരാരോഗവിപത്തീഹി അനഭിഭവനീയതോ ച രൂപസമ്പത്തിം അതിസേതി സീലം. പാസാദഹമ്മിയാദിട്ഠാനവിസേസേ, രാജയുവരാജസേനാപതിആദിട്ഠാനവിസേസേ ച അതിസേതി സീലം സുഖവിസേസാധിട്ഠാനഭാവതോ . സഭാവസിനിദ്ധേ സന്തികാവചരേപി ബന്ധുജനേ മിത്തജനേ ച അതിസേതി ഏകന്തഹിതസമ്പാദനതോ, പരലോകാനുഗമനതോ ച. “ന തം മാതാ പിതാ കയിരാ’’തിആദി (ധ॰ പ॰ ൪൩) വചനഞ്ചേത്ഥ സാധകം. തഥാ ഹത്ഥിഅസ്സരഥാദിഭേദേഹി, മന്താഗദസോത്ഥാനപ്പയോഗേഹി ച ദുരാരക്ഖം അത്താനം ആരക്ഖഭാവേന സീലമേവ വിസിട്ഠതരം അത്താധീനതോ, അപരാധീനതോ, മഹാവിസയതോ ച. തേനേവാഹ “ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരി’’ന്തിആദി (ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨). ഏവമനേകഗുണസമന്നാഗതം സീലന്തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ അപരിപുണ്ണാ ചേവ സീലസമ്പദാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി അപരിസുദ്ധാ ച പാരിസുദ്ധിം.

സചേ പനസ്സ ദീഘരത്തം പരിചയേന സീലപടിപക്ഖാ ധമ്മാ ദോസാദയോ അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേന ബോധിസത്തപടിഞ്ഞേന ഏവം പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം “നനു തയാ സമ്ബോധായ പണിധാനം കതം, സീലവികലേന ച ന സക്കാ ലോകിയാപി സമ്പത്തിയോ പാപുണിതും, പഗേവ ലോകുത്തരാ, സബ്ബസമ്പത്തീനം പന അഗ്ഗഭൂതായ സമ്മാസമ്ബോധിയാ അധിട്ഠാനഭൂതേന സീലേന പരമുക്കംസഗതേന ഭവിതബ്ബം. തസ്മാ ‘കികീവ അണ്ഡ’ന്തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭) വുത്തനയേന സമ്മാ സീലം പരിരക്ഖന്തേന സുട്ഠു തയാ പേസലേന ഭവിതബ്ബം. അപി ച തയാ ധമ്മദേസനായ യാനത്തയേ സത്താനം അവതാരണപരിപാചനാനി കാതബ്ബാനി, സീലവികലസ്സ ച വചനം ന പച്ചേതബ്ബം ഹോതി അസപ്പായാഹാരവിചാരസ്സ വിയ വേജ്ജസ്സ തികിച്ഛനം, തസ്മാ കഥാഹം സദ്ധേയ്യോ ഹുത്വാ സത്താനം അവതാരണപരിപാചനാനി കരേയ്യ’’ന്തി സഭാവപരിസുദ്ധസീലേന ഭവിതബ്ബം. കിഞ്ച “ഝാനാദിഗുണവിസേസയോഗേന മേ സത്താനം ഉപകാരകരണസമത്ഥതാ , പഞ്ഞാപാരമീആദിപരിപൂരണഞ്ച, ഝാനാദയോ ച ഗുണാ സീലപാരിസുദ്ധിം വിനാ ന സമ്ഭവന്തീ’’തി സമ്മദേവ സീലം പരിസോധേതബ്ബം.

തഥാ “സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ രജോപഥോ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൧; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൧; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪; മ॰ നി॰ ൨.൧൦) ഘരാവാസേ “അട്ഠികങ്കലൂപമാ കാമാ’’തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭; മഹാനി॰ ൩, ൬;), “മാതാപി പുത്തേന വിവദതീ’’തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൮, ൧൭൮) ച കാമേസു “സേയ്യഥാപി പുരിസോ ഇണം ആദായ കമ്മന്തേ പയോജേയ്യാ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൮) കാമച്ഛന്ദാദീസു ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമാ വുത്തവിപരിയായേന “അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧.൯൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൫൪) പബ്ബജ്ജാദീസു ആനിസംസപടിസങ്ഖാവസേന **നേക്ഖമ്മപാരമിയം** പച്ചവേക്ഖണാ വേദിതബ്ബാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ, വിത്ഥാരോ

പന ദുക്ഖക്ഖന്ധ (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൩) വീമംസസുത്താദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൮൭) വസേന ദുക്ഖക്ഖന്ധആസിവിസോപമസുത്താദിവസേന (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥായം) വേദിതബ്ബോ.

തഥാ ‘‘പഞ്ഞായ വിനാ ദാനാദയോ ധമ്മാ ന വിസുജ്ഝന്തി, യഥാസകം ബ്യാപാരസമത്ഥാ ച ന ഹോന്തീ’’തി പഞ്ഞാഗുണാ മനസി കാതബ്ബാ. യഥേവ ഹി ജീവിതേന വിനാ സരീരയന്തം ന സോഭതി, ന ച അത്തനോ കിരിയാസു പടിപത്തിസമത്ഥം ഹോതി, യഥാ ച ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി വിഞ്ഞാണേന വിനാ യഥാസകം വിസയേസു കിച്ചം കാതും നപ്പഹോന്തി, ഏവം സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി പഞ്ഞായ വിനാ സകിച്ചപടിപത്തിയം അസമത്ഥാനീതി പരിച്ചാഗാദിപടിപത്തിയം പഞ്ഞാ പധാനകാരണം. ഉമ്മീലിതപഞ്ഞാചക്ഖുകാ ഹി മഹാസത്താ അത്തനോ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനിപി ദത്വാ അനത്തുക്കംസകാ, അപരവമ്ഭകാ ച ഹോന്തി, ഭേസജ്ജരുക്ഖാ വിയ വികപ്പരഹിതാ കാലത്തയേപി സോമനസ്സജാതാ. പഞ്ഞാവസേന ഉപായകോസല്ലയോഗതോ പരിച്ചാഗോ പരഹിതപ്പവത്തിയാ ദാനപാരമിഭാവം ഉപേതി. അത്തത്ഥഞ്ഹി ദാനം വുഡ്ഢിസദിസം ഹോതി.

തഥാ പഞ്ഞായ അഭാവേന തണ്ഹാദിസംകിലേസാവിയോഗതോ സീലസ്സ വിസുദ്ധിയേവ ന സമ്ഭവതി, കുതോ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാധിട്ഠാനഭാവോ. പഞ്ഞവാ ഏവ ച ഘരാവാസേ കാമഗുണേസു സംസാരേ ച ആദീനവം, പബ്ബജ്ജായ ഝാനസമാപത്തിയം നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസം സുട്ഠു സല്ലക്ഖേന്തോ പബ്ബജിത്വാ ഝാനസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ നിബ്ബാനനിന്നോ, പരേ ച തത്ഥ പതിട്ഠപേതീതി.

വീരിയഞ്ച പഞ്ഞാരഹിതം യദിച്ഛിതമത്ഥം ന സാധേതി ദുരാരമ്ഭഭാവതോ. വരമേവ ഹി അനാരമ്ഭോ ദുരാരമ്ഭതോ, പഞ്ഞാസഹിതേന പന വീരിയേന ന കിഞ്ചി ദുരധിഗമം ഉപായപടിപത്തിതോ. തഥാ പഞ്ഞവാ ഏവ പരാപകാരാദിഅധിവാസകജാതിയോ ഹോതി, ന ദുപ്പഞ്ഞോ. പഞ്ഞാവിരഹിതസ്സ ച പരേഹി ഉപനീതാ അപകാരാ ഖന്തിയാ പടിപക്ഖമേവ അനുബ്രൂഹേന്തി, പഞ്ഞവതോ പന തേ ഖന്തിസമ്പത്തിയാ പരിബ്രൂഹനവസേന അസ്സാ ഥിരഭാവായ സംവത്തന്തി. പഞ്ഞവാ ഏവ തീണി സച്ചാനി തേസം കാരണാനി പടിപക്ഖേ ച യഥാഭൂതം ജാനിത്വാ പരേസം അവിസംവാദകോ ഹോതി. തഥാ പഞ്ഞാബലേന അത്താനം ഉപത്ഥമ്ഭേത്വാ ധിതിസമ്പദായ സബ്ബപാരമീസു അചലസമാദാനാധിട്ഠാനോ ഹോതി, പഞ്ഞവാ ഏവ ച പിയമജ്ഝത്തവേരീവിഭാഗം അകത്വാ സബ്ബത്ഥ ഹിതൂപസംഹാരകുസലോ ഹോതി. തഥാ പഞ്ഞാവസേന ലാഭാദിലോകധമ്മസന്നിപാതേ നിബ്ബികാരതായ മജ്ഝത്തോ ഹോതി. ഏവം സബ്ബാസം പാരമീനം പഞ്ഞാവ പാരിസുദ്ധിഹേതൂതി പഞ്ഞാഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

അപിച പഞ്ഞായ വിനാ ന ദസ്സനസമ്പത്തി, അന്തരേന ച ദിട്ഠിസമ്പദം ന സീലസമ്പദാ, സീലദിട്ഠിസമ്പദാരഹിതസ്സ ന സമാധിസമ്പദാ, അസമാഹിതേന ച ന സക്കാ അത്തഹിതമത്തമ്പി സാധേതും, പഗേവ ഉക്കംസഗതം പരഹിതന്തി പരഹിതായ പടിപന്നേന ‘‘നനു തയാ സക്കച്ചം പഞ്ഞാപാരിസുദ്ധിയം ആയോഗോ കരണീയോ’’തി ബോധിസത്തേന അത്താ ഓവദിതബ്ബോ. പഞ്ഞാനുഭാവേന ഹി മഹാസത്തോ ചതുരധിട്ഠാനാധിട്ഠിതോ ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൧൦, ൩൧൩; അ॰ നി॰ ൪.൩൨) ലോകം അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ സത്തേ നിയ്യാനികമഗ്ഗേ അവതാരേതി, ഇന്ദ്രിയാനി ച നേസം പരിപാചേതി. തഥാ പഞ്ഞാബലേന ഖന്ധായതനാദീസു പവിചയബഹുലോ പവത്തിനിവത്തിയോ യാഥാവതോ പരിജാനന്തോ ദാനാദയോ ഗുണേ വിസേസനിബ്ബേധഭാഗിയഭാവം നയന്തോ ബോധിസത്തസിക്ഖായ പരിപൂരകാരീ ഹോതീതി ഏവമാദിനാ അനേകാകാരവോകാരേ പഞ്ഞാഗുണേ വവത്ഥപേത്വാ പഞ്ഞാപാരമീ അനുബ്രൂഹേതബ്ബാ.

തഥാ ദിസ്സമാനപാരാനിപി ലോകിയാനി കമ്മാനി നിഹീനവീരിയേന പാപുണിതും അസക്കുണേയ്യാനി, അഗണിതഖേദേന പന ആരദ്ധവീരിയേന ദുരധിഗമം നാമ നത്ഥി. നിഹീനവീരിയോ ഹി ‘‘സംസാരമഹോഘതോ സബ്ബസത്തേ സന്താരേസ്സാമീ’’തി ആരഭിതുമേവ ന സക്കുണോതി. മജ്ഝിമോ ആരഭിത്വാ അന്തരാവോസാനമാപജ്ജതി. ഉക്കട്ഠവീരിയോ പന അത്തസുഖനിരപേക്ഖോ ആരമ്ഭപാരം അധിഗച്ഛതീതി വീരിയസമ്പത്തി പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ. അപിച ‘‘യസ്സ അത്തനോയേവ സംസാരപങ്കതോ സമുദ്ധരണത്ഥമാരമ്ഭോ, തസ്സാപി വീരിയസ്സ സിഥിലഭാവേന മനോരഥാനം മത്ഥകപ്പത്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും, പഗേവ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരേനാ’’തി ച ‘‘രാഗാദീനം ദോസഗണാനം മത്തമഹാഗജാനം വിയ ദുന്നിവാരയഭാവതോ, തന്നിദാനാനഞ്ച കമ്മസമാദാനാനം ഉക്ഖിത്താസികവധകസദിസഭാവതോ, തന്നിമിത്താനഞ്ച ദുഗ്ഗതീനം സബ്ബദാ വിവടമുഖഭാവതോ, തത്ഥ നിയോജകാനഞ്ച പാപമിത്താനം സദാ സന്നിഹിതഭാവതോ, തദോവാദകാരിതായ ച ബാലസ്സ പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ സതി സമ്ഭവേ യുത്തം സയമേവ സംസാരദുക്ഖതോ നിസ്സരിതു’’ന്തി ച ‘‘മിച്ഛാവിതക്കാ വീരിയാനുഭാവേന ദൂരീ ഭവന്തീ’’തി ച ‘‘യദി പന സമ്ബോധി അത്താധീനേന വീരിയേന സക്കാ സമധിഗന്തും , കിമേത്ഥ ദുക്കര’’ന്തി ച ഏവമാദിനാ നയേന വീരിയസ്സ ഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ ‘‘ഖന്തി നാമായം നിരവസേസഗുണപടിപക്ഖസ്സ കോധസ്സ വിധമനതോ ഗുണസമ്പാദനേ സാധൂനമപ്പടിഹതമായുധം, പരാഭിഭവനേ സമത്ഥാനം അലങ്കാരോ, സമണബ്രാഹ്മണാനം ബലസമ്പദാ, കോധഗ്ഗിവിനയനീ ഉദകധാരാ, കല്യാണസ്സ കിത്തിസദ്ദസ്സ സഞ്ജാതിദേസോ, പാപപുഗ്ഗലാനം വചീവിസവൂപസമകരോ മന്താഗദോ, സംവരേ ഠിതാനം പരമാ ധീരപകതി, ഗമ്ഭീരാസയതായ സാഗരോ, ദോസമഹാസാഗരസ്സ വേലാ, അപായദ്വാരസ്സ പിധാനകവാടം, ദേവബ്രഹ്മലോകാനം ആരോഹണസോപാനം, സബ്ബഗുണാനം അധിവാസനഭൂമി, ഉത്തമാ കായവചീമനോവിസുദ്ധീ’’തി മനസി കാതബ്ബം. അപി ച ‘‘ഏതേ സത്താ ഖന്തിസമ്പത്തിയാ അഭാവതോ ഇധ ചേവ തപന്തി, പരലോകേ ച തപനീയധമ്മാനുയോഗതോ’’തി ച ‘‘യദിപി പരാപകാരനിമിത്തം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പന ദുക്ഖസ്സ ഖേത്തഭൂതോ അത്തഭാവോ, ബീജഭൂതഞ്ച കമ്മം മയാവ അഭിസങ്ഖത’’ന്തി ച ‘‘തസ്സ ദുക്ഖസ്സ ആണണ്യകാരണമേത’’ന്തി ച ‘‘അപകാരകേ അസതി കഥം മയ്ഹം ഖന്തിസമ്പദാ സമ്ഭവതീ’’തി ച ‘‘യദിപായം ഏതരഹി അപകാരകോ, അയം നാമ പുബ്ബേ അനേന മയ്ഹം ഉപകാരോ കതോ’’തി ച ‘‘അപകാരോ ഏവ വാ ഖന്തിനിമിത്തതായ ഉപകാരോ’’തി ച ‘‘സബ്ബേപിമേ സത്താ മയ്ഹം പുത്തസദിസാ, പുത്തകതാപരാധേസു ച കോ കുജ്ഝിസ്സതീ’’തി ച ‘‘യേന കോധഭൂതാവേസേന അയം മയ്ഹം അപരജ്ഝതി, സോ കോധഭൂതാവേസോ മയാ വിനേതബ്ബോ’’തി ച ‘‘യേന അപകാരേന ഇദം മയ്ഹം ദുക്ഖം ഉപ്പന്നം, തസ്സ അഹമ്പി നിമിത്ത’’ന്തി ച ‘‘യേഹി ധമ്മേഹി അപരാധോ കതോ, യത്ഥ ച കതോ, സബ്ബേപി തേ തസ്മിംയേവ ഖണേ നിരുദ്ധാ, കസ്സിദാനി കേന കോധോ കാതബ്ബോ’’തി ച ‘‘അനത്തതായ സബ്ബധമ്മാനം കോ കസ്സ അപരജ്ഝതീ’’തി ച പച്ചവേക്ഖന്തേന ഖന്തിസമ്പദാ ബ്രൂഹേതബ്ബാ.

യദി പനസ്സ ദീഘരത്തം പരിചയേന പരാപകാരനിമിത്തകോ കോധോ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠേയ്യ, ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം ‘‘ഖന്തി നാമേസാ പരാപകാരസ്സ പടിപക്ഖപടിപത്തീനം പച്ചുപകാരകാരണ’’ന്തി ച ‘‘അപകാരോ ച മയ്ഹം ദുക്ഖുപ്പാദനേന ദുക്ഖുപനിസായ സദ്ധായ, സബ്ബലോകേ അനഭിരതിസഞ്ഞായ ച പച്ചയോ’’തി ച ‘‘ഇന്ദ്രിയപകതിരേസാ, യദിദം ഇട്ഠാനിട്ഠവിസയസമായോഗോ, തത്ഥ അനിട്ഠവിസയസമായോഗോ മയ്ഹം ന സിയാതി

തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാ"തി ച "കോധവസികോ സത്തോ കോധേന ഉമ്മത്തോ വിക്ഖിത്തചിത്തോ, തത്ഥ കിം പച്ചുപകാരേനാ"തി ച "സബ്ബേ പിമേ സത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഓരസപുത്താ വിയ പരിപാലിതാ, തസ്മാ ന തത്ഥ മയാ ചിത്തകോപോപി കാതബ്ബോ"തി ച "അപരാധകേ ച സതി ഗുണേ ഗുണവതി മയാ ന കോപോ കാതബ്ബോ"തി ച "അസതി ഗുണേ വിസേസേന കരുണായിതബ്ബോ"തി ച "കോപേന ച മയ്ഹം ഗുണയസാ നിഹീയന്തീ"തി ച "കുജ്ഝനേന മയ്ഹം ദുബ്ബണ്ണദുക്ഖസേയ്യാദയോ സപത്തകന്താ ആഗച്ഛന്തീ"തി ച "കോധോ ച നാമായം സബ്ബാഹിതകാരകോ സബ്ബഹിതവിനാസകോ ബലവാ പച്ചത്ഥികോ"തി ച "സതി ച ഖന്തിയാ ന കോചി പച്ചത്ഥികോ"തി ച "അപരാധകേന അപരാധനിമിത്തം യം ആയതിം ലദ്ധബ്ബം ദുക്ഖം, സതി ച ഖന്തിയാ മയ്ഹം തദഭാവോ"തി ച "ചിന്തനേന കുജ്ഝന്തേന ച മയാ പച്ചത്ഥികോയേവ അനുവത്തിതോ ഹോതീ"തി ച "കോധേ ച മയാ ഖന്തിയാ അഭിഭൂതേ തസ്സ ദാസഭൂതോ പച്ചത്ഥികോ സമ്മദേവ അഭിഭൂതോ ഹോതീ"തി ച "കോധനിമിത്തം ഖന്തിഗുണപരിച്ചാഗോ മയ്ഹം ന യുത്തോ"തി ച "സതി ച കോധേ ഗുണവിരോധിനി (ഗുണവിരോധപച്ചനീകധമ്മേ ചരിയാം അട്ഠം പകിണ്ണകകഥായം) കിം മേ സീലാദിധമ്മാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛേയ്യും, അസതി ച തേസു കഥാഹം സത്താനം ഉപകാരബഹുലോ പടിഞ്ഞാനുരൂപം ഉത്തമം സമ്പത്തിം പാപുണിസ്സാമീ"തി ച "ഖന്തിയാ ച സതി ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപാഭാവതോ സമാഹിതസ്സ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്തതോ നിബ്ബാനഞ്ച അസങ്ഖതാമതസന്തപണീതാദിഭാവതോ നിജ്ഝാനം ഖമന്തി 'ബുദ്ധധമ്മാ ച അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യപഭാവാ'തി", തതോ ച "അനുലോമിയം ഖന്തിയം ഠിതോ 'കേവലാ ഇമേ ച അത്തത്തനിയഭാവരഹിതാ ധമ്മമത്താ യഥാസകം പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജന്തി വയന്തി, ന കുതോചി ആഗച്ഛന്തി, ന കുഹിഞ്ചി ഗച്ഛന്തി, ന ച കത്ഥചി പതിട്ഠിതാ, ന ചേത്ഥ കോചി കസ്സചി ബ്യാപാരോ'തി അഹംകാരമമംകാരാനധിട്ഠാനതാ നിജ്ഝാനം ഖമതി, യേന ബോധിസത്തോ ബോധിയാ നിയതോ അനാവത്തിധമ്മോ ഹോതീ"തി ഏവമാദിനാ ഖന്തിപാരമിയം പച്ചവേക്ഖണാ വേദിതബ്ബാ.

തഥാ "സച്ചേന വിനാ സീലാദീനം അസമ്ഭവതോ, പടിഞ്ഞാനുരൂപം പടിപത്തിയാ അഭാവതോ ച സച്ചധമ്മാതിക്കമേ ച സബ്ബപാപധമ്മാനം സമോസരണതോ, അസച്ചസന്ധസ്സ അപ്പച്ചയികഭാവതോ, ആയതിഞ്ച അനാദേയ്യവചനതാവഹനതോ, സമ്പന്നസച്ചസ്സ ച സബ്ബഗുണാധിട്ഠാനഭാവതോ, സച്ചാധിട്ഠാനേന സബ്ബബോധിസമ്ഭാരാനം പാരിസുദ്ധിപാരിപൂരിസമന്വായതോ, സഭാവധമ്മാവിസംവാദനേന സബ്ബബോധിസമ്ഭാരകിച്ചകരണതോ, ബോധിസത്തപടിപത്തിയാ ച പരിനിപ്ഫത്തിതോ"തിആദിനാ **സച്ചപാരമിയാ** സമ്പത്തിയോ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ "ദാനാദീസു ദള്ഹസമാദാനം, തമ്പടിപക്ഖസന്നിപാതേ ച നേസം അചലാവത്ഥാനം, തത്ഥ ച ഥിരഭാവം വിനാ ന ദാനാദിസമ്ഭാരാ സമ്ബോധിനിമിത്താ സമ്ഭവന്തീ"തിആദിനാ **അധിട്ഠാനേ** ഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ "അത്തഹിതമത്തേ അവതിട്ഠന്തേനാപി സത്തേസു ഹിതചിത്തതം വിനാ ന സക്കാ ഇധലോകപരലോകസമ്പത്തിയോ പാപുണിതും, പഗേവ സബ്ബസത്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തിയം പതിട്ഠാപേതുകാമേനാ"തി ച "പച്ഛാ സബ്ബസത്താനം ലോകുത്തരസമ്പത്തിം ആകങ്ഖന്തേന ഇദാനി ലോകിയസമ്പത്തിം ആകങ്ഖാ യുത്തരൂപാ"തി ച "ഇദാനി ആസയമത്തേന പരേസം ഹിതസുഖൂപസംഹാരം കാതും അസക്കോന്തോ കദാ പയോഗേന തം സാധേസ്സാമീ"തി ച "ഇദാനി മയാ ഹിതസുഖൂപസംഹാരേന സംവദ്ധിതാ പച്ഛാ ധമ്മസംവിഭാഗസഹായാ മയ്ഹം ഭവിസ്സന്തീ"തി ച "ഏതേഹി വിനാ ന മയ്ഹം ബോധിസമ്ഭാരാ സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ സബ്ബബുദ്ധഗുണവിഭൂതിനിപ്ഫത്തികാരണത്താ മയ്ഹം ഏതേ പരമം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തരം കുസലായതനം ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാന"ന്തി ച "സവിസേസം സത്തേസു സബ്ബേസു ഹിതജ്ഝാസയതാ പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബാ, കിഞ്ച കരുണാധിട്ഠാനതോപി സബ്ബസത്തേസു മേത്താ അനുബ്രൂഹേതബ്ബാ. വിമരിയാദീകതേന ഹി ചേതസാ സത്തേസു ഹിതസുഖൂപസംഹാരനിരതസ്സ തേസം അഹിതദുക്ഖാപനയനകാമതാ ബലവതീ ഉപ്പജ്ജതി ദള്ഹമൂലാ, കരുണാ ച സബ്ബേസം ബുദ്ധകാരകധമ്മാനമാദി ചരണം പതിട്ഠാ മൂലം മുഖം പമുഖ"ന്തി ഏവമാദിനാ **മേത്തായ** ഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ "ഉപേക്ഖായ അഭാവേ സത്തേഹി കതാ വിപ്പകാരാ ചിത്തസ്സ വികാരം ഉപ്പാദേയ്യും, സതി ച ചിത്തവികാരേ ദാനാദിസമ്ഭാരാനം സമ്ഭവോയേവ നത്ഥീ"തി ച "മേത്താസിനേഹേന സിനേഹിതേ ചിത്തേ ഉപേക്ഖായ വിനാ സമ്ഭാരാനം പാരിസുദ്ധി ന ഹോതീ"തി ച "അനുപേക്ഖകോ സമ്ഭാരേസു പുഞ്ഞസമ്ഭാരം തബ്ബിപാകഞ്ച സത്തഹിതത്ഥം പരിണാമേതും ന സക്കോതീ"തി ച "ഉപേക്ഖായ അഭാവേ ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകേസു വിഭാഗം അകത്വാ പരിച്ചജിതും ന സക്കോതീ"തി ച "ഉപേക്ഖാരഹിതേന ജീവിതപരിക്ഖാരാനം ജീവിതസ്സ ച അന്തരായം അമനസികരിത്വാ സംവരവിസോധനം കാതും ന സക്കാ"തി ച "ഉപേക്ഖാവസേന അരതിരതിസഹസ്സേവ നേക്ഖമ്മബലസിദ്ധിതോ, ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖനവസേനേവ സബ്ബസമ്ഭാരകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ, അച്ചാരദ്ധസ്സ വീരിയസ്സ അനുപേക്ഖനേ പധാനകിച്ചാകരണതോ, ഉപേക്ഖതോയേവ തിതിക്ഖാനിജ്ഝാനസമ്ഭവതോ, ഉപേക്ഖാവസേന സത്തസങ്ഖാരാനം അവിസംവാദനതോ, ലോകധമ്മാനം അജ്ഝുപേക്ഖനേന സമാദിന്നധമ്മേസു അചലാധിട്ഠാനസിദ്ധിതോ, പരാപകാരാദീസു അനാഭോഗവസേനേവ മേത്താവിഹാരനിപ്ഫത്തിതോതി സബ്ബബോധിസമ്ഭാരാനം സമാദാനാധിട്ഠാനപാരിപൂരിനിപ്ഫത്തിയോ ഉപേക്ഖാനുഭാവേന സമ്പജ്ജന്തീ"തി ഏവം ആദിനാ നയേന **ഉപേക്ഖാപാരമീ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ. ഏവം അപരിച്ചാഗപരിച്ചാഗാദീസു യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണാ ദാനാദിപാരമീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ.

തഥാ സപരിക്ഖാരാ പഞ്ചദസ ചരണധമ്മാ പഞ്ച ച അഭിഞ്ഞായോ. തത്ഥ **ചരണധമ്മാ** നാമ സീലസംവരോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, ജാഗരിയാനുയോഗോ, സത്ത സദ്ധമ്മാ, ചത്താരി ഝാനാനി ച. തേസു സീലാദീനം ചതുന്നം തേരസപി ധുതധമ്മാ, അപ്പിച്ഛതാദയോ ച **പരിക്ഖാരോ** . സദ്ധമ്മേസു **സദ്ധായ** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘസീലചാഗദേവതൂപസമാനുസ്സതി- ലൂഖപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനസിനിദ്ധപുഗ്ഗലസേവനപസാദനീയ-ധമ്മപച്ചവേക്ഖണതദധിമുത്തതാ **പരിക്ഖാരോ, ഹിരോത്തപ്പാനം** അകുസലാദീനവപച്ചവേക്ഖണഅപായാദീനവപച്ചവേക്ഖണകുസലധമ്മുപത്ഥമ്ഭന- ഭാവപച്ചവേക്ഖണഹിരോത്തപ്പ രഹിതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നപുഗ്ഗലസേവനതദധിമുത്തതാ, **ബാഹുസച്ചസ്സ** പുബ്ബയോഗപരിപുച്ഛകഭാവസദ്ധമ്മാഭിയോഗഅനവജ്ജവിജ്ജാട്ഠാനാദി-പരിചയപരിപക്കിന്ദ്രിയതാകിലേസദൂരീഭാവഅപ്പസ്സുതപരിവജ്ജനബഹുസ്സുതസേവനതദധിമുത്തതാ, **വീരിയസ്സ** അപായഭയപച്ചവേക്ഖണഗമനവീഥിപച്ചവേക്ഖണധമ്മമഹത്തപച്ചവേക്ഖണ-ഥിനമിദ്ധവിനോദനകുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗല- സേവനസമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണതദധിമുത്തതാ, **സതിയാ** സതിസമ്പജഞ്ഞമുട്ഠസ്സതിപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനഉപട്ഠിതസ്സതിപുഗ്ഗലസേവനതദധിമുത്തതാ, **പഞ്ഞായ** പരിപുച്ഛകഭാവവത്ഥുവിസദകിരിയാഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനദുപ്പഞ്ഞ-പുഗ്ഗലപരിവജ്ജനപഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലസേവനഗമ്ഭീരഞാണചരിയപച്ച- വേക്ഖണതദധിമുത്തതാ, ചതുന്നം ഝാനാനം സീലാദിചതുക്കം അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു പുബ്ബഭാഗഭാവനാ, ആവജ്ജനാദിവസീഭാവകരണഞ്ച **പരിക്ഖാരോ.** തത്ഥ

സീലാദീഹി പയോഗസുദ്ധിയാ സത്താനം അഭയദാനേ, ആസയസുദ്ധിയാ ആമിസദാനേ, ഉഭയസുദ്ധിയാ ച ധമ്മദാനേ സമത്ഥോ ഹോതീതിആദിനാ ചരണാദീനം ദാനാദിസമ്ഭാരാനം പച്ചയഭാവോ യഥാരഹം നിദ്ധാരേതബ്ബോ, അതിവിത്ഥാരഭയേന ന നിദ്ധാരയിമ്ഹ. ഏവം സമ്പത്തിചക്കാദയോപി ദാനാദീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ.

കോ സംകിലേസോതി അവിസേസേന തണ്ഹാദീഹി പരാമട്ഠഭാവോ പാരമീനം സംകിലേസോ, വിസേസേന ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകവികപ്പാ ദാനപാരമിയാ സംകിലേസോ, സത്തകാലവികപ്പാ സീലപാരമിയാ, കാമഭവതദുപസമേസു അഭിരതിഅനഭിരതിവികപ്പാ നേക്ഖമ്മപാരമിയാ, "അഹം മമാ"തി വികപ്പാ പഞ്ഞാപാരമിയാ, ലീനുദ്ധച്ചവികപ്പാ വീരിയപാരമിയാ, അത്തപരവികപ്പാ ഖന്തിപാരമിയാ, അദിട്ഠാദീസു ദിട്ഠാദിവികപ്പാ സച്ചപാരമിയാ, ബോധിസമ്ഭാരതബ്ബിപക്ഖേസു ദോസഗുണവികപ്പാ അധിട്ഠാനപാരമിയാ, ഹിതാഹിതവികപ്പാ മേത്താപാരമിയാ, ഇട്ഠാനിട്ഠവികപ്പാ ഉപേക്ഖാപാരമിയാ സംകിലേസോതി വേദിതബ്ബോ.

കിം വോദാനന്തി തണ്ഹാദീഹി അനുപഘാതോ, യഥാവുത്തവികപ്പവിരഹോ ച ഏതാസം വോദാനന്തി വേദിതബ്ബം. അനുപഹതാ ഹി തണ്ഹാമാനദിട്ഠികോധൂപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയമായാസാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭ- മദപമാദാദീഹി കിലേസേഹി ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകവികപ്പാദിരഹിതാ ച ദാനാദിപാരമിയോ പരിസുദ്ധാ പഭസ്സരാ ഭവന്തീതി.

കോ പടിപക്ഖോതി അവിസേസേന സബ്ബേപി കിലേസാ സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ ഏതാസം പടിപക്ഖോ, വിസേസേന പന പുബ്ബേ വുത്താ മച്ഛേരാദയോതി വേദിതബ്ബാ. അപിച ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകദാനഫലേസു അലോഭാദോസാമോഹഗുണയോഗതോ ലോഭദോസമോഹപടിപക്ഖം ദാനം, കായാദിദോസവങ്കാപഗമനതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖം സീലം , കാമസുഖപരൂപഘാതഅത്തകിലമഥപരിവജ്ജനതോ ദോസത്തയപടിപക്ഖം നേക്ഖമ്മം, ലോഭാദീനം അന്ധീകരണതോ, ഞാണസ്സ ച അനന്ധീകരണതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ പഞ്ഞാ, അലീനാനുദ്ധതഞായാരമ്ഭവസേന ലോഭാദിപടിപക്ഖം വീരിയം, ഇട്ഠാനിട്ഠസുഞ്ഞതാനം ഖമനതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ ഖന്തി, സതിപി പരേസം ഉപകാരേ അപകാരേ ച യഥാഭൂതപ്പവത്തിയാ ലോഭാദിപടിപക്ഖം സച്ചം, ലോകധമ്മേ അഭിഭുയ്യ യഥാസമാദിന്നേസു സമ്ഭാരേസു അചലനതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖം അധിട്ഠാനം, നീവരണവിവേകതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ മേത്താ, ഇട്ഠാനിട്ഠേസു അനുനയപടിഘവിദ്ധംസനതോ, സമപ്പവത്തിതോ ച ലോഭാദിപടിപക്ഖാ ഉപേക്ഖാതി ദട്ഠബ്ബം.

കാ പടിപത്തീതി സുഖൂപകരണസരീരജീവിതപരിച്ചാഗേന ഭയാപനൂദനേന ധമ്മോപദേസേന ച ബഹുധാ സത്താനം അനുഗ്ഗഹകരണം ദാനേ പടിപത്തി. തത്ഥായം വിത്ഥാരനയോ - "ഇമിനാഹം ദാനേന സത്താനം ആയുവണ്ണസുഖബലപടിഭാനാദിസമ്പത്തിം രമണീയം അഗ്ഗഫലസമ്പത്തിം നിപ്ഫാദേയ്യ"ന്തി അന്നദാനം ദേതി, തഥാ സത്താനം കമ്മകിലേസപിപാസവൂപസമായ പാനം ദേതി, തഥാ സുവണ്ണവണ്ണതായ, ഹിരോത്തപ്പാലങ്കാരസ്സ ച നിപ്ഫത്തിയാ വത്ഥാനി ദേതി, തഥാ ഇദ്ധിവിധസ്സ ചേവ നിബ്ബാനസുഖസ്സ ച നിപ്ഫത്തിയാ യാനം ദേതി, തഥാ സീലഗന്ധനിപ്ഫത്തിയാ ഗന്ധം, ബുദ്ധഗുണസോഭാനിപ്ഫത്തിയാ മാലാവിലേപനം, ബോധിമണ്ഡാസനനിപ്ഫത്തിയാ ആസനം , തഥാഗതസേയ്യാനിപ്ഫത്തിയാ സേയ്യം, സരണഭാവനിപ്ഫത്തിയാ ആവസഥം, പഞ്ചചക്ഖുപടിലാഭായ പദീപേയ്യം ദേതി. ബ്യാമപ്പഭാനിപ്ഫത്തിയാ രൂപദാനം, ബ്രഹ്മസ്സരനിപ്ഫത്തിയാ സദ്ദദാനം, സബ്ബലോകസ്സ പിയഭാവായ രസദാനം, ബുദ്ധസുഖുമാലഭാവായ ഫോട്ഠബ്ബദാനം, അജരാമരണഭാവായ ഭേസജ്ജദാനം, കിലേസദാസബ്യവിമോചനത്ഥം ദാസാനം ഭുജിസ്സതാദാനം, സദ്ധമ്മാഭിരതിയാ അനവജ്ജഖിഡ്ഡാരതിഹേതുദാനം, സബ്ബേപി സത്തേ അരിയായ ജാതിയാ അത്തനോ പുത്തഭാവൂപനയനായ പുത്തദാനം, സകലസ്സ ലോകസ്സ പതിഭാവൂപഗമനായ ദാരദാനം, സുഭലക്ഖണസമ്പത്തിയാ സുവണ്ണമണിമുത്താപവാളാദിദാനം, അനുബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ നാനാവിധവിഭൂസനദാനം, സദ്ധമ്മകോസാധിഗമായ വിത്തകോസദാനം, ധമ്മരാജഭാവായ രജ്ജദാനം, ഝാനാദിസമ്പത്തിയാ ആരാമുയ്യാനാദിവനദാനം, ചക്കങ്കിതേഹി പാദേഹി ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനായ ചരണദാനം, ചതുരോഘനിത്ഥരണായ സത്താനം സദ്ധമ്മഹത്ഥദാനത്ഥം ഹത്ഥദാനം, സദ്ധിന്ദ്രിയാദിപടിലാഭായ കണ്ണനാസാദിദാനം, സമന്തചക്ഖുപടിലാഭായ ചക്ഖുദാനം, "ദസ്സനസവനാനുസ്സരണപാരിചരിയാദീസു സബ്ബകാലം സബ്ബസത്താനം ഹിതസുഖാവഹോ, സബ്ബലോകേന ച ഉപജീവിതബ്ബോ മേ കായോ ഭവേയ്യാ"തി മംസലോഹിതാദിദാനം, "സബ്ബലോകുത്തമോ ഭവേയ്യ"ന്തി ഉത്തമങ്ഗദാനം ദേതി.

ഏവം ദദന്തോ ച ന അനേസനായ ദേതി, ന പരോപഘാതേന, ന ഭയേന, ന ലജ്ജായ, ന ദക്ഖിണേയ്യരോസനേന, ന പണീതേ സതി ലൂഖം, ന അത്തുക്കംസനേന, ന പരവമ്ഭനേന, ന ഫലാഭികങ്ഖായ, ന യാചകജിഗുച്ഛായ, ന അചിത്തീകാരേന ദേതി, അഥ ഖോ സക്കച്ചം ദേതി, സഹത്ഥേന ദേതി, കാലേന ദേതി, ചിത്തിം കത്വാ ദേതി, അവിഭാഗേന ദേതി, തീസു കാലേസു സോമനസ്സിതോ ദേതി. തതോയേവ ദത്വാ ന പച്ഛാനുതാപീ ഹോതി, ന പടിഗ്ഗാഹകവസേന മാനാവമാനം കരോതി, പടിഗ്ഗാഹകാനം പിയസമുദാചാരോ ഹോതി വദഞ്ഞൂ യാചയോഗോ സപരിവാരദായീ. തഞ്ച ദാനസമ്പത്തിം സകലലോകഹിതസുഖായ പരിണാമേതി, അത്തനോ ച അകുപ്പായ വിമുത്തിയാ, അപരിക്ഖയസ്സ ഛന്ദസ്സ, അപരിക്ഖയസ്സ വീരിയസ്സ, അപരിക്ഖയസ്സ സമാധാനസ്സ, അപരിക്ഖയസ്സ ഞാണസ്സ, അപരിക്ഖയായ സമ്മാസമ്ബോധിയാ പരിണാമേതി. ഇമഞ്ച ദാനപാരമിം പടിപജ്ജന്തേന മഹാസത്തേന ജീവിതേ, ഭോഗേസു ച അനിച്ചസഞ്ഞാ പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബാ, സത്തേസു ച മഹാകരുണാ. ഏവഞ്ഹി ഭോഗേ ഗഹേതബ്ബസാരം ഗണ്ഹന്തോ ആദിത്തസ്മാ വിയ അഗാരസ്മാ സബ്ബം സാപതേയ്യം, അത്താനഞ്ച ബഹി നീഹരന്തോ ന കിഞ്ചി സേസേതി, നിരവസേസതോ നിസ്സജ്ജതിയേവ. അയം താവ **ദാനപാരമിയാ** പടിപത്തിക്കമോ.

സീലപാരമിയാ പന യസ്മാ സബ്ബഞ്ഞുസീലാലങ്കാരേഹി സത്തേ അലങ്കരിതുകാമേന അത്തനോയേവ താവ സീലം വിസോധേതബ്ബം, തസ്മാ സത്തേസു തഥാ ദയാപന്നചിത്തേന ഭവിതബ്ബം, യഥാ സുപിനന്തേനപി ന ആഘാതോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. പരൂപകാരനിരതതായ പരസന്തകോ അലഗദ്ദോ വിയ ന പരാമസിതബ്ബോ. അബ്രഹ്മചരിയതോപി ആരാചാരീ, സത്തവിധമേഥുന സംയോഗവിരതോ, പഗേവ പരദാരഗമനതോ. സച്ചം ഹിതം പിയം പരിമിതമേവ ച കാലേന ധമ്മിം കഥം ഭാസിതാ ഹോതി, അനഭിജ്ഝാലു അബ്യാപന്നോ അവിപരീതദസ്സനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ. ഇതി ചതുരാപായവട്ടദുക്ഖപഥേഹി അകുസലകമ്മപഥേഹി, അകുസലധമ്മേഹി ച ഓരമിത്വാ സഗ്ഗമോക്ഖപഥേസു കുസലകമ്മപഥേസു പതിട്ഠിതസ്സ സുദ്ധാസയപയോഗതായ യഥാഭിപത്ഥിതാ സത്താനം ഹിതസുഖൂപസഞ്ഹിതാ മനോരഥാ സീഘം അഭിനിപ്ഫജ്ജന്തി.

തത്ഥ ഹിംസാനിവത്തിയാ സബ്ബസത്താനം അഭയദാനം ദേതി, അപ്പകസിരേനേവ മേത്താഭാവനം സമ്പാദേതി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസേ അധിഗച്ഛതി, അപ്പാബാധോ ഹോതി അപ്പാതങ്കോ ദീഘായുകോ സുഖബഹുലോ, ലക്ഖണവിസേസേ പാപുണാതി, ദോസവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. തഥാ അദിന്നാദാനനിവത്തിയാ ചോരാദിഅസാധാരണേ ഉളാരേ ഭോഗേ അധിഗച്ഛതി, അനാസങ്കനീയോ പിയോ മനാപോ വിസ്സസനീയോ, വിഭവസമ്പത്തീസു അലഗ്ഗചിത്തോ

പരിച്ചാഗസീലോ , ലോഭവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. അബ്രഹ്മചരിയനിവത്തിയാ അലോഭോ ഹോതി സന്തകായചിത്തോ, സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ അപരിസങ്കനീയോ, കല്യാണോ ചസ്സ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി, അലഗ്ഗചിത്തോ ഹോതി മാതുഗാമേസു അലുദ്ധാസയോ, നേക്ഖമ്മബഹുലോ, ലക്ഖണവിസേസേ അധിഗച്ഛതി, ലോഭവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി.

മുസാവാദനിവത്തിയാ സത്താനം പമാണഭൂതോ ഹോതി പച്ചയികോ ഥേതോ ആദേയ്യവചനോ ദേവതാനം പിയോ മനാപോ സുരഭിഗന്ധമുഖോ ആരക്ഖിയകായവചീസമാചാരോ , ലക്ഖണവിസേസേ ച അധിഗച്ഛതി, കിലേസവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. പേസുഞ്ഞനിവത്തിയാ പരൂപക്കമേഹി അഭേജ്ജകായോ ഹോതി അഭേജ്ജപരിവാരോ, സദ്ധമ്മേ ച അഭിജ്ജനകസദ്ധോ, ദള്ഹമിത്തോ ഭവന്തരപരിചിതാനമ്പി സത്താനം ഏകന്തപിയോ, അസംകിലേസബഹുലോ. ഫരുസവാചാനിവത്തിയാ സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ സുഖസീലോ മധുരവചനോ സമ്ഭാവനീയോ, അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതോ ചസ്സ സരോ (മ॰ നി॰ ൨.൩൮൭) നിബ്ബത്തതി. സമ്ഫപ്പലാപനിവത്തിയാ ച സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ ഗരുഭാവനീയോ ച ആദേയ്യവചനോ ച പരിമിതാലാപോ, മഹേസക്ഖോ ച ഹോതി മഹാനുഭാവോ, ഠാനുപ്പത്തികേന പടിഭാനേന പഞ്ഹാനം ബ്യാകരണകുസലോ, ബുദ്ധഭൂമിയഞ്ച ഏകായ ഏവ വാചായ അനേകഭാസാനം സത്താനം അനേകേസം പഞ്ഹാനം ബ്യാകരണസമത്ഥോ ഹോതി.

അനഭിജ്ഝാലുതായ ഇച്ഛിതലാഭീ ഹോതി, ഉളാരേസു ച ഭോഗേസു രുചിം പടിലഭതി, ഖത്തിയമഹാസാലാദീനം സമ്മതോ ഹോതി, പച്ചത്ഥികേഹി അനഭിഭവനീയോ, ഇന്ദ്രിയവേകല്ലം ന പാപുണാതി, അപ്പടിപുഗ്ഗലോ ച ഹോതി. അബ്യാപാദേന പിയദസ്സനോ ഹോതി സത്താനം സമ്ഭാവനീയോ, പരഹിതാഭിനന്ദിതായ ച സത്തേ അപ്പകസിരേനേവ പസാദേതി, അലൂഖസഭാവോ ച ഹോതി മേത്താവിഹാരീ, മഹേസക്ഖോ ച ഹോതി മഹാനുഭാവോ. മിച്ഛാദസ്സനാഭാവേന കല്യാണേ സഹായേ പടിലഭതി, സീസച്ഛേദമ്പി പാപുണന്തോ പാപകമ്മം ന കരോതി, കമ്മസ്സകതാദസ്സനതോ അകോതൂഹലമങ്ഗലികോ ച ഹോതി, സദ്ധമ്മേ ചസ്സ സദ്ധാ പതിട്ഠിതാ ഹോതി മൂലജാതാ, സദ്ദഹതി ച തഥാഗതാനം ബോധിം , സമയന്തരേസു നാഭിരമതി ഉക്കാരട്ഠാനേ വിയ രാജഹംസോ, ലക്ഖണത്തയപരിജാനനകുസലോ ഹോതി, അന്തേ ച അനാവരണഞാണലാഭീ, യാവ ബോധിം ന പാപുണാതി, താവ തസ്മിം തസ്മിം സത്തനികായേ ഉക്കട്ഠുക്കട്ഠോ ച ഹോതി, ഉളാരുളാരസമ്പത്തിയോ പാപുണാതി.

“ഇതി ഹിദം സീലം നാമ സബ്ബസമ്പത്തീനം അധിട്ഠാനം, സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം പഭവഭൂമി, സബ്ബബുദ്ധകരധമ്മാനമാദി ചരണം മുഖം പമുഖ”ന്തി ബഹുമാനം ഉപ്പാദേത്വാ കായവചീസംയമേ, ഇന്ദ്രിയദമനേ, ആജീവസമ്പദായ, പച്ചയപരിഭോഗേ ച സതിസമ്പജഞ്ഞബലേന അപ്പമത്തേന ലാഭസക്കാരസിലോകം മിത്തമുഖപച്ചത്ഥികം വിയ സല്ലക്ഖേത്വാ “കികീവ അണ്ഡ”ന്തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭) വുത്തനയേന സക്കച്ചം സീലം സമ്പാദേതബ്ബം . അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൬) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. തഞ്ച പനേതം സീലം ന അത്തനോ ദുഗ്ഗതിപരികിലേസവിമുത്തിയാ, സുഗതിയമ്പി, ന രജ്ജസമ്പത്തിയാ, നചക്കവത്തി-നദേവ-നസക്ക-നമാര-നബ്രഹ്മസമ്പത്തിയാ, നാപി അത്തനോ തേവിജ്ജതാദിഹേതു, ന പച്ചേകബോധിയാ, അഥ ഖോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവേന സബ്ബസത്താനം അനുത്തരസീലാലങ്കാരസമ്പാദനത്ഥമേവാതി പരിണാമേതബ്ബം.

തഥാ സകലസംകിലേസനിവാസട്ഠാനതായ, പുത്തദാരാദീഹി മഹാസമ്ബാധതായ, കസിവണിജ്ജാദിനാനാവിധകമ്മന്താധിട്ഠാനബ്യാകുലതായ ച ഘരാവാസസ്സ നേക്ഖമ്മസുഖാദീനം അനോകാസതം, കാമാനഞ്ച “സത്ഥധാരാലഗ്ഗമധുബിന്ദു വിയ ച അവലേയ്ഹമാനാ പരിത്തസ്സാദാ വിപുലാനത്ഥാനുബന്ധാ”തി ച “വിജ്ജുലതോഭാസേന ഗഹേതബ്ബം നച്ചം വിയ പരിത്തകാലോപലബ്ഭാ, ഉമ്മത്തകാലങ്കാരോ വിയ വിപരീതസഞ്ഞായ അനുഭവിതബ്ബാ , കരീസാവച്ഛാദനസുഖം വിയ പടികാരഭൂതാ, ഉദകതേമിതങ്ഗുലിയാ ഉസ്സാവകോദകപാനം വിയ അതിത്തികരാ, ഛാതജ്ഝത്തഭോജനം വിയ സാബാധാ, ബലിസാമിസം വിയ ബ്യസനസന്നിപാതകാരണാ, അഗ്ഗിസന്താപോ വിയ കാലത്തയേപി ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ, മക്കടാലേപോ വിയ ബന്ധനിമിത്താ ഘാതകാവച്ഛാദനകിമിലയോ വിയ അനത്ഥച്ഛാദനാ, സപത്തഗാമവാസോ വിയ ഭയട്ഠാനഭൂതാ, പച്ചത്ഥികപോസകോ വിയ കിലേസമാരാദീനം ആമിസഭൂതാ, ഛണസമ്പത്തിയോ വിയ വിപരിണാമദുക്ഖാ, കോടരഗ്ഗി വിയ അന്തോദാഹകാ, പുരാണകൂപാവലമ്ബബീരണമധുപിണ്ഡം വിയ അനേകാദീനവാ, ലോണൂദകപാനം വിയ പിപാസഹേതുഭൂതാ, സുരാമേരയം വിയ നീചജനസേവിതാ, അപ്പസ്സാദതായ അട്ഠികങ്കലൂപമാ”തിആദിനാ ച നയേന ആദീനവം സല്ലക്ഖേത്വാ തബ്ബിപരിയായേന നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസം പസ്സന്തേന നേക്ഖമ്മപവിവേകഉപസമസുഖാദീസു നിന്നപോണപബ്ഭാരചിത്തേന നേക്ഖമ്മപാരമീ പൂരേതബ്ബാ.

തഥാ യസ്മാ പഞ്ഞാ ആലോകോ വിയ അന്ധകാരേന, മോഹേന സഹ ന വത്തതി, തസ്മാ മോഹകാരണാനി താവ ബോധിസത്തേന പരിവജ്ജിതബ്ബാനി. തത്ഥിമാനി മോഹകാരണാനി - അരതി തന്ദീ വിജമ്ഭിതാ ആലസിയം ഗണസങ്ഗണികാരാമതാ നിദ്ദാസീലതാ അനിച്ഛയസീലതാ ഞാണസ്മിം അകുതൂഹലതാ മിച്ഛാധിമാനോ അപരിപുച്ഛകതാ കായസ്സ ന സമ്മാപരിഹാരോ അസമാഹിതചിത്തതാ ദുപ്പഞ്ഞാനം പുഗ്ഗലാനം സേവനാ പഞ്ഞവന്താനം അപയിരുപാസനാ അത്തപരിഭവോ മിച്ഛാവികപ്പോ വിപരീതാഭിനിവേസോ കായദള്ഹീബഹുലതാ അസംവേഗസീലതാ പഞ്ച നീവരണാനി. സങ്ഖേപതോ യേ വാ പന ധമ്മേ ആസേവതോ അനുപ്പന്നാ പഞ്ഞാ ന ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നാ പരിഹായതി, ഇതി ഇമാനി സമ്മോഹകാരണാനി പരിവജ്ജന്തേന ബാഹുസച്ചേ ഝാനാദീസു ച യോഗോ കരണീയോ.

തത്ഥായം ബാഹുസച്ചസ്സ വിസയവിഭാഗോ - പഞ്ച ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ ചത്താരി സച്ചാനി ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി ദ്വാദസപദികോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, തഥാ സതിപട്ഠാനാദയോ കുസലാദിധമ്മപ്പകാരഭേദാ ച. യാനി ച ലോകേ അനവജ്ജാനി വിജ്ജട്ഠാനാനി, യേ ച സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനയോഗ്യാ ബ്യാകരണവിസേസാ. ഇതി ഏവം പകാരം സകലമേവ സുതവിസയം ഉപായകോസല്ലപുബ്ബങ്ഗമായ പഞ്ഞായ സതിവീരിയുപത്ഥമ്ഭകാരണായ സാധുകം ഉഗ്ഗഹണസവനധാരണപരിചയപരിപുച്ഛാഹി ഓഗാഹേത്വാ തത്ഥ ച പരേസം പതിട്ഠപനേന സുതമയാ പഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേതബ്ബാ, തഥാ ഖന്ധാദീനം സഭാവധമ്മാനം ആകാരപരിവിതക്കനമുഖേന തേ നിജ്ഝാനം ഖമാപേന്തേന ചിന്താമയാ, ഖന്ധാദീനംയേവ പന സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണപരിഗ്ഗഹവസേന ലോകിയം പരിഞ്ഞം നിബ്ബത്തേന്തേന പുബ്ബഭാഗഭാവനാപഞ്ഞാ സമ്പാദേതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി “നാമരൂപമത്തമിദം യഥാരഹം പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ നിരുജ്ഝതി ച, ന ഏത്ഥ കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചം, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖം, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ”തി അജ്ഝത്തികബാഹിരേ ധമ്മേ നിബ്ബിസേസം പരിജാനന്തോ തത്ഥ ആസങ്ഗം പജഹിത്വാ, പരേ ച തത്ഥ തം ജഹാപേത്വാ കേവലം കരുണാവസേനേവ യാവ ന ബുദ്ധഗുണാ ഹത്ഥതലം ആഗച്ഛന്തി, താവ യാനത്തയേ സത്തേ അവതാരണപരിപാചനേഹി പതിട്ഠാപേന്തോ, ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തിയോ ച വസീഭാവം പാപേന്തോ പഞ്ഞായ അതിവിയ മത്ഥകം പാപുണാതീതി.

തഥാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ കതാഭിനീഹാരേന മഹാസത്തേന "കോ നു അജ്ജ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരോ ഉപചിതോ, കിഞ്ച മയാ കതം പരഹിത"ന്തി ദിവസേ ദിവസേ പച്ചവേക്ഖന്തേന സത്തഹിതത്ഥം ഉസ്സാഹോ കരണീയോ, സബ്ബേസമ്പി സത്താനം ഉപകാരായ അത്തനോ കായം ജീവിതഞ്ച ഓസ്സജ്ജിതബ്ബം, സബ്ബേപി സത്താ അനോധിസോ മേത്തായ കരുണായ ച ഫരിതബ്ബാ, യാ കാചി സത്താനം ദുക്ഖുപ്പത്തി, സബ്ബാ സാ അത്തനി പാടികങ്ഖിതബ്ബാ, സബ്ബേസഞ്ച സത്താനം പുഞ്ഞം അബ്ഭനുമോദിതബ്ബം, ബുദ്ധമഹന്തതാ അഭിണ്ഹം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ, യഞ്ച കിഞ്ചി കമ്മം കരോതി കായേന വാചായ വാ, തം സബ്ബം ബോധിനിന്നചിത്തപുബ്ബങ്ഗമം കാതബ്ബം. ഇമിനാ ഹി ഉപായേന ബോധിസത്താനം അപരിമേയ്യോ പുഞ്ഞഭാഗോ ഉപചീയതി. അപിച സത്താനം പരിഭോഗത്ഥം പരിപാലനത്ഥഞ്ച അത്തനോ സരീരം ജീവിതഞ്ച പരിച്ചജിത്വാ ഖുപ്പിപാസാസീതുണ്ഹവാതാതപാദിദുക്ഖപടികാരോ പരിയേസിതബ്ബോ. യഞ്ച യഥാവുത്തദുക്ഖപടികാരജം സുഖം അത്തനാ പടിലഭതി, തഥാ രമണീയേസു ആരാമുയ്യാനപാസാദതലാദീസു, അരഞ്ഞായതനേസു ച കായചിത്തസന്താപാഭാവേന അഭിനിബ്ബുതത്താ സുഖം വിന്ദതി, യഞ്ച സുണാതി ബുദ്ധാനുബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധബോധിസത്താനം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരഭൂതം ഝാനസമാപത്തിസുഖം, തം സബ്ബം സത്തേസു അനോധിസോ ഉപസംഹരതി. അയം താവ അസമാഹിതഭൂമിയം നയോ.

സമാഹിതോ പന അത്തനാ യഥാനുഭൂതം വിസേസാധിഗമനിബ്ബത്തം പീതിപസ്സദ്ധിസുഖം സബ്ബസത്തേസു അധിമുച്ചതി, തഥാ മഹതി സംസാരദുക്ഖേ, തന്നിമിത്തഭൂതേ ച കിലേസാഭിസങ്ഖാരദുക്ഖേ നിമുഗ്ഗം സത്തനികായം ദിസ്വാ തത്ഥപി ഛേദനഭേദനഫാലനപിസനഗ്ഗിസന്താപാദിജനിതാ ദുക്ഖാ തിബ്ബാ ഖരാ കടുകാ വേദനാ നിരന്തരം ചിരകാലം വേദിയന്തേ നാരകേ, അഞ്ഞമഞ്ഞം കുജ്ഝനസന്താപനവിഹേഠനഹിംസനപരാധീനതാദീഹി ദുക്ഖം അനുഭവന്തേ തിരച്ഛാനേ, ജോതിമാലാ'കുലസരീരേ ഉദ്ധബാഹുവിരവന്തേ ഉക്കാമുഖേ ഖുപ്പിപാസാദീഹി ഡയ്ഹമാനേ ച വന്തഖേളാദിആഹാരേ ച മഹാദുക്ഖം വേദയമാനേ പേതേ ച പരിയേട്ഠിമൂലകം മഹന്തം അനയബ്യസനം പാപുണന്തേ ഹത്ഥച്ഛേദാദികാരണയോഗേന ദുബ്ബണ്ണദുദ്ദസികദലിദ്ദതാദിഭാവേന ഖുപ്പിപാസാദിയോഗേന ബലവന്തേഹി അഭിഭവനീയതോ, പരേസം വഹനതോ, പരാധീനതോ ച നാരകേ പേതേ തിരച്ഛാനേ ച അതിസയന്തേ അപായദുക്ഖനിബ്ബിസേസം ദുക്ഖം അനുഭവന്തേ മനുസ്സേ ച തഥാ വിസയവിസപരിഭോഗവിക്ഖിത്തചിത്തതായ രാഗാദിപരിയുട്ഠാനേന ഡയ്ഹമാനേ വായുവേഗസമുട്ഠിതജാലാസമിദ്ധസുക്ഖകട്ഠസന്നിപാതേ അഗ്ഗിക്ഖന്ധേ വിയ അനുപസന്തപരിളാഹവുത്തികേ അനിഹതപരാധീനേ കാമാവചരദേവേ ച മഹതാ വായാമേന വിദൂരമാകാസം വിഗാഹിതസകുന്താ വിയ, ബലവന്തേഹി ഖിത്തസരാ വിയ ച "സതിപി ചിരപ്പവത്തിയം അനച്ചന്തികതായ പാതപരിയോസാനാ അനതിക്കന്തജാതിജരാമരണാ ഏവാ"തി രൂപാവചരാരൂപാവചരദേവേ ച പസ്സന്തേന മേത്തായ കരുണായ ച അനോധിസോ സത്താ ഫരിതബ്ബാ. ഏവം കായേന വാചായ മനസാ ച ബോധിസമ്ഭാരേ നിരന്തരം ഉപചിനന്തേന ഉസ്സാഹോ പവത്തേതബ്ബോ.

അപിച "അചിന്തേയ്യാപരിമിതവിപുലോളാരവിമലനിരുപമനിരുപക്കിലേസഗുണനിചയനിദാനഭൂതസ്സ ബുദ്ധഭാവസ്സ ഉസ്സക്കിത്വാ സമ്പഹംസനയോഗ്യം വീരിയം നാമ അചിന്തേയ്യാനുഭാവമേവ. യം ന പചുരജനാ സോതുമ്പി സക്കുണന്തി, പഗേവ പടിപജ്ജിതും. തഥാ ഹി തിവിധാ അഭിനീഹാരചിത്തുപ്പത്തി, ചതസ്സോ ബുദ്ധഭൂമിയോ, ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൧൦, ൩൧൩; അ॰ നി॰ ൪.൩൨), കരുണോകാസതാ, ബുദ്ധധമ്മേസു നിജ്ഝാനക്ഖന്തി, സബ്ബധമ്മേസു നിരുപലേപോ, സബ്ബസത്തേസു പുത്തസഞ്ഞാ, സംസാരദുക്ഖേഹി അപരിഖേദോ, സബ്ബദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗോ, തേന ച നിരതിമാനതാ, അധിസീലസിക്ഖാദിഅധിട്ഠാനം, തത്ഥ ച അചലതാ, കുസലകിരിയാസു പീതിപാമോജ്ജം, വിവേകനിന്നചിത്തതാ, ഝാനാനുയോഗോ, അനവജ്ജസുതേന അതിത്തി, യഥാസുതസ്സ ധമ്മസ്സ പരേസം ഹിതജ്ഝാസയേന ദേസനാ, സത്താനം ഞായേ നിവേസനം, ആരമ്ഭദള്ഹതാ, ധീരവീരഭാവോ, പരാപവാദപരാപകാരേസു വികാരാഭാവോ, സച്ചാധിട്ഠാനം, സമാപത്തീസു വസീഭാവോ, അഭിഞ്ഞാസു ബലപ്പത്തി, ലക്ഖണത്തയാവബോധോ, സതിപട്ഠാനാദീസു അഭിയോഗേന ലോകുത്തരമഗ്ഗസമ്ഭാരസമ്ഭരണം, നവലോകുത്തരാവക്കന്തീ"തി ഏവമാദികാ സബ്ബാ ബോധിസമ്ഭാരപടിപത്തി വീരിയാനുഭാവേനേവ സമിജ്ഝതീതി അഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധി അനോസ്സജ്ജന്തേന സക്കച്ചം നിരന്തരം വീരിയം സമ്പാദേതബ്ബം. സമ്പജ്ജമാനേ ച വീരിയേ ഖന്തിആദയോ ദാനാദയോ ച സബ്ബേപി ബോധിസമ്ഭാരാ തദധീനവുത്തിതായ സമ്പന്നാ ഏവ ഹോന്തീതി. ഖന്തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന പടിപത്തി വേദിതബ്ബാ.

ഇതി സത്താനം സുഖൂപകരണപരിച്ചാഗേന ബഹുധാ അനുഗ്ഗഹകരണം ദാനേന പടിപത്തി, സീലേന തേസം ജീവിതസാപതേയ്യദാരരക്ഖഅഭേദപിയഹിതവചനാവിഹിംസാദികരണാനി, നേക്ഖമ്മേന നേസം ആമിസപടിഗ്ഗഹണധമ്മദാനാദിനാ അനേകധാ ഹിതചരിയാ, പഞ്ഞായ തേസം ഹിതകരണൂപായകോസല്ലം, വീരിയേന തത്ഥ ഉസ്സാഹാരമ്ഭഅസംഹീരാനി, ഖന്തിയാ തദപരാധസഹനം, സച്ചേന തേസം അവഞ്ചനതദുപകാരകിരിയാസമാദാനാവിസംവാദനാദി, അധിട്ഠാനേന തദുപകാരകരണേ അനത്ഥസമ്പാതേപി അചലനം, മേത്തായ തേസം ഹിതസുഖാനുചിന്തനം, ഉപേക്ഖായ തേസം ഉപകാരാപകാരേസു വികാരാനാപത്തീതി ഏവം അപരിമാണേ സത്തേ ആരബ്ഭ അനുകമ്പിതസബ്ബസത്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ പുഥുജ്ജനേഹി അസാധാരണോ അപരിമാണോ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരൂപചയോ ഏത്ഥ പടിപത്തീതി വേദിതബ്ബം. യോ ചേതാസം പച്ചയോ വുത്തോ, തസ്സ ച സക്കച്ചം സമ്പാദനം.

കോ വിഭാഗോതി ദസ പാരമിയോ, ദസ ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമത്തിംസ പാരമിയോ. തത്ഥ കതാഭിനീഹാരസ്സ ബോധിസത്തസ്സ പരഹിതകരണാഭിനിന്നആസയപ്പയോഗസ്സ കണ്ഹധമ്മവോകിണ്ണാ സുക്കധമ്മാ പാരമിയോ, തേഹി അവോകിണ്ണാ സുക്കാ ധമ്മാ ഉപപാരമിയോ, അകണ്ഹാ അസുക്കാ പരമത്ഥപാരമിയോതി കേചി. സമുദാഗമനകാലേസു പൂരിയമാനാ പാരമിയോ, ബോധിസത്തഭൂമിയം പുണ്ണാ ഉപപാരമിയോ, ബുദ്ധഭൂമിയം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണാ പരമത്ഥപാരമിയോ. ബോധിസത്തഭൂമിയം വാ പരഹിതകരണതോ പാരമിയോ, അത്തഹിതകരണതോ ഉപപാരമിയോ, ബുദ്ധഭൂമിയം ബലവേസാരജ്ജസമധിഗമേന ഉഭയഹിതപരിപൂരണതോ പരമത്ഥപാരമിയോതി ഏവം ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പണിധാനാരമ്ഭപരിനിട്ഠാനേസു തേസം വിഭാഗോതി അപരേ. ദോസുപസമകരുണാപകതികാനം ഭവസുഖവിമുത്തിസുഖപരമസുഖപ്പത്താനം പുഞ്ഞൂപചയഭേദതോ തബ്ബിഭാഗോതി അഞ്ഞേ.

ലജ്ജാസതിമാനാപസ്സയാനം ലോകുത്തരധമ്മാധിപതീനം സീലസമാധിപഞ്ഞാഗരുകാനം താരിതതരിതതാരയിതൂനം അനുബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം പാരമീ, ഉപപാരമീ, പരമത്ഥപാരമീതി ബോധിത്തയപ്പത്തിതോ യഥാവുത്തവിഭാഗോതി കേചി. ചിത്തപണിധിതോ യാവ വചീപണിധി, താവ പവത്താ സമ്ഭാരാ പാരമിയോ, വചീപണിധിതോ യാവ കായപണിധി, താവ പവത്താ ഉപപാരമിയോ, കായപണിധിതോ പഭുതി പരമത്ഥപാരമിയോതി അപരേ. അഞ്ഞേ പന "പരപുഞ്ഞാനുമോദനവസേന പവത്താ സമ്ഭാരാ പാരമിയോ, പരേസം

കാരാപനവസേന പവത്താ ഉപപാരമിയോ, സയം കരണവസേന പവത്താ പരമത്ഥപാരമിയോ"തി വദന്തി. തഥാ ഭവസുഖാവഹോ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരോ പാരമീ, അത്തനോ നിബ്ബാനസുഖാവഹോ ഉപപാരമീ, പരേസം തദുഭയസുഖാവഹോ പരമത്ഥപാരമീതി ഏകേ.

പുത്തദാരധനാദിഉപകരണപരിച്ചാഗോ പന ദാനപാരമീ, അത്തനോ അങ്ഗപരിച്ചാഗോ ദാനഉപപാരമീ, അത്തനോ ജീവിതപരിച്ചാഗോ ദാനപരമത്ഥപാരമീ. തഥാ പുത്തദാരാദികസ്സ തിവിധസ്സപി ഹേതു അവീതിക്കമനവസേന തിസ്സോ സീലപാരമിയോ, തേസു ഏവ തിവിധേസു വത്ഥൂസു ആലയം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ നിക്ഖമനവസേന തിസ്സോ നേക്ഖമ്മപാരമിയോ, ഉപകരണങ്ഗജീവിതതണ്ഹം സമൂഹനിത്വാ സത്താനം ഹിതാഹിതവിനിച്ഛയകരണവസേന തിസ്സോ പഞ്ഞാപാരമിയോ, യഥാവുത്തഭേദാനം പരിച്ചാഗാദീനം വായമനവസേന തിസ്സോ വീരിയപാരമിയോ, ഉപകരണങ്ഗജീവിതന്തരായകരാനം ഖമനവസേന തിസ്സോ ഖന്തിപാരമിയോ, ഉപകരണങ്ഗജീവിതഹേതു സച്ചാപരിച്ചാഗവസേന തിസ്സോ സച്ചപാരമിയോ, ദാനാദിപാരമിയോ അകുപ്പാധിട്ഠാനവസേനേവ സമിജ്ഝന്തീതി ഉപകരണാദിവിനാസേപി അചലാധിട്ഠാനവസേന തിസ്സോ അധിട്ഠാനപാരമിയോ, ഉപകരണാദിഉപഘാതകേസുപി സത്തേസു മേത്തായ അവിജഹനവസേന തിസ്സോ മേത്താപാരമിയോ, യഥാവുത്തവത്ഥുത്തയസ്സ ഉപകാരാപകാരേസു സത്തസങ്ഖാരേസു മജ്ഝത്തതാപടിലാഭവസേന തിസ്സോ ഉപേക്ഖാപാരമിയോതി ഏവമാദിനാ ഏതാസം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

കോ സങ്ഗഹോതി ഏത്ഥ പന യഥാ ഏതാ വിഭാഗതോ തിംസവിധാപി ദാനപാരമീആദിഭാവതോ ദസവിധാ, ഏവം ദാനസീലഖന്തിവീരിയഝാനപഞ്ഞാസഭാവേന ഛബ്ബിധാ. ഏതാസു ഹി നേക്ഖമ്മപാരമീ സീലപാരമിയാ സങ്ഗഹിതാ തസ്സാ പബ്ബജ്ജാഭാവേ, നീവരണവിവേകഭാവേ പന ഝാനപാരമിയാ, കുസലധമ്മഭാവേ ഛഹിപി സങ്ഗഹിതാ. സച്ചപാരമീ സീലപാരമിയാ ഏകദേസോയേവ വചീസച്ചവിരതിസച്ചപക്ഖേ, ഞാണസച്ചപക്ഖേ പന പഞ്ഞാപാരമിയാ സങ്ഗഹിതാ. മേത്താപാരമീ ഝാനപാരമിയാ ഏവ, ഉപേക്ഖാപാരമീ ഝാനപഞ്ഞാപാരമീഹി, അധിട്ഠാനപാരമീ സബ്ബാഹിപി സങ്ഗഹിതാതി.

ഏതേസഞ്ച ദാനാദീനം ഛന്നം ഗുണാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധാനം പഞ്ചദസയുഗളാദീനി പഞ്ചദസയുഗളാദിസാധകാനി ഹോന്തി - സേയ്യഥിദം? ദാനസീലയുഗളേന പരഹിതാഹിതാനം കരണാകരണയുഗളസിദ്ധി, ദാനഖന്തിയുഗളേന അലോഭാദോസയുഗളസിദ്ധി, ദാനവീരിയയുഗളേന ചാഗസുതയുഗളസിദ്ധി, ദാനഝാനയുഗളേന കാമദോസപ്പഹാനയുഗളസിദ്ധി, ദാനപഞ്ഞായുഗളേന അരിയയാനധുരയുഗളസിദ്ധി, സീലഖന്തിദ്വയേന പയോഗാസയസുദ്ധിദ്വയസിദ്ധി, സീലവീരിയദ്വയേന ഭാവനാദ്വയസിദ്ധി, സീലഝാനദ്വയേന ദുസ്സീല്യപരിയുട്ഠാനപ്പഹാനദ്വയസിദ്ധി, സീലപഞ്ഞാദ്വയേന ദാനദ്വയസിദ്ധി, ഖന്തിവീരിയയുഗളേന ഖമാതേജദ്വയസിദ്ധി, ഖന്തിഝാനയുഗളേന വിരോധാനുരോധപ്പഹാനയുഗളസിദ്ധി , ഖന്തിപഞ്ഞായുഗളേന സുഞ്ഞതാഖന്തിപടിവേധദുകസിദ്ധി, വീരിയഝാനദുകേന പഗ്ഗാഹാവിക്ഖേപദുകസിദ്ധി, വീരിയപഞ്ഞാദുകേന സരണദുകസിദ്ധി, ഝാനപഞ്ഞാദുകേന യാനദുകസിദ്ധി. ദാനസീലഖന്തിത്തികേന ലോഭദോസമോഹപ്പഹാനത്തികസിദ്ധി, ദാനസീലവീരിയത്തികേന ഭോഗജീവിതകായസാരാദാനത്തികസിദ്ധി, ദാനസീലഝാനത്തികേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുത്തികസിദ്ധി, ദാനസീലപഞ്ഞാതികേന ആമിസാഭയധമ്മദാനത്തികസിദ്ധീതി ഏവം ഇതരേഹിപി തികേഹി ചതുക്കാദീഹി ച യഥാസമ്ഭവം തികാനി ചതുക്കാദീനി ച യോജേതബ്ബാനി.

ഏവം ഛബ്ബിധാനമ്പി പന ഇമാസം പാരമീനം ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. സബ്ബപാരമീനം സമൂഹസങ്ഗഹതോ ഹി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി. സേയ്യഥിദം - സച്ചാധിട്ഠാനം, ചാഗാധിട്ഠാനം, ഉപസമാധിട്ഠാനം, പഞ്ഞാധിട്ഠാനന്തി. തത്ഥ അധിതിട്ഠതി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ അധിതിട്ഠതി, അധിട്ഠാനമത്തമേവ വാ തന്തി അധിട്ഠാനം. സച്ചഞ്ച തം അധിട്ഠാനഞ്ച, സച്ചസ്സ വാ അധിട്ഠാനം, സച്ചം അധിട്ഠാനം ഏതസ്സാതി വാ സച്ചാധിട്ഠാനം. ഏവം സേസേസുപി. തത്ഥ അവിസേസതോ താവ ലോകുത്തരഗുണേ കതാഭിനീഹാരസ്സ അനുകമ്പിതസബ്ബസത്തസ്സ മഹാസത്തസ്സ പരിഞ്ഞാനുരൂപം സബ്ബപാരമിപരിഗ്ഗഹതോ സച്ചാധിട്ഠാനം, തേസം പടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ ചാഗാധിട്ഠാനം, സബ്ബപാരമിതാഗുണേഹി ഉപസമതോ ഉപസമാധിട്ഠാനം , തേഹിയേവ പരഹിതോപായകോസല്ലതോ പഞ്ഞാധിട്ഠാനം. വിസേസതോ പന "അത്ഥികജനം അവിസംവാദേത്വാ ദസ്സാമീ"തി പടിജാനതോ, പടിഞ്ഞം അവിസംവാദേത്വാ ദാനതോ, ദാനം അവിസംവാദേത്വാ അനുമോദനതോ, മച്ഛരിയാദിപടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ, ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകദാനദേയ്യധമ്മക്ഖയേസു ലോഭദോസമോഹഭയവൂപസമതോ, യഥാരഹം യഥാകാലം യഥാവിധാനഞ്ച ദാനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച കുസലധമ്മാനം ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം ദാനം. തഥാ സംവരസമാദാനസ്സ അവീതിക്കമതോ, ദുസ്സീല്യപരിച്ചാഗതോ, ദുച്ചരിതവൂപസമതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം സീലം. യഥാപടിഞ്ഞം ഖമനതോ, പരാപരാധവികപ്പപരിച്ചാഗതോ, കോധപരിയുട്ഠാനവൂപസമതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനാ ഖന്തി. പടിഞ്ഞാനുരൂപം പരഹിതകരണതോ, വിസാദപരിച്ചാഗതോ, അകുസലധമ്മാനം വൂപസമതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം വീരിയം. പടിഞ്ഞാനുരൂപം ലോകഹിതാനുചിന്തനതോ, നീവരണപരിച്ചാഗതോ, ചിത്തവൂപസമതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം ഝാനം. യഥാപടിഞ്ഞം പരഹിതൂപായകോസല്ലതോ, അനുപായകിരിയാപരിച്ചാഗതോ , മോഹജപരിളാഹവൂപസമതോ, സബ്ബഞ്ഞുതാപടിലാഭതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനാ പഞ്ഞാ.

തത്ഥ ഞേയ്യപടിഞ്ഞാനുവിധാനേഹി സച്ചാധിട്ഠാനം, വത്ഥുകാമകിലേസകാമപരിച്ചാഗേഹി ചാഗാധിട്ഠാനം, ദോസദുക്ഖവൂപസമേഹി ഉപസമാധിട്ഠാനം, അനുബോധപടിവേധേഹി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം. തിവിധസച്ചപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി സച്ചാധിട്ഠാനം, തിവിധചാഗപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി ചാഗാധിട്ഠാനം, തിവിധവൂപസമപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി ഉപസമാധിട്ഠാനം, തിവിധഞാണപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം. സച്ചാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി ചാഗൂപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി അവിസംവാദനതോ , പടിഞ്ഞാനുവിധാനതോ ച. ചാഗാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചൂപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി പടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ, സബ്ബപരിച്ചാഗഫലത്താ ച. ഉപസമാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചചാഗപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി കിലേസപരിളാഹൂപസമതോ, കാമൂപസമതോ, കാമപരിളാഹൂപസമതോ ച. പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചചാഗൂപസമാധിട്ഠാനാനി ഞാണപുബ്ബങ്ഗമതോ, ഞാണാനുപരിവത്തനതോ ചാതി ഏവം സബ്ബാപി പാരമിയോ സച്ചപ്പഭാവിതാ ചാഗപരിബ്യഞ്ജിതാ ഉപസമോപബ്രൂഹിതാ പഞ്ഞാപരിസുദ്ധാ. സച്ചഞ്ഹി ഏതാസം ജനകഹേതു, ചാഗോ പരിഗ്ഗാഹകഹേതു, ഉപസമോ പരിവുഡ്ഢിഹേതു, പഞ്ഞാ പാരിസുദ്ധിഹേതു. തഥാ ആദിമ്ഹി സച്ചാധിട്ഠാനം സച്ചപടിഞ്ഞത്താ, മജ്ഝേ ചാഗാധിട്ഠാനം കതപണിധാനസ്സ പരഹിതായ അത്തപരിച്ചാഗതോ, അന്തേ ഉപസമാധിട്ഠാനം സബ്ബൂപസമപരിയോസാനത്താ, ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പഞ്ഞാധിട്ഠാനം തസ്മിം സതി സമ്ഭവതോ, അസതി അഭാവതോ, യഥാപടിഞ്ഞഞ്ച ഭാവതോ.

തഥ മഹാപുരിസാ അത്തഹിതപരഹിതകരേഹി ഗരുപിയഭാവകരേഹി സച്ചചാഗാധിട്ഠാനേഹി ഗിഹിഭൂതാ ആമിസദാനേന പരേ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി. തഥാ അത്തഹിതപരഹിതകരേഹി ഗരുപിയഭാവകരേഹി ഉപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനേഹി ച പബ്ബജിതഭൂതാ ധമ്മദാനേന പരേ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി.

തഥ അന്തിമഭവേ ബോധിസത്തസ്സ ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരണം. പരിപുണ്ണചതുരധിട്ഠാനസ്സ ഹി ചരിമകഭവൂപപത്തീതി ഏകേ. തത്ര ഹി ഗബ്ഭോക്കന്തിഠിതിഅഭിനിക്ഖമനേസു പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സതോ സമ്പജാനോ സച്ചാധിട്ഠാനപാരിപൂരിയാ സമ്പതിജാതോ ഉത്തരാഭിമുഖോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗന്ത്വാ സബ്ബാ ദിസാ ഓലോകേത്വാ സച്ചാനുപരിവത്തിനാ വചസാ “അഗ്ഗോഹമസ്മി ലോകസ്സ, ജേട്ഠോ...പേ॰... സേട്ഠോഹമസ്മി ലോകസ്സാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧; മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) തിക്ഖത്തും സീഹനാദം നദി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ജിണ്ണാതുരമതപബ്ബജിതദസ്സാവിനോ ചതുധമ്മപദേസകോവിദസ്സ യോബ്ബനാരോഗ്യജീവിതസമ്പത്തിമദാനം ഉപസമോ, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന മഹതോ ഞാതിപരിവട്ടസ്സ ഹത്ഥഗതസ്സ ച ചക്കവത്തിരജ്ജസ്സ അനപേക്ഖപരിച്ചാഗോതി.

ദുതിയേ ഠാനേ അഭിസമ്ബോധിയം ചതുരധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി കേചി. തത്ഥ ഹി യഥാപടിഞ്ഞം സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അഭിസമയോ, തതോ ഹി സച്ചാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സബ്ബകിലേസോപക്കിലേസപരിച്ചാഗോ, തതോ ഹി ചാഗാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന പരമൂപസമസമ്പത്തി, തതോ ഹി ഉപസമാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അനാവരണഞാണപടിലാഭോ, തതോ ഹി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി, തം അസിദ്ധം അഭിസമ്ബോധിയാപി പരമത്ഥഭാവതോ.

തതിയേ ഠാനേ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ചതുരധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി അഞ്ഞേ. തത്ഥ ഹി സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ദ്വാദസഹി ആകാരേഹി അരിയസച്ചദേസനായ സച്ചാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സദ്ധമ്മമഹായാഗകരണേന ചാഗാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സയം ഉപസന്തസ്സ പരേസം ഉപസമനേന ഉപസമാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ വിനേയ്യാനം ആസയാദിപരിജാനനേന പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി, തദപി അസിദ്ധം അപരിയോസിതത്താ ബുദ്ധകിച്ചസ്സ.

ചതുത്ഥേ ഠാനേ പരിനിബ്ബാനേ ചതുരധിട്ഠാനപരിപുണ്ണന്തി അപരേ. തത്ര ഹി പരിനിബ്ബുതത്താ പരമത്ഥസച്ചസമ്പത്തിയാ സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗേന ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമേന ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, പഞ്ഞാപയോജനപരിനിട്ഠാനേന പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണന്തി.

തത്ര മഹാപുരിസസ്സ വിസേസേന മേത്താഖേത്തേ അഭിജാതിയം സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന കരുണാഖേത്തേ അഭിസമ്ബോധിയം പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന മുദിതാഖേത്തേ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന ഉപേക്ഖാഖേത്തേ പരിനിബ്ബാനേ ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തത്രാപി സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സംവാസേന സീലം വേദിതബ്ബം, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സംവോഹാരേന സോചേയ്യം വേദിതബ്ബം, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ആപദാസു ഥാമോ വേദിതബ്ബോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സാകച്ഛായ പഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സീലാജീവചിത്തദിട്ഠിവിസുദ്ധിയോ വേദിതബ്ബാ.

തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ദോസാ അഗതിം ന ഗച്ഛതി അവിസംവാദനതോ, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ലോഭാ അഗതിം ന ഗച്ഛതി അനഭിസങ്ഗതോ, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ഭയാ അഗതിം ന ഗച്ഛതി അനപരാധതോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന മോഹാ അഗതിം ന ഗച്ഛതി യഥാഭൂതാവബോധതോ.

തഥാ പഠമേന അദുട്ഠോ അധിവാസേതി, ദുതിയേന അലുദ്ധോ പടിസേവതി, തതിയേന അഭീതോ പരിവജ്ജേതി, ചതുത്ഥേന അസമ്മൂള്ഹോ വിനോദേതി. പഠമേന നേക്ഖമ്മസുഖപ്പത്തി, ഇതരേഹി പവിവേകഉപസമസമ്ബോധിസുഖപ്പത്തിയോ ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബാ. തഥാ വിവേകജപീതിസുഖസമാധിജപീതിസുഖഅപ്പീതിജകായസുഖസതിപാരിസുദ്ധിജഉപേക്ഖാസുഖപ്പത്തിയോ ഏതേഹി ചതൂഹി യഥാക്കമം ഹോന്തീതി. ഏവമനേകഗുണാനുബന്ധേഹി ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സബ്ബപാരമിസമൂഹസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സബ്ബപാരമിസങ്ഗഹോ, ഏവം കരുണാപഞ്ഞാഹിപീതി ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബോപി ഹി ബോധിസമ്ഭാരോ കരുണാപഞ്ഞാഹി സങ്ഗഹിതോ. കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതാ ഹി ദാനാദിഗുണാ മഹാബോധിസമ്ഭാരാ ഭവന്തി ബുദ്ധത്തസിദ്ധിപരിയോസാനാതി ഏവമേതാസം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

കോ സമ്പാദനൂപായോതി സകലസ്സാപി പുഞ്ഞാദിസമ്ഭാരസ്സ സമ്മാസമ്ബോധിം, ഉദ്ദിസ്സ **അനവസേസസമ്ഭരണം** അവേകല്ലകാരിതായോഗേന, തത്ഥ ച **സക്കച്ചകാരിതാ** ആദരബഹുമാനയോഗേന, **സാതച്ചകാരിതാ** നിരന്തരപയോഗേന, ചിരകാലാദിയോഗോ ച അന്തരാ അവോസാനാപജ്ജനേനാതി ചതുരങ്ഗയോഗോ ഏതാസം സമ്പാദനൂപായോ. അപിച സമാസതോ കതാഭിനീഹാരസ്സ അത്തനി സിനേഹസ്സ പരിയാദാനം, പരേസു ച സിനേഹസ്സ പരിവഡ്ഢനം ഏതാസം സമ്പാദനൂപായോ. സമ്മാസമ്ബോധിസമധിഗമായ ഹി കതമഹാപണിധാനസ്സ മഹാസത്തസ്സ യാഥാവതോ പരിജാനനേന സബ്ബേസു ധമ്മേസു അനുപലിത്തസ്സ അത്തനി സിനേഹോ പരിക്ഖയം പരിയാദാനം ഗച്ഛതി, മഹാകരുണാസമായോഗവസേന പന പിയേ പുത്തേ വിയ സബ്ബസത്തേ സമ്പസ്സമാനസ്സ തേസു മേത്താസിനേഹോ പരിവഡ്ഢതി. തതോ ച തംതദാവത്ഥാനുരൂപമത്തപരസന്താനേസു ലോഭദോസമോഹവിഗമേന വിദൂരീകതമച്ഛരിയാദിബോധിസമ്ഭാരപടിപക്ഖോ മഹാപുരിസോ ദാനപിയവചനഅത്ഥചരിയാസമാനത്തതാസങ്ഖാതേഹി ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൧൦; അം॰ നി॰ ൪.൩൨) ചതുരധിട്ഠാനാനുഗതേഹി അച്ചന്തം ജനസ്സ സങ്ഗഹകരണവസേന ഉപരി യാനത്തയേ അവതാരണം പരിപാചനഞ്ച കരോതി. മഹാസത്താനഞ്ഹി മഹാപഞ്ഞാ മഹാകരുണാ ച ദാനേന അലങ്കതാ; ദാനം പിയവചനേന; പിയവചനം അത്ഥചരിയായ; അത്ഥചരിയാ സമാനത്തതായ അലങ്കതാ സങ്ഗഹിതാ ച. സബ്ബഭൂതത്തഭൂതസ്സ ഹി ബോധിസത്തസ്സ സബ്ബത്ഥ സമാനസുഖദുക്ഖതായ സമാനത്തതാസിദ്ധി. ബുദ്ധഭൂതോ പന തേഹേവ സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരിതാഭിബുദ്ധേഹി ജനസ്സ അച്ചന്തികസങ്ഗഹകരണേന അഭിവിനയനം കരോതി. ദാനഞ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ചാഗാധിട്ഠാനേന പരിപൂരിതാഭിബുദ്ധം ; പിയവചനം സച്ചാധിട്ഠാനേന; അത്ഥചരിയാ

പഞ്ഞാധിട്ഠാനേന; സമാനത്തതാ ഉപസമാധിട്ഠാനേന പരിപൂരിതാഭിബുദ്ധാ. തഥാഗതാനഞ്ഹി സബ്ബസാവകപച്ചേകബുദ്ധേഹി സമാനത്തതാ പരിനിബ്ബാനേ. തത്ര ഹി തേസം അവിസേസതോ ഏകീഭാവോ. തേനേവാഹ “നത്ഥി വിമുത്തിയാ നാനത്ത”ന്തി.

ഹോന്തി ചേത്ഥ -

“സച്ചോ ചാഗീ ഉപസന്തോ, പഞ്ഞവാ അനുകമ്പകോ,
സമ്ഭതസബ്ബസമ്ഭാരോ, കം നാമത്ഥം ന സാധയേ.

മഹാകാരുണികോ സത്ഥാ, ഹിതേസീ ച ഉപേക്ഖകോ,
നിരപേക്ഖോ ച സബ്ബത്ഥ, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ.

വിരത്തോ സബ്ബധമ്മേസു, സത്തേസു ച ഉപേക്ഖകോ,
സദാ സത്തഹിതേ യുത്തോ, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ.

സബ്ബദാ സബ്ബസത്താനം, ഹിതായ ച സുഖായ ച,
ഉയ്യുത്തോ അകിലാസൂ ച, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ”തി. (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പ്പ.൧ പകിണ്ണകകഥാ);

കിത്തകേന കാലേന സമ്പാദനന്തി ഹേട്ഠിമേന താവ പരിച്ഛേദേന ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, മജ്ഝിമേന അട്ഠാസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, ഉപരിമേന സോളസാസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, ഏതേ ച ഭേദാ യഥാക്കമം പഞ്ഞാധികസദ്ധാധികവീരിയാധികവസേന ഞാതബ്ബാ. പഞ്ഞാധികാനഞ്ഹി സദ്ധാ മന്ദാ ഹോതി, പഞ്ഞാ തിക്ഖാ. സദ്ധാധികാനം പഞ്ഞാ മജ്ഝിമാ ഹോതി, വീരിയാധികാനം പഞ്ഞാ മന്ദാ. പഞ്ഞാനുഭാവേന ച സമ്മാസമ്ബോധി അഭിഗന്തബ്ബാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം. അവിസേസേന പന വിമുത്തിപരിപാചനീയാനം ധമ്മാനം തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവേന തയോപേതേ ഭേദാ യുത്താതി വദന്തി. തിവിധാ ഹി ബോധിസത്താ അഭിനീഹാരക്ഖണേ ഭവന്തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂവിപഞ്ചിതഞ്ഞൂനേയ്യഭേദേന. തേസു ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സമ്മുഖാ ചതുപ്പദികം ഗാഥം സുണന്തോ തതിയപദേ അപരിയോസിതേയേവ ഛഅഭിഞ്ഞാഹി സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥുപനിസ്സയോ ഹോതി, ദുതിയോ സത്ഥു സമ്മുഖാ ചതുപ്പദികം ഗാഥം സുണന്തോ അപരിയോസിതേയേവ ചതുത്ഥപദേ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥുപനിസ്സയോ ഹോതി, ഇതരോ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ചതുപ്പദികം ഗാഥം സുത്വാ പരിയോസിതായ ഗാഥായ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥുപനിസ്സയോ ഭവതി. തയോപേതേ വിനാ കാലഭേദേന കതാഭിനീഹാരലദ്ധബ്യാകരണാ പാരമിയോ പൂരേന്താ യഥാക്കമം യഥാവുത്തഭേദേന കാലേന സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണന്തി. തേസു തേസു പന കാലഭേദേസു അപരിപുണ്ണേസു തേ തേ മഹാസത്താ ദിവസേ ദിവസേ വേസ്സന്തരദാനസദിസം ദാനം ദേന്താപി തദനുരൂപേ സീലാദിസബ്ബപാരമിധമ്മേ ആചിനന്താപി അന്തരാ ബുദ്ധാ ഭവിസ്സന്തീതി അകാരണമേതം. കസ്മാ? ഞാണസ്സ അപരിപച്ചനതോ. പരിച്ഛിന്നകാലനിപ്ഫാദിതം വിയ ഹി സസ്സം പരിച്ഛിന്നകാലേ പരിനിപ്ഫാദിതാ സമ്മാസമ്ബോധി. തദന്തരാ പന സബ്ബുസ്സാഹേന വായമന്തേനാപി ന സക്കാ പാപുണിതുന്തി പാരമിപാരിപൂരി യഥാവുത്തകാലവിസേസം വിനാ ന സമ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം.

കോ ആനിസംസോതി യേ തേ കതാഭിനീഹാരാനം ബോധിസത്താനം -

“ഏവം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ;
സംസരം ദീഘമദ്ധാനം, കപ്പകോടിസതേഹിപി;
അവീചിമ്ഹി നുപ്പജ്ജന്തി, തഥാ ലോകന്തരേസു ചാ”തി. ആദിനാ (അഭി॰ അട്ഠ॰ ൧.നിദാനകഥാ; അപ॰ അട്ഠ॰ ൧.ദൂരേനിദാനകഥാ; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.ദൂരേനിദാനകഥാ; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨൭.ദൂരേനിദാനകഥാ; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) -

അട്ഠാരസ അഭബ്ബട്ഠാനാനുപഗമനപ്പകാരാ ആനിസംസാ സംവണ്ണിതാ. യേ ച “സതോ സമ്പജാനോ ആനന്ദ ബോധിസത്തോ തുസിതാകായാ ചവിത്വാ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമീ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൦) സോളസ അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മപ്പകാരാ, യേ ച “സീതം ബ്യപഗതം ഹോതി, ഉണ്ഹഞ്ച ഉപസമ്മതീ”തിആദിനാ (ബു॰ വം॰ ൮൩), “ജായമാനേ ഖോ സാരിപുത്ത ബോധിസത്തേ അയം ദസസഹസ്സിലോകധാതു സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി സമ്പവേധതീ”തിആദിനാ ച ദ്വത്തിംസ പുബ്ബനിമിത്തപ്പകാരാ, യേ വാ പനഞ്ഞേപി “ബോധിസത്താനം അധിപ്പായസമിജ്ഝനം കമ്മാദീസു വസീഭാവോ”തി ഏവമാദയോ തത്ഥ തത്ഥ ജാതകബുദ്ധവംസാദീസു ദസ്സിതപ്പകാരാ ആനിസംസാ, തേ സബ്ബേപി ഏതാസം ആനിസംസാ, തഥാ യഥാനിദസ്സിതഭേദാ അലോഭാദോസാദിഗുണയുഗളാദയോ ചാതി വേദിതബ്ബാ.

കിം ഫലന്തി സമാസതോ താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവോ ഏതാസം ഫലം, വിത്ഥാരതോ പന ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണ- (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩ ആദയോ; ൩.൧൯൮ ആദയോ; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൫) അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാദിഅനേകഗുണഗണസമുജ്ജലരൂപകായസമ്പത്തിഅധിട്ഠാനാ ദസബലചതുവേസാരജ്ജഛഅസാധാരണഞാണഅട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മ- (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫; മൂലടീ॰ ൨.സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ) -പഭുതിഅനേകസതസഹസ്സഗുണസമുദയോപസോഭിനീ ധമ്മകായസിരീ, യാവതാ പന ബുദ്ധഗുണാ യേ അനേകേഹിപി കപ്പേഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാപി വാചായ പരിയോസാപേതും ന സക്കാ, ഇദം ഏതാസം ഫലന്തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന ബുദ്ധവംസചരിയാപിടകജാതകമഹാപദാനസുത്താദീനം വസേന വേദിതബ്ബോ.

യഥാവുത്തായ പടിപദായ യഥാവുത്തവിഭാഗാനം പാരമീനം പൂരിതഭാവം സന്ധായാഹ **“സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ”**തി. സതിപി മഹാപരിച്ചാഗാനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച **“പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ”**തി വിസും ഗഹണം, തതോയേവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ വിസും നയനപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണം, പരിഗ്ഗഹപരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി ധനരജ്ജപരിച്ചാഗതോ പുത്തദാരപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണഞ്ച കതം. ഗതപച്ചാഗതികവത്തസങ്ഖാതായ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ സദ്ധിം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബയോഗോ.** ദാനാദീസുയേവ സാതിസയപടിപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബചരിയാ,** യാ ചരിയാപിടകസങ്ഗഹിതാ. അഭിനീഹാരോ

പുബ്ബയോഗോ, ദാനാദിപടിപത്തി, കായവിവേകവസേന ഏകചരിയാ വാ **പുബ്ബചരിയാ**തി കേചി. ദാനാദീനഞ്ചേവ അപ്പിച്ഛതാദീനഞ്ച സംസാരനിബ്ബാനേസു ആദീനവാനിസംസാദീനഞ്ച വിഭാവനവസേന സത്താനം ബോധിത്തയേ പതിട്ഠാപനപരിപാചനവസേന പവത്താ കഥാ **ധമ്മക്ഖാനം.** ഞാതീനം അത്ഥചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ,** സാപി കരുണായനവസേനേവ. **ആദി**-സദ്ദേന ലോകത്ഥചരിയാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. കമ്മസ്സകതാഞാണവസേന, അനവജ്ജകമ്മായതനവിജ്ജാട്ഠാനപരിചയവസേന, ഖന്ധായതനാദിപരിചയവസേന, ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന ച ഞാണചാരോ **ബുദ്ധിചരിയാ,** സാ പന അത്ഥതോ പഞ്ഞാപാരമീയേവ, ഞാണസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണം. **കോടി**ന്തി പരിയന്തോ, ഉക്കംസോതി അത്ഥോ. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ. **ബ്രൂഹേത്വാ**തി വഡ്ഢേത്വാ. സതിപട്ഠാനാദിഗ്ഗഹണേന ആഗമനപടിപദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതി, വിപസ്സനാസഹഗതാ ഏവ വാ സതിപട്ഠാനാദയോ ദട്ഠബ്ബാ. ഏത്ഥ ച "യേന അഭിനീഹാരേനാ"തിആദിനാ ആഗമനപടിപദായ ആദിം ദസ്സേതി, "ദാനപാരമീ"തിആദിനാ മജ്ഝം, "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ"തിആദിനാ പരിയോസാനന്തി വേദിതബ്ബം.

സമ്പതിജാതോതി ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ മുഹുത്തജാതോ, ന മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തമത്തോ. നിക്ഖന്തമത്തഞ്ഹി മഹാസത്തം പഠമം ബ്രഹ്മാനോ സുവണ്ണജാലേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, തേസം ഹത്ഥതോ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ അജിനപ്പവേണിയാ, തേസം ഹത്ഥതോ മനുസ്സാ ദുകൂലചുമ്ബടകേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുഞ്ചിത്വാ പഥവിയം പതിട്ഠിതോതി **യഥാഹ** ഭഗവാ മഹാപദാനദേസനായം. **സേതമ്ഹി ഛത്തേ**തി ദിബ്ബസേതച്ഛത്തേ. **അനുഹീരമാനേ**തി ധാരിയമാനേ. ഏത്ഥ ച ഛത്തഗ്ഗഹണേനേവ ഖഗ്ഗാദീനി പഞ്ച കകുധഭണ്ഡാനിപി (ജാ॰ അ॰.൧.൭൬) വുത്താനേവാതി വേദിതബ്ബം. ഖഗ്ഗതാലവണ്ടമോരഹത്ഥകവാളബീജനിഉണ്ഹീസപട്ടാപി ഹി ഛത്തേന സഹ തദാ ഉപട്ഠിതാ അഹേസും. ഛത്താദീനിയേവ ച തദാ പഞ്ഞായിംസു, ന ഛത്താദിഗാഹകാ. **സബ്ബാ ച ദിസാ**തി ദസപി ദിസാ. നയിദം സബ്ബദിസാവിലോകനം സത്തപദവീതിഹാരുത്തരകാലം ദട്ഠബ്ബം. മഹാസത്തോ ഹി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പുരത്ഥിമദിസം ഓലോകേസി, തത്ഥ ദേവമനുസ്സാ ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജയമാനാ "മഹാപുരിസ ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോ"തി ആഹംസു. ഏവം ചതസ്സോ ദിസാ, ചതസ്സോ അനുദിസാ, ഹേട്ഠാ, ഉപരീതി സബ്ബാ ദിസാ അനുവിലോകേത്വാ സബ്ബത്ഥ അത്തനാ സദിസം അദിസ്വാ "അയം ഉത്തരാ ദിസാ"തി തത്ഥ സത്തപദവീതിഹാരേന അഗമാസി. **ആസഭി**ന്തി ഉത്തമം. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബപഠമോ. **ജേട്ഠോ സേട്ഠോ**തി ച തസ്സേവ വേവചനം. **അയമന്തിമാ ജാതി, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ പത്തബ്ബം അരഹത്തം ബ്യാകാസി.

"അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാ"തി സങ്ഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം **"യഞ്ഹീ"**തിആദിനാ വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി -

> "അനേകസാഖഞ്ച സഹസ്സമണ്ഡലം,
> ഛത്തം മരൂ ധാരയുമന്തലിക്ഖേ;
> സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാ,
> ന ദിസ്സരേ ചാമരഛത്തഗാഹകാ"തി. (സു॰ നി॰ ൬൯൩);

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതചാരതായ അനാവരണഞാണന്തി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സാ"**തി. **"തഥാ അയം ഭഗവാപി ഗതോ…പേ॰… പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാ"**തി ഏതേന അഭിജാതിയം ധമ്മതാവസേന ഉപ്പജ്ജനവിസേസാ സബ്ബബോധിസത്താനം സാധാരണാതി ദസ്സേതി. പാരമിതാനിസ്സന്ദാ ഹി തേതി.

വിക്കമീതി അഗമാസി. **മരൂ**തി ദേവാ. **സമാ**തി വിലോകനസമതായ സമാ സദിസിയോ. മഹാപുരിസോ ഹി യഥാ ഏകം ദിസം വിലോകേസി, ഏവം സേസാ ദിസാപി, ന കത്ഥചി വിലോകനേ വിബന്ധോ തസ്സ അഹോസീതി. **സമാ**തി വാ വിലോകേതും യുത്താതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ ബോധിസത്തസ്സ വിരൂപബീഭച്ഛവിസമരൂപാനി വിലോകേതും അയുത്താനി ദിസാസു ഉപട്ഠഹന്തീതി.

"ഏവം തഥാഗതോ"തി കായഗമനട്ഠേന ഗത-സദ്ദേന തഥാഗത-സദ്ദം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ഞാണഗമനട്ഠേന തം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നേക്ഖമ്മേനാ**തി അലോഭപ്പധാനേന കുസലചിത്തുപ്പാദേന. കുസലാ ഹി ധമ്മാ ഇധ നേക്ഖമ്മം, ന പബ്ബജ്ജാദയോ, "പഠമജ്ഝാനേനാ"തി ച വദന്തി. **പഹായാ**തി പജഹിത്വാ. **ഗതോ** അധിഗതോ, പടിപന്നോ ഉത്തരിവിസേസന്തി അത്ഥോ. **പഹായാ**തി വാ പഹാനഹേതു, പഹാനലക്ഖണം വാ. ഹേതുലക്ഖണത്ഥോ ഹി അയം പഹായ-സദ്ദോ. "കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനഹേതുകം ഗതോ"തി ഹേത്ഥ വുത്തം ഗമനം അവബോധോ, പടിപത്തി ഏവ വാ. കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനേന ച തം ലക്ഖീയതി. ഏസ നയോ **"പദാലേത്വാ"**തിആദീസുപി. **അബ്യാപാദേനാ**തി മേത്തായ. **ആലോകസഞ്ഞായാ**തി വിഭൂതം കത്വാ മനസികരണേന ഉപട്ഠിതആലോകസഞ്ജാനനേന . **അവിക്ഖേപേനാ**തി സമാധിനാ. **ധമ്മവവത്ഥാനേനാ**തി കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവവിനിച്ഛയേന, "സപ്പച്ചയനാമരൂപവവത്ഥാനേനാ"തിപി വദന്തി.

ഏവം കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനേന "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൦൮) വുത്തായ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഭഗവതോ തഥാഗതഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഹ ഉപായേന അട്ഠഹി സമാപത്തീഹി, അട്ഠാരസഹി ച മഹാവിപസ്സനാഹി തം ദസ്സേതും **"ഞാണേനാ"**തിആദിമാഹ. നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകങ്ഖാവിതരണാനഞ്ഹി വിബന്ധഭൂതസ്സ മോഹസ്സ ദൂരീകരണേന ഞാതപരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സ അനിച്ചസഞ്ഞാദയോ സിജ്ഝന്തി, തഥാ ഝാനസമാപത്തീസു അഭിരതിനിമിത്തേന പാമോജ്ജേന, തത്ഥ അനഭിരതിയാ വിനോദിതായ ഝാനാദി സമധിഗമോതി സമാപത്തിവിപസ്സനാനം അരതിവിനോദനഅവിജ്ജാപദാലനാദി ഉപായോ, ഉപ്പടിപാടിനിദ്ദേസോ പന നീവരണസഭാവായ അവിജ്ജായ ഹേട്ഠാ നീവരണേസുപി സങ്ഗഹദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. സമാപത്തിവിഹാരപ്പവേസവിബന്ധനേന നീവരണാനി കവാടസദിസാനീതി ആഹ **"നീവരണകവാടം ഉഗ്ഘാടേത്വാ"**തി. "രത്തിം വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ ദിവാ കമ്മന്തേ പയോജേതീ"തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ വിതക്കവിചാരാ ധൂമായനാതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"വിതക്കവിചാരധൂമ"**ന്തി. കിഞ്ചാപി പഠമജ്ഝാനൂപചാരേയേവ ച ദുക്ഖം, ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേയേവ സുഖം പഹീയതി, അതിസയപ്പഹാനം പന സന്ധായാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനേന സുഖദുക്ഖം പഹായാ"**തി.

അനിച്ചസ്സ, അനിച്ചന്തി അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അനിച്ചതം ഗഹേത്വാ പവത്തായ വിപസ്സനായേതം നാമം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മേ "നിച്ചാ, സസ്സതാ"തി ഏവം പവത്തമിച്ഛാസഞ്ഞം ,

സഞ്ഞാസീസേന ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിദാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. തഥാ **വിരാഗാനുപസ്സനായാ**തി വിരജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നിരോധാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരാനം നിരോധസ്സ അനുപസ്സനായ. "തേ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ആയതിം സമുദയവസേന ന ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഏവം വാ അനുപസ്സനാ **നിരോധാനുപസ്സനാ**. തേനേവാഹ "നിരോധാനുപസ്സനായ നിരോധേതി, നോ സമുദേതീ"തി. മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ഹി അയം ബലപ്പത്താതി. പടിനിസ്സജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ** . പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ ഹി അയം. **ആദാന**ന്തി നിച്ചാദിവസേന ഗഹണം. സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ. ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖരണം. അവത്ഥാവിസേസാപത്തി **വിപരിണാമോ. ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണം. **നിമിത്ത**ന്തി സമൂഹാദിഘനവസേന, സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സങ്ഖാരാനം സവിഗ്ഗഹഗ്ഗഹണം. **പണിധി**ന്തി രാഗാദിപണിധിം, സാ പനത്ഥതോ തണ്ഹാനം വസേന സങ്ഖാരേസു നിന്നതാ.

അഭിനിവേസന്തി അത്താനുദിട്ഠിം. അനിച്ചദുക്ഖാദിവസേന സബ്ബധമ്മതീരണം **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ. സാരാദാനാഭിനിവേസ**ന്തി അസാരേ സാരഗ്ഗഹണവിപല്ലാസം. "ഇസ്സരകുത്താദിവസേന ലോകോ സമുപ്പന്നോ"തി അഭിനിവേസോ **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ.** കേചി പന "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിനാ പവത്തസംസയാപത്തി **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ"**തി വദന്തി. സങ്ഖാരേസു ലേണതാണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ.** "ആലയരതാ ആലയസമുദിതാ"തി വചനതോ ആലയോ തണ്ഹാ, സായേവ ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ച അഭിനിവിസനവസേന പവത്തിയാ **ആലയാഭിനിവേസോ**തി കേചി. "ഏവംവിധാ സങ്ഖാരാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തീ"തി പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ.** വട്ടതോ വിഗതത്താ വിവട്ടം നിബ്ബാനം, തത്ഥ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതേന അനുപസ്സനേന പവത്തിയാ **വിവട്ടാനുപസ്സനാ** ഗോത്രഭു. **സംയോഗാഭിനിവേസ**ന്തി സംയുജ്ജനവസേന സങ്ഖാരേസു അഭിനിവിസനം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ, പഹാനേകട്ഠേ ച. **"ഓളാരികേ"**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ കിലേസേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനപഹാതബ്ബാപി ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹി ഓളാരികാതി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ, ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. **സബ്ബകിലേസേ**തി അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ. ന ഹി പഠമാദിമഗ്ഗേഹി പഹീനാ കിലേസാ പുന പഹീയന്തീതി.

കക്ഖളത്തം കഠിനഭാവോ. **പഗ്ഘരണം** ദ്രവഭാവോ. ലോകിയവായുനാ ഭസ്തസ്സ വിയ യേന തംതംകലാപസ്സ ഉദ്ധുമായനം, ഥമ്ഭഭാവോ വാ, തം **വിത്ഥമ്ഭനം.** വിജ്ജമാനേപി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി അസമ്ഫുട്ഠഭാവേ, തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം യോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, അഞ്ഞഥാ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദസഭാവോ ന സിയാ ബ്യാപീഭാവാപത്തിതോ . അബ്യാപിതാ ഹി അസമ്ഫുട്ഠതാതി. യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹി അസമ്ഫുട്ഠഭാവോ **അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം.** തേനാഹ ഭഗവാ ആകാസധാതുനിദ്ദേസേ "അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭).

വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി **രുപ്പനം.** ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാവസേനേതം വുത്തം **"സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണ"**ന്തി. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനീയേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൻവ) ചേതനാവ വിഭത്താ, അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണാ ച ചേതനാ. യഥാഹ "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ? കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ"തിആദി (വിഭ॰ ൨൨൬). **ഫരണം** സവിപ്ഫാരികതാ. **അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയഹേതു, നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. ഏസ നയോ **"കോസജ്ജേ"**തിആദീസു. **വൂപസമലക്ഖണ**ന്തി കായചിത്തപരിളാഹൂപസമലക്ഖണം. ലീനുദ്ധച്ചരഹിതേ അധിചിത്തേ പവത്തമാനേ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു അബ്യാവടതായ അജ്ഝുപേക്ഖനം **പടിസങ്ഖാനം** പക്ഖപാതുപച്ഛേദതോ.

മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹികാ സമ്മാവാചാ സിനിദ്ധഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ, സമ്മാവാചാപച്ചയസുഭാസിതാനം സോതാരഞ്ച പുഗ്ഗലം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സാ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ സമ്മാവാചാ. കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി. സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതി സമുട്ഠാനലക്ഖണാ ദട്ഠബ്ബാ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം സമുട്ഠാപനം കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയവുത്തിയാ, ആജീവസ്സേവ വാ സുദ്ധി **വോദാനം.** സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ചിത്തസ്സ സംകിലേസപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്മദേവ പഗ്ഗണ്ഹനം **പഗ്ഗഹോ.**

"സങ്ഖാരാ"തി ഇധ ചേതനാ അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"സങ്ഖാരാനം ചേതനാലക്ഖണ"**ന്തി. **നമനം** ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവോ. **ആയതനം**പവത്തനം. ആയതനാനം വസേന ഹി ആയസങ്ഖാതാനം ചിത്തചേതസികാനം പവത്തി. **തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണ**ന്തി വട്ടസ്സ ജനകഹേതുഭാവോ, മഗ്ഗസ്സ പന നിബ്ബാനസമ്പാപകത്തന്തി അയമേവ തേസം വിസേസോ.

തഥലക്ഖണം അവിപരീതസഭാവോ. **ഏകരസോ** അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം അനൂനാധികഭാവോ. **യുഗനദ്ധാ** സമഥവിപസ്സനാവ, "സദ്ധാപഞ്ഞാ പഗ്ഗഹാവിക്ഖേപാ"തിപി വദന്തി.

ഖിണോതി കിലേസേതി **ഖയോ,** മഗ്ഗോ. അനുപ്പാദപരിയോസാനതായ **അനുപ്പാദോ,** ഫലം. **പസ്സദ്ധി** കിലേസവൂപസമോ.

ഛന്ദസ്സാതി കത്തുകമ്യതാഛന്ദസ്സ. **മൂലലക്ഖണം** പതിട്ഠാഭാവോ. **സമുട്ഠാപനലക്ഖണം** ആരമ്മണപടിപാദകതായ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉപ്പത്തിഹേതുതാ. **സമോധാനം** വിസയാദിസന്നിപാതേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ, യാ "സങ്ഗതീ"തി വുച്ചതി. സമം സഹ ഓദഹന്തി അനേന സമ്പയുത്തധമ്മാതി വാ **സമോധാനം,** ഫസ്സോ. സമോസരന്തി സന്നിപതന്തി ഏത്ഥാതി **സമോസരണം.** വേദനായ വിനാ അപ്പവത്തമാനാ സമ്പയുത്തധമ്മാ വേദനാനുഭവനനിമിത്തം സമോസടാ വിയ ഹോന്തീതി ഏവം വുത്തം. ഗോപാനസീനം കൂടം വിയ സമ്പയുത്താനം പാമോക്ഖഭാവോ **പമുഖലക്ഖണം.** തതോ, തേസം വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉത്തരി പധാനന്തി **തദുത്തരി.** പഞ്ഞുത്തരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ. **വിമുത്തിയാ**തി ഫലസ്സ. തഞ്ഹി സീലാദിഗുണസാരസ്സ പരമുക്കംസഭാവേന സാരം. അയഞ്ച ലക്ഖണവിഭാഗോ ഛധാതുപഞ്ചഝാനങ്ഗാദിവസേന തംതംസുത്തപദാനുസാരേന, പോരാണട്ഠകഥായ ആഗതനയേന ച കതോതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തോപി കോചി ധമ്മോ പരിയായന്തരപ്പകാസനത്ഥം പുന ദസ്സിതോ, തതോ ഏവ ച "ഛന്ദമൂലകാ കുസലാ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ, ഫസ്സസമോധാനാ, വേദനാസമോസരണാ"തി, "പഞ്ഞുത്തരാ കുസലാ ധമ്മാ"തി, "വിമുത്തിസാരമിദം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി,

“നിബ്ബാനോഗധഞ്ഹി ആവുസോ ബ്രഹ്മചരിയം നിബ്ബാനപരിയോസാന”ന്തി ച സുത്തപദാനം വസേന **“ഛന്ദസ്സ മൂലലക്ഖണ”**ന്തിആദി വുത്തം.

തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി അവിപരീതസഭാവത്താ. **തഥാനി** തംസഭാവത്താ. **അവിതഥാനി** അമുസാസഭാവത്താ. **അനഞ്ഞഥാനി** അഞ്ഞാകാരരഹിതത്താ.

ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോതി ജാതിപച്ചയാ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപവത്തത്ഥോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ, ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീതി ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ. ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ. യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപം പാതുഭാവോതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ന അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച അവിജ്ജം വിനാ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി. യാ യാ അവിജ്ജാ യേസം യേസം സങ്ഖാരാനം യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, അയം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ, പച്ചയഭാവോതി അത്ഥോ.

ഭഗവാ തം ജാനാതി പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **തേനാ**തി ഭഗവതാ. തം വിഭജ്ജമാനന്തി യോജേതബ്ബം. **ത**ന്തി രൂപായതനം. **ഇട്ഠാനിട്ഠാദീതി ആദി**-സദ്ദേന മജ്ഝത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി, തഥാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നപരിത്തഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതദുഭയാദിഭേദം. **ലബ്ഭമാനകപദവസേനാ**തി “രൂപായതനം ദിട്ഠം സദ്ദായതനം സുതം ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം മുതം, സബ്ബം രൂപം മനസാ വിഞ്ഞാത”ന്തി (ധ॰ സ॰ ൻന്നന്ന) വചനതോ ദിട്ഠപദഞ്ച വിഞ്ഞാതപദഞ്ച രൂപാരമ്മണേ ലബ്ഭതി. “രൂപാരമ്മണം ഇട്ഠം അനിട്ഠം മജ്ഝത്തം പരിത്തം അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ദിട്ഠം വിഞ്ഞാതം രൂപം രൂപായതനം രൂപധാതു വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക”ന്തി ഏവമാദീഹി **അനേകേഹി നാമേഹി. “തേരസഹി വാരേഹീ”**തി രൂപകണ്ഡേ (ധ॰ സ॰ ന്നഫര് ആദയോ) ആഗതേ തേരസ നിദ്ദേസവാരേ സന്ധായാഹ. ഏകേകസ്മിഞ്ച വാരേ ചതുന്നം ചതുന്നം വവത്ഥാപനനയാനം വസേന **“ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹീ”**തി ആഹ. **തഥമേവ** അവിപരീതദസ്സിതായ, അപ്പടിവത്തിയദേസനതായ ച. **ജാനാമി അബ്ഭഞ്ഞാസി**ന്തി വത്തമാനാതീതകാലേസു ഞാണപ്പവത്തിദസ്സനേന അനാഗതേപി ഞാണപ്പവത്തി വുത്തായേവാതി ദട്ഠബ്ബാ. **വിദിത**-സദ്ദോ അനാമട്ഠകാലവിസേസോ വേദിതബ്ബോ, “ദിട്ഠം സുതം മുത”ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൻന്നന്ന) വിയ. **ന ഉപട്ഠാസീ**തി അത്തത്തനിയവസേന ന ഉപഗച്ഛി. യഥാ രൂപാരമ്മണാദയോ ധമ്മാ യംസഭാവാ യംപകാരാ ച, തഥാ നേ പസ്സതി ജാനാതി ഗച്ഛതീതി **തഥാഗതോ**തി ഏവം പദസമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ. കേചി പന “നിരുത്തിനയേന പിസോദരാദിപക്ഖേപേന വാ ദസ്സീ-സദ്ദസ്സ ലോപം, ആഗത-സദ്ദസ്സ ചാഗമം കത്വാ **തഥാഗതോ”**തി വണ്ണേന്തി.

നിദ്ദോസതായ **അനുപവജ്ജം.** പക്ഖിപിതബ്ബാഭാവേന **അനൂനം.** അപനേതബ്ബാഭാവേന **അനധികം.** അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസമ്പത്തിയാ **സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം. നോ അഞ്ഞഥാ**തി “തഥേവാ”തി വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകേന സമ്പാദേതി. തേന യദത്ഥം ഭാസിതം, ഏകന്തേന തദത്ഥനിപ്ഫാദനതോ യഥാ ഭാസിതം ഭഗവതാ, തഥേവാതി അവിപരീതദേസനതം ദസ്സേതി. **“ഗദത്ഥോ”**തി ഏതേന തഥം ഗദതീതി തഥാഗതോതി ദ-കാരസ്സ **ത**-കാരോ കതോ നിരുത്തിനയേനാതി ദസ്സേതി.

തഥാ ഗതമസ്സാതി **തഥാഗതോ,** ഗതന്തി ച കായസ്സ വാചായ വാ പവത്തീതി അത്ഥോ. **തഥാ**തി ച വുത്തേ **യം-തം-**സദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിസമ്ബന്ധിതായ “യഥാ”തി അയമത്ഥോ ഉപട്ഠിതോയേവ ഹോതി. കായവചീകിരിയാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞാനുലോമേന വചനിച്ഛായം, കായസ്സ വാചാ, വാചായ ച കായോ സമ്ബന്ധീഭാവേന ഉപതിട്ഠതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഭഗവതോ ഹീ”**തിആദി. ഇമസ്മിം പന അത്ഥേ തഥാവാദിതായ **തഥാഗതോ**തി അയമ്പി അത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി. സോ പന പുബ്ബേ പകാരന്തരേന ദസ്സിതോതി ആഹ **“ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ”**തി.

“തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസൂ”തി ഏതേന യദേകേ “തിരിയം വിയ ഉപരി അധോ ച സന്തി ലോകധാതുയോ”തി വദന്തി, തം പടിസേധേതി. ദേസനാവിലാസോയേവ **ദേസനാവിലാസമയോ** യഥാ “പുഞ്ഞമയം, ദാനമയ”ന്തിആദീസു.

ഉപസഗ്ഗനിപാതാനം വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ തദത്ഥജോതനഭാവേന പവത്തനതോ ഗത-സദ്ദോയേവ അവഗതത്ഥം അതീതത്ഥഞ്ച വദതീതി ആഹ **“ഗതോതി അവഗതോ അതീതോ”**തി. അഥ വാ അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ സമ്ബോധി, ഏത്ഥന്തരേ മഹാബോധിയാനപടിപത്തിയാ ഹാനഠാനസംകിലേസനിവത്തീനം അഭാവതോ യഥാ പണിധാനം, തഥാ ഗതോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം പടിപന്നോതി **തഥാഗതോ.** അഥ വാ മഹിദ്ധികതായ, പടിസമ്ഭിദാനം ഉക്കംസാധിഗമേന അനാവരണതായ ച കത്ഥചി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാ രുചി, തഥാ കായവചീചിത്താനം ഗതാനി ഗമനാനി പവത്തിയോ ഏതസ്സാതി **തഥാഗതോ.** യസ്മാ ച ലോകേ വിധയുത്തഗതപകാര-സദ്ദാ സമാനത്ഥാ ദിസ്സന്തി, തസ്മാ യഥാ വിധാ വിപസ്സീആദയോ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാ വിധോതി **തഥാഗതോ.** യഥാ യുത്താ ച തേ ഭഗവന്തോ അയമ്പി ഭഗവാ തഥാ യുത്തോതി **തഥാഗതോ.** അഥ വാ യസ്മാ സച്ചം തച്ഛം തഥന്തി ഞാണസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ തഥേന ഞാണേന ആഗതോതി **തഥാഗതോ**തി. ഏവമ്പി തഥാഗത-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ -

“പഹായ കാമാദിമലേ യഥാ ഗതാ,
സമാധിഞാണേഹി വിപസ്സിആദയോ;
മഹേസിനോ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാഗതോ തേന **തഥാഗതോ** മതോ.

തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോ സമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;

അനഞ്ഞനേയ്യേന യതോ വിഭാവിതാ,
യാഥാവതോ തേന ജിനോ **തഥാഗതോ.**

അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,
ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്തഭേദം തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായനുലോമ മത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യ ഇരിയതി,
തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ.

യഥാഭിനീഹാരമതോ യഥാരുചി,
പവത്തവാചാതനുചിത്തഭാവതോ;
യഥാവിധാ യേന പുരാ മഹേസിനോ,
തഥാവിധോ തേന ജിനോ **തഥാഗതോ**"തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩.വ്വ);

സങ്ഗഹഗാഥാ മുഖമത്തമേവ. കസ്മാ? അപ്പമാദപദം വിയ സകലധമ്മപടിപത്തിയാ സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം സങ്ഗാഹകത്താ. തേനേവാഹ **"സബ്ബാകാരേനാ"**തിആദി.

"തം കതമന്തി പുച്ഛതീ"തി ഏതേന "കതമഞ്ച തം ഭിക്ഖവേ"തിആദിവചനസ്സ സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാഭാവോ ദസ്സിതോ അവിസേസതോ ഹി തസ്സ പുച്ഛാവിസേസഭാവഞാപനത്ഥം മഹാനിദ്ദേസേ ആഗതാ സബ്ബാവ പുച്ഛാ അത്ഥുദ്ധാരനയേന ദസ്സേതി **"തത്ഥ പുച്ഛാ നാമാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി "തം കതമന്തി പുച്ഛതീ"തി ഏത്ഥ യദേതം സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാവചനം, തസ്മിം.

ലക്ഖണന്തി ഞാതും ഇച്ഛിതോ യോ കോചി സഭാവോ. **"അഞ്ഞാത"**ന്തി യേന കേനചി ഞാണേന അഞ്ഞാതഭാവമാഹ, **"അദിട്ഠ"**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം വിയ അദിട്ഠതം. **"അതുലിത"**ന്തി "ഏത്തകമേത"ന്തി തുലനഭൂതേന അതുലിതതം, **"അതീരിത"**ന്തി തീരണഭൂതേന അകതഞാണകിരിയാസമാപനതം, **"അവിഭൂത"**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭാവം, **"അവിഭാവിത"**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതഭാവം. അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ.** ദിട്ഠം സംസന്ദീയതി ഏതായാതി **ദിട്ഠസംസന്ദനാ,** സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. വിമതി ഛിജ്ജതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ.** അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ**. "തം കിം മഞ്ഞഥ ഭിക്ഖവേ"തിആദി പുച്ഛായ ഹി "കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീ"തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. **കഥേതുകമ്യതാ**തി കഥേതുകമ്യതായ.

വ്വ. സരസേനേവ പതനസഭാവസ്സ അന്തരാ ഏവ അതീവ പാതനം **അതിപാതോ,** സണികം പതിതും അദത്വാ സീഘം പാതനന്തി അത്ഥോ. അതിക്കമ്മ വാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതനം **അതിപാതോ. സത്തോ**തി ഖന്ധസന്താനോ. തത്ഥ ഹി സത്തപഞ്ഞത്തി. **ജീവിതിന്ദ്രിയ**ന്തി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയേ ഹി വികോപിതേ ഇതരമ്പി തംസമ്ബന്ധതായ വിനസ്സതി. കസ്മാ പനേത്ഥ "പാണസ്സ അതിപാതോ, പാണോതി ചേത്ഥ വോഹാരതോ സത്തോ"തി ച ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, നനു നിരവസേസാനം പാണാനം അതിപാതതോ വിരതി ഇധ അധിപ്പേതാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീതി സബ്ബേ പാണഭൂതേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ചൂളസീലവണ്ണനാ) ബഹുവചനനിദ്ദേസന്തി? സച്ചമേതം, പാണഭാവസാമഞ്ഞവസേന പനേത്ഥ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, സബ്ബസദ്ദസന്നിധാനേന തത്ഥ പുഥുത്തം വിഞ്ഞായമാനമേവാതി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസം അകത്വാ ഭേദവചനിച്ഛാവസേന ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോതി . കിഞ്ച ഭിയ്യോസാമഞ്ഞതോ സംവരസമാദാനം, തബ്ബിസേസതോ സംവരഭേദോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ഞാപനത്ഥം അയം വചനഭേദോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. യായ ചേതനായ വത്തമാനസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ നിസ്സയഭൂതേസു മഹാഭൂതേസു ഉപക്കമകരണഹേതു തം മഹാഭൂതപ്പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകമഹാഭൂതാ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തി, സാ താദിസപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പാണാതിപാതോ. ലദ്ധുപക്കമാനി ഹി ഭൂതാനി ഇതരഭൂതാനി വിയ ന വിസദാനീതി സമാനജാതിയാനം കാരണം ന ഹോന്തീതി. **"കായവചീദ്വാരാന"**ന്തി ഏതേന മനോദ്വാരേ പവത്തായ വധകചേതനായ പാണാതിപാതഭാവം പടിക്ഖിപതി.

പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി മഹാസാവജ്ജതാ തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. യഥാധിപ്പേതസ്സ ഹി പയോഗസ്സ സഹസാ നിപ്ഫാദനവസേന കിച്ചസാധികായ ബഹുക്ഖത്തും പവത്തജവനേഹി ലദ്ധാസേവനായ ച സന്നിട്ഠാപകചേതനായ വസേന പയോഗസ്സ മഹന്തഭാവോ. സതിപി കദാചി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച പാണേ പയോഗസ്സ സമഭാവേ മഹന്തം ഹനന്തസ്സ ചേതനാ തിബ്ബതരാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്ഥുസ്സ മഹന്തഭാവോ. ഇതി ഉഭയം പേതം ചേതനായ ബലവഭാവേനേവ ഹോതി. തഥാ ഹി ഹന്തബ്ബസ്സ മഹാഗുണഭാവേന തത്ഥ പവത്തഉപകാരചേതനാ വിയ ഖേത്തവിസേസനിബ്ബത്തിയാ അപകാരചേതനാപി ബലവതീ, തിബ്ബതരാ ച ഉപ്പജ്ജതീതി തസ്സാ മഹാസാവജ്ജതാ ദട്ഠബ്ബാ. തസ്മാ പയോഗവത്ഥുആദിപച്ചയാനം അമഹത്തേപി മഹാഗുണതാദിപച്ചയേഹി ചേതനായ ബലവഭാവാദിവസേനേവ മഹാസാവജ്ജഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

സമ്ഭരീയന്തി ഏതേഹീതി **സമ്ഭാരാ,** അങ്ഗാനി. തേസു പാണസഞ്ഞിതാവധകചിത്താനി പുബ്ബഭാഗിയാനിപി ഹോന്തി. **ഉപക്കമോ** വധകചേതനാസമുട്ഠാപിതോ. പഞ്ചസമ്ഭാരവതീ പാണാതിപാതചേതനാതി സാ പഞ്ചസമ്ഭാരവിനിമുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. **വിജ്ജാമയോ** മന്തപരിജപ്പനപയോഗോ ആഥബ്ബണികാദീനം വിയ. **ഇദ്ധിമയോ** കമ്മവിപാകജിദ്ധിമയോ ദാഠാകോടകാദീനം വിയ. **അതിവിയ പപഞ്ചോ**തി അതിമഹാവിത്ഥാരോ.

ഏത്ഥാഹ - ഖണേ ഖണേ നിരുജ്ഝനസഭാവേസു സങ്ഖാരേസു കോ ഹന്തി, കോ വാ ഹഞ്ഞതി, യദി ചിത്തചേതസികസന്താനോ, സോ അരൂപതായ ന ഛേദനഭേദനാദിവസേന വികോപനസമത്ഥോ, നാപി വികോപനീയോ, അഥ രൂപസന്താനോ, സോ അചേതനതായ കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമോതി ന തത്ഥ ഛേദനാദിനാ പാണാതിപാതോ ലബ്ഭതി യഥാ മതസരീരേ, പയോഗോപി പാണാതിപാതസ്സ പഹരണപ്പകാരാദി അതീതേസു വാ സങ്ഖാരേസു ഭവേയ്യ അനാഗതേസു വാ പച്ചുപ്പന്നേസു വാ, തത്ഥ ന താവ അതീതാനാഗതേസു സമ്ഭവതി തേസം അഭാവതോ, പച്ചുപ്പന്നേസു ച സങ്ഖാരാനം ഖണികത്താ സരസേനേവ നിരുജ്ഝനസഭാവതായ വിനാസാഭിമുഖേസു നിപ്പയോജനോ പയോഗോ

സിയാ, വിനാസസ്സ ച കാരണരഹിതത്താ ന പഹരണപ്പകാരാദിപയോഗഹേതുകം മരണം, നിരീഹകതായ ച സങ്ഖാരാനം കസ്സ സോ പയോഗോ, ഖണികത്താ വധാധിപ്പായസമകാലഭിജ്ജനകസ്സ കിരിയാപരിയോസാനകാലാനവട്ഠാനതോ കസ്സ വാ പാണാതിപാതകമ്മബദ്ധോതി.

വുച്ചതേ - യഥാവുത്തവധകചേതനാസഹിതോ സങ്ഖാരാനം പുഞ്ജോ സത്തസങ്ഖാതോ ഹന്താ, തേന പവത്തിതവധകപയോഗനിമിത്തം അപഗതുസ്മാവിഞ്ഞാണജീവിതിന്ദ്രിയോ മതവോഹാരപ്പവത്തിനിബന്ധോ യഥാവുത്തവധപ്പയോഗാകരണേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹോ ഹഞ്ഞതി, കേവലോ വാ ചിത്തചേതസികസന്താനോ. വധപ്പയോഗാവിസയഭാവേപി തസ്സ പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപസന്താനാധീനവുത്തിതായ രൂപസന്താനേ പരേന പയോജിതജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകപയോഗവസേന തന്നിബ്ബത്തിവിബന്ധകവിസദിസരൂപുപ്പത്തിയാ വിഹതേ വിച്ഛേദോ ഹോതീതി ന പാണാതിപാതസ്സ അസമ്ഭവോ, നാപി അഹേതുകോ പാണാതിപാതോ, ന ച പയോഗോ നിപ്പയോജനോ പച്ചുപ്പന്നേസു സങ്ഖാരേസു കതപയോഗവസേന തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ സങ്ഖാരകലാപസ്സ തഥാ അനുപ്പത്തിതോ, ഖണികാനം സങ്ഖാരാനം ഖണികമരണസ്സ ഇധ മരണഭാവേന അനധിപ്പേതത്താ, സന്തതിമരണസ്സ ച യഥാവുത്തനയേന സഹേതുകഭാവതോ ന അഹേതുകം മരണം, ന ച കത്തുരഹിതോ പാണാതിപാതപ്പയോഗോ നിരീഹകേസുപി സങ്ഖാരേസു സന്നിഹിതതാമത്തേന ഉപകാരകേസു അത്തനോ അനുരൂപഫലുപ്പാദനനിയതേസു കാരണേസു കത്തുവോഹാരസിദ്ധിതോ യഥാ "പദീപോ പകാസേതി നിസാകരോ ചന്ദിമാ"തി ച, ന ച കേവലസ്സ വധാധിപ്പായസഹഭുനോ ചിത്തചേതസികകലാപസ്സ പാണാതിപാതോ ഇച്ഛിതോ സന്താനവസേന അവട്ഠിതസ്സേവ പടിജാനനതോ, സന്താനവസേന പവത്തമാനാനഞ്ച പദീപാദീനം അത്ഥകിരിയാസിദ്ധി ദിസ്സതീതി അത്ഥേവ പാണാതിപാതേന കമ്മബദ്ധോ. അയഞ്ച വിചാരോ അദിന്നാദാനാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം വിഭാവേതബ്ബോ.

"പഹീനകാലതോ പട്ഠായ വിരതോവാ"തി ഏതേന പഹാനഹേതുകാ ഇധാധിപ്പേതാ സമുച്ഛേദവിരതീതി ദസ്സേതി. കമ്മക്ഖയഞാണേന ഹി പാണാതിപാതദുസ്സീല്യസ്സ പഹീനത്താ ഭഗവാ അച്ചന്തമേവ തതോ പടിവിരതോതി വുച്ചതി സമുച്ഛേദവസേന പഹാനവിരതീനം അധിപ്പേതത്താ. കിഞ്ചാപി പഹാനവിരമണാനം പുരിമപച്ഛിമകാലതാ നത്ഥി, മഗ്ഗധമ്മാനം പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനം സമ്മാവാചാദീനഞ്ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ അപേക്ഖിതേ സഹജാതാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം പുരിമപച്ഛിമഭാവേനേവ ഹോതീതി ഗഹണപ്പവത്തിആകാരവസേന പച്ചയഭൂതേസു സമ്മാദിട്ഠിആദീസു പഹായകധമ്മേസു പഹാനകിരിയായ പുരിമകാലവോഹാരോ, പച്ചയുപ്പന്നാസു ച വിരതീസു വിരമണകിരിയായ അപരകാലവോഹാരോ ച ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പഹാനം വാ സമുച്ഛേദവസേന, വിരതി പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന യോജേതബ്ബാ. അഥ വാ പാണോ അതിപാതീയതി ഏതേനാതി **പാണാതിപാതോ,** പാണഘാതഹേതുഭൂതോ ധമ്മസമൂഹോ. കോ പനേസോ? അഹിരികാനോത്തപ്പദോസമോഹവിഹിംസാദയോ കിലേസാ. തേ ഹി ഭഗവാ അരിയമഗ്ഗേന പഹായ സമുഗ്ഘാടേത്വാ പാണാതിപാതദുസ്സീല്യതോ അച്ചന്തമേവ പടിവിരതോതി വുച്ചതി കിലേസേസു പഹീനേസു കിലേസനിമിത്തസ്സ കമ്മസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. "അദിന്നാദാനം പഹായാ"തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **വിരതോവാ**തി അവധാരണേന തസ്സാ വിരതിയാ കാലാദിവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. യഥാ ഹി അഞ്ഞേ സമാദിന്നവിരതികാപി അനവട്ഠിതചിത്തതായ ലാഭജീവിതാദിഹേതു സമാദാനം ഭിന്ദന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന സബ്ബസോ പഹീനപാണാതിപാതത്താ അച്ചന്തവിരതോ ഏവാതി. **വീതിക്കമിസ്സാമീ**തി അനവജ്ജധമ്മേഹി വോകിണ്ണാ അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജനകാ ദുബ്ബലാകുസലാ. യസ്മാ പന കായവചീപയോഗം ഉപലഭിത്വാ "ഇമസ്സ കിലേസാ ഉപ്പന്നാ"തി വിഞ്ഞുനാ സക്കാ ഞാതും, തസ്മാ തേ ഇമിനാ പരിയായേന **"ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞേയ്യാ"**തി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. **കായികാ**തി പാണാതിപാതാദിനിപ്ഫാദകേ ബലവാകുസലേ സന്ധായാഹ.

ഗോത്തവസേന ലദ്ധവോഹാരോതി സമ്ബന്ധോ. **ദീപേതും വട്ടതി** ബ്രഹ്മദത്തേന ഭാസിതവണ്ണസ്സ അനുസന്ധിദസ്സനവസേന ഇമിസ്സാ ദേസനായ ആരദ്ധത്താ. തത്ഥായം ദീപനാ - "പാണാതിപാതം പഹായ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സാവകസങ്ഘോ നിഹിതദണ്ഡോ നിഹിതസത്ഥോ"തി വിത്ഥാരേതബ്ബം. നനു ച ധമ്മസ്സാപി വണ്ണോ ബ്രഹ്മദത്തേന ഭാസിതോ? സച്ചം ഭാസിതോ, സോ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധപഭവത്താ, അരിയസങ്ഘാധാരത്താ ച ധമ്മസ്സ ധമ്മാനുഭാവസിദ്ധത്താ ച തേസം തദുഭയദീപനേനേവ ദീപിതോ ഹോതീതി വിസും ന ഉദ്ധടോ. സദ്ധമ്മാനുഭാവേനേവ ഹി ഭഗവാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ച പാണാതിപാതാദിപ്പഹാനസമത്ഥോ അഹോസി, ദേസനാ പന ആദിതോ പട്ഠായ ഏവം ആഗതാതി.

ഏത്ഥായം അധിപ്പായോ - "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേ ച ധമ്മാ"തിആദിനാ അനഞ്ഞസാധാരണേ ബുദ്ധഗുണേ ആരബ്ഭ ഉപരി ദേസനം വഡ്ഢേതുകാമോ ഭഗവാ ആദിതോ പട്ഠായ "തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യാ"തിആദിനാ ബുദ്ധഗുണവസേനേവ ദേസനം ആരഭി, ന ഭിക്ഖുസങ്ഘവസേനാതി. ഏസാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനായ പകതി, യം ഏകരസേനേവ ദേസനം ദസ്സേതും ലബ്ഭമാനസ്സാപി കസ്സചി അഗ്ഗഹണം. തഥാ ഹി രൂപകണ്ഡേ ദുകാദീസു തന്നിദ്ദേസേസു ച ഹദയവത്ഥു ന ഗഹിതം. ഇതരവത്ഥൂഹി അസമാനഗതികത്താ ദേസനാഭേദോ ഹോതീതി. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഏകന്തതോ ചക്ഖാദിനിസ്സയാനി, ന ഏവം മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, നിസ്സിതവസേന ച വത്ഥുദുകാദിദേസനാ പവത്താ "അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു, അത്ഥി രൂപം ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ. യമ്പി ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, തസ്സ വസേന "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ ദുകാദീസു വുച്ചമാനേസുപി ന തദനുരൂപാ ആരമ്മണദുകാദയോ സമ്ഭവന്തി. ന ഹി "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി രൂപം ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണ"ന്തി സക്കാ വത്തുന്തി വത്ഥാരമ്മണദുകാ ഭിന്നഗതികാ സിയുന്തി ന ഏകരസാ ദേസനാ ഭവേയ്യാതി. തഥാ നിക്ഖേപകണ്ഡേ ചിത്തുപ്പാദവിഭാഗേന അവുച്ചമാനത്താ അവിതക്കഅവിചാരപദവിസ്സജ്ജനേ "വിചാരോ ചാ"തി വത്തും ന സക്കാതി അവിതക്കവിചാരമത്തപദവിസ്സജ്ജനേ ലബ്ഭമാനോപി വിതക്കോ ന ഉദ്ധടോ, അഞ്ഞഥാ "വിതക്കോ ചാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ.

ദണ്ഡനസങ്ഖാതസ്സ ദണ്ഡസ്സ പരവിഹേഠനസ്സ വിവജ്ജിതഭാവദീപനത്ഥം ദണ്ഡസത്ഥാനം നിക്ഖേപവചനന്തി ആഹ **"പരൂപഘാതത്ഥായാ"**തിആദി. **വിഹേഠനഭാവതോ**തി വിഹിംസനഭാവതോ. "ഭിക്ഖുസങ്ഘവസേനാപി ദീപേതും വട്ടതീ"തി വുത്തത്താ തമ്പി ഏകദേസേന ദീപേന്തോ **"യം പന ഭിക്ഖൂ"**തിആദിമാഹ.

ലജ്ജീതി ഏത്ഥ വുത്തലജ്ജായ ഓത്തപ്പമ്പി വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി പാപജിഗുച്ഛനം പാപുത്താസനരഹിതം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി. ധമ്മഗരുതായ വാ ബുദ്ധാനം, ധമ്മസ്സ ച അത്താധീനത്താ അത്താധിപതിഭൂതാ ലജ്ജാവ വുത്താ, ന പന ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം. "ദയം മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ"തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ദയാ-

സദ്ദോ “ദയാപന്നോ”തിആദീസു കരുണായ പവത്തതീതി? സച്ചമേതം , അയം പന ദയാ-സദ്ദോ അനുരക്ഖണമത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പവത്തമാനോ മേത്തായ കരുണായ ച പവത്തതീതി ഇധ മേത്തായ പവത്തമാനോ വുത്തോ. മിദതി സിനിയ്ഹതീതി മേത്താ, മേത്താ ഏതസ്സ അത്ഥീതി മേത്തം, മേത്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി മേത്തചിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **മേത്തചിത്തതാ,** മേത്താ ഇച്ചേവ അത്ഥോ. **“സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീ”**തി ഏതേന തസ്സാ വിരതിയാ സത്തവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. **പാണഭൂതേതി** പാണജാതേ. **അനുകമ്പകോതി** കരുണായനകോ. യസ്മാ പന മേത്താ കരുണായ വിസേസപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **“തായ ഏവ ദയാപന്നതായാ”**തി. ഏവം യേഹി ധമ്മേഹി പാണാതിപാതാ വിരതി സമ്പജ്ജതി, തേഹി ലജ്ജാമേത്താകരുണാഹി സമങ്ഗീഭാവോ ദസ്സിതോ. **വിഹരതീതി** ഏവംഭൂതോ ഹുത്വാ ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ ഉപ്പന്നം ദുക്ഖം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഹരതി പവത്തേതി, അത്തഭാവം വാ യാപേതീതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **“ഇരിയതി യപേതി യാപേതി പാലേതീ”**തി.

ആചാരസീലമത്തകന്തി സാധുജനാചാരസീലമത്തകം, തേന ഇന്ദ്രിയസംവരാദിഗുണേഹിപി ലോകിയപുഥുജ്ജനോ തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വത്തും ന സക്കോതീതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരപച്ചയപരിഭോഗസീലാനി ഇധ സീലകഥായം ന വിഭത്താനി.

പരസംഹരണന്തി പരസ്സ സന്തകഹരണം. ഥേനോ വുച്ചതി ചോരോ, തസ്സ ഭാവോ **ഥേയ്യം.** ഇധാപി ഖുദ്ദകേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, മഹന്തേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? പയോഗമഹന്തതായ, വത്ഥുഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജം, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജന്തി അയമ്പി നയോ യോജേതബ്ബോ.

സാഹത്ഥികാദയോതി ഏത്ഥ മന്തപരിജപ്പനേന പരസന്തകഹരണം വിജ്ജാമയോ, വിനാ മന്തേന കായവചീപയോഗേന പരസന്തകസ്സ ആകഡ്ഢനം താദിസഇദ്ധാനുഭാവേന ഇദ്ധിമയോ പയോഗോ.

സേസന്തി “പഹായ പടിവിരതോ”തി ഏവമാദികം. തഞ്ഹി പുബ്ബേ വുത്തനയം. കിഞ്ചാപി നയിധ സിക്ഖാപദവോഹാരേന വിരതി വുത്താ, ഇതോ അഞ്ഞേസു പന സുത്തപദേസേസു വിനയാഭിധമ്മേസു ച പവത്തവോഹാരേന വിരതിയോ ചേതനാ ച അധിസീലസിക്ഖാദീനം അധിട്ഠാനഭാവതോ, തേസു അഞ്ഞതരകോട്ഠാസഭാവതോ ച സിക്ഖാപദന്തി ആഹ **“പഠമസിക്ഖാപദേ”**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ “ലജ്ജീ ദയാപന്നോ”തി ന വുത്തം, അധികാരവസേന പന അത്ഥതോ വാ വുത്തമേവാതി വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി ലജ്ജാദയോ പാണാതിപാതപ്പഹാനസ്സ വിസേസപ്പച്ചയോ, ഏവം അദിന്നാദാനപ്പഹാനസ്സാപീതി, തസ്മാ സാപി പാളി ആനേത്വാ വത്തബ്ബാ. ഏസേവ നയോ ഇതോ പരേസുപി. അഥ വാ “സുചിഭൂതേനാ”തി ഏതേന ഹിരോത്തപ്പാദീഹി സമന്നാഗമോ, അഹിരികാദീനഞ്ച പഹാനം വുത്തമേവാതി “ലജ്ജീ”തിആദി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അസേട്ഠചരിയന്തി അസേട്ഠാനം ഹീനാനം, അസേട്ഠം വാ ലാമകം നിഹീനം വുത്തിം, മേഥുനന്തി അത്ഥോ. **“ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ആചാര”**ന്തി മേഥുനവിരതിമാഹ. **“ആരാചാരീ മേഥുനാ”**തി ഏതേന “ഇധ ബ്രാഹ്മണ ഏകച്ചോ...പേ... ന ഹേവ ഖോ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ദ്വയംദ്വയസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനം സാദിയതി, സോ തം അസ്സാദേതി, തം നികാമേതി, തേന ച വിത്തിം ആപജ്ജതീ”തിആദിനാ (അം° നി° ൭.൫൦) വുത്താ സത്തവിധമേഥുനസംയോഗാപി പടിവിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ഇധാപി അസദ്ധമ്മസേവനാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ അബ്രഹ്മചരിയം, മിച്ഛാചാരേ പന അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാതി യോജേതബ്ബം. തത്ഥ അഗമനീയട്ഠാനം നാമ പുരിസാനം മാതുരക്ഖിതാദയോ ദസ, ധനക്കീതാദയോ ദസാതി വീസതി ഇത്ഥിയോ. ഇത്ഥീസു പന ദസന്നം ധനക്കിതാദീനം സാരക്ഖസപരിദണ്ഡാനഞ്ച വസേന ദ്വാദസന്നം അഞ്ഞേ പുരിസാ. ഗുണവിരഹിതേ വിപ്പടിപത്തി അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാഗുണേ മഹാസാവജ്ജാ. ഗുണരഹിതേപി ച അഭിഭവിത്വാ പവത്തി മഹാസാവജ്ജാ, ഉഭിന്നം സമാനച്ഛന്ദഭാവേപി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജാ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജാതി വേദിതബ്ബാ. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ സേവേതുകാമതാചിത്തം, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തീതി. മിച്ഛാചാരേ പന അഗമനീയട്ഠാനതാ, സേവനാചിത്തം മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തി, സാദിയനഞ്ചാതി ചത്താരോ. “അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനേ സതിപി പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ അഭിഭുയ്യമാനസ്സ മിച്ഛാചാരോ ന ഹോതീ”തി വദന്തി. സേവനാചിത്തേ സതി പയോഗാഭാവോ ന പമാണം ഇത്ഥിയാ സേവനാപയോഗസ്സ യേഭുയ്യേന അഭാവതോ, ഇത്ഥിയാ പുരേതരം ഉപട്ഠാപിതസേവനാചിത്തായപി മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി ആപജ്ജതി പയോഗാഭാവതോ. തസ്മാ പുരിസസ്സ വസേന ഉക്കംസതോ ചത്താരോ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം, അഞ്ഞഥാ ഇത്ഥിയാ പുരിസകിച്ചകരണകാലേ പുരിസസ്സപി സേവനാപയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി ഏകേ. ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ തയോ, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ തയോ, അനവസേസഗ്ഗഹണേന പന ചത്താരോതി. ഏകോ പയോഗോ സാഹത്ഥികോവ.

൯. കമ്മപഥപ്പത്തം ദസ്സേതും **“അത്ഥഭഞ്ജനകോ”**തി വുത്തം. **വചീപയോഗോ കായപയോഗോ വാതി** **മുസാ**-സദ്ദസ്സ കിരിയാപധാനതം ദസ്സേതി. **വിസംവാദനാധിപ്പായോ** പുബ്ബഭാഗക്ഖണേ തങ്ഖണേ ച. വുത്തഞ്ഹി “പുബ്ബേവസ്സ ഹോതി ‘മുസാ ഭണിസ്സ’ന്തി, ഭണന്തസ്സ ഹോതി ‘മുസാ ഭണാമീ’തി” (പാരാ° ൨൦൦). ഏതഞ്ഹി ദ്വയം അങ്ഗഭൂതം, ഇതരം പന ഹോതു വാ മാ വാ, അകാരണമേതം. **അസ്സാതി** വിസംവാദകസ്സ . യഥാവുത്തം പയോഗഭൂതം മുസാ വദതി വിഞ്ഞാപേതി, സമുട്ഠാപേതി വാ ഏതായാതി **ചേതനാ മുസാവാദോ.**

പുരിമനയേ ലക്ഖണസ്സ അബ്യാപിതതായ, മുസാ-സദ്ദസ്സ ച വിസംവദിതബ്ബത്ഥവാചകത്തസമ്ഭവതോ പരിപുണ്ണം കത്വാ മുസാവാദലക്ഖണം ദസ്സേതും **“മുസാതി അഭൂതം അതച്ഛം വത്ഥൂ”**തിആദിനാ ദുതിയനയോ ആരദ്ധോ. ഇമസ്മിഞ്ച നയേ മുസാ വദീയതി വുച്ചതി ഏതായാതി **ചേതനാ മുസാവാദോ. “യമത്ഥം ഭഞ്ജതീ”**തി വത്ഥുവസേന മുസാവാദസ്സ അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതമാഹ. യസ്സ അത്ഥം ഭഞ്ജതി, തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജോതി അദിന്നാദാനേ വിയ ഗുണവസേനാപി യോജേതബ്ബം. കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേനാപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ ലബ്ഭതിയേവ.

അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായ, പൂരണകഥാനയേന ച വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സേവ മുസാവാദോ. തത്ഥ പന ചേതനാ ബലവതീ ന ഹോതീതി അപ്പസാവജ്ജതാ വുത്താ. അപ്പതായ ഊനസ്സ അത്ഥസ്സ പൂരണവസേന പവത്താ കഥാ **പൂരണകഥാ.**

തജ്ജോതി തസ്സാരുപ്പോ, വിസംവാദനാനുരൂപോതി അത്ഥോ. **"വായാമോ"**തി വായാമസീസേന പയോഗമാഹ. വിസംവാദനാധിപ്പായേന പയോഗേ കതേപി പരേന തസ്മിം അത്ഥേ അവിഞ്ഞാതേ വിസംവാദനസ്സ അസിജ്ഝനതോ പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനം ഏകോ സമ്ഭാരോ വുത്തോ. കേചി പന "അഭൂതവചനം വിസംവാദനചിത്തം പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി തയോ സമ്ഭാരാ"തി വദന്തി. **കിരിയാസമുട്ഠാപകചേതനാക്ഖണേയേവ മുസാവാദകകമ്മുനാ ബജ്ഝതി** സന്നിട്ഠാപകചേതനായ നിബ്ബത്തത്താ, സചേപി ദന്ധതായ വിചാരേത്വാ പരോ തമത്ഥം ജാനാതീതി അധിപ്പായോ.

"സച്ചതോ ഥേതതോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൯) വിയ **ഥേത**-സദ്ദോ ഥിരപരിയായോ, ഥിരഭാവോ ച സച്ചവാദിതായ അധികതത്താ കഥാവസേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ഥിരകഥോതി അത്ഥോ"**തി. **നഥിരകഥോതി** യഥാ ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ അനവട്ഠിതസഭാവതായ ന ഥിരാ, ഏവം ന ഥിരാ കഥാ യസ്സ സോ ന ഥിരകഥോതി ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ യഥാ കഥായ ഉപമാ ഹോന്തി, ഏവം യോജേതബ്ബം. ഏസ നയോ **"പാസാണലേഖാ വിയാ"**തിആദീസുപി.

സദ്ധാ അയതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി സദ്ധായോ, സദ്ധായോ ഏവ **സദ്ധായികോ** യഥാ "വേനയികോ"തി (അ॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮). സദ്ധായ വാ അയിതബ്ബോ **സദ്ധായികോ,** സദ്ധേയ്യോതി അത്ഥോ. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി** വിസംവാദനതോതി അധിപ്പായോ.

സുഞ്ഞഭാവന്തി പീതിവിരഹിതതായ രിത്തതം. **സാ പിസുണവാചാതി** യായം യഥാവുത്താ സദ്ദസഭാവാ വാചാ, സാ പിയസുഞ്ഞകരണതോ പിസുണവാചാതി നിരുത്തിനയേന അത്ഥമാഹ. പിസതീതി വാ പിസുണാ, സമഗ്ഗേ സത്തേ അവയവഭൂതേ വഗ്ഗേ ഭിന്നേ കരോതീതി അത്ഥോ.

ഫരുസന്തി സിനേഹാഭാവേന ലൂഖം. **സയമ്പി ഫരുസാതി** ദോമനസ്സസമുട്ഠിതത്താ സഭാവേനപി കക്കസാ. ഏത്ഥ ച ഫരുസം കരോതീതി ഫലൂപചാരേന, ഫരുസയതീതി വാ വാചായ ഫരുസ-സദ്ദപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. **സയമ്പി ഫരുസാതി** പരേസം മമ്മച്ഛേദവസേന പവത്തിയാ ഏകന്തനിട്ഠുരതായ സഭാവേന, കാരണവോഹാരേന ച വാചായ ഫരുസ-സദ്ദപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. തതോയേവ ച **നേവ കണ്ണസുഖാ.** അത്ഥവിപന്നതായ **ന ഹദയങ്ഗമാ.**

യേന സമ്ഫം പലപതീതി യേന പലാപസങ്ഖാതേന നിരത്ഥകവചനേന സുഖം ഹിതഞ്ച ഫലതി വിദരതി വിനാസേതീതി "സമ്ഫ"ന്തി ലദ്ധനാമം അത്തനോ പരേസഞ്ച അനുപകാരകം യം കിഞ്ചി പലപതി.

സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സാതി ലോഭേന ദോസേന വാ വിബാധിതചിത്തസ്സ, ഉപതാപിതചിത്തസ്സ വാ, ദൂസിതചിത്തസ്സാതി അത്ഥോ. **ചേതനാ പിസുണവാചാ** പിസുണം വദന്തി ഏതായാതി. യസ്സ യതോ ഭേദം കരോതി, തേസു അഭിന്നേസു അപ്പസാവജ്ജം, ഭിന്നേസു മഹാസാവജ്ജം, തഥാ കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവിസേസേസു.

യസ്സ പേസുഞ്ഞം ഉപസംഹരതി, സോ ഭിജ്ജതു വാ മാ വാ, തസ്സ അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനമേവ പമാണന്തി ആഹ **"തദത്ഥവിജാനന"**ന്തി, കമ്മപഥപ്പത്തി പന ഭിന്നേ ഏവ.

അനുപ്പദാതാതി അനുബലപ്പദാതാ, അനുവത്തനവസേന വാ പദാതാ. കസ്സ പന അനുവത്തനം പദാനഞ്ച? "സഹിതാന"ന്തി വുത്തത്താ "സന്ധാനസ്സാ"തി വിഞ്ഞായതി. തേനേവാഹ **"സന്ധാനാനുപ്പദാതാ"**തി. യസ്മാ പന അനുവത്തനവസേന സന്ധാനസ്സ പദാനം ആധാനം, രക്ഖണം വാ ദള്ഹീകരണം ഹോതി, തേന വുത്തം **"ദള്ഹീകമ്മം കത്താതി അത്ഥോ"**തി. ആരമന്തി ഏത്ഥാതി **ആരാമോ,** രമിതബ്ബട്ഠാനം . യസ്മാ പന ആകാരേന വിനാപി അയമേവത്ഥോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ വുത്തം **"സമഗ്ഗരാമോതിപി പാളി, അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ"**തി.

മമ്മാനി വിയ മമ്മാനി, യേസു ഫരുസവാചായ ഛുപിതമത്തേസു ദുട്ഠാരൂസു വിയ ഘട്ടിതേസു ചിത്തം അധിമത്തം ദുക്ഖപ്പത്തം ഹോതി. കാനി പന താനി? ജാതിആദീനി അക്കോസവത്ഥൂനി. താനി ഛിജ്ജന്തി, ഭിജ്ജന്തി വാ യേന കായവചീപയോഗേന, സോ **മമ്മച്ഛേദകോ.** ഏകന്തേന ഫരുസചേതനാ ഫരുസവാചാ ഫരുസം വദതി ഏതായാതി. കഥം പന ഏകന്തഫരുസചേതനാ ഹോതി? ദുട്ഠചിത്തതായ. **തസ്സാതി** ഏകന്തഫരുസചേതനായ ഏവ ഫരുസവാചാഭാവസ്സ. **മമ്മച്ഛേദകോ** സവനഫരുസതായാതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസവാചാ ന ഹോതി** കമ്മപഥപ്പത്തത്താ, കമ്മഭാവം പന ന സക്കാ വാരേതുന്തി. ഏവം അന്വയവസേന ചേതനാഫരുസതായ ഫരുസവാചം സാധേത്വാ ഇദാനി തമേവ പടിപക്ഖനയേന സാധേതും **"വചനസണ്ഹതായാ"**തിആദി വുത്തം. **സാ** ഫരുസവാചാ . **യന്തി** യം പുഗ്ഗലം. ഏത്ഥാപി കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താ അപ്പസാവജ്ജാ, ഇതരാ മഹാസാവജ്ജാ, തഥാ കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാഭാവേ. കേചി പന "യം ഉദ്ദിസ്സ ഫരുസവാചാ പയുജ്ജന്തി, തസ്സ സമ്മുഖാവ സീസം ഏതീ"തി, ഏകേ "പരമ്മുഖാപി ഫരുസവാചാ ഹോതിയേവാ"തി വദന്തി. തത്ഥായമധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ - സമ്മുഖാ പയോഗേ അഗാരവാദീനം ബലവഭാവതോ സിയാ ചേതനാ ബലവതീ, പരസ്സ ച തദത്ഥജാനനം, ന തഥാ അസമ്മുഖാതി. യഥാ പന അക്കോസിതേ മതേ ആളഹനേ കതാ ഖമനാ ഉപവാദന്തരായം നിവത്തേതി, ഏവം "പരമ്മുഖാ പയുത്താപി ഫരുസവാചാ ഹോതിയേവാ"തി സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി. **കുപിതചിത്തന്തി** അക്കോസാധിപ്പായേനേവ കുപിതചിത്തം, ന മരണാധിപ്പായേന. മരണാധിപ്പായേന ഹി ചിത്തകോപേ സതി ബ്യാപാദോയേവ ഹോതീതി. **ഏത്ഥാതി** -

> "നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ, ഏകാരോ വത്തതീ രഥോ;
> അനീഘം പസ്സ ആയന്തം, ഛിന്നസോതം അബന്ധന"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭; ഉദാ॰ ൬൫);

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സീലഞ്ഹേത്ഥ "നേലങ്ഗ"ന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ ചിത്തോ ഗഹപതി "നേലങ്ഗന്തി ഖോ ഭന്തേ സീലാനമേതം അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭). **സുകുമാരാതി** അഫരുസതായ മുദുകാ. **പുരസ്സാതി** ഏത്ഥ **പുര**-സദ്ദോ തന്നിവാസീവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ "ഗാമോ ആഗതോ"തിആദീസു വിയ. തേനേവാഹ **"നഗരവാസീന"**ന്തി. മനം അപ്പായതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപാ.** തേന വുത്തം **"ചിത്തവുഡ്ഢികരാ"**തി. **ആസേവനം** ഭാവനം ബഹുലീകരണം. യം ഗാഹയിതും പവത്തിതോ, തേന അഗ്ഗഹിതേ അപ്പസാവജ്ജോ ഗഹിതേ മഹാസാവജ്ജോതി, ഇധാപി കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേനാപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ ലബ്ഭതിയേവ.

"കാലവാദീ"തിആദി സമ്ഫപ്പലാപാ പടിവിരതസ്സ പടിപത്തിദസ്സനം. യഥാ ഹി "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദി പാണാതിപാതപ്പഹാനപടിപത്തിദസ്സനം. "പാണാതിപാതം പഹായ വിഹരതീ"തി ഹി വുത്തേ കഥം പാണാതിപാതപ്പഹാനം ഹോതീതി? അപേക്ഖാസബ്ഭാവതോ "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതീ"തി വുത്തം, സാ പന വിരതി കഥന്തി ആഹ "നിഹിതദണ്ഡോ നിഹിതസത്ഥോ"തി, തഞ്ച ദണ്ഡസത്ഥനിധാനം കഥന്തി വുത്തം

‘‘ലജ്ജീ’’തിആദി, ഏവം ഉത്തരുത്തരം പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ ഉപായസന്ദസ്സനം, തഥാ അദിന്നാദാനാദീസു യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം ‘‘കാലവാദീതിആദി സമ്ഫപ്പലാപാ പടിവിരതസ്സ പടിപത്തിദസ്സന’’ന്തി. അത്ഥസഞ്ഹിതാപി ഹി വാചാ അയുത്തകാലപ്പയോഗേന അത്ഥാവഹാ ന സിയാതി അനത്ഥവിഞ്ഞാപനവാചം അനുലോമേതി, തസ്മാ സമ്ഫപ്പലാപം പജഹന്തേന അകാലവാദിതാ പരിവജ്ജേതബ്ബാതി വുത്തം **“കാലവാദീ”**തി. കാലേന വദന്തേനാപി ഉഭയാനത്ഥസാധനതോ അഭൂതം പരിവജ്ജേതബ്ബന്തി ആഹ **“ഭൂതവാദീ”**തി. ഭൂതഞ്ച വദന്തേന യം ഇധലോകപരലോകഹിതസമ്പാദകം, തദേവ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതും **“അത്ഥവാദീ”**തി വുത്തം. അത്ഥം വദന്തേനാപി ന ലോകിയധമ്മസന്നിസ്സിതമേവ വത്തബ്ബം, അഥ ഖോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതം പീതി ദസ്സേതും **“ധമ്മവാദീ”**തി വുത്തം. യഥാ ച അത്ഥോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതി, തം ദസ്സനത്ഥം **“വിനയവാദീ”**തി വുത്തം. പാതിമോക്ഖസംവരോ സതിസംവരോ ഞാണസംവരോ ഖന്തിസംവരോ വീരിയസംവരോതി ഹി പഞ്ചന്നം സംവരാനം, തദങ്ഗവിനയോ വിക്ഖമ്ഭനവിനയോ സമുച്ഛേദവിനയോ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിനയോ നിസ്സരണവിനയോതി പഞ്ചന്നം വിനയാനഞ്ച വസേന വുച്ചമാനോ അത്ഥോ നിബ്ബാനാധിഗമഹേതുഭാവതോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതീതി.

ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ ച അത്ഥോ വുച്ചമാനോ ദേസനാകോസല്ലേ സതി സോഭതി, കിച്ചകരോ ച ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതും **“നിധാനവതിം വാചം ഭാസിതാ”**തി വുത്തം. ഇദാനി തം ദേസനാകോസല്ലം വിഭാവേതും **“കാലേനാ”**തിആദിമാഹ. അജ്ഝാസയട്ഠുപ്പത്തീനം പുച്ഛായ ച വസേന ഓതിണ്ണേ ദേസനാവിസയേ ഏകംസാദിബ്യാകരണവിഭാഗം സല്ലക്ഖേത്വാ ഠപനാഹേതുദാഹരണസംസന്ദനാനി തംതംകാലാനുരൂപം വിഭാവേന്തിയാ പരിമിതപരിച്ഛിന്നരൂപായ വിപുലതരഗമ്ഭീരുദാരപഹൂതത്ഥവിത്ഥാരസങ്ഗാഹകായ ദേസനായ പരേ യഥാജ്ഝാസയം പരമത്ഥസിദ്ധിയം പതിട്ഠാപേന്തോ ‘‘ദേസനാകുസലോ’’തി വുച്ചതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൧൦. ഏവം പടിപാടിയാ സത്ത മൂലസിക്ഖാപദാനി വിഭജിത്വാ സതിപി അഭിജ്ഝാദിപ്പഹാനസ്സ സംവരസീലസിക്ഖാസങ്ഗഹേ ഉപരിഗുണസങ്ഗഹതോ, ലോകിയപുഥുജ്ജനാവിസയതോ ച ഉത്തരദേസനായ സങ്ഗണ്ഹിതും തം പരിഹരിത്വാ പചുരജനപാകടം ആചാരസീലമേവ വിഭജന്തോ ഭഗവാ **“ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഗാമോ**തി സമൂഹോ. നനു ച രുക്ഖാദയോ ചിത്തരഹിതതായ ന ജീവാ, ചിത്തരഹിതതാ ച പരിപ്ഫന്ദാഭാവതോ , ഛിന്നേ വിരുഹനതോ, വിസദിസജാതികഭാവതോ, ചതുയോനിഅപ്പരിയാപന്നതോ ച വേദിതബ്ബാ, വുഡ്ഢി പന പവാളസിലാലവണാനമ്പി വിജ്ജതീതി ന തേസം ജീവഭാവേ കാരണം, വിസയഗ്ഗഹണഞ്ച പരികപ്പനാമത്തം സുപനം വിയ ചിഞ്ചാദീനം, തഥാ ദോഹളാദയോ, തത്ഥ കസ്മാ ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതി ഇച്ഛിതാതി? സമണസാരുപ്പതോ, സന്നിസ്സിതസത്താനുരക്ഖണതോ ച. തേനേവാഹ ‘‘ജീവസഞ്ഞിനോ ഹി മോഘപുരിസാ മനുസ്സാ രുക്ഖസ്മി’’ന്തിആദി (പാചി॰ ൮൯). **നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സാ**തി അല്ലതിണസ്സ ചേവ അല്ലരുക്ഖാദികസ്സ ച. **ആദി**-സദ്ദേന ഓസധിഗച്ഛലതാദയോ വേദിതബ്ബാ.

ഏകം ഭത്തം ഏകഭത്തം, തം അസ്സ അത്ഥീതി **ഏകഭത്തികോ,** ഏകസ്മിം ദിവസേ ഏകവാരമേവ ഭുഞ്ജനകോ. തയിദം രത്തിഭോജനോപി സിയാതി തന്നിവത്തനത്ഥമാഹ **“രത്തൂപരതോ”**തി. ഏവമ്പി അപരണ്ഹഭോജീപി സിയാ ഏകഭത്തികോതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം **“വിരതോ വികാലഭോജനാ”**തി വുത്തം. അരുണുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികാ, അയം ബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ നാമ, തദഞ്ഞോ വികാലോ. **അട്ഠകഥായം** പന ദുതിയപദേന രത്തിഭോജനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ അപരണ്ഹോ ‘‘വികാലോ’’തി വുത്തോ.

സങ്ഖേപതോ ‘‘സബ്ബപാപസ്സ അകരണ’’ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩; നേത്തി॰ ൩൦, ൫൦, ൧൧൬, ൧൨൪) നയപ്പവത്തം ഭഗവതോ സാസനം അച്ചന്തഛന്ദരാഗപ്പവത്തിതോ നച്ചാദീനം ദസ്സനം ന അനുലോമേതീതി ആഹ **“സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ”**തി. അത്തനാ പയോജിയമാനം, പരേഹി പയോജാപിയമാനഞ്ച നച്ചം നച്ചഭാവസാമഞ്ഞതോ പാളിയം ഏകേനേവ നച്ച-സദ്ദേന ഗഹിതം, തഥാ ഗീതവാദിത-സദ്ദേന ചാതി ആഹ **“നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേനാ”**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഗായനഗായാപനവാദനവാദാപനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. ദസ്സനേന ചേത്ഥ സവനമ്പി സങ്ഗഹിതം വിരൂപേകസേസനയേന. ആലോചനസഭാവതായ വാ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സവനകിരിയായപി ദസ്സനസങ്ഖേപസബ്ഭാവതോ **“ദസ്സനാ”** ഇച്ചേവ വുത്തം. അവിസൂകഭൂതസ്സ ഗീതസ്സ സവനം കദാചി വട്ടതീതി ആഹ **“വിസൂകഭൂതാ ദസ്സനാ”**തി. തഥാ ഹി വുത്തം പരമത്ഥജോതികായ **ഖുദ്ദകപാഠട്ഠകഥായ** (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ പച്ഛിമപഞ്ചസിക്ഖാപദവണ്ണനാ) ‘‘ധമ്മൂപസംഹിതമ്പി ചേത്ഥ ഗീതം വട്ടതി, ഗീതൂപസംഹിതോ ധമ്മോ ന വട്ടതീ’’തി.

ഉച്ചാതി ഉച്ചസദ്ദേന സമാനത്ഥം ഏകം സദ്ദന്തരം, സേതി ഏത്ഥാതി **സയനം.** ഉച്ചാസയനം മഹാസയനഞ്ച സമണസാരുപ്പരഹിതം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **“പമാണാതിക്കന്തം, അകപ്പിയത്ഥരണ”**ന്തി . ആസന്ദാദിആസനഞ്ചേത്ഥ സയനേന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ പന ആധാരേ പടിക്ഖിത്തേ തദാധാരകിരിയാ പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി, തസ്മാ ‘‘ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ’’ ഇച്ചേവ വുത്തം, അത്ഥതോ പന തദുപഭോഗഭൂത നിസജ്ജാനിപജ്ജനേഹി വിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ഉച്ചാസയനസയനമഹാസയനസയനാതി വാ ഏതസ്മിം അത്ഥേ ഏകസേസനയേന അയം നിദ്ദേസോ കതോ യഥാ ‘‘നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന’’ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧). ആസനകിരിയാപുബ്ബകത്താ സയനകിരിയായ സയനഗ്ഗഹണേനേവ ആസനം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

അഞ്ഞേഹി ഗാഹാപനേ ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയനേ ച പടിഗ്ഗഹണത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **“ന ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി, ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദീയതീ”**തി. അഥ വാ തിവിധം പടിഗ്ഗഹണം കായേന വാചായ മനസാ. തത്ഥ കായേന പടിഗ്ഗഹണം ഉഗ്ഗണ്ഹനം, വാചായ പടിഗ്ഗഹണം ഉഗ്ഗഹാപനം, മനസാ പടിഗ്ഗഹണം സാദിയനന്തി തിവിധമ്പി പടിഗ്ഗഹണം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ ഗഹേത്വാ ‘‘പടിഗ്ഗഹണാ’’തി വുത്തന്തി ആഹ **“നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ”**തിആദി. ഏസ നയോ **“ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാ”**തിആദീസുപി. നീവാരാദിഉപധഞ്ഞസ്സ സാലിയാദിമൂലധഞ്ഞന്തോഗധത്താ വുത്തം **“സത്തവിധസ്സാ”**തി. ‘‘അനുജാനാമി ഭിക്ഖവേ പഞ്ച വസാനി ഭേസജ്ജാനി അച്ഛവസം മച്ഛവസം സുസുകാവസം സൂകരവസം ഗദ്രഭവസ’’ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ ഇദം ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതം നാമ, തസ്സ പന ‘‘കാലേ പടിഗ്ഗഹിത’’ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ പടിഗ്ഗഹണം വട്ടതീതി ആഹ **“അഞ്ഞത്ര ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ”**തി.

അക്കമതീതി നിപ്പീളേതി. പുബ്ബഭാഗേ അക്കമതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഹദയ**ന്തി നാളിആദിമാനഭാജനാനം അബ്ഭന്തരം. തിലാദീനം നാളിആദീഹി മിനനകാലേ ഉസ്സാപിതസിഖായേവ **സിഖാ,** തസ്സാ **ഭേദോ** ഹാപനം. **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച.

വധോതി മുട്ഠിപ്പഹാരകസാതാളനാദീഹി ഹിംസനം, വിഹേഠനന്തി അത്ഥോ. വിഹേഠനത്ഥോപി ഹി വധസദ്ദോ ദിസ്സതി ‘‘അത്താനം വധിത്വാ വധിത്വാ’’തിആദീസു (പാചി॰ ൮൮൦). യഥാ ഹി അപ്പടിഗ്ഗഹഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി

പബ്ബജിതേഹി അപ്പടിഗ്ഗഹിതബ്ബവത്ഥുവിസേസഭാവസന്ദസ്സനത്ഥം ഇത്ഥികുമാരിദാസിദാസാദയോ വിഭാഗേന വുത്താ , ഏവം പരസ്സഹരണഭാവതോ അദിന്നാദാനഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി തുലാകൂടാദയോ അദിന്നാദാനവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥം വിഭാഗേന വുത്താ, ന ഏവം പാണാതിപാതപരിയായസ്സ വധസ്സ പുനഗ്ഗഹണേ പയോജനം അത്ഥി. "തത്ഥ സയങ്കാരോ, ഇധ പരംകാരോ"തി ച ന സക്കാ വത്തും "കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ ഛപ്പയോഗാ"തി ച വുത്തത്താ. തസ്മാ യഥാവുത്തോയേവ അത്ഥോ സുന്ദരതരോ. അട്ഠകഥായം പന "വധോതി മാരണ"ന്തി വുത്തം, തമ്പി പോഥനമേവ സന്ധായാതി ച സക്കാ വിഞ്ഞാതും മാരണ-സദ്ദസ്സ വിഹിംസനേപി ദിസ്സനതോ.

ഏത്താവതാതി "പാണാതിപാതം പഹായാ"തിആദിനാ "ഛേദന...പേ॰... സഹസാകാരാ പടിവിരതോ"തി ഏതപരിമാണേന പാഠേന. അന്തരാഭേദം അഗ്ഗഹേത്വാ പാളിയം ആഗതനയേന ഛബ്ബീസതിസിക്ഖാപദസങ്ഗഹം യേഭുയ്യേന സിക്ഖാപദാനം അവിഭത്തത്താ **ചൂളസീലം** നാമ. ദേസനാവസേന ഹി ഇധ ചൂളമജ്ഝിമാദിഭാവോ അധിപ്പേതോ, ന ധമ്മവസേന. തഥാ ഹി ഇധ സങ്ഖിത്തേന ഉദ്ദിട്ഠാനം സിക്ഖാപദാനം അവിഭത്താനം വിഭജനവസേന മജ്ഝിമസീലദേസനാ പവത്താ. തേനേവാഹ **"മജ്ഝിമസീലം വിത്ഥാരേന്തോ"**തി.

ചൂളസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മജ്ഝിമസീലവണ്ണനാ

൧൧. തത്ഥ **യഥാ**തി ഓപമ്മത്ഥേ നിപാതോ. **വാ**തി വികപ്പനത്ഥേ. **പനാ**തി വചനാലങ്കാരേ. **ഏകേ**തി അഞ്ഞേ. **ഭോന്തോ**തി സാധൂനം പിയസമുദാഹാരോ. സാധവോ ഹി പരേ "ഭോന്തോ"തി വാ, "ദേവാനം പിയാ"തി വാ "ആയസ്മന്തോ"തി വാ സമാലപന്തി. യം കിഞ്ചി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതാ **സമണാ.** ജാതിമത്തേന **ബ്രാഹ്മണാ.** ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഉസ്സാഹം കത്വാ മമ വണ്ണം വദമാനോപി പുഥുജ്ജനോ "പാണാതിപാതം പഹായ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദിനാ പരാനുദ്ദേസികനയേന വാ യഥാ പനേകേ ഭോന്തോ സമണബ്രാഹ്മണഭാവം പടിജാനമാനാ, പരേഹി ച തഥാസമ്ഭാവിയമാനാ തദനുരൂപപടിപത്തിം അജാനനതോ, അസമത്ഥതോ ച ന അഭിസമ്ഭുണന്തി, ന ഏവമയം, അയം പന സമണോ ഗോതമോ സബ്ബഥാപി സമണസാരുപ്പപടിപദം പൂരേസിയേവാതി ഏവം അഞ്ഞുദ്ദേസികനയേന വാ സബ്ബഥാപി ആചാരസീലമത്തമേവ വദേയ്യും, ന തദുത്തരിന്തി.

ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭപദേ സദ്ദക്കമേന അപ്പധാനഭൂതോപി ബീജഗാമഭൂതഗാമോ നിദ്ദിസിതബ്ബതായ പധാനഭാവം പടിലഭതി. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോതി ആഹ **"കതമോ സോ ബീജഗാമഭൂതഗാമോ"**തി. തസ്മിഞ്ഹി വിഭത്തേ തബ്ബിസയതായ സമാരമ്ഭോപി വിഭത്തോവ ഹോതീതി . തേനേവാഹ ഭഗവാ **"മൂലബീജ"**ന്തിആദി. മൂലമേവ ബീജം **മൂലബീജം,** മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതിപി **മൂലബീജം.** സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഫളുബീജ**ന്തി പബ്ബബീജം. പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹണസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ **ബീജ**-സദ്ദോ തദത്ഥസംസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി മൂലാദിതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ബീജബീജ"**ന്തി. "രൂപരൂപം , ദുക്ഖദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൭) ച യഥാ. കസ്മാ പനേത്ഥ ബീജഗാമഭൂതഗാമം പുച്ഛിത്വാ ബീജഗാമോ ഏവ വിഭത്തോതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. നനു അവോചുമ്ഹ "മൂലമേവ ബീജം മൂലബീജം, മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതിപി മൂലബീജന്തി". തത്ഥ പുരിമേന ബീജഗാമോ നിദ്ദിട്ഠോ, ദുതിയേന ഭൂതഗാമോ, ദുവിധോപേസ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജന്തി ഏകസേസനയേന വാ പാളിയം നിദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"സബ്ബഞ്ഹേത"**ന്തിആദി.

൧൨. **"സന്നിധികതസ്സാ"**തി ഏതേന "സന്നിധികാരപരിഭോഗ"ന്തി ഏത്ഥ **കാര**-സദ്ദസ്സ കമ്മത്ഥതം ദസ്സേതി. യഥാ വാ "ആചയംഗമിനോ"തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപേന "ആചയഗാമിനോ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧) നിദ്ദേസോ കതോ, ഏവം "സന്നിധികാരം പരിഭോഗ"ന്തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപേന "സന്നിധികാരപരിഭോഗ"ന്തി വുത്തം, സന്നിധിം കത്വാ പരിഭോഗന്തി അത്ഥോ.

സമ്മാ കിലേസേ ലിഖതീതി **സല്ലേഖോ,** സുത്തന്തനയേന പടിപത്തി. പരിയായതി കപ്പിയതീതി **പരിയായോ,** കപ്പിയവാചാനുസാരേന പടിപത്തി. കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ **ആമിസം,** യം കിഞ്ചി ഉപഭോഗാരഹം വത്ഥു. തേനേവാഹ **"ആമിസന്തി വുത്താവസേസ"**ന്തി. നയദസ്സനഞ്ഹേതം സന്നിധിവത്ഥൂനം. **ഉദകകദ്ദമേ**തി ഉദകേ ച കദ്ദമേ ച. **അച്ഛാ**ഥാതി നിസീദഥ. ***ഗീവായാമക***ന്തി ഗീവം ആയമിത്വാ, യഥാ ച ഭുത്തേ അതിഭുത്തതായ ഗീവാ ആയമിതബ്ബാവ ഹോതി, ഏവന്തി അത്ഥോ. **ചതുഭാഗമത്ത**ന്തി കുഡുബമത്തം. **"കപ്പിയകുടിയ"**ന്തിആദി വിനയവസേന വുത്തം.

൧൩. **ഏത്തകമ്പീ**തി വിനിച്ഛയവിചാരണാവത്ഥുകിത്തനമ്പി . **പയോജനമത്തമേവാ**തി പദത്ഥയോജനമത്തമേവ. യസ്സ പന പദസ്സ വിത്ഥാരകഥം വിനാ ന സക്കാ അത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, തത്ഥ വിത്ഥാരകഥാപി പദത്ഥസങ്ഗഹമേവ ഗച്ഛതി. കുതൂഹലവസേന പേക്ഖിതബ്ബതോ **പേക്ഖാ,** നടസത്ഥവിധിനാ നടാനഞ്ച പയോഗോ. നടസമൂഹേന പന ജനസമൂഹേ കരണവസേന **"നടസമജ്ജ"**ന്തി വുത്തം, സാരസമാസേ "പേക്ഖാ മഹ"ന്തി വുത്തം. **ഘനതാളം** നാമ ദണ്ഡമയതാളം, സിലാസലാകതാളം വാ. **ഏകേ**തി സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഇതോ പരേസുപി "ഏകേ"തി ആഗതട്ഠാനേസു. **ചതുരസ്സഅമ്ബണകതാളം** നാമ രുക്ഖസാരദണ്ഡാദീസു യേന കേനചി ചതുരസ്സഅമ്ബണകം കത്വാ ചതൂസു പസ്സേസു ചമ്മേന ഓനന്ധിത്വാ കതവാദിതം. **അബ്ഭോക്കിരണം** രങ്ഗബലീകരണം, യാ "നന്ദീ"തി വുച്ചതി. **സോഭനകര**ന്തി സോഭനകരണം, "സോഭനഘരക"ന്തി സാരസമാസേ വുത്തം. ചണ്ഡാലാനമിദന്തി **ചണ്ഡാലം.** സാണേ ഉദകേന തേമേത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ആകോടനകീളാ **സാണധോവനം. ഇന്ദജാലേനാ**തി അട്ഠിധോവനമന്തം പരിജപ്പിത്വാ യഥാ പരേ അട്ഠീനിയേവ പസ്സന്തി, ഏവം തചാദീനം അന്തരധാപനമായായ. **സകടബ്യൂഹാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ചക്കപദുമകളീരബ്യൂഹാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൧൪. പദാനീതി സാരീനം പതിട്ഠാനട്ഠാനാനി. **ദസപദം** നാമ ദ്വീഹി പന്തീഹി വീസതിയാ പദേഹി കീളനജൂതം. **പാസകം** വുച്ചതി ഛസു പസ്സേസു ഏകേകം യാവ ഛക്കം ദസ്സേത്വാ കതകീളനകം, തം വഡ്ഢേത്വാ യഥാലദ്ധം ഏകകാദിവസേന സാരിയോ അപനേന്താ ഉപനേന്താ ച കീളന്തി. ഘടേന കീളാ **ഘടികാ**തി ഏകേ. ബഹൂസു സലാകാസു വിസേസരഹിതം ഏകം സലാകം ഗഹേത്വാ താസു പക്ഖിപിത്വാ പുന തസ്സേവ ഉദ്ധരണം **സലാകഹത്ഥ**ന്തി ഏകേ. പണ്ണേന വംസാകാരേന കതാ **നാളികാ.** തേനേവാഹ **"തം ധമന്താ"**തി. "പുച്ഛന്തസ്സ മുഖാഗതം അക്ഖരം ഗഹേത്വാ നട്ഠമുത്തി ലാഭാലാഭാദിജാനനകീളാ **അക്ഖരികാ"**തിപി വദന്തി. "വാദിതാനുരൂപം നച്ചനം ഗായനം വാ **യഥാവജ്ജം"** തിപി വദന്തി. "ഏവം കതേ ജയോ ഭവിസ്സതി, അഞ്ഞഥാ പരാജയോ"തി ജയപരാജയേ പുരക്ഖത്വാ പയോഗകരണവസേന പരിഹാരപഥാദീനമ്പി **ജൂതപമാദട്ഠാനഭാവോ** വേദിതബ്ബോ. പങ്ഗചീരാദീഹിപി വംസാദീഹി

കാതബ്ബകിച്ചസിദ്ധിഅസിദ്ധിജയപരാജയാവഹോ പയോഗോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **"യഥാവജ്ജ"**ന്തി ച കാണാദീഹി സദിസതാകാരദസ്സനേഹി ജയപരാജയവസേന ജൂതകീളിതഭാവേന വുത്തം.

൧൫. **വാളരൂപാനീ**തി ആഹരിമാനി വാളരൂപാനി. "അകപ്പിയമഞ്ചോവ **പല്ലങ്കോ**"തി സാരസമാസേ. **വാനവിചിത്ത**ന്തി ഭിത്തിച്ഛദ്ദാദിവസേന വാനേന വിചിത്രം. രുക്ഖതൂലലതാതൂലപോടകിതൂലാനം വസേന **തിണ്ണം തൂലാനം.** ഉദ്ദലോമിയം **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച. തഥാ ഏകന്തലോമിയം. **കോസേയ്യകട്ടിസ്സമയ**ന്തി കോസേയ്യകസ്സടമയം. **സുദ്ധകോസേയ്യ**ന്തി രതനപരിസിബ്ബനരഹിതം. **"ഠപേത്വാ തൂലിക"**ന്തി ഏതേന രതനപരിസിബ്ബനരഹിതാപി തൂലികാ ന വട്ടതീതി ദീപേതി. **"രതനപരിസിബ്ബിതാനീ"**തി ഇമിനാ യാനി രതനപരിസിബ്ബിതാനി, താനി ഭൂമത്ഥരണവസേന, യഥാനുരൂപം മഞ്ചപീഠാദീസു ച ഉപനേതും വട്ടതീതി ദീപിതം ഹോതി. **അജിനചമ്മേഹീ**തി അജിനമിഗചമ്മേഹി. താനി കിര ചമ്മാനി സുഖുമാനി, തസ്മാ ദുപട്ടതിപട്ടാനി കത്വാ സിബ്ബന്തി. തേന വുത്തം **"അജിനപ്പവേണീ"**തി. **വുത്തനയേനാ**തി വിനയേ വുത്തനയേന.

൧൬. **അലങ്കാരഞ്ജനമേവ** ന ഭേസജ്ജം മണ്ഡനാനുയോഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ. മാലാ-സദ്ദോ സാസനേ സുദ്ധപുപ്ഫേസുപി നിരുള്ഹോതി ആഹ **"ബദ്ധമാലാ വാ"**തി. **മത്തികകക്ക**ന്തി ഓസധേഹി അഭിസങ്ഖതം യോഗമത്തികകക്കം. **ചലിതേ**തി കുപിതേ. **ലോഹിതേ സന്നിസിന്നേ**തി ദുട്ഠലോഹിതേ ഖീണേ.

൧൭. ദുഗ്ഗതിതോ സംസാരതോ ച നിയ്യാതി ഏതേനാതി നിയ്യാനം, സഗ്ഗമഗ്ഗോ മോക്ഖമഗ്ഗോ ച. തം നിയ്യാനം അരഹതി, നിയ്യാനേ വാ നിയുത്താ, നിയ്യാനം വാ ഫലഭൂതം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി നിയ്യാനികാ, വചീദുച്ചരിതസംകിലേസതോ നിയ്യാതീതി വാ ഈ-കാരസ്സ രസ്സത്തം, യ-കാരസ്സ ച ക-കാരം കത്വാ നിയ്യാനികാ, ചേതനായ സദ്ധിം സമ്ഫപ്പലാപാ വേരമണി. തപ്പടിപക്ഖതോ അനിയ്യാനികാ, തസ്സാ ഭാവോ അനിയ്യാനികത്തം, തസ്മാ **അനിയ്യാനികത്താ. തിരച്ഛാനഭൂതാ**തി തിരോകരണഭൂതാ. **കമ്മട്ഠാനഭാവേ**തി അനിച്ചതാപടിസംയുത്തചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവേ. സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥകം,** ഹിതപടിസംയുത്തന്തി അത്ഥോ. **വിസിഖാ**തി ഘരസന്നിവേസോ, വിസിഖാഗഹണേന ച തന്നിവാസിനോ ഗഹിതാ "ഗാമോ ആഗതോ"തിആദീസു വിയ. തേനേവാഹ "സൂരാ സമത്ഥാ"തി, "സദ്ധാ പസന്നാ"തി ച. കുമ്ഭട്ഠാനാപദേസേന കുമ്ഭദാസിയോ വുത്താതി ആഹ **"കുമ്ഭദാസീകഥാ വാ"**തി. ഉപ്പത്തിഠിതിസമ്ഭാരാദിവസേന ലോകം അക്ഖായതീതി **ലോകക്ഖായികാ.**

൧൮. **സഹിത**ന്തി പുബ്ബാപരാവിരുദ്ധം.

൧൯. ദൂതസ്സ കമ്മം ദൂതേയ്യം, തസ്സ കഥാ **ദൂതേയ്യകഥാ.**

൨൦. **തിവിധേനാ**തി സാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥസന്നിസ്സിതപച്ചയപടിസേവനഭേദതോ തിപ്പകാരേന. **വിമ്ഹാപയന്തീ**തി "അഹോ അച്ഛരിയപുരിസോ"തി അത്തനി പരേസം വിമ്ഹയം ഉപ്പാദേന്തി. **ലപന്തീ**തി അത്താനം, ദായകം വാ ഉക്ഖിപിത്വാ യഥാ സോ കിഞ്ചി ദദാതി, ഏവം ഉക്കാചേത്വാ കഥേന്തി. നിമിത്തേന ചരന്തി, നിമിത്തം വാ കരോന്തീതി **നേമിത്തികാ** നിമിത്തന്തി ച പരേസം പച്ചയ ദാനസഞ്ഞുപ്പാദകം കായവചീകമ്മം വുച്ചതി. നിപ്പിംസന്തീതി നിപ്പേസാ, നിപ്പേസായേവ **നിപ്പേസികാ,** നിപ്പേസോതി ച സഠപുരിസോ വിയ ലാഭസക്കാരത്ഥം അക്കോസഖുംസനുപ്പണ്ഡനപരപിട്ഠിമംസികതാദി.

മജ്ഝിമസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാസീലവണ്ണനാ

൨൧. അങ്ഗാനി ആരബ്ഭ പവത്തത്താ അങ്ഗസഹചരിതം സത്ഥം **"അങ്ഗ"**ന്തി വുത്തം. **നിമിത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. കേചി പന **"അങ്ഗ**ന്തി അങ്ഗവികാര"ന്തി വദന്തി, പരേസം അങ്ഗവികാരദസ്സനേനാപി ലാഭാലാഭാദിവിജ്ജാതി. **പണ്ഡുരാജാ**തി ദക്ഖിണാമധുരാധിപതി. **"മഹന്താന"**ന്തി ഏതേന അപ്പകം നിമിത്തം, മഹന്തം നിമിത്തം ഉപ്പാതോതി ദസ്സേതി. **ഇദം നാമ പസ്സതീ**തി യോ വസഭം കുഞ്ജരം പാസാദം പബ്ബതം വാ ആരുള്ഹം സുപിനേ അത്താനം പസ്സതി, തസ്സ ഇദം നാമ ഫലം ഹോതീതി. **സുപിനക**ന്തി സുപിനസത്ഥം. അങ്ഗസമ്പത്തിവിപത്തിദസ്സനമത്തേന ആദിസനം വുത്തം **"അങ്ഗ"**ന്തി ഇമിനാ, **"ലക്ഖണ"**ന്തി ഇമിനാ പന മഹാനുഭാവതാനിപ്ഫാദകഅങ്ഗലക്ഖണവിസേസദസ്സനേനാതി അയമേതേസം വിസേസോതി. **അഹതേ**തി നവേ. **ഇതോ പട്ഠായാ**തി ദേവരക്ഖസമനുസ്സാദിഭേദേന വിവിധവത്ഥഭാഗേ ഇതോ വാ ഏത്തോ വാ സഞ്ചരിന്തേ ഇദം നാമ ഭോഗാദി ഹോതീതി. **ദബ്ബിഹോമാദീനി** ഹോമസ്സുപകരണാദിവിസേസേഹി ഫലവിസേസദസ്സനവസേന പവത്താനി. **അഗ്ഗിഹോമം** വുത്താവസേസസാധനവസേന പവത്തം ഹോമം. **അങ്ഗലട്ഠി**ന്തി സരീരം. അബ്ഭിനോ സത്ഥം **അബ്ഭേയ്യം,** മാസുരക്ഖേന കതോ ഗന്ഥോ **മാസുരക്ഖോ. ഭൂരിവിജ്ജാ** സസ്സബുദ്ധികരണവിജ്ജാതി സാരസമാസേ. **സപക്ഖക...പേ॰... ചതുപ്പദാന**ന്തി പിങ്ഗലമക്ഖികാദിസപക്ഖക ഘരഗോലികാദിഅപക്ഖകദേവമനുസ്സകോഞ്ചാദിദ്വിപദകകണ്ടകജമ്ബുകാദിചതുപ്പദാനം.

൨൨. **"അസുകദിവസേ"**തി "പക്ഖസ്സ ദുതിയേ തതിയേ"തിആദി തിഥിവസേന വുത്തം. **അസുകനക്ഖത്തേനാ**തി രോഹിണീആദിനക്ഖത്തയോഗവസേന.

൨൩. **ഉക്കാനം പതന**ന്തി ഉക്കോഭാസാനം പതനം. വാതസങ്ഘാതേസു ഹി വേഗേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഘട്ടേന്തേസു ദീപകോഭാസോ വിയ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ആകാസതോ പതതി, തത്ഥായം ഉക്കാപാതവോഹാരോ. **അവിസുദ്ധതാ** അബ്ഭമഹികാദീഹി.

൨൪. **ധാരാനുപവേച്ഛനം** വസ്സനം. ഹത്ഥേന അധിപ്പേതവിഞ്ഞാപനം **ഹത്ഥമുദ്ദാ,** തം പന അങ്ഗുലിസങ്കോചനേന ഗണനായേവ. പാരസിക മിലക്ഖകാദയോ വിയ നവന്തവസേന ഗണനാ **അച്ഛിദ്ദകഗണനാ. സടുപ്പാദനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന വോകലനഭാഗഹാരാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ചിന്താവസേനാ**തി വത്ഥും അനുസന്ധിഞ്ച സയമേവ ചിന്തേത്വാ കരണവസേന **ചിന്താകവി** വേദിതബ്ബോ, കിഞ്ചി സുത്വാ സുതേന അസ്സുതം അനുസന്ധേത്വാ കരണവസേന **സുതകവി,** കഞ്ചി അത്ഥം ഉപധാരേത്വാ തസ്സ സങ്ഖിപനവിത്ഥാരണാദിവസേന **അത്ഥകവി,** യം കിഞ്ചി പരേന കതം കബ്ബം നാടകം വാ ദിസ്വാ തം സദിസമേവ അഞ്ഞം അത്തനോ ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന കരണവസേന **പടിഭാനകവി** വേദിതബ്ബോ.

൨൬. പരിഗ്ഗഹഭാവേന ദാരികായ ഗണ്ഹാപനം **ആവാഹനം.** തഥാ ദാപനം **വിവാഹനം.** ദേസന്തരേ ദിഗുണതിഗുണാദിഗഹണവസേന ഭണ്ഡപ്പയോജനം **പയോഗോ.** തത്ഥ വാ അഞ്ഞത്ഥ വാ യഥാകാലപരിച്ഛേദം വഡ്ഢിഗഹണവസേന പയോജനം **ഉദ്ധാരോ.** "ഭണ്ഡമൂലരഹിതാനം വാണിജ്ജം കത്വാ എത്തകേനുദയേന സഹ മൂലം ദേഥാതി ധനദാനം **പയോഗോ,** താവകാലികദാനം **ഉദ്ധാരോ"**തി ച വദന്തി. **തീഹി കാരണേഹീ**തി എത്ഥ വാതേന, പാണകേഹി വാ ഗബ്ഭേ വിനസ്സന്തേ ന പുരിമകമ്മുനാ ഓകാസോ കതോ, തപ്പച്ചയാ കമ്മം വിപച്ചതി. സയമേവ പന കമ്മുനാ ഓകാസേ കതേ ന എകന്തേന വാതോ പാണകാ വാ അപേക്ഖിതബ്ബാതി കമ്മസ്സ വിസും കാരണഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **നിബ്ബാപനീയ**ന്തി ഉപസമകരം. **പടികമ്മ**ന്തി യഥാ തേ ന ഖാദന്തി, തഥാ പടികരണം. **പരിവത്തനത്ഥ**ന്തി ആവുധാദിനാ സഹ ഉക്ഖിത്തഹത്ഥസ്സ ഉക്ഖിപനവസേന പരിവത്തനത്ഥം. ഇച്ഛിതത്ഥസ്സ ദേവതായ കണ്ണേ കഥനവസേന ജപ്പനം **കണ്ണജപ്പന**ന്തി. **ആദിച്ചപാരിചരിയാ**തി കരവീരമാലാഹി പൂജം കത്വാ സകലദിവസം ആദിച്ചാഭിമുഖാവട്ഠാനേന ആദിച്ചസ്സ പരിചരണം. "സിരവ്ഹായന"ന്തി കേചി പഠന്തി, തസ്സത്ഥോമന്തം പരിജപ്പിത്വാ സിരസാ ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ അവ്ഹായനന്തി.

൨൭. **സമിദ്ധികാലേ**തി ആയാചിതസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധികാലേ. **സന്തിപടിസ്സവകമ്മ**ന്തി ദേവതായാചനായ യാ സന്തി പടികത്തബ്ബാ, തസ്സാ പടിഞ്ഞാപടിസ്സവകമ്മകരണം, സന്തിയാ ആയാചനപ്പയോഗോതി അത്ഥോ. **തസ്മി**ന്തി പടിസ്സവഫലഭൂതേ യഥാഭിപത്ഥിതകമ്മസ്മിം, യം "സചേ മേ ഇദം നാമ സമിജ്ഝിസ്സതീ"തി വുത്തം. **തസ്സാ**തി സന്തിപടിസ്സവസ്സ, യോ "പണിധീ"തി ച വുത്തോ. യഥാപടിസ്സവഞ്ഹി ഉപഹാരേ കതേ പണിധി ആയാചനാ കതാ നിയ്യാതിതാ ഹോതീതി. **അച്ഛന്ദികഭാവമത്ത**ന്തി ഇത്ഥിയാ അകാമകഭാവമത്തം. **ലിങ്ഗ**ന്തി പുരിസലിങ്ഗം. **ബലികമ്മകരണം** ഉപദ്ദവപടിബാഹനത്ഥഞ്ചേവ വഡ്ഢിആവഹനത്ഥഞ്ച. **ദോസാന**ന്തി പിത്താദിദോസാനം. എത്ഥ ച **വമന**ന്തി പച്ഛട്ടനം അധിപ്പേതം. **ഉദ്ധംവിരേചന**ന്തി വമനം "ഉദ്ധം ദോസാനം നീഹരണ"ന്തി വുത്തത്താ. തഥാ **വിരേചന**ന്തി വിരേചനമേവ. **അധോവിരേചന**ന്തി പന സുദ്ധിവത്ഥികസാവത്ഥിആദി വത്ഥികിരിയാപി അധിപ്പേതാ "അധോ ദോസാനം നീഹരണ"ന്തി വുത്തത്താ. **സീസവിരേചനം** സേമ്ഹനീഹരണാദി. **പടലാനീ**തി അക്ഖിപടലാനി. **സലാകവേജ്ജകമ്മ**ന്തി അക്ഖിവേജ്ജകമ്മം, ഇദം വുത്താവസേസസാലാകിയസങ്ഗഹണത്ഥം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബന്തി. തപ്പനാദയോപി ഹി സാലാകിയാനേവാതി. മൂലാനി പധാനാനി രോഗൂപസമേ സമത്ഥാനി ഭേസജ്ജാനി **മൂലഭേസജ്ജാനി,** മൂലാനം വാ ബ്യാധീനം ഭേസജ്ജാനി **മൂലഭേസജ്ജാനി.** മൂലാനുബന്ധവസേന ഹി ദുവിധോ ബ്യാധി. മൂലരോഗേ ച തികിച്ഛിതേ യേഭുയ്യേന ഇതരം വൂപസമതീതി. **"കായതികിച്ഛനം ദസ്സേതീ"**തി ഇദം കോമാരഭച്ചസല്ലകത്തസാലാകിയാദികരണവിസേസഭൂതതന്തീനം തത്ഥ തത്ഥ വുത്തത്താ പാരിസേസവസേന വുത്തം, തസ്മാ തദവസേസായ തന്തിയാപി ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. സബ്ബാനി ചേതാനി ആജീവഹേതുകാനിയേവ ഇധാധിപ്പേതാനി "മിച്ഛാജീവേന ജീവികം കപ്പേന്തീ"തി വുത്തത്താ . യം പന തത്ഥ തത്ഥ പാളിയം **"ഇതി വാ"**തി വുത്തം, തത്ഥ **ഇതീ**തി പകാരത്ഥേ നിപാതോ, **വാ**-ഇതി വികപ്പനത്ഥേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി ഇമിനാ പകാരേന, ഇതോ അഞ്ഞേ ന വാതി. തേന യാനി ഇതോ ബാഹിരകപബ്ബജിതാ സിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനാദീനി ജീവികോപായഭൂതാനി ആജീവപകതാ ഉപജീവന്തി, തേസം പരിഗ്ഗഹോ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

മഹാസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബന്തകപ്പികസസ്സതവാദവണ്ണനാ

൨൮. **ഭിക്ഖുസങ്ഘേന വുത്തവണ്ണോ** നാമ "യാവഞ്ചിദം തേന ഭഗവതാ"തിആദിനാ വുത്തവണ്ണോ. എത്ഥായം സമ്ബന്ധോ - ന ഭിക്ഖവേ എത്തകാ എവ ബുദ്ധഗുണാ, യേ തുമ്ഹാകം പാകടാ, അപാകടാ പന "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേ ധമ്മാ"തി വിത്ഥാരോ. തത്ഥ "ഇമേ ദിട്ഠിട്ഠാനാ എവം ഗഹിതാ"തിആദിനാ സസ്സതാദിദിട്ഠിട്ഠാനാനം യഥാഗഹിതാകാരസുഞ്ഞതഭാവപ്പകാസനതോ, "തഞ്ച പജാനനം ന പരാമസതീ"തി സീലാദീനഞ്ച അപരാമാസനിയ്യാനികഭാവദീപനേന നിച്ചസാരാദിവിരഹപ്പകാസനതോ, യാസു വേദനാസു അവീതരാഗതായ ബാഹിരകാനം എതാനി ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതാനി സമ്ഭവന്തി, തേസം പച്ചയഭൂതാനഞ്ച സമ്മോഹാദീനം വേദകകാരകസഭാവാഭാവദസ്സനമുഖേന സബ്ബധമ്മാനം അത്തത്തനിയതാവിരഹദീപനതോ, അനുപാദാപരിനിബ്ബാനദീപനതോ ച അയം ദേസനാ സുഞ്ഞതാവിഭാവനപ്പധാനാതി ആഹ **"സുഞ്ഞതാപകാസനം ആരഭീ"**തി. **പരിയത്തീ**തി വിനയാദിഭേദഭിന്നാ തന്തി. **ദേസനാ**തി തസ്സാ തന്തിയാ മനസാവവത്ഥാപിതായ വിഭാവനാ, യഥാധമ്മം ധമ്മാഭിലാപഭൂതാ വാ പഞ്ഞാപനാ, അനുലോമാദിവസേന വാ കഥനന്തി പരിയത്തിദേസനാനം വിസേസോ പുബ്ബേയേവ വവത്ഥാപിതോതി ആഹ **"ദേസനായം പരിയത്തിയ"**ന്തി. **എവം ആദീസൂ**തി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സച്ചസഭാവസമാധിപഞ്ഞാപകതിപുഞ്ഞആപത്തിഞേയ്യാദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി. തഥാ ഹി അയം ധമ്മ-സദ്ദോ "ചതുന്നം ഭിക്ഖവേ ധമ്മാനം അനനുബോധാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൬; അ॰ നി॰ ൪.൧) സച്ചേ വത്തതി, "കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧) സഭാവേ, "എവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൮) സമാധിമ്ഹി, "സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ, സ വേ പേച്ച ന സോചതീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൯൦) പഞ്ഞായ, "ജാതിധമ്മാനം ഭിക്ഖവേ സത്താനം എവം ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ३.३७३; പടി॰ മ॰ ൧.३३) പകതിയം, "ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സുഖമാവഹാതീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൮൪; ഥേരഗാ॰ ३०३; ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨) പുഞ്ഞേ, "ചത്താരോ പാരാജികാ ധമ്മാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨३३) ആപത്തിയം, "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ३.൫) ഞേയ്യേ വത്തതി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.സുത്തനിക്ഖേപവണ്ണനാ; അഭി॰ അട്ഠ॰ ൧.തികമാതികാപദവണ്ണനാ; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ രതനചങ്കമനകണ്ഡവണ്ണനാ). **ധമ്മാ ഹോന്തീ**തി സുഞ്ഞാ ധമ്മമത്താ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

"ദുദ്ദസാ"തി എതേനേവ തേസം ധമ്മാനം ദുക്ഖോഗാഹതാ പകാസിതാ ഹോതി. സചേ പന കോചി അത്തനോ പമാണം അജാനന്തോ ഞാണേന തേ ധമ്മേ ഓഗാഹിതും ഉസ്സാഹം കരേയ്യ, തസ്സ തം ഞാണം അപ്പതിട്ഠമേവ മകസതുണ്ഡസൂചി വിയ മഹാസമുദ്ദേതി ആഹ **"അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ"**തി. അലബ്ഭനേയ്യാ പതിട്ഠാ എത്ഥാതി അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാതി പദവിഗ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാനം ഓഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യതായ "എത്തകാ എതേ ഈദിസാ ചാ"തി പസ്സിതും ന സക്കാതി വുത്തം **"ഗമ്ഭീരത്താ എവ ദുദ്ദസാ"**തി. യേ പന ദട്ഠുമേവ ന സക്കാ, തേസം ഓഗാഹിത്വാ അനുബുജ്ഝനേ കഥാ എവ നത്ഥീതി ആഹ **"ദുദ്ദസത്താ എവ ദുരനുബോധാ"**തി. സബ്ബപരിളാഹപടിപ്പസ്സദ്ധിമത്ഥകേ സമുപ്പന്നത്താ, നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹസമാപത്തിസമോകിണ്ണത്താ ച **നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹാ. സന്താരമ്മണാനി** മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി അനുപസന്തസഭാവാനം കിലേസാനം സങ്ഖാരാനഞ്ച അഭാവതോ. അഥ വാ സമൂഹതവിക്ഖേപതായ നിച്ചസമാഹിതസ്സ മനസികാരസ്സ വസേന തദാരമ്മണധമ്മാനം സന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസതബ്ബിസയവിഞ്ഞാണാനം അനന്തഭാവോ വിയ. അവിരജ്ഝിത്വാ

നിമിത്തപടിവേധോ വിയ ഇസ്സാസാനം അവിരജ്ഝിത്വാ ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവബോധോ സാദുരസോ മഹാരസോ ച ഹോതീതി ആഹ **അതിത്തികരണട്ഠേനാ**തി. പടിവേധപ്പത്താനം, തേസു ച ബുദ്ധാനംയേവ സബ്ബാകാരേന വിസയഭാവൂപഗമനതോ ന തക്കബുദ്ധിയാ ഗോചരാതി ആഹ **"ഉത്തമഞാണവിസയത്താ"**തിആദി. **"നിപുണാ"**തി ഞേയ്യേസു തിക്ഖവിസദവുത്തിയാ ഛേകാ. യസ്മാ പന സോ ഛേകഭാവോ ആരമ്മണേ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ സുഖുമഞേയ്യഗഹണസമത്ഥതായ സുപാകടോ ഹോതി, തേന വുത്തം **"സണ്ഹസുഖുമസഭാവത്താ"**തി.

അപരോ നയോ - വിനയപണ്ണത്തിആദിഗമ്ഭീരനേയ്യവിഭാവനതോ **ഗമ്ഭീരാ.** കദാചി അസങ്ഖ്യേയ്യമഹാകപ്പേ അതിക്കമിത്വാപി ദുല്ലഭദസ്സനതായ **ദുദ്ദസാ.** ദസ്സനഞ്ചേത്ഥ പഞ്ഞാചക്ഖുവസേനേവ വേദിതബ്ബം. ധമ്മന്വയസങ്ഖാതസ്സ അനുബോധസ്സ കസ്സചിദേവ സമ്ഭവതോ **ദുരനുബോധാ** . സന്തസഭാവതോ, വേനേയ്യാനഞ്ച ഗുണസമ്പദാനം പരിയോസാനത്താ **സന്താ.** അത്തനോ ച പച്ചയേഹി പധാനഭാവം നീതതായ **പണീതാ.** സമധിഗതസച്ചലക്ഖണതായ അതക്കേഹി, അതക്കേന വാ ഞാണേന അവചരിതബ്ബതായ **അതക്കാവചരാ.** നിപുണം, നിപുണേ വാ അത്ഥേ സച്ചപ്പച്ചയാകാരാദിവസേന വിഭാവനതോ **നിപുണാ.** ലോകേ അഗ്ഗപണ്ഡിതേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന വേദീയന്തി പകാസീയന്തീതി **പണ്ഡിതവേദനീയാ.** അനാവരണഞാണപടിലാഭതോ ഹി ഭഗവാ "സബ്ബവിദൂ ഹം അസ്മി, (ധ॰ പ॰ ൩൫൩; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫) ദസബലസമന്നാഗതോ ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൧) അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുതാദിഗുണേ പകാസേതി. തേനേവാഹ **"സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേതീ"**തി.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഫലനിബ്ബാനാനി വിയ സച്ഛികാതബ്ബസഭാവം ന ഹോതി, ആസവക്ഖയഞാണേ പന അധിഗതേ അധിഗതമേവ ഹോതീതി തസ്സ പച്ചക്ഖകരണം സച്ഛികിരിയാതി ആഹ **"അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം കത്വാ"**തി. **അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേനാ**തി ച ഹേതുഅത്ഥേ കരണവചനം, അഭിവിസിട്ഠഞാണാധിഗമഹേതൂതി അത്ഥോ. **അഭിവിസിട്ഠഞാണ**ന്തി വാ പച്ചവേക്ഖണഞാണേ അധിപ്പേതേ കരണവചനമ്പി യുജ്ജതിയേവ. പവേദനഞ്ചേത്ഥ അഞ്ഞാവിസയാനം സച്ചാദീനം ദേസനാകിച്ചസാധനതോ, "ഏകോമ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫) പടിജാനനതോ ച വേദിതബ്ബം. **വദമാനാ**തി ഏത്ഥ സത്തിഅത്ഥോ **മാന**-സദ്ദോ, വത്തും ഉസ്സാഹം കരോന്തോതി അത്ഥോ. ഏവംഭൂതാ ച വത്തുകാമാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"വണ്ണം വത്തുകാമാ"**തി. സാവസേസം വദന്തോപി വിപരീതം വദന്തോ വിയ "സമ്മാ വദതീ"തി ന വത്തബ്ബോതി ആഹ **"അഹാപേത്വാ"**തി, തേന അനവസേസത്ഥോ ഇധ **സമ്മാ**-സദ്ദോതി ദസ്സേതി. **"വത്തും സക്കുണേയ്യു"**ന്തി ഇമിനാ "വദേയ്യു"ന്തി സകത്ഥദീപനഭാവമാഹ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഭഗവതോ ദസബലാദിഞാണാനിപി അനഞ്ഞസാധാരണാനി, സപ്പദേസവിസയത്താ പന തേസം ഞാണാനം ന തേഹി ബുദ്ധഗുണാ അഹാപേത്വാ ഗഹിതാ നാമ ഹോന്തി, നിപ്പദേസവിസയത്താ പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ തസ്മിം ഗഹിതേ സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ ഗഹിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"യേഹി...പേ॰... വദേയ്യു"**ന്തി. പുഥൂനി ആരമ്മണാനി ഏതസ്സാതി **പുഥുആരമ്മണം,** സബ്ബാരമ്മണത്താതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ പുഥുആരമ്മണാരമ്മണതോതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ "പുഥുആരമ്മണതോ"തി വുത്തം, ഏകസ്സ ആരമ്മണ-സദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ "ഓട്ഠമുഖോ കാമാവചര"ന്തി ആദീസു വിയ, തേനസ്സ പുഥുഞാണകിച്ചസാധകതം ദസ്സേതി. തഥാ ഹേതം തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം, പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകഞാണം, ഛസു അസാധാരണഞാണേസു സേസാസാധാരണഞാണാനി, സത്തഅരിയപുഗ്ഗലവിഭാവകഞാണം, അട്ഠസുപി പരിസാസു അകമ്പനഞാണം, നവസത്താവാസപരിജാനനഞാണം, ദസബലഞാണന്തി ഏവമാദീനം അനേകസതസഹസ്സഭേദാനം ഞാണാനം യഥാസമ്ഭവം കിച്ചം സാധേതീതി. **"പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിവസേനാ"**തി ഏതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ കമവുത്തിതം ദസ്സേതി. കമേനാപി ഹി തം വിസയേസു പവത്തതി, ന സകിംയേവ യഥാ ബാഹിരകാ വദന്തി "സകിംയേവ സബ്ബഞ്ഞൂ സബ്ബം ജാനാതി, ന കമേനാ"തി.

യദി ഏവം അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യഭേദസ്സ ഞേയ്യസ്സ പരിച്ഛേദവതാ ഏകേന ഞാണേന നിരവസേസതോ കഥം പടിവേധോതി, കോ വാ ഏവമാഹ "പരിച്ഛേദവന്തം ബുദ്ധഞാണ"ന്തി. അനന്തഞ്ഹി തം ഞാണം ഞേയ്യം വിയ. വുത്തഞ്ഹേതം "യാവതകം ഞേയ്യം താവതകം ഞാണം. യാവതകം ഞാണം, താവതകം ഞേയ്യ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫). ഏവമ്പി ജാതിഭൂമിസഭാവാദിവസേന ദിസാദേസകാലാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നേ ഞേയ്യേ കമേന ഗയ്ഹമാനേ അനവസേസപടിവേധോ ന സമ്ഭവതി യേവാതി, നയിദമേവം. കസ്മാ? യം കിഞ്ചി ഭഗവതാ ഞാതും ഇച്ഛിതം സകലം ഏകദേസോ വാ. തത്ഥ അപ്പടിഹതചാരതായ പച്ചക്ഖതോ ഞാണം പവത്തതി, വിക്ഖേപാഭാവതോ ച ഭഗവാ സബ്ബകാലം സമാഹിതോവ ഞാതും, ഇച്ഛിതസ്സ പച്ചക്ഖഭാവോ ന സക്കാ നിവാരേതും "ആകങ്ഖാപടിബദ്ധം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണ"ന്തിആദി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ, ന ചേത്ഥ ദൂരതോ ചിത്തപടം പസ്സന്താനം വിയ, "സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി വിപസ്സന്താനം വിയ ച അനേകധമ്മാവബോധകാലേ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതീതി ഗഹേതബ്ബം അചിന്തേയ്യാനുഭാവതായ ബുദ്ധഞാണസ്സ. തേനേവാഹ "ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൭). ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനംസബ്ബാകാരേന സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിനോ അനാവരണഞാണസ്സ പടിലാഭേന ഭഗവാ സന്താനേന സബ്ബധമ്മപടിവേധസമത്ഥോ അഹോസി സബ്ബനേയ്യാവരണസ്സ പഹാനതോ, തസ്മാ സബ്ബഞ്ഞൂ, ന സകിംയേവ സബ്ബധമ്മാവബോധതോ , യഥാ സന്താനേന സബ്ബഇന്ധനസ്സ ദഹനസമത്ഥതായ പാവകോ "സബ്ബഭൂ"തി വുച്ചതീതി.

വവത്ഥാപനവചനന്തി സന്നിട്ഠാപനവചനം, അവധാരണവചനന്തി അത്ഥോ. **അഞ്ഞേ വാ**തി ഏത്ഥ അവധാരണേന നിവത്തിതം ദസ്സേതി **"ന പാണാതിപാതാ വേരമണിആദയോ"**തി, അയഞ്ച **ഏവ**-സദ്ദോ അനിയതദേസതായ **ച**-സദ്ദോ വിയ യത്ഥ വുത്തോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥാപി വചനിച്ഛാവസേന ഉപതിട്ഠതീതി ആഹ **"ഗമ്ഭീരാ വാ"**തിആദി. **സബ്ബപദേഹീ**തി യാവ "പണ്ഡിതവേദനീയാ"തി ഇദം പദം, താവ സബ്ബപദേഹി. **സാവകപാരമിഞാണ**ന്തി സാവകാനം ദാനാദിപാരിപൂരിയാ നിപ്ഫന്നം വിജ്ജത്തയഛളഭിഞ്ഞാചതുപ്പടിസമ്ഭിദാദിഭേദം ഞാണം. **തതോ**തി സാവകപാരമിഞാണതോ. **തത്ഥാ**തി സാവകപാരമിഞാണേ. **തതോപീ**തി അനന്തരനിദ്ദിട്ഠതോ പച്ചേകബുദ്ധഞാണതോപി, കോ പന വാദോ സാവകപാരമിഞാണതോതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥായം അത്ഥയോജനാ - കിഞ്ചാപി സാവകപാരമിഞാണം ഹേട്ഠിമസേക്ഖഞാണം പുഥുജ്ജനഞാണഞ്ച ഉപാദായ ഗമ്ഭീരം, പച്ചേകബുദ്ധഞാണം ഉപാദായ ന തഥാ ഗമ്ഭീരന്തി "ഗമ്ഭീരമേവാ"തി ന സക്കാ വത്തും. തഥാ പച്ചേകബുദ്ധഞാണമ്പി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഉപാദായാതി തത്ഥ വവത്ഥാനം ന ലബ്ഭതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മാ പന സാവകപാരമിഞാണാദീനം വിയ കിഞ്ചി ഉപാദായ അഗമ്ഭീരഭാവാഭാവതോ ഗമ്ഭീരാ വാതി. യഥാ ചേത്ഥ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം, ഏവം സാവകപാരമിഞാണം ദുദ്ദസം, പച്ചേകബുദ്ധഞാണം പന തതോ ദുദ്ദസതരന്തി തത്ഥ വവത്ഥാനം നത്ഥീതിആദിനാ വവത്ഥാനസബ്ഭാവോ നേതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"തഥാ ദുദ്ദസാവ...പേ॰... വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

കസ്മാ പനേതം ഏവം ആരദ്ധംതി ഏത്ഥായം അധിപ്പായോ - ഭവതു താവ നിരവസേസബുദ്ധഗുണവിഭാവനൂപായഭാവതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഏകമ്പി പുഥുനിസ്സയാരമ്മണഞാകിച്ചസിദ്ധിയാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേവ ധമ്മാ"തിആദിനാ ബഹുവചനേന ഉദ്ദിട്ഠം, തസ്സ പന വിസ്സജ്ജനം സച്ചപച്ചയാകാരാദിവിസേസവസേന അനഞ്ഞസാധാരണേന വിഭജനനയേന അനാരഭിത്വാ സനിസ്സയാനം ദിട്ഠീനം വിഭജനവസേന കസ്മാ ആരദ്ധന്തി. തത്ഥ യഥാ സച്ചപച്ചയാകാരാദീനം വിഭജനം അനഞ്ഞസാധാരണം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവ വിസയോ, ഏവം നിരവസേസേന ദിട്ഠിഗതവിഭജനമ്പീതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധാനഞ്ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഠാനാനീ**തി കാരണാനി. ***ഗജ്ജിതം മഹന്തം ഹോതീ***തി ദേസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ അനേകവിധതായ, ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ച നാനാനയേഹി പവത്തമാനം ദേസനാഗജ്ജിതം മഹന്തം വിപുലം, ബഹുഭേദഞ്ച ഹോതി. **ഞാണം അനുപവിസതീ**തി തതോ ഏവ ച ദേസനാഞാണം ദേസേതബ്ബധമ്മേ വിഭാഗസോ കുരുമാനം അനുപവിസതി, തേ അനുപവിസ്സ ഠിതം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ.

ബുദ്ധഞാണസ്സ മഹന്തഭാവോ പഞ്ഞായതീതി ഏവംവിധസ്സ നാമ ധമ്മസ്സ ദേസകം പടിവേധകഞ്ചാതി ബുദ്ധാനം ദേസനാഞാണസ്സ പടിവേധഞാണസ്സ ച ഉളാരഭാവോ പാകടോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി "സബ്ബം വചീകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്തീ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫; നേത്തി॰ ൧൫) വചനതോ സബ്ബാപി ഭഗവതോ ദേസനാ ഞാണരഹിതാ നത്ഥി, സീഹസമാനവുത്തിതായ ച സബ്ബത്ഥ സമാനുസ്സാഹപ്പവത്തി ദേസേതബ്ബധമ്മവസേന പന ദേസനാ വിസേസതോ ഞാണേന അനുപവിട്ഠാ ഗമ്ഭീരതരാ ച ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. കഥം പന വിനയപണ്ണത്തിം പത്വാ ദേസനാ തിലക്ഖണാഹതാ സുഞ്ഞതാപടിസംയുത്താ ഹോതീതി? തത്ഥാപി ച സന്നിസിന്നപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം പവത്തമാനാ ദേസനാ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാദിവിഭാവനീ, സബ്ബധമ്മാനം അത്തത്തനിയതാഭാവപ്പകാസനീ ച ഹോതി. തേനേവാഹ **"അനേകപരിയായേന ധമ്മിം കഥം കത്വാ"**തിആദി.

ഭൂമന്തരന്തി ധമ്മാനം അവത്ഥാവിസേസഞ്ച ഠാനവിസേസഞ്ച. തത്ഥ **അവത്ഥാവിസേസോ**സതിആദിധമ്മാനം സതിപട്ഠാനിന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദിഭേദോ. **ഠാനവിസേസോ** കാമാവചരാദിഭേദോ. **പച്ചയാകാര**പദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **സമയന്തര**ന്തി ദിട്ഠിവിസേസോ, നാനാവിഹിതാ ദിട്ഠിയോതി അത്ഥോ, അഞ്ഞസമയം വാ. **ഏവം ഓതിണ്ണേ വത്ഥുസ്മി**ന്തി ഏവം ലഹുകഗരുകാദിവസേന തദനുരൂപേ ഓതിണ്ണേ വത്ഥുസ്മിം **സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനം.**

യദിപി കായാനുപസ്സനാദിവസേന സതിപട്ഠാനാദയോ സുത്തന്തപിടകേപി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬) വിഭത്താ, സുത്തന്തഭാജനീയാദിവസേന പന അഭിധമ്മേയേവ തേ സവിസേസം വിഭത്താതി ആഹ **"ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ...പേ॰... അഭിധമ്മപിടകം വിഭജിത്വാ"**തി. തത്ഥ **"സത്ത ഫസ്സാ"**തി സത്തവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയോഗവസേന വുത്തം. തഥാ **"സത്ത വേദനാ"**തിആദീസുപി. **ലോകുത്തരാ ധമ്മാ നാമാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന വുത്താവസേസം അഭിധമ്മേ ആഗതം ധമ്മാനം വിഭജിതബ്ബാകാരം സങ്ഗണ്ഹാതി. ചതുവീസതി സമന്തപട്ഠാനാനി ഏത്ഥാതി **ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനം,** അഭിധമ്മപിടകം. ഏത്ഥ പച്ചയനയം അഗ്ഗഹേത്വാ ധമ്മവസേനേവ സമന്തപട്ഠാനസ്സ ചതുവീസതിവിധതാ വുത്താ. യഥാഹ -

"തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ. (പട്ഠാ॰ ൧.പച്ചയനിദ്ദേസ ൪൧, ൪൪, ൪൭, ൭൦);

തഥാ -

തികഞ്ച...പേ॰... ഛ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ;
തികഞ്ച...പേ॰... ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ;
തികഞ്ച...പേ॰... പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി. (പട്ഠാ॰ ൧.പച്ചയനിദ്ദേസ ൪൪, ൭൦);

ഏവം ധമ്മവസേന ചതുവീസതിഭേദേസു തികപട്ഠാനാദീസു ഏകേകം പച്ചയനയേന അനുലോമാദിവസേന ചതുബ്ബിധം ഹോതീതി ഛന്നവുതി സമന്തപട്ഠാനാനി. തത്ഥ പന ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനേ കുസലത്തികേ പടിച്ചവാരേ പച്ചയാനുലോമേ ഹേതുമൂലകേ ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാനയാ സത്ത വിസ്സജ്ജനനയാതി ആദിനാ ദസ്സിയമാനാ അനന്തഭേദാ നയാതി ആഹ **"അനന്തനയ"**ന്തി. ഹോതി ചേത്ഥ -

"പട്ഠാനം നാമ പച്ചേകം ധമ്മാനം അനുലോമാദിമ്ഹി തികദുകാദീസു യാ പച്ചയമൂലവിസിട്ഠാ ചതുനയതോ സത്തധാ ഗതീ"തി.

നവഹാകാരേഹീതി ഉപ്പാദാദീഹി നവഹി പച്ചയാകാരേഹി. തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി **ഉപ്പാദോ,** ഉപ്പത്തിയാ കാരണഭാവോ. സതി ച അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന അസതി, തസ്മാ **അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി.** തഥാ അവിജ്ജായ സതി സങ്ഖാരാ പവത്തന്തി ധരന്തി, നിവിസന്തി ച, തേ അവിജ്ജായ സതി ഫലം ഭവാദീസു ഖിപന്തി, ആയൂഹന്തി ഫലുപ്പത്തിയാ ഘടന്തി, സംയുജ്ജന്തി അത്തനോ ഫലേന, യസ്മിം സന്താനേ സയഞ്ച ഉപ്പന്നാ, തം പലിബുന്ധന്തി, പച്ചയന്തരസമവായേ ഉദയന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഹിനോതി ച സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവം ഗച്ഛതി, പടിച്ച അവിജ്ജം സങ്ഖാരാ അയന്തി പവത്തന്തീതി ഏവം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവൂപഗമനവിസേസാ ഉപ്പാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. തഥാ സങ്ഖാരാദീനം വിഞ്ഞാണാദീസു.

ഉപ്പാദട്ഠിതീതിആദീസു ച തിട്ഠതി ഏതേനാതി ഠിതി, കാരണം. ഉപ്പാദോ ഏവ ഠിതി **ഉപ്പാദട്ഠിതി.** ഏസ നയോ സേസേസുപി. യസ്മാ അയോനിസോമനസികാരോ, "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) വചനതോ ആസവാ ച അവിജ്ജായ പച്ചയോ, തസ്മാ വുത്തം **"ഉഭോപേതേ ധമ്മാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ"**തി. **പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ**തി സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജായ ച ഉപ്പാദാദികേ പച്ചയാകാരേ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണവസേന പവത്താ പഞ്ഞാ. **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തി ധമ്മാനം പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയഭാവതോ ധമ്മട്ഠിതിസങ്ഖാതേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഞാണം. പച്ചയധമ്മാ ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദേ "ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി വചനതോ ദ്വാദസ പച്ചയാ. അയഞ്ച നയോ ന പച്ചുപ്പന്നേ ഏവ, അഥ ഖോ അതീതാനാഗതകാലേപി, ന ച അവിജ്ജായ ഏവ സങ്ഖാരേസു, അഥ ഖോ സങ്ഖാരാദീനമ്പി വിഞ്ഞാണാദീസു ലബ്ഭതീതി പരിപുണ്ണം കത്വാ പച്ചയാകാരസ്സ വിഭത്തഭാവം ദസ്സേതും **"അതീതമ്പി**

അദ്ധാന"ന്തിആദി പാളിം ആരഭി. പട്ഠാനേ (പട്ഠാ॰ ൧.പച്ചയനിദ്ദേസ ൧) ദസ്സിതാ ഹേതാദിപച്ചയാ ഏവേത്ഥ ഉപ്പാദാദിപച്ചയാകാരേഹി ഗഹിതാതി തേ യഥാസമ്ഭവം നീഹരിത്വാ യോജേതബ്ബാ, അതിവിത്ഥാരഭയേന പന ന യോജയിമ്ഹ.

തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സാതി തസ്സ തസ്സ സങ്ഖാരാദിപച്ചയുപ്പന്നധമ്മസ്സ. **തഥാ തഥാ പച്ചയഭാവേനാതി** ഉപ്പാദാദിഹേതാദിപച്ചയഭാവേന. അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതവസേന തയോ അദ്ധാ കാലാ ഏതസ്സാതി **തിയദ്ധം.** ഹേതുഫലഫലഹേതുഹേതുഫലവസേന തയോ സന്ധീ ഏതസ്സാതി **തിസന്ധിം.** സങ്ഖിപ്പന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ചാതി സങ്ഖേപോ, കമ്മം വിപാകോ ച. സങ്ഖിപ്പന്തി ഏത്ഥാതി വാ സങ്ഖേപോ, അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ച. കോട്ഠാസപരിയായോ വാ **സങ്ഖേപ**-സദ്ദോ. അതീതേ കമ്മസങ്ഖേപാദിവസേന ചത്താരോ സങ്ഖേപാ ഏതസ്സാതി **ചതുസങ്ഖേപം.** സരൂപതോ അവുത്താപി തസ്മിം തസ്മിം സങ്ഖേപേ ആകിരീയന്തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഗ്ഗഹണേഹി പകാസീയന്തീതി ആകാരാ, അതീതേ ഹേതുആദീനം വാ പകാരാ ആകാരാ, തേ സങ്ഖേപേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ വീസതിആകാരാ ഏതസ്സാതി **വീസതാകാരം.**

ഖത്തിയാദിഭേദേന അനേകഭേദഭിന്നാപി സസ്സതവാദിനോ ജാതിസതസഹസ്സാനുസ്സരണാദിനോ അഭിനിവേസഹേതുനോ വസേന ചത്താരോവ ഹോന്തി , ന തതോ ഉദ്ധം അധോതി സസ്സതവാദാദീനം പരിമാണപരിച്ഛേദസ്സ അനഞ്ഞവിസയതം ദസ്സേതും **"ചത്താരോ ജനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചത്താരോ ജനാതി** ചത്താരോ ജനസമൂഹാ. **ഇദം നിസ്സായാതി** ഇദം ഇദപ്പച്ചയതായ സമ്മാ അഗ്ഗഹണം, തത്ഥാപി ച ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധാനം സന്തതിഘനസ്സ അഭേദിതത്താ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനമ്പി ഭേദനിബന്ധനം നാനത്തനയം അനുപധാരേത്വാ ഗഹിതം ഏകത്തഗ്ഗഹണം നിസ്സായ. **ഇദം ഗണ്ഹന്തീ**തി ഇദം സസ്സതഗ്ഗഹണം അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി, ഇമിനാ നയേന ഏകച്ചസസ്സതവാദാദയോപേത്ഥ യഥാസമ്ഭവം യോജേത്വാ വത്തബ്ബാ. **ഭിന്ദിത്വാതി** "ആതപ്പമന്വായാ"തിആദിനാ വിഭജിത്വാ "തയിദം ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദിനാ വിമദ്ദിത്വാ **നിജ്ജടം നിഗുമ്ബം കത്വാ** ദിട്ഠിജടാവിജടനേന ദിട്ഠിഗുമ്ബവിവരണേന ച.

"തസ്മാ"തിആദിനാ ബുദ്ധഗുണേ ആരബ്ഭ ദേസനായ സമുട്ഠിതത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഉദ്ദിസിത്വാ ദേസനാകുസലോ ഭഗവാ സമയന്തരവിഗ്ഗാഹണവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ വിസ്സജ്ജേതീതി ദസ്സേതി. **"സന്തീ"**തി ഇമിനാ തേസം ദിട്ഠിഗതികാനം വിജ്ജമാനതായ അവിച്ഛിന്നതം, തതോ ച നേസം മിച്ഛാഗാഹതോ സിഥിലകരണവിവേചനേഹി അത്തനോ ദേസനായ കിച്ചകാരിതം, അവിതഥതഞ്ച ദീപേതി ധമ്മരാജാ.

൨൯. അത്ഥീതി "സംവിജ്ജന്തീ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ പുഥുവചനവിസയോ ഏകോ നിപാതോ "അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; മ॰ നി॰ ൩.൧൫൪; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭; ഖു॰ പാ॰ ൩.൧) വിയ. സസ്സതാദിവസേന പുബ്ബന്തം കപ്പേന്തീതി **പുബ്ബന്തകപ്പികാ.** യസ്മാ പന തേ തം പുബ്ബന്തം പുരിമസിദ്ധേഹി തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പേഹി കപ്പേത്വാ, ആസേവനബലവതായ വിചിത്തവുത്തിതായ ച വികപ്പേത്വാ അപരഭാഗസിദ്ധേഹി അഭിനിവേസഭൂതേഹി തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹേഹി ഗണ്ഹന്തി അഭിനിവിസന്തി പരാമസന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"പുബ്ബന്തം കപ്പേത്വാ വികപ്പേത്വാ ഗണ്ഹന്തീ"**തി. തണ്ഹുപാദാനവസേന വാ കപ്പനഗ്ഗഹണാനി വേദിതബ്ബാനി. തണ്ഹാപച്ചയാ ഹി ഉപാദാനം. **കോട്ഠാസേസൂതി** ഏത്ഥ കോട്ഠാസാദീസൂതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പദപൂരണസമീപഉമ്മഗ്ഗാദീസുപി ഹി **അന്ത**-സദ്ദോ ദിസ്സതി. തഥാ ഹി "ഇങ്ഘ ത്വം സുത്തന്തേ വാ ഗാഥായോ വാ അഭിധമ്മം വാ പരിയാപുണസ്സു (പാചി॰ ൪൪൨), സുത്തന്തേ ഓകാസം കാരാപേത്വാ"തി (പാചി॰ ൧൨൨൧) ച ആദീസു പദപൂരണേ അന്ത-സദ്ദോ വത്തതി, ഗാമന്തം ഓസരേയ്യ, (പാരാ॰ ൪൩൯; ചൂളവ॰ ൩൪൩) ഗാമന്തസേനാസന"ന്തിആദീസു സമീപേ , "കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ ഏകോ അന്തോ, അത്ഥീതി ഖോ കച്ചാന അയമേകോ അന്തോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦) ഉമ്മഗ്ഗേതി.

കപ്പ-സദ്ദോ മഹാകപ്പസമന്തഭാവകിലേസകാമവിതക്കകാലപഞ്ഞത്തിസദിസഭാവാദീസു വത്തതീതി ആഹ **"സമ്ബഹുലേസു അത്ഥേസു വത്തതീ"**തി. തഥാ ഹേസ "ചത്താരിമാനി ഭിക്ഖവേ കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൧൫൬) മഹാകപ്പേ വത്തതി, "കേവലകപ്പം വേളുവനം ഓഭാസേത്വാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൯൪) സമന്തഭാവേ, "സങ്കപ്പോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പരാഗോ കാമോ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൧; ചൂളനി॰ ൮) കിലേസകാമേ, "തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൭) വിതക്കേ, "യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) കാലേ, "ഇച്ചായസ്മാ കപ്പോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൦൯൪; ചൂളനി॰ ൧൧൩) പഞ്ഞത്തിയം, "സത്ഥുകപ്പേന വത കിര ഭോ സാവകേന സദ്ധിം മന്തയമാനാ ന ജാനിമ്ഹാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൬൦) സദിസഭാവേ വത്തതീതി. **വുത്തമ്പി ചേതന്തി** മഹാനിദ്ദേസം (മഹാനി॰ ൨൮) സന്ധായാഹ. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാതി** ദിട്ഠിയാ ഉപനിസ്സയഭൂതായ സഹജാതായ അഭിനന്ദനഭൂതായ ച തണ്ഹായ, സസ്സതാദിആകാരേന അഭിനിവിസന്തസ്സ മിച്ഛാഗാഹസ്സ ച വസേന. പുബ്ബേനിവുത്ഥധമ്മവിസയായ കപ്പനായ അധിപ്പേതത്താ അതീതകാലവാചകോ ഇധ പുബ്ബ-സദ്ദോ, രൂപാദിഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ കപ്പനാവത്ഥുനോ അഭാവാ അന്ത-സദ്ദോ ച ഭാഗവാചകോതി ആഹ **"അതീതം ഖന്ധകോട്ഠാസ"**ന്തി. **"കപ്പേത്വാ"**തി ച തസ്മിം പുബ്ബന്തേ തണ്ഹായനാഭിനിവേസാനം സമത്ഥനം പരിനിട്ഠാപനമാഹ. **ഠിതാതി** തസ്സാ ലദ്ധിയാ അവിജഹനം. **ആരബ്ഭാതി** ആലമ്ബിത്വാ. വിസയോ ഹി തസ്സാ ദിട്ഠിയാ പുബ്ബന്തോ. വിസയഭാവതോ ഏവ ഹി സോ തസ്സാ ആഗമനട്ഠാനം, ആരമ്മണപച്ചയോ ചാതി വുത്തം **"ആഗമ്മ പടിച്ചാ"**തി.

അധിവചനപദാനീതി പഞ്ഞത്തിപദാനി. ദാസാദീസു സിരിവഡ്ഢകാദി-സദ്ദാ വിയ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്തിയാ അധിവചനം പഞ്ഞത്തി. അഥ വാ അധി-സദ്ദോ ഉപരിഭാവേ, വുച്ചതീതി വചനം, ഉപരി വചനം അധിവചനം, ഉപാദാഭൂതരൂപാദീനം ഉപരി പഞ്ഞാപിയമാനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ , തസ്മാ പഞ്ഞത്തിദീപകപദാനീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പഞ്ഞത്തിമത്തഞ്ഹേതം വുച്ചതി, യദിദം "അത്താ, ലോകോ"തി ച, ന രൂപവേദനാദയോ വിയ പരമത്ഥോ. അധികവുത്തിതായ വാ അധിവുത്തിയോതി ദിട്ഠിയോ വുച്ചന്തി. അധികഞ്ഹി സഭാവധമ്മേസു സസ്സതാദിം പകതിആദിദബ്ബാദിം ജീവാദിം കായാദിഞ്ച അഭൂതമത്ഥം അജ്ഝാരോപേത്വാ ദിട്ഠിയോ പവത്തന്തീതി.

൩൦. അഭിവദന്തീതി "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൩, ൪൨൭; മ॰ നി॰ ൩.൨൭, ൨൯) അഭിനിവിസിത്വാ വദന്തി "അയം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ"തിആദിനാ വിവദന്തി. അഭിവദനകിരിയായ അജ്ജാപി അവിച്ഛേദഭാവദസ്സനത്ഥം വത്തമാനകാലവചനം. ദിട്ഠി ഏവ **ദിട്ഠിഗതം** "മുത്തഗതം, (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൯; അം॰ നി॰ ൯.൧൧) സങ്ഖാരഗത"ന്തിആദീസു (മഹാനി॰ ൪൧) വിയ. ഗന്തബ്ബാഭാവതോ വാ ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തം, ദിട്ഠിയാ ഗഹണമത്തന്തി അത്ഥോ. ദിട്ഠിപ്പകാരോ വാ **ദിട്ഠിഗതം.** ലോകിയാ ഹി വിധയുത്തഗതപകാര-സദ്ദേ സമാനത്ഥേ ഇച്ഛന്തി.

ഏകേകസ്മിഞ്ച "അത്താ"തി, "ലോകോ"തി ച ഗഹണവിസേസം ഉപാദായ പഞ്ഞാപനം ഹോതീതി ആഹ **"രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം അത്താ ച ലോകോ ചാതി ഗഹേത്വാ"**തി. **അമരം നിച്ചം ധുവ**ന്തി സസ്സതവേവചനാനി. മരണാഭാവേന വാ **അമരം,** ഉപ്പാദാഭാവേന സബ്ബദാപി അത്ഥിതായ **നിച്ചം,** ഥിരട്ഠേന വികാരാഭാവേന **ധുവം. "യഥാഹാ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം നിദ്ദേസപടിസമ്ഭിദാപാളീഹി വിഭാവേതി. അയഞ്ച അത്ഥോ "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, വേദനം, സഞ്ഞം, സങ്ഖാരേ, വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഇമിസ്സാ പഞ്ചവിധായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന വുത്തോ. "രൂപവന്തം അത്താന"ന്തിആദികായ പന പഞ്ചദസവിധായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന ചത്താരോ ചത്താരോ ഖന്ധേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞം "ലോകോ"തി പഞ്ഞപേന്തീതി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതി. തഥാ ഏകം ഖന്ധം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞേ അത്തനോ ഉപഭോഗഭൂതോ ലോകോതി, സസന്തതിപതിതേ വാ ഖന്ധേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞേ "ലോകോ"തി പഞ്ഞപേന്തീതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥാഹ - സസ്സതോ വാദോ ഏതേസന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തേസം അത്താ ലോകോ ച സസ്സതോതി അധിപ്പേതോ, ന വാദോ തി? സച്ചമേതം, സസ്സതസഹചരിതതായ പന "വാദോ സസ്സതോ"തി വുത്തം യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി. സസ്സതോ ഇതി വാദോ ഏതേസന്തി വാ ഇതി-സദ്ദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ സസ്സതം വദന്തി "ഇദമേവ സച്ച"ന്തി അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തീതി സസ്സതവാദാ, സസ്സതദിട്ഠിനോതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ം.൧. **ആതാപനം** കിലേസാനം വിബാധനം പഹാനം. **പദഹനം** കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ ചിത്തസ്സ ഉസ്സഹനം. **അനുയോഗോ** യഥാ സമാധി വിസേസഭാഗിയതം പാപുണാതി, ഏവം വീരിയസ്സ ബഹുലീകരണം. ഇധ ഉപചാരപ്പനാചിത്തപരിദമനവീരിയാനം അധിപ്പേതത്താ ആഹ **"തിപ്പഭേദം വീരിയ"**ന്തി . നപ്പമജ്ജതി ഏതേനാതി **അപ്പമാദോ,** അസമ്മോസോ. സമ്മാ ഉപായേന മനസി കരോതി കമ്മട്ഠാനം ഏതേനാതി **സമ്മാമനസികാരോ** ഞാണന്തി ആഹ **"വീരിയഞ്ച സതിഞ്ച ഞാണഞ്ചാ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി "ആതപ്പ...പേ॰... മനസികാരം അന്വായാ"തി ഇമസ്മിം പാഠേ. സീലവിസുദ്ധിയാ സദ്ധിം ചതുന്നം രൂപാവചരജ്ഝാനാനം അധിഗമനപടിപദാ വത്തബ്ബാ, സാ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വിത്ഥാരതോ വുത്താതി ആഹ **"സങ്ഖേപതോ"**തി. **"തഥാരൂപ"**ന്തി ചുദ്ദസവിധേഹി ചിത്തദമനേഹി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ദമിതതം വദതി.

സമാധാനാദിഅട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതരൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ യോഗിനോ സമാധിവിജമ്ഭനഭൂതാ ലോകിയാഭിഞ്ഞാ **ഝാനാനുഭാവോ. "ഝാനാദീന"**ന്തി ഇദം ഝാനലാഭിസ്സ വിസേസേന ഝാനധമ്മാ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി, തംമുഖേന സേസധമ്മാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. **ജനകഭാവം പടിക്ഖിപതി.** സതി ഹി ജനകഭാവേ രൂപാദിധമ്മാനം വിയ സുഖാദിധമ്മാനം വിയ, ച പച്ചയായത്തവുത്തിതായ ഉപ്പാദവന്തതാ വിഞ്ഞായതി, ഉപ്പാദേ ച സതി അവസ്സമ്ഭാവീ നിരോധോതി അനവകാസാവ നിച്ചതാ സിയാതി. **കൂടട്ഠ**-സദ്ദോ വാ ലോകേ അച്ചന്തനിച്ചേ നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **"ഏസികട്ഠായിട്ഠിതോ"**തി ഏതേന യഥാ ഏസികാ വാതപ്പഹാരാദീഹി ന ചലതി, ഏവം ന കേനചി വികാരം ആപജ്ജതീതി വികാരാഭാവമാഹ, **"കൂടട്ഠോ"**തി ഇമിനാ പന അനിച്ചതാഭാവം. വികാരോപി വിനാസോയേവാതി ആഹ, **"ഉഭയേനപി ലോകസ്സ വിനാസാഭാവം ദീപേതീ"**തി. **"വിജ്ജമാനമേവാ"**തി ഏതേന കാരണേ ഫലസ്സ അത്ഥിഭാവദസ്സനേന അഭിബ്യത്തിവാദം ദീപേതി. **നിക്ഖമതീ**തി ച അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. കഥം പന വിജ്ജമാനോയേവ പുബ്ബേ അനഭിബ്യത്തോ അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതീതി? യഥാ അന്ധകാരേന പടിച്ഛന്നോ ഘടോ ആലോകേന അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതി.

ഇദമേത്ഥ വിചാരേതബ്ബം - കിം കരോന്തോ ആലോകോ ഘടം പകാസേതീതി വുച്ചതി, യദി ഘടവിസയം ബുദ്ധിം കരോന്തോ, ബുദ്ധിയാ അനുപ്പന്നായ ഉപ്പത്തിദീപനതോ അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതി. അഥ ഘടബുദ്ധിയാ ആവരണഭൂതം അന്ധകാരം വിധമന്തോ, ഏവമ്പി അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതിയേവ. സതി ഹി ഘടബുദ്ധിയാ അന്ധകാരോ കഥം തസ്സാ ആവരണം ഹോതീതി, യഥാ ഘടസ്സ അഭിബ്യത്തി ന യുജ്ജതി, ഏവം അത്തനോപി. തത്ഥാപി ഹി യദി ഇന്ദ്രിയവിസയാദിസന്നിപാതേന അനുപ്പന്നായ ബുദ്ധിയാ ഉപ്പത്തി, ഉപ്പത്തിവചനേനേവ അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതി, തഥാ സസ്സതവാദോ. അഥ ബുദ്ധിപ്പവത്തിയാ ആവരണഭൂതസ്സ അന്ധകാരട്ഠാനിയസ്സ മോഹസ്സ വിധമനേന. സതി ബുദ്ധിയാ കഥം മോഹോ ആവരണന്തി, കിഞ്ചി ഭേദസമ്ഭവതോ. ന ഹി അഭിബ്യഞ്ജനകാനം ചന്ദസൂരിയമണിപദീപാദീനം ഭേദേന അഭിബ്യഞ്ജിതബ്ബാനം ഘടാദീനം ഭേദോ ഹോതി, ഹോതി ച വിസയഭേദേന ബുദ്ധിഭേദോതി ഭിയ്യോപി അഭിബ്യത്തി ന യുജ്ജതിയേവ, ന ചേത്ഥ വുത്തികപ്പനാ യുത്താ വുത്തിയാ വുത്തിമതോ ച അനഞ്ഞഥാനുജാനനതോതി . **തേ ച സത്താ സന്ധാവന്തീ**തി യേ ഇധ മനുസ്സഭാവേന അവട്ഠിതാ, തേയേവ ദേവഭാവാദിഉപഗമനേന ഇതോ അഞ്ഞത്ഥ ഗച്ഛന്തി, അഞ്ഞഥാ കതസ്സ കമ്മസ്സ വിനാസോ, അകതസ്സ ച അബ്ഭാഗമോ ആപജ്ജെയ്യാതി അധിപ്പായോ.

അപരാപരന്തി അപരസ്മാ ഭവാ അപരം ഭവം. **ഏവം സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തീ**തി അത്തനോ നിച്ചസഭാവത്താ ന ചുതൂപപത്തിയോ, സബ്ബബ്യാപിതായ നാപി സന്ധാവനസംസരണാനി, ധമ്മാനംയേവ പന പവത്തിവിസേസേന ഏവം സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തി, ഏവം വോഹരീയന്തീതി അധിപ്പായോ. ഏതേന അവട്ഠിതസഭാവസ്സ അത്തനോ, ധമ്മിനോ ച ധമ്മമത്തം ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ചാതി ഇമം വിപരിണാമവാദം ദസ്സേതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം പരതോ വക്ഖാമ. **അത്തനോ വാദം ഭിന്ദതീ**തി സന്ധാവനാദിവചനസിദ്ധായ അനിച്ചതായ പുബ്ബേ പടിഞ്ഞാതം സസ്സതവാദം ഭിന്ദതി, വിദ്ധംസേതീതി അത്ഥോ. **സസ്സതിസമ**ന്തി വാ ഏതസ്സ സസ്സതം ഥാവരം നിച്ചകാലന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഹേതും ദസ്സേന്തോതി യേസം "സസ്സതോ"തി അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേതി അയം ദിട്ഠിഗതികോ, തേസം ഹേതും ദസ്സേന്തോതി അത്ഥോ. ന ഹി അത്തനോ ദിട്ഠിയാ പച്ചക്ഖകതമത്ഥം അത്തനോയേവ സാധേതി, അത്തനോ പന പച്ചക്ഖകതേന അത്ഥേന അത്തനോ അപ്പച്ചക്ഖഭൂതമ്പി അത്ഥം സാധേതി. അത്തനാ ഹി യഥാനിച്ഛിതം പരേഹി വിഞ്ഞാപേതി, ന അനിച്ഛിതം. **"ഹേതും ദസ്സേന്തോ"**തി ഏത്ഥ ഇദം ഹേതുദസ്സനം - ഏതേസു അനേകേസു ജാതിസതസഹസ്സേസു ഏകോവായം മേ അത്താ, ലോകോ ച അനുസ്സരണസബ്ഭാവതോ. യോ ഹി യമത്ഥം അനുഭവതി, സോ ഏവ തം അനുസ്സരതി, ന അഞ്ഞോ. ന ഹി അഞ്ഞേന അനുഭൂതമത്ഥം അഞ്ഞോ അനുസ്സരിതും സക്കോതി യഥാ തം ബുദ്ധരക്ഖിതേന അനുഭൂതം ധമ്മരക്ഖിതോ. യഥാ ചേതാസു, ഏവം ഇതോ പുരിമതരാസുപി ജാതീസൂതി. കസ്മാ സസ്സതോ മേ അത്താ ച ലോകോ ച. യഥാ ച മേ, ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി സത്താനം സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി? സസ്സതവസേന ദിട്ഠിഗഹനം പക്ഖന്ദോ ദിട്ഠിഗതികോ പരേപി തത്ഥ പതിട്ഠപേതി, പാളിയം പന "അനേകവിഹിതാനി അധിവുത്തിപദാനി അഭിവദന്തി. സോ ഏവം ആഹാ"തി ച വചനതോ പരാനുമാനവസേന ഇധ ഹേതുദസ്സനം അധിപ്പേതന്തി വിഞ്ഞായതി. **കാരണ**ന്തി തിവിധം കാരണം സമ്പാപകം നിബ്ബത്തകം ഞാപകന്തി. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബാനസ്സ സമ്പാപകം കാരണം, ബീജം അങ്കുരസ്സ നിബ്ബത്തകം കാരണം, പച്ചയുപ്പന്നതാദയോ അനിച്ചതാദീനം ഞാപകം കാരണം, ഇധാപി ഞാപകകാരണമേവ അധിപ്പേതം. ഞാപകോ ഹി ഞാപേതബ്ബത്ഥവിസയസ്സ

ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവതോ കാരണന്തി. തദായത്തവുത്തിതായ തം ഞാണം തിട്ഠതി തത്ഥാതി **“ഠാന”**ന്തി, വസതി തത്ഥ പവത്തതീതി **“വത്ഥൂ”**തി ച വുച്ചതി. തഥാ ഹി ഭഗവതാ വത്ഥു-സദ്ദേന ഉദ്ദിസിത്വാപി ഠാനസദ്ദേന നിദ്ദിട്ഠന്തി.

൩൨-൩൩. ദുതിയതതിയവാദാനം പഠമവാദതോ നത്ഥി വിസേസോ ഠപേത്വാ കാലവിസേസന്തി ആഹ **“ഉപരി വാദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ”**തി. യദി ഏവം കസ്മാ സസ്സതവാദോ ചതുധാ വിഭത്തോ, നനു അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ വിയ ദുവിധേനേവ വിഭജിതബ്ബോ സിയാതി ആഹ **“മന്ദപഞ്ഞോ ഹി തിത്ഥിയോ”**തിആദി.

൩൪. തക്കയതീതി ഊഹയതി, സസ്സതാദിആകാരേന തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപേതീതി അത്ഥോ. **തക്കോതി** ആകോടനലക്ഖണോ വിനിച്ഛയലക്ഖണോ വാ ദിട്ഠിട്ഠാനഭൂതോ വിതക്കോ. **വീമംസാ** നാമ വിചാരണാ, സാ പനേത്ഥ അത്ഥതോ പഞ്ഞാപതിരൂപകോ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ, മിച്ഛാഭിനിവേസോ വാ അയോനിസോമനസികാരോ, പുബ്ബഭാഗേ വാ ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതന്തി ദട്ഠബ്ബാ. തേനേവാഹ **“തുലനാ രുച്ചനാ ഖമനാ”**തി. പരിയാഹനനം വിതക്കസ്സ ആരമ്മണഊഹനം ഏവാതി ആഹ **“തേന തേന പകാരേന തക്കേത്വാ”**തി. **അനുവിചരിതന്തി** വീമംസായ അനുപവത്തിതം, വീമംസാനുഗതേന വാ വിചാരേന അനുമജ്ജിതം. പടി പടി ഭാതീതി പടിഭാനം, യഥാസമിഹിതാകാരവിസേസവിഭാവകോ ചിത്തുപ്പാദോ. പടിഭാനതോ ജാതം പടിഭാനം, സയം അത്തനോ പടിഭാനം **സയം പടിഭാനം.** തേനേവാഹ **“അത്തനോ പടിഭാനമത്തസഞ്ജാത”**ന്തി. **മത്ത**-സദ്ദേന വിസേസാധിഗമാദയോ നിവത്തേതി.

“അനാഗതേപി ഏവം ഭവിസ്സതീ”തി ഇദം ന ഇധാധിപ്പേതതക്കീവസേനേവ വുത്തം, ലാഭീതക്കിനോ ഏവമ്പി സമ്ഭവതീതി സമ്ഭവദസ്സനവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. യം കിഞ്ചി അത്തനാ പടിലദ്ധം രൂപാദി സുഖാദി ച ഇധ ലബ്ഭതീതി ലാഭോ, ന ഝാനാദിവിസേസോ. **“ഏവം സതി ഇദം ഹോതീ”**തി അനിച്ചേസു ഭാവേസു അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീതി ആപജ്ജതി, തഥാ ച സതി കതസ്സ വിനാസോ, അകതസ്സ ച അബ്ഭാഗമോ സിയാ. നിച്ചേസു പന ഭാവേസു യോ കരോതി, സോ പടിസംവേദേതീതി ന ദോസോ ആപജ്ജതീതി തക്കികസ്സ യുത്തിഗവേസനാകാരം ദസ്സേതി.

തക്കമത്തേനേവാതി ആഗമാധിഗമാദീനം അനുസ്സവാദീനഞ്ച അഭാവാ സുദ്ധതക്കേനേവ. നനു ച വിസേസലാഭിനോപി സസ്സതവാദിനോ അത്തനോ വിസേസാധിഗമഹേതു അനേകേസു ജാതിസതസഹസ്സേസു ദസസു സംവട്ടവിവട്ടേസു ചത്താലീസായ സംവട്ടവിവട്ടേസു യഥാനുഭൂതം അത്തനോ സന്താനം തപ്പടിബദ്ധഞ്ച “അത്താ, ലോകോ”തി ച അനുസ്സരിത്വാ തതോ പുരിമപുരിമതരാസുപി ജാതീസു തഥാഭൂതസ്സ അത്ഥിതാനുവിതക്കനമുഖേന സബ്ബേസമ്പി സത്താനം തഥാഭാവാനുവിതക്കനവസേനേവ സസ്സതാഭിനിവേസിനോ ജാതാ, ഏവഞ്ച സതി സബ്ബോപി സസ്സതവാദീ അനുസ്സുതിജാതിസ്സരതക്കികാ വിയ അത്തനോ ഉപലദ്ധവത്ഥുനിബന്ധനേന തക്കനേന പവത്തവാദത്താ തക്കീപക്ഖേയേവ തിട്ഠേയ്യ, അവസ്സഞ്ച വുത്തപ്പകാരം തക്കനമിച്ഛിതബ്ബം , അഞ്ഞഥാ വിസേസലാഭീ സസ്സതവാദീ ഏകച്ചസസ്സതികപക്ഖം, അധിച്ചസമുപ്പന്നികപക്ഖം വാ ഭജേയ്യാതി ? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, യസ്മാ വിസേസലാഭീനം ഖന്ധസന്താനസ്സ ദീഘദീഘതരദീഘതമകാലാനുസ്സരണം സസ്സതഗ്ഗാഹസ്സ അസാധാരണകാരണം. തഥാ ഹി “അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരാമി. ഇമിനാമഹമേതം ജാനാമീ”തി അനുസ്സരണമേവ പധാനകാരണഭാവേന ദസ്സിതം. യം പന തസ്സ “ഇമിനാമഹമേതം ജാനാമീ”തി പവത്തം തക്കനം, ന തം ഇധ പധാനം അനുസ്സരണം പതി തസ്സ അപ്പധാനഭൂതത്താ. യദി ഏവം അനുസ്സവാദീനമ്പി പധാനഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? ന, തേസം സച്ഛികിരിയായ അഭാവേന തക്കപധാനത്താ, പധാനകാരണേന ച നിദ്ദേസോ നിരുള്ഹോ സാസനേ ലോകേ ച യഥാ “ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, യവങ്കുരോ”തി ച.

അഥ വാ വിസേസാധിഗമനിബന്ധനരഹിതസ്സ തക്കനസ്സ വിസും സസ്സതഗ്ഗാഹേ കാരണഭാവദസ്സനത്ഥം വിസേസാധിഗമോ വിസും സസ്സതഗ്ഗാഹകാരണം വത്തബ്ബോ , സോ ച മന്ദമജ്ഝതിക്ഖപഞ്ഞാവസേന തിവിധോതി ഭഗവതാ സബ്ബതക്കിനോ തക്കീഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ചതുധാ വവത്ഥാപിതോ സസ്സതവാദോ. യദിപി അനുസ്സവാദിവസേന തക്കികാനം വിയ മന്ദപഞ്ഞാദീനമ്പി ഹീനാദിവസേന അനേകഭേദസബ്ഭാവതോ വിസേസലാഭീനമ്പി ബഹുധാ ഭേദോ സമ്ഭവതി, സബ്ബേ പന വിസേസലാഭിനോ മന്ദപഞ്ഞാദിവസേന തയോ രാസീ കത്വാ തത്ഥ ഉക്കട്ഠവസേന അനേകജാതിസതസഹസ്സദസസംവട്ടവിവട്ടചത്താരീസസംവട്ടവിവട്ടാനുസ്സരണേന അയം വിഭാഗോ വുത്തോ. തീസുപി രാസീസു യേ ഹീനമജ്ഝപഞ്ഞാ, തേ വുത്തപരിച്ഛേദതോ ഊനകമേവ അനുസ്സരന്തി. യേ പന തത്ഥ ഉക്കട്ഠപഞ്ഞാ, തേ വുത്തപരിച്ഛേദം അതിക്കമിത്വാ നാനുസ്സരന്തീതി ഏവം പനായം ദേസനാ. തസ്മാ അഞ്ഞതരഭേദസങ്ഗഹവസേനേവ ഭഗവതാ ചത്താരിട്ഠാനാനി വിഭത്താനീതി വവത്ഥിതാ സസ്സതവാദീനം ചതുബ്ബിധതാ. ന ഹി ഇധ സാവസേസം ധമ്മം ദേസേതി ധമ്മരാജാ.

൩൫. **“അഞ്ഞതരേനാ”**തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **“ഏകേനാ”**തി വുത്തം. **വാ**-സദ്ദസ്സ പന അനിയമത്ഥതം ദസ്സേതും **“ദ്വീഹി വാ തീഹി വാ”**തി വുത്തം. തേന ചതൂസു ഠാനേസു യഥാരഹം ഏകച്ചം ഏകച്ചസ്സ പഞ്ഞാപനേ സഹകാരീകാരണന്തി ദസ്സേതി. കിം പനേതാനി വത്ഥൂനി അഭിനിവേസസ്സ ഹേതു, ഉദാഹു പതിട്ഠാപനസ്സ. കിഞ്ചേത്ഥ യദി താവ അഭിനിവേസസ്സ, കസ്മാ അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ ഗഹിതാനി, ന സഞ്ഞാവിപല്ലാസാദയോ. തഥാഹി വിപരീതസഞ്ഞാ അയോനിസോമനസികാരഅസപ്പുരിസൂപനിസ്സയഅസദ്ധമ്മസ്സവനാദീനി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ പവത്തനട്ഠാനാനി. അഥ പതിട്ഠാപനസ്സ അധിഗമയുത്തിയോ വിയ ആഗമോപി വത്ഥുഭാവേന വത്തബ്ബോ, ഉഭയത്ഥാപി “നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ”തി വചനം ന യുജ്ജതീതി? ന. കസ്മാ? അഭിനിവേസപക്ഖേ താവ അയം ദിട്ഠിഗതികോ അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയഅസദ്ധമ്മസ്സവനേഹി അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ വിപല്ലാസസഞ്ഞോ രൂപാദിധമ്മാനം ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവസ്സ അനവബോധതോ ധമ്മയുത്തിം അതിധാവന്തോ ഏകത്തനയം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ യഥാവുത്താനുസ്സരണതക്കേഹി ഖന്ധേസു “സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) അഭിനിവേസം ജനേസി. ഇതി ആസന്നകാരണത്താ, പധാനകാരണത്താ, തഗ്ഗഹണേനേവ ച ഇതരേസമ്പി ഗഹിതത്താ അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ ഇധ ഗഹിതാനി. പതിട്ഠാപനപക്ഖേ പന ആഗമോപി യുത്തിപക്ഖേയേവ ഠിതോ വിസേസതോ ബാഹിരകാനം തക്കഗാഹിഭാവതോതി അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ ദിട്ഠിയാ വത്ഥുഭാവേന ഗഹിതാനി. കിഞ്ച ഭിയ്യോ ദുവിധം ലക്ഖണം പരമത്ഥധമ്മാനം സഭാവലക്ഖണം സാമഞ്ഞലക്ഖണഞ്ചാതി. തത്ഥ സഭാവലക്ഖണാവബോധോ പച്ചക്ഖഞാണം, സാമഞ്ഞലക്ഖണാവബോധോ അനുമാനഞാണം, ആഗമോ ച സുതമയായ പഞ്ഞായ സാധനതോ അനുമാനഞാണമേവ ആവഹതി, സുതാനം പന ധമ്മാനം ആകാരപരിവിതക്കനേന നിജ്ഝാനക്ഖന്തിയം ഠിതോ ചിന്താമയം പഞ്ഞം നിബ്ബത്തേത്വാ അനുക്കമേന ഭാവനായ പച്ചക്ഖഞാണം അധിഗച്ഛതീതി ഏവം ആഗമോപി തക്കവിസയം നാതിക്കമതീതി തഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോവാതി വേദിതബ്ബോ. സോ അട്ഠകഥായം അനുസ്സുതിതക്കഗ്ഗഹണേന വിഭാവിതോതി യുത്തം ഏവിദം “നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ”തി. “അനേകവിഹിതാനി അധിവുത്തിപദാനി അഭിവദന്തി, സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦) ച വചനതോ പതിട്ഠാപനവത്ഥൂനി ഇധാധിപ്പേതാനീതി ദട്ഠബ്ബം.

൩൬. ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിട്ഠാനം പരമവജ്ജതായ അനേകവിഹിതാനം അനത്ഥാനം ഹേതുഭാവതോ. യഥാഹ "മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം ഭിക്ഖവേ വജ്ജം വദാമീ"തി (അം നിം ൧.൩൧൦) **"യഥാഹാ"**തിആദിനാ പടിസമ്ഭിദാപാളിയാ (പടിം മം ൧.൧൨൪) ദിട്ഠിയാ ഠാനവിഭാഗം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ആരമ്മണട്ഠേന "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദി (സംം നിം ൩.൮൧, ൩൪൫) വചനതോ. **അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ഉപനിസ്സയാദിഭാവേന പവത്തനതോ. യഥാഹ "അസ്സുതവാ ഭിക്ഖവേ പുഥുജ്ജനോ അരിയാനം അദസ്സാവീ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ"തിആദി (മം നിം ൧.൨; പടിം മം ൧.൧൩൦). **ഫസ്സോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** യഥാ ചാഹ "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ, (ദീം നിം ൧.൧൧൮ ആദയോ) ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദേന്തീ"തി (ദീം നിം ൧.൧൪൪) ച . **സഞ്ഞാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** വുത്തഞ്ചേതം "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ, (സുംം നിം ൮൮൦; മഹാനിം ൧൦൯) പഥവിതോ സഞ്ഞത്വാ"തി (മം നിം ൧.൨) ച ആദി. **വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** വുത്തമ്പി ചേതം "തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ"തി (സുംം നിം ൮൯൨) "തക്കീ ഹോതി വീമംസീ"തി (ദീം നിം ൧.൩൪) ച ആദി. **അയോനിസോമനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം.** തേനാഹ ഭഗവാ "തസ്സ ഏവം അയോനിസോ മനസി കരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. 'അത്ഥി മേ അത്താ'തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി (മം നിം ൧.൧൯). സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം സമുട്ഠാനഭാവോ **സമുട്ഠാനട്ഠോ. പവത്തിതാ**തി പരസന്താനേസു ഉപ്പാദിതാ. **പരിനിട്ഠാപിതാ**തി അഭിനിവേസസ്സ പരിയോസാനം മത്ഥകം പാപിതാതി അത്ഥോ. **"ആരമ്മണവസേനാ"**തി അട്ഠസു ദിട്ഠിട്ഠാനേസു ഖന്ധേ സന്ധായാഹ. **പവത്തനവസേനാ**തി അവിജ്ജാദയോ. **ആസേവനവസേനാ**തി പാപമിത്തപരതോഘോസാദീനമ്പി സേവനം ലബ്ഭതിയേവ. അഥ വാ **ഏവംഗതികാ**തി ഏവംഗമനാ, ഏവംനിട്ഠാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമേ ദിട്ഠിസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിട്ഠാനാ ഏവം പരമത്ഥതോ അസന്തം അത്താനം സസ്സതഭാവഞ്ചസ്സ അജ്ഝാരോപേത്വാ ഗഹിതാ, പരാമട്ഠാ ച ബാലലപനാ യാവ പണ്ഡിതാ ന സമനുയുഞ്ജന്തി, താവ ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തി. പണ്ഡിതേഹി സമനുയുഞ്ജിയമാനാ പന അനവട്ഠിതവത്ഥുകാ അവിമദ്ദക്ഖമാ സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഉസ്സാവബിന്ദൂ വിയ ഖജ്ജോപനകാ വിയ ച ഭിജ്ജന്തി വിനസ്സന്തി ചാതി.

തത്ഥായം അനുയുഞ്ജനേ സങ്ഖേപകഥാ - യദി ഹി പരേന പരികപ്പിതോ അത്താ ലോകോ വാ സസ്സതോ സിയാ, തസ്സ നിബ്ബികാരതായ പുരിമരൂപാവിജഹനതോ കസ്സചി വിസേസാധാനസ്സ കാതും അസക്കുണേയ്യതായ അഹിതതോ നിവത്തനത്ഥം, ഹിതേ ച പടിപത്തിഅത്ഥം ഉപദേസോ ഏവ നിപ്പയോജനോ സിയാ സസ്സതവാദിനോ, കഥം വാ സോ ഉപദേസോ പവത്തീയതി വികാരാഭാവതോ, ഏവഞ്ച അത്തനോ അജടാകാസസ്സ വിയ ദാനാദികിരിയാ ഹിംസാദികിരിയാ ച ന സമ്ഭവതി. തഥാ സുഖസ്സ ദുക്ഖസ്സ അനുഭവനനിബന്ധോ ഏവ സസ്സതവാദിനോ ന യുജ്ജതി കമ്മബദ്ധാഭാവതോ, ജാതിആദീനഞ്ച അസമ്ഭവതോ കുതോ വിമോക്ഖോ, അഥ പന ധമ്മമത്തം തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ച, യസ്സ വസേനായം കിരിയാദിവോഹാരോതി വദേയ്യ, ഏവമ്പി പുരിമരൂപാവിജഹനേന അവട്ഠിതസ്സ അത്തനോ ധമ്മമത്തന്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും, തേ വാ പനസ്സ ധമ്മാ അവത്ഥാഭൂതാ അഞ്ഞേ വാ സിയും അനഞ്ഞേ വാ. യദി അഞ്ഞേ, ന താഹി തസ്സ ഉപ്പന്നാഹിപി കോചി വിസേസോ അത്ഥി. യാഹി കരോതി പടിസംവേദേതി ചവതി ഉപപജ്ജതി ചാതി ഇച്ഛിതം, തസ്മാ തദവത്ഥോ ഏവ യഥാവുത്തദോസോ. കിഞ്ച ധമ്മകപ്പനാപി നിരത്ഥികാ സിയാ, അഥാനഞ്ഞേ ഉപ്പാദവിനാസവന്തീഹി അവത്ഥാഹി അനഞ്ഞസ്സ അത്തനോ താസം വിയ ഉപ്പാദവിനാസസബ്ഭാവതോ കുതോ നിച്ചതാവകാസോ, താസമ്പി വാ അത്തനോ വിയ നിച്ചതാതി ബന്ധവിമോക്ഖാനം അസമ്ഭവോ ഏവാതി ന യുജ്ജതിയേവ സസ്സതവാദോ. ന ചേത്ഥ കോചി വാദീ ധമ്മാനം സസ്സതഭാവേ പരിസുദ്ധം യുത്തിം വത്തും സമത്ഥോ, യുത്തിരഹിതഞ്ച വചനം ന പണ്ഡിതാനം ചിത്തം ആരാധേതീതി. തേന വുത്തം "യാവ പണ്ഡിതാ ന സമനുയുഞ്ജന്തി, താവ ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീ"തി. കമ്മവസേന അഭിമുഖോ സമ്പരേതി ഏത്ഥാതി **അഭിസമ്പരായോ,** പരോലോകോ.

"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ചാ"തി ഇദം ഇധ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിഭജിയമാനത്താ വുത്തം, തസ്മിം വാ വുത്തേ തദധിട്ഠാനതോ ആസവക്ഖയഞാണം, തദവിനാഭാവതോ സബ്ബമ്പി വാ ഭഗവതോ ദസബലാദിഞാണം ഗഹിതമേവ ഹോതീതി കത്വാ. **പജാനന്തോപീ**തി **പി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ, തേന **"തഞ്ചാ"**തി ഏത്ഥ വുത്തം ച-സദ്ദത്ഥമാഹ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തം ദിട്ഠിഗതതോ ഉത്തരിതരം സാരഭൂതം സീലാദിഗുണവിസേസമ്പി തഥാഗതോ നാഭിനിവിസതി, കോ പന വാദോ വട്ടാമിസേതി. **"അഹ"**ന്തി ദിട്ഠിവസേന വാ തം പരാമസനാകാരമാഹ. **പജാനാമീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, തേന "മമ"ന്തി തണ്ഹാവസേന പരാമസനാകാരം ദസ്സേതി. ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസനം **പരാമാസോ.** ന ഹി തം അത്ഥി, ഖന്ധേസു യം "അഹ"ന്തി വാ, "മമ"ന്തി വാ ഗഹേതബ്ബം സിയാ. യോ പന പരാമാസോ തണ്ഹാദയോവ, തേ ച ഭഗവതോ ബോധിമൂലേയേവ പഹീനാതി ആഹ **"പരാമാസകിലേസാന"**ന്തിആദി. **അപരാമാസതോ**തി വാ നിബ്ബുതിവേദനസ്സ ഹേതുവചനം, **"വിദിതാ"**തി ഇദം പദം അപേക്ഖിത്വാ കത്തരി സാമിവചനം, അപരാമസനഹേതു പരാമാസരഹിതായ പടിപത്തിയാ തഥാഗതേന സയമേവ അസങ്ഖതധാതു അധിഗതാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

"യാസു വേദനാസൂ"തിആദിനാ ഭഗവതോ ദേസനാവിലാസം ദസ്സേതി. തഥാ ഹി ഖന്ധായതനാദിവസേന അനേകവിധാസു ചതുസച്ചദേസനാസു സമ്ഭവന്തീസുപി അയം തഥാഗതാനം ദേസനാസു പടിപത്തി, യം ദിട്ഠിഗതികാ മിച്ഛാപടിപത്തിയാ ദിട്ഠിഗഹനം പക്ഖന്ദാതി ദസ്സനത്ഥം വേദനായേവ പരിഞ്ഞായ ഭൂമിദസ്സനത്ഥം ഉദ്ധടാ. **കമ്മട്ഠാന**ന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം. **യഥാഭൂതം വിദിത്വാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ വേദനായ സമുദയാദീനി ആരമ്മണപടിവേധവസേന മഗ്ഗപഞ്ഞായ അസമ്മോഹപടിവേധവസേന ജാനിത്വാ, പടിവിജ്ഝിത്വാതി അത്ഥോ. **പച്ചയസമുദയട്ഠേനാ**തി "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി (മം നിം ൧.൪൦൪; സംം നിം ൨.൨൧; ഉദാം ൧) വുത്തലക്ഖണേന അവിജ്ജാദീനം പച്ചയാനം ഉപ്പാദേന ചേവ മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാതേന ച. **നിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തി ഉപ്പാദലക്ഖണം, ജാതിന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ചന്നം ലക്ഖണാന**ന്തി ഏത്ഥ ചതുന്നം പച്ചയാനമ്പി ഉപ്പാദലക്ഖണമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം, യസ്മാ പച്ചയലക്ഖണമ്പി ലബ്ഭതിയേവ, തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം. **പച്ചയനിരോധട്ഠേനാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **യ**ന്തി യസ്മാ, **യം** വാ സുഖം സോമനസ്സം. **പടിച്ചാ**തി ആരമ്മണപച്ചയാദിഭൂതം വേദനം ലഭിത്വാ. **അയ**ന്തി സുഖസോമനസ്സാനം പച്ചയഭാവോ, സുഖസോമനസ്സമേവ വാ, "അസ്സാദോ"തി പദം പന അപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - പുരിമുപ്പന്നം വേദനം ആരബ്ഭ സോമനസ്സുപ്പത്തിയം യോ പുരിമവേദനായ അസ്സാദേതബ്ബാകാരോ സോമനസ്സസ്സാദനാകാരോ, അയം അസ്സാദോതി. കഥം പന വേദനം ആരബ്ഭ സുഖം ഉപ്പജ്ജതീതി? ചേതസികസുഖസ്സ അധിപ്പേതത്താ നായം ദോസോ. വിസേസനം ഹേത്ഥ സോമനസ്സഗ്ഗഹണം സുഖം സോമനസ്സന്തി "രുക്ഖോ സിംസപാ"തി യഥാ.

"അനിച്ചാ"തി ഇമിനാ സങ്ഖാരദുക്ഖതാവസേന ഉപേക്ഖാവേദനായ, സബ്ബവേദനാസുയേവ വാ ആദീനവമാഹ, ഇതരേഹി ഇതരദുക്ഖതാവസേന യഥാക്കമം ദുക്ഖസുഖവേദനാനം, അവിസേസേന വാ തീണിപി പദാനി സബ്ബാസമ്പി

വേദനാനം വസേന യോജേതബ്ബാനി. **അയന്തി** യോ വേദനായ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചഭാവോ, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖഭാവോ, ജരായ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ വിപരിണാമേതബ്ബഭാവോ ച, അയം വേദനായ ആദീനവോ, യതോ വാ ആദീനം പരമകാരുഞ്ഞം വാതി പവത്തതീതി. **വേദനായ നിസ്സരണന്തി** എത്ഥ **വേദനായാതി** നിസ്സക്കവചനം, യാവ വേദനാപടിബദ്ധം ഛന്ദരാഗം ന പജഹതി, താവായം പുരിസോ വേദനം അല്ലീനോയേവ ഹോതി. യദാ പന തം ഛന്ദരാഗം പജഹതി, തദായം പുരിസോ വേദനായ നിസ്സടോ വിസംയുത്തോ ഹോതീതി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം വേദനായ നിസ്സരണം വുത്തം. എത്ഥ ച വേദനാഗ്ഗഹണേന വേദനായ സഹജാതനിസ്സയാരമ്മണഭൂതാ ച രൂപാരൂപധമ്മാ ഗഹിതാ എവ ഹോന്തീതി പഞ്ചന്നമ്പി ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. വേദനാസീസേന പന ദേസനാ ആഗതാ, തത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ, ലക്ഖണഹാരനയേന വാ അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. തത്ഥ വേദനാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചം, വേദനാനം സമുദയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ അവിജ്ജാദയോ സമുദയസച്ചം, അത്ഥങ്ഗമനിസ്സരണപരിയായേഹി നിരോധസച്ചം, "യഥാഭൂതം വിദിത്വാ"തി എതേന മഗ്ഗസച്ചന്തി എവമേത്ഥ ചത്താരി സച്ചാനി വേദിതബ്ബാനി. കാമുപാദാനമൂലകത്താ സേസുപാദാനാനം, പഹീനേ ച കാമുപാദാനേ ഉപാദാനസേസാഭാവതോ **"വിഗതഛന്ദരാഗതായ അനുപാദാനോ"**തി വുത്തം. **അനുപാദാവിമുത്തോതി** അത്തനോ മഗ്ഗഫലപ്പത്തിം ഭഗവാ ദസ്സേതി. "വേദനാന"ന്തിആദിനാ ഹി യസ്സാ ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ഇമം ദിട്ഠിഗതം സകാരണം സഗതികം പഭേദതോ വിഭജിതും സമത്ഥോ അഹോസി , തസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഉപ്പത്തിഭൂമിം ദസ്സേതി ധമ്മരാജാ.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകച്ചസസ്സതവാദവണ്ണനാ

൩൮. സത്തേസു സങ്ഖാരേസു ച ഏകച്ചം സസ്സതം ഏതസ്സാതി ഏകച്ചസസ്സതോ, ഏകച്ചസസ്സതവാദോ. സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ഏകച്ചസസ്സതികാ** . തേ പന യസ്മാ ഏകച്ചസസ്സതോ വാദോ ദിട്ഠി ഏതേസന്തി ഏകച്ചസസ്സതവാദാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകച്ചസസ്സതവാദാ"**തി. ഇമിനാ നയേന **ഏകച്ചഅസസ്സതികാ** ദിപദസ്സപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നനു ച "ഏകച്ചസസ്സതികാ"തി വുത്തേ തദഞ്ഞസ്സ ഏകച്ചസ്സ അസസ്സതതാസന്നിട്ഠാനം സിദ്ധമേവ ഹോതീതി? സച്ചം സിദ്ധമേവ ഹോതി അത്ഥതോ, ന പന സദ്ദതോ. തസ്മാ സുപാകടം കത്വാ ദസ്സേതും "ഏകച്ചഅസസ്സതികാ"തി വുത്തം. ന ഹി ഇധ സാവസേസം കത്വാ ധമ്മം ദേസേതി ധമ്മസ്സാമീ. **ഇധാതി** "ഏകച്ചസസ്സതികാ"തി ഇമസ്മിം പദേ. **ഗഹിതാതി** വുത്താ, തഥാ ചേവ അത്ഥോ ദസ്സിതോ. **ഇധാതി** വാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ. തഥാ ഹി പുരിമകാ തയോ വാദാ സത്തവസേന, ചതുത്ഥോ സങ്ഖാരവസേന വിഭത്തോ. **"സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതികാ"**തി ഇദം തേഹി സസ്സതഭാവേന ഗയ്ഹമാനാനം ധമ്മാനം യാഥാവസഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം, ന പനേകച്ചസസ്സതികമതദസ്സനവസേന. തസ്സ ഹി സസ്സതാഭിമതം അസങ്ഖതമേവാതി ലദ്ധി. തേനേവാഹ "ചിത്തന്തി വാ... പേ॰... ഠസ്സതീ"തി. ന ഹി യസ്സ ഭാവസ്സ പച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതഭാവം പടിജാനാതി, തസ്സേവ നിച്ചധുവാദിഭാവോ അനുമ്മത്തകേന സക്കാ പടിഞ്ഞാതും. ഏതേന "ഉപ്പാദവയധുവതായുത്തഭാവാ സിയാ നിച്ചാ, സിയാ അനിച്ചാ സിയാ ന വത്തബ്ബാ"തിആദിനാ പവത്തസ്സ സത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വിഭാവിതാ ഹോതി.

തത്ഥായം അയുത്തതാവിഭാവനാ - യദി "യേന സഭാവേന യോ ധമ്മോ അത്ഥീതി വുച്ചതി, തേനേവ സഭാവേന സോ ധമ്മോ നത്ഥീ"തിആദിനാ വുച്ചേയ്യ, സിയാ അനേകന്തവാദോ. അഥ അഞ്ഞേന, സിയാ ന അനേകന്തവാദോ. ന ചേത്ഥ ദേസന്തരാദിസമ്ബന്ധഭാവോ യുത്തോ വത്തും തസ്സ സബ്ബലോകസിദ്ധത്താ, വിവാദാഭാവതോ . യേ പന വദന്തി "യഥാ സുവണ്ണഘടേന മകുടേ കതേ ഘടഭാവോ നസ്സതി, മകുടഭാവോ ഉപ്പജ്ജതി, സുവണ്ണഭാവോ തിട്ഠതിയേവ, ഏവം സബ്ബഭാവാനം കോചി ധമ്മോ നസ്സതി, കോചി ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, സഭാവോ പന തിട്ഠതീ"തി. തേ വത്തബ്ബാ "കിം തം സുവണ്ണം, യം ഘടേ മകുടേ ച അവട്ഠിതം, യദി രൂപാദി, സോ സദ്ദോ വിയ അനിച്ചോ. അഥ രൂപാദി സമൂഹോ, സമൂഹോ നാമ സമ്മുതിമത്തം. ന തസ്സ അത്ഥിതാ നത്ഥിതാ നിച്ചതാ വാ ലബ്ഭതീ"തി അനേകന്തവാദോ ന സിയാ. ധമ്മാനഞ്ച ധമ്മിനോ അഞ്ഞഥാനഞ്ഞഥാസു ദോസോ വുത്തോയേവ സസ്സതവാദവിചാരണായം. തസ്മാ സോ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. അപിച നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബരൂപോ അത്താ ലോകോ ച പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനതാപടിജാനനതോ യഥാ നിച്ചാദീനം അഞ്ഞതരം രൂപം, യഥാ വാ ദീപാദയോ. ന ഹി ദീപാദീനം ഉദയബ്ബയസഭാവാനം നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബസഭാവതാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും, ജീവസ്സ നിച്ചാദീസു അഞ്ഞതരം രൂപം വിയാതി ഏവം സത്തഭങ്ഗസ്സ വിയ സേസഭങ്ഗാനമ്പി അസമ്ഭവോയേവാതി സത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥ ച "ഇസ്സരോ നിച്ചോ, അഞ്ഞേ സത്താ അനിച്ചാ"തി ഏവം പവത്തവാദാ സത്തേകച്ചസസ്സതികാ സേയ്യഥാപി ഇസ്സരവാദാ. "പരമാണവോ നിച്ചാ ധുവാ, അണുകാദയോ അനിച്ചാ"തി ഏവം പവത്തവാദാ സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതികാ സേയ്യഥാപി കാണാദാ. നനു "ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ"തി ഏതസ്മിം വാദേ ചക്ഖാദീനം അസസ്സതതാസന്നിട്ഠാനം യഥാസഭാവാവബോധോ ഏവ, തയിദം കഥം മിച്ഛാദസ്സനന്തി, കോ വാ ഏവമാഹ "ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവസന്നിട്ഠാനം മിച്ഛാദസ്സന"ന്തി? അസസ്സതേസുയേവ പന കേസഞ്ചി ധമ്മാനം സസ്സതഭാവാഭിനിവേസോ ഇധ മിച്ഛാദസ്സനം. തേന പന ഏകവാരേ പവത്തമാനേന ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവാവബോധോ വിദൂസിതോ സംസട്ഠഭാവതോ വിസസംസട്ഠോ വിയ സപ്പിമണ്ഡോ സകിച്ചകരണാസമത്ഥതായ സമ്മാദസ്സനപക്ഖേ ഠപേതബ്ബതം നാരഹതീതി. അസസ്സതഭാവേന നിച്ഛിതാപി വാ ചക്ഖുആദയോ സമാരോപിതജീവസഭാവാ ഏവ ദിട്ഠിഗതികേഹി ഗയ്ഹന്തീതി തദവബോധസ്സ മിച്ഛാദസ്സനഭാവോ ന സക്കാ നിവാരേതും. തേനേവാഹ **"ചക്ഖും ഇതിപി...പേ॰... കായോ ഇതിപി അയം മേ അത്താ"**തിആദി. ഏവഞ്ച കത്വാ അസങ്ഖതായ സങ്ഖതായ ച ധാതുയാ വസേന യഥാക്കമം "ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ"തി ഏവം പവത്തോ വിഭജ്ജവാദോപി ഏകച്ചസസ്സതവാദോ ആപജ്ജതീതി ഏവംപകാരാ ചോദനാ അനവകാസാ ഹോതി അവിപരീതധമ്മസഭാവസമ്പടിപത്തിഭാവതോ.

കാമഞ്ചേത്ഥ പുരിമവാദേപി അസസ്സതാനം ധമ്മാനം "സസ്സതാ"തി ഗഹണം വിസേസതോ മിച്ഛാദസ്സനം, സസ്സതാനം പന "സസ്സതാ"തി ഗാഹോ ന മിച്ഛാദസ്സനം യഥാസഭാവഗ്ഗഹണഭാവതോ. അസസ്സതേസുയേവ പന "കേചിദേവ ധമ്മാ സസ്സതാ, കേചി അസസ്സതാ"തി ഗഹേതബ്ബധമ്മേസു വിഭാഗപ്പവത്തിയാ ഇമസ്സ വാദസ്സ വാദന്തരതാ വുത്താ, ന ചേത്ഥ "സമുദായന്തോഗധത്താ ഏകദേസസ്സ സപ്പദേസസസ്സതഗ്ഗാഹോ നിപ്പദേസസസ്സതഗ്ഗാഹേ സമോധാനം ഗച്ഛതീ"തി സക്കാ വത്തും വാദീ തബ്ബിസയവിസേസവസേന വാദദ്വയസ്സ പവത്തത്താ. അഞ്ഞേ ഏവ ഹി ദിട്ഠിഗതികാ "സബ്ബേ ധമ്മാ സസ്സതാ"തി അഭിനിവിട്ഠാ, അഞ്ഞേ "ഏകച്ചസസ്സതാ"തി. സങ്ഖാരാനം അനവസേസപരിയാദാനം, ഏകദേസപരിഗ്ഗഹോ ച വാദദ്വയസ്സ പരിബ്യത്തോയേവ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ അനേകവിധസമുസ്സയേ ഏകവിധസമുസ്സയേ ച ഖന്ധപബന്ധേ

അഭിനിവേസഭാവതോ. ചതുബ്ബിധോപി ഹി സസ്സതവാദീ ജാതിവിസേസവസേന നാനാവിധരൂപകായസന്നിസ്സയേ ഏവ അരൂപധമ്മപുഞ്ജേ സസ്സതാഭിനിവേസീ ജാതോ അഭിഞ്ഞാണേന അനുസ്സവാദീഹി ച രൂപകായഭേദഗ്ഗഹണതോ. തഥാ ച വുത്തം "തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദി"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) "ചവന്തി ഉപപജ്ജന്തീ"തി ച ആദി. വിസേസലാഭീ ഏകച്ചസസ്സതികോ അനുപധാരിതഭേദസമുസ്സയേവ ധമ്മപബന്ധേ സസ്സതാകാരഗ്ഗഹണേന അഭിനിവിസനം ജനേസി ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധസന്താനവിസയത്താ തദഭിനിവേസസ്സ. തഥാ ച തീസുപി വാദേസു "തം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി, തതോ പരം നാനുസ്സരതീ"തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, തക്കീനം പന സസ്സതേകച്ചസസ്സതവാദീനം സസ്സതാഭിനിവേസവിസേസോ രൂപാരൂപധമ്മവിസയതായ സുപാകടോയേവാതി.

൩൯. ദീഘസ്സ കാലസ്സ അതിക്കമേനാതി വിവട്ടവിവട്ടട്ഠായീനം അപഗമേന. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം **സം**-സദ്ദേന യുത്തോ **വട്ട**-സദ്ദോ വിനാസവാചീതി ആഹ **"വിനസ്സതീ"**തി, സങ്ഖയവസേന വത്തതീതി അത്ഥോ. വിപത്തികരമഹാമേഘസമുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ ഹി യാവ അണുസഹഗതോപി സങ്ഖാരോ ന ഹോതി, താവ ലോകോ സംവട്ടതീതി വുച്ചതി. **ലോകോതി** ചേത്ഥ പഥവീആദിഭാജനലോകോ അധിപ്പേതോ. **ഉപരിബ്രഹ്മലോകേസൂതി** പരിത്തസുഭാദീസു രൂപീബ്രഹ്മലോകേസു. അഗ്ഗിനാ ഹി കപ്പവുട്ഠാനം ഇധാധിപ്പേതം ബഹുലം പവത്തനതോ. തേനേവാഹ ഭഗവാ "ആഭസ്സരസംവത്തനികാ ഹോന്തീ"തി. **അരൂപേസു വാതി** **വാ**-സദ്ദേന സംവട്ടമാനലോകധാതൂഹി അഞ്ഞലോകധാതൂസു വാതി വികപ്പനം വേദിതബ്ബം. ന ഹി "സബ്ബേ അപായസത്താ തദാ രൂപാരൂപഭവേസു ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി സക്കാ വിഞ്ഞാതും അപായേസു ദീഘതമായുകാനം മനുസ്സലോകൂപത്തിയാ അസമ്ഭവതോ. സതിപി സബ്ബസത്താനം അഭിസങ്ഖാരമനസാ നിബ്ബത്തഭാവേ ബാഹിരപച്ചയേഹി വിനാ മനസാവ നിബ്ബത്തത്താ "മനോമയാ"തി വുച്ചന്തി രൂപാവചരസത്താ. യദി ഏവം കാമഭവേ ഓപപാതികസത്താനമ്പി മനോമയഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി അധിചിത്തഭൂതേന അതിസയമനസാ നിബ്ബത്തസത്തേസു മനോമയവോഹാരതോതി ദസ്സന്തോ ആഹ **"ഝാനമനേന നിബ്ബത്തത്താ മനോമയാ"**തി. ഏവം അരൂപാവചരസത്താനമ്പി മനോമയഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? ന, തത്ഥ ബാഹിരപച്ചയേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബതാസങ്കായ ഏവ അഭാവതോ, "മനസാവ നിബ്ബത്താ"തി അവധാരണാസമ്ഭവതോ. നിരുള്ഹോ വായം ലോകേ മനോമയവോഹാരോ രൂപാവചരസത്തേസു. തഥാ ഹി "അന്നമയോ പാനമയോ മനോമയോ ആനന്ദമയോ വിഞ്ഞാണമയോ"തി പഞ്ചധാ അത്താനം വേദവാദിനോ വദന്തി. ഉച്ഛേദവാദേപി വക്ഖതി "ദിബ്ബോ രൂപീ മനോമയോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൭). സോഭനാ പഭാ ഏതേസു സന്തീതി **സുഭാ. "ഉക്കംസേനാ"**തി ആഭസ്സരദേവേ സന്ധായാഹ, പരിത്താഭാ അപ്പമാണാഭാ പന ദ്വേ ചത്താരോ ച കപ്പേ തിട്ഠന്തി. **അട്ഠകപ്പേതി** അട്ഠ മഹാകപ്പേ.

൪൦. സണ്ഠാതീതി സമ്പത്തികരമഹാമേഘസമുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ പഥവീസന്ധാരകുദകതംസന്ധാരകവായുമഹാപഥവീആദീനം സമുപ്പത്തിവസേന ഠാതി, "സമ്ഭവതി" ഇച്ചേവ വാ അത്ഥോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം. **പകതിയാതി** സഭാവേന, തസ്സ "സുഞ്ഞ"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"നിബ്ബത്തസത്താനം നത്ഥിതായാ"**തി, അനുപ്പന്നത്താതി അത്ഥോ, തേന യഥാ ഏകച്ചാനി വിമാനാനി തത്ഥ നിബ്ബത്തസത്താനം ചുതത്താ സുഞ്ഞാനി ഹോന്തി, ന ഏവമിദന്തി ദസ്സേതി. ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനോ ബ്രഹ്മകായികാ, തേസം നിവാസോ ഭൂമിപി **"ബ്രഹ്മകായികാ"**തി വുത്താ. കമ്മം ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ ഏതിസ്സാതി **കമ്മപച്ചയാ.** അഥ വാ തത്ഥ നിബ്ബത്തസത്താനം വിപച്ചനകകമ്മസ്സ സഹകാരീപച്ചയഭാവതോ, കമ്മസ്സ പച്ചയാതി **കമ്മപച്ചയാ** . ഉതു സമുട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി **ഉതുസമുട്ഠാനാ. "കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനാ"**തി വാ പാഠോ, കമ്മസഹായോ പച്ചയോ, കമ്മസ്സ വാ സഹായഭൂതോ പച്ചയോ കമ്മപച്ചയോ , സോവ ഉതു കമ്മപച്ചയഉതു, സോ സമുട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി യോജേതബ്ബം. **ഏത്ഥാതി** "ബ്രഹ്മവിമാന"ന്തി വുത്തായ ബ്രഹ്മകായികഭൂമിയാ. കഥം പണീതായ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിയം ഠിതാനം ഹീനായ പഠമജ്ഝാനഭൂമിയാ ഉപപത്തി ഹോതീതി ആഹ **"അഥ സത്താന"**ന്തിആദി. **ഓതരന്തീതി** ഉപപജ്ജനവസേന ഹേട്ഠാഭൂമിം ഗച്ഛന്തി.

അപ്പായുകേതി യം ഉളാരം പുഞ്ഞകമ്മം കതം, തസ്സ ഉപ്പജ്ജനാരഹവിപാകപബന്ധതോ അപ്പപരിമാണായുകേ. **ആയുപ്പമാണേനേവാതി** പരമായുപ്പമാണേനേവ. കിം പനേതം പരമായു നാമ, കഥം വാ തം പരിച്ഛിന്നപമാണന്തി? വുച്ചതേ - യോ തേസം തേസം സത്താനം തസ്മിം തസ്മിം ഭവവിസേസേ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനൂപനിസ്സയവസേന സരീരാവയവവണ്ണസണ്ഠാനപമാണാദിവിസേസാ വിയ തംതംഗതിനികായാദീസു യേഭുയ്യേന നിയതപരിച്ഛേദോ ഗബ്ഭസേയ്യകകാമാവചരദേവരൂപാവചരസത്താനം സുക്കസോണിതഉതുഭോജനാദി ഉതുആദിപച്ചയുപ്പന്നപച്ചയൂപത്ഥമ്ഭിതോ വിപാകപബന്ധസ്സ ഠിതികാലനിയമോ, സോ യഥാസകം ഖണമത്താവട്ഠായീനമ്പി അത്തനോ സഹജാതാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഠപനാകാരവുത്തിതായ പവത്തകാനി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനി യസ്മാ ന കേവലം നേസം ഖണഠിതിയാ ഏവ കാരണഭാവേന അനുപാലകാനി, അഥ ഖോ യാവ ഭവങ്ഗുപച്ഛേദാ അനുപബന്ധസ്സ അവിച്ഛേദഹേതുഭാവേനാപി, തസ്മാ ആയുഹേതുകത്താ കാരണൂപചാരേന ആയു, ഉക്കംസപരിച്ഛേദവസേന പരമായൂതി ച വുച്ചതി. തം പന ദേവാനം നേരയികാനം ഉത്തരകുരുകാനഞ്ച നിയതപരിച്ഛേദം, ഉത്തരകുരുകാനം പന ഏകന്തനിയതപരിച്ഛേദമേവ, അവസിട്ഠമനുസ്സപേതതിരച്ഛാനാനം പന ചിരട്ഠിതിസംവത്തനികകമ്മബഹുലേ കാലേ തംകമ്മസഹിതസന്താനജനിതസുക്കസോണിതപ്പച്ചയാനം തംമൂലകാനഞ്ച ചന്ദസൂരിയസമവിസമപരിവത്തനാദിജനിതഉതുആഹാരാദിസമവിസമ പച്ചയാനം വസേന ചിരാചിരകാലതോ അനിയതപരിച്ഛേദം, തസ്സ ച യഥാ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനാവസേന തംതംഗതിനികായാദീസു വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസനിയമോ സിദ്ധോ ദസ്സനാനുസ്സവാദീഹി, തഥാ ആദിതോ ഗഹണസിദ്ധിയാ. ഏവം താസു താസു ഉപപത്തീസു നിബ്ബത്തസത്താനം യേഭുയ്യേന സമപ്പമാണട്ഠിതികാലം ദസ്സനാനുസ്സവേഹി ലഭിത്വാ തം പരമതം അജ്ഝോസായ പവത്തിതഭവപത്ഥനാവസേന ആദിതോ പരിച്ഛേദനിയമോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പന കമ്മം താസു താസു ഉപപത്തീസു യഥാ തംതംഉപപത്തിനിയതവണ്ണാദിനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം, ഏവം നിയതായുപരിച്ഛേദാസു ഉപപത്തീസു പരിച്ഛേദാതിക്കമേന വിപാകനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം ന ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ആയുപ്പമാണേനേവ ചവന്തീ"**തി. യസ്മാ പന ഉപത്ഥമ്ഭകസഹായേഹി അനുപാലകപ്പച്ചയേഹി ഉപാദിന്നകക്ഖന്ധാനം പവത്തേതബ്ബാകാരോ അത്ഥതോ പരമായു, തസ്സ യഥാവുത്തപരിച്ഛേദാനതിക്കമനതോ സതിപി കമ്മാവസേസേ ഠാനം ന സമ്ഭവതി, തേന വുത്തം **"അത്തനോ പുഞ്ഞബലേനേവ ഠാതും ന സക്കോതീ"**തി. **കപ്പം വാതി** അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പം വാ തസ്സ ഉപഡ്ഢം വാ ഉപഡ്ഢകപ്പതോ ഊനമധികം വാതി വികപ്പനത്ഥോ **വാ**-സദ്ദോ.

൪൧. അനഭിരതീതി ഏകവിഹാരേന അനഭിരതി. സാ പന യസ്മാ അഞ്ഞേഹി സമാഗമിച്ഛാ ഹോതി, തേന വുത്തം **"അപരസ്സാപി സത്തസ്സ ആഗമനപത്ഥനാ"**തി. പിയവത്ഥുവിരഹേന പിയവത്ഥുഅലാഭേന വാ ചിത്തവിഘാതോ **ഉക്കണ്ഠിതാ,** സാ അത്ഥതോ ദോമനസ്സചിത്തുപ്പാദോ യേവാതി ആഹ **"പടിഘസമ്പയുത്താ"**തി. ദീഘരത്തം ഝാനരതിയാ രമമാനസ്സ വുത്തപ്പകാരം അനഭിരതിനിമിത്തം ഉപ്പന്നാ "മമ"ന്തി ച "അഹ"ന്തി ച ഗഹണസ്സ കാരണഭൂതാ

തണ്ഹാദിട്ഠിയോ ഇധ **പരിതസ്സനാ.** താ പന ചിത്തസ്സ പുരിമാവത്ഥായ ചലനം കമ്പനന്തി ആഹ **"ഉബ്ബിജ്ജനാ ഫന്ദനാ"**തി. തേനേവാഹ **"തണ്ഹാതസ്സനാപി ദിട്ഠിതസ്സനാപി വട്ടതീ"**തി. യം പന അത്ഥുദ്ധാരേ "അഹോ വത അഞ്ഞേപി സത്താ ഇത്ഥത്തം ആഗച്ഛേയ്യുന്തി അയം തണ്ഹാതസ്സനാ നാമാ"തി വുത്തം, തം ദിട്ഠിതസ്സനായ വിസും ഉദാഹരണം ദസ്സേന്തേന തണ്ഹാതസ്സനംയേവ തതോ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്തം, ന പന തത്ഥ ദിട്ഠിതസ്സനായ അഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം. **താസതസ്സനാ** ചിത്തുത്രാസോ. **ഭയാനക**ന്തി ഭേരവാരമ്മണനിമിത്തം ബലവഭയം. തേന സരീരസ്സ ഥദ്ധഭാവോ **ഛമ്ഭിതത്തം ഭയം സംവേഗ**ന്തി എത്ഥ **ഭയ**ന്തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ ചിണ്ണന്തേ സബ്ബസങ്ഖാരതോ ഭായനവസേന ഉപ്പന്നം ഭയഞാണം. **സംവേഗ**ന്തി സഹോത്തപ്പഞാണം, ഓത്തപ്പമേവ വാ. **സന്താസ**ന്തി ആദീനവനിബ്ബിദാനുപസ്സനാഹി സങ്ഖാരേഹി സന്തസ്സനഞാണം. സഹ ബ്യായതി പവത്തതി, ദോസം വാ ഛാദേതീതി സഹബ്യോ, സഹായോ, തസ്സ ഭാവം **സഹബ്യതം.**

൪൨. അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ ഇമേ സത്തേതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ പന സോ പാസംസഭാവേന ഉത്തമഭാവേന ച "തേ സത്തേ അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ"തി അത്താനം മഞ്ഞതി, തസ്മാ വുത്തം **"ജേട്ഠകോഹമസ്മീ"**തി. **അഞ്ഞദത്ഥു ദസോ**തി ദസ്സനേ അന്തരായാഭാവവചനേന, ഞേയ്യവിസേസപരിഗ്ഗാഹികഭാവേന ച അനാവരണദസ്സാവിതം പടിജാനാതീതി ആഹ **"സബ്ബം പസ്സാമീതി അത്ഥോ"**തി. **ഭൂതഭബ്യാന**ന്തി അഹേസുന്തി ഭൂതാ, ഭവന്തി ഭവിസ്സന്തീതി ഭബ്യാ, അട്ഠകഥായം പന വത്തമാനകാലവസേനേവ ഭബ്യ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ദസ്സിതോ. **പഠമചിത്തക്ഖണേ**തി പടിസന്ധിചിത്തക്ഖണേ. കിഞ്ചാപി സോ ബ്രഹ്മാ അനവട്ഠിതദസ്സനത്താ പുഥുജ്ജനസ്സ പുരിമതരജാതിപരിചിതമ്പി കമ്മസ്സകതഞാണം വിസ്സജ്ജേത്വാ വികുബ്ബനിദ്ധിവസേന ചിത്തുപ്പത്തിമത്തപടിബദ്ധേന സത്തനിമ്മാനേന വിപല്ലട്ഠോ "അഹം ഇസ്സരോ കത്താ നിമ്മാതാ"തിആദിനാ ഇസ്സരകുത്തദസ്സനം പക്ഖന്ദമാനോ അഭിനിവിസനവസേനേവ പതിട്ഠിതോ, ന പതിട്ഠാപനവസേന "തസ്സ എവം ഹോതീ"തി വുത്തത്താ, പതിട്ഠാപനക്കമേനേവ പന തസ്സ സോ അഭിനിവേസോ ജാതോതി ദസ്സനത്ഥം **"കാരണതോ സാധേതുകാമോ"**തി, **"പടിഞ്ഞം കത്വാ"**തി ച വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ "തം കിസ്സ ഹേതൂ"തിആദി. തത്ഥ **മനോപണിധീ**തി മനസാ എവ പത്ഥനാ, തഥാ ചിത്തപ്പവത്തിമത്തമേവാതി അത്ഥോ, **ഇത്ഥഭാവ**ന്തി ഇദപ്പകാരതം. യസ്മാ പന ഇത്ഥന്തി ബ്രഹ്മത്തഭാവോ ഇധാധിപ്പേതോ, തസ്മാ **"ബ്രഹ്മഭാവന്തി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. നനു ച ദേവാനം ഉപപത്തിസമനന്തരം "ഇമിസ്സാ നാമ ഗതിയാ ചവിത്വാ ഇമിനാ നാമ കമ്മുനാ ഇധൂപപന്നാ"തി പച്ചവേക്ഖണാ ഹോതീതി? സച്ചം ഹോതി, സാ പന പുരിമജാതീസു കമ്മസ്സകതഞാണേ സമ്മദേവ നിവിട്ഠജ്ഝാസയാനം. ഇമേ പന സത്താ പുരിമാസുപി ജാതീസു ഇസ്സരകുത്തദസ്സനവസേന വിനിബന്ധാഭിനിവേസാ അഹേസുന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേന വുത്തം **"ഇമിനാ മയ"**ന്തിആദി.

൪൩. ഈസതീതി ഈസോ, അഭിഭൂതി അത്ഥോ. മഹാ ഈസോ മഹേസോ, സുപ്പതിട്ഠമഹേസതായ പന പരേഹി "മഹേസോ"തി അക്ഖാതബ്ബതായ മഹേസക്ഖോ, അതിസയേന മഹേസക്ഖോ **മഹേസക്ഖതരോ**തി വചനത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ പന സോ മഹേസക്ഖഭാവോ ആധിപതേയ്യപരിവാരസമ്പത്തിയാ വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ **"ഇസ്സരിയപരിവാരവസേന മഹായസതരോ"**തി വുത്തം.

൪൪. ഇധേവ ആഗച്ഛതീതി ഇമസ്മിം മനുസ്സലോകേ എവ പടിസന്ധിവസേന ആഗച്ഛതി. **യം അഞ്ഞതരോ സത്തോ**തി എത്ഥ **യ**ന്തി നിപാതമത്തം, കരണേ വാ പച്ചത്തനിദ്ദേസോ, യേന ഠാനേനാതി അത്ഥോ, കിരിയാപരാമസനം വാ. **ഇത്ഥത്തം ആഗച്ഛതീ**തി എത്ഥ യദേതം ഇത്ഥത്തസ്സ ആഗമനം, എതം ഠാനം വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. എസ നയോ **"പബ്ബജതി, ചേതോസമാധിം ഫുസതി, പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതീ"**തി എതേസുപി പദേസു. "ഠാനം ഖോ പനേതം ഭിക്ഖവേ വിജ്ജതി, യം അഞ്ഞതരോ സത്തോ"തി ഇമഞ്ഹി പദം "പബ്ബജതീ"തിആദീഹി പദേഹി പച്ചേകം യോജേതബ്ബന്തി.

൪൫. ഖിഡ്ഡായ പദുസ്സന്തീതി ഖിഡ്ഡാപദോസിനോ, ഖിഡ്ഡാപദോസിനോ എവ **ഖിഡ്ഡാപദോസികാ,** ഖിഡ്ഡാപദോസോ വാ എതേസം അത്ഥീതി **ഖിഡ്ഡാപദോസികാ.** അതിക്കന്തവേലം **അതിവേലം,** ആഹാരൂപഭോഗകാലം അതിക്കമിത്വാതി അത്ഥോ. മേഥുനസമ്പയോഗേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖം **കേളിഹസ്സസുഖം രതിധമ്മോ** രതിസഭാവോ. **ആഹാര**ന്തി എത്ഥ കോ ദേവാനം ആഹാരോ, കാ ആഹാരവേലാതി? സബ്ബേസമ്പി കാമാവചരദേവാനം സുധാ ആഹാരോ, സാ ഹേട്ഠിമേഹി ഉപരിമാനം പണീതതമാ ഹോതി, തം യഥാസകം ദിവസവസേന ദിവസേ ദിവസേ ഭുഞ്ജന്തി. കേചി പന "ബിളാരപദപ്പമാണം സുധാഹാരം ഭുഞ്ജന്തി, സോ ജിവ്ഹായ ഠപിതമത്തോ യാവ കേസഗ്ഗനഖഗ്ഗാ കായം ഫരതി, തേസംയേവ ദിവസവസേന സത്തദിവസേ യാപനസമത്ഥോ ച ഹോതീ"തി വദന്തി. **"നിരന്തരം ഖാദന്താ പിവന്താ"**തി ഇദം പരികപ്പനവസേന വുത്തം. **കമ്മജതേജസ്സ ബലവഭാവോ** ഉളാരപുഞ്ഞനിബ്ബത്തത്താ, ഉളാരഗരുസിനിദ്ധസുധാഹാരജീരണതോ ച. **കരജകായസ്സ മന്ദഭാവോ** മുദുസുഖുമാലഭാവതോ. തേനേവ ഹി ഭഗവാ ഇന്ദസാലഗുഹായം പകതിപഥവിയം സണ്ഠാതും അസക്കോന്തം സക്കം ദേവരാജാനം "ഓളാരികം കായം അധിട്ഠേഹീ"തി ആഹ. **തേസ**ന്തി മനുസ്സാനം. **വത്ഥു**ന്തി കരജകായം. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ.

൪൬. മനേനാതി ഇസ്സാപകതത്താ പദുട്ഠേന മനസാ. ഉസൂയാവസേന മനസോവ പദോസോ മനോപദോസോ, സോ എതേസം അത്ഥി വിനാസഹേതുഭൂതോതി **മനോപദോസികാ**തി എവം വാ എത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അകുദ്ധോ രക്ഖതീ**തി കുദ്ധസ്സ സോ കോധോ ഇതരസ്മിം അകുജ്ഝന്തേ അനുപാദാനോ എകവാരമേവ ഉപ്പത്തിയാ അനാസേവനോ ചാവേതും ന സക്കോതി ഉദകന്തം പത്വാ അഗ്ഗി വിയ നിബ്ബായതി, തസ്മാ അകുദ്ധോ തം ചവനതോ രക്ഖതി, ഉഭോസു പന കുദ്ധേസു ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പരിവഡ്ഢനവസേന തിഖിണസമുദാചാരോ നിസ്സയദഹനരസോ കോധോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഹദയവത്ഥും നിദഹന്തോ അച്ചന്തസുഖുമാലകരജകായം വിനാസേതി, തതോ സകലോപി അത്തഭാവോ അന്തരധായതി. തേനാഹ **"ഉഭോസു പനാ"**തിആദി . തഥാ ചാഹ ഭഗവാ "അഞ്ഞമഞ്ഞം പദുട്ഠചിത്താ കിലന്തകായാ...പേ॰... ചവന്തീ"തി. **ധമ്മതാ**തി ധമ്മനിയാമോ. സോ ച തേസം കരജകായസ്സ മന്ദതായ, തഥാഉപ്പജ്ജനകകോധസ്സ ച ബലവതായ ഠാനസോ ചവനം, തേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം സഭാവോതി അധിപ്പായോ.

൪൯. ചക്ഖാദീനം ഭേദം പസ്സതീതി വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വികാരാപത്തിദസ്സനതോ, അന്തേ ച അദസ്സനൂപഗമനതോ വിനാസം പസ്സതി ഓളാരികത്താ രൂപധമ്മഭേദസ്സ. **പച്ചയം ദത്വാ**തി അനന്തരപച്ചയാദിവസേന പച്ചയോ ഹുത്വാ. **"ബലവതര"**ന്തി ചിത്തസ്സ ലഹുതരം ഭേദം സന്ധായ വുത്തം. തഥാ ഹി എകസ്മിം രൂപേ ധരന്തേയേവ സോളസ ചിത്താനി ഭിജ്ജന്തി. **ഭേദം ന പസ്സതീ**തി ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജന്തമ്പി ചിത്തം പരസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവേനേവ ഭിജ്ജതീതി പുരിമചിത്തസ്സ അഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ വിയ പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിതോ ഭാവപക്ഖോ ബലവതരോ പാകടോ ച ഹോതി, ന അഭാവപക്ഖോതി ചിത്തസ്സ വിനാസം ന പസ്സതി, അയഞ്ച അത്ഥോ അലാതചക്കദസ്സനേന സുപാകടോ വിഞ്ഞായതി. യസ്മാ പന തക്കീവാദീ നാനത്തനയസ്സ ദൂരതരതായ എകത്തനയസ്സപി മിച്ഛാഗഹിതത്താ "യദേവിദം വിഞ്ഞാണം സബ്ബദാപി എകരൂപേന പവത്തതി, അയമേവ അത്താ നിച്ചോ"തിആദിനാ അഭിനിവേസം ജനേതി, തസ്മാ വുത്തം **"സോ തം അപസ്സന്തോ"**തിആദി.

അന്താനന്തവാദവണ്ണനാ

൩൯. അന്താനന്തികാതി ഏത്ഥ അമതി ഗച്ഛതി ഏത്ഥ സഭാവോ ഓസാനന്തി അന്തോ, മരിയാദാ. തപ്പടിസേധേന അനന്തോ, അന്തോ ച അനന്തോ ച അന്താനന്തോ ച നേവന്താനാനന്തോ ച അന്താനന്താ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേന വാ "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ૨.൧; ഉദാ॰ ൧) വിയ. കസ്സ പന അന്താനന്തോതി? ലോകീയതി സംസാരനിസ്സരണത്ഥികേഹി ദിട്ഠിഗതികേഹി, ലോകീയന്തി വാ ഏത്ഥ തേഹി പുഞ്ഞാപുഞ്ഞം തബ്ബിപാകോ ചാതി ലോകോതി സങ്ഖ്യം ഗതസ്സ അത്തനോ. തേനാഹ ഭഗവാ "അന്താനന്തം ലോകസ്സ പഞ്ഞപേന്തീ"തി. കോ പന ഏസോ അത്താതി? ഝാനവിസയഭൂതകസിണനിമിത്തം. തഥ ഹി അയം ദിട്ഠിഗതികോ ലോകസഞ്ഞീ. തഥാ ച വുത്തം "തം ലോകോതി ഗഹേത്വാ"തി. കേചി പന "ഝാനം തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച ഇധ 'അത്താ , ലോകോ'തി ച ഗഹിതാ"തി വദന്തി. അന്താനന്തസഹചരിതവാദോ അന്താനന്തോ, യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി അന്താനന്തസന്നിസ്സയോ വാ യഥാ "മഞ്ചാ ഘോസന്തീ"തി. സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **അന്താനന്തികാ.** തേ പന യസ്മാ യഥാവുത്തനയേന അന്താനന്തോ വാദോ ദിട്ഠി ഏതേസന്തി **"അന്താനന്തവാദാ"**തി വുച്ചന്തി. തസ്മാ അട്ഠകഥായം "അന്താനന്തവാദാ"തി വത്വാ "അന്തം വാ"തിആദിനാ അത്ഥോ വിഭത്തോ.

ഏത്ഥാഹ - യുത്തം താവ പുരിമാനം തിണ്ണം വാദീനം അന്തത്തഞ്ച അനന്തത്തഞ്ച അന്താനന്തത്തഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്തവാദത്താ അന്താനന്തികത്തം, പച്ഛിമസ്സ പന തദുഭയപടിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ കഥ അന്താനന്തികത്തന്തി? തദുഭയപടിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ ഏവ. യസ്മാ അന്താനന്തപടിസേധവാദോപി അന്താനന്തവിസയോ ഏവ തം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ. ഏതദത്ഥംയേവ ഹി സന്ധായ അട്ഠകഥായം "ആരബ്ഭ പവത്തവാദാ"തി വുത്തം. അഥ വാ യഥാ തതിയവാദേ ദേസഭേദവസേന ഏകസ്സേവ അന്തവന്തതാ അനന്തതാ ച സമ്ഭവതി, ഏവം തക്കീവാദേപി കാലഭേദവസേന ഉഭയസമ്ഭവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിസേധേന ഉഭയഞ്ഞേവ വുച്ചതി. കഥം? അന്തവന്തതാപടിസേധേന ഹി അനന്തതാ വുച്ചതി, അനന്തതാപടിസേധേന ച അന്തവന്തതാ, അന്താനന്താനഞ്ച ന തതിയവാദഭാവോ കാലഭേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ അയം ലോകസഞ്ഞിതോ അത്താ അധിഗതവിസേസേഹി മഹേസീഹി അനന്തോ കദാചി സക്ഖിദിട്ഠോതി അനുസുയ്യതി, തസ്മാ നേവന്തവാ. യസ്മാ പന തേഹിയേവ കദാചി അന്തവാ സക്ഖിദിട്ഠോതി അനുസുയ്യതി, തസ്മാ ന പന അനന്തോതി. യഥാ ച അനുസ്സുതിതക്കീവസേന, ഏവം ജാതിസ്സരതക്കീ ആദീനഞ്ച വസേന യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. അയഞ്ഹി തക്കികോ അവഡ്ഢിതഭാവപുബ്ബകത്താ പടിഭാഗനിമിത്താനം വഡ്ഢിതഭാവസ്സ വഡ്ഢിതകാലവസേന അപ്പച്ചക്ഖകാരിതായ അനുസ്സവാദിമത്തേ ഠത്വാ "നേവന്തവാ"തി പടിക്ഖിപതി. അവഡ്ഢിതകാലവസേന പന "ന പനാനന്തോ"തി, ന പന അന്തതാനന്തതാനം അച്ചന്തമഭാവേന യഥാ തം "നേവസഞ്ഞിനാസഞ്ഞീ"തി. പുരിമവാദത്തയപടിക്ഖേപോ ച അത്തനാ യഥാധിപ്പേതപ്പകാരവിലക്ഖണതായ തേസം, അവസ്സഞ്ചേതം ഏവം വിഞ്ഞാതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ വിക്ഖേപപക്ഖംയേവ ഭജേയ്യ ചതുത്ഥവാദോ. ന ഹി അന്തതാഅനന്തതാതദുഭയവിനിമുത്തോ അത്തനോ പകാരോ അത്ഥി, തക്കീവാദീ ച യുത്തിമഗ്ഗകോ, കാലഭേദവസേന ച തദുഭയം ഏകസ്മിമ്പി ന ന യുജ്ജതീതി.

കേചി പന യദി പനായം അത്താ അന്തവാ സിയാ, ദൂരദേസേ ഉപപജ്ജനാനുസ്സരണാദി കിച്ചനിപ്ഫത്തി ന സിയാ. അഥ അനന്തോ, ഇധ ഠിതസ്സ ദേവലോകനിരയാദീസു സുഖദുക്ഖാനുഭവനമ്പി സിയാ. സചേ പന അന്തവാ ച അനന്തോ ച, തദുഭയദോസസമായോഗോ. തസ്മാ "അന്തവാ, അനന്തോ"തി ച അബ്യാകരണീയോ അത്താതി ഏവം തക്കനവസേന ചതുത്ഥവാദപ്പവത്തിം വണ്ണേന്തി. ഏവമ്പി യുത്തം താവ പച്ഛിമവാദീദ്വയസ്സ അന്താനന്തികത്തം അന്താനന്താനം വസേന ഉഭയവിസയത്താ തേസം വാദസ്സ. പുരിമവാദീദ്വയസ്സ പന കഥം വിസും അന്താനന്തികത്തന്തി? ഉപചാരവുത്തിയാ. സമുദിതേസു ഹി അന്താനന്തവാദീസു പവത്തമാനോ അന്താനന്തിക-സദ്ദോ തത്ഥ നിരുള്ഹതായ പച്ചേകമ്പി അന്താനന്തികവാദീസു പവത്തതി, യഥാ അരൂപജ്ഝാനേസു പച്ചേകം അട്ഠവിമോക്ഖപരിയായോ, യഥാ ച ലോകേ സത്താസയോതി. അഥ വാ അഭിനിവേസതോ പുരിമകാലപ്പവത്തിവസേന അയം തത്ഥ വോഹാരോ കതോ. തേസഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികാനം തഥാരൂപചേതോസമാധിസമധിഗമതോ പുബ്ബകാലം "അന്തവാ നു അയം ലോകോ, അനന്തോ നൂ"തി ഉഭയാകാരാവലമ്ബിനോ പരിവിതക്കസ്സ വസേന നിരുള്ഹോ അന്താനന്തികഭാവോ വിസേസലാഭേന തത്ഥ ഉപ്പന്നേപി ഏകംസഗ്ഗാഹേ പുരിമസിദ്ധരുള്ഹിയാ വോഹരീയതീതി.

൫൪-൫൫. വുത്തനയേനാതി "തക്കയതീതി തക്കീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪) സദ്ദതോ, "ചതുബ്ബിധോ തക്കീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪) അത്ഥതോ ച സസ്സതവാദേ വുത്തവിധിനാ. **ദിട്ഠപുബ്ബാനുസാരേനാ**തി ദസ്സനഭൂതേന വിഞ്ഞാണേന ഉപലദ്ധപുബ്ബസ്സ അന്തവന്താദിനോ അനുസ്സരണേന. ഏവഞ്ച കത്വാ അനുസ്സുതിതക്കീസുദ്ധതക്കീനമ്പി ഇധ സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. അഥ വാ ദിട്ഠഗ്ഗഹണേനേവ "നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦, ൧൯൪) വിയ സുതാദീനമ്പി ഗഹിതതാ വേദിതബ്ബാ. "അന്തവാ"തിആദിനാ ഇച്ഛിതസ്സ അത്തനോ സബ്ബദാ ഭാവപരാമസനവസേനേവ ഇമേസം വാദാനം പവത്തനതോ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൯൭-൯൮).

അമരാവിക്ഖേപവാദവണ്ണനാ

൬൧. ന മരതീതി ന ഉച്ഛിജ്ജതി. "ഏവമ്പി മേ നോ"തിആദിനാ **വിവിധോ** നാനപ്പകാരോ **ഖേപോ** പരേന പരവാദീനം ഖിപനം **വിക്ഖേപോ.** അമരായ ദിട്ഠിയാ വാചായ ച വിക്ഖിപന്തീതി വാ അമരാവിക്ഖേപിനോ. അമരാവിക്ഖേപിനോ ഏവ **അമരാവിക്ഖേപികാ. ഇതോ ചിതോ ച സന്ധാവതി** ഏകസ്മിം സഭാവേ അനവട്ഠാനതോ. അമരാ വിയ വിക്ഖിപന്തീതി വാ പുരിമനയേനേവ സദ്ദത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൬൨. വിക്ഖേപവാദിനോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ, അകുസലധമ്മേപി സഭാവഭേദവസേനേവ ഞാതും ഞാണബലം നത്ഥീതി കുസലാകുസലപദാനം കുസലാകുസലകമ്മപഥവസേനേവ അത്ഥോ. പഠമനയവസേനേവ അപരിയന്തവിക്ഖേപതായ അമരാവിക്ഖേപം വിഭാവേതും **"ഏവന്തിപി മേ നോതി അനിയമിതവിക്ഖേപോ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **അനിയമിതവിക്ഖേപോ**തി സസ്സതാദീസു ഏകസ്മിമ്പി പകാരേ അട്ഠത്വാ വിക്ഖേപകരണം, പരവാദിനാ യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി പുച്ഛിതേ പകാരേ തസ്സ പടിക്ഖേപോതി അത്ഥോ. ദുതിയനയവസേന അമരാസദിസായ അമരായ വിക്ഖേപം ദസ്സേതും **"ഇദം കുസലന്തി വാ പുട്ഠോ"**തിആദിമാഹ. അഥ വാ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ അനിയമതോവ സസ്സതേകച്ചസസ്സതുച്ഛേദതക്കീവാദാനം പടിസേധനേന തം തം വാദം പടിക്ഖിപതേവ അപരിയന്തവിക്ഖേപവാദത്താ അമരാവിക്ഖേപിനോ. അത്തനാ പന അനവട്ഠിതവാദത്താ ന കിസ്മിഞ്ചി പക്ഖേ അവതിട്ഠതീതി ആഹ **"സയം പന...പേ॰... ബ്യാകരോതീ"**തി. ഇദാനി കുസലാദീനം അബ്യാകരണേന തമേവ അനവട്ഠാനം വിഭാവേതി "ഇദം കുസലന്തി വാ പുട്ഠോ"തിആദിനാ. തേനേവാഹ **"ഏകസ്മിമ്പി പക്ഖേ ന തിട്ഠതീ"**തി.

൬൩. കുസലാകുസലം യഥാഭൂതം അപ്പജാനന്തോപി യേസമഹം സമയേന കുസലമേവ "കുസല"ന്തി, അകുസലമേവ ച "അകുസല"ന്തി ബ്യാകരേയ്യം, തേസു തഥാ ബ്യാകരണഹേതു "അഹോ വത രേ പണ്ഡിതോ"തി സക്കാരസമ്മാനം കരോന്തേസു മമ ഛന്ദോ വാ രാഗോ വാ അസ്സാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ സമ്ഭവതി. **ദോസോ വാ പടിഘോ വാതി** എത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന യോജേതബ്ബം. അട്ഠകഥായം പന അത്തനോ പണ്ഡിതഭാവവിസയാനം രാഗാദീനം വസേന യോജനാ കതാ. **"ഛന്ദരാഗദ്വയം ഉപാദാന"**ന്തി അഭിധമ്മനയേന വുത്തം. അഭിധമ്മേ ഹി തണ്ഹാദിട്ഠിയോവ "ഉപാദാന"ന്തി ആഗതാ, സുത്തന്തേ പന ദോസോപി "ഉപാദാന"ന്തി വുത്തോ "കോധുപാദാനവിനിബന്ധാ വിഘാതം ആപജ്ജന്തീ"തിആദീസു. തേന വുത്തം **"ഉഭയമ്പി വാ ദള്ഹഗ്ഗഹണവസേന ഉപാദാന"**ന്തി . **ദള്ഹഗ്ഗഹണം** അമുഞ്ചനം. പടിഘോപി ഹി ഉപനാഹാദിവസേന പവത്തോ ആരമ്മണം ന മുഞ്ചതി. **വിഹനനം** ഹിംസനം വിബാധനം. രാഗോപി ഹി പരിളാഹവസേന സാരദ്ധവുത്തിതായ നിസ്സയം വിബാധതീതി. വിനാസേതുകാമതായ ആരമ്മണം ഗണ്ഹാതീതി സമ്ബന്ധോ.

൬൪. പണ്ഡിച്ചേനാതി പഞ്ഞായ. യേന ഹി ധമ്മേന യുത്തോ "പണ്ഡിതോ"തി വുച്ചതി, സോ ധമ്മോ പണ്ഡിച്ചം, തേന സുതചിന്താമയം പഞ്ഞം ദസ്സേതി, ന പാകതികകമ്മനിബ്ബത്തം സാഭാവികപഞ്ഞം. കത-സദ്ദസ്സ കിരിയാസാമഞ്ഞവാചകത്താ "കതവിജ്ജോ"തിആദീസു വിയ കത-സദ്ദോ ഞാണാനുയുത്തതം വദതീതി ആഹ **"വിഞ്ഞാതപരപ്പവാദാ"**തി. സത്ഥധാ ഭിന്നസ്സ വാലഗ്ഗസ്സ അംസുകോടിവേധകോ **"വാലവേധീ"**തി അധിപ്പേതോ.

൬൫-൬. എത്ഥ ച കിഞ്ചാപി പുരിമാനമ്പി തിണ്ണം കുസലാദിധമ്മസഭാവാനവബോധതോ അത്ഥേവ മന്ദഭാവോ, തേസം പന അത്തനോ കുസലാദിധമ്മാനവബോധസ്സ അവബോധവിസേസോ അത്ഥി, തദഭാവാ പച്ഛിമോയേവ മന്ദമോമൂഹഭാവേന വുത്തോ. നനു ച പച്ഛിമസ്സാപി "അത്ഥി പരോലോകോ'തി ഇതി ചേ മേ അസ്സ, 'അത്ഥി പരോലോകോ'തി ഇതി തേ നം ബ്യാകരേയ്യം, ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൫) വചനതോ അത്തനോ ധമ്മാനവബോധസ്സ അവബോധോ അത്ഥിയേവാതി? കിഞ്ചാപി അത്ഥി, ന തസ്സ പുരിമാനം വിയ അപരിഞ്ഞാതധമ്മബ്യാകരണനിബന്ധനമുസാവാദാദിഭയപരിജിഗുച്ഛനകാരോ അത്ഥി, അഥ ഖോ മഹാമൂള്ഹോയേവ. അഥ വാ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണത്ഥം "അത്ഥി പരോലോകോ'തി ഇതി ചേ മം പുച്ഛസീ"തി പുച്ഛാഠപനമേവ തേന ദസ്സീയതി, ന അത്തനോ ധമ്മാനവബോധോതി അയമേവ വിസേസേന "മന്ദോ ചേവ മോമൂഹോ ചാ"തി വുത്തോ. തേനേവ ഹി തഥാവാദിനം സഞ്ജയം ബേലട്ഠപുത്തം ആരബ്ഭ "അയം വാ ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബമന്ദോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) വുത്തം. തത്ഥ "അത്ഥി പരോലോകോ"തി സസ്സതദസ്സനവസേന സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ പുച്ഛാ. "നത്ഥി പരോലോകോ"തി നത്ഥികദസ്സനവസേന സമ്മാദസ്സനവസേന വാ പുച്ഛാ. "അത്ഥി ച നത്ഥി ച പരോലോകോ"തി ഉച്ഛേദദസ്സനവസേന സമ്മാദിട്ഠിവസേന ഏവ വാ പുച്ഛാ. "നേവ അത്ഥി ന നത്ഥി പരോലോകോ"തി വുത്തപ്പകാരത്തയപടിക്ഖേപേ സതി പകാരന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ അത്ഥിതാനത്ഥിതാഹി നവത്തബ്ബാകാരോ പരോലോകോതി വിക്ഖേപഞ്ഞേവ പുരേക്ഖാരേന സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ പുച്ഛാ. സേസചതുക്കത്തയേപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പുഞ്ഞസങ്ഖാരത്തികോ വിയ ഹി കായസങ്ഖാരത്തികേന പുരിമചതുക്കസങ്ഗഹിതോ ഏവ അത്ഥോ. സേസചതുക്കത്തയേന അത്തപരാമാസപുഞ്ഞാദി ഫലതാചോദനാനയേന സങ്ഗഹിതോതി.

അമരാവിക്ഖേപികോ സസ്സതാദീനം അത്തനോ അരുച്ചനതായ സബ്ബത്ഥ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ വിക്ഖേപഞ്ഞേവ കരോതി. തത്ഥ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദി തത്ഥ തത്ഥ പുച്ഛിതാകാരപടിസേധനവസേന വിക്ഖിപനാകാരദസ്സനം. നനു ച വിക്ഖേപവാദിനോ വിക്ഖേപപക്ഖസ്സ അനുജാനനം വിക്ഖേപപക്ഖേ അവട്ഠാനം യുത്തരൂപന്തി? ന, തത്ഥാപി തസ്സ സമ്മൂള്ഹത്താ, പടിക്ഖേപവസേനേവ ച വിക്ഖേപവാദസ്സ പവത്തനതോ. തഥാ ഹി സഞ്ചയോ ബേലട്ഠപുത്തോ രഞ്ഞാ അജാതസത്തുനാ സന്ദിട്ഠികം സാമഞ്ഞഫലം പുട്ഠോ പരലോകത്തികാദീനം പടിസേധനമുഖേന വിക്ഖേപം ബ്യാകാസി.

എത്ഥാഹ - നനു ചായം സബ്ബോപി അമരാവിക്ഖേപികോ കുസലാദയോ ധമ്മേ, പരലോകത്തികാദീനി ച യഥാഭൂതം അനവബുജ്ഝമാനോ തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഹം പുട്ഠോ പുച്ഛായ വിക്ഖേപനമത്തം ആപജ്ജതി, തസ്സ കഥം ദിട്ഠിഗതികഭാവോ. ന ഹി അവത്തുകാമസ്സ വിയ പുച്ഛിതമത്ഥമജാനന്തസ്സ വിക്ഖേപകരണമത്തേന ദിട്ഠിഗതികതാ യുത്താതി? വുച്ചതേ - ന ഹേവ ഖോ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണമത്തേന തസ്സ ദിട്ഠിഗതികതാ, അഥ ഖോ മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന. സസ്സതാഭിനിവേസേന മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോയേവ ഹി പുഗ്ഗലോ മന്ദബുദ്ധിതായ കുസലാദിധമ്മേ പരലോകത്തികാദീനി ച യാഥാവതോ അപ്പടിപജ്ജമാനോ അത്തനാ അവിഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ പരം വിഞ്ഞാപേതും അസക്കുണേയ്യതായ മുസാവാദാദിഭയേന ച വിക്ഖേപം ആപജ്ജതീതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "യാസം സത്തേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൯൭-൯൮) അഥ വാ പുഞ്ഞപാപാനം തബ്ബിപാകാനഞ്ച അനവബോധേന അസദ്ദഹനേന ച തബ്ബിസയായ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണംയേവ സുന്ദരന്തി ഖന്തിം രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ അഭിനിവിസന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ വിസുംയേവേസാ ഏകാ ദിട്ഠി സത്തഭങ്ഗദിട്ഠി വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ച വുത്തം "പരിയന്തരഹിതാ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ചേവ വാചാ ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൧). കഥം പനസ്സാ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ? ഉച്ഛേദവസേന അനഭിനിവേസതോ. നത്ഥി കോചി ധമ്മാനം യഥാഭൂതവേദീ വിവാദബഹുലത്താ ലോകസ്സ, "ഏവമേവ"ന്തി പന സദ്ദന്തരേന "ധമ്മനിജ്ഝാനനാ അനാദികാലികാ ലോകേ"തി ഗാഹവസേന സസ്സതലേസോപേത്ഥ ലബ്ഭതിയേവ.

അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദവണ്ണനാ

൬൭. അധിച്ച യദിച്ഛകം യം കിഞ്ചി കാരണം, കസ്സചി വുദ്ധിപുബ്ബം വാ വിനാ സമുപ്പന്നോതി അത്തലോകസഞ്ഞിതാനം ഖന്ധാനം അധിച്ചുപ്പത്തിആകാരാരമ്മണം ദസ്സനം തദാകാരസന്നിസ്സയേന പവത്തിതോ, തദാകാരസഹചരിതതായ ച "അധിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി വുച്ചതി യഥാ "മഞ്ചാ ഘോസന്തി, കുന്താ പചരന്തീ"തി ച ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അധിച്ചസമുപ്പന്നോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി ദസ്സനം അധിച്ചസമുപ്പന്ന"**ന്തി.

൬൮-൭൩. ദേസനാസീസന്തി ദേസനായ ജേട്ഠകഭാവേന ഗഹണം, തേന സഞ്ഞംയേവ ധുരം കത്വാ ഭഗവതാ അയം ദേസനാ കതാ, ന പന തത്ഥ അഞ്ഞേസം അരൂപധമ്മാനം അത്ഥിഭാവതോതി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"അചിത്തുപ്പാദാ"**തിആദി. ഭഗവാ ഹി യഥാ ലോകുത്തരധമ്മം ദേസേന്തോ സമാധിം പഞ്ഞം വാ ധുരം കരോതി, ഏവം ലോകിയധമ്മം ദേസേന്തോ ചിത്തം സഞ്ഞം വാ ധുരം കരോതി. തത്ഥ "യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി (ധ॰ സ॰ ൨൭൭) പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി [ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫ (ഖ)] പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, [ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫ (ജ); വിഭ॰ ൨.൮൦൪] പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧) തഥാ "യസ്മിം

സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, (ധ॰ സ॰ ൧) കിംചിത്തോ ത്വം ഭിക്ഖു (പാരാ॰ ൧൮൦, ൧൮൨) മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, (ധ॰ പ॰ ൧, ൨; നേത്തി॰ ൯൦; പേടകോ॰ ൮൩) സന്തി ഭിക്ഖവേ സത്താ നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ, (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨, ൩൪൨, ൩൫൭; അ॰ നി॰ ൯.൨൪; ചൂളനി॰ ൮൩) ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന"ന്തിആദീനി സുത്താനി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮) ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകാനി ദട്ഠബ്ബാനി. **തിത്ഥായതനേ**തി അഞ്ഞതിത്ഥിയസമയേ. തിത്ഥിയാ ഹി ഉപപത്തിവിസേസേ വിമുത്തിസഞ്ഞിനോ, സഞ്ഞാവിരാഗാവിരാഗേസു ആദീനവാനിസംസദസ്സിനോ വാ ഹുത്വാ അസഞ്ഞസമാപത്തിം നിബ്ബത്തേത്വാ അക്ഖണഭൂമിയം ഉപ്പജ്ജന്തി, ന സാസനികാ. **വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ**തി വായോകസിണേ പഠമാദീനി തീണി ഝാനാനി നിബ്ബത്തേത്വാ തതിയജ്ഝാനേ ചിണ്ണവസീ ഹുത്വാ തതോ വുട്ഠായ ചതുത്ഥജ്ഝാനാധിഗമായ പരികമ്മം കത്വാ. തേനേവാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ"**തി.

കസ്മാ പനേത്ഥ വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി? വുച്ചതേ - യഥേവ ഹി രൂപപടിഭാഗഭൂതേസു കസിണവിസേസേസു രൂപവിഭാവനേന രൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതോ അരൂപസമാപത്തിവിസേസോ സച്ഛികരീയതി, ഏവം അപരിബ്യത്തവിഗ്ഗഹതായ അരൂപപടിഭാഗഭൂതേ കസിണവിസേസേ അരൂപവിഭാവനേന അരൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതോ രൂപസമാപത്തിവിസേസോ അധിഗമീയതീതി ഏത്ഥ "സഞ്ഞാ രോഗോ സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൪) "ധി ചിത്തം, ധിബ്ബതേ തം ചിത്ത"ന്തിആദിനാ ച നയേന അരൂപപ്പവത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന, തദഭാവേ ച സന്തപണീതഭാവസന്നിട്ഠാനേന രൂപസമാപത്തിയാ അഭിസങ്ഖരണം, രൂപവിരാഗഭാവനാ പന സദ്ധിം ഉപചാരേന അരൂപസമാപത്തിയോ, തഥാപി വിസേസേന പഠമാരുപ്പജ്ഝാനം. യദി ഏവം "പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണേപീ"തി വത്തബ്ബം. തസ്സാപി ഹി അരൂപപടിഭാഗതാ ലബ്ഭതീതി? ഇച്ഛിതമേവേതം കേസഞ്ചി അവചനം പനേത്ഥ പുബ്ബാചരിയേഹി അഗ്ഗഹിതഭാവേന. യഥാ ഹി രൂപവിരാഗഭാവനാ വിരജ്ജനീയധമ്മഭാവമത്തേന പരിനിപ്ഫന്നാ, വിരജ്ജനീയധമ്മപടിഭാഗഭൂതേ ച വിസയവിസേസേ പാതുഭവതി, ഏവം അരൂപവിരാഗഭാവനാപീതി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ, തിത്ഥിയേഹേവ പന തസ്സാ സമാപത്തിയാ പടിപജ്ജിതബ്ബതായ, തേസഞ്ച വിസയപഥേസുപനിബന്ധനസ്സേവ തസ്സ ഝാനസ്സ പടിപത്തിതോ ദിട്ഠിവന്തേഹി പുബ്ബാചരിയേഹി ചതുത്ഥേയേവ ഭൂതകസിണേ അരൂപവിരാഗഭാവനാപരികമ്മം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. കിഞ്ച വണ്ണകസിണേസു വിയ പുരിമഭൂതകസിണത്തയേപി വണ്ണപടിച്ഛായാവ പണ്ണത്തി ആരമ്മണം ഝാനസ്സ ലോകവോഹാരാനുരോധേനേവ പവത്തിതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൫൭) പഥവീകസിണസ്സ ആദാസചന്ദമണ്ഡലൂപമാവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി, ചതുത്ഥം പന ഭൂതകസിണം ഭൂതപ്പടിച്ഛായമേവ ഝാനസ്സ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതീതി തസ്സേവ അരൂപപടിഭാഗതാ യുത്താതി വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇധേവാതി പഞ്ചവോകാരഭവേയേവ. **തത്ഥാ**തി അസഞ്ഞഭവേ. യദി രൂപക്ഖന്ധമത്തമേവ അസഞ്ഞഭവേ പാതുഭവതി, കഥമരൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ തത്ഥ രൂപം പവത്തതി, കഥം പന രൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ അരൂപധാതുയം അരൂപം പവത്തതി, ഇദമ്പി തേന സമാനജാതിയമേവ. കസ്മാ? ഇധേവ അദസ്സനതോ. യദി ഏവം കബളീകാരാഹാരേന വിനാ രൂപധാതുയം രൂപേന ന പവത്തിതബ്ബം, കിം കാരണം ? ഇധേവ അദസ്സനതോ. അപി ച യഥാ യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നിബ്ബത്തികാരണം രൂപേ അവിഗതതണ്ഹം, തസ്സ സഹ രൂപേന സമ്ഭവതോ രൂപം നിസ്സായ പവത്തി, യസ്സ പന നിബ്ബത്തികാരണം രൂപേ വിഗതതണ്ഹം, തസ്സ വിനാ രൂപേന രൂപനിരപേക്ഖതായ കാരണസ്സ, ഏവം യസ്സ രൂപപ്പബന്ധസ്സ നിബ്ബത്തികാരണം വിഗതതണ്ഹം അരൂപേ, തസ്സ വിനാ അരൂപേന പവത്തി ഹോതീതി അസഞ്ഞഭവേ രൂപക്ഖന്ധമത്തമേവ നിബ്ബത്തതി. കഥം പന തത്ഥ കേവലോ രൂപപ്പബന്ധോ പച്ചുപ്പന്നപച്ചയരഹിതോ ചിരകാലം പവത്തതീതി പച്ചേതബ്ബം, കിത്തകം വാ കാലം പവത്തതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"യഥാ നാമ ജിയാവേഗുക്ഖിത്തോ സരോ"**തിആദി, തേന ന കേവലമാഗമോയേവ അയമേത്ഥ യുത്തീതി ദസ്സേതി. **തത്തകമേവ കാല**ന്തി ഉക്കംസതോ പഞ്ച മഹാകപ്പസതാനിപി തിട്ഠന്തി അസഞ്ഞസത്താ. **ഝാനവേഗേ**തി അസഞ്ഞസമാപത്തിപരിക്ഖതേ കമ്മവേഗേ. **അന്തരധായതീ**തി പച്ചയനിരോധേന നിരുജ്ഝതി നപ്പവത്തതി.

ഇധാതി കാമഭവേ. കഥം പന അനേകകപ്പസതസമതിക്കമേന ചിരനിരുദ്ധതോ വിഞ്ഞാണതോ ഇധ വിഞ്ഞാണം സമുപ്പജ്ജതി. ന ഹി നിരുദ്ധേ ചക്ഖുമ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമുപ്പജ്ജമാനം ദിട്ഠന്തി? നയിദമേകന്തതോ ദട്ഠബ്ബം. ചിരനിരുദ്ധമ്പി ഹി ചിത്തം സമാനജാതികസ്സ അന്തരാനുപ്പജ്ജനതോ അനന്തരപച്ചയമത്തം ഹോതിയേവ, ന ബീജം, ബീജം പന കമ്മം. തസ്മാ കമ്മതോ ബീജഭൂതതോ ആരമ്മണാദീഹി പച്ചയേഹി അസഞ്ഞഭവതോ ചുതാനം കാമധാതുയാ ഉപപത്തിവിഞ്ഞാണം ഹോതിയേവ. തേനാഹ **"ഇധ പടിസന്ധിസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ നാമ ഉതുനിയാമേന പുപ്ഫഗ്ഗഹണേ നിയതകാലാനം രുക്ഖാനം വേഖേ ദിന്നേ വേഖബലേന ന യഥാ നിയാമതാ ഹോതി പുപ്ഫഗ്ഗഹണസ്സ, ഏവമേവ പഞ്ചവോകാരഭവേ അവിപ്പയോഗേന വത്തമാനേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു രൂപാരൂപവിരാഗഭാവനാവേഖേ ദിന്നേ തസ്സ സമാപത്തിവേഖബലസ്സ അനുരൂപതോ അരൂപഭവേ അസഞ്ഞാഭവേ ച യഥാക്കമം രൂപരഹിതാ അരൂപരഹിതാ ച ഖന്ധാനം പവത്തി ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. നനു ഏത്ഥ ജാതിസതസഹസ്സദസസംവട്ടാദീനം മത്ഥകേ, അബ്ഭന്തരതോ വാ പവത്തായ അസഞ്ഞൂപവത്തിയാ വസേന ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ ലാഭീസസ്സതവാദോ വിയ അനേകഭേദോ സമ്ഭവതീതി? സച്ചം സമ്ഭവതി, അനന്തരത്താ പന ആപന്നായ അസഞ്ഞൂപപത്തിയാ വസേന ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ നയദസ്സനവസേന ഏകോവ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹതോ അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദസ്സ സസ്സതവാദേ ആഗതോ സബ്ബോ ദേസനാനയോ യഥാസമ്ഭവം അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദേപി ഗഹേതബ്ബോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ഭഗവതാ ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ അവിഭജിത്വാ ദേസിതോ. അവസ്സഞ്ച സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബോ സംകിലേസപക്ഖേ സത്താനം അജ്ഝാസയസ്സ ദുവിധത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം അട്ഠകഥായം "സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ചാ"തി. തഥാ ച വക്ഖതി "യാസം സത്തേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൯൭-൯൮).

നനു ച അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ന യുത്തോ. "അഹഞ്ഹി പുബ്ബേ നാഹോസി"ന്തിആദിവസേന പവത്തനതോ, അപുബ്ബസത്തപാതുഭാവഗ്ഗാഹത്താ, അത്തനോ ലോകസ്സ ച സദാഭാവഗാഹിനീ ച സസ്സതദിട്ഠി "അത്ഥിത്വേവ സസ്സതിസമ"ന്തി പവത്തനതോ? നോ ന യുത്തോ അനാഗതേ കോടിഅദസ്സനതോ. യദിപി ഹി അയം വാദോ "സോമ്ഹി ഏതരഹി അഹുത്വാ സന്തതായ പരിണതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൮) അത്തനോ ലോകസ്സ ച അതീതകോടിപരാമസനവസേന പവത്തോ, തഥാപി വത്തമാനകാലതോ പട്ഠായ ന തേസം കത്ഥചി അനാഗതേ പരിയന്തം പസ്സതി, വിസേസേന ച പച്ചുപ്പന്നാനാഗതകാലേസു പരിയന്താദസ്സനപഭാവിതോ സസ്സതവാദോ. യഥാഹ "സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സതീ"തി. യദി ഏവം ഇമസ്സ വാദസ്സ, സസ്സതവാദാദീനഞ്ച പുബ്ബന്തകപ്പികേസു സങ്ഗഹോ ന യുത്തോ അനാഗതകാലപരാമസനവസേന പവത്തത്താതി? ന, സമുദാഗമസ്സ അതീതകോട്ഠാസികത്താ. തഥാ ഹി നേസം സമുപ്പത്തി അതീതംസപുബ്ബേനിവാസഞാണേഹി, തപ്പടിരൂപകാനുസ്സവാദിപ്പഭാവിതതക്കനേഹി ച സങ്ഗഹിതാതി, തഥാ

ചേവ സംവണ്ണിതം. അഥ വാ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണേന വാദിവരേന ധമ്മസ്സാമിനാ നിരവസേസതോ അഗതിഞ്ച ഗതിഞ്ച യഥാഭൂതം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദിതാ ഏതാ ദിട്ഠിയോ, തസ്മാ യാവതികാ ദിട്ഠിയോ ഭഗവതാ ദേസിതാ, യഥാ ച ദേസിതാ, തഥാ തഥാവ സന്നിട്ഠാനതോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബാ, ന ഏത്ഥ യുത്തിവിചാരണാ കാതബ്ബാ ബുദ്ധവിസയത്താ. അചിന്തേയ്യോ ഹി ബുദ്ധവിസയോതി.

ദുതിയഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപരന്തകപ്പികവാദവണ്ണനാ

൭൪. "അപരന്തേ ഞാണം, അപരന്താനുദിട്ഠിനോ"തിആദീസു വിയ **അപര**-സദ്ദോ ഇധ അനാഗതകാലവാചകോതി ആഹ **"അനാഗതകോട്ഠാസസങ്ഖാത"**ന്തി. **അപരന്തം കപ്പേത്വാ**തിആദീസു "പുബ്ബന്തം കപ്പേത്വാ"തിആദീസു വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമ.

സഞ്ഞീവാദവണ്ണനാ

൭൬. ഉദ്ധമാഘാതനാതി പവത്തോ വാദോ ഉദ്ധമാഘാതനോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ഉദ്ധമാഘാതനികാ.** യസ്മാ പന തേ ദിട്ഠിഗതികാ "ഉദ്ധം മരണാ അത്താ നിബ്ബികാരോ"തി വദന്തി, തസ്മാ **"ഉദ്ധമാഘാതനാ അത്താനം വദന്തീതി ഉദ്ധമാഘാതനികാ"**തി വുത്തം. സഞ്ഞീവാദോ ഏതേസം അത്ഥീതി **സഞ്ഞീവാദാ** "ബുദ്ധം അസ്സ അത്ഥീതി ബുദ്ധോ"തി യഥാ. അഥ വാ സഞ്ഞീതി പവത്തോ വാദോ സഞ്ഞീ സഹചരണനയേന, സഞ്ഞീ വാദോ ഏതേസന്തി **സഞ്ഞീവാദാ.**

൭൭-൭൮. **രൂപീ അത്താ**തി ഏത്ഥ നനു രൂപവിനിമുത്തേന അത്തനാ ഭവിതബ്ബം സഞ്ഞായ വിയ രൂപസ്സപി അത്തനിയത്താ. ന ഹി "സഞ്ഞീ അത്താ"തി ഏത്ഥ സഞ്ഞാ അത്താ. തേനേവ ഹി **"തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ സഞ്ഞാതി ഗഹേത്വാ"**തി വുത്തം. ഏവം സതി കസ്മാ കസിണരൂപം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ"തി, അഥ ഖോ "രുപ്പനസീലോ രൂപീ"തി. രുപ്പനഞ്ചേത്ഥ രൂപസരിക്ഖതായ കസിണരൂപസ്സ വഡ്ഢിതാവഡ്ഢിതകാലവസേന വിസേസാപത്തി, സാ ച "നത്ഥീ"തി ന സക്കാ വത്തും പരിത്തവിപുലതാദിവിസേസസബ്ഭാവതോ. യദി ഏവം ഇമസ്സ വാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ന യുജ്ജതീതി? നോ ന യുജ്ജതി കായഭേദതോ ഉദ്ധം അത്തനോ നിബ്ബികാരതായ തേന അധിപ്പേതത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം **"അരോഗോ പരം മരണാ"**തി. അഥ വാ "രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ"തി വുച്ചമാനേപി ന ദോസോ. കപ്പനാസിദ്ധേനപി ഹി ഭേദേന അഭേദസ്സാപി നിദ്ദേസദസ്സനതോ, യഥാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി. രുപ്പനം വാ രൂപസഭാവോ രൂപം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **രൂപീ,** അത്താ "രൂപിനോ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൧) വിയ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപസഭാവത്താ അത്തനോ "രൂപീ അത്താ"തി വചനം ഞായാഗതമേവാതി **"കസിണരൂപം 'അത്താ'തി ഗഹേത്വാ"**തി വുത്തം. നിയതവാദിതായ കമ്മഫലപടിക്ഖേപതോ നത്ഥി ആജീവകേസു ഝാനസമാപത്തിലാഭോതി ആഹ **"ആജീവകാദയോ വിയ തക്കമത്തേനേവ വാ രൂപീ അത്താ"**തി. തഥാ ഹി കണ്ഹാഭിജാതിആദീസു ഛളാഭിജാതീസു അഞ്ഞതരം അത്താനം ഏകച്ചേ ആജീവകാ പടിജാനന്തി. നത്ഥി ഏതസ്സ രോഗോ ഭങ്ഗോതി **അരോഗോ**തി അരോഗ-സദ്ദസ്സ നിച്ചപരിയായതാ വേദിതബ്ബാ, രോഗരഹിതതാസീസേന വാ നിബ്ബികാരതായ നിച്ചതം പടിജാനാതി ദിട്ഠിഗതികോതി ആഹ **"അരോഗോതി നിച്ചോ"**തി.

കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസപഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണനത്ഥിഭാവആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാനി **അരൂപസമാപത്തിനിമിത്തം** നിമ്ബപണ്ണേ തിത്തകരസോ വിയ സരീരപരിമാണോ അരൂപീ അത്താ തത്ഥ തിട്ഠതീതി നിഗണ്ഠാതി ആഹ **"നിഗണ്ഠാദയോ വിയാ"**തി. **മിസ്സകഗാഹവസേനാ**തി രൂപാരൂപസമാപത്തീനം നിമിത്താനി ഏകജ്ഝം കത്വാ "ഏകോ അത്താ"തി, തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ "സഞ്ഞാ"തി ഗഹണവസേന. അയഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികോ രൂപാരൂപസമാപത്തിലാഭിതായ തന്നിമിത്തം രൂപഭാവേന അരൂപഭാവേന ച അത്താ ഉപതിട്ഠതി, തസ്മാ "രൂപീ ച അരൂപീ ചാ"തി അഭിനിവേസം ജനേസി അജ്ഝത്തവാദിനോ വിയ, തക്കമത്തേനേവ വാ രൂപാരൂപധമ്മാനം മിസ്സകഗ്ഗഹണവസേന "രൂപീ അരൂപീ ച അത്താ ഹോതീ"തി.

തക്കഗാഹേനേവാതി സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തധമ്മാ വിയ അച്ചന്തസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ സകിച്ചസാധനാസമത്ഥതായ ഥമ്ഭകുട്ടഹത്ഥപാദാദിസങ്ഘാതോ വിയ നേവ രൂപീ, രൂപസഭാവാനതിവത്തനതോ ന അരൂപീതി ഏവം പവത്തതക്കഗാഹേന. അഥ വാ അന്താനന്തികചതുക്കവാദേ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിക്ഖേപവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കേവലം പന തത്ഥ ദേസകാലഭേദവസേന തതിയചതുത്ഥവാദാ ദസ്സിതാ, ഇധ കാലവത്ഥുഭേദവസേനാതി അയമേവ വിസേസോതി. കാലഭേദവസേന ചേത്ഥ തതിയവാദസ്സ പവത്തി രൂപാരൂപനിമിത്താനം സഹ അനുപട്ഠാനതോ. ചതുത്ഥവാദസ്സ പന വത്ഥുഭേദവസേന പവത്തി രൂപാരൂപധമ്മാനം സമൂഹതോ "ഏകോ അത്താ"തി തക്കനവസേനാതി തത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

ദുതിയചതുക്കേ യം വത്തബ്ബം, തം "അമതി ഗച്ഛതി ഏത്ഥ ഭാവോ ഓസാന"ന്തിആദിനാ അന്താനന്തികവാദേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

യദിപി അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ ദിട്ഠിഗതികസ്സ വസേന സമാപത്തിഭേദേന സഞ്ഞാഭേദസമ്ഭവതോ "നാനത്തസഞ്ഞീ അത്താ"തി അയമ്പി വാദോ സമാപന്നകവസേന ലബ്ഭതി. തഥാപി സമാപത്തിയം ഏകരൂപേനേവ സഞ്ഞായ ഉപട്ഠാനതോ സമാപന്നകവസേന **"ഏകത്തസഞ്ഞീ"**തി ആഹ. തേനേവേത്ഥ സമാപന്നകഗ്ഗഹണം കതം. ഏകസമാപത്തിലാഭിനോ ഏവ വാ വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സമാപത്തിഭേദേന സഞ്ഞാഭേദസമ്ഭവേപി ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേ സഞ്ഞാനാനത്തേന ഓളാരികേന നാനത്തസഞ്ഞിതം ദസ്സേതും **"അസമാപന്നകവസേന നാനത്തസഞ്ഞീ"**തി വുത്തം. **"പരിത്തകസിണവസേന പരിത്തസഞ്ഞീ"**തി ഇമിനാ സതിപി സഞ്ഞാവിനിമുത്തേ ധമ്മേ "സഞ്ഞായേവ അത്താ"തി വദതീതി ദസ്സിതം ഹോതി. കസിണഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സഞ്ഞായ വിസയദസ്സനം, ഏവം **വിപുലകസിണവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവഞ്ച കത്വാ അന്താനന്തികവാദേ , ഇധ ച അന്താനന്തികചതുക്കേ പഠമദുതിയവാദേഹി ഇമേസം ദ്വിന്നം വാദാനം വിസേസോ സിദ്ധോ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ വുത്തപ്പകാരേസു വാദേസു പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പനഭേദേന സതിപി കേഹിചി വിസേസേ കേഹിചി നത്ഥി യേവാതി. അഥ വാ "അങ്ഗുട്ഠപ്പമാണോ അത്താ, യവപ്പമാണോ, അണുമത്തോ വാ അത്താ"തി ആദിദസ്സനവസേന പരിത്തോ സഞ്ഞീ ചാതി **പരിത്തസഞ്ഞീ,** കപിലകണാദാദയോ വിയ അത്തനോ സബ്ബഗതഭാവപടിജാനനവസേന അപ്പമാണോ സഞ്ഞീ ചാതി **അപ്പമാണസഞ്ഞീ**തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ദിബ്ബചക്ഖുപരിഭണ്ഡതായ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുപഭാവജനിതേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന ദിസ്സമാനാപി സത്താനം സുഖാദിസമങ്ഗിതാ ദിബ്ബചക്ഖുനാവ ദിട്ഠാ ഹോതീതി ആഹ **"ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ"**തിആദി. നനു ച "ഏകന്തസുഖീ അത്താ"തിആദിവാദാനം അപരന്തദിട്ഠിഭാവതോ "നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്വാ"തി വചനം അനുപന്നന്തി? നാനുപപന്നം, അനാഗതസ്സ ഏകന്തസുഖിഭാവാദികസ്സ പകപ്പനം പച്ചുപ്പന്നായ നിബ്ബത്തിയാ ദസ്സനേന അധിപ്പേതന്തി. തേനേവാഹ "നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്വാ 'ഏകന്തസുഖീ'തി ഗണ്ഹാതീ"തി. ഏത്ഥ ച തസ്സം തസ്സം ഭൂമിയം ബഹുലം സുഖാദിസഹിതധമ്മപ്പവത്തിദസ്സനേന തേസം "ഏകന്തസുഖീ"തി ഗാഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാ വിയ ദിട്ഠിഗതികാ യം യദേവ പസ്സന്തി, തം തദേവ അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തീതി ന ഏത്ഥ യുത്തി മഗ്ഗിതബ്ബാ.

അസഞ്ഞീ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദവണ്ണനാ

൭൮-൮൩. അസഞ്ഞീവാദേ അസഞ്ഞഭവേ നിബ്ബത്തസത്തവസേന പഠമവാദോ, "സഞ്ഞം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന സഞ്ഞംയേവ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ഠിതായ അഞ്ഞായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ "അസഞ്ഞീ"തി പവത്തോ ദുതിയവാദോ, തഥാ സഞ്ഞായ സഹ രൂപധമ്മേ, സബ്ബേ ഏവ വാ രൂപാരൂപധമ്മേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ പവത്തോ തതിയവാദോ, തക്കഗാഹവസേനേവ ചതുത്ഥവാദോ പവത്തോ. തസ്സ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ദുതിയചതുക്കേപി കസിണരൂപസ്സ അസഞ്ജാനനസഭാവതായ അസഞ്ഞീതി കത്വാ അന്താനന്തികവാദേ വുത്തനയേനേവ ചത്താരോപി വേദിതബ്ബാ. തഥാ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദേപി നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീഭവേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സേവ ചുതിപടിസന്ധീസു, സബ്ബത്ഥ വാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥായ സുഖുമായ സഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവപടിജാനനവസേന പഠമവാദോ, അസഞ്ഞീവാദേ വുത്തനയേന സുഖുമായ സഞ്ഞായ വസേന, സഞ്ജാനനസഭാവതാപടിജാനേന ച ദുതിയവാദാദയോ പവത്താതി ഏവം ഏകേന പകാരേന സതിപി കാരണപരിയേസനസ്സ സമ്ഭവേ ദിട്ഠിഗതികവാദാനം അനാദരണീയഭാവദസ്സനത്ഥം **"തത്ഥ ന ഏകന്തേന കാരണം പരിയേസിതബ്ബ"**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏതേസഞ്ച സഞ്ഞീഅസഞ്ഞീനേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാനം "അരോഗോ പരം മരണാ"തി വചനതോ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ പാകടോയേവ.

ഉച്ഛേദവാദവണ്ണനാ

൮൪. അസതോ വിനാസാസമ്ഭവതോ അത്ഥിഭാവനിബന്ധനോ ഉച്ഛേദോതി വുത്തം **"സതോ"**തി. യഥാ ഹേതുഫലഭാവേന പവത്തമാനാനം സഭാവധമ്മാനം സതിപി ഏകസന്താനപരിയാപന്നാനം ഭിന്നസന്തതിപതിതേഹി വിസേസേ ഹേതുഫലാനം പരമത്ഥതോ ഭിന്നസഭാവത്താ ഭിന്നസന്താനപതിതാനം വിയ അച്ചന്തഭേദസന്നിട്ഠാനേന നാനത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗഹണം ഉച്ഛേദാഭിനിവേസസ്സ കാരണം, ഏവം ഹേതുഫലഭൂതാനം ധമ്മാനം വിജ്ജമാനേപി സഭാവഭേദേ ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതായ ഏകത്തനയേന അച്ചന്തമഭേദഗ്ഗഹണമ്പി കാരണം ഏവാതി ദസ്സേതും "സത്തസ്സാ"തി വുത്തം പാളിയം. സന്താനവസേന ഹി വത്തമാനേസു ഖന്ധേസു ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവേന സത്തഗാഹോ, സത്തസ്സ ച അത്ഥിഭാവഗാഹനിബന്ധനോ ഉച്ഛേദഗാഹോ യാവായം അത്താ ന ഉച്ഛിജ്ജതി, താവായം വിജ്ജതിയേവാതി ഗഹണതോ, നിരുദയവിനാസോ വാ ഇധ ഉച്ഛേദോതി അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഉപച്ഛേദ"**ന്തി. വിസേസേന നാസോ **വിനാസോ,** അഭാവോ. സോ പന മംസചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖൂനം ദസ്സനപഥാതിക്കമോയേവ ഹോതീതി ആഹ **"അദസ്സന"**ന്തി. അദസ്സനേ ഹി നാസ-സദ്ദോ ലോകേ നിരുള്ഹോതി. **ഭാവവിഗമ**ന്തി സഭാവാപഗമം. യോ ഹി നിരുദയവിനാസവസേന ഉച്ഛിജ്ജതി, ന സോ അത്തനോ സഭാവേന തിട്ഠതീതി. **ലാഭീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണലാഭീ. **ചുതിമത്തമേവാ**തി സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനമ്പി ചുതിമത്തമേവ. **ന ഉപപാത**ന്തി പുബ്ബയോഗാഭാവേന, പരികമ്മാകരണേന വാ ഉപപാതം ദട്ഠും ന സക്കോതി. **"അലാഭീ ച കോ പരലോകം ന ജാനാതീ"**തി നത്ഥികവാദവസേന, മഹാമൂള്ഹഭാവേനേവ വാ "ഇതോ അഞ്ഞോ പരലോകോ അത്ഥീ"തി അനവബോധമാഹ. ഏത്തകോയേവ വിസയോ, യോ യം ഇന്ദ്രിയഗോചരോതി. അത്തനോ ധീതുയാ ഹത്ഥഗണ്ഹനകരാജാദി വിയ **കാമസുഖഗിദ്ധതായ** വാ. **"ന പുന വിരുഹന്തീ"**തി പതിതപണ്ണാനം വണ്ടേന അപ്പടിസന്ധികഭാവമാഹ. **ഏവമേവ സത്താ**തി യഥാ പണ്ഡുപലാസോ ബന്ധനാ പവുത്തോ ന പടിസന്ധിയതി, ഏവം സബ്ബേ സത്താ അപ്പടിസന്ധികമരണമേവ നിഗച്ഛന്തീതി. ജലപുബ്ബുളകൂപമാ ഹി സത്താതി തസ്സ ലദ്ധി. **തഥാ**തി വുത്തപ്പകാരേന. ലാഭിനോപി ചുതിതോ ഉദ്ധം അദസ്സനേനേവ ഇമാ ദിട്ഠിയോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ആഹ **"വികപ്പേത്വാ വാ"**തി.

ഏത്ഥാഹ - യഥാ അമരാവിക്ഖേപികവാദാ ഏകന്തഅലാഭീവസേനേവ ദസ്സിതാ, യഥാ ച ഉദ്ധമാഘാതനികസഞ്ഞീവാദചതുക്കോ ഏകന്തലാഭീവസേനേവ, ന ഏവമയം. അയം പന സസ്സതേകച്ചസസ്സതവാദാദയോ വിയ ലാഭീഅലാഭീവസേന പവത്തോ. തഥാ ഹി വുത്തം **"തത്ഥ ദ്വേ ജനാ"**തിആദി. യദി ഏവം കസ്മാ സസ്സതവാദാദിദേസനാഹി ഇധ അഞ്ഞഥാ ദേസനാ പവത്താതി? വുച്ചതേ - ദേസനാവിലാസപ്പത്തിതോ. ദേസനാവിലാസപ്പത്താ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിവിധേനാകാരേന ധമ്മം ദേസേന്തി, അഞ്ഞഥാ ഇധാപി ച ഏവം ഭഗവാ ദേസേയ്യ "ഇധ ഭിക്ഖവേ ഏകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ആതപ്പമന്വായ...പേ०... യഥാസമാഹിതേ ചിത്തേ സത്താനം ചുതൂപപാതഞാണായ ചിത്തം അഭിനിന്നാമേതി, സോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന അരഹതോ ചുതിചിത്തം പസ്സതി, പുഥൂനം വാ പരസത്താനം, ന ഹേവ ഖോ തദുദ്ധം ഉപപത്തിം, സോ ഏവമാഹ 'യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ'" തിആദിനാ വിസേസലാഭിനോ, തക്കിനോ ച വിസും കത്വാ, തസ്മാ ദേസനാവിലാസേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം സസ്സതവാദാദിദേസനാഹി അഞ്ഞഥായം ദേസനാ പവത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ ഏകച്ചസസ്സതവാദാദീസു വിയ ന ഇധ തക്കീവാദിതോ വിസേസലാഭീവാദോ ഭിന്നാകാരോ, അഥ ഖോ സമാനഭേദതായ സമാനാകാരോയേവാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ പകാസനത്ഥം ഭഗവതാ അയമുച്ഛേദവാദോ പുരിമവാദേഹി വിസിട്ഠാകാരോ ദേസിതോ. സമ്ഭവതി ഹി തക്കിനോപി അനുസ്സവാദിവസേന അധിഗമവതോ വിയ ഇധ അഭിനിവേസോ. അഥ വാ ന ഇമാ ദിട്ഠിയോ ഭഗവതാ അനാഗതേ ഏവം ഭാവീവസേന ദേസിതാ, നാപി പരികപ്പവസേന, അഥ ഖോ യഥാ യഥാ ദിട്ഠിഗതികേഹി "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി പഞ്ഞത്താ, തഥാ തഥാ യഥാഭുച്ചം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പകാസിതാ. യേഹി ഗമ്ഭീരാദിപ്പകാരാ അപുഥുജ്ജനഗോചരാ ബുദ്ധധമ്മാ പകാസന്തി, യേസഞ്ച പരികിത്തനേന തഥാഗതാ സമ്മദേവ ഥോമിതാ ഹോന്തി. ഉച്ഛേദവാദീഹി ച ദിട്ഠിഗതികേഹി യഥാ ഉത്തരുത്തരഭവദസ്സീഹി അപരഭവദസ്സീനം തേസം വാദപടിസേധവസേന സകസകവാദാ പതിട്ഠാപിതാ, തഥായം ദേസനാ പവത്താതി പുരിമദേസനാഹി ഇമിസ്സാ ദേസനായ പവത്തിഭേദോ ന ചോദേതബ്ബോ. ഏവഞ്ച കത്വാ അരൂപഭവഭേദവസേന വിയ കാമരൂപഭവഭേദവസേനാപി ഉച്ഛേദവാദോ വിഭജിത്വാ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ പച്ചേകം കാമരൂപഭവഭേദവസേന വിയ അരൂപഭവവസേനാപി ന വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബോ, ഏവഞ്ച സതി ഭഗവതാ

വുത്തസത്തകതോ ബഹുതരഭേദോ, അപ്പതരഭേദോ വാ ഉച്ഛേദവാദോ ആപജ്ജതീതി ഏവം പകാരാപി ചോദനാ അനവകാസാവാതി.

ഏത്ഥാഹ - യുത്തം താവ പുരിമേസു തീസു വാദേസു "കായസ്സ ഭേദാ"തി വുത്തം പഞ്ചവോകാരഭവപരിയാപന്നം അത്തഭാവം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ തേസം വാദാനം, ചതുവോകാരഭവപരിയാപന്നം പന അത്തഭാവം നിസ്സായ പവത്തേസു ചതുത്ഥാദീസു ചതൂസു വാദേസു കസ്മാ "കായസ്സ ഭേദാ"തി വുത്തം . ന ഹി അരൂപീനം കായോ വിജ്ജതീതി? സച്ചമേതം, രൂപത്തഭാവേ പവത്തവോഹാരേനേവ പന ദിട്ഠിഗതികോ അരൂപത്തഭാവേപി കായവോഹാരം ആരോപേത്വാ ആഹ "കായസ്സ ഭേദാ"തി. യഥാ ച ദിട്ഠിഗതികാ ദിട്ഠിയോ പഞ്ഞാപേന്തി, തഥാ ച ഭഗവാ ദസ്സേതീതി, അരൂപകായഭാവതോ വാ ഫസ്സാദിധമ്മസമൂഹഭൂതേ അരൂപത്തഭാവേ കായനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥ ച കാമദേവത്തഭാവാദിനിരവസേസവിഭവപതിട്ഠാപകാനം ദുതിയവാദാദീനം യുത്തോ അപരന്തകപ്പികഭാവോ അനാഗതദ്ധവിസയത്താ തേസം വാദാനം, ന പന ദിട്ഠിഗതികപച്ചക്ഖഭൂതമനുസ്സത്തഭാവസമുച്ഛേദപതിട്ഠാപകസ്സ പഠമവാദസ്സ പച്ചുപ്പന്നവിസയത്താ. ദുതിയവാദാദീനഞ്ഹി പുരിമപുരിമവാദസങ്ഗഹിതസ്സേവ അത്തനോ തദുത്തരുത്തരിഭവോപപന്നസ്സ സമുച്ഛേദതോ യുജ്ജതി അപരന്തകപ്പികതാ, തഥാ ച "നോ ച ഖോ ഭോ അയം അത്താ ഏത്താവതാ സമ്മാ സമുച്ഛിന്നോ ഹോതീ"തിആദി വുത്തം, യം പന തത്ഥ വുത്തം "അത്ഥി ഖോ ഭോ അഞ്ഞോ അത്താ"തി, തം മനുസ്സകായവിസേസാപേക്ഖായ വുത്തം, ന സബ്ബഥാ അഞ്ഞഭാവതോതി? നോ ന യുത്തോ, ഇധലോകപരിയാപന്നത്തേപി ച പഠമവാദവിസയസ്സ അനാഗതകാലസ്സേവ തസ്സ അധിപ്പേതത്താ പഠമവാദിനോപി അപരന്തകപ്പികതായ ന കോചി വിരോധോതി.

ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദവണ്ണനാ

൯൩. **ദിട്ഠധമ്മോ**തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന ഉപലദ്ധധമ്മോ. തത്ഥ യോ അനിന്ദ്രിയവിസയോ, സോപി സുപാകടഭാവേന ഇന്ദ്രിയവിസയോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ദിട്ഠധമ്മോതി പച്ചക്ഖധമ്മോ വുച്ചതീ"**തി. തേനേവ ച **"തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധത്തഭാവസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി വുത്തം.

൯൪. **അന്തോനിജ്ഝായനലക്ഖണോ**തി ഞാതിഭോഗരോഗസീലദിട്ഠിബ്യസനേഹി ഫുട്ഠസ്സ ചേതസോ അന്തോ അബ്ഭന്തരം നിജ്ഝായനം സോചനം അന്തോനിജ്ഝായനം, തം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി അന്തോനിജ്ഝായനലക്ഖണോ. **തന്നിസ്സിതലാലപ്പനലക്ഖണോ**തി തം സോകം സമുട്ഠാനഹേതും നിസ്സിതം തന്നിസ്സിതം, ഭുസം വിലാപനം ലാലപ്പനം, തന്നിസ്സിതഞ്ച ലാലപ്പനഞ്ച തന്നിസ്സിതലാലപ്പനം, തം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി തന്നിസ്സിതലാലപ്പനലക്ഖണോ. ഞാതിബ്യസനാദിനാ ഫുട്ഠസ്സ പരിദേവേനാപി അസക്കുണന്തസ്സ അന്തോഗതസോകസമുട്ഠിതോ ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ.** സോ പന യസ്മാ ചേതസോ അപ്പസന്നാകാരോ ഹോതി, തസ്മാ **"വിസാദലക്ഖണോ"**തി വുത്തോ.

൯൫. വിതക്കനം **വിതക്കിതം,** തം പന അഭിനിരോപനസഭാവോ വിതക്കോയേവാതി ആഹ **"അഭി...പേ...വിതക്കോ"**തി. ഏസ നയോ **വിചാരിത**ന്തി ഏത്ഥാപി. ഖോഭകരസഭാവത്താ വിതക്കവിചാരാനം തംസഹിതം ഝാനം സഉബ്ബിലനം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"സകണ്ഡകം വിയ ഖായതീ"**തി.

൯൬. യായ ഉബ്ബിലാപനപീതിയാ ഉപ്പന്നായ ചിത്തം "ഉബ്ബിലാവിത"ന്തി വുച്ചതി, സാ പീതി **ഉബ്ബിലാവിതത്തം** യസ്മാ പന ചിത്തസ്സ ഉബ്ബിലഭാവോ തസ്സാ പീതിയാ സതി ഹോതി, നാസതി, തസ്മാ സാ **"ഉബ്ബിലഭാവകാരണ"**ന്തി വുത്താ.

൯൭. **ആഭോഗോ**തി വാ ചിത്തസ്സ ആഭുഗ്ഗഭാവോ, ആരമ്മണേ ഓണതഭാവോതി അത്ഥോ. സുഖേന ഹി ചിത്തം ആരമ്മണേ അഭിനതം ഹോതി, ന ദുക്ഖേന വിയ അപനതം, നാപി അദുക്ഖമസുഖേന വിയ അനഭിനതം അനപനതഞ്ച. തത്ഥ "ഖുപ്പിപാസാദിഅഭിഭൂതസ്സ വിയ മനുഞ്ഞഭോജനാദീസു കാമേഹി വിവേചിയമാനസ്സുപാദാരമ്മണപത്ഥനാ വിസേസതോ അഭിവഡ്ഢതി, ഉളാരസ്സ പന കാമരസസ്സ യാവദത്ഥം തിത്തസ്സ മനുഞ്ഞരസഭോജനം ഭുത്താവിനോ വിയ സുഹിതസ്സ ഭോത്തുകാമതാ കാമേസു പാതബ്യതാ ന ഹോതി, വിസയസ്സാഗിദ്ധതായ വിസയേഹി ദുമ്മോചിയേഹിപി ജലൂകാ വിയ സയമേവ മുഞ്ചതീ"തി ച അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ കാമഗുണസന്തപ്പിതതായ സംസാരദുക്ഖവൂപസമം ബ്യാകാസി പഠമവാദീ. കാമാദീനം ആദീനവദസ്സിതായ, പഠമാദിജ്ഝാനസുഖസ്സ സന്തഭാവദസ്സിതായ ച പഠമാദിജ്ഝാനസുഖതിത്തിയാ സംസാരദുക്ഖുപച്ഛേദം ബ്യാകംസു ദുതിയാദിവാദിനോ, ഇധാപി ഉച്ഛേദവാദേ വുത്തപ്പകാരോ വിചാരോ യഥാസമ്ഭവം ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ. അയം പനേത്ഥ വിസേസോ - ഏകസ്മിഞ്ഹി അത്തഭാവേ പഞ്ച വാദാ ലബ്ഭന്തി. തേനേവ ഹി പാളിയം "അഞ്ഞോ അത്താ"തി അഞ്ഞഗ്ഗഹണം ന കതം. കഥം പനേത്ഥ അച്ചന്തനിബ്ബാനപഞ്ഞാപകസ്സ അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹോ, ന പന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാതി? തംതംസുഖവിസേസസമങ്ഗിതാപടിലദ്ധേന ബന്ധവിമോക്ഖേന സുദ്ധസ്സ അത്തനോ സകരൂപേ അവട്ഠാനദീപനതോ.

സേസാതി സേസാ പഞ്ചപഞ്ഞാസ ദിട്ഠിയോ. താസു അന്താനന്തികവാദാദീനം സസ്സതദിട്ഠിഭാവോ തത്ഥ തത്ഥ പകാസിതോയേവ.

൧൦൧-൩. കിം പന കാരണം പുബ്ബന്താപരന്താ ഏവ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ വിസയഭാവേന ദസ്സിതാ, ന പന തദുഭയമേകജ്ഝന്തി? അസമ്ഭവതോ. ന ഹി പുബ്ബന്താപരന്തേസു വിയ തദുഭയവിനിമുത്തേ മജ്ഝന്തേ ദിട്ഠികപ്പനാ സമ്ഭവതി ഇത്തരകാലത്താ, അഥ പന പച്ചുപ്പന്നഭവോ തദുഭയവേമജ്ഝം, ഏവം സതി ദിട്ഠികപ്പനക്ഖമോ തസ്സ ഉഭയസഭാവോ പുബ്ബന്താപരന്തേസുയേവ അന്തോഗധോതി കഥമദസ്സിതം. അഥ വാ പുബ്ബന്താപരന്തവന്തതായ "പുബ്ബന്താപരന്തോ"തി മജ്ഝന്തോ വുച്ചതി , സോ ച "പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികാ വാ പുബ്ബന്താപരന്താനുദിട്ഠിനോ"തി വദന്തേന പുബ്ബന്താപരന്തേഹി വിസും കത്വാ വുത്തോയേവാതി ദട്ഠബ്ബോ. അട്ഠകഥായമ്പി "സബ്ബേപി തേ അപരന്തകപ്പികേ പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികേ"തി ഏതേന സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേന വാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം, അഞ്ഞഥാ സങ്കഡ്ഢിത്വാ വുത്തവചനസ്സ അനത്ഥകതാ ആപജ്ജേയ്യാതി. കേ പന തേ പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികാ? യേ അന്താനന്തികാ ഹുത്വാ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി ഏവം പകാരാ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥ ച "സബ്ബേ തേ ഇമേഹേവ ദ്വാസട്ഠിയാ വത്ഥൂഹി, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേന, നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ"തി വചനതോ, പുബ്ബന്തകപ്പികാദിത്തയവിനിമുത്തസ്സ ച കസ്സചി ദിട്ഠിഗതികസ്സ അഭാവതോ യാനി താനി സാമഞ്ഞഫലാദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) സുത്തന്തരേസു വുത്തപ്പകാരാനി അകിരിയാഹേതുകനത്ഥികവാദാദീനി, യാനി ച ഇസ്സരപജാപതിപുരിസകാലസഭാവനിയതിയദിച്ഛാവാദാദിപ്പഭേദാനി ദിട്ഠിഗതാനി (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൨.൫൮൩; വിഭ॰ അനുടീ॰

൧വ്വൻ പസ്സിതബ്ബം) ബഹിദ്ധാപി ദിസ്സമാനാനി, തേസം എത്ഥേവ സങ്ഗഹോ, അന്തോഗധതാ ച വേദിതബ്ബാ. കഥം? അകിരിയവാദോ താവ “വഞ്ഝോ കൂടട്ഠോ”തിആദിനാ കിരിയാഭാവദീപനതോ സസ്സതവാദേ അന്തോഗധോ, തഥാ “സത്തിമേ കായാ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൪) നയപ്പവത്തോ പകുധവാദോ, “നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) വചനതോ അഹേതുകവാദോ അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദേ അന്തോഗധോ. “നത്ഥി പരോ ലോകോ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧) വചനതോ നത്ഥികവാദോ ഉച്ഛേദവാദേ അന്തോഗധോ. തഥാ ഹി തത്ഥ “കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജതീ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧) വുത്തം. പഠമേന **ആദി**-സദ്ദേന നിഗണ്ഠവാദാദയോ സങ്ഗഹിതാ.

യദിപി പാളിയം നാടപുത്തവാദ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൭) ഭാവേന ചാതുയാമസംവരോ ആഗതോ, തഥാപി സത്തവതാതിക്കമേന വിക്ഖേപവാദിതായ നാടപുത്തവാദോപി സഞ്ചയവാദോ വിയ അമരാവിക്ഖേപവാദേസു അന്തോഗധോ. “തം ജീവം തം സരീരം, അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൨.൧൨൨; സം॰ നി॰ ൨.൩൫) ഏവം പകാരാ വാദാ “രൂപീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ”തിആദിവാദേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, “ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, “അത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ”തി ഏവം പകാരാ സസ്സതവാദേ. “ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ”തി ഏവം പകാരാ ഉച്ഛേദവാദേന സങ്ഗഹിതാ. “ഹോതി ച ന ഹോതി ച തഥാഗതോ പരം മരണാ, അത്ഥി ച നത്ഥി ച സത്താ ഓപപാതികാ”തി ഏവം പകാരാ ഏകച്ചസസ്സതവാദേ അന്തോഗധാ. “നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, നേവത്ഥി ന നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ”തി ച ഏവം പകാരാ അമരാവിക്ഖേപവാദേ അന്തോഗധാ. ഇസ്സരപജാപതിപുരിസകാലവാദാ ഏകച്ചസസ്സതവാദേ അന്തോഗധാ, തഥാ കണാദവാദോ. സഭാവനിയതിയദിച്ഛാവാദാ അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദേന സങ്ഗഹിതാ. ഇമിനാ നയേന സുത്തന്തരേസു, ബഹിദ്ധാ ച ദിസ്സമാനാനം ദിട്ഠിഗതാനം ഇമാസു ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീസു അന്തോഗധതാ വേദിതബ്ബാ.

അജ്ഝാസയന്തി ദിട്ഠിജ്ഝാസയം. സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിവസേന ഹി സത്താനം സംകിലേസപക്ഖേ ദുവിധോ അജ്ഝാസയോ, തഞ്ച ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം അപരിമാണേ ഏവ ഞേയ്യവിസേസേ ഉപ്പജ്ജനവസേന അനേകഭേദഭിന്നാനമ്പി “ചത്താരോ ജനാ സസ്സതവാദാ”തിആദിനാ ദ്വാസട്ഠിയാ പഭേദേഹി സങ്ഗണ്ഹനവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ദസ്സേന്തോ പമാണഭൂതായ തുലായ ധാരയമാനോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **“തുലായ തുലയന്തോ വിയാ”**തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “അന്തോ ജാലീകതാ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൬). **“സിനേരുപാദതോ വാലുകം ഉദ്ധരന്തോ വിയാ”**തി ഏതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞസ്സ ഇമിസ്സാ ദേസനായ അസക്കുണേയ്യതം ദസ്സേതി.

അനുസന്ധാനം അനുസന്ധി, പുച്ഛായ കതോ അനുസന്ധി **പുച്ഛാനുസന്ധി.** അഥ വാ അനുസന്ധയതീതി അനുസന്ധി, പുച്ഛാ അനുസന്ധി ഏതസ്സാതി **പുച്ഛാനുസന്ധി.** പുച്ഛായ അനുസന്ധിയതീതി വാ **പുച്ഛാനുസന്ധി. അജ്ഝാസയാനുസന്ധി**മ്ഹിപി ഏസേവ നയോ. **യഥാനുസന്ധീ**തി ഏത്ഥ പന അനുസന്ധിയതീതി അനുസന്ധി, യാ യാ അനുസന്ധി യഥാനുസന്ധി, അനുസന്ധിഅനുരൂപം വാ **യഥാനുസന്ധീ**തി സദ്ദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, സോ “യേന പന ധമ്മേന ആദിമ്ഹി ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, തസ്സ ധമ്മസ്സ അനുരൂപധമ്മവസേന വാ പടിപക്ഖവസേന വാ യേസു സുത്തേസു ഉപരി ദേസനാ ആഗച്ഛതി, തേസം വസേന യഥാനുസന്ധി വേദിതബ്ബോ. സേയ്യഥിദം? ആകങ്ഖേയ്യസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൬൪-൬൯) ഹേട്ഠാ സീലേന ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി ഛ അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ...പേ॰... കകചൂപമേ (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨) ഹേട്ഠാ അക്ഖന്തിയാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി കകചൂപമാ ആഗതാ”തിആദിനാ അട്ഠകഥായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൦-൧൭) വുത്തോ.

ഇതി കിരാതി ഭഗവതോ യഥാദേസിതായ അത്തസുഞ്ഞതായ അത്തനോ അരുച്ചനഭാവദീപനം. **ഭോ**തി ധമ്മാലപനം. **അനത്തകതാനീ**തി അത്തനാ ന കതാനി, അനത്തകേഹി വാ ഖന്ധേഹി കതാനി. **കമത്താനം ഫുസിസ്സന്തീ**തി അസതി അത്തനി ഖന്ധാനഞ്ച ഖണികത്താ കമ്മാനി കം അത്താനം അത്തനോ ഫലേന ഫുസിസ്സന്തി, കോ കമ്മഫലം പടിസംവേദേതീതി അത്ഥോ. **അവിദ്വാ**തി സുതാദിവിരഹേന അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദതായ ന വിദ്വാ. **അവിജ്ജാഗതോ**തി അവിജ്ജായ ഉപഗതോ, അരിയധമ്മേ അവിനീതതായ അപ്പഹീനാവിജ്ജോതി അത്ഥോ. **തണ്ഹാധിപതേയ്യേന ചേതസാ**തി “യദി അഹം നാമ കോചി നത്ഥി , മയാ കതസ്സ കമ്മസ്സ കോ ഫലം പടിസംവേദേതി, സതി പന തസ്മിം സിയാ ഫലൂപഭോഗോ”തി തണ്ഹാധിപതിതോ **ആഗതോ തണ്ഹാധിപതേയ്യോ,** തേന. അത്തവാദുപാദാനസഹഗത **ചേതസാ. അതിധാവിതബ്ബ**ന്തി ഖണികത്തേപി സങ്ഖാരാനം യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം കതം, തത്ഥേവ ഫലുപ്പത്തിതോ ധമ്മപുഞ്ജമത്തസ്സേവ ച സിദ്ധേ കമ്മഫലസമ്ബന്ധേ ഏകത്തനയം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ ഏകേന കാരകവേദകഭൂതേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ “കമ്മഫലാനം സമ്ബന്ധോ ന സിയാ”തി അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതാപകാസനം സത്ഥുസാസനം അതിക്കമിതബ്ബം മഞ്ഞേയ്യാതി അത്ഥോ.

“ഉപരി ഛ അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ”തി അനുരൂപധമ്മവസേന യഥാനുസന്ധിം ദസ്സേതി, ഇതരേഹി പടിപക്ഖവസേന. **കിലേസേനാ**തി “ലോഭോ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ”തിആദിനാ കിലേസവസേന. **ഇമസ്മിമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന യഥാ വുത്തസുത്താദീസു പടിപക്ഖവസേന യഥാനുസന്ധി, ഏവം ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി നിച്ചസാരാദിപഞ്ഞാപകാനം ദിട്ഠിഗതാനം വസേന ഉട്ഠിതാ അയം ദേസനാ നിച്ചസാരാദിസുഞ്ഞതാപകാസനേന നിട്ഠാപിതാതി.

പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതവാരവണ്ണനാ

൧൦൫-൧൭. മരിയാദവിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി സസ്സതാദിദിട്ഠിദസ്സനസ്സ സമ്മാദസ്സനേന സങ്കരാഭാവവിഭാവനത്ഥം. തദപി വേദയിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **അജാനതം അപസ്സത**ന്തി “സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ”തി “ഇദം ദിട്ഠിട്ഠാനം ഏവംഗഹികം ഏവംപരാമട്ഠം ഏവംഗഹിതം ഹോതി ഏവംഅഭിസമ്പരായ”ന്തി യഥാഭൂതം അജാനന്താനം അപസ്സന്താനം. തഥാ യസ്മിം വേദയിതേ അവീതതണ്ഹതായ ഏവം ദിട്ഠിഗതം ഉപാദിയന്തി, തം വേദയിതം സമുദയാദിതോ യഥാഭൂതം അജാനന്താനം അപസ്സന്താനം, ഏതേന അനാവരണഞാണസമന്തചക്ഖൂഹി യഥാ തഥാഗതാനം യഥാഭൂതമേത്ഥ ഞാണദസ്സനം, ന ഏവം ദിട്ഠിഗതികാനം, അഥ ഖോ തണ്ഹാദിട്ഠിപരാമാസോയേവാതി ദസ്സേതി. തേനേവ ചായം ദേസനാ മരിയാദവിഭാഗദസ്സനത്ഥാ ജാതാ. അട്ഠകഥായം പന “യഥാഭൂതം ധമ്മാനം സഭാവം അജാനന്താനം അപസ്സന്താന”ന്തി അവിസേസേന വുത്തം. ന ഹി സങ്ഖതധമ്മസഭാവം അജാനനമത്തേന മിച്ഛാ അഭിനിവിസന്തീതി. സാമഞ്ഞജോതനാ വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി അയം വിസേസയോജനാ കതാ. **വേദയിത**ന്തി “സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ”തി ദിട്ഠിപഞ്ഞാപനവസേന പവത്തം ദിട്ഠിയാ അനുഭൂതം അനുഭവനം. **തണ്ഹാഗതാന**ന്തി തണ്ഹായ ഗതാനം ഉപഗതാനം, പവത്താനം വാ. **തഞ്ച ഖോ പനേത**ന്തി ച യഥാവുത്തം വേദയിതം

പച്ചാമസതി. തഞ്ഹി വട്ടാമിസഭൂതം ദിട്ഠിതണ്ഹാസല്ലാനുവിദ്ധതായ സഉബ്ബിലത്താ ചഞ്ചലം, ന മഗ്ഗഫലസുഖം വിയ ഏകരൂപേന അവതിട്ഠതീതി. തേനേവാഹ **"പരിതസ്സിതേനാ"**തിആദി.

അഥ വാ ഏവം വിസേസകാരണതോ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി വിഭജിത്വാ ഇദാനി അവിസേസകാരണതോ താനി ദസ്സേതും **"തത്ര ഭിക്ഖവേ"**തിആദികാ ദേസനാ ആരദ്ധാ. സബ്ബേസഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികാനം വേദനാ അവിജ്ജാ തണ്ഹാ ച അവിസിട്ഠകാരണന്തി. തത്ഥ **തദപീ**തി "സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി"തി ഏത്ഥ യദേതം "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി പഞ്ഞാപനം, തദപി. സുഖാദിഭേദം തിവിധവേദയിതം യഥാക്കമം ദുക്ഖസല്ലാനിച്ചതോ, അവിസേസേന സമുദയത്ഥങ്ഗമസ്സാദാദീനവനിസ്സരണതോ വാ യഥാഭൂതം അജാനന്താനം അപസ്സന്താനം, തതോ ഏവ ച സുഖാദിപത്ഥനാസമ്ഭവതോ തണ്ഹായ ഉപഗതത്താ തണ്ഹാഗതാനം തണ്ഹാപരിതസ്സിതേന ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതമേവ ദിട്ഠിചലനമേവ, "അസതി അത്തനി കോ വേദനം അനുഭവതീ"തി കായവചീദ്വാരേസു ദിട്ഠിയാ ചോപനപ്പത്തിമത്തമേവ വാ, ന പന ദിട്ഠിയാ പഞ്ഞാപേതബ്ബോ സസ്സതോ കോചി ധമ്മോ അത്ഥീതി അത്ഥോ. ഏകച്ചസസ്സതവാദാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഫസ്സപച്ചയവാരവണ്ണനാ

൧൧൮. യേന തണ്ഹാപരിതസ്സിതേന ഏതാനി ദിട്ഠിഗതാനി പവത്തന്തി, തസ്സ വേദയിതം പച്ചയോ, വേദയിതസ്സാപി ഫസ്സോ പച്ചയോതി ദേസനാ ദിട്ഠിയാ പച്ചയപരമ്പരനിദ്ധാരണന്തി ആഹ **"പരമ്പരപച്ചയദസ്സനത്ഥ"**ന്തി, തേന യഥാ പഞ്ഞാപനധമ്മോ ദിട്ഠി, തപ്പച്ചയധമ്മാ ച യഥാസകം പച്ചയവസേനേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന പച്ചയേഹി വിനാ, ഏവം പഞ്ഞാപേതബ്ബാ ധമ്മാപി രൂപവേദനാദയോ, ന ഏത്ഥ കോചി അത്താ വാ ലോകോ വാ സസ്സതോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

നേതംഠാനംവിജ്ജതിവാരവണ്ണനാ

൧൩൧. തസ്സ പച്ചയസ്സാതി ഫസ്സപച്ചയസ്സ **ദിട്ഠിവേദയിതേ**തി ദിട്ഠിയാ പച്ചയഭൂതേ വേദയിതേ, ഫസ്സപധാനേഹി അത്തനോ പച്ചയേഹി നിപ്ഫാദേതബ്ബേതി അത്ഥോ. വിനാപി ചക്ഖാദിവത്ഥൂഹി, സമ്പയുത്തധമ്മേഹി ച കേഹിചി വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി, ന പന കദാചി ഫസ്സേന വിനാതി ഫസ്സോ വേദനായ ബലവകാരണന്തി ആഹ **"ബലവഭാവദസ്സനത്ഥ"**ന്തി. സന്നിഹിതോപി ഹി വിസയോ സചേ ഫുസനാകാരരഹിതോ ഹോതി ചിത്തുപ്പാദോ, ന തസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി ഫസ്സോവ സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിസേസപച്ചയോ. തഥാ ഹി ഭഗവതാ ചിത്തുപ്പാദം വിഭജന്തേന ഫസ്സോയേവ പഠമം ഉദ്ധടോ, വേദനായ പന അധിട്ഠാനമേവ.

ദിട്ഠിഗതികാധിട്ഠാനവട്ടകഥാവണ്ണനാ

൧൪൪. ഹേട്ഠാ തീസുപി വാരേസു അധികതത്താ, ഉപരി ച "പടിസംവേദേന്തീ"തി വക്ഖമാനത്താ വേദയിതമേത്ഥ പധാനന്തി ആഹ **"സബ്ബദിട്ഠിവേദയിതാനി സമ്പിണ്ഡേതീ"**തി. **സമ്പിണ്ഡേതീ**തി ച "യേപി തേ"തി തത്ഥ തത്ഥ ആഗതസ്സ പി-സദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി. വേദയിതസ്സ ഫസ്സേ പക്ഖിപനം ഫസ്സപച്ചയതാദസ്സനമേവ "ഛഹി അജ്ഝത്തികായതനേഹി ഛളാരമ്മണപടിസംവേദനം ഏകന്തതോ ഛഫസ്സഹേതുകമേവാ"തി. സഞ്ജായന്തി ഏത്ഥാതി അധികരണത്ഥോ സഞ്ജാതി-സദ്ദോതി ആഹ **"സഞ്ജാതിട്ഠാനേ"**തി. ഏവം സമോസരണസദ്ദോപി ദട്ഠബ്ബോ. ആയതതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായ, ആയഭൂതം വാ അത്തനോ ഫലം തനോതി പവത്തേതീതി **ആയതനം,** കാരണം. രുക്ഖഗച്ഛസമൂഹേ അരഞ്ഞവോഹാരോ അരഞ്ഞമേവ അരഞ്ഞായതനന്തി ആഹ **"പണ്ണത്തിമത്തേ"**തി. **അത്ഥത്തയേപീ**തി **പി**-സദ്ദേന അവുത്തത്ഥസമ്പിണ്ഡനം ദട്ഠബ്ബം, തേന ആകാരനിവാസാധിട്ഠാനത്ഥേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഹിരഞ്ഞായതനം സുവണ്ണായതനം, വാസുദേവായതനം കമ്മായതനന്തി ആദീസു ആകരനിവാസാധിട്ഠാനേസു ആയതനസദ്ദോ. ചക്ഖാദീസു ച ഫസ്സാദയോ ആകിണ്ണാ, താനി ച നേസം നിവാസോ, അധിട്ഠാനഞ്ച നിസ്സയപച്ചയഭാവതോതി. തിണ്ണമ്പി വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണാനം സങ്ഗതിഭാവേന ഗഹേതബ്ബോ ഫസ്സോതി **"സങ്ഗതീ"**തി വുത്തോ. തഥാ ഹി സോ "സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ"തി വുച്ചതി. **ഇമിനാ നയേനാ**തി വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു സമ്പയുത്തധമ്മേസു യഥാ "ചക്ഖുഞ്ച...പേ॰... ഫസ്സോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; മ॰ നി॰ ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; സം॰ നി॰ ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫) ഏതസ്മിം സുത്തേ വേദനായ പധാനകാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ഫസ്സസീസേന ദേസനാ കതാ, ഏവമിധാപി ബ്രഹ്മജാലേ "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദിനാ ഫസ്സം ആദിം കത്വാ അപരന്തപടിച്ചസമുപ്പാദദീപനേന പച്ചയപരമ്പരം ദസ്സേതും "ഫസ്സായതനേഹി ഫുസ്സ ഫുസ്സാ"തി ഫസ്സമുഖേന വുത്തം.

ഫസ്സോ അരൂപധമ്മോപി സമാനോ ഏകദേസേന ആരമ്മണേ അനല്ലീയമാനോപി ഫുസനാകാരേന പവത്തതി ഫുസന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഫസ്സോവ തം തം ആരമ്മണം ഫുസതീ"**തി, യേന സോ "ഫുസനലക്ഖണോ, സങ്ഘട്ടനരസോ"തി ച വുച്ചതി. "ഫസ്സായതനേഹി ഫുസ്സ ഫുസ്സാ"തി അഫുസനകിച്ചാനിപി ആയതനാനി "മഞ്ചാ ഘോസന്തീ"തിആദീസു വിയ നിസ്സിതവോഹാരേന ഫുസനകിച്ചാനി കത്വാ ദസ്സിതാനീതി ആഹ **"ഫസ്സേ ഉപനിക്ഖിപിത്വാ"**തി, ഫസ്സഗതികാനി കത്വാ ഫസ്സൂപചാരം ആരോപേത്വാതി അത്ഥോ. ഉപചാരോ ഹി നാമ വോഹാരമത്തം, ന തേന അത്ഥസിദ്ധി ഹോതീതി ആഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

അത്തനോ പച്ചയഭൂതാനം ഛന്നം ഫസ്സാനം വസേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ യാവ മനോസമ്ഫസ്സജാതി സങ്ഖേപതോ ഛബ്ബിധാ വേദനാ, വിത്ഥാരതോ പന അട്ഠസതപരിയായേന അട്ഠസതഭേദാ. **രൂപതണ്ഹാദിഭേദായാ**തി രൂപതണ്ഹാ യാവ ധമ്മതണ്ഹാതി സങ്ഖേപതോ ഛപ്പഭേദായ, വിത്ഥാരതോ അട്ഠസതഭേദായ. **ഉപനിസ്സയകോടിയാ**തി ഉപനിസ്സയസീസേന. കസ്മാ പനേത്ഥ ഉപനിസ്സയപച്ചയോവ ഉദ്ധടോ, നനു സുഖാ വേദനാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ച തണ്ഹായ ആരമ്മണമത്തആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയവസേന ചതുധാ പച്ചയോ, ദുക്ഖാ ച ആരമ്മണമത്തപകതൂപനിസ്സയവസേന ദ്വിധാതി? സച്ചമേതം, ഉപനിസ്സയേ ഏവ പന തം സബ്ബം അന്തോഗധം. യുത്തം താവ ആരമ്മണൂപനിസ്സയസ്സ ഉപനിസ്സയസാമഞ്ഞതോ ഉപനിസ്സയേന സങ്ഗഹോ, ആരമ്മണമത്തആരമ്മണാധിപതീനം പന കഥന്തി? തേസമ്പി ആരമ്മണസാമഞ്ഞതോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയേന സങ്ഗഹോവ കതോ, ന പകതൂപനിസ്സയേനാതി ദട്ഠബ്ബം. ഏതദത്ഥമേവേത്ഥ **"ഉപനിസ്സയകോടിയാ"**തി വുത്തം, ന "ഉപനിസ്സയേനാ"തി.

ചതുബ്ബിധസ്സാതി കാമുപാദാനം യാവ അത്തവാദുപാദാനന്തി ചതുബ്ബിധസ്സ. നനു ച തണ്ഹാവ കാമുപാദാനന്തി? സച്ചമേതം. തത്ഥ ദുബ്ബലാ തണ്ഹാ തണ്ഹാവ, ബലവതീ തണ്ഹാ കാമുപാദാനം. അഥ വാ അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാ തണ്ഹാ തമസി ചോരാനം കരപസാരണം വിയ. സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണം ഉപാദാനം, ചോരാനം കരപ്പത്തധനഗ്ഗഹണം

വിയ. അപ്പിച്ഛതാപടിപക്ഖാ തണ്ഹാ, സന്തോസപടിപക്ഖാ ഉപാദാനം. പരിയേസനദുക്ഖമൂലം തണ്ഹാ, ആരക്ഖദുക്ഖമൂലം ഉപാദാനന്തി അയമേതേസം വിസേസോ. **ഉപാദാനസ്സാ**തി അസഹജാതസ്സ ഉപാദാനസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിയാ, ഇതരസ്സ സഹജാതകോടിയാതി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ അനന്തരസ്സ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി, അനാനന്തരസ്സ ഉപനിസ്സയേന, ആരമ്മണഭൂതാ പന ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയേഹി, ആരമ്മണമത്തേനേവ വാതി തം സബ്ബം ഉപനിസ്സയേനേവ ഗഹേത്വാ **"ഉപനിസ്സയകോടിയാ"**തി വുത്തം. യസ്മാ ച തണ്ഹായ രൂപാദീനി അസ്സാദേത്വാ കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജതി, തസ്മാ തണ്ഹാ കാമുപാദാനസ്സ ഉപനിസ്സയോ. തഥാ രൂപാദിഭേദേവ സമ്മൂള്ഹോ ''നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മ॰ നി॰ ൧.൪൪൫; മ॰ നി॰ ൨.൯൪, ൯൫, ൨൨൫; മ॰ നി॰ ൩.൯൧, ൧൧൬, ൧൩൬; സം॰ നി॰ ൩.൨൦൮; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൮) മിച്ഛാദസ്സനം, സംസാരതോ മുച്ചിതുകാമോ അസുദ്ധിമഗ്ഗേ സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനം, ഖന്ധേസു അത്തത്തനിയഗാഹഭൂതം സക്കായദസ്സനം ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ ഇതരേസമ്പി തണ്ഹാ ഉപനിസ്സയോതി ദട്ഠബ്ബം. സഹജാതസ്സ പന സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതഹേതുവസേന തണ്ഹാ പച്ചയോ ഹോതി. തം സബ്ബം സന്ധായ **"സഹജാതകോടിയാ"**തി വുത്തം.

തഥാതി ഉപനിസ്സയകോടിയാ ചേവ സഹജാതകോടിയാ ചാതി അത്ഥോ. **ഭവസ്സാ**തി കമ്മഭവസ്സ ചേവ ഉപപത്തിഭവസ്സ ച. തത്ഥ ചേതനാദിസങ്ഖാ തം സബ്ബം ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ, കാമഭവാദികോ നവവിധോ ഉപപത്തിഭവോ, തേസം ഉപപത്തിഭവസ്സ ചതുബ്ബിധമ്പി ഉപാദാനം ഉപപത്തിഭവകാരണകമ്മഭവകാരണഭാവതോ , തസ്സ ച സഹായഭാവൂപഗമനതോ പകതൂപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ ഹോതി. കമ്മാരമ്മണകരണകാലേ പന കമ്മസഹജാതകാമുപാദാനം ഉപപത്തിഭവസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. കമ്മഭവസ്സ പന സഹജാതസ്സ സഹജാതം ഉപാദാനം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചേവ ഹേതുമഗ്ഗവസേന ച അനേകധാ പച്ചയോ ഹോതി, അസഹജാതസ്സ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനവസേന, ഇതരസ്സ പകതൂപനിസ്സയവസേന, സമ്മസനാദികാലേസു ആരമ്മണവസേന ച പച്ചയോ ഹോതി. തത്ഥ അനന്തരാദികേ ഉപനിസ്സയപച്ചയേ, സഹജാതാദികേ സഹജാതപച്ചയേ പക്ഖിപിത്വാ വുത്തം **"ഉപനിസ്സയകോടിയാ ചേവ സഹജാതകോടിയാ ചാ"**തി.

ഭവോ ജാതിയാതി ഏത്ഥ **ഭവോ**തി കമ്മഭവോ അധിപ്പേതോ. സോ ഹി ജാതിയാ പച്ചയോ, ന ഉപപത്തിഭവോ. ഉപപത്തിഭവോ ഹി പഠമാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ജാതിയേവ. തേന വുത്തം ''ജാതീതി പനേത്ഥ സവികാരാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദട്ഠബ്ബാ''തി. **സവികാരാ**തി ച നിബ്ബത്തിവികാരേന സവികാരാ, തേ ച അത്ഥതോ ഉപപത്തിഭവോയേവ. ന ഹി തദേവ തസ്സ കാരണം ഭവിതും യുത്തന്തി. കമ്മഭവോ ച ഉപപത്തിഭവസ്സ കമ്മപച്ചയേന ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ച പച്ചയോ ഹോതീതി ആഹ ''ഭവോ ജാതിയാ ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ''തി.

യസ്മാ ച സതി ജാതിയാ ജരാമരണം, ജരാമരണാദിനാ ഫുട്ഠസ്സ ബാലസ്സ സോകാദയോ ച സമ്ഭവന്തി, നാസതി, തസ്മാ **"ജാതി…പേ॰… പച്ചയോ ഹോതീ"**തി വുത്തം. സഹജാതൂപനിസ്സയസീസേന പച്ചയവിചാരണായ ദസ്സിതത്താ, അങ്ഗവിചാരണായ ച അനാമട്ഠത്താ ആഹ **"അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ"**തി. മഹാവിസയത്താ പടിച്ചസമുപ്പാദവിചാരണായ സാ നിരവസേസാ കുതോ ലദ്ധബ്ബാതി ആഹ **"വിത്ഥാരതോ"**തിആദി. ഏകദേസേന ചേത്ഥ കഥിതസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ തഥാ കഥനേ സദ്ധിം ഉദാഹരണേന കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കോടി ന പഞ്ഞായതീ**തി അസുകസ്സ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, ചക്കവത്തിനോ വാ കാലേ അവിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ, ന തതോ പുബ്ബേതി അവിജ്ജായ ആദിമരിയാദാ അപ്പടിഹതസ്സ മമ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാപി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജമാനത്തായേവാതി അത്ഥോ. അയം പച്ചയോ ഇദപ്പച്ചയോ, തസ്മാ **ഇദപ്പച്ചയാ,** ഇമസ്മാ കാരണാ ആസവപച്ചയാതി അത്ഥോ. **ഭവതണ്ഹായാ**തി ഭവസംയോജനഭൂതായ തണ്ഹായ. **ഭവദിട്ഠിയാ**തി സസ്സതദിട്ഠിയാ. **"ഇതോ ഏത്ഥ ഏത്തോ ഇധാ"**തി അപരിയന്തം അപരാപരുപ്പത്തിം ദസ്സേതി.

വിവട്ടകഥാദിവണ്ണനാ

൧൪൫. ''വേദനാനം സമുദയ''ന്തിആദിപാളി **വേദനാകമ്മട്ഠാന**ന്തി ദട്ഠബ്ബാ. **തന്തി** ''ഫസ്സസമുദയാ ഫസ്സനിരോധാ''തി വുത്തഫസ്സട്ഠാനം. **ആഹാരോ**തി കബളീകാരോ ആഹാരോ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി ''കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.പച്ചയനിദ്ദേസ ൪൨൯) വചനതോ കമ്മസമുട്ഠാനാനമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ഹോതിയേവ. യദിപി സോതാപന്നാദയോ യഥാഭൂതം പജാനന്തി, ഉക്കംസഗതിവിജാനനവസേന പന ദേസനാ അരഹത്തനികൂടേന നിട്ഠാപിതാ. ഏത്ഥ ച ''യതോ ഖോ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു…പേ॰… യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി ഏതേന ധമ്മസ്സ നിയ്യാനികഭാവേന സദ്ധിം സങ്ഘസ്സ സുപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതി. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായമേത്ഥ ''കോ ഏവം ജാനാതീതി? ഖീണാസവോ ജാനാതി, യാവ ആരദ്ധവിപസ്സകോ ജാനാതീ''തി പരിപുണ്ണം കത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ദസ്സിതോ, തേന യം വുത്തം ''ഭിക്ഖുസങ്ഘവസേനപി ദീപേതും വട്ടതീ''തി, (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൮) തം യഥാരുതവസേനേവ ദീപിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൪൬. അന്തോ ജാലസ്സാതി അന്തോജാലം, അന്തോജാലേ കതാതി **അന്തോജാലീകതാ.** അപായൂപപത്തിവസേന അധോ ഓസീദനം, സമ്പത്തിഭവവസേന ഉദ്ധം ഉഗ്ഗമനം. തഥാ പരിത്തഭൂമിമഹഗ്ഗതഭൂമിവസേന, ഓലീനതാ'തിധാവനവസേന, പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിഅപരന്താനുദിട്ഠിവസേന ച യഥാക്കമം അധോ ഓസീദനം ഉദ്ധം ഉഗ്ഗമനം യോജേതബ്ബം. **"ദസസഹസ്സിലോകധാതൂ"**തി ജാതിഖേത്തം സന്ധായാഹ.

൧൪൭. **അപണ്ണത്തികഭാവ**ന്തി ധരമാനകപണ്ണത്തിയാ അപണ്ണത്തികഭാവം. അതീതഭാവേന പന തഥാ പണ്ണത്തി യാവ സാസനന്തരധാനാ, തതോ ഉദ്ധമ്പി അഞ്ഞബുദ്ധുപ്പാദേസു വത്തതി ഏവ. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''വോഹാരമത്തമേവ ഭവിസ്സതീ''തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൭). **കായോ**തി അത്തഭാവോ, യോ രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹോ. ഏവം ഹിസ്സ അമ്ബരുക്ഖസദിസതാ, തദവയവാനഞ്ച രൂപക്ഖന്ധചക്ഖാദീനം അമ്ബപക്കസദിസതാ യുജ്ജതീതി. ഏത്ഥ ച വണ്ടച്ഛേദേ വണ്ടൂപനിബന്ധാനം അമ്ബപക്കാനം അമ്ബരുക്ഖതോ വിച്ഛേദോ വിയ ഭവനേത്തിച്ഛേദേ തദുപനിബന്ധാനം രൂപക്ഖന്ധാദീനം സന്താനതോ വിച്ഛേദോതി ഏത്താവതാ ഓപമ്മം ദട്ഠബ്ബം.

൧൪൮. **ധമ്മപരിയായേ**തി പാളിയം. **ഇധത്ഥോ**തി ദിട്ഠധമ്മഹിതം. **പരത്ഥോ**തി സമ്പരായഹിതം. സങ്ഗാമം വിജിനാതി ഏതേനാതി **സങ്ഗാമവിജയോ.** അത്ഥസമ്പത്തിയാ **അത്ഥജാലം.** ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ, സീലാദിഅനവജ്ജധമ്മനിദ്ദേസതോ ച **ധമ്മജാലം.** സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മഭൂതാനം മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനം വിഭത്തത്താ

ബ്രഹ്മജാലം. ദിട്ഠിവിവേചനമുഖേന സുഞ്ഞതാപകാസനേന സമ്മാദിട്ഠിയാ വിഭാവിതത്താ **ദിട്ഠിജാലം.** തിത്ഥിയവാദനിമ്മദ്ദനൂപായത്താ **അനുത്തരോ സങ്ഗാമവിജയോ**തി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൧൪൯. അത്തമനാതി പീതിയാ ഗഹിതചിത്താ. തേനേവാഹ **"ബുദ്ധഗതായാ"**തിആദി. യഥാ പന അനത്തമനാ അത്തനോ അനത്ഥചരതായ പരമനാ വേരിമനാ നാമ ഹോന്തി. യഥാഹ "ദിസോ ദിസ"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൪൨; ഉദാ॰ ൩൩) ഗാഥാ, ന ഏവം അത്തമനാ. ഇമേ പന അത്തനോ അത്ഥചരതായ സകമനാ ഹോന്തീതി ആഹ **"അത്തമനാതി സകമനാ"**തി. അഥ വാ **അത്തമനാ**തി സമത്തമനാ, ഇമായ ദേസനായ പരിപുണ്ണമനസങ്കപ്പാതി അത്ഥോ. **അഭിനന്ദു**തീതി തണ്ഹായതീതി അത്ഥോതി ആഹ **"തണ്ഹായമ്പി ആഗതോ"**തി. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം **അഭിനന്ദന്തീ**തി ഉപഗച്ഛന്തി സേവന്തീതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഉപഗമനേപി ആഗതോ"**തി. തഥാ **അഭിനന്ദന്തീ**തി സമ്പടിച്ഛന്തീതി അത്ഥോതി ആഹ **"സമ്പടിച്ഛനേപി ആഗതോ"**തി. **"അഭിനന്ദിത്വാ"**തി ഇമിനാ പദേന വുത്തോയേവ അത്ഥോ **"അനുമോദിത്വാ"**തി ഇമിനാ പകാസീയതീതി അഭിനന്ദനസദ്ദോ ഇധ അനുമോദനസദ്ദത്ഥോതി ആഹ **"അനുമോദനേപി ആഗതോ"**തി. "കതമഞ്ച തം ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) തത്ഥ തത്ഥ പവത്തായ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തത്താ ഇദം സുത്തം **വേയ്യാകരണം** ഹോതി. യസ്മാ പന പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തമ്പി സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം നാമ ഹോതി, നിഗ്ഗാഥകത്തമേവ പന അങ്ഗന്തി ഗാഥാരഹിതം വേയ്യാകരണം, തസ്മാ വുത്തം **"നിഗ്ഗാഥകത്താ ഹി ഇദം വേയ്യാകരണന്തി വുത്ത"**ന്തി.

അപരേസുപീതി ഏത്ഥ **പി**സദ്ദേന പാരമിപരിചയമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതി. വുത്തഞ്ഹി ബുദ്ധവംസേ -

> "ഇമേ ധമ്മേ സമ്മസതോ, സഭാവസരസലക്ഖണേ;
> ധമ്മതേജേന വസുധാ, ദസസഹസ്സീ പകമ്പഥാ"തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൧൬൬);

വീരിയബലേനാതി **മഹാഭിനിക്ഖമനേ** ചക്കവത്തിസിരിപരിച്ചാഗഹേതുഭൂതവീരിയപ്പഭാവേന, **ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേ** "കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨; മഹാനി॰ ൧൭൬) വുത്തചതുരങ്ഗസമന്നാഗതവീരിയാനുഭാവേന. **അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാ**തി വിമ്ഹയാവഹകിരിയാനുഭാവഘട്ടിതാ . **പംസുകൂലധോവനേ** കേചി "പുഞ്ഞതേജേനാ"തി വദന്തി , അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാതി യുത്തം വിയ ദിസ്സതി, **വേസ്സന്തരജാതകേ** പാരമിപരിപൂരണപുഞ്ഞതേജേന അനേകക്ഖത്തും കമ്പിതത്താ **"അകാലകമ്പനേനാ"**തി വുത്തം. **സാധുകാരദാനവസേന അകമ്പിത്ഥ** യഥാ തം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦). സങ്ഗീതികാലാദീസുപി സാധുകാരദാനവസേന അകമ്പിത്ഥാതി വേദിതബ്ബം. അയം താവേത്ഥ അട്ഠകഥായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ.

പകരണനയവണ്ണനാ

അയം പന പകരണനയേന പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനാ - സാ പനായം അത്ഥവണ്ണനാ യസ്മാ ദേസനായ സമുട്ഠാനപ്പയോജനഭാജനേസു പിണ്ഡത്ഥേസു ച നിദ്ധാരിതേസു സുകരാ ഹോതി സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ സുത്തദേസനായ സമുട്ഠാനാദീനി പഠമം നിദ്ധാരയിസ്സാമ. തത്ഥ **സമുട്ഠാനം** താവ വുത്തം "വണ്ണാവണ്ണഭണന"ന്തി. അപിച നിന്ദാപസംസാസു വിനേയ്യാഘാതാനന്ദാദിഭാവാനാപത്തി, തത്ഥ ച ആദീനവദസ്സനം **സമുട്ഠാനം.** തഥാ നിന്ദാപസംസാസു പടിപജ്ജനക്കമസ്സ, പസംസാവിസയസ്സ ഖുദ്ദകാദിവസേന അനേകവിധസ്സ സീലസ്സ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ സസ്സതാദിദിട്ഠിട്ഠാനേസു തദുത്തരി ച അപ്പടിഹതചാരതായ, തഥാഗതസ്സ ച കത്ഥചി അപരിയാപന്നതായ അനവബോധോ **സമുട്ഠാനം.**

വുത്തവിപരിയായേന **പയോജനം** വേദിതബ്ബം. വിനേയ്യാഘാതാനന്ദാദിഭാവാപത്തി ആദികഞ്ഹി ഇമം ദേസനം പയോജേതീതി. തഥാ കുഹനലപനാദിനാനാവിധമിച്ഛാജീവവിദ്ധംസനം, ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിജാലവിനിവേഠനം, ദിട്ഠിസീസേന പച്ചയാകാരവിഭാവനം, ഛഫസ്സായതനവസേന ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനനിദ്ദേസോ, സബ്ബദിട്ഠിഗതാനം അനവസേസപരിയാദാനം, അത്തനോ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനദീപനഞ്ച **പയോജനാനി.**

വണ്ണാവണ്ണനിമിത്തം അനുരോധവിരോധവന്തചിത്താ കുഹനാദിവിവിധമിച്ഛാജീവനിരതാ സസ്സതാദിദിട്ഠിപങ്കം നിമുഗ്ഗാ, സീലക്ഖന്ധാദീസു അപരിപൂരകാരിതായ അനവബുദ്ധഗുണവിസേസഞ്ഞാണാ വിനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ധമ്മദേസനായ **ഭാജനം.**

പിണ്ഡത്ഥാ പന ആഘാതാദീനം അകരണീയതാവചനേന പടിഞ്ഞാനുരൂപം സമണസഞ്ഞായ നിയോജനം, ഖന്തിസോരച്ചാനുട്ഠാനം, ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാനുയോഗോ, സദ്ധാപഞ്ഞാസമായോഗോ, സതിസമ്പജഞ്ഞാധിട്ഠാനം, പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലസിദ്ധി, പരിയുട്ഠാനാനുസയപ്പഹാനം, ഉഭയഹിതപടിപത്തി, ലോകധമ്മേഹി അനുപലേപോ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന സീലവിസുദ്ധി ദസ്സിതാ, തായ ച ഹിരോത്തപ്പസമ്പത്തി, മേത്താകരുണാസമങ്ഗിതാ , വീതിക്കമപ്പഹാനം, തദങ്ഗപഹാനം, ദുച്ചരിതസംകിലേസപ്പഹാനം, വിരതിത്തയസിദ്ധി, പിയമനാപഗരുഭാവനീയതാനിപ്ഫത്തി, ലാഭസക്കാരസിലോകസമുദാഗമോ, സമഥവിപസ്സനാനം അധിട്ഠാനഭാവോ, അകുസലമൂലതനുകരണം, കുസലമൂലരോപനം, ഉഭയാനത്ഥദൂരീകരണം, പരിസാസു വിസാരദതാ, അപ്പമാദവിഹാരോ,പരേഹി ദുപ്പധംസിയതാ, അവിപ്പടിസാരാദിസമങ്ഗിതാ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി.

"ഗമ്ഭീരാ"തിആദിവചനേഹി ഗമ്ഭീരധമ്മവിഭാവനം, അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠതാ, കപ്പാനം അസങ്ഖ്യേയ്യേനാപി ദുല്ലഭപാതുഭാവതാ, സുഖുമേനപി ഞാണേന പച്ചക്ഖതോ പടിവിജ്ഝിതും അസക്കുണേയ്യതാ, ധമ്മന്വയസങ്ഖാതേന അനുമാനഞാണേനാപി ദുരധിഗമനീയതാ, പസ്സദ്ധസബ്ബദരഥതാ, സന്തധമ്മവിഭാവനം, സോഭനപരിയോസാനതാ, അതിത്തികരഭാവോ, പധാനഭാവപ്പത്തി, യഥാഭൂതഞാണഗോചരതാ, സുഖുമസഭാവതാ, മഹാപഞ്ഞാവിഭാവനാ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി. ദിട്ഠിദീപകപദേഹി സമാസതോ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോ പകാസിതാതി ഓലീനതാതിധാവനവിഭാവനം, ഉപായവിനിബദ്ധനിദ്ദേസോ, മിച്ഛാഭിനിവേസകിത്തനം, കുമ്മഗ്ഗപടിപത്തിയാ പകാസനാ, വിപരിയേസഗ്ഗാഹപഞ്ഞാപനം, പരാമാസപരിഗ്ഗഹോ, പുബ്ബന്താപരന്താനുദിട്ഠിപതിട്ഠാപനം, ഭവവിഭവദിട്ഠിവിഭാഗോ, തണ്ഹാവിജ്ജാപവത്തി, അന്തവാനന്തവാദിട്ഠിനിദ്ദേസോ, അന്തദ്വയാവതാരണം, ആസവോഘയോഗകിലേസഗന്ഥസംയോജനുപാദാനവിസേസവിഭജനഞ്ച ദസ്സിതാനി ഹോന്തി. തഥാ **"വേദനാനം സമുദയ"**ന്തിആദിവചനേഹി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അനുബോധപടിവേധസിദ്ധി, വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പഹാനം , തണ്ഹാവിജ്ജാവിഗമോ, സദ്ധമ്മട്ഠിതിനിമിത്തപരിഗ്ഗഹോ, ആഗമാധിഗമസമ്പത്തി, ഉഭയഹിതപടിപത്തി,

തിവിധപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹോ, സതിസമ്പജഞ്ഞാനുട്ഠാനം, സദ്ധാപഞ്ഞാസമായോഗോ, സമ്മാവീരിയസമഥാനുയോജനം, സമഥവിപസ്സനാനിപ്ഫത്തി ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി.

"അജാനതം അപസ്സത"ന്തി അവിജ്ജാസിദ്ധി, **"തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത**ന്തി തണ്ഹാസിദ്ധി, തദുഭയേന ച നീവരണസംയോജനദ്വയസിദ്ധി, അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടാനുച്ഛേദോ, പുബ്ബന്താഹരണഅപരന്തപടിസന്ധാനാനി, അതീതപച്ചുപ്പന്നകാലവസേന ഹേതുവിഭാഗോ, അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനട്ഠേന അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരിതാ, പഞ്ഞാവിമുത്തിചേതോവിമുത്തീനം പടിപക്ഖനിദ്ദേസോ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി. **"തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"**തി സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിതാകഥനേന ധമ്മാനം നിച്ചതാപടിസേധോ, അനിച്ചതാപതിട്ഠാപനം, പരമത്ഥതോ കാരകാദിപടിക്ഖേപോ, ഏവംധമ്മതാദിനിദ്ദേസോ, സുഞ്ഞതാപകാസനം, സമത്തനിയാമപച്ചയലക്ഖണവിഭാവനഞ്ച ദസ്സിതാനി ഹോന്തി.

"ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ"തിആദിനാ ഭഗവതോ പഹാനസമ്പത്തി, വിജ്ജാധിമുത്തി, വസീഭാവോ, സിക്ഖത്തയനിപ്ഫത്തി, നിബ്ബാനധാതുദ്വയവിഭാഗോ, ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരണം, ഭവയോനിആദീസു അപരിയാപന്നതാ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി. സകലേന പന സുത്തപദേന ഇട്ഠാനിട്ഠേസു ഭഗവതോ താദിഭാവോ, തത്ഥ ച പരേസം പതിട്ഠാപനം, കുസലധമ്മാനം ആദിഭൂതധമ്മദ്വയസ്സ നിദ്ദേസോ, സിക്ഖത്തയൂപദേസോ, അത്തന്തപാദിപുഗ്ഗലചതുക്കസിദ്ധി, കണ്ഹാകണ്ഹവിപാകാദികമ്മചതുക്കവിഭാഗോ, ചതുരപ്പമഞ്ഞാവിസയനിദ്ദേസോ, സമുദയാദിപഞ്ചകസ്സ യഥാഭൂതാവബോധോ, ഛസാരണീയധമ്മവിഭാവനാ , ദസനാഥകരധമ്മപതിട്ഠാപന്തി ഏവമാദയോ നിദ്ധാരേതബ്ബാ.

സോളസഹാരവണ്ണനാ

ദേസനാഹാരവണ്ണനാ

തത്ഥ "അത്താ, ലോകോ"തി ച ദിട്ഠിയാ അധിട്ഠാനഭാവേന, വേദനാഫസ്സായതനാദിമുഖേന ച ഗഹിതേസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു തണ്ഹാവജ്ജാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ **ദുക്ഖസച്ചം.** തണ്ഹാ **സമുദയസച്ചം.** സാ പന പരിതസ്സനാഗ്ഗഹണേന "തണ്ഹാഗതാന"ന്തി, "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി ച സരൂപേനേവ സമുദയഗ്ഗഹണേന, ഭവനേത്തിഗ്ഗഹണേന ച പാളിയം ഗഹിതാവ. അയം താവ സുത്തന്തനയോ. അഭിധമ്മനയേന പന ആഘാതാനന്ദാദിവചനേഹി, ആതപ്പാദിപദേഹി, ചിത്തപ്പദോസവചനേന, സബ്ബദിട്ഠിദീപകപദേഹി, കുസലാകുസലഗ്ഗഹണേന, ഭവഗ്ഗഹണേന, സോകാദിഗ്ഗഹണേന, തത്ഥ തത്ഥ സമുദയഗ്ഗഹണേന ചാതി സങ്ഖേപതോ സബ്ബലോകിയകുസലാകുസലധമ്മവിഭാവനപദേഹി ഗഹിതാ കമ്മകിലേസാ **സമുദയസച്ചം.** ഉഭിന്നം അപ്പവത്തി **നിരോധസച്ചം.** തസ്സ തത്ഥ തത്ഥ വേദനാനം അത്ഥങ്ഗമനിസ്സരണപരിയായേഹി, പച്ചത്തം നിബ്ബുതിവചനേന, അനുപാദാവിമുത്തിവചനേന ച പാളിയം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. നിരോധപജാനനാ പടിപദാ **മഗ്ഗസച്ചം.** തസ്സാപി തത്ഥ തത്ഥ വേദനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതവേദനാപദേസേന, ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതപജാനനപരിയായേന, ഭവനേത്തിയാ ഉച്ഛേദപരിയായേന ച ഗഹണം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ സമുദയേന **അസ്സാദോ,** ദുക്ഖേന **ആദീനവോ,** മഗ്ഗനിരോധേഹി **നിസ്സരണ**ന്തി ഏവം ചതുസച്ചവസേന, യാനി **പാളിയം** (നേത്തിം ൻ) സരൂപേനേവ ആഗതാനി അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി, തേസഞ്ച വസേന ഇധ അസ്സാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. വിനേയ്യാനന്താദിഭാവാപത്തിആദികം യഥാവുത്തവിഭാഗം പയോജനമേവ **ഫലം.** ആഘാതാദീനം അകരണീയതാ, ആഘാതാദിഫലസ്സ ച അനഞ്ഞസന്താനഭാവിതാ, നിന്ദാപസംസാസു യഥാസഭാവപടിജാനനനിബ്ബേഠനാതി ഏവം തംതംപയോജനാധിഗമഹേതു **ഉപായോ.** ആഘാതാദീനം കരണപടിസേധനാദിഅപദേസേന ധമ്മരാജസ്സ **ആണത്തി** വേദിതബ്ബാതി അയം **ദേസനാഹാരോ.**

വിചയഹാരവണ്ണനാ

കപ്പനാഭാവേപി വോഹാരവസേന, അനുവാദവസേന ച "മമ"ന്തി വുത്തം, നിയമാഭാവതോ വികപ്പനത്ഥം വാഗ്ഗഹണം കതം, ഗുണസമങ്ഗിതായ, അഭിമുഖീകരണായ ച **"ഭിക്ഖവേ"**തി ആമന്തനം. അഞ്ഞഭാവതോ, പടിവിരുദ്ധഭാവതോ ച **"പരേ"**തി വുത്തം, വണ്ണപടിപക്ഖതോ, അവണ്ണനീയതോ ച "അവണ്ണ"ന്തി വുത്തം. ബ്യത്തിവസേന, വിത്ഥാരവസേന ച "ഭാസേയ്യു"ന്തി വുത്തം, ധാരണഭാവതോ, അധമ്മപടിപക്ഖതോ ച "ധമ്മസ്സാ"തി വുത്തം, ദിട്ഠിസീലേഹി സംഹതഭാവതോ, കിലേസാനം സങ്ഘാതകരണതോ ച "സങ്ഘസ്സാ"തി വുത്തം. വുത്തപടിനിദ്ദേസതോ, വചനുപന്യാസനതോ ച "തത്രാ"തി വുത്തം, സമ്മുഖഭാവതോ, പുഥുഭാവതോ ച "തുമ്ഹേഹീ"തി വുത്തം. ചിത്തസ്സ ഹനനതോ, ആരമ്മണാഭിഘാതതോ ച "ആഘാതോ"തി വുത്തം, ആരമ്മണേ സങ്കോചവുത്തിയാ, അതുട്ഠാകാരതായ ച "അപ്പച്ചയോ"തി വുത്തം, ആരമ്മണചിന്തനതോ, നിസ്സയതോ ച "ചേതസോ"തി വുത്തം, അത്ഥാസാധനതോ, അനു അനു "അനത്ഥസാധനതോ" ച "അനഭിരദ്ധീ"തി വുത്തം, കാരണാനരഹത്താ, സത്ഥുസാസനേ ഠിതേഹി കാതും അസക്കുണേയ്യത്താ ച "ന കരണീയാ"തി വുത്തന്തി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു വിനിച്ഛയോ കാതബ്ബോ. ഇതി അനുപദവിചയതോ **വിചയോ ഹാരോ** അതിവിത്ഥാരഭയേന, സക്കാ ച അട്ഠകഥം തസ്സാ ലീനത്ഥവണ്ണനഞ്ച അനുഗന്ത്വാ അയമത്ഥോ വിഞ്ഞുനാ വിഭാവേതുന്തി ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

യുത്തിഹാരവണ്ണനാ

സബ്ബേന സബ്ബം ആഘാതാദീനം അകരണം താദിഭാവായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സമപ്പവത്തിസബ്ഭാവതോ. യസ്മിം സന്താനേ ആഘാതാദയോ ഉപ്പന്നാ, തന്നിമിത്തകോ അന്തരായോ തസ്സേവ സമ്പത്തിവിബന്ധായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി. കസ്മാ? സന്താനന്തരേസു അസങ്കമനതോ. ചിത്തം അഭിഭവിത്വാ ഉപ്പന്നാ ആഘാതാദയോ സുഭാസിതാദിസല്ലക്ഖണേപി അസമത്ഥതായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി സകോധലോഭാനം അന്ധതമസബ്ഭാവതോ. പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യതോ വേരമണി സബ്ബസത്താനം പാമോജ്ജപാസംസഭാവായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി. സീലസമ്പത്തിയാ ഹി മഹതോ കിത്തിസദ്ദസ്സ അബ്ഭുഗ്ഗമോ ഹോതീതി. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തേന ഗുണേന തഥാഗതസ്സ വണ്ണനാ ഏകദേസഭൂതാപി സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണഗ്ഗഹണായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി അനഞ്ഞസാധാരണത്താ. തജ്ജാഅയോനിസോമനസികാരപരിക്ഖതാനി അധിഗമതക്കനാനി സസ്സതവാദാദിഅഭിനിവേസായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി കപ്പനാജാലസ്സ അസമുഗ്ഘാടിതത്താ. വേദനാദീനവാനവബോധേന വേദനായ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീതി യുജ്ജതി അസ്സാദാനുപസ്സനാസബ്ഭാവതോ. സതി ച വേദയിതരാഗേ തത്ഥ അത്തത്തനിയഗാഹോ, സസ്സതാദിഗാഹോ ച വിപരിഫന്ദതീതി യുജ്ജതി കാരണസ്സ സന്നിഹിതത്താ. തണ്ഹാപച്ചയാ ഹി ഉപാദാനം സസ്സതാദിവാദേ പഞ്ഞപേന്താനം , തദനുച്ഛവികം വാ വേദനം വേദയന്താനം ഫസ്സോ

ഹേതൂതി യുജ്ജതി വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണസങ്ഗതിയാ വിനാ തദഭാവതോ. ഛഫസ്സായതനനിമിത്തവട്ടസ്സ അനുപച്ഛേദോതി യുജ്ജതി തത്ഥ അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അപ്പഹീനത്താ. ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയാദിപജാനനാ സബ്ബദിട്ഠിഗതികസഞ്ഞം അതിച്ച തിട്ഠതീതി യുജ്ജതി ചതുസച്ചപടിവേധഭാവതോ. ഇമാഹേവ ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീഹി സബ്ബദിട്ഠിഗതാനം അന്തോജാലീകതഭാവോതി യുജ്ജതി അകിരിയവാദാദീനം ഇസ്സരവാദാദീനഞ്ച തദന്തോഗധത്താ. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം. ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ തഥാഗതസ്സ കായോതി യുജ്ജതി, യസ്മാ ഭഗവാ അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു പതിട്ഠിതചിത്തോ സത്തബോജ്ഝങ്ഗേയേവ യഥാഭൂതം ഭാവേസി. കായസ്സ ഭേദാ പരിനിബ്ബുതം ന ദക്ഖന്തീതി യുജ്ജതി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിയം രൂപാദീസു കസ്സചിപി അനവസേസതോതി അയം **യുത്തിഹാരോ.**

പദട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

അവണ്ണാരഹഅവണ്ണാനുരൂപസമ്പത്താനാദേയ്യവചനതാദിവിപത്തീനം പദട്ഠാനം. വണ്ണാരഹവണ്ണാനുരൂസമ്പത്തസദ്ധേയ്യവചനതാദിസമ്പത്തീനം പദട്ഠാനം. തഥാ ആഘാതാദയോ നിരയാദിദുക്ഖസ്സ പദട്ഠാനം. ആഘാതാദീനം അകരണം സഗ്ഗസമ്പത്തിആദിസബ്ബസമ്പത്തീനം പദട്ഠാനം. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതി അരിയസ്സ സീലക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. അരിയോ സീലക്ഖന്ധോ അരിയസ്സ സമാധിക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. അരിയോ സമാധിക്ഖന്ധോ അരിയസ്സ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഭഗവതോ പടിവേധപ്പകാരഞാണം ദേസനാഞാണസ്സ പദട്ഠാനം. ദേസനാഞാണം വിനേയ്യാനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണസ്സ പദട്ഠാനം. സബ്ബാപി ദിട്ഠി ദിട്ഠുപാദാന്തി സാ യഥാരഹം നവവിധസ്സാപി ഭവസ്സ പദട്ഠാനം. ഭവോ ജാതിയാ, ജാതി ജരാമരണസ്സ, സോകാദീനഞ്ച പദട്ഠാനം. വേദനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതവേദനം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അനുബോധപടിവേധോ. തത്ഥ അനുബോധോ പടിവേധസ്സ പദട്ഠാനം, പടിവേധോ ചതുബ്ബിധസ്സ സാമഞ്ഞഫലസ്സ പദട്ഠാനം. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി അവിജ്ജാഗഹണം, തത്ഥ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പദട്ഠാന്തി യാവ വേദനാ തണ്ഹായ പദട്ഠാന്തി നേതബ്ബം. "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി ഏത്ഥ തണ്ഹാ ഉപാദാനസ്സ പദട്ഠാനം. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനം പരേസം മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ പദട്ഠാനം, മിച്ഛാഭിനിവേസോ സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപസ്സയയോനിസോമനസികാരധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീഹി വിമുഖതായ, അസദ്ധമ്മസ്സവനാദീനഞ്ച പദട്ഠാനം, "അഞ്ഞത്ര ഫസ്സാ"തിആദീസു ഫസ്സോ വേദനായ പദട്ഠാനം, ഛ ഫസ്സായതനാനി ഫസ്സസ്സ, സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ ച പദട്ഠാനം, ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതപ്പജാനനം നിബ്ബിദായ പദട്ഠാനം, നിബ്ബിദാ വിരാഗസ്സാതി യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം നേതബ്ബം. ഭഗവതോ ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദോ സബ്ബഞ്ഞുതായ പദട്ഠാനം. തഥാ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനസ്സാതി അയം **പദട്ഠാനഹാരോ.**

ലക്ഖണഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദിഗ്ഗഹണേന കോധുപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയസാരമ്ഭപരവമ്ഭനാദീനം സങ്ഗഹോ പടിഘചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതായ ഏകലക്ഖണത്താ. ആനന്ദാദിഗ്ഗഹണേന അഭിജ്ഝാവിസമലോഭമാനാതിമാനമദപ്പമാദാദീനം സങ്ഗഹോ ലോഭചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതായ സമാനലക്ഖണത്താ. തഥാ ആഘാതഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഗന്ഥനീവരണാനം സങ്ഗഹോ കായഗന്ഥനീവരണലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. ആനന്ദഗ്ഗഹണേന ഫസ്സാദീനം സങ്ഗഹോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. സീലഗ്ഗഹണേന അധിചിത്തഅധിപഞ്ഞാസിക്ഖാനമ്പി സങ്ഗഹോ സിക്ഖാലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. ഇധ പന സീലസ്സേവ ഇന്ദ്രിയസംവരാദികസ്സ ദട്ഠബ്ബം. ദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഉപാദാനാനമ്പി സങ്ഗഹോ ഉപാദാനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. "വേദനാന"ന്തി ഏത്ഥ വേദനാഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഉപാദാനക്ഖന്ധാനമ്പി സങ്ഗഹോ ഖന്ധലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ വേദനായ ധമ്മായതനധമ്മധാതുപരിയാപന്നത്താ സമ്മസനൂപഗാനം സബ്ബേസം ആയതനാനം ധാതൂനഞ്ച സങ്ഗഹോ ആയതനലക്ഖണേന, ധാതുലക്ഖണേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന ഹേതുആസവോഘയോഗനീവരണാദിസങ്ഗഹോ ഹേതാദിലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ അവിജ്ജായ, തഥാ "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി ഏത്ഥ തണ്ഹാഗ്ഗഹണേനാപി. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ ഫസ്സഗ്ഗഹണേന സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം സങ്ഗഹോ വിപല്ലാസഹേതുഭാവേന, ഖന്ധലക്ഖണേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. ഛഫസ്സായതനഗ്ഗഹണേന ഖന്ധിന്ദ്രിയധാതാദീനം സങ്ഗഹോ ഫസ്സുപ്പത്തിനിമിത്തതായ, സമ്മസനസഭാവേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. ഭവനേത്തിഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജാദീനമ്പി സംകിലേസധമ്മാനം സങ്ഗഹോ വട്ടഹേതുഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി അയം **ലക്ഖണഹാരോ.**

ചതുബ്യൂഹഹാരവണ്ണനാ

നിന്ദാപസംസാഹി സമ്മാകമ്പിതചേതസാ മിച്ഛാജീവതോ അനോരതാ സസ്സതാദിമിച്ഛാഭിനിവേസിനോ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധേസു അപ്പതിട്ഠിതതായ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഗുണരസസ്സാദവിമുഖാ വേനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **നിദാനം.** തേ യഥാവുത്തദോസവിനിമുത്താ കഥം നു ഖോ സമ്മാപടിപത്തിയാ ഉഭയഹിതപരാ ഭവേയ്യുന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **അധിപ്പായോ.** പദനിബ്ബചനം **നിരുത്തി.** തം "ഏവ"ന്തിആദിനിദാനപദാനം, "മമ"ന്തിആദിപാളിപദാനഞ്ച അട്ഠകഥാവസേന സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ അതിവിത്ഥാരഭയേന ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ. പദപദത്ഥനിദ്ദേസനിക്ഖേപസുത്തദേസനാസന്ധിവസേന ഛബ്ബിധാ **സന്ധി.** തത്ഥ പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദസന്ധി.** തഥാ പദത്ഥസ്സ പദത്ഥന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദത്ഥസന്ധി** . നാനാനുസന്ധികസ്സ സുത്തസ്സ തംതംഅനുസന്ധീഹി സമ്ബന്ധോ, ഏകാനുസന്ധികസ്സ ച പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ **നിദ്ദേസസന്ധി** , യാ അട്ഠകഥായം പുച്ഛാനുസന്ധിഅജ്ഝാസയാനുസന്ധിയഥാനുസന്ധിവസേന തിവിധാ വിഭത്താ, താ പനേതാ തിസ്സോപി സന്ധിയോ അട്ഠകഥായം വിചാരിതാ ഏവ. **സുത്തസന്ധി** ച പഠമം നിക്ഖേപവസേന അമ്ഹേഹി പുബ്ബേ ദസ്സിതായേവ. ഏകിസ്സാ ദേസനായ ദേസനാന്തരേന സദ്ധിം സംസന്ദനം **ദേസനാസന്ധി,** സാ ഏവം വേദിതബ്ബാ - "മമം വാ ഭിക്ഖവേ...പേ... ന ചേതസോ അനഭിരദ്ധി കരണീയാ"തി അയം ദേസനാ "ഉഭതോദണ്ഡകേന ചേപി ഭിക്ഖവേ കകചേന ചോരാ ഓചരകാ അങ്ഗമങ്ഗാനി ഓക്കന്തേയ്യും, തത്രപി യോ മനോ പദൂസേയ്യ, ന മേ സോ തേന സാസനകരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൨) ഇമായ ദേസനായ സദ്ധിം സംസന്ദതി. "തുമ്ഹം യേവസ്സ തേന അന്തരായോ"തി "കമ്മസ്സകാ മാണവ സത്താ...പേ... ദായാദാ ഭവിസ്സന്തീ"തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧൬) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. "അപി തുമ്ഹേ...പേ... ആജാനേയ്യാഥാ"തി "കുദ്ധോ അത്ഥം...പേ... സഹതേ നര"ന്തി (അ॰ നി॰ ൭.൬൪; മഹാനി॰ ൫, ൧൫൬, ൧൯൫) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി.

"മമം വാ ഭിക്ഖവേ പരേ വണ്ണം...പേ... ന ചേതസോ ഉബ്ബില്ലാവിതത്തം കരണീയ"ന്തി "ധമ്മാപി വോ ഭിക്ഖവേ പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). കുല്ലൂപമം വോ ഭിക്ഖവേ ധമ്മം ദേസേസ്സാമി, നിത്ഥരണത്ഥായ, നോ

ഗഹണത്ഥായാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൫) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. "തത്ര ചേ തുമ്ഹേഹി...പേ॰... ഉബ്ബിലാവിതാ, തുമ്ഹം യേവസ്സ തേന അന്തരായോ"തി "ലുദ്ധോഅത്ഥം...പേ॰... സഹതേ നര"ന്തി (ഇതിവു॰ ൮൮; മഹാനി॰ ൫.൧൫൬, ൧൯൫; ചൂളനി॰ ൧൨൮) "കാമന്ധാ ജാലസഞ്ഛന്നാ, തണ്ഹാഛദനഛാദിതാ"തി (ഉദാ॰ ൬൪; നേത്തി॰ ൨൭, ൯൦; പേടകോ॰ ൧៤) ഇമാഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"അപ്പമത്തകം...പേ॰... സീലമത്തക"ന്തി "പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. അയം ഖോ ബ്രാഹ്മണ യഞ്ഞോ പുരിമേഹി യഞ്ഞേഹി അപ്പട്ഠതരോ ച അപ്പസമാരമ്ഭതരോ ച മഹപ്ഫലതരോ ച മഹാനിസംസതരോ ചാ"തിആദികായ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൫൪) ദേസനായ സംസന്ദതി, പഠമജ്ഝാനസ്സ സീലതോ മഹപ്ഫലമഹാനിസംസതരഭാവവചനേന ഝാനതോ സീലസ്സ അപ്പഭാവദീപനതോ.

"പാണാതിപാതം പഹായാ"തിആദി "സമണോ ഖലു ഭോ ഗോതമോ സീലവാ...പേ॰... കുസലസീലേന സമന്നാഗതോ"തിആദികാഹി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦൪) ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ"തിആദി "അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ ഗമ്ഭീരോ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮) പാളിയാ സംസന്ദതി. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തധമ്മപടിവേധേന ഹി ഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരാദിഭാവോ വിഞ്ഞായതീതി.

"സന്തി ഭിക്ഖവേ ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ"തിആദി "സന്തി ഭിക്ഖവേ ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ...പേ॰... അഭിവദന്തി, സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി, അസസ്സതോ, സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ച, നേവ സസ്സതോ ച നാസസ്സതോ ച, അന്തവാ, അനന്തവാ, അന്തവാ ച അനന്തവാ ച, നേവന്തവാ നാനന്തവാ ച അത്താ ച ലോകോ ച ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദികാഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൭) ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"സന്തി ഭിക്ഖവേ ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ അപരന്തകപ്പികാ"തിആദി "സന്തി ഭിക്ഖവേ ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ അപരന്തകപ്പികാ...പേ॰... അഭിവദന്തി, സഞ്ഞീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ. ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി അസഞ്ഞീ, നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ ച അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ. ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി സതോ വാ പന സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേന്തി, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം വാ പനേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദികാഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൧) ദേസനാഹി സംസന്ദതി. "വേദനാനം...പേ॰... തഥാഗതോ"തി "തയിദം സങ്ഖതം ഓളാരികം, അത്ഥി ഖോ പന സങ്ഖാരാനം നിരോധോ, അത്ഥേതന്തി ഇതി വിദിത്വാ തസ്സ നിസ്സരണദസ്സാവീ തഥാഗതോ തദുപാതിവത്തോ"തിആദികാഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮) ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"തദപി തേസം...പേ॰... വിപ്ഫന്ദിതമേവാ"തി ഇദം "തേസം ഭവതം അഞ്ഞത്രേവ ഛന്ദായ അഞ്ഞത്ര രുചിയാ അഞ്ഞത്ര അനുസ്സവാ അഞ്ഞത്ര ആകാരപരിവിതക്കാ അഞ്ഞത്ര ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ പച്ചത്തംയേവ ഞാണം ഭവിസ്സതി പരിസുദ്ധം പരിയോദാതന്തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. പച്ചത്തം ഖോ പന ഭിക്ഖവേ ഞാണേ അസതി പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ യദപി തേ ഭോന്തോ സമണബ്രാഹ്മണാ തത്ഥ ഞാണഭാഗമത്തമേവ പരിയോദാപേന്തി, തദപി തേസം ഭവതം സമണബ്രാഹ്മണാനം ഉപാദാനമക്ഖായതീ"തിആദികാഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൯) ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഇദഞ്ച "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി, (സം॰ നി॰ ൨.൪൪) "ഛന്ദമൂലകാ ഇമേ ആവുസോ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാസമോസരണാ"തി (അ॰ നി॰ ൮.൮൩) ച ആദികാഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"യതോ ഖോ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു ഛന്നം ഫസ്സായതനാന"ന്തിആദി "യതോ ഖോ ആനന്ദ ഭിക്ഖു നേവ വേദനം അത്താനം സമനുപസ്സതി, ന സഞ്ഞം, ന സങ്ഖാരേ, ന വിഞ്ഞാണം അത്താനം സമനുപസ്സതി, സോ ഏവം അസമനുപസ്സന്തോ ന കിഞ്ചി ലോകേ ഉപാദിയതി, അനുപാദിയം ന പരിതസ്സതി, അപരിതസ്സം പച്ചത്തംയേവ പരിനിബ്ബായതീ"തിആദികാഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതി.

"സബ്ബേ തേ ഇമേഹേവ ദ്വാസട്ഠിയാ വത്ഥൂഹി അന്തോജാലീകതാ"തിആദി "യേ ഹി കേചി ഭിക്ഖവേ...പേ॰... അഭിവദന്തി, സബ്ബേ തേ ഇമാനേവ പഞ്ച കായാനി അഭിവദന്തി ഏതേസം വാ അഞ്ഞതര"ന്തിആദികാഹി (മ॰ നി॰ ൩.൨൬) ദേസനാഹി സംസന്ദതി. **"കായസ്സ ഭേദാ...പേ॰... ദേവമനുസ്സാ"തി** -

> "അച്ചീ യഥാ വാതവേഗേന ഖിത്താ, (ഉപസിവാതി ഭഗവാ)
> അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖം;
> ഏവം മുനീ നാമകായാ വിമുത്തോ,
> അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖ"ന്തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൮൦; ചൂളനി॰ ൪൩);

ആദികാഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതീതി അയം **ചാതുബ്യൂഹോ ഹാരോ.**

ആവത്തഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം അകരണീയതാവചനേന ഖന്തിസോരച്ചാനുട്ഠാനം. തത്ഥ ഖന്തിയാ സദ്ധാപഞ്ഞാപരാപകാരദുക്ഖസഹഗതാനം സങ്ഗഹോ, സോരച്ചേന സീലസ്സ. സദ്ധാദിഗ്ഗഹണേന ച സദ്ധിന്ദ്രിയാദിസകലബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ആവത്തന്തി. സീലഗ്ഗഹണേന അവിപ്പടിസാരാദയോ സബ്ബേപി സീലാനിസംസധമ്മാ ആവത്തന്തി. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന അപ്പമാദവിഹാരോ, തേന സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയം ആവത്തതി. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തധമ്മഗ്ഗഹണേന മഹാബോധിപകിത്തനം. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി ആസവക്ഖയഞാണം, ആസവക്ഖയഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം മഹാബോധി, തേന ദസബലാദയോ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ആവത്തന്തി. സസ്സതാദിദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാവിജ്ജായ സങ്ഗഹോ, താഹി അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടം ആവത്തതി. വേദനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതവേദനേന ഭഗവതോ പരിഞ്ഞാത്തയവിസുദ്ധി, തായ പഞ്ഞാപാരമിമുഖേന സബ്ബപാരമിയോ ആവത്തന്തി. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി

അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന അയോനിസോമനസികാരപരിഗ്ഗഹോ, തേന ച അയോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. “തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത”ന്തി തണ്ഹാഗ്ഗഹണേന നവ തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി, “തദപി ഫസ്സപച്ചയാ”തിആദി സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിദസ്സനം, തേന അനിച്ചതാദിലക്ഖണത്തയം ആവത്തതി. ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം യഥാഭൂതം പജാനനേന വിമുത്തിസമ്പദാനിദ്ദേസോ, തേന സത്തപി വിസുദ്ധിയോ ആവത്തന്തി. “ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ തഥാഗതസ്സ കായോ”തി തണ്ഹാപഹാനം, തേന ഭഗവതോ സകലസംകിലേസപ്പഹാനം ആവത്തതീതി അയം **ആവത്തോ ഹാരോ.**

വിഭത്തിഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാനന്ദാദയോ അകുസലാ ധമ്മാ, തേസം അയോനിസോമനസികാരാദി പദട്ഠാനം. യേഹി പന ധമ്മേഹി ആഘാതാനന്ദാദീനം അകരണം അപ്പവത്തി, തേ അബ്യാപാദാദയോ കുസലാ ധമ്മാ, തേസം യോനിസോമനസികാരാദി പദട്ഠാനം. തേസു ആഘാതാദയോ കാമാവചരാവ, അബ്യാപാദാദയോ ചതുഭൂമകാ. തഥാ പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതി കുസലാ വാ അബ്യാകതാ വാ, തസ്സാ ഹിരോത്തപ്പാദയോ ധമ്മാ പദട്ഠാനം. തത്ഥ കുസലാ സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ ലോകുത്തരാ, അബ്യാകതാ ലോകുത്തരാവ. “അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ”തി വുത്തധമ്മാ സിയാ കുസലാ, സിയാ അബ്യാകതാ, തത്ഥ കുസലാനം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ പദട്ഠാനം. അബ്യാകതാനം മഗ്ഗധമ്മാ, വിപസ്സനാ, ആവജ്ജനാ വാ പദട്ഠാനം. തേസു കുസലാ ലോകുത്തരാ, അബ്യാകതാ സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ ലോകുത്തരാ, സബ്ബാപി ദിട്ഠിയോ അകുസലാവ കാമാവചരാവ, താസം അവിസേസേന മിച്ഛാഭിനിവേസേ അയോനിസോമനസികാരോ പദട്ഠാനം. വിസേസതോ പന സന്തതിഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ ഏകത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗാഹോ അതീതജാതിഅനുസ്സരണതക്കസഹിതോ സസ്സതദിട്ഠിയാ പദട്ഠാനം. ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധഭാവസ്സ അഗ്ഗഹണതോ നാനത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗാഹോ തജ്ജാസമന്നാഹാരസഹിതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ പദട്ഠാനം. ഏവം സേസദിട്ഠീനമ്പി യഥാസമ്ഭവം വത്തബ്ബം. “വേദനാന”ന്തി ഏത്ഥ വേദനാ സിയാ കുസലാ, സിയാ അബ്യാകതാ, സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ രൂപാവചരാ, സിയാ അരൂപാവചരാ, ഫസ്സോ താസം പദട്ഠാനം. വേദനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതവേദനം മഗ്ഗഞാണം, അനുപാദാവിമുത്തി ഫലം , തേസം “അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ”തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന ധമ്മാദിവിഭാഗോ നേതബ്ബോ. “അജാനതം അപസ്സത”ന്തിആദീസു അവിജ്ജാ തണ്ഹാ അകുസലാ കാമാവചരാ, താസു അവിജ്ജായ ആസവാ, അയോനിസോമനസികാരോ ഏവ വാ പദട്ഠാനം. തണ്ഹായ സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനം പദട്ഠാനം. “തദപി ഫസ്സപച്ചയാ”തി ഏത്ഥ ഫസ്സസ്സ വേദനായ വിയ ധമ്മാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന ഫസ്സായതനാദീനമ്പി യഥാരഹം ധമ്മാദിവിഭാഗോ നേതബ്ബോതി അയം **വിഭത്തിഹാരോ.**

പരിവത്തഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം അകരണം ഖന്തിസോരച്ചാനി അനുബ്രൂഹേത്വാ പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലസിദ്ധിയാ ഉഭയഹിതപടിപത്തിം ആവഹതി. ആഘാതാദയോ പന പവത്തിയമാനാ ദുബ്ബണ്ണതം ദുക്ഖസേയ്യം ഭോഗഹാനിം അകിത്തിം പരേഹി ദുരുപസങ്കമനതഞ്ച നിപ്ഫാദേന്താ നിരയാദീസു മഹാദുക്ഖം ആവഹന്തി. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതി അവിപ്പടിസാരാദികല്യാണം പരമ്പരം ആവഹതി. പാണാതിപാതാദി പന വിപ്പടിസാരാദിഅകല്യാണം പരമ്പരം, ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഞാണം വിനേയ്യാനം യഥാരഹം വിജ്ജാഭിഞ്ഞാദിഗുണവിസേസം ആവഹതി സബ്ബഞേയ്യം യഥാസഭാവാവബോധതോ. തഥാ ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസരഹിതം പന ഞാണം ഞേയ്യേസു സാവരണതോ യഥാവുത്തഗുണവിസേസം നാവഹതി. സബ്ബാപി ചേതാ ദിട്ഠിയോ യഥാരഹം സസ്സതുച്ഛേദഭാവതോ അന്തദ്വയഭൂതാ സക്കായതീരം നാതിവത്തന്തി അനിയ്യാനികസഭാവത്താ. നിയ്യാനികസഭാവത്താ പന സമ്മാദിട്ഠി സപരിക്ഖാരാ മജ്ഝിമപടിപദാഭൂതാ അതിക്കമ്മ സക്കായതീരം പാരം ആഗച്ഛതി. വേദനാനം സമുദയാദിയഥാഭൂതവേദനം അനുപാദാവിമുത്തിം ആവഹതി മഗ്ഗഭാവതോ. വേദനാനം സമുദയാദിഅസമ്പടിവേധോ സംസാരചാരകാവരോധം ആവഹതി സങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവതോ. വേദയിതസഭാവപടിച്ഛാദകോ സമ്മോഹോ തദഭിനന്ദനം ആവഹതി . യഥാഭൂതാവബോധോ പന തത്ഥ നിബ്ബേദം വിരാഗഞ്ച ആവഹതി. മിച്ഛാഭിനിവേസേ അയോനിസോമനസികാരസഹിതാ തണ്ഹാ അനേകവിഹിതം ദിട്ഠിജാലം പസാരേതി. യഥാവുത്തതണ്ഹാസമുച്ഛേദോ പഠമമഗ്ഗോ തം ദിട്ഠിജാലം സങ്കോചേതി. സസ്സതവാദാദിപഞ്ഞാപനസ്സ ഫസ്സോ പച്ചയോ ഹോതി അസതി ഫസ്സേ തദഭാവതോ. ദിട്ഠിബന്ധനബന്ധാനം ഫസ്സായതനാദീനം അനിരോധേന ഫസ്സാദിഅനിരോധോ സംസാരദുക്ഖസ്സ അനിവത്തിയേവ, യാഥാവതോ ഫസ്സായതനാദിപരിഞ്ഞാ സബ്ബദിട്ഠിദസ്സനാനി അതിവത്തതി, ഫസ്സായതനാദിഅപരിഞ്ഞാ തംദിട്ഠിഗഹനം നാതിവത്തതി, ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദോ ആയതിം അത്തഭാവസ്സ അനിബ്ബത്തിയാ സംവത്തതി, അസമുച്ഛിന്നായ ഭവനേത്തിയാ അനാഗതേ ഭവപ്പബന്ധോ പരിവത്തതിയേവാതി അയം **പരിവത്തോ ഹാരോ.**

വേവചനഹാരവണ്ണനാ

“മമ മയ്ഹം മേ”തി പരിയായവചനം. “ഭിക്ഖവേ സമണാ തപസ്സിനോ”തി പരിയായവചനം. “പരേ അഞ്ഞേ പടിവിരുദ്ധാ”തി പരിയായവചനം. “അവണ്ണം അകിത്തിം നിന്ദ”ന്തി പരിയായവചനം. “ഭാസേയ്യും ഭണേയ്യും കരേയ്യു”ന്തി പരിയായവചനം. “ധമ്മസ്സ വിനയസ്സ സത്ഥുസാസനസ്സാ”തി പരിയായവചനം. “സങ്ഘസ്സ സമൂഹസ്സ ഗണസ്സാ”തി പരിയായവചനം. “തത്ര തത്ഥ തേസൂ”തി പരിയായവചനം. “തുമ്ഹേഹി വോ ഭവന്തേഹീ”തി പരിയായവചനം. “ആഘാതോ ദോസോ ബ്യാപാദോ”തി പരിയായവചനം. “അപ്പച്ചയോ ദോമനസ്സം ചേതസികദുക്ഖ”ന്തി പരിയായവചനം. “ചേതസോ അനഭിരദ്ധി ചിത്തസ്സ ബ്യാപത്തി മനോപദോസോ”തി പരിയായവചനം. “ന കരണീയാ ന ഉപ്പാദേതബ്ബാ ന പവത്തേതബ്ബാ”തി പരിയായവചനം. ഇതി ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു വേവചനം വത്തബ്ബന്തി അയം **വേവചനോ ഹാരോ.**

പഞ്ഞത്തിഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതോ വത്ഥുവസേന ദസവിധേന ഏകൂനവീസതിവിധേന വാ പഞ്ഞത്തോ. അപ്പച്ചയോ ഉപവിചാരവസേന ഛധാ പഞ്ഞത്തോ. ആനന്ദോപീതിആദിവസേന നവധാ പഞ്ഞത്തോ. പീതി സാമഞ്ഞതോ ഖുദ്ദികാദിവസേന പഞ്ചധാ പഞ്ഞത്താ. സോമനസ്സം ഉപവിചാരവസേന ഛധാ പഞ്ഞത്തം. സീലം വാരിത്തചാരിത്താദിവസേന അനേകധാ പഞ്ഞത്തം. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഞാണം ചിത്തുപ്പാദവസേന ചതുധാ, ദ്വാദസവിധേന വാ, വിസയഭേദതോ അനേകധാ ച പഞ്ഞത്തം. ദിട്ഠിസസ്സതാദിവസേന ദ്വാസട്ഠിയാ ഭേദേഹി, തദന്തോഗധവിഭാഗേന അനേകധാ ച പഞ്ഞത്താ. വേദനാ ഛധാ അട്ഠസതധാ അനേകധാ ച പഞ്ഞത്താ. തസ്സാ സമുദയോ പഞ്ചധാ പഞ്ഞത്തോ, തഥാ

അത്ഥങ്ഗമോ. അസ്സാദോ ദുവിധേന പഞ്ഞത്തോ. ആദീനവോ തിവിധേന പഞ്ഞത്തോ. നിസ്സരണം ഏകധാ ചതുധാ ച പഞ്ഞത്തം...പേ॰... അനുപാദാവിമുത്തി ദുവിധേന പഞ്ഞത്താ.

"അജാനതം അപസ്സത"ന്തി വുത്താ അവിജ്ജാ വിസയഭേദേന ചതുധാ അട്ഠധാ ച പഞ്ഞത്താ. "തണ്ഹാഗതാന"ന്തിആദിനാ വുത്താ തണ്ഹാ ഛധാ അട്ഠസതധാ അനേകധാ ച പഞ്ഞത്താ. ഫസ്സോ നിസ്സയവസേന ഛധാ പഞ്ഞത്തോ. ഉപാദാനം ചതുധാ പഞ്ഞത്തം. ഭവോ ദ്വിധാ അനേകധാ ച പഞ്ഞത്തോ. ജാതി വേവചനവസേന ഛധാ പഞ്ഞത്താ. തഥാ ജരാ സത്തധാ പഞ്ഞത്താ. മരണം അട്ഠധാ നവധാ ച പഞ്ഞത്തം. സോകോ പഞ്ചധാ പഞ്ഞത്തോ. പരിദേവോ ഛധാ പഞ്ഞത്തോ. ദുക്ഖം ചതുധാ പഞ്ഞത്തം, തഥാ ദോമനസ്സം. ഉപായാസോ ചതുധാ പഞ്ഞത്തോ. "സമുദയോ ഹോതീ"തി പഭവപഞ്ഞത്തി, "യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി, സമുദയസ്സ പഹാനപഞ്ഞത്തി, നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞത്തി, മഗ്ഗസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി.

"അന്തോജാലീകതാ"തിആദി സബ്ബദിട്ഠീനം സങ്ഗഹപഞ്ഞത്തി. "ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ"തിആദി ദുവിധേന പരിനിബ്ബാനപഞ്ഞത്തി. ഏവം ആഘാതാദീനം അകുസലകുസലാദിധമ്മാനം യഥാപഭവപഞ്ഞത്തിആദിവസേന, തഥാ "ആഘാതോ"തി ബ്യാപാദസ്സ വേവചനപഞ്ഞത്തി, "അപ്പച്ചയോ"തി ദോമനസ്സസ്സ വേവചനപഞ്ഞത്തീതിആദിനാ നയേന പഞ്ഞത്തിഭേദോ വിഭജിതബ്ബോതി അയം **പഞ്ഞത്തിഹാരോ.**

ഓതരണഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതഗ്ഗഹണേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹോ, തഥാ അനഭിരദ്ധിഗഹണേന. അപ്പച്ചയഗ്ഗഹണേന വേദനാക്ഖന്ധസങ്ഗഹോതി ഇദം **ഖന്ധമുഖേന ഓതരണം.** തഥാ ആഘാതാദിഗ്ഗഹണേന ധമ്മായതനം ധമ്മധാതു ദുക്ഖസച്ചം സമുദയസച്ചം വാ ഗഹിതന്തി ഇദം **ആയതനമുഖേന ധാതുമുഖേന സച്ചമുഖേന** ച **ഓതരണം.** തഥാ ആഘാതാദീനം സഹജാതാ അവിജ്ജാ ഹേതുസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, അസഹജാതാ പന അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, അനന്തരാ ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയോ ഹോതി . തണ്ഹാഉപാദാനാദീനം, ഫസ്സാദീനമ്പി തേസം സഹജാതാനം അസഹജാതാനഞ്ച യഥാരഹം പച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോ. കോചി പനേത്ഥ അധിപതിവസേന, കോചി കമ്മവസേന, കോചി ആഹാരവസേന, കോചി ഇന്ദ്രിയവസേന, കോചി ഝാനവസേന, കോചി മഗ്ഗവസേനപി പച്ചയോ ഹോതീതി. അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി ഇദം **പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഓതരണം.** ആനന്ദാദീനമ്പി ഇമിനാവ നയേന ഖന്ധാദിമുഖേന ഓതരണം വിഭാവേതബ്ബം.

തഥാ സീലം പാണാതിപാതാദീഹി വിരതിചേതനാ, അബ്യാപാദാദിചേതസികധമ്മാ ച, പാണാതിപാതാദയോ ചേതനാവ, തേസം തദുപകാരകധമ്മാനഞ്ച ലജ്ജാദയാദീനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനാദിസങ്ഗഹോ, പുരിമനയേനേവ ഖന്ധാദിമുഖേന ച ഓതരണം വിഭാവേതബ്ബം. ഏസ നയോ ഞാണദിട്ഠിവേദനാഅവിജ്ജാതണ്ഹാദിഗ്ഗഹണേസു. നിസ്സരണഅനുപാദാവിമുത്തിഗഹണേസു അസങ്ഖതധാതുവസേനപി **ധാതുമുഖേന ഓതരണം** വിഭാവേതബ്ബം. തഥാ "വേദനാനം...പേ॰... അനുപാദാവിമുത്തോ"തി ഏതേന ഭഗവതോ സീലാദയോ പഞ്ച ധമ്മക്ഖന്ധാ, സതിപട്ഠാനാദയോ ച ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ പകാസിതാ ഹോന്തീതി തം മുഖേനപി ഓതരണം വേദിതബ്ബം. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ദിട്ഠിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിതാദീപനേന **അനിച്ചതാമുഖേന ഓതരണം,** തഥാ ഏവംധമ്മതായ **പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഓതരണം,** അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖാനത്തഭാവതോ **അപ്പണിഹിതമുഖേന സുഞ്ഞതാമുഖേന ച ഓതരണം.** സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോതി അയം **ഓതരണോ ഹാരോ.**

സോധനഹാരവണ്ണനാ

"മമം വാ...പേ॰... ഭാസേയ്യു"ന്തി **ആരമ്ഭോ.** "ധമ്മസ്സ...പേ॰... സങ്ഘസ്സ...പേ॰... ഭാസേയ്യു"ന്തി **പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി.** "തത്ര തുമ്ഹേഹി...പേ॰... കരണീയാ"തി **പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ച.** ദുതിയനയാദീസുപി ഏസേവ നയോ . തഥാ "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദി **ആരമ്ഭോ.** "കതമ"ന്തിആദി **പുച്ഛാ.** "പാണാതിപാതം പഹായാ"തിആദി **പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി, നോ ച പുച്ഛാസുദ്ധി.** "ഇദം ഖോ"തിആദി **പുച്ഛാസുദ്ധി ചേവ പദസുദ്ധി ച ആരമ്ഭസുദ്ധി ച.**

തഥാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദി **ആരമ്ഭോ.** "കതമേ ച തേ"തിആദി **പുച്ഛാ.** "സന്തി ഭിക്ഖവേ"തിആദി **ആരമ്ഭോ.** **"കി"**ന്തിആദി **ആരമ്ഭ പുച്ഛാ.** "യഥാസമാഹിതേ"തിആദി **പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി നോ ച പുച്ഛാസുദ്ധി.** "ഇമേ ഖോ തേ"തിആദി **പദസുദ്ധി ചേവ പുച്ഛാസുദ്ധി ച ആരമ്ഭസുദ്ധി ച.** ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ ആരമ്ഭാദയോ വേദിതബ്ബാതി. അയം **സോധനോ ഹാരോ.**

അധിട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

"അവണ്ണ"ന്തി **സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം തം,** അവികപ്പേത്വാ **വിസേസവചനം** "മമം വാ ധമ്മസ്സ വാ സങ്ഘസ്സ വാ"തി. സുക്കപക്ഖേപി ഏസേവ നയോ.

തഥാ "സീല"ന്തി **സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം,** തം അവികപ്പേത്വാ **വിസേസവചനം** "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദി.

"അഞ്ഞേവ ധമ്മാ"തിആദി **സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം,** തം അവികപ്പേത്വാ **വിസേസവചനം** "തയിദം ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദി.

തഥാ "പുബ്ബന്തകപ്പികാ"തിആദി **സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം,** തം അവികപ്പേത്വാ **വിസേസവചനം** "സസ്സതവാദാ"തിആദി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ സാമഞ്ഞവിസേസോ നിദ്ധാരേതബ്ബോതി അയം **അധിട്ഠാനോ ഹാരോ.**

പരിക്ഖാരഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദീനി (ധ॰ സ॰ ൧൨൩൭; വിഭ॰ ൯൬൦) ച ഏകൂനവീസതി ആഘാതവത്ഥൂനി **ഹേതു.** ആനന്ദാദീനം ആരമ്മണേ അഭിസിനേഹോ **ഹേതു.** സീലസ്സ ഹിരിഓത്തപ്പം അപ്പിച്ഛതാദയോ ച **ഹേതു.** "ഗമ്ഭീരാ"തിആദിനാ വുത്തധമ്മസ്സ സബ്ബാപി പാരമിയോ **ഹേതു,** വിസേസേന പഞ്ഞാപാരമീ. ദിട്ഠീനം

അസപ്പുരിസൂപസ്സയോ, അസദ്ധമ്മസ്സവനം, മിച്ഛാഭിനിവേസേന അയോനിസോമനസികാരോ ച അവിസേസേന **ഹേതു,** വിസേസേന പന സസ്സതവാദാദീനം അതീതജാതിഅനുസ്സരണാദി **ഹേതു.** വേദനാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാകമ്മാനി ഫസ്സോ ച **ഹേതു.** അനുപാദാവിമുത്തിയാ അരിയമഗ്ഗോ **ഹേതു.** പഞ്ഞാപനസ്സ അയോനിസോമനസികാരോ **ഹേതു.** തണ്ഹായ സംയോജനിയേസു അസ്സാദാനുപസ്സനാ **ഹേതു.** ഫസ്സസ്സ ഛളായതനാനി, ഛളായതനസ്സ നാമരൂപം **ഹേതു.** ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദസ്സ വിസുദ്ധിഭാവനാ **ഹേതൂതി** അയം **പരിക്ഖാരോ ഹാരോ.**

സമാരോപനഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം അകരണീയതാവചനേന ഖന്തിസമ്പദാ ദസ്സിതാ ഹോതി. "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദിനാ സോരച്ചസമ്പദാ, "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ ഞാണസമ്പദാ, "അപരാമസതോ ചസ്സ പച്ചത്തഞ്ഞേവ നിബ്ബുതി വിദിതാ"തി, "വേദനാനം...പേ०... യഥാഭൂതം വിദിത്വാ അനുപാദാവിമുത്തോ"തി ഏതേഹി സമാധിസമ്പദായ സദ്ധിം വിജ്ജാവിമുത്തിവസീഭാവസമ്പദാ ദസ്സിതാ ഹോതി. തത്ഥ ഖന്തിസമ്പദാ പടിസങ്ഖാനബലസിദ്ധിതോ സോരച്ചസമ്പദായ **പദട്ഠാനം.** സോരച്ചസമ്പദാ പന അത്ഥതോ സീലമേവ, തഥാ പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനം സീലസ്സ പരിയായവിഭാഗദസ്സനത്ഥം. തത്ഥ സീലം സമാധിസ്സ **പദട്ഠാനം,** സമാധി പഞ്ഞായ **പദട്ഠാനം.** തേസു സീലേന **വീതിക്കമപ്പഹാനം ദുച്ചരിതസംകിലേസപ്പഹാനഞ്ച** സിജ്ഝതി, സമാധിനാ **പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, തണ്ഹാസംകിലേസപ്പഹാനഞ്ച** സിജ്ഝതി. പഞ്ഞായ **ദിട്ഠിസംകിലേസപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, അനുസയപ്പഹാനഞ്ച** സിജ്ഝതീതി സീലാദീഹി തീഹി ധമ്മക്ഖന്ധേഹി സമഥവിപസ്സനാഭാവനാപാരിപൂരീ, പഹാനത്തയസിദ്ധി ചാതി അയം **സമാരോപനോ ഹാരോ.**

സോളസഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ

നന്ദിയാവട്ടനയവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം അകരണവചനേന തണ്ഹാവിജ്ജാസങ്കോചോ ദസ്സിതോ ഹോതി. സതി ഹി അത്തത്തനിയവത്ഥൂസു സിനേഹേ സമ്മോസേ ച "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദിനാ (ധ० സ० ൧൨൩൭, വിഭ० ൯൦൯) ആഘാതോ ജായതീതി, തഥാ "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദിവചനേഹി , "പച്ചത്തഞ്ഞേവ നിബ്ബുതി വിദിതാ, അനുപാദാവിമുത്തോ, ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം...പേ०... യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദീഹി വചനേഹി ച തണ്ഹാവിജ്ജാനം അച്ചന്തപ്പഹാനം ദസ്സിതം ഹോതി. താസം പന പുബ്ബന്തകപ്പികാദിപദേഹി "അജാനതം അപസ്സത"ന്തിആദിപദേഹി ച സരൂപതോ ദസ്സിതാനം തണ്ഹാവിജ്ജാനം രൂപധമ്മാ അരൂപധമ്മാ ച **അധിട്ഠാനം.** യഥാക്കമം സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച **പടിപക്ഖോ.** തേസം ചേതോവിമുത്തി പഞ്ഞാവിമുത്തി ച **ഫലം.** തത്ഥ തണ്ഹാ, തണ്ഹാവിജ്ജാ വാ സമുദയസച്ചം, തദധിട്ഠാനഭൂതാ രൂപാരൂപധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേസം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപജാനനാ സമഥവിപസ്സനാ മഗ്ഗസച്ചന്തി ഏവം ചതുസച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. തണ്ഹാഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മായാസാഠേയ്യമാനാതിമാനമദപ്പമാദപാപിച്ഛതാപാപമിത്തതാഅഹിരികാനോത്തപ്പാദിവസേന സബ്ബോ അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന വിപരീതമനസികാരകോധുപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയസാരമ്ഭദോവചസ്സതാ-ഭവദിട്ഠിവിഭവദിട്ഠാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. വുത്തവിപരിയായേന അമായാഅസാഠേയ്യാദിഅവിപരീതമനസികാരാദിവസേന, തഥാ സമഥപക്ഖിയാനം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം, വിപസ്സനാപക്ഖിയാനഞ്ച അനിച്ചസഞ്ഞാദീനം വസേന കുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോതി. അയം **നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമി.**

തിപുക്ഖലനയവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം അകരണവചനേന അദോസസിദ്ധി, തഥാ പാണാതിപാതഫരുസവാചാഹി പടിവിരതിവചനേന. ആനന്ദാദീനം അകരണവചനേന അലോഭസിദ്ധി, തഥാ അബ്രഹ്മചരിയതോ പടിവിരതിവചനേന. അദിന്നാദാനാദീഹി പന പടിവിരതിവചനേന ഉഭയസിദ്ധി. "തയിദം ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദിനാ അമോഹസിദ്ധി. ഇതി തീഹി അകുസലമൂലേഹി ഗഹിതേഹി തപ്പടിപക്ഖതോ, ആഘാതാദിഅകരണവചനേന ച തീണി കുസലമൂലാനി സിദ്ധാനിയേവ ഹോന്തി. തത്ഥ തീഹി അകുസലമൂലേഹി തിവിധദുച്ചരിതസംകിലേസമലവിസമാകുസലസഞ്ഞാവിതക്കാസദ്ധമ്മാദിവസേന സബ്ബോ അകുസലപക്ഖോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ. തഥാ തീഹി കുസലമൂലേഹി തിവിധസുചരിതവോദാനസമകുസലസഞ്ഞാവിതക്കപഞ്ഞാസദ്ധമ്മസമാധി- വിമോക്ഖമുഖവിമോക്ഖാദിവസേന സബ്ബോ കുസലപക്ഖോ വിഭാവേതബ്ബോ. ഏത്ഥാപി ച സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. കഥം? ലോഭോ സബ്ബാനി വാ കുസലാകുസലമൂലാനി സമുദയസച്ചം, തേഹി പന നിബ്ബത്താ തേസം അധിട്ഠാനഗോചരഭൂതാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ നയേന സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാതി അയം **തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമി.**

സീഹവിക്കീളിതനയവവണ്ണനാ

ആഘാതാനന്ദാദീനം അകരണവചനേന സതിസിദ്ധി. സതിയാ ഹി സാവജ്ജാനവജ്ജേ, തത്ഥ ച ആദീനവാനിസംസേ സല്ലക്ഖേത്വാ സാവജ്ജം പഹായ അനവജ്ജം സമാദായ വത്തതീതി. തഥാ മിച്ഛാജീവാ പടിവിരതിവചനേന വീരിയസിദ്ധി. വീരിയേന ഹി കാമബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കേ വിനോദേതി, വീരിയസാധനഞ്ച ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലന്തി. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന സതിസിദ്ധി. സതിയാ ഹി സാവജ്ജാനവജ്ജേ, തത്ഥ ച ആദീനവാനിസംസേ സല്ലക്ഖേത്വാ സാവജ്ജം പഹായ അനവജ്ജം സമാദായ വത്തതി. തഥാ ഹി സാ "വിസയാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ"തി ച വുച്ചതി. "തയിദം ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദിനാ സമാധിപഞ്ഞാസിദ്ധി. പഞ്ഞായ ഹി യഥാഭൂതാവബോധോ, സമാഹിതോ ച യഥാഭൂതം പജാനാതീതി. തഥാ "നിച്ചോ ധുവോ"തിആദിനാ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി വിപല്ലാസോ, "അരോഗോ പരം മരണാ, ഏകന്തസുഖീ അത്താ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ"തി ച ഏവമാദീഹി അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപല്ലാസോ, "പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ"തിആദിനാ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപല്ലാസോ, സബ്ബേഹേവ ച ദിട്ഠിദീപകപദേഹി അനത്തനി "അത്താ"തി വിപല്ലാസോതി ഏവമേത്ഥ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ സിദ്ധാ ഹോന്തി, തേസം പടിപക്ഖതോ ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സിദ്ധാനേവ ഹോന്തി. തത്ഥ ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ.

കഥം? ദുവിധോ ഹി തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ ച തിക്ഖിന്ദ്രിയോ ചാതി, തഥാ ദിട്ഠിചരിതോ. തേസു പഠമോ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപല്ലത്തദിട്ഠി സതിബലേന യഥാഭൂതം കായസഭാവം സല്ലക്ഖേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി.

ദുതിയോ അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപല്ലത്ഥദിട്ഠി "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) വുത്തേന വീരിയസംവരസങ്ഖാതേന വീരിയബലേന തം വിപല്ലാസം വിധമതി. തതിയോ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി അയാഥാവഗാഹീ സമഥബലേന സമാഹിതഭാവതോ സങ്ഖാരാനം ഖണികഭാവം യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝതി. ചതുത്ഥോ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവിചിത്തത്താ ഫസ്സാദിധമ്മപുഞ്ജമത്തേ അനത്തനി "അത്താ"തി മിച്ഛാഭിനിവേസീ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരേന തം മിച്ഛാഭിനിവേസം വിദ്ധംസേതി. ചതൂഹി ചേത്ഥ വിപല്ലാസേഹി ചതുരാസവോഘയോഗകായഗന്ഥഅഗതിതണ്ഹുപ്പാദുപാദാനസത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിഅപരിഞ്ഞാദിവസേന സബ്ബോ അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ ചതൂഹി സതിപട്ഠാനേഹി ചതുബ്ബിധഝാനവിഹാരാധിട്ഠാനസുഖഭാഗിയധമ്മഅപ്പമഞ്ഞാസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദാദിവസേന സബ്ബോ വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമി.** ഇധാപി സുഭസഞ്ഞാസുഖസഞ്ഞാഹി, ചതൂഹിപി വാ വിപല്ലാസേഹി സമുദയസച്ചം , തേസം അധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ദിസാലോചനഅങ്കുസനയദ്വയവണ്ണനാ

ഇതി തിണ്ണം അത്ഥനയാനം സിദ്ധിയാ വോഹാരനയദ്വയമ്പി സിദ്ധമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അത്ഥനയദിസാഭൂതധമ്മാനം സമാലോചനം **ദിസാലോചനം,** തേസം സമാനയനം **അങ്കുസോ**തി നിയുത്താ പഞ്ച നയാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാസനപട്ഠാനവണ്ണനാ

ഇദം സുത്തം സോളസവിധേ സുത്തന്തപട്ഠാനേ സംകിലേസവാസനാസേക്ഖഭാഗിയം, സംകിലേസനിബ്ബേധാസേക്ഖഭാഗിയമേവ വാ. അട്ഠവീസതിവിധേ പന സുത്തന്തപട്ഠാനേ ലോകിയലോകുത്തരം സത്തധമ്മാധിട്ഠാനം ഞാണഞേയ്യദസ്സനഭാവനം സകവചനപരവചനം വിസ്സജ്ജനീയാവിസ്സജ്ജനീയം കുസലാകുസലം അനുഞ്ഞാതപടിക്ഖിത്തഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം.

പകരണനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സാമഞ്ഞഫലസുത്തവണ്ണനാ

രാജാമച്ചകഥാവണ്ണനാ

൧൫൦. രാജഗഹേതി എത്ഥ ദുഗ്ഗജനപദട്ഠാനവിസേസസമ്പദാദിയോഗതോ പധാനഭാവേന രാജൂഹി ഗഹിതന്തി **രാജഗഹ**ന്തി ആഹ **"മന്ധാതു…പേ॰… വുച്ചതീ"**തി. തത്ഥ മഹാഗോവിന്ദേന മഹാസത്തേന പരിഗ്ഗഹിതം രേണുആദീഹി രാജൂഹി പരിഗ്ഗഹിതമേവ ഹോതീതി മഹാഗോവിന്ദഗ്ഗഹണം. **മഹാഗോവിന്ദോ**തി മഹാനുഭാവോ ഏകോ പുരാതനോ രാജാതി കേചി. **പരിഗ്ഗഹിതത്താ**തി രാജധാനീഭാവേന പരിഗ്ഗഹിതത്താ. **പകാരേ**തി നഗരമാപനേന രഞ്ഞാ കാരിതസബ്ബഗേഹത്താ **രാജഗഹം,** ഗിജ്ഝകൂടാദീഹി പരിക്ഖിത്തത്താ പബ്ബതരാജേഹി പരിക്ഖിത്തഗേഹസദിസന്തിപി **രാജഗഹം,** സമ്പന്നഭവനതായ രാജമാനം ഗേഹന്തി പി **രാജഗഹം,** സംവിഹിതാരക്ഖതായ അനത്ഥാവഹഭാവേന ഉപഗതാനം പടിരാജൂനം ഗഹം ഗേഹഭൂതന്തിപി **രാജഗഹം,** രാജൂഹി ദിസ്വാ സമ്മാ പതിട്ഠാപിതത്താ തേസം ഗഹം ഗേഹഭൂതന്തിപി **രാജഗഹം,** ആരാമരാമണേയ്യകാദീഹി രാജതേ, നിവാസസുഖതാദിനാ സത്തേഹി മമത്തവസേന ഗയ്ഹതി, പരിഗ്ഗയ്ഹതീതി വാ **രാജഗഹ**ന്തി ഏദിസേ പകാരേ സോ പദേസോ ഠാനവിസേസഭാവേന ഉളാരസത്തപരിഭോഗോതി ആഹ **"തം പനേത"**ന്തിആദി. **തേസ**ന്തി യക്ഖാനം. **വസനവന**ന്തി ആപാനഭൂമിഭൂതം ഉപവനം.

അവിസേസേനാതി ''പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതി'' (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൯; ൩.൭൫; വിഭ॰ ൫൦൮), ''പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨; അ॰ നി॰ ৪.൧൨൩; പാരാ॰ ൧൧) ''മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതി'', (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭, ৪൫൯, ൫൦൯; ൨.൩൦൯, ൩൧൫, ৪൫൧, ৪൭൧; ൩.൨൩൦; വിഭ॰ ൬৪൨) ''സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരാ അനിമിത്തം ചേതോസമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ വിഹരതീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.৪൫൯) വിയ സദ്ദന്തരസന്നിധാനസിദ്ധേന വിസേസപരാമസനേന വിനാ. ഇരിയായ കായികകിരിയായ പവത്തനൂപായഭാവതോ പഥോതി **ഇരിയാപഥോ.** ഠാനാദീനഞ്ഹി ഗതിനിവത്തി ആദിഅവത്ഥാഹി വിനാ ന കഞ്ചി കായികകിരിയം പവത്തേതും സക്കാ. വിഹരതി പവത്തതി ഏതേന, വിഹരണഞ്ചാതി വിഹാരോ, ദിബ്ബഭാവാവഹോ വിഹാരോ **ദിബ്ബവിഹാരോ,** മഹഗ്ഗതജ്ഝാനാനി. **നേത്തിയം** പന ''ചതസ്സോ ആരുപ്പസമാപത്തിയോ ആനേഞ്ജാ വിഹാരാ''തി വുത്തം . തം താസം മേത്താഝാനാദീനം ബ്രഹ്മവിഹാരതാ വിയ ഭാവനാവിസേസഭാവം സന്ധായ വുത്തം. **അട്ഠകഥാസു** പന ദിബ്ബഭാവാവഹസാമഞ്ഞതോ താപി ''ദിബ്ബവിഹാരാ'' ത്വേവ വുത്താ. ഹിതൂപസംഹാരാദിവസേന പവത്തിയാ ബ്രഹ്മഭൂതാ സേട്ഠഭൂതാ വിഹാരാതി **ബ്രഹ്മവിഹാരാ,** മേത്താഝാനാദികാ. അനഞ്ഞസാധാരണത്താ അരിയാനം വിഹാരാതി **അരിയവിഹാരാ,** ചതസ്സോപി ഫലസമാപത്തിയോ. **സമങ്ഗീപരിദീപന**ന്തി സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനം** ഇതരവിഹാരസമായോഗപരിദീപനസ്സ വിസേസവചനസ്സ അഭാവതോ, ഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനസ്സ ച അത്ഥസിദ്ധത്താ. **വിഹരതീ**തി എത്ഥ **വി**-സദ്ദോ വിച്ഛേദത്ഥജോതനോ, **ഹരതീ**തി

നേതി, പവത്തേതീതി അത്ഥോ. തത്ഥ കസ്സ കേന വിച്ഛിന്ദനം, കഥം കസ്സ പവത്തനന്തി അന്തോലീനം ചോദനം സന്ധായാഹ **"സോ ഹീ"**തിആദി.

ഗോചരഗാമദസ്സനത്ഥം "രാജഗഹേ"തി വത്വാ ബുദ്ധാനം അനുരൂപനിവാസനട്ഠാനദസ്സനത്ഥം "അമ്ബവനേ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ഇദമസ്സാ"**തിആദി. **ഏതന്തി** ഏതം "രാജഗഹേ"തി **ഭുമ്മവചനം സമീപത്ഥേ** "ഗങ്ഗായ ഗാവോ ചരന്തി, കൂപേ ഗഗ്ഗകുല"ന്തി ച യഥാ. കുമാരേന ഭതോതി കുമാരഭതോ, സോ ഏവ **കോമാരഭച്ചോ** യഥാ ഭിസഗ്ഗമേവ ഭേസജ്ജം. **ദോസാഭിസന്നന്തി** വാതപിത്താദിവസേന ഉസ്സന്നദോസം. **വിരേചേത്വാതി** ദോസപകോപതോ വിവേചേത്വാ.

അഡ്ഢതേളസഹീതി അഡ്ഢേന തേരസഹി അഡ്ഢതേരസഹി ഭിക്ഖുസതേഹി. താനി പന പഞ്ഞാസായ ഊനാനി തേരസഭിക്ഖുസതാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"അഡ്ഢസതേനാ"**തിആദി.

രാജതീതി ദിബ്ബതി, സോഭതീതി അത്ഥോ. **രഞ്ജേതീതി** രമേതി. **രഞ്ഞോതി** പിതു ബിമ്ബിസാരരഞ്ഞോ. സാസനട്ഠേന ഹിംസനട്ഠേന **സത്തു.**

ഭാരിയേതി ഗരുകേ അഞ്ഞേസം അസക്കുണേയ്യേ വാ. **സുവണ്ണസത്ഥകേനാതി** സുവണ്ണമയേന സത്ഥകേന. അയോമയഞ്ഹി രഞ്ഞോ സരീരം ഉപനേതും അയുത്തന്തി വദതി. **സുവണ്ണസത്ഥകേനാ**തി വാ സുവണ്ണപരിക്ഖതേന സത്ഥകേന **ബാഹും ഫാലാപേത്വാതി** സിരാവേധവസേന ബാഹും ഫലാപേത്വാ **ഉദകേന സമ്ഭിന്ദിത്വാ പായേസി** കേവലസ്സ ലോഹിതസ്സ ഗബ്ഭിനിത്ഥിയാ ദുജ്ജീരഭാവതോ. **ധുരാതി** ധുരഭൂതാ, ഗണസ്സ , ധോരയ്ഹാതി അത്ഥോ. **ധുരം നീഹരാമീതി** ഗണധുരം ഗണബന്ധിയം നിബ്ബത്തേമി. **"പുബ്ബേ ഖോ"**തിആദി ഖന്ധകപാളി ഏവ.

പോത്ഥനിയന്തി ഛുരികം, യം "നഖര"ന്തിപി [പോഥനികന്തി ഛുരികം, യം ഖരന്തിപി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ന.ന.ന) പോഥനികന്തി ഛുരികം, ഖരന്തിപി (വി॰ വി॰ ടീ॰ വ.ചൂളവഗ്ഗവണ്ണനാ ന.ന.ന)] വുച്ചതി. **ദിവാ ദിവസ്സാതി** ദിവസ്സപി ദിവാ, മജ്ഝന്ഹികവേലായന്തി അത്ഥോ.

തസ്സാ സരീരം ലേഹിത്വാ യാപേതി അത്തൂപക്കമേന മരണം ന യുത്തന്തി. ന ഹി അരിയസാവകാ അത്താനം വിനിപാതേന്തീതി. **മഗ്ഗഫലസുഖേനാതി** മഗ്ഗഫലസുഖാവഹേന സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലസുഖൂപസഞ്ഹിതേന **ചങ്കമേന യാപേതി. ചേതിയങ്ഗണേതി** ഗന്ധപുപ്ഫാദീഹി പൂജനട്ഠാനഭൂതേ ചേതിയങ്ഗണേ . **നിസജ്ജനത്ഥായാതി** ഭിക്ഖുസങ്ഘനിസീദനത്ഥായ. **ചാതുമഹാരാജികദേവലോകേ...പേ॰... യക്ഖോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തി** തത്ഥ ബഹുലം നിബ്ബത്തപുബ്ബതായ ചിരപരിചിതനികന്തിവസേന.

ഖോഭേത്വാതി പുത്തസിനേഹസ്സ ബലവഭാവതോ, സഹജാതപീതിവേഗസ്സ ച സവിപ്ഫാരതായ തംസമുട്ഠാനരൂപധമ്മേഹി ഫരണവസേന സകലസരീരം ആലോളേത്വാ. തേനാഹ **"അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച അട്ഠാസീ"**തി. **പിതുഗുണന്തി** പിതു അത്തനി സിനേഹഗുണം. **മുഞ്ചാപേത്വാതി** ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, തേന "അഭിമാരകപുരിസപേസനാദിപ്പകാരേനാ"തി വുത്തേ ഏവ പകാരേ പച്ചാമസതി. **വിത്ഥാരകഥാനയോതി** അജാതസത്തുപസാദനാദിവസേന

വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബായ കഥായ നയമത്തം. കസ്മാ പനേത്ഥ വിത്ഥാരനയാ കഥാ ന വുത്താതി ആഹ **"ആഗതത്താ പന സബ്ബം ന വുത്ത"**ന്തി.

കോസലരഞ്ഞോതി മഹാകോസലരഞ്ഞോ. **പണ്ഡിതാധിവചന**ന്തി പണ്ഡിതവേവചനം. **വിദന്തീ**തി ജാനന്തി. **വേദേന** ഞാണേന കരണഭൂതേന **ഈഹതി** പവത്തതീതി **വേദേഹി.**

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം ദിവസേ. **അനസനേന വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ, തേന ഏകച്ചമനോദുച്ചരിതദുസ്സീല്യാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹി ഗോപാലകൂപോസഥോ അഭിജ്ഝാസഹഗതചിത്തസ്സ വസേന വുത്തോ, നിഗണ്ഠുപോസഥോ മോസവജ്ജാദിവസേന. യഥാഹ "സോ തേന അഭിജ്ഝാസഹഗതേന ചേതസാ ദിവസം അതിനാമേതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൭൧), "ഇതി യസ്മിം സമയേ സച്ചേ സമാദപേതബ്ബാ, മുസാവാദേ തസ്മിം സമയേ സമാദപേന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൭൧) ച ആദി. **ഏത്ഥാ**തി ഉപോസഥസദ്ദേ. **അത്ഥുദ്ധാരോ**തി വത്തബ്ബഅത്ഥാനം ഉദ്ധാരണം.

നനു ച അത്ഥമത്തം പതി സദ്ദാ അഭിനിവിസന്തീതി ന ഏകേന സദ്ദേന അനേകേ അത്ഥാ അഭിധീയന്തീതി? സച്ചമേതം സദ്ദവിസേസേ അപേക്ഖിതേ, തേസം പന അത്ഥാനം ഉപോസഥസദ്ദവചനീയതാ സാമഞ്ഞം ഉപാദായ വുച്ചമാനോ അയം വിചാരോ ഉപോസഥസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരോതി വുത്തോ. ഹേട്ഠാ "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദീസു ആഗതേ അത്ഥുദ്ധാരേപി ഏസേവ നയോ. കാമഞ്ച പാതിമോക്ഖുദ്ദേസാദിവിസയോപി ഉപോസഥസദ്ദോ സാമഞ്ഞരൂപോ ഏവ വിസേസസദ്ദസ്സ അവാചകഭാവതോ, താദിസം പന സാമഞ്ഞം അനാദിയിത്വാ അയമത്ഥോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബം. സീലസുദ്ധിവസേന ഉപേതേഹി സമഗ്ഗേഹി വസീയതി അനുട്ഠീയതീതി **ഉപോസഥോ,** പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ. സമാദാനവസേന അധിട്ഠാനവസേന വാ ഉപേച്ച അരിയവാസാദിഅത്ഥം വസിതബ്ബതോ **ഉപോസഥോ,** സീലം. അനസനാദിവസേന ഉപേച്ച വസിതബ്ബതോ അനുവസിതബ്ബതോ **ഉപോസഥോ. ഉപവാസോ**തി സമാദാനം. ഉപോസഥകുലഭൂതതായ നവമഹത്ഥിനികായപരിയാപന്നേ ഹത്ഥിനാഗേ കിഞ്ചി കിരിയം അനപേക്ഖിത്വാ രൂള്ഹിവസേന സമഞ്ഞാമത്തം ഉപോസഥോതി ആഹ **"ഉപോസഥോ നാഗരാജാതിആദീസു പഞ്ഞത്തീ"**തി. ദിവസേ പന ഉപോസഥസദ്ദപ്പവത്തി അട്ഠകഥായം വുത്താ ഏവ. **സുദ്ധസ്സ വേ സദാ ഫഗ്ഗൂ**തി ഏത്ഥ പന **സുദ്ധസ്സാ**തി സബ്ബസോ കിലേസമലാഭാവേന സുദ്ധസ്സ. **വേ**തി നിപാതമത്തം. **വേ**തി വാ ബ്യത്തന്തി അത്ഥോ. **സദാ ഫഗ്ഗൂ**തി നിച്ചകാലമ്പി ഫഗ്ഗുണനക്ഖത്തമേവ. യസ്സ ഹി ഫഗ്ഗുണമാസേ ഉത്തരഫഗ്ഗുണദിവസേ തിത്ഥന്ഹാനം കരോന്തസ്സ സംവച്ഛരികപാപപവാഹനം ഹോതീതി ലദ്ധി, തം തതോ വിവേചേതും ഇദം ഭഗവതാ വുത്തം. **സുദ്ധസ്സുപോസഥോ സദാ**തി യഥാവുത്തസുദ്ധിയാ സുദ്ധസ്സ ഉപോസഥങ്ഗാനി വതസമാദാനാനി ച അസമാദിയതോപി നിച്ചം ഉപോസഥോ, ഉപോസഥവാസോ ഏവാതി അത്ഥോ. പഞ്ചദസന്നം തിഥീനം പൂരണവസേന **പന്നരസോ.**

ബഹുസോ , അതിസയതോ വാ കുമുദാനി ഏത്ഥ സന്തീതി കുമുദവതീ, തിസ്സം **കുമുദവതിയാ.** ചതുന്നം മാസാനം പാരിപൂരിഭൂതാതി **ചാതുമാസീ.** സാ ഏവ പാളിയം ചാതുമാസിനീതി വുത്താതി ആഹ **"ഇധ പന ചാതുമാസിനീതി വുച്ചതീ"**തി. തദാ കത്തികമാസസ്സ പുണ്ണതായ **മാസപുണ്ണതാ.** വസ്സാനസ്സ ഉതുനോ

പുണ്ണതായ **ഉതുപുണ്ണതാ.** കത്തികമാസലക്ഖിതസ്സ സംവച്ഛരസ്സ പുണ്ണതായ **സംവച്ഛരപുണ്ണതാ. “മാ” ഇതി ചന്ദോ വുച്ചതി** തസ്സ ഗതിയാ ദിവസസ്സ മിനിതബ്ബതോ. **ഏത്ഥ പുണ്ണോ**തി ഏതിസ്സാ രത്തിയാ സബ്ബകലാപാരിപൂരിയാ പുണ്ണോ. തദാ ഹി ചന്ദോ സബ്ബസോ പരിപുണ്ണോ ഹുത്വാ ദിസ്സതി. ഏത്ഥ ച “തദഹുപോസഥേ പന്നരസേ”തി പദാനി ദിവസവസേന വുത്താനി, “കോമുദിയാ”തിആദീനി രത്തിവസേന.

രാജാമച്ചപരിവുതോതി രാജകുലസമുദാഗതേഹി അമച്ചേഹി പരിവുതോ. അഥ വാ അനുയുത്തകരാജൂഹി ചേവ അമച്ചേഹി ച പരിവുതോ. **ചതുരുപക്കിലേസാ**തി അബ്ഭാ മഹികാ ധൂമരജോ രാഹൂതി ഇമേഹി ചതൂഹി ഉപക്കിലേസേഹി. **സന്നിട്ഠാനം കതം** അട്ഠകഥായം.

പീതിവചനന്തി പീതിസമുട്ഠാനം വചനം. യഞ്ഹി വചനം പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖം കേവലം ഉളാരായ പീതിയാ വസേന സരസതോ സഹസാവ മുഖതോ നിച്ഛരതി, തം ഇധ “ഉദാന”ന്തി അധിപ്പേതം. തേനാഹ **“യം പീതിവചനം ഹദയം ഗഹേതും ന സക്കോതീ”**തിആദി.

ദോസേഹി ഇതാ ഗതാ അപഗതാതി **ദോസിനാ** ത-കാരസ്സ ന-കാരം കത്വാ യഥാ “കിലേസേ ജിതോ വിജിതാവീതി ജിനോ”തി. **അനീയ**-സദ്ദോ കത്തുഅത്ഥേ വേദിതബ്ബോതി ആഹ **“മനം രമയതീ”തി “രമണീയാ”**തി യഥാ “നിയ്യാനികാ ധമ്മാ”തി. ജുണ്ഹവസേന രത്തിയാ സുരൂപതാതി ആഹ **“വുത്തദോസവിമുത്തായാ”**തിആദി. തത്ഥ അബ്ഭാദയോ വുത്തദോസാ, തബ്ബിഗമേനേവ ചസ്സാ **ദസ്സനീയതാ,** തേന, ഉതുസമ്പത്തിയാ ച **പാസാദികതാ** വേദിതബ്ബാ. **ലക്ഖണം ഭവിതും യുത്താ**തി ഏതിസ്സാ രത്തിയാ യുത്തോ ദിവസോ മാസോ ഉതു സംവച്ഛരോതി ഏവം ദിവസമാസഉതുസംവച്ഛരാനം സല്ലക്ഖണം ഭവിതും യുത്താ **ലക്ഖഞ്ഞാ,** ലക്ഖണീയാതി അത്ഥോ.

“യം നോ പയിരുപാസതോ ചിത്തം പസീദേയ്യാ”തി വുത്തത്താ “സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ”തി ഏത്ഥ പരമത്ഥസമണോ ച പരമത്ഥബ്രാഹ്മണോ ച അധിപ്പേതോ, ന പബ്ബജ്ജാമത്തസമണോ, ന ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണോ ചാതി ആഹ **“സമിതപാപതായ സമണം. ബാഹിതപാപതായ ബ്രാഹ്മണ”**ന്തി. ബഹുവചനേ വത്തബ്ബേ ഏകവചനം, ഏകവചനേ വാ വത്തബ്ബേ ബഹുവചനം **വചനബ്യത്തയോ.** അട്ഠകഥായം പന ഏകവചനവസേനേവ ബ്യത്തയോ ദസ്സിതോ. അത്തനി, ഗരുട്ഠാനിയേ ച ഏകസ്മിമ്പി ബഹുവചനപ്പയോഗോ നിരൂള്ഹോതി. **സബ്ബേനപീ**തി “രമണീയാ വതാ”തിആദിനാ സബ്ബേന വചനേന. **ഓഭാസനിമിത്തകമ്മ**ന്തി ഓഭാസഭൂതനിമിത്തകമ്മം പരിബ്യത്തം നിമിത്തകരണന്തി അത്ഥോ. **ദേവദത്തോ ചാ**തി. ച-സദ്ദോ അത്ഥൂപനയനേ, തേന യഥാ രാജാ അജാതസത്തു അത്തനോ പിതു അരിയസാവകസ്സ സത്ഥുഉപട്ഠാകസ്സ ഘാതനേന മഹാപരാധോ , ഏവം ഭഗവതോ മഹാഅനത്ഥകരസ്സ ദേവദത്തസ്സ അവസ്സയഭാവേന പീതി ഇമമത്ഥം ഉപനേതി. **തസ്സ പിട്ഠിച്ഛായായാ**തി തസ്സ ജീവകസ്സ പിട്ഠിഅപസ്സയേന, തം പമുഖം കത്വാ തം അപസ്സായാതി അത്ഥോ. **വിക്ഖേപപച്ഛേദനത്ഥ**ന്തി ഭാവിനിയാ അത്തനോ കഥായ ഉപ്പജ്ജനകവിക്ഖേപനസ്സ പച്ഛിന്ദനത്ഥം, അനുപ്പത്തിഅത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“തസ്സം ഹീ”**തിആദി.

൧൭൫. **"സോ കിരാ"**തിആദി പോരാണട്ഠകഥായ ആഗതനയോ. ഏസേവ നയോ പരതോ മക്ഖലിപദനിബ്ബചനേപി . **ഉപസങ്കമന്തീ**തി ഉപഗതാ. **തദേവ പബ്ബജ്ജം അഗ്ഗഹേസീ**തി തദേവ നഗ്ഗരൂപം പബ്ബജ്ജം കത്വാ ഗണ്ഹി.

പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോ സങ്ഘോതി പബ്ബജിതസമൂഹതാമത്തേന സങ്ഘോ, ന നിയ്യാനികദിട്ഠിസുവിസുദ്ധസീലസാമഞ്ഞവസേന സംഹതത്താതി അധിപ്പായോ. **അസ്സ അത്ഥീ**തി അസ്സ സത്ഥുപടിഞ്ഞസ്സ പരിവാരഭൂതോ അത്ഥി. **സ്വേവാ**തി പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോവ. കേചി പന "പബ്ബജിതസമൂഹവസേന **സങ്ഘീ,** ഗഹട്ഠസമൂഹവസേന **ഗണീ"**തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം ഗണേ ഏവ ലോകേ സങ്ഘ-സദ്ദസ്സ നിരൂള്ഹത്താ. **ആചാരസിക്ഖാപനവസേനാ**തി അചേലക വതചരിയാദിആചാരസിക്ഖാപനവസേന. **പാകടോ**തി സങ്ഘീആദിഭാവേന പകാസിതോ. "അപ്പിച്ഛോ"തി വത്വാ തത്ഥ ലബ്ഭമാനം അപ്പിച്ഛത്തം ദസ്സേതും **"അപ്പിച്ഛതായ വത്ഥമ്പി ന നിവാസേതീ"**തി വുത്തം. ന ഹി തസ്മിം സാസനികേ വിയ സന്തഗുണനിഗൂഹണലക്ഖണാ അപ്പിച്ഛതാ ലബ്ഭതീതി. **യസോ**തി കിത്തിസദ്ദോ. "തരന്തി ഏതേന സംസാരോഘ"ന്തി ഏവം സമ്മതത്താ **തിത്ഥം** വുച്ചതി ലദ്ധീതി ആഹ **"തിത്ഥകരോതി ലദ്ധികരോ"**തി. **സാധുസമ്മതോ**തി "സാധൂ"തി സമ്മതോ, ന സാധൂഹി സമ്മതോതി ആഹ **"അയം സാധൂ"**തിആദി. "ഇമാനി മേ വതസമാദാനാനി ഏത്തകം കാലം സുചിണ്ണാനീ"തി **പബ്ബജിതതോ പട്ഠായ അതിക്കന്താ ബഹൂ രത്തിയോ ജാനാതീ**തി **രത്തഞ്ഞൂ.** താ പനസ്സ രത്തിയോ ചിരകാലഭൂതാതി കത്വാ **ചിരം പബ്ബജിതസ്സ അസ്സാതി ചിരപബ്ബജിതോ.** തത്ഥ ചിരപബ്ബജിതതാഗഹണേന ബുദ്ധിസീലതം ദസ്സേതി, രത്തഞ്ഞുതാഗഹണേന തത്ഥ സമ്പജാനതം. **അദ്ധാന**ന്തി ദീഘകാലം. കിത്തകോ പന സോതി ആഹ **"ദ്വേ തയോ രാജപരിവട്ടേ"**തി, ദ്വിന്നം തിണ്ണം രാജൂനം രജ്ജം അനുസാസനപടിപാടിയോതി അത്ഥോ. **"അദ്ധഗതോ"**തി വത്വാ കതം വയോഗഹണം ഓസാനവയാപേക്ഖന്തി ആഹ **"പച്ഛിമവയം അനുപ്പത്തോ"**തി. **ഉഭയ**ന്തി "അദ്ധഗതോ, വയോഅനുപ്പത്തോ"തി പദദ്വയം.

പുബ്ബേ പിതരാ സദ്ധിം സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ദേസനായ സുതപുബ്ബതം സന്ധായാഹ **"ഝാനാഭിഞ്ഞാദി…പേ॰… സോതുകാമോ"**തി. **ദസ്സനേനാ**തി ന ദസ്സനമത്തം, ദിസ്വാ പന തേന സദ്ധിം ആലാപസല്ലാപം കത്വാ തതോ അകിരിയവാദം സുത്വാ തേസം അനത്തമനോ അഹോസി. **ഗുണകഥായാ**തി അഭൂതഗുണകഥായ. തേനാഹ **"സുട്ഠുതരം അനത്തമനോ ഹുത്വാ"**തി. യദി അനത്തമനോ, കസ്മാ തുണ്ഹീ അഹോസീതി ആഹ **"അനത്തമനോ സമാനോപീ"**തിആദി.

൧൭൬. **ഗോസാലായാ**തി ഏവം നാമകേ ഗാമേ. വസ്സാനകാലേ ഗുന്നം തിട്ഠനസാലാതി ഏകേ.

൧൭൭. **പടികിട്ഠതര**ന്തി നിഹീനതരം. **തന്താവുതാനീ**തി തന്തേ പസാരേത്വാ വീതാനി. **"സീതേ സീതോ"**തിആദിനാ ഛഹാകാരേഹി തസ്സ നിഹീനസ്സ നിഹീനതരതം ദസ്സേതി.

൧൭൮. **വച്ചം കത്വാപീ**തി **പി**-സദ്ദേന ഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാപി കേനചി അസുചിനാ മക്ഖിതോ പീതി ഇമമത്ഥം സമ്പിണ്ഡേതി. **വാലികഥൂപം കത്വാ**തി വത്തവസേന വാലികായ ഥൂപം കത്വാ.

൧൩൭. പലിബുദ്ധനകിലേസോതി സംസാരേ പലിബുദ്ധനകിച്ചോ രാഗാദികിലേസോ ഖേത്തവത്ഥുപുത്തദാരാദിവിസയോ.

കോമാരഭച്ചജീവകകഥാവണ്ണനാ

൧൩൮. ന യഥാധിപ്പായം വത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **"അനത്ഥോ വത മേ"**തി. ജീവകസ്സ തുണ്ഹീഭാവോ മമ അധിപ്പായസ്സ മദ്ദനസദിസോ, തസ്മാ തം പുച്ഛിത്വാ കഥാപനേന മമ അധിപ്പായോ പൂരേതബ്ബോതി അയമേത്ഥ രഞ്ഞോ അജ്ഝാസയോതി ദസ്സേന്തോ **"ഹത്ഥിമ്ഹി നു ഖോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **കിം തുണ്ഹീ**തി കിം കാരണാ തുണ്ഹീ, കിം തം കാരണം, യേന തുവം തുണ്ഹീതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"കേന കാരണേന തുണ്ഹീ"**തി.

കാമം സബ്ബാപി തഥാഗതസ്സ പടിപത്തി അനഞ്ഞസാധാരണാ അച്ഛരിയഅബ്ഭുതരൂപാ ച, തഥാപി ഗബ്ഭോക്കന്തി- അഭിജാതിഅഭിനിക്ഖമനഅഭിസമ്ബോധിധമ്മചക്കപ്പവത്തന- യമകപാടിഹാരിയദേവോരോഹണാനി സദേവകേ ലോകേ അതിവിയ സുപാകടാനി, ന സക്കാ കേനചി പടിബാഹിതുന്തി താനിയേവേത്ഥ ഉദ്ധടാനി. **ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥേ**തി ഇത്ഥം ഏവം പകാരോ ഭൂതോ ജാതോതി ഏവം കഥനത്ഥേ. **ഉപയോഗവചന**ന്തി. "അബ്ഭുഗ്ഗതോ"തി ഏത്ഥ അഭീതി ഉപസഗ്ഗോ ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥജോതകോ, തേന യോഗതോ "തം ഖോ പന ഭഗവന്ത"ന്തി ഇദം സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, തേനാഹ **"തസ്സ ഖോ പന ഭഗവതോതി അത്ഥോ"**തി. **കല്യാണഗുണസമന്നാഗതോ**തി കല്യാണേഹി ഗുണേഹി യുത്തോ, തം നിസ്സിതോ തബ്ബിസയതായാതി അധിപ്പായോ. **സേട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. കിത്തേതബ്ബതോ കിത്തി, സാ ഏവ സദ്ദനീയതോ **സദ്ദോ**തി ആഹ **"കിത്തിസദ്ദോതി കിത്തിയേവാ"**തി. അഭിത്ഥവനവസേന പവത്തോ സദ്ദോ **ഥുതിഘോസോ.** അനഞ്ഞസാധാരണഗുണേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ സദേവകം ലോകം **അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ** അഭിഭവിത്വാ **ഉഗ്ഗതോ.**

സോ ഭഗവാതി യോ സോ സമതിം സപാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബകിലേസേ ഭഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ ലോകനാഥോ ഭാഗ്യവന്തതാദീഹി കാരണേഹി സദേവകേ ലോകേ "ഭഗവാ"തി സബ്ബത്ഥ പത്ഥടകിത്തിസദ്ദോ, സോ ഭഗവാ. **"ഭഗവാ"**തി ച ഇദം സത്ഥു നാമകിത്തനം. തേനാഹ ആയസ്മാ ധമ്മസേനാപതി "ഭഗവാതി നേതം നാമം മാതരാ കത"ന്തിആദി (മഹാനി॰ ൱൪). പരതോ പന **ഭഗവാ**തി ഗുണകിത്തനം.

യഥാ കമ്മട്ഠാനികേന "അരഹ"ന്തിആദീസു നവട്ഠാനേസു പച്ചേകം ഇതി- സദ്ദം യോജേത്വാ ബുദ്ധഗുണാ അനുസ്സരീയന്തി, ഏവം ബുദ്ധഗുണസങ്കിത്തകേനാപീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇതിപി അരഹം, ഇതിപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ...പേ॰... ഇതിപി ഭഗവാ"**തി ആഹ. "ഇതിപേതം അഭൂതം, ഇതിപേതം അതച്ഛ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫) വിയ ഇധ **ഇതി**-സദ്ദോ ആസന്നപച്ചക്ഖകരണത്ഥോ, **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന ച തേസം ഗുണാനം ബഹുഭാവോ ദീപിതോ. താനി ച സങ്കിത്തേന്തേന വിഞ്ഞുനാ ചിത്തസ്സ സമ്മുഖീഭൂതാനേവ കത്വാ സങ്കിത്തേതബ്ബാനീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ ച ഇമിനാ ച കാരണേനാതി വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. ഏവഞ്ഹി നിരൂപേത്വാ കിത്തേന്തേ യസ്സ സങ്കിത്തേതി, തസ്സ ഭഗവതി അതിവിയ അഭിപ്പസാദോ

ഹോതി. **ആരകത്താ**തി സുവിദൂരത്താ. **അരീന**ന്തി കിലേസാരീനം. **അരാന**ന്തി സംസാരചക്കസ്സ അരാനം. **ഹതത്താ**തി വിഹതത്താ. **പച്ചയാദീന**ന്തി ചീവരാദിപച്ചയാനഞ്ചേവ പൂജാവിസേസാനഞ്ച. **തതോ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ. യഥാ ച വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ, ഏവം തംസംവണ്ണനതോപി നേസം വിത്ഥാരോ ഗഹേതബ്ബോ.

യസ്മാ ജീവകോ ബഹുസോ സത്ഥുസന്തികേ ബുദ്ധഗുണേ സുത്വാ ഠിതോ, ദിട്ഠസച്ചതായ ച സത്ഥുസാസനേ വിഗതകഥംകഥോ വേസാരജ്ജപ്പത്തോ, തസ്മാ ആഹ **"ജീവകോ പനാ"**തിആദി. **പഞ്ചവണ്ണായാ**തി ഖുദ്ദികാദിവസേന പഞ്ചപ്പകാരായ. **നിരന്തരം ഫുടം അഹോസി** കതാധികാരഭാവതോ. കമ്മന്തരായവസേന ഹിസ്സ രഞ്ഞോ ഗുണസരീരം ഖതുപഹതം അഹോസി.

൧൬൨. "ഉത്തമ"ന്തി വത്വാ ന കേവലം സേട്ഠഭാവോ ഏവേത്ഥ കാരണം, അഥ ഖോ അപ്പസദ്ദതാപി കാരണന്തി ദസ്സേതും **"അസ്സയാനരഥയാനാനീ"**തിആദി വുത്തം. ഹത്ഥിയാനേസു നിബ്ബിസേവനമേവ ഗണ്ഹന്തോ ഹത്ഥിനിയോവ കപ്പാപേസി. രഞ്ഞോ ആസങ്കാനിവത്തനത്ഥം ആസന്നചാരീഭാവേന തത്ഥ ഇത്ഥിയോവ നിസജ്ജാപിതാ. രഞ്ഞോ പരേസം ദുരുപസങ്കമനഭാവദസ്സനത്ഥം താ **പുരിസവേസം ഗാഹാപേത്വാ** ആവുധഹത്ഥാ കാരിതാ. **പടിവേദേസീ**തി ഞാപേസി. **തദേവാ**തി ഗമനം, അഗമനമേവ വാ.

൧൬൩. **മഹഞ്ചാ**തി കരണത്ഥേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"മഹതാ ചാ"**തി. **മഹച്ചാ**തി മഹതിയാ , ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന വുത്തം, മഹന്തേനാതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"രാജാനുഭാവേനാ"**തി **"ദ്വിന്നം മഹാരട്ഠാനം ഇസ്സരിയസിരീ"**തി അങ്ഗമഗധരട്ഠാനം ആധിപച്ചമാഹ. **ആസത്തഖഗ്ഗാനീ**തി അംസേ ഓലമ്ബനവസേന സന്നദ്ധഅസീനി. കുലഭോഗഇസ്സരിയാദിവസേന മഹതീ മത്താ ഏതേസന്തി **മഹാമത്താ,** മഹാനുഭാവാ രാജപുരിസാ. **വിജ്ജാധരതരുണാ വിയാ**തി വിജ്ജാധരകുമാരാ വിയ. **രട്ഠിയപുത്താ**തി ഭോജപുത്താ. **ഹത്ഥിഘടാ**തി ഹത്ഥിസമൂഹാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്ഘട്ടനാ**തി അവിച്ഛേദവസേന ഗമനേന അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാ.

ചിത്തുത്രാസോ സയം ഭായനട്ഠേന **ഭയം** യഥാ തഥാ ഭായതീതി കത്വാ. **ഞാണം** ഭായിതബ്ബേ ഏവ വത്ഥുസ്മിം ഭയതോ ഉപട്ഠിതേ "ഭായിതബ്ബമിദ"ന്തി ഭയതോ തീരണതോ **ഭയം.** തേനേവാഹ "ഭയതുപട്ഠാനഞാണം പന ഭായതി നഭായതീതി? ന ഭായതി. തഞ്ഹി അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീതി തീരണമത്തമേവ ഹോതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൫൩). **ആരമ്മണം** ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം. ഓതപ്പം** പാപതോ ഭായതി ഏതേനാതി **ഭയം. ഭയാനക**ന്തി ഭായനാകാരോ. **ഭയ**ന്തി ഞാണഭയം. **സംവേഗ**ന്തി സഹോത്തപ്പഞാണം **സന്താസ**ന്തി സബ്ബസോ ഉബ്ബിജ്ജനം. ഭായിതബ്ബട്ഠേന ഭയം ഭീമഭാവേന ഭേരവന്തി **ഭയഭേരവം,** ഭീതബ്ബവത്ഥു. തേനാഹ **"ആഗച്ഛതീ"**തി.

ഭീരും പസംസന്തീതി പാപതോ ഭായനതോ ഉത്തസനതോ ഭീരും പസംസന്തി പണ്ഡിതാ. **ന ഹി തത്ഥ സൂര**ന്തി തസ്മിം പാപകരണേ സൂരം പഗബ്ഭധംസിനം ന ഹി പസംസന്തി. തേനാഹ **"ഭയാ ഹി സന്തോ ന കരോന്തി പാപ"**ന്തി. തത്ഥ **ഭയാ**തി പാപുത്രാസതോ, ഓത്തപ്പഹേതൂതി അത്ഥോ. **സരീരചലന**ന്തി ഭയവസേനസരീരസംകമ്പോ. **ഏകേ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ.

“രാജഗഹേ”തിആദി തേസം അധിപ്പായവിവരണം. കാമം വയതുല്യോ “വയസ്സോ”തി വുച്ചതി, രൂള്ഹിരേസോ, യോ കോചി പന സഹായോ വയസ്സോ, തസ്മാ **വയസ്സാഭിലാപോ**തി സഹായാഭിലാപോ. **ന വിപ്പലമ്ഭേസീ**തി ന വിസംവാദേസി. **വിനസ്സേയ്യാ**തി ചിത്തവിഘാതേന വിഹഞ്ഞേയ്യ.

സാമഞ്ഞഫലപുച്ഛാവണ്ണനാ

൧൬൨. ഭഗവതോ തേജോതി ബുദ്ധാനുഭാവോ. **രഞ്ഞോ സരീരം ഫരി** യഥാ തം സോണദണ്ഡസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ഭഗവതോ സന്തികം ഗച്ഛന്തസ്സ അന്തോവനസണ്ഡഗതസ്സ. **ഏകേ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ.

൧൬൩. യേന, തേനാതി ച ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനന്തി ആഹ **“യത്ഥ ഭഗവാ, തത്ഥ ഗതോ”**തി. തദാ തസ്മിം ഭിക്ഖുസങ്ഘേ തുണ്ഹീഭാവസ്സ അനവസേസതോ ബ്യാപിഭാവം ദസ്സേതും “തുണ്ഹീഭൂതം തുണ്ഹീഭൂത”ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **“യതോ യതോ…പേ॰… മേവാതി അത്ഥോ”**തി. ഹത്ഥസ്സ കുകതത്താ അസംയമോ അസമ്പജഞ്ഞകിരിയാ **ഹത്ഥകുക്കുച്ച**ന്തി വേദിതബ്ബോ. **വാ**-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പത്ഥോ, തേന തദഞ്ഞോ അസംയമഭാവോ വിഭാവിതോതി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ പന ചക്ഖുഅസംയമോ സബ്ബപഠമോ, ദുന്നിവാരോ ചാതി തദഭാവം ദസ്സേതും **“സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിത”**ന്തിആദി വുത്തം. കായികവാചസികേന ഉപസമേന ലദ്ധേന ഇതരോപി അനുമാനതോ ലദ്ധോ ഏവ ഹോതീതി ആഹ **“മാനസികേന ചാ”**തി. **ഉപസമ**ന്തി സംയമം, ആചാരസമ്പത്തിന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ചപരിവട്ടേ**തി പഞ്ചപുരിസപരിവട്ടേ. **പഞ്ചഹാകാരേഹീ**തി “ഇട്ഠാനിട്ഠേ താദീ”തി (മഹാനി॰ ൩൮, ൧൯൨) ഏവം ആദിനാ ആഗതേഹി, പഞ്ചവിധഅരിയിദ്ധിസിദ്ധേഹി ച പഞ്ചഹി പകാരേഹി. **താദിലക്ഖണേ**തി താദിഭാവേ.

൧൬൪. ന മേ പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ ഭാരോ അത്ഥീതി സത്ഥു സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതാദസ്സനം. **യദാകങ്ഖസീതി ന വദന്തി,** കഥം പന വദന്തീതി ആഹ **“സുത്വാ വേദിസ്സാമാ”**തി പദേസഞാണേ ഠിതത്താ. ബുദ്ധാ പന സബ്ബഞ്ഞുപവാരണം പവാരേന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **“യക്ഖനരിന്ദദേവസമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാന”**ന്തി ഇദം “പുച്ഛാവുസോ യദാകങ്ഖസീ”തിആദീനി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൭, ൨൪൬; സു॰ നി॰ ആളവകസുത്തേ) സുത്തപദാനി പുച്ഛന്താനം യേസം പുഗ്ഗലാനം വസേന ആഗതാനി, തം ദസ്സനത്ഥം. **“പുച്ഛാവുസോ യദാകങ്ഖസീ”**തി ഇദം ആളവകസ്സ യക്ഖസ്സ ഓകാസകരണം, സേസാനി നരിന്ദാദീനം. **മനസിച്ഛസീ**തി മനസാ ഇച്ഛസി. **പുച്ഛവ്ഹോ, യം കിഞ്ചി മനസിച്ഛഥാ**തി ബാവരിസ്സ സംസയം മനസാ പുച്ഛവ്ഹോ. തുമ്ഹാകം പന സബ്ബേസം യം കിഞ്ചി സബ്ബസംസയം മനസാ, അഞ്ഞഥാ ച, യഥാ ഇച്ഛഥ, തഥാ പുച്ഛവ്ഹോതി അധിപ്പായോ.

സാധുരൂപാതി സാധുസഭാവാ. **ധമ്മോ**തി പവേണീധമ്മോ. **വുദ്ധ**ന്തി സീലാദീഹി ബുദ്ധിപ്പത്തം, ഗരുന്തി അത്ഥോ. **ഏസ ഭാരോ**തി ഏസ സംസയൂപച്ഛേദനസങ്ഖാതോ ഭാരോ, ആഗതോ ഭാരോ അവസ്സം ആവഹിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. **ഞത്വാ സയ**ന്തി പരൂപദേസേന വിനാ സയമേവ ഞത്വാ.

സുചിരതേനാതി ഏവം നാമകേന ബ്രാഹ്മണേന. **തഗ്ഘാ**തി ഏകംസേന. **യഥാപി കുസലോ തഥാ**തി യഥാ സബ്ബധമ്മകുസലോ സബ്ബവിദൂ ജാനാതി കഥേതി, തഥാ അഹമക്ഖിസ്സം. **രാജാ ച ഖോ തം യദി കാഹതി വാ ന വാ**തി യോ തം ഇധ പുച്ഛിതും പേസേസി, സോ രാജാനം തയാ പുച്ഛിതം കരോതു വാ മാ വാ, അഹം പന തേ അക്ഖിസ്സം അക്ഖിസ്സാമി, ആചിക്ഖിസ്സാമീതി അത്ഥോ.

൧൬൯. സിപ്പനട്ഠേന സിക്ഖിതബ്ബതായ ച സിപ്പമേവ **സിപ്പായതനം** ജീവികായ കാരണഭാവതോ . **സേയ്യഥിദ**ന്തി നിപാതോ, തസ്സ തേ കതമേതി അത്ഥോ. പുഥു സിപ്പായതനാനീതി ഹി സാധാരണതോ സിപ്പാനി ഉദ്ദിസിത്വാ ഉപരി തംതംസിപ്പൂപജീവിനോ നിദ്ദിട്ഠാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനകഥായ പപഞ്ചം പരിഹരിതും. അഞ്ഞഥാ യഥാധിപ്പേതാനി താവ സിപ്പായതനാനി ദസ്സേത്വാ പുന തംതംസിപ്പൂപജീവീസു ദസ്സിയമാനേസു പപഞ്ചോ സിയാതി. തേനാഹ **"ഹത്ഥാരോഹാ"**തിആദി.

ഹത്ഥിം ആരോഹന്തി, ആരോഹാപയന്തി ചാതി **ഹത്ഥാരോഹാ.** യേഹി പയോഗേഹി പുരിസോ ഹത്ഥിനോ ആരോഹനയോഗ്ഗോ ഹോതി, ഹത്ഥിസ്സ തം പയോഗം വിധായതം സബ്ബേസം പേതേസം ഗഹണം. തേനാഹ **"സബ്ബേപീ"**തിആദി. തത്ഥ **ഹത്ഥാചരിയാ** നാമ യേ ഹത്ഥിനോ ഹത്ഥാരോഹകാനഞ്ച സിക്ഖപകാ. **ഹത്ഥിവേജ്ജാ** നാമ ഹത്ഥിഭിസക്കാ. **ഹത്ഥിമേണ്ഡാ** നാമ ഹത്ഥീനം പാദരക്ഖകാ. **ആദി**-സദ്ദേന ഹത്ഥീനം യവസദായകാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അസ്സാരോഹാ രഥികാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. രഥേ നിയുത്താ **രഥികാ. രഥരക്ഖാ** നാമ രഥസ്സ ആണിരക്ഖകാ. ധനും ഗണ്ഹന്തി, ഗണ്ഹാപേന്തി ചാതി **ധനുഗ്ഗഹാ,** ഇസ്സാസാ ധനുസിപ്പസ്സ സിക്ഖാപകാ ച. തേനാഹ **"ധനുആചരിയാ ഇസ്സാസാ"**തി. ചേലേന ചേലപടാകായ യുദ്ധേ അകന്തി ഗച്ഛന്തീതി **ചേലകാ**തി ആഹ **"യേ യുദ്ധേ ജയധജം ഗഹേത്വാ പുരതോ ഗച്ഛന്തീ"**തി. യഥാ തഥാ ഠിതേ സേനികേ ബ്യൂഹകരണവസേന തതോ ചലയന്തി ഉച്ചാലേന്തീതി **ചലകാ.** സകുണഗ്ഘിആദയോ വിയ മംസപിണ്ഡം പരസേനാസമൂഹം സാഹസികമഹായോധതായ ഛേത്വാ ഛേത്വാ ദയന്തി ഉപ്പതിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ ഗച്ഛന്തീതി **പിണ്ഡദായകാ.** ദുതിയവികപ്പേ പിണ്ഡേ ദയന്തി ജനസമ്മദ്ദേ ഉപ്പതന്താ വിയ ഗച്ഛന്തീതി പിണ്ഡദായകാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഉഗ്ഗതുഗ്ഗതാ**തി ഥാമജവപരക്കമാദിവസേന അതിവിയ ഉഗ്ഗതാ ഉഗ്ഗാതി അത്ഥോ. **പക്ഖന്ദന്തീ**തി അത്തനോ വീരസൂരഭാവേന അസജ്ജമാനാ പരസേനം അനുപവിസന്തീതി അത്ഥോ. ഥാമജവബലപരക്കമാദിസമ്പത്തിയാ **മഹാനാഗാ വിയ മഹാനാഗാ. ഏകന്തസൂരാ**തി ഏകാകിസൂരാ അത്തനോ സൂരഭാവേനേവ ഏകാകിനോ ഹുത്വാ യുജ്ഝനകാ. **സജാലികാ**തി സവമ്മികാ. **സരപരിത്താണചമ്മ**ന്തി ചമ്മപരിസിബ്ബിതം ഖേടകം, ചമ്മമയം വാ ഫലകം. **ഘരദാസയോധാ**തി അന്തോജാതയോധാ.

ആളാരം വുച്ചതി മഹാനസം, തത്ഥ നിയുത്താതി **ആളാരികാ,** ഭത്തകാരാ. **പൂവികാ**തി പൂവസമ്പാദകാ, യേ പൂവമേവ നാനപ്പകാരതോ സമ്പാദേത്വാ വിക്കിണന്താ ജീവന്തി. കേസനഖലിഖനാദിവസേന മനുസ്സാനം അലങ്കാരവിധിം കപ്പേന്തി സംവിദഹന്തീതി **കപ്പകാ. ന്ഹാപകാ**തി ചുണ്ണവിലേപനാദീഹി മലഹരണവണ്ണസമ്പാദനവിധിനാ ന്ഹാപേന്തീതി ന്ഹാപകാ. നവന്താദിവിധിനാ പവത്തോ ഗണനഗന്ഥോ അന്തരാ ഛിദ്ദാഭാവേന അച്ഛിദ്ദകോതി വുച്ചതി, തം ഗണനം ഉപനിസ്സായ ജീവന്താ **അച്ഛിദ്ദകപാഠകാ.** ഹത്ഥേന

അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനം ഹത്ഥമുദ്ദാ **ഹത്ഥ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ തദേകദേസേസു അങ്ഗുലീസു ദട്ഠബ്ബോ. "ന ഭുഞ്ജമാനോ സബ്ബം ഹത്ഥം മുഖേ പക്ഖിപിസ്സാമീ"തിആദീസു വിയ, തസ്മാ അങ്ഗുലിസങ്കോചനാദിനാ ഗണനാ **ഹത്ഥമുദ്ദായ ഗണനാ. ചിത്തകാരാദീനീ**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഭമകാരകോട്ടകലേഖക വിലീവകാരാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **സന്ദിട്ഠികമേവാ**തി അസമ്പരായികതായ സാമം ദട്ഠബ്ബം, സയം അനുഭവിതബ്ബം അത്തപച്ചക്ഖം ദിട്ഠധമ്മികന്തി അത്ഥോ. **സുഖിത**ന്തി സുഖപ്പത്തം. **ഉപരീ**തി ദേവലോകേ. സോ ഹി മനുസ്സലോകതോ ഉപരിമോ. കമ്മസ്സ കതത്താ നിബ്ബത്തനതോ തസ്സ ഫലം തസ്സ അഗ്ഗിസിഖാ വിയ ഹോതി, തഞ്ച ഉദ്ധം ദേവലോകേതി ആഹ **"ഉദ്ധം അഗ്ഗം അസ്സാ അത്ഥീതി ഉദ്ധഗ്ഗികാ"**തി. **സഗ്ഗം അരഹതീ**തി അത്തനോ ഫലഭൂതം സഗ്ഗം അരഹതി, തത്ഥ സാ നിബ്ബത്തനാരഹോതി അത്ഥോ. **സുഖവിപാകാ**തി ഇട്ഠവിപാകവിപച്ചനീകാ. **സുട്ഠു അഗ്ഗേ**തി അതിവിയ ഉത്തമേ ഉളാരേ. ദക്ഖന്തി വഡ്ഢന്തി ഏതായാതി **ദക്ഖിണാ,** പരിച്ചാഗമയം പുഞ്ഞന്തി ആഹ **"ദക്ഖിണം ദാന"**ന്തി.

മഗ്ഗോ സാമഞ്ഞം സമിതപാപസമണഭാവോതി കത്വാ. യസ്മാ അയം രാജാ പബ്ബജിതാനം ദാസകസ്സകാദീനം ലോകതോ അഭിവാദനാദിലാഭോ സന്ദിട്ഠികം സാമഞ്ഞഫലന്തി ചിന്തേത്വാ "അത്ഥി നു ഖോ കോചി സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഈദിസമത്ഥം ജാനന്തോ"തി വീമംസന്തോ പൂരണാദികേ പുച്ഛിത്വാ തേസം കഥായ അനാരാധിതചിത്തോ ഭഗവന്തമ്പി തമത്ഥം പുച്ഛി, തസ്മാ വുത്തം **"ഉപരി ആഗതം പന ദാസകസ്സകോപമം സന്ധായ പുച്ഛതീ"**തി.

കണ്ഹപക്ഖന്തി യഥാപുച്ഛിതേ അത്ഥേ ലബ്ഭമാനം ദിട്ഠിഗതൂപസഞ്ഹിതം സംകിലേസപക്ഖം. **സുക്കപക്ഖ**ന്തി തബ്ബിധുരം ഉപരിസുത്താഗതം വോദാനപക്ഖം. **സമണകോലാഹല**ന്തി സമണകോതൂഹലം തംതംസമണവാദാനം അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധം. **സമണഭണ്ഡന**ന്തി തേനേവ വിരോധേന "ഏവംവാദീനം തേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം അയം ദോസോ, ഏവംവാദീനം അയം ദോസോ"തി ഏവം തംതംവാദസ്സ പരിഭാസനം. **രഞ്ഞോ ഭാരം കരോന്തോ** അത്തനോ ദേസനാകോസല്ലേനാതി അധിപ്പായോ.

൱൩൪. **പണ്ഡിതപതിരൂപകാന**ന്തി ആമം വിയ പക്കാനം പണ്ഡിതാഭാസാനം.

പൂരണകസ്സപവാദവണ്ണനാ

൱൩൫. **ഏകം ഇദാഹ**ന്തി ഏകാഹം. **ഇധ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ നിപാതമത്തം, ഏകാഹം സമയം തിച്ചേവ അത്ഥോ. **സരിതബ്ബയുത്ത**ന്തി അനുസ്സരണാനുച്ഛവികം.

൱൩൬. **സഹത്ഥാ കരോന്തസ്സാ**തി സഹത്ഥേനേവ കരോന്തസ്സ. നിസ്സഗ്ഗിയഥാവരാദയോപി ഇധ സഹത്ഥകരണേനേവ സങ്ഗഹിതാ. **ഹത്ഥാദീനീ**തി ഹത്ഥപാദകണ്ണനാസാദീനി. **പചനം** ദഹനം വിബാധനന്തി ആഹ **"ദണ്ഡേന ഉപ്പീളേന്തസ്സാ"**തി. **പപഞ്ചസൂദനിയം** "തജ്ജേന്തസ്സ വാ"തി അത്ഥോ വുത്തോ, ഇധ പന തജ്ജനം പരിഭാസനം ദണ്ഡേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ "ദണ്ഡേന ഉപ്പീളേന്തസ്സ" ഇച്ചേവ വുത്തം. **സോകം സയം കരോന്തസ്സാ**തി പരസ്സ സോകകാരണം സയം കരോന്തസ്സ, സോകം വാ ഉപ്പാദേന്തസ്സ. **പരേഹീ**തി അത്തനോ വചനകരേഹി. **സയമ്പി ഫന്ദതോ**തി പരസ്സ വിബാധനപയോഗേന

സയമ്പി ഫന്ദതോ. **“അതിപാതാപയതോ”**തി പദം സുദ്ധകത്തുഅത്ഥേ ഹേതുകത്തുഅത്ഥേ ച വത്തതീതി ആഹ **“ഹനന്തസ്സാപി ഹനാപേന്തസ്സാപീ”**തി. **കാരണവസേനാ**തി കാരാപനവസേന.

ഘരസ്സ ഭിത്തി അന്തോ ബഹി ച സന്ധിതാ ഹുത്വാ ഠിതാ **ഘരസന്ധി.** കിഞ്ചിപി അസേസേത്വാ നിരവസേസോ ലോപോ **നില്ലോപോ.** ഏകാഗാരേ നിയുത്തോ വിലോപോ **ഏകാഗാരികോ.** പരിതോ സബ്ബസോ പന്ഥേ ഹനനം **പരിപന്ഥോ. പാപം ന കരീയതി** പുബ്ബേ അസഞ്ഞതോ ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ, തസ്മാ **നത്ഥി പാപം.** യദി ഏവം കഥം സത്താ പാപേ പടിപജ്ജന്തീതി ആഹ **“സത്താ പന പാപം കരോമാതി ഏവം സഞ്ഞിനോ ഹോന്തീ”**തി. ഏവം കിരസ്സ ഹോതി - ഇമേസഞ്ഹി സത്താനം ഹിംസാദികിരിയാ ന അത്താനം ഫുസതി തസ്സ നിച്ചതായ നിബ്ബികാരത്താ സരീരം പന അചേതനം കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമം, തസ്മിം വികോപിതേപി ന കിഞ്ചി പാപന്തി. **ഖുരനേമിനാ**തി നിസിതഖുരമയനേമിനാ.

ഗങ്ഗായ ദക്ഖിണാ ദിസാ അപ്പതിരൂപദേസോ, ഉത്തരാ ദിസാ പതിരൂപദേസോതി അധിപ്പായേന“ദക്ഖിണഞ്ച”തിആദി വുത്തന്തി ആഹ **“ദക്ഖിണതീരേ മനുസ്സാ കക്ഖളാ”**തിആദി. **മഹായാഗ**ന്തി മഹാവിജിതയഞ്ഞസദിസം മഹായാഗം. **ഉപോസഥകമ്മേന വാ**തി ഉപോസഥകമ്മേന ച. **ദമ**-സദ്ദോ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ ഉപോസഥസീലസ്സ ച വാചകോ ഇധാധിപ്പേതോ. കേചി പന **“ഉപോസഥകമ്മേനാ**തി ഇദം ഇന്ദ്രിയദമനസ്സ വിസേസനം, തസ്മാ ‘ഉപോസഥകമ്മഭൂതേന ഇന്ദ്രിയദമനേനാ”തി അത്ഥം വദന്തി . **സീലസംയമേനാ**തി കായികവാചസികസംവരേന . **സച്ചവജ്ജേനാ**തി സച്ചവാചായ, തസ്സാ വിസും വചനം ലോകേ ഗരുതരപുഞ്ഞസമ്മതഭാവതോ. യഥാ ഹി പാപധമ്മേസു മുസാവാദോ ഗരു, ഏവം പുഞ്ഞധമ്മേസു സച്ചവാചാ. തേനാഹ ഭഗവാ “ഏകം ധമ്മം അതീതസ്സാ”തിആദി. **പവത്തീ**തി യോ “കരോതീ”തി വുച്ചതി, തസ്സ സന്താനേ ഫലുപ്പത്തിപച്ചയഭാവേന ഉപ്പത്തി. **സബ്ബഥാ**തി “കരോതോ”തിആദിനാ വുത്തേന സബ്ബപ്പകാരേന. **കിരിയമേവ പടിക്ഖിപതി,** ന രഞ്ഞോ പുട്ഠം സന്ദിട്ഠികം സാമഞ്ഞഫലം ബ്യാകരോതീതി അധിപ്പായോ. ഇദം അവധാരണം വിപാകപടിക്ഖേപനിവത്തനത്ഥം. യോ ഹി കമ്മം പടിക്ഖിപതി, തേന അത്ഥതോ വിപാകോപി പടിക്ഖിത്തോ ഏവ നാമ ഹോതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “കമ്മം പടിബാഹന്തേനാപീ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൦-൧൭൨).

പടിരാജൂഹി അനഭിഭവനീയഭാവേന വിസേസതോ ജിതന്തി **വിജിതം,** ആണാപവത്തിദേസോ. “മാ മയ്ഹം വിജിതേ വസഥാ”തി അപസാദനാ പബ്ബജിതസ്സ വിഹേഠനാ പബ്ബാജനാതി കത്വാ വുത്തം **“അപസാദേതബ്ബന്തി വിഹേഠേതബ്ബ”**ന്തി. ഉഗ്ഗണ്ഹനം തേന വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ “ഏവമേത”ന്തി ഉപധാരണം സല്ലക്ഖണം, നികുജ്ജനം തസ്സ അദ്ധനിയഭാവാപാദനവസേന ചിത്തേന സന്ധാരണം. തദുഭയം പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ **“അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ അനികുജ്ജന്തോ”**തി. തേനാഹ **“സാരവസേന അഗ്ഗണ്ഹന്തോ”**തിആദി.

മക്ഖലിഗോസാലവാദവണ്ണനാ

൧൬൮. ഉഭയേനാതി ഹേതുപച്ചയപടിസേധനവചനേന. **സംകിലേസപച്ചയ**ന്തി സംകിലിസ്സനസ്സ മലീനഭാവസ്സ കാരണം. **വിസുദ്ധിപച്ചയ**ന്തി സങ്കിലേസതോ

വിസുദ്ധിയാ വോദാനസ്സ കാരണം. **അത്തകാരോ**തി തേന തേന സത്തേന അത്തനാ കാതബ്ബകമ്മം അത്തനാ നിപ്ഫാദേതബ്ബപയോഗോ. **പരകാര**ന്തി പരസ്സ വാഹസാ ഇജ്ഝനകപയോജനം. തേനാഹ **"യേനാ"**തിആദി. **മഹാസത്ത**ന്തി അന്തിമഭവികം മഹാബോധിസത്തം, പച്ചേകബോധിസത്തസ്സപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **മനുസ്സസോഭഗ്യത**ന്തി മനുസ്സേസു സുഭഗഭാവം. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരേന. കമ്മവാദസ്സ കിരിയവാദസ്സ പടിക്ഖിപനേന "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ കമ്മം കണ്ഹം കണ്ഹവിപാക"ന്തിആദി (അം നിം ൪.൨൩൨) നയപ്പവത്തേ **ജിനചക്കേ പഹാരം ദേതി നാമ. നത്ഥി പുരിസകാരേ**തി യഥാവുത്തഅത്തകാരപരകാരാഭാവതോ ഏവ സത്താനം പച്ചത്തപുരിസകാരോ നാമ കോചി നത്ഥീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യേനാ"**തിആദി. **നത്ഥി ബല**ന്തി സത്താനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികനിബ്ബാനസമ്പത്തിആവഹം ബലം നാമ കിഞ്ചി നത്ഥി. തേനാഹ **"യമ്ഹീ"**തിആദി. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം, സംകിലേസികമ്പി ചായം ബലം പടിക്ഖിപതേവ. യദി വീരിയാദീനി പുരിസകാരവേവചനാനി, കസ്മാ വിസും ഗഹണന്തി ആഹ **"ഇദം നോ വീരിയേനാ"**തിആദി. സദ്ദത്ഥതോ പന തസ്സാ തസ്സാ കിരിയായ ഉസ്സന്നട്ഠേന **ബലം.** സൂരവീരഭാവാവഹട്ഠേന **വീരിയം.** തദേവ ദള്ഹഭാവതോ, പോരിസധുരം വഹന്തേന പവത്തേതബ്ബതോ ച **പുരിസഥാമോ.** പരം പരം ഠാനം അക്കമനപ്പവത്തിയാ **പുരിസപരക്കമോ**തി വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

സത്തയോഗതോ രൂപാദീസു സത്തവിസത്തതായ **സത്താ.** പാണനതോ അസ്സസനപസ്സസനവസേന പവത്തിയാ **പാണാ.** തേ പന സോ ഏകിന്ദ്രിയാദിവസേന വിഭജിത്വാ വദതീതി ആഹ **"ഏകിന്ദ്രിയോ"**തിആദി. അണ്ഡകോസാദീസു ഭവനതോ **"ഭൂതാ"**തി വുച്ചന്തീതി ആഹ **"അണ്ഡകോസ... പേ... വദതീ"**തി . ജീവനതോ പാണം ധാരേന്തോ വിയ വഡ്ഢനതോ **ജീവാ.** തേനാഹ **"സാലിയവാ"**തിആദി. നത്ഥി ഏതേസം സംകിലേസവിസുദ്ധീസു വസോതി **അവസാ.** നത്ഥി നേസം ബലം വീരിയം ചാതി **അബലാ അവീരിയാ. നിയത**ാതി അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണിനോ വിയ നിയതപ്പവത്തിതായ ഗതിജാതിബന്ധാപവഗ്ഗവസേന നിയാമോ. **തത്ഥ തത്ഥ ഗമന**ന്തി ഛന്നം അഭിജാതീനം താസു താസു ഗതീസു ഉപഗമനം സമവായേന സമാഗമോ. **സഭാവോയേവാ**തി യഥാ കണ്ടകസ്സ തിഖിണതാ, കപിത്ഥഫലാനം പരിമണ്ഡലതാ, മിഗപക്ഖീനം വിചിത്താകാരതാ, ഏവം സബ്ബസ്സാപി ലോകസ്സ ഹേതുപച്ചയേന വിനാ തഥാ തഥാ പരിണാമോ അയം സഭാവോ ഏവ അകിത്തിമോയേവ. തേനാഹ **"യേന ഹീ"**തിആദി. ഛളാഭിജാതിയോ പരതോ വിത്ഥാരീയന്തി. **"സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച പടിസംവേദേന്തീ"**തി വദന്തോ അദുക്ഖമസുഖഭൂമിം സബ്ബേന സബ്ബം ന ജാനാതീതി ഉല്ലിങ്ഗന്തോ **"അഞ്ഞാ അദുക്ഖമസുഖഭൂമി നത്ഥീതി ദസ്സേതീ"**തി ആഹ.

പമുഖയോനീനന്തി മനുസ്സതിരച്ഛാനാദീസു ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദിസീഹബ്യഗ്ഘാദിവസേന പധാനയോനീനം. **സട്ഠിസതാനീ**തി ഛസഹസ്സാനി. "പഞ്ച ച കമ്മുനോ സതാനീ"തി പദസ്സ അത്ഥദസ്സനം **"പഞ്ചകമ്മസതാനി ചാ"**തി. **"ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ "കേവലം തക്കമത്തകേന നിരത്ഥകം ദിട്ഠിം ദീപേതീ"തി ഇമമേവത്ഥം അതിദിസതി. ഏത്ഥ ച **"തക്കമത്തകേനാ"**തി ഇമിനാ യസ്മാ തക്കികാ നിരങ്കുസതായ പരികപ്പനസ്സ യം കിഞ്ചി അത്തനോ പരികപ്പിതം സാരതോ മഞ്ഞമാനാ തഥേവ അഭിനിവിസ്സ തക്കദിട്ഠിഗാഹം ഗണ്ഹന്തി, തസ്മാ ന തേസം ദിട്ഠിവത്ഥുസ്മിം വിഞ്ഞൂഹി

വിചാരണാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതി. **കേചീ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ. തേ ഹി "പഞ്ച കമ്മാനീതി ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായാ ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി 'പഞ്ച കമ്മാനീ'തി പഞ്ഞാപേന്തീ"തി വദന്തി. **കമ്മന്തി ലദ്ധീ**തി ഓളാരികഭാവതോ പരിപുണ്ണകമ്മന്തി ലദ്ധി. **മനോകമ്മം** അനോളാരികത്താ **ഉപഡ്ഢകമ്മ**ന്തി ലദ്ധീതി യോജനാ. **ദ്വട്ഠിപടിപദാ**തി "ദ്വാസട്ഠി പടിപദാ"തി വത്തബ്ബേ സഭാവനിരുത്തിം അജാനന്തോ "ദ്വട്ഠിപടിപദാ"തി വദതി. **ഏകസ്മിം കപ്പേ**തി ഏകസ്മിം മഹാകപ്പേ, തത്ഥാപി ച വിവട്ടട്ഠായീസഞ്ഞിതേ ഏകസ്മിം അസങ്ഖ്യേയ്യേകപ്പേ.

ഉരബ്ഭേ ഹനന്തീതി **ഓരബ്ഭികാ.** ഏവം **സൂകരികാ**ദയോ വേദിതബ്ബാ. **ലുദ്ദാ**തി അഞ്ഞേപി യേ കേചി മാഗവികനേസാദാ. തേ പാപകമ്മപസുതതായ **"കണ്ഹാഭിജാതീതി വദതി. ഭിക്ഖൂ"**തി ബുദ്ധസാസനേ ഭിക്ഖൂ. **തേ കിര** "സഹന്ദരാഗാ പരിഭുഞ്ജന്തീ"തി അധിപ്പായേന **"ചതൂസു പച്ചയേസു കണ്ടകേ പക്ഖിപിത്വാ ഖാദന്തീ"**തി വദതി. കസ്മാതി ചേ? യസ്മാ "തേ പണീതപണീതേ പച്ചയേ പടിസേവന്തീ"തി തസ്സ മിച്ഛാഗാഹോ, തസ്മാ ഞായലദ്ധേപി പച്ചയേ ഭുഞ്ജമാനാ ആജീവകസമയസ്സ വിലോമഗാഹിതായ പച്ചയേസു കണ്ടകേ പക്ഖിപിത്വാ ഖാദന്തി നാമാതി വദതീതി അപരേ. **ഏകേ പബ്ബജിതാ,** യേ സവിസേസം അത്തകിലമഥാനുയോഗം അനുയുത്താ. തഥാ ഹി തേ കണ്ടകേ വത്തന്താ വിയ ഹോന്തീതി **"കണ്ടകവുത്തികാ"**തി വുത്താ. ഠത്വാ ഭുഞ്ജനനഹാനപടിക്ഖേപാദിവതസമായോഗേന **പണ്ഡരതരാ** . **"അചേലകസാവകാ"**തി ആജീവകസാവകേ വദതി. **തേ കിര** ആജീവകലദ്ധിയാ വിസുദ്ധചിത്തതായ നിഗണ്ഠേഹിപി **പണ്ഡരതരാ.** നന്ദാദയോ ഹി തഥാരൂപം ആജീവകപടിപത്തിം ഉക്കംസം പാപേത്വാ ഠിതാ. തസ്മാ നിഗണ്ഠേഹി ആജീവകസാവകേഹി ച പണ്ഡരതരാ പരമസുക്കാഭിജാതീതി അയം തസ്സ ലദ്ധി.

പുരിസഭൂമിയോതി പധാനപുഗ്ഗലേന നിദ്ദേസോ. ഇത്ഥീനമ്പി താ ഭൂമിയോ ഇച്ഛന്തേവ. **"ഭിക്ഖു ച പന്നകോ"**തിആദി തേസം പാളിയേവ. തത്ഥ **പന്നകോ**തി ഭിക്ഖായ വിചരണകോ, തേസം വാ പടിപത്തിയാ പടിപന്നകോ. **ജിനോ**തി ജിണ്ണോ ജരാവസേന ഹീനധാതുകോ, അത്തനോ വാ പടിപത്തിയാ പടിപക്ഖം ജിനിത്വാ ഠിതോ. സോ കിര തഥാഭൂതോ ധമ്മമ്പി കസ്സചി ന കഥേസി. തേനാഹ **"ന കിഞ്ചി ആഹാ"**തി. ഓട്ഠവദനാദിവിപ്പകാരേ കതേപി ഖമനവസേന ന കിഞ്ചി വദതീതിപി വദന്തി. **അലാഭി**ന്തി "സോ ന കുമ്ഭിമുഖാ പടിഗ്ഗണ്ഹാതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൯൪) നയേന വുത്തഅലാഭഹേതുസമായോഗേന അലാഭിം, തതോയേവ ജിഘച്ഛാദുബ്ബലപരേതതായ സയനപരായനം **"സമണം പന്നഭൂമീ"**തി വദതി.

ആജീവവുത്തിസതാനീതി സത്താനം ആജീവഭൂതാനി ജീവികാവുത്തിസതാനി. **പസു**ഗ്ഗഹണേന ഏളകജാതി ഗഹിതാ, മിഗഗ്ഗഹണേന രുരുഗവയാദിസബ്ബമിഗജാതി. **ബഹൂ ദേവാ**തി ചാതുമഹാരാജികാദിബ്രഹ്മകായികാദിവസേന, തേസം അന്തരഭേദവസേന ബഹൂ ദേവാ. തത്ഥ ചാതുമഹാരാജികാനം ഏകച്ചഭേദോ മഹാസമയസുത്തവസേന (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨) ദീപേതബ്ബോ. **മനുസ്സാപി അനന്താ**തി ദീപദേസകുലവംസാജീവാദിവിഭാഗവസേന മനുസ്സാപി അനന്തഭേദാ. പിസാചാ ഏവ **പേസാചാ.** തേ അപരപേതാദയോ **മഹന്തമഹന്താ.** ഛദ്ദന്തദഹമന്ദാകിനിയോ കുവാളിയമുചലിന്ദനാമേന വദതി.

പവുടാതി പബ്ബഗണ്ഠികാ. **പണ്ഡിതോപി ...പേ॰... ഉദ്ധം ന ഗച്ഛതി,** കസ്മാ? സത്താനം സംസരണകാലസ്സ നിയതഭാവതോ. **അപരിപക്കം** സംസരണനിമിത്തം സീലാദിനാ **പരിപാചേതി നാമ** സീഘംയേവ വിസുദ്ധിപ്പത്തിയാ. **പരിപക്കം** കമ്മം **ഫുസ്സ ഫുസ്സ** പത്വാ പത്വാ കാലേന പരിപക്കഭാവാപാദനേന **ബ്യന്തിം കരോതി നാമ.**

സുത്തഗുളേതി സുത്തവട്ടിയം. **"നിബ്ബേഠിയമാനമേവ പലേതീ"**തി ഉപമായ സത്താനം സംസാരോ അനുക്കമേന ഖീയതേവ, ന തസ്സ വഡ്ഢതീതി ദസ്സേതി പരിച്ഛിന്നരൂപത്താ.

അജിതകേസകമ്ബലവാദവണ്ണനാ

൧൭൧. **ദിന്നന്തി** ദേയ്യധമ്മസീസേന ദാനം വുത്തന്തി ആഹ **"ദിന്നസ്സ ഫലാഭാവം വദതീ"**തി, ദിന്നം പന അന്നാദിവത്ഥും കഥം പടിക്ഖിപതി. ഏസേവ നയോ **യിട്ഠം ഹുതന്തി** ഏത്ഥാപി. **മഹായാഗോ**തി സബ്ബസാധാരണം മഹാദാനം. **പാഹുനകസക്കാരോ**തി പാഹുനഭാവേന കാതബ്ബസക്കാരോ. **ഫലന്തി** ആനിസംസഫലം, നിസ്സന്ദഫലഞ്ച. **വിപാകോ**തി സദിസഫലം. **പരലോകേ ഠിതസ്സ അയം ലോകോ നത്ഥീ**തി പരലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ അയം ലോകോ ന ഹോതി. **ഇധലോകേ ഠിതസ്സാപി പരലോകോ നത്ഥീ**തി ഇധലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ പരലോകോ ന ഹോതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"സബ്ബേ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തീ"**തി. ഇമേ സത്താ യത്ഥ യത്ഥ ഭവേ, യോനിആദീസു ച ഠിതാ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തി നിരുദയവിനാസവസേന വിനസ്സന്തി. **ഫലാഭാവവസേനാ**തി മാതാപിതൂസു സമ്മാപടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തീനം ഫലസ്സ അഭാവവസേന "നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ"തി വദതി, ന മാതാപിതൂനം, നാപി തേസു ഇദാനി കയിരമാനസക്കാരാസക്കാരാനം അഭാവവസേന തേസം ലോകപച്ചക്ഖത്താ. പുബ്ബുളകസ്സ വിയ ഇമേസം സത്താനം ഉപ്പാദോ നാമ കേവലോ, ന ചവിത്വാ ആഗമനപുബ്ബകോതി ദസ്സനത്ഥം "നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ചവിത്വാ ഉപപജ്ജനകസത്താ നാമ നത്ഥീതി വദതീ"**തി. സമണേന നാമ യാഥാവതോ ജാനന്തേന കസ്സചി കിഞ്ചി അകഥേത്വാ സഞ്ഞതേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ ആഹോപുരിസികാ നാമ സിയാ. കിഞ്ഹി പരോ പരസ്സ കരിസ്സതി? തഥാ ച അത്തനോ സമ്പാദനസ്സ കസ്സചി അവസ്സയോ ഏവ ന സിയാ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോതി ആഹ **"യേ ഇമഞ്ച...പേ॰... പവേദേന്തീ"**തി.

ചതൂസു മഹാഭൂതേസു നിയുത്തോതി **ചാതുമഹാഭൂതികോ.** യഥാ പന മത്തികായ നിബ്ബത്തം ഭാജനം മത്തികാമയം, ഏവം അയം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി നിബ്ബത്തോതി ആഹ **"ചതുമഹാഭൂതമയോ"**തി. **അജ്ഝത്തികപഥവീധാതൂ**തി സത്തസന്താനഗതാ പഥവീധാതു. **ബാഹിരപഥവീധാതുന്തി** ബഹിദ്ധാ മഹാപഥവിം. **ഉപഗച്ഛതീ**തി ബാഹിരപഥവികായതോ തദേകദേസഭൂതാ പഥവീ ആഗന്ത്വാ അജ്ഝത്തികഭാവപ്പത്തിയാ സത്തഭാവേന സണ്ഠിതാ ഇദാനി ഘടാദിഗതപഥവീ വിയ തമേവ ബാഹിരപഥവികായം ഉപേതി ഉപഗച്ഛതി സബ്ബസോ തേന നിബ്ബിസേസതം ഏകീഭാവമേവ ഗച്ഛതി. **ആപാദീസുപി ഏസേവ നയോ**തി ഏത്ഥ പജ്ജുന്നേന മഹാസമുദ്ദതോ ഗഹിതആപോ വിയ വസ്സോദകഭാവേന പുനപി മഹാസമുദ്ദമേവ, സൂരിയരസ്മിതോ ഗഹിതം ഇന്ദഗ്ഗിസങ്ഖാതതേജോ വിയ പുന സൂരിയരസ്മിം, മഹാവായുഖന്ധതോ നിഗ്ഗതമഹാവാതോ വിയ തമേവ

വായുഖന്ധം ഉപേതി ഉപഗച്ഛതീതി ദിട്ഠിഗതികസ്സ അധിപ്പായോ. **മനച്ഛട്ഠാനി ഇന്ദ്രിയാനി ആകാസം പക്ഖന്ദന്തി** തേസം വിസയാഭാവാതി വദന്തി. വിസയിഗഹണേന ഹി വിസയാപി ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതി. **ഗുണാഗുണപദാനീ**തി ഗുണദോസകോട്ഠാസാ. **സരീരമേവ പദാനീതി അധിപ്പേതം** സരീരേന തംതംകിരിയായ പഞ്ഞിതബ്ബതോ. ദബ്ബന്തി മുയ്ഹന്തീതി ദത്തൂ, മൂള്ഹപുഗ്ഗലാ. തേഹി **ദത്തൂഹി** ബാലമനുസ്സേഹി. "പരലോകോ അത്ഥീ"തി മതി യേസം, തേ അത്ഥികാ, തേസം വാദോതി അത്ഥികവാദോ, തം **അത്ഥികവാദം.**

കമ്മം പടിബാഹതി അകിരിയവാദിഭാവതോ. **വിപാകം പടിബാഹതി** സബ്ബേന സബ്ബം ആയതിം ഉപപത്തിയാ പടിക്ഖിപനതോ. **ഉഭയം പടിബാഹതി** സബ്ബസോ ഹേതുപടിബാഹനേനേവ ഫലസ്സപി പടിക്ഖിത്തത്താ. ഉഭയന്തി ഹി കമ്മം വിപാകഞ്ചാതി ഉഭയം. സോ ഹി "അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ സംകിലിസ്സന്തി, വിസുജ്ഝന്തി ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൧൦൦, ൨൨൭; സം॰ നി॰ ന.൨.൧൫൨) വദന്തോ കമ്മസ്സ വിയ വിപാകസ്സാപി സംകിലേസവിസുദ്ധീനം പച്ചയത്താഭാവവചനതോ തദുഭയം പടിബാഹതി നാമ. **വിപാകോ പടിബാഹിതോ ഹോതി** അസതി കമ്മേ വിപാകാഭാവതോ. **കമ്മം പടിബാഹിതം ഹോതി** അസതി വിപാകേ കമ്മസ്സ നിരത്ഥകഭാവാപത്തിതോ. **അത്ഥതോ**തി സരൂപേന. **ഉഭയപ്പടിബാഹകാ**തി വിസും വിസും തംതംദിട്ഠിദീപകഭാവേന പാളിയം ആഗതാപി പച്ചേകം തിവിധദിട്ഠികാ ഏവ ഉഭയപടിബാഹകത്താ. ഉഭയപ്പടിബാഹകാതി ഹി ഹേതുവചനം. **"അഹേതുകവാദാ ചേവാ"**തിആദി പടിഞ്ഞാവചനം. യോ ഹി വിപാകപടിബാഹനേന നത്ഥികദിട്ഠികോ ഉച്ഛേദവാദീ, സോ അത്ഥതോ കമ്മപടിബാഹനേന അകിരിയദിട്ഠികോ, ഉഭയപടിബാഹനേന അഹേതുകദിട്ഠികോ ച ഹോതി. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

സജ്ഝായന്തീതി തം ദിട്ഠിദീപകം ഗന്ഥം ഉഗ്ഗഹേത്വാ പഠന്തി. **വീമംസന്തീ**തി തസ്സ അത്ഥം വിചാരേന്തി. **"തേസ"**ന്തിആദി വീമംസനാകാരദസ്സനം. **തസ്മിം ആരമ്മണേ**തി യഥാപരികപ്പിതകമ്മഫലാഭാവാദികേ "കരോതോ ന കരീയതി പാപ"ന്തി ആദിനയപ്പവത്തായ ലദ്ധിയാ ആരമ്മണേ. **മിച്ഛാസതി സന്തിട്ഠതീ**തി "കരോതോ ന കരീയതി പാപ"ന്തിആദിവസേന അനുസ്സവൂപലദ്ധേ അത്ഥേ തദാകാരപരിവിതക്കനേഹി സവിഗ്ഗഹേ വിയ സരൂപതോ ചിത്തസ്സ പച്ചുപട്ഠിതേ ചിരകാലപരിചയേന ഏവമേതന്തി നിജ്ഝാനക്ഖമഭാവൂപഗമനേന നിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ തഥാഗഹിതേ പുനപ്പുനം തഥേവ ആസേവന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ മിച്ഛാവിതക്കേന സമാദിയമാനാ മിച്ഛാവായാമൂപത്ഥമ്ഭിതാ അതംസഭാവം "തംസഭാവ"ന്തി ഗണ്ഹന്തീ മിച്ഛാസതീതി ലദ്ധനാമാ തംലദ്ധിസഹഗതാ തണ്ഹാ സന്തിട്ഠതി. **ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതീ**തി യഥാസകം വിതക്കാദിപച്ചയലാഭേന തസ്മിം ആരമ്മണേ അവട്ഠിതതായ അനേകഗ്ഗതം പഹായ ഏകഗ്ഗം അപ്പിതം വിയ ഹോതി. ചിത്തസീസേന മിച്ഛാസമാധി ഏവ വുത്തോ. സോപി ഹി പച്ചയവിസേസേഹി ലദ്ധഭാവനാബലോ ഈദിസേ ഠാനേ സമാധാനപതിരൂപകിച്ചകരോയേവ, വാളവിജ്ഝനാദീസു വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. **ജവനാനി ജവന്തീ**തി അനേകക്ഖത്തും തേനാകാരേന പുബ്ബഭാഗിയേസു ജവനവാരേസു പവത്തേസു സബ്ബപച്ഛിമേ ജവനവാരേ സത്ത ജവനാനി ജവന്തി. **പഠമേ ജവനേ സതേകിച്ഛാ ഹോന്തി. തഥാ**

ദുതിയാദീസൂതി ധമ്മസഭാവദസ്സനമത്തമേതം, ന പന തസ്മിം ഖണേ തേസം തികിച്ഛാ കേനചി സക്കാ കാതും.

തത്ഥാതി തേസു തീസു മിച്ഛാദസ്സനേസു. **കോചി ഏകം ദസ്സനം ഓക്കമതീ**തി യസ്സ ഏകസ്മിംയേവ അഭിനിവേസോ ആസേവനാ ച പവത്താ, സോ ഏകമേവ ദസ്സനം ഓക്കമതി. യസ്സ പന ദ്വീസു തീസുപി വാ അഭിനിവേസോ ആസേവനാ ച പവത്താ, സോ ദ്വേ തീണിപി ഓക്കമതി, ഏതേന യാ പുബ്ബേ ഉഭയപടിബാഹകതാമുഖേന ദീപിതാ അത്ഥസിദ്ധാ സബ്ബദിട്ഠികതാ, സാ പുബ്ബഭാഗിയാ. യാ പന മിച്ഛത്തനിയാമോക്കന്തിഭൂതാ, സാ യഥാസകം പച്ചയസമുദാഗമസിദ്ധിതോ ഭിന്നാരമ്മണാനം വിയ വിസേസാധിഗമാനം ഏകജ്ഝം അനുപ്പത്തിയാ അസങ്കിണ്ണാ ഏവാതി ദസ്സേതി. **"ഏകസ്മിം ഓക്കന്തേപീ"**തിആദിനാ തിസ്സന്നമ്പി ദിട്ഠീനം സമാനബലതം സമാനഫലതഞ്ച ദസ്സേതി. തസ്മാ തിസ്സോപി ചേതാ ഏകസ്സ ഉപ്പന്നാ അബ്ബോകിണ്ണാ ഏവ, ഏകായ വിപാകേ ദിന്നേ ഇതരാ അനുബലപ്പദായികായോ ഹോന്തി. **"വട്ടഖാണു നാമേസാ"**തി ഇദം വചനം നേയ്യത്ഥം, ന നീതത്ഥം. തഥാ ഹി **പപഞ്ചസൂദനിയം** "കിം പനേസ ഏകസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ നിയതോ ഹോതി, ഉദാഹു അഞ്ഞസ്മിം പീതി? ഏകസ്മിംയേവ നിയതോ, ആസേവനവസേന പന ഭവന്തരേപി തം തം ദിട്ഠിം രോചേതി യേവാ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൦൦) വുത്തം. അകുസലഞ്ഹി നാമേതം അബലം ദുബ്ബലം, ന കുസലം വിയ സബലം മഹാബലം. തസ്മാ "ഏകസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ നിയതോ"തി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ സമ്മത്തനിയാമോ വിയ മിച്ഛത്തനിയാമോപി അച്ചന്തികോ സിയാ, ന ച അച്ചന്തികോ. യദി ഏവം വട്ടഖാണുജോതനാ കഥന്തി ആഹ "ആസേവനവസേന പനാ"തിആദി. തസ്മാ യഥാ "സകിം നിമുഗ്ഗോപി നിമുഗ്ഗോ ഏവ ബാലോ"തി വുത്തം, ഏവം വട്ടഖാണുജോതനാ. യാദിസേ ഹി പച്ചയേ പടിച്ച അയം തം തം ദസ്സനം ഓക്കന്തോ പുന കദാചി തപ്പടിപക്ഖേ പച്ചയേ പടിച്ച തതോ സീസുക്ഖിപനമസ്സ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം, തസ്മാ **"യേഭുയ്യേന ഹി ഏവരൂപസ്സ ഭവതോ വുട്ഠാനം നാമ നത്ഥീ"**തി വുത്തം.

തസ്മാതി യസ്മാ ഏവം സംസാരഖാണുഭാവസ്സപി പച്ചയോ അപണ്ണകജാതോ, തസ്മാ. **ഭൂതികാമോ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥാനം വസേന അത്തനോ ഗുണേഹി വഡ്ഢികാമോ.

പകുധകച്ചായനവാദവണ്ണനാ

൧൭൪. അകതാതി സമേന വിസമേന വാ കേനചി ഹേതുനാ ന കതാ ന വിഹിതാ. കതവിധോ കരണവിധി നത്ഥി ഏതേസന്തി **അകതവിധാനാ** . പദദ്വയേനാപി ലോകേ കേനചി ഹേതുപച്ചയേന നേസം അനിബ്ബത്തനഭാവം ദസ്സേതി. **ഇദ്ധിയാപി ന നിമ്മിതാ**തി കസ്സചി ഇദ്ധിമതോ ചേതോവസിപ്പത്തസ്സ ദേവസ്സ , ഇസ്സരാദിനോ വാ ഇദ്ധിയാപി ന നിമ്മിതാ. **അനിമ്മാപിതാ** കസ്സചി അനിമ്മാപിതാ. **വുത്തത്ഥമേവാ**തി ബ്രഹ്മജാലവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦) വുത്തത്ഥമേവ. **വഞ്ഝാ**തി വഞ്ഝപസുവഞ്ഝതാലാദയോ വിയ അഫലാ, കസ്സചി അജനകാതി അത്ഥോ, ഏതേന പഥവികായാദീനം രൂപാദിജനകഭാവം പടിക്ഖിപതി. രൂപസദ്ദാദയോ ഹി പഥവികായാദീഹി അപ്പടിബദ്ധവുത്തികാതി തസ്സ ലദ്ധി. പബ്ബതകൂടം വിയ ഠിതാതി **കൂടട്ഠാ,** യഥാ പബ്ബതകൂടം കേനചി അനിബ്ബത്തിതം, കസ്സചി ച അനിബ്ബത്തകം, ഏവമേതേ പീതി അധിപ്പായോ.

യമിദം ''ബീജതോ അങ്കുരാദി ജായതീ''തി വുച്ചതി, തം വിജ്ജമാനമേവ തതോ നിക്ഖമതി, ന അവിജ്ജമാനം, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞതോപി അഞ്ഞസ്സ ഉപലദ്ധി സിയാതി അധിപ്പായോ. **ഠിതത്താ**തി നിബ്ബികാരാഭാവേന ഠിതത്താ. **ന ചലന്തീ**തി വികാരം നാപജ്ജന്തി. വികാരാഭാവതോ ഹി തേസം സത്തന്നം കായാനം ഏസികട്ഠായിട്ഠിതതാ. അനിഞ്ജനഞ്ച അത്തനോ പകതിയാ അവട്ഠാനമേവ. തേനാഹ **''ന വിപരിണമന്തീ''**തി. അവിപരിണാമധമ്മത്താ ഏവ ഹി തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം ന ബ്യാബാധേന്തി. സതി ഹി വികാരം ആപാദേതബ്ബതായ ബ്യാബാധകതാപി സിയാ, തഥാ അനുഗ്ഗഹേതബ്ബതായ അനുഗ്ഗാഹകതാതി തദഭാവം ദസ്സേതും പാളിയം **നാലന്തി**ആദി വുത്തം. **പഥവീ ഏവ** കായേകദേസത്താ **പഥവികായോ.** ജീവസത്തമാനം കായാനം നിച്ചതായ നിബ്ബികാരഭാവതോ ന ഹന്തബ്ബതാ, ന ഘാതേതബ്ബതാ ചാതി നേവ കോചി ഹന്താ വാ ഘാതേതാ വാ, തേനേവാഹ **''സത്തന്നം ത്വേവ കായാന''**ന്തിആദി. യദി കോചി ഹന്താ നത്ഥി, കഥം സത്ഥപ്പഹാരോതി ആഹ **''യഥാ മുഗ്ഗരാസി ആദീസൂ''**തിആദി. **കേവലം സഞ്ഞാമത്തമേവ ഹോതി.** ഹനനഘാതനാദി പന പരമത്ഥതോ നത്ഥേവ കായാനം അവികോപനീയഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

നിഗണ്ഠനാടപുത്തവാദവണ്ണനാ

൧൭൭. ചത്താരോ യാമാ ഭാഗാ ചതുയാമാ, ചതുയാമാ ഏവ ചാതുയാമാ, ഭാഗത്ഥോ ഹി ഇധ യാമ-സദ്ദോ യഥാ ''രത്തിയാ പഠമോ യാമോ''തി . സോ പനേത്ഥ ഭാഗോ സംവരലക്ഖണോതി ആഹ **''ചാതുയാമസംവുതോതി ചതുകോട്ഠാസേന സംവരേന സംവുതോ''**തി. **പടിക്ഖിത്തസബ്ബസീതോദകോതി** പടിക്ഖിത്തസബ്ബസീതോദകപരിഭോഗോ. **സബ്ബേന പാപവാരണേന യുത്തോ**തി സബ്ബപ്പകാരേന സംവരലക്ഖണേന സമന്നാഗതോ. **ധുതപാപോ**തി സബ്ബേന നിജ്ജരലക്ഖണേന പാപവാരണേന വിധുതപാപോ. **ഫുട്ഠോ**തി അട്ഠന്നമ്പി കമ്മാനം ഖേപനേന മോക്ഖപ്പത്തിയാ കമ്മക്ഖയലക്ഖണേന സബ്ബേന പാപവാരണേന ഫുട്ഠോ തം പത്വാ ഠിതോ. **കോടിപ്പത്തചിത്തോ**തി മോക്ഖാധിഗമേനേവ ഉത്തമമരിയാദപ്പത്തചിത്തോ. **യതത്തോ**തി കായാദീസു ഇന്ദ്രിയേസു സംയമേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ **സംയതചിത്തോ. സുപ്പതിട്ഠിതചിത്തോ**തി നിസ്സേസതോ സുട്ഠു പതിട്ഠിതചിത്തോ. **സാസനാനുലോമം** നാമ പാപവാരണേന യുത്തതാ. തേനാഹ ''ധുതപാപോ''തിആദി. **അസുദ്ധലദ്ധിതായാ**തി ''അത്ഥി ജീവോ, സോ ച സിയാ നിച്ചോ, സിയാ അനിച്ചോ''തി ഏവമാദിഅസുദ്ധലദ്ധിതായ . **സബ്ബാ**തി കമ്മപകതിവിഭാഗാദിവിസയാ സബ്ബാ നിജ്ഝാനക്ഖന്തിയോ. **ദിട്ഠിയേ വാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിയോ ഏവ ജാതാ.

സഞ്ചയബേലട്ഠപുത്തവാദവണ്ണനാ

൧൭൯-൧൮൧. അമരാവിക്ഖേപേ വുത്തനയോ ഏവാതി ബ്രഹ്മജാലേ അമരാവിക്ഖേപവാദസംവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൧-൬൨) വുത്തനയോ ഏവ വിക്ഖേപബ്യാകരണഭാവതോ, തഥേവ ചേത്ഥ വിക്ഖേപവാദസ്സ ആഗതത്താ.

പഠമസന്ദിട്ഠികസാമഞ്ഞഫലവണ്ണനാ

ഫ്വന്ന. **യഥാ തേ രുച്ചേയ്യാ**തി ഇദാനി മയാ പുച്ഛിയമാനോ അത്ഥോ യഥാ തവ ചിത്തേ രോചേയ്യ. ഘരദാസിയാ കുച്ഛിസ്മിം ജാതോ **അന്തോജാതോ.** ധനേന കീതോ **ധനക്കീതോ.** ബന്ധഗ്ഗാഹഗഹിതോ **കരമരാനീതോ. സാമ**ന്തി സയമേവ. **ദാസബ്യ**ന്തി ദാസഭാവം. കോചി ദാസോപി സമാനോ അലസോ കമ്മം അകരോന്തോ "കമ്മകാരോ"തി ന വുച്ചതീതി ആഹ **"അനലസോ കമ്മകരണസീലോയേവാ"**തി. **പഠമമേവാ**തി ആസന്നതരട്ഠാനൂപസങ്കമനതോ പഗേവ പുരേതരമേവ. **പച്ഛാ**തി സാമികസ്സ നിപജ്ജായ പച്ഛാ. **സയനതോ അവുട്ഠിതേ**തി രത്തിയാ വിഭായനവേലായ സേയ്യതോ അവുട്ഠിതേ. **പച്ചൂസകാലതോ പട്ഠായാ**തി അതീതായ രത്തിയാ പച്ചൂസകാലതോ പട്ഠായ. **യാവ സാമിനോ രത്തിം നിദ്ദോക്കമന**ന്തി അപരായ പദോസവേലായം യാവ നിദ്ദോക്കമനം. **കിം കാര**ന്തി കിം കരണീയം, കിംകാരഭാവതോ പുച്ഛിത്വാ കാതബ്ബവേയ്യാവച്ചന്തി അത്ഥോ.

ദേവോ വിയാതി ആധിപച്ചപരിവാരാദിസമ്പത്തിസമന്നാഗതോ പധാനദേവോ വിയ. **സോ വതസ്സാഹ**ന്തി സോ വത അസ്സം അഹം. സോ രാജാ വിയ അഹമ്പി ഭവേയ്യം, കഥം പുഞ്ഞാനി കരേയ്യം, യദി പുഞ്ഞാനി ഉളാരാനി കരേയ്യന്തി യോജനാ. **"സോ വതസ്സ'സ്സ"**ന്തി പാഠേ സോ രാജാ അസ്സ അഹം അസ്സം വത, യദി പുഞ്ഞാനി കരേയ്യന്തി യോജനാ. തേനാഹ **"അയമേവത്ഥോ"**തി. **അസ്സ**ന്തി ഉത്തമപുരിസപ്പയോഗേ **അഹം**-സദ്ദോ അപ്പയുത്തോപി പയുത്തോ ഏവ ഹോതി. **യാവജീവം ന സക്ഖിസ്സാമി ദാതു**ന്തി യാവജീവം ദാനത്ഥായ ഉസ്സാഹം കരോന്തോപി യം രാജാ ഏകം ദിവസം ദേതി , തതോ സതഭാഗമ്പി ദാതും ന സക്ഖിസ്സാമി. തസ്മാ പബ്ബജിസ്സാമീതി പബ്ബജ്ജായം ഉസ്സാഹം കത്വാതി യോജനാ.

കായേന സംവുതോതി കായേന സംവരിതബ്ബം കായദ്വാരേന പവത്തനകം പാപധമ്മം സംവരിത്വാ വിഹരേയ്യാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"കായേന പിഹിതോ ഹുത്വാ"**തിആദി. **ഘാസച്ഛാദനേന പരമതായാ**തി ഘാസച്ഛാദനപരിയേസനേ സല്ലേഖവസേന പരമതായ, ഉക്കട്ഠഭാവേ സണ്ഠിതോ ഘാസച്ഛാദനമേവ വാ പരമം പരാ കോടി ഏതസ്സ, ന തതോ പരം കിഞ്ചി ആമിസജാതം പരിയേസതി പച്ചാസിസതി ചാതി ഘാസച്ഛാദനപരമോ, തബ്ഭാവോ ഘാസച്ഛാദനപരമതാ, തസ്സാ **ഘാസച്ഛാദനപരമതായ.** **വിവേകട്ഠകായാന**ന്തി ഗണസങ്ഗണികതോ പവിവിത്തേ ഠിതകായാനം. **നേക്ഖമ്മാഭിരതാന**ന്തി ഝാനാഭിരതാനം. തായ ഏവ ഝാനാഭിരതിയാ പരമം ഉത്തമം വോദാനം വിസുദ്ധിം പത്തതായ **പരമവോദാനപ്പത്താനം.** കിലേസൂപധിഅഭിസങ്ഖാരൂപധീനം അച്ചന്തവിഗമേന **നിരുപധീനം.** **വിസങ്ഖാരഗതാന**ന്തി അധിഗതനിബ്ബാനാനം. ഏത്ഥ ച പഠമോ വിവേകോ ഇതരേഹി ദ്വീഹി വിവേകേഹി സഹാപി പത്തബ്ബോ വിനാപി, തഥാ ദുതിയോ. തതിയോ പന ഇതരേഹി ദ്വീഹി സഹേവ പത്തബ്ബോ, ന വിനാതി ദട്ഠബ്ബം. ഗണേ ജനസമാഗമേ സന്നിപതനം **ഗണസങ്ഗണികാ,** തം **പഹായ ഏകോ വിഹരതി** ചരതി പുഗ്ഗലവസേന അസഹായത്താ. ചിത്തേ കിലേസാനം സന്നിപതനം **ചിത്തകിലേസസങ്ഗണികാ,** തം **പഹായ ഏകോ വിഹരതി** കിലേസവസേന അസഹായത്താ. മഗ്ഗസ്സ ഏകചിത്തക്ഖണികത്താ, ഗോത്രഭുആദീനഞ്ച ആരമ്മണമത്തത്താ ന തേസം വസേന സാതിസയാ നിബ്ബുതിസുഖസമ്ഫുസനാ, ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിവസേന

സാതിസയാതി ആഹ **"ഫലസമാപത്തിം വാ നിരോധസമാപത്തിം വാ പവിസിത്വാ"**തി. ഫലപരിയോസാനോ ഹി നിരോധോതി.

൧൯൪. അഭിഹരിത്വാതി അഭിമുഖീഭാവേന നേത്വാ. "അഹം ചീവരാദീഹി പയോജനം സാധേസ്സാമീ"തി വചനസേസോ. **സപ്പായ**ന്തി സബ്ബഗേലഞ്ഞപഹരണവസേന ഉപകാരാവഹം. ഭാവിനാ അനത്ഥതോ പരിപാലനവസേന ഗോപനാ **രക്ഖാഗുത്തി.** പച്ചുപ്പന്നസ്സ നിസേധവസേന **ആവരണഗുത്തി.**

ദുതിയസന്ദിട്ഠികസാമഞ്ഞഫലവണ്ണനാ

൧൯൫. കസതീതി കസിം കരോതി. **ഗഹപതികോ**തി ഏത്ഥ ക-സദ്ദോ അപ്പത്ഥോതി ആഹ **"ഏകഗേഹമത്തേ ജേട്ഠകോ"**തി, തേന അനേകകുലജേട്ഠകഭാവം പടിക്ഖിപതി. **കരം കരോതീ**തി കരം സമ്പാദേതി. **വഡ്ഢേതീ**തി ഉപരൂപരി സമ്പാദനേന വഡ്ഢേതി. ഏവം അപ്പമ്പി പഹായ പബ്ബജിതും ദുക്കരന്തി അയമത്ഥോ ലടുകികോപമസുത്തേന (മ॰ നി॰ ൨.൧൪൯, ൧൫൦) ദീപേതബ്ബോ. തേനാഹ "സേയ്യഥാപി, ഉദായി, പുരിസോ ദലിദ്ദോ അസ്സകോ അനാള്ഹിയോ, തസ്സസ്സ ഏകം അഗാരകം ഓലുഗ്ഗവിലുഗ്ഗം കാകാതിദായിം നപരമരൂപ"ന്തി വിത്ഥാരോ. യദി അപ്പമ്പി ഭോഗം പഹായ പബ്ബജിതും ദുക്കരം, കസ്മാ ദാസവാരേ ഭോഗഗ്ഗഹണം ന കതന്തി ആഹ **"ദാസവാരേ പനാ"**തിആദി. യഥാ ച ദാസസ്സ ഭോഗാപി അഭോഗാ പരായത്തഭാവതോ, ഏവം ഞാതയോ പീതി ദാസവാരേ ഞാതിപരിവട്ടഗ്ഗഹണമ്പി ന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പണീതതരസാമഞ്ഞഫലവണ്ണനാ

൧൯൬. ഏവരൂപാഹീതി യഥാവുത്തദാസകസ്സകൂപമാസദിസാഹി ഉപമാഹി സാമഞ്ഞഫലം ദീപേതും പഹോതി ഭഗവാ സകലമ്പി രത്തിന്ദിവം തതോ ഭിയ്യോപി അനന്തപടിഭാനതായ വിചിത്തനയദേസനഭാവതോ. **തഥാപീ**തി സതിപി ദേസനായ ഉത്തരുത്തരാധികനാനാനയവിചിത്തഭാവേ.

ഏകത്ഥമേതം പദം സാധുസദ്ദസ്സേവ ക-കാരേന വഡ്ഢിത്വാ വുത്തത്താ, തേനേവ **സാധുക**-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വദന്തേന അത്ഥുദ്ധാരവസേന **സാധു**-സദ്ദോ ഉദാഹടോ. **ആയാചനേ**തി അഭിമുഖയാചനേ, അഭിപത്ഥനായന്തി അത്ഥോ . **സമ്പടിച്ഛനേ**തി പടിഗ്ഗണ്ഹനേ . **സമ്പഹംസനേ**തി സംവിജ്ജമാനഗുണവസേന ഹംസനേ തോസനേ, ഉദഗ്ഗതാകരണേതി അത്ഥോ. **ധമ്മരുചീ**തി പുഞ്ഞകാമോ. **പഞ്ഞാണവാ**തി പഞ്ഞവാ. **അദ്ദുബ്ഭോ**തി അദൂസകോ, അനുപഘാതകോതി അത്ഥോ. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം സാമഞ്ഞഫലേപി. **അയം** സാധു-സദ്ദോ. **ദള്ഹീകമ്മേ**തി സക്കച്ച കിരിയായം. **ആണത്തിയ**ന്തി ആണാപനേ. "സുണോഹി സാധുകം മനസി കരോഹീ"തി ഹി വുത്തേ സാധുക-സദ്ദേന സവനമനസികാരാനം സക്കച്ചകിരിയാ വിയ തദാണാപനമ്പി ജോതിതം ഹോതി, ആയാചനത്ഥതാ വിയ ചസ്സ ആണാപനത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ. **സുന്ദരേപീ**തി സുന്ദരത്ഥേപി. ഇദാനി യഥാവുത്തേന സാധുക-സദ്ദസ്സ അത്ഥത്തയേന പകാസിതം വിസേസം ദസ്സേതും **"ദള്ഹീകമ്മത്ഥേന ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

മനസി കരോഹീതി എത്ഥ മനസികാരോ ന ആരമ്മണപടിപാദനലക്ഖണോ, അഥ ഖോ വീഥിപടിപാദനജവനപടിപാദനമനസികാരപുബ്ബകം ചിത്തേ ഠപനലക്ഖണോതി ദസ്സേന്തോ **"ആവജ്ജാ"**തിആദിമാഹ. **സോതിന്ദ്രിയവിക്ഖേപവാരണം** സവനേ നിയോജനവസേന കിരിയന്തരപടിസേധനഭാവതോ, സോതം ഓദഹാതി അത്ഥോ. **മനിന്ദ്രിയവിക്ഖേപവാരണം** അഞ്ഞചിന്താപടിസേധനതോ. **ബ്യഞ്ജനവിപല്ലാസഗ്ഗാഹവാരണം** "സാധുക"ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ. പച്ഛിമസ്സ അത്ഥവിപല്ലാസഗ്ഗാഹവാരണേപി ഏസേവ നയോ. **ധാരണൂപപരിക്ഖാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തുലനതീരണാദികേ, ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിധേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **സബ്യഞ്ജനോ**തി എത്ഥ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജയതീതി ബ്യഞ്ജനം, സഭാവനിരുത്തി. സഹ ബ്യഞ്ജനേനാതി സബ്യഞ്ജനോ, ബ്യഞ്ജനസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. **സാത്ഥോ**തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ അനുധാതബ്ബതോ അത്ഥോ, ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദികോ . തേന സഹ അത്ഥേനാതി സാത്ഥോ, അത്ഥസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. **ധമ്മഗമ്ഭീരോ**തിആദീസു **ധമ്മോ** നാമ തന്തി. **ദേസനാ** നാമ തസ്സാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ തന്തിയാ ദേസനാ. **അത്ഥോ** നാമ തന്തിയാ അത്ഥോ. **പടിവേധോ** നാമ തന്തിയാ, തന്തിഅത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോ. യസ്മാ ചേതേ ധമ്മദേസനാ അത്ഥപ്പടിവേധാ സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ മന്ദബുദ്ധീഹി ദുക്ഖോഗാഹാ, അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ ച, തസ്മാ ഗമ്ഭീരാ. തേന വുത്തം **"യസ്മാ അയം ധമ്മോ...പേ॰... സാധുകം മനസി കരോഹീ"**തി. എത്ഥ ച പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം, ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ദുക്ഖോഗാഹതാ, പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യതായ, ഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ. **ദേസനം** നാമ ഉദ്ദിസനം, തസ്സ നിദ്ദിസനം **ഭാസന**ന്തി ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"വിത്ഥാരതോ ഭാസിസ്സാമീ"**തി. പരിബ്യത്തം കഥനഞ്ഹി ഭാസനം, തേനാഹ **"ദേസേസ്സാമീതി...പേ॰... വിത്ഥാരദീപന"**ന്തി.

യഥാവുത്തമത്ഥം സുത്തപദേന സമത്ഥേതും **"തേനാഹാ"**തിആദി വുത്തം. **സാളികായിവ നിഗ്ഘോസോ**തി സാളികായ ആലാപോ വിയ മധുരോ കണ്ണസുഖോ പേമനീയോ. **പടിഭാന**ന്തി സദ്ദോ. **ഉദീരയീ**തി ഉച്ചാരീയതി, വുച്ചതി വാ.

ഏവം വുത്തേ ഉസ്സാഹജാതോതി ഏവം "സുണോഹി സാധുകം മനസി കരോഹി ഭാസിസ്സാമീ"തി വുത്തേ "ന കിര ഭഗവാ സങ്ഖേപേനേവ ദേസേസ്സതി, വിത്ഥാരേനപി ഭാസിസ്സതീ"തി സഞ്ജാതുസ്സാഹോ ഹട്ഠതുട്ഠോ ഹുത്വാ.

൧൬൦. **"ഇധാ"**തി ഇമിനാ വുച്ചമാനം അധികരണം തഥാഗതസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ദേസാപദേസേ നിപാതോ"**തി. **"സ്വായ"**ന്തി സാമഞ്ഞതോ ഇധസദ്ദമത്തം ഗണ്ഹാതി, ന യഥാവിസേസിതബ്ബം ഇധ-സദ്ദം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "കത്ഥചി പദപൂരണമത്തമേവാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൬൦). **ലോകം ഉപാദായ വുച്ചതി** ലോക-സദ്ദേന സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തത്താ . സേസപദദ്വയേ പന പദന്തരസന്നിധാനമത്തേന തം തം ഉപാദായ വുത്തതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഇധ തഥാഗതോ ലോകേ**തി ഹി ജാതിഖേത്തം, തത്ഥാപി അയം ചക്കവാളോ "ലോകോ"തി

അധിപ്പേതോ. **സമണോതി** സോതാപന്നോ. **ദുതിയോ സമണോതി** സകദാഗാമീ. വുത്തഞ്ഹേതം "കതമോ ച ഭിക്ഖവേ സമണോ? ഇധ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ സോതാപന്നോ ഹോതീ"തിആദി (അം നിം ൪.൨൪൧). "കതമോ ച ഭിക്ഖവേ ദുതിയോ സമണോ? ഇധ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ"തിആദി (അം നിം ൪.൨൪൧). **ഓകാസന്തി** കഞ്ചി പദേസം. **ഇധേവ തിട്ഠമാനസ്സാതി** ഇമിസ്സാ ഏവ ഇന്ദസാലഗുഹായം തിട്ഠമാനസ്സ.

പദപൂരണമത്തമേവ ഓകാസാപദിസനസ്സാപി അസമ്ഭവതോ അത്ഥന്തരസ്സ അബോധനതോ. അരഹന്തി ആദയോ സദ്ദാ വിത്ഥാരിതാതി യോജനാ. അത്ഥതോ വിത്ഥാരണം സദ്ദമുഖേനേവ ഹോതീതി സദ്ദഗ്ഗഹണം. യസ്മാ. "അപരേഹിപി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ"തിആദിനാ ഉദാനട്ഠകഥാദീസു, (ഉദാം അട്ഠം ൧൮; ഇതിവും അട്ഠം ൩൮) അരഹന്തി ആദയോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗടീകായം അപരേഹി പകാരേഹി വിത്ഥാരിതാ , തസ്മാതേസു വുത്താനയേനപി സോ (വിസുദ്ധിം ടീം ൧.൧൨൪, ൧൩൦) അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തഥാഗതസ്സ സത്തനികായന്തോഗധതായ "ഇധ പന സത്തലോകോ അധിപ്പേതോ"തി വത്വാ തത്ഥായം യസ്മിം സത്തനികായേ യസ്മിഞ്ച ഓകാസേ ഉപ്പജ്ജതി, തം ദസ്സേതും **"സത്തലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **"തഥാഗതോ ന ദേവലോകേ ഉപ്പജ്ജതീ"**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആഗമിസ്സതി. **സാരപ്പത്താതി** കുലഭോഗിസ്സരിയാദിവസേന സാരഭൂതാ. **ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാതി** ബ്രഹ്മായുപോക്ഖരസാതിആദിബ്രാഹ്മണാ ചേവ അനാഥപിണ്ഡികാദിഗഹപതികാ ച.

"സുജാതായാ"തിആദിനാ വുത്തേസു ചതൂസു വികപ്പേസു പഠമോ വികപ്പോ ബുദ്ധഭാവായ ആസന്നതരപടിപത്തിദസ്സനവസേന വുത്തോ. ആസന്നതരായ ഹി പടിപത്തിയാ ഠിതോ "ഉപ്പജ്ജതീതി" വുച്ചതി ഉപ്പാദസ്സ ഏകന്തികത്താ, പഗേവ പടിപത്തിയാ മത്ഥകേ ഠിതോ. ദുതിയോ ബുദ്ധഭാവാവഹപബ്ബജ്ജതോ പട്ഠായ ആസന്നപടിപത്തിദസ്സനവസേന, തതിയോ ബുദ്ധകരധമ്മ പാരിപൂരിതോ പട്ഠായ ബുദ്ധഭാവായ പടിപത്തിദസ്സനവസേന. ന ഹി മഹാസത്താനം ഉപ്പത്തിഭവൂപപത്തിതോ പട്ഠായ ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണം നാമ അത്ഥി. ചതുത്ഥോ ബുദ്ധകരധമ്മസമാരമ്ഭതോ പട്ഠായ. ബോധിയാ നിയതഭാവപ്പത്തിതോ പഭുതി ഹി വിഞ്ഞൂഹി "ബുദ്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വത്തും സക്കാ ഉപ്പാദസ്സ ഏകന്തികത്താ. യഥാ പന സന്ദന്തി നദിയോതി സന്ദനകിരിയായ അവിച്ഛേദമുപാദായ വത്തമാനപ്പയോഗോ, ഏവം ഉപ്പാദത്ഥായ പടിപജ്ജനകിരിയായ അവിച്ഛേദമുപാദായ ചതൂസു വികപ്പേസു "ഉപ്പജ്ജതി നാമാ"തി വുത്തം. **സബ്ബപഠമം ഉപ്പന്നഭാവന്തി** ചതൂസു വികപ്പേസു സബ്ബപഠമം വുത്തം തഥാഗതസ്സ ഉപ്പന്നതാസങ്ഖാതം അത്ഥിഭാവം. തേനാഹ **"ഉപ്പന്നോ ഹോതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ"**തി.

സോ ഭഗവാതി യോ "തഥാഗതോ അരഹ"ന്തിആദിനാ കിത്തിതഗുണോ, സോ ഭഗവാ. "ഇമം ലോക"ന്തി നയിദം മഹാജനസ്സ സമ്മുഖമത്തം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ അനവസേസം പരിയാദായാതി ദസ്സേതും "സദേവക"ന്തിആദി വുത്തം, തേനാഹ **"ഇദാനി വത്തബ്ബം നിദസ്സേതീ"**തി. **പജാതത്താതി** യഥാസകം കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തത്താ. **പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പാരിസേസഞായേന ഇതരേസം പദന്തരേഹി സങ്ഗഹിതത്താ. സദേവകന്തി ച

അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ. **ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പച്ചാസത്തിഞായേന. തത്ഥ ഹി സോ ജാതോ, തംനിവാസീ ച. **ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചത്ഥിക ...പേ॰... സമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണ**ന്തി നിദസ്സനമത്തമേതം അപച്ചത്ഥികാനം, അസമിതാബാഹിതപാപാനഞ്ച സമണബ്രാഹ്മണാനം സസ്സമണബ്രാഹ്മണീവചനേന ഗഹിതത്താ. കാമം ''സദേവക''ന്തിആദി വിസേസനാനം വസേന സത്തവിസയോ ലോകസദ്ദോതി വിഞ്ഞായതി തുല്യയോഗവിസയത്താ തേസം, ''സലോമകോ സപക്ഖകോ''തിആദീസു പന അതുല്യയോഗേപി അയം സമാസോ ലബ്ഭതീതി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ പജാഗഹണന്തി ആഹ **''പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണ''**ന്തി.

അരൂപിനോ സത്താ അത്തനോ ആനേഞ്ജവിഹാരേന വിഹരന്താ ദിബ്ബന്തീതി ദേവാതി ഇമം നിബ്ബചനം ലഭന്തീതി ആഹ **''സദേവകഗ്ഗഹണേന അരൂപാവചരലോകോ ഗഹിതോ''**തി. തേനാഹ ''ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാനം ദേവാനം സഹബ്യത''ന്തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൧൭). **സമാരകഗ്ഗഹണേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ ഗഹിതോ** തസ്സ സവിസേസം മാരസ്സ വസേ വത്തനതോ. **രൂപീ ബ്രഹ്മലോകോ ഗഹിതോ** അരൂപീബ്രഹ്മലോകസ്സ വിസും ഗഹിതത്താ. **ചതുപരിസവസേനാ**തി ഖത്തിയാദിചതുപരിസവസേന, ഇതരാ പന ചതസ്സോ പരിസാ സമാരകാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ ഏവാതി. **അവസേസസബ്ബസത്തലോകോ** നാഗഗരുളാദിഭേദോ.

ഏത്താവതാ ച ഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേന തേന വിസേസേന അഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേതും **''അപി ചേത്ഥാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ**തി ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന. പഞ്ചസു ഹി ഗതീസു ദേവഗതിപരിയാപന്നാവ സേട്ഠാ, തത്ഥാപി അരൂപിനോ ദൂരസമുസ്സാരിതകിലേസദുക്ഖതായ, സന്തപണീതആനേഞ്ജവിഹാരസമങ്ഗിതായ, അതിദീഘായുകതായാതി ഏവമാദീഹി വിസേസേഹി അതിവിയ ഉക്കട്ഠാ. **''ബ്രഹ്മാ മഹാനുഭാവോ''**തിആദി ദസസഹസ്സിയം മഹാബ്രഹ്മുനോ വസേന വദതി. ''ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ''തി ഹി വുത്തം. **അനുത്തര**ന്തി സേട്ഠം നവ ലോകുത്തരം. **ഭാവാനുക്കമോ**തി ഭാവവസേന പരേസം അജ്ഝാസയവസേന ''സദേവക''ന്തിആദീനം പദാനം അനുക്കമോ.

തീഹാകാരേഹീതി ദേവമാരബ്രഹ്മസഹിതതാസങ്ഖാതേഹി തീഹി പകാരേഹി. **തീസു പദേസൂ**തി ''സദേവക''ന്തിആദീസു തീസു പദേസു. **തേന തേനാകാരേനാ**തി സദേവകത്താദിനാ തേന തേന പകാരേന. തേധാതുകമേവ പരിയാദിന്നന്തി പോരാണാ പനാഹൂതി യോജനാ.

അഭിഞ്ഞാതി യ-കാരലോപേനായം നിദ്ദേസോ, അഭിജാനിത്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **''അഭിഞ്ഞായ അധികേന ഞാണേന ഞത്വാ''**തി. **അനുമാനാദിപടിക്ഖേപോ**തി അനുമാനഉപമാനഅത്ഥാപത്തിആദിപടിക്ഖേപോ ഏകപ്പമാണത്താ. സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഹി സബ്ബപച്ചക്ഖാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ.

അനുത്തരം വിവേകസുഖന്തി ഫലസമാപത്തിസുഖം, തേന ഠിതിമിസ്സാപി [വീഥിമിസ്സാപി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനായം) ധിതിമിസ്സാപി (ക)]

കദാചി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ ഹോതീതി **ഹിത്വാപീതി** **പി**-സദ്ദഗ്ഗഹണം. ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ യസ്മിം ഖണേ പരിസാ സാധുകാരം വാ ദേതി, യഥാസുതം വാ ധമ്മം പച്ചവേക്ഖതി, തം ഖണം പുബ്ബഭാഗേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, യഥാപരിച്ഛേദഞ്ച സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ഠിതട്ഠാനതോ പട്ഠായ ധമ്മം ദേസേതി. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ വസേന **അപ്പം വാ** വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ, നേയ്യസ്സ വാ വസേന **ബഹും വാ ദേസേന്തോ.** ധമ്മസ്സ കല്യാണതാ നിയ്യാനികതായ, നിയ്യാനികതാ ച സബ്ബസോ അനവജ്ജഭാവേനേവാതി ആഹ **"അനവജ്ജമേവ കത്വാ"**തി. ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അഭിസജ്ജനം പബോധനം ദേസനാതി സാ പരിയത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"ദേസനായ താവ ചതുപ്പദികായപി ഗാഥായാ"**തിആദി. നിദാനനിഗമനാനിപി സത്ഥുനോ ദേസനായ അനുവിധാനതോ തദന്തോഗധാനി ഏവാതി ആഹ **"നിദാനമാദി, ഇദം ഏവോചാതി പരിയോസാന"**ന്തി.

സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിസാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വിനയനം സാസനന്തി തം പടിപത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **"സീലസമാധിവിപസ്സനാ"**തിആദി. **കുസലാനം ധമ്മാനന്തി** അനവജ്ജധമ്മാനം സീലസ്സ, സമഥവിപസ്സനാനഞ്ച സീലദിട്ഠീനം ആദിഭാവോ തം മൂലകത്താ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനം. അരിയമഗ്ഗസ്സ അന്തദ്വയവിഗമേന മജ്ഝിമപടിപദാഭാവോ വിയ, സമ്മാപടിപത്തിയാ ആരബ്ഭനിപ്ഫത്തീനം വേമജ്ഝത്താപി മജ്ഝഭാവോതി വുത്തം. **"അത്ഥി ഭിക്ഖവേ…പേ… മജ്ഝം നാമാ"**തി. **ഫലം പരിയോസാനം നാമ** സഉപാദിസേസതാവസേന, **നിബ്ബാനം പരിയോസാനം നാമ** അനുപാദിസേസതാവസേന. ഇദാനി തേസം ദ്വിന്നമ്പി സാസനസ്സ പരിയോസാനതം ആഗമേന ദസ്സേതും **"ഏതദത്ഥമിദ"**ന്തിആദി ആഹ. **ഇധ ദേസനായ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം അധിപ്പേതം** ''സബ്യഞ്ജന''ന്തിആദി വചനതോ. തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ കതാവധിസദ്ദപ്പബന്ധോ ഗാഥാവസേന, സുത്തവസേന ച വവത്ഥിതോ പരിയത്തിധമ്മോ, യോ ഇധ ''ദേസനാ''തി വുത്തോ, തസ്സ പന അത്ഥോ വിസേസതോ സീലാദി ഏവാതി ആഹ **"ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ…പേ… ദസ്സേതീ"**തി. തത്ഥ **സീലം ദസ്സേത്വാതി** **സീലഗ്ഗഹണേന** സസമ്ഭാരം സീലം ഗഹിതം, തഥാ **മഗ്ഗഗ്ഗഹണേന** സസമ്ഭാരോ മഗ്ഗോതി തദുഭയവസേന അനവസേസതോ പരിയത്തി അത്ഥം പരിയാദിയതി. **തേനാതി** സീലാദിദസ്സനേന. അത്ഥവസേന ഹി ഇധ ദേസനായ ആദികല്യാണാദിഭാവോ അധിപ്പേതോ. **കഥികസണ്ഠിതീതി** കഥികസ്സ സണ്ഠാനം കഥനവസേന സമവട്ഠാനം.

ന സോ സാത്ഥം ദേസേതി നിയ്യാനത്ഥവിരഹതോ തസ്സാ ദേസനായ. **ഏകബ്യഞ്ജനാദിയുത്താ വാതി** സിഥിലാദിഭേദേസു ബ്യഞ്ജനേസു ഏകപ്പകാരേമേവ, ദ്വിപകാരേമേവ വാ ബ്യഞ്ജനേന യുത്താ വാ ദമിളഭാസാ വിയ . വിവടകരണതായ ഓട്ഠേ അഫുസാപേത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബതോ **സബ്ബനിരോട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** കിരാതഭാസാ വിയ. സബ്ബസ്സേവ [സബ്ബത്ഥേവ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ഫ.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനായം ഫ)] വിസ്സജ്ജനീയയുത്തതായ **സബ്ബവിസ്സട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** സവരഭാസാ [യവനഭാസാ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ഫ.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനായം)] വിയ. സബ്ബസ്സേവ [സബ്ബത്ഥേവ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ഫ.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനായം)] സാനുസാരതായ **സബ്ബനിഗ്ഗഹിതബ്യഞ്ജനാ വാ**

പാരസികാദിമിലക്ഖുഭാസാ വിയ. സബ്ബാപേസാ ബ്യഞ്ജനേകദേസവസേന പവത്തിയാ അപരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനാതി കത്വാ **“അബ്യഞ്ജനാ”**തി വുത്താ.

ഠാനകരണാനി സിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം പഞ്ചസു വഗ്ഗേസു പഠമതതിയന്തി ഏവമാദി **സിഥിലം.** താനി അസിഥിലാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം അക്ഖരം വഗ്ഗേസു ദുതിയചതുത്ഥന്തി ഏവമാദി **ധനിതം.** ദ്വിമത്തകാലം **ദീഘം.** ഏകമത്തകാലം **രസ്സം** തദേവ **ലഹുകം.** ലഹുകമേവ സംയോഗപരം, ദീഘഞ്ച **ഗരുകം.** ഠാനകരണാനി നിഗ്ഗഹേത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **നിഗ്ഗഹിതം.** പരേന സമ്ബന്ധം കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **സമ്ബന്ധം.** തഥാ നസമ്ബന്ധം **വവത്ഥിതം.** ഠാനകരണാനി നിസ്സട്ഠാനി കത്വാ ഉച്ചാരേതബ്ബം **വിമുത്തം. ദസധാ**തി ഏവം സിഥിലാദിവസേന ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ അക്ഖരുപ്പാദകചിത്തസ്സ സബ്ബാകാരേന **പഭേദോ.** സബ്ബാനി ഹി അക്ഖരാനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനി യഥാധിപ്പേതത്ഥം ബ്യഞ്ജനതോ ബ്യഞ്ജനാനി ചാതി.

അമക്ഖേത്വാതി അമിലേച്ഛേത്വാ, അവിനാസേത്വാ, അഹാപേത്വാതി വാ അത്ഥോ. ഭഗവാ യമത്ഥം ഞാപേതും ഏകം ഗാഥം, ഏകം വാക്യം വാ ദേസേതി, തമത്ഥം തായ ദേസനായ പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനായ ഏവ ദേസേതീതി ആഹ **“പരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനമേവ കത്വാ ധമ്മം ദേസേതീ”**തി. ഇധ **കേവല**സദ്ദോ അനവസേസവാചകോ, ന അവോമിസ്സകാദിവാചകോതി ആഹ **“സകലാധിവചന”**ന്തി. **പരിപുണ്ണ**ന്തി സബ്ബസോ പുണ്ണം, തം പന കേനചി ഊനം, അധികം വാ ന ഹോതീതി **“അനൂനാധികവചന”**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ യദത്ഥം ദേസിതോ, തസ്സ സാധകത്താ അനൂനതാ വേദിതബ്ബാ, തബ്ബിധുരസ്സ പന അസാധകത്താ അനധികതാ. സകലന്തി സബ്ബഭാഗവന്തം. പരിപുണ്ണന്തി സബ്ബസോ പരിപുണ്ണമേവ, തേനാഹ **“ഏകദേസനാപി അപരിപുണ്ണാ നത്ഥീ”**തി. **അപരിസുദ്ധാ ദേസനാ ഹോതി** തണ്ഹായ സംകിലിട്ഠത്താ. ലോകാമിസം ചീവരാദയോ പച്ചയാ തത്ഥ അഗധിതചിത്തതായ **ലോകാമിസനിരപേക്ഖോ. ഹിതഫരണേനാ**തി ഹിതൂപസംഹാരേന. **മേത്താഭാവനായ** കരണഭൂതായ **മുദുഹദയോ. ഉല്ലുമ്പനസഭാവസണ്ഠിതേനാ**തി സകലസംകിലേസതോ, വട്ടദുക്ഖതോ ച ഉദ്ധരണാകാരാവട്ഠിതേന ചിത്തേന, കാരുണാധിപ്പായേനാതി അത്ഥോ.

“ഇതോ പട്ഠായ ദസ്സാമേവ, ഏവഞ്ച ദസ്സാമീ”തി സമാദാതബ്ബട്ഠേന **വതം.** പണ്ഡിതപഞ്ഞത്തതായ സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മം ബ്രഹ്മാനം വാ ചരിയന്തി **ബ്രഹ്മചരിയം** ദാനം. മച്ഛരിയലോഭാദിനിഗ്ഗണ്ഹനേന **സുചിണ്ണസ്സ. ഇദ്ധീ**തി ദേവിദ്ധി. **ജുതീ**തി പഭാ, ആനുഭാവോ വാ. **ബലവീരിയൂപപത്തീ**തി ഏവം മഹതാ ബലേന ച വീരിയേന ച സമന്നാഗമോ. **പുഞ്ഞ**ന്തി പുഞ്ഞഫലം. **വേയ്യാവച്ചം ബ്രഹ്മചരിയം** സേട്ഠാ ചരിയാതി കത്വാ. ഏസ നയോ സേസേപി.

തസ്മാതി യസ്മാ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സകലം സാസനം ഇധ “ബ്രഹ്മചരിയ”ന്തി അധിപ്പേതം തസ്മാ. “ബ്രഹ്മചരിയ”ന്തി ഇമിനാ സമാനാധികരണാനി സബ്ബപദാനി യോജേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“സോ ധമ്മം ദേസേതി...പേ... പകാസേതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ”**തി ആഹ.

ഏവംരൂപ്പ. **വുത്തപ്പകാരസമ്പദ**ന്തി യഥാവുത്തം ആദികല്യാണതാദിഗുണസമ്പദം, ദൂരസമുസ്സാരിതമാനസ്സേവ സാസനേ സമ്മാപടിപത്തി സമ്ഭവതി, ന മാനജാതികസ്സാതി ആഹ **“നിഹതമാനത്താ”**തി. **ഉസ്സന്നത്താ**തി ബഹുലഭാവതോ.

ഭോഗാരോഗ്യാദിവത്ഥുകാ മദാ സുപ്പഹേയ്യാ ഹോന്തി നിമിത്തസ്സ അനവത്ഥാനതോ, ന തഥാ കുലവിജ്ജാമദാ, തസ്മാ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണകുലാനം പബ്ബജിതാനമ്പി ജാതിവിജ്ജാ നിസ്സായ മാനജപ്പനം ദുപ്പജഹന്തി ആഹ **"യേഭുയ്യേന ഹി...പേ॰... മാനം കരോന്തീ"**തി. **വിജാതിതായാ**തി നിഹീനജാതിതായ. **പതിട്ഠാതും ന സക്കോന്തീ**തി സുവിസുദ്ധം കത്വാ സീലം രക്ഖിതും ന സക്കോന്തി. സീലവസേന ഹി സാസനേ പതിട്ഠാ, **പതിട്ഠാതു**ന്തി വാ സച്ചപടിവേധേന ലോകുത്തരായ പതിട്ഠായ പതിട്ഠാതും. സാ ഹി നിപ്പരിയായതോ സാസനേ പതിട്ഠാ നാമ, യേഭുയ്യേന ച ഉപനിസ്സയസമ്പന്നാ സുജാതാ ഏവ ഹോന്തി, ന ദുജ്ജാതാ.

പരിസുദ്ധന്തി രാഗാദീനം അച്ചന്തമേവ പഹാനദീപനതോ നിരുപക്കിലേസതായ സബ്ബസോ പരിസുദ്ധം. **സദ്ധം പടിലഭതീ**തി പോഥുജ്ജനികസദ്ധാവസേന സദ്ദഹതി. വിഞ്ഞൂജാതികാനഞ്ഹി ധമ്മസമ്പത്തിഗ്ഗഹണപുബ്ബികാ സദ്ധാ സിദ്ധി ധമ്മപ്പമാണധമ്മപ്പസന്നഭാവതോ. "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ, യോ ഏവം സ്വാക്ഖാതധമ്മോ"തി സദ്ധം പടിലഭതി. **ജായമ്പതികാ**തി ഘരണീപതികാ. കാമം "ജായമ്പതികാ"തി വുത്തേ ഘരസാമികഘരസാമിനീവസേന ദ്വിന്നംയേവ ഗഹണം വിഞ്ഞായതി. യസ്സ പന പുരിസസ്സ അനേകാ പജാപതിയോ, തത്ഥ കിം വത്തബ്ബം, ഏകായാപി സംവാസോ സമ്ബാധോതി ദസ്സനത്ഥം **"ദ്വേ"**തി വുത്തം. രാഗാദിനാ സകിഞ്ചനട്ഠേന, ഖേത്തവത്ഥു ആദിനാ സപലിബോധട്ഠേന രാഗരജാദീനം ആഗമനപഥതാപി ഉട്ഠാനട്ഠാനതാ ഏവാതി ദ്വേപി വണ്ണനാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. **അലഗ്ഗനട്ഠേനാ**തി അസ്സജ്ജനട്ഠേന അപ്പടിബദ്ധഭാവേന. ഏവം അകുസലകുസലപ്പവത്തീനം ഠാനഭാവേന ഘരാവാസപബ്ബജ്ജാനം സമ്ബാധബ്ഭോകാസതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കുസലപ്പവത്തിയാ ഏവ അട്ഠാനട്ഠാനഭാവേന തേസം തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം.

സങ്ഖേപകഥാതി വിസും വിസും പദുദ്ധാരം അകത്വാ സമാസതോ അത്ഥവണ്ണനാ. **ഏകമ്പി ദിവസ**ന്തി ഏകദിവസമത്തമ്പി. **അഖണ്ഡം കത്വാ**തി ദുക്കടമത്തസ്സപി അനാപജ്ജനേന അഖണ്ഡിതം കത്വാ. **കിലേസമലേന അമലീന**ന്തി തണ്ഹാസംകിലേസാദിനാ അസംകിലിട്ഠം കത്വാ. പരിയോദാതട്ഠേന നിമ്മലഭാവേന സങ്ഖം വിയ ലിഖിതം ധോതന്തി **സങ്ഖലിഖിത**ന്തി ആഹ **"ധോതസങ്ഖസപ്പടിഭാഗ"**ന്തി. "അജ്ഝാവസതാ"തി പദപ്പയോഗേന "അഗാര"ന്തി ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"അഗാരമജ്ഝേ"**തി. കസായേന രത്താനി വത്ഥാനി **കാസായാനീ**തി ആഹ **"കസായരസപീതതായാ"**തി. **പരിദഹിത്വാ**തി നിവാസേത്വാ ചേവ പാരുപിത്വാ ച. അഗാരവാസോ അഗാരം ഉത്തരപദലോപേന, തസ്സ വഡ്ഢിആവഹം **അഗാരസ്സ ഹിതം.**

൧൯൨. ഭോഗക്ഖന്ധോതി ഭോഗസമുദായോ. **ആബന്ധനട്ഠേനാ**തി "പുത്തോ നത്താ"തിആദിനാ പേമവസേന സപരിച്ഛേദം ബന്ധനട്ഠേന. "അമ്ഹാകമേതേ"തി ഞായന്തീതി **ഞാതീ.** പിതാമഹപിതുപുത്താദിവസേന പരിവത്തനട്ഠേന **പരിവട്ടോ.**

൧൯൩. പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോതി പാതിമോക്ഖസംവരേന പിഹിതകായവചീദ്വാരോ, തഥാഭൂതോ ച യസ്മാ തേന സംവരേന ഉപേതോ നാമ ഹോതി , തസ്മാ വുത്തം **"പാതിമോക്ഖസംവരേന സമന്നാഗതോ"**തി. **"ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ"**തിആദി തസ്സേവ പാതിമോക്ഖസംവരസമന്നാഗമസ്സ

പച്ചയദസ്സനം. **അപ്പമത്തകേസൂ**തി അസഞ്ചിച്ച ആപന്നഅനുഖുദ്ദകേസു ചേവ സഹസാ ഉപ്പന്നഅകുസലചിത്തുപ്പാദേസു ച. **ഭയദസ്സാവീ**തി ഭയദസ്സനസീലോ. **സമ്മാ ആദിയിത്വാ**തി സക്കച്ചം യാവജീവം അവീതിക്കമവസേന ആദിയിത്വാ. **തം തം സിക്ഖാപദന്തി** തം തം സിക്ഖാകോട്ഠാസം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ''പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ''തി പാഠേ. **സങ്ഖേപോ**തി സങ്ഖേപവണ്ണനാ. **വിത്ഥാരോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪) **വുത്തോ,** തസ്മാ സോ തത്ഥ, തംസംവണ്ണനായ (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൪) ച വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

ആചാരഗോചരഗ്ഗഹണേനേവാതി ''ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ''തി വചനേനേവ. തേനാഹ **''കുസലേ കായകമ്മവചീകമ്മേ ഗഹിതേപീ''**തി. അധികവചനം അഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീതി കത്വാ **തസ്സ ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലസ്സ ഉപ്പത്തിദ്വാരദസ്സനത്ഥം…പേ॰… കുസലേനാതി വുത്തം,** സബ്ബസോ അനേസനപ്പഹാനേന അനവജ്ജേനാതി അത്ഥോ. യസ്മാ ''കതമേ ച ഥപതി കുസലാ സീലാ കുസലം കായകമ്മം കുസലം വചീകമ്മ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൪) സീലസ്സ കുസലകായവചീഭാവം ദസ്സേത്വാ ''ആജീവപരിസുദ്ധമ്പി ഖോ അഹം ഥപതി സീലസ്മിം വദാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൪) ഏവം പവത്തായ മുണ്ഡികസുത്തദേസനായ ''കായകമ്മവചീകമ്മേന സമന്നാഗതോ കുസലേന, പരിസുദ്ധാജീവോ''തി അയം ദേസനാ ഏകസങ്ഗഹാ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''മുണ്ഡികസുത്തവസേന വാ ഏവം വുത്ത''**ന്തി. **സീലസ്മിം വദാമീ**തി ''സീല''ന്തി വദാമി, ''സീലസ്മിം അന്തോഗധം പരിയാപന്ന''ന്തി വദാമീതി വാ അത്ഥോ. **പരിയാദാനത്ഥ**ന്തി പരിഗ്ഗഹത്ഥം.

തിവിധേന സീലേനാതി ചൂളസീലം മജ്ഝിമസീലം മഹാസീലന്തി ഏവം തിവിധേന സീലേന. **മനച്ഛട്ഠേസു ഇന്ദ്രിയേസു,** ന കായപഞ്ചമേസു. യഥാലാഭയഥാബലയഥാസാരുപ്പപ്പകാരവസേന **തിവിധേന സന്തോസേന.**

ചൂളമജ്ഝിമമഹാസീലവണ്ണനാ

൧൯൪-൨൧൧. ''സീലസ്മി''ന്തി ഇദം നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മന്തി ആഹ **''ഏകം സീലം ഹോതീതി അത്ഥോ''**തി. **അയമേവ അത്ഥോ**തി പച്ചത്തവചനത്ഥോ ഏവ. **ബ്രഹ്മജാലേ**തി ബ്രഹ്മജാലവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭).

൨൧൨. അത്താനുവാദപരാനുവാദദണ്ഡഭയാദീനി **അസംവരമൂലകാനി. സീലസ്സാസംവരതോ**തി സീലസ്സ അസംവരണതോ, സീലസംവരാഭാവതോതി അത്ഥോ. **ഭവേയ്യാ**തി ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **യഥാവിധാനവിഹിതേനാ**തി യഥാവിധാനസമ്പാദിതേന. അവിപ്പടിസാരാദിനിമിത്തം ഉപ്പന്നചേതസികസുഖസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി ഫുട്ഠസരീരസ്സ ഉളാരം കായികം സുഖം ഭവതീതി ആഹ **''അവിപ്പടിസാര…പേ॰… പടിസംവേദേതീ''**തി.

ഇന്ദ്രിയസംവരകഥാവണ്ണനാ

൨൧൩. വിസേസോ കമ്മത്ഥാപേക്ഖതായ സാമഞ്ഞസ്സ ന തേഹി പരിചത്തോതി ആഹ **''ചക്ഖു-സദ്ദോ കത്ഥചി ബുദ്ധചക്ഖുമ്ഹി വത്തതീ''**തി. വിജ്ജമാനമേവ ഹി അഭിധേയ്യേ വിസേസത്ഥം വിസേസന്തരനിവത്തനവസേന വിസേസസദ്ദോ വിഭാവേതി, ന അവിജ്ജമാനം. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം ബുദ്ധാനംയേവ ചക്ഖുദസ്സനന്തി

ബുദ്ധചക്ഖു, ആസയാനുസയഞാണം, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണഞ്ച. സമന്തതോ സബ്ബസോ ദസ്സനട്ഠേന **സമന്തചക്ഖു,** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. **അരിയമഗ്ഗത്തയപഞ്ഞാ**തി ഹേട്ഠിമേ അരിയമഗ്ഗത്തയേ പഞ്ഞാ. **ഇധാ**തി "ചക്ഖുനാ രൂപ"ന്തി ഇമസ്മിം പാഠേ. **അയം** ചക്ഖു-സദ്ദോ **പസാദ...പേ॰... വത്തതി** നിസ്സയവോഹാരേ നിസ്സിതസ്സ വത്തബ്ബതോ യഥാ. "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തി. **അസമ്മിസ്സ**ന്തി കിലേസദുക്ഖേന അവോമിസ്സം. തേനാഹ **"പരിസുദ്ധ"**ന്തി . സതി ഹി സുവിസുദ്ധേ ഇന്ദ്രിയസംവരേ, പധാനഭൂതപാപധമ്മവിഗമേന അധിചിത്താനുയോഗോ ഹത്ഥഗതോ ഏവം ഹോതീതി ആഹ **"അധിചിത്തസുഖം പടിസംവേദേതീ"**തി.

സതിസമ്പജഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൨൧൪. സമന്തതോ, പകട്ഠം വാ സവിസേസം ജാനാതീതി സമ്പജാനോ, സമ്പജാനസ്സ ഭാവോ സമ്പജഞ്ഞം, തഥാപവത്തഞാണം. തസ്സ വിഭജനം സമ്പജഞ്ഞഭാജനീയം, തസ്മിം **സമ്പജഞ്ഞഭാജനീയമ്ഹി.** അഭിക്കമനം **അഭിക്കന്ത**ന്തി ആഹ **"അഭിക്കന്തം വുച്ചതി ഗമന"**ന്തി. തഥാ പടിക്കമനം **പടിക്കന്ത**ന്തി ആഹ **"പടിക്കന്തം നിവത്തന"**ന്തി. **നിവത്തന**ന്തി ച നിവത്തിമത്തം. നിവത്തിത്വാ പന ഗമനം ഗമനമേവ. **അഭിഹരന്തോ**തി ഗമനവസേന കായം ഉപനേന്തോ. ഠാനനിസജ്ജാസയനേസു യോ ഗമനവിധുരോ കായസ്സ പുരതോ അഭിഹാരോ, സോ **അഭിക്കമോ,** പച്ഛതോ അപഹരണം **പടിക്കമോ**തി ദസ്സേന്തോ **"ഠാനേപീ"**തിആദിമാഹ. **ആസനസ്സാ**തി പീഠകാദിആസനസ്സ. **പുരിമഅങ്ഗാഭിമുഖോ**തി അടനികാദിപുരിമാവയവാഭിമുഖോ. **സംസരന്തോ**തി സംസപ്പന്തോ. **പച്ഛാസംസരന്തോ**തി പടിആസപ്പന്തോ. **"ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ നിപന്നസ്സേവ അഭിമുഖസംസപ്പനപടിആസപ്പനാനി നിദസ്സേതി.

സമ്മാ പജാനനം സമ്പജാനം, തേന അത്തനാ കാതബ്ബകിച്ചസ്സ കരണസീലോ **സമ്പജാനകാരീ**തി ആഹ **"സമ്പജഞ്ഞേന സബ്ബകിച്ചകാരീ"**തി. സമ്പജാനസദ്ദസ്സ സമ്പജഞ്ഞപരിയായതാ പുബ്ബേ വുത്താ ഏവ. **സമ്പജഞ്ഞം കരോതേവാ**തി അഭിക്കന്താദീസു അസമ്മോഹം ഉപ്പാദേതി ഏവ. സമ്പജഞ്ഞസ്സ വാ കാരോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സമ്പജാനകാരീ.** ധമ്മതോ വഡ്ഢിസങ്ഖാതേന സഹ അത്ഥേന വത്തതീതി സാത്ഥകം, അഭിക്കന്താദി. സാത്ഥകസ്സ സമ്പജാനനം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം.** സപ്പായസ്സ അത്തനോ ഹിതസ്സ സമ്പജാനനം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം.** അഭിക്കമാദീസു ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ, അഞ്ഞത്ഥാപി ച പവത്തേസു അവിജഹിതേ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരേ സമ്പജഞ്ഞം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം.** അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനമേവ സമ്പജഞ്ഞം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം. പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി തുലേത്വാ തീരേത്വാ പടിസങ്ഖായാതി, അത്ഥോ. സങ്ഘദസ്സനേനേവ ഉപോസഥപവാരണാദിഅത്ഥം ഗമനം സങ്ഗഹിതം. **അസുഭദസ്സനാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കസിണപരികമ്മാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ . സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ചേതിയം വാ ബോധിം വാ ദിസ്വാപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അരഹത്തം പാപുണാതീ**തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ ഏസോ. സമഥവിപസ്സനുപ്പാദനമ്പി ഹി ഭിക്ഖുനോ വഡ്ഢിയേവ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ.

തസ്മിം പനാതി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞവസേന പരിഗ്ഗഹിതഅത്ഥേ. "അത്ഥോതി ധമ്മതോ വഡ്ഢീ"തി യം സാത്ഥകന്തി അധിപ്പേതം, തം സപ്പായം ഏവാതി സിയാ കസ്സചി ആസങ്കാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ചേതിയദസ്സനം താവാ"**തിആദി

ആരദ്ധം. **ചിത്തകമ്മരൂപകാനി വിയാ**തി ചിത്തകമ്മകതാ പടിമായോ വിയ, യന്തപയോഗേന വാ വിചിത്തകമ്മാ പടിമായോ വിയ. **അസമപേക്ഖനം** ഗേഹസ്സിത അഞ്ഞാണുപേക്ഖാവസേന ആരമ്മണസ്സ അയോനിസോ ഗഹണം. യം സന്ധായ വുത്തം. ''ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖാ ബാലസ്സ മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സാ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮). ഹത്ഥിആദിസമ്മദ്ദേന **ജീവിതന്തരായോ.** വിസഭാഗരൂപദസ്സനാദിനാ **ബ്രഹ്മചരിയന്തരായോ.**

പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖൂനം അനുവത്തനകഥാ ആചിണ്ണാ, അനനുവത്തനകഥാ പന തസ്സാ ദുതിയാ നാമ ഹോതീതി ആഹ **''ദ്വേ കഥാ നാമ ന കഥിതപുബ്ബാ''**തി. **ഏവന്തി** ''സചേ പനാ''തിആദികം സബ്ബമ്പി വുത്താകാരം പച്ചാമസതി, ന ''പുരിസസ്സ മാതുഗാമാസുഭ''ന്തിആദികം വുച്ചമാനം.

യോഗകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ ഭാവനായ ആരമ്മണം ''കമ്മട്ഠാന''ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **''കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതം ഗോചര''**ന്തി. **ഉഗ്ഗഹേത്വാ**തി യഥാ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ഉഗ്ഗഹകോസല്ലസ്സ സമ്പാദനവസേന ഉഗ്ഗഹേത്വാ .

ഹരതീതി കമ്മട്ഠാനം പവത്തേതി, യാവ പിണ്ഡപാതപടിക്കമാ അനുയുഞ്ജതീതി അത്ഥോ. **ന പച്ചാഹരതീ**തി ആഹാരൂപയോഗതോ യാവ ദിവാട്ഠാനുപസങ്കമനാ കമ്മട്ഠാനം ന പടിനേതി. **സരീരപരികമ്മന്തി** മുഖധോവനാദിസരീരപടിജഗ്ഗനം. **ദ്വേ തയോ പല്ലങ്കേ**തി ദ്വേ തയോ നിസജ്ജാവാരേ ദ്വേ തീണി ഉണ്ഹാസനാനി. തേനാഹ **''ഉസുമം ഗാഹാപേന്തോ''**തി. **കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ**തി കമ്മട്ഠാനമുഖേനേവ കമ്മട്ഠാനം അവിജഹന്തോ ഏവ, തേന ''പത്തോപി അചേതനോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൧൪) വക്ഖമാനം കമ്മട്ഠാനം, യഥാപരിഹരിയമാനം വാ അവിജഹിത്വാതി ദസ്സേതി. **തഥേവാ**തി തിക്ഖത്തുമേവ. പരിഭോഗചേതിയതോ സാരീരികചേതിയം ഗരുതരന്തി കത്വാ **''ചേതിയം വന്ദിത്വാ''**തി പുബ്ബകാലകിരിയായ വസേന വുത്തം. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം ''ചേതിയം ബാധയമാനാ ബോധിസാഖാ ഹരിതബ്ബാ''തി വുത്താ. ബുദ്ധഗുണാനുസ്സരണവസേനേവ ബോധിയം പണിപാതകരണന്തി ആഹ **''ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ വിയ നിപച്ചകാരം ദസ്സേത്വാ''**തി. **ഗാമസമീപേ**തി ഗാമസ്സ ഉപചാരട്ഠാനേ. **ജനസങ്ഗഹത്ഥന്തി** ''മയി അകഥേന്തേ ഏതേസം കോ കഥേസ്സതീ''തി ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന ജനസങ്ഗഹത്ഥം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ''ധമ്മകഥാ നാമ കഥേതബ്ബാ ഏവാ''തി അട്ഠകഥാചരിയാ വദന്തി, യസ്മാ ച ധമ്മകഥാ കമ്മട്ഠാനവിനിമുത്താ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ. **കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ**തി അത്തനാ പരിഹരിയമാനം കമ്മട്ഠാനം അവിജഹന്തോ തദനുഗുണംയേവ ധമ്മകഥം കഥേത്വാ. **അനുമോദനം വത്വാ**തി ഏത്ഥാപി ''കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ''തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

സമ്പത്തപരിച്ഛേദേനേവാതി ''പരിചിതോ അപരിചിതോ''തിആദി വിഭാഗം അകത്വാ സമ്പത്തകോടിയാ ഏവ, സമാഗമമത്തേനേവാതി അത്ഥോ. **ഭയേ**തി പരചക്കാദിഭയേ.

''കമ്മജതേജോ''തി ഗഹണിം സന്ധായാഹ. **കമ്മട്ഠാനം വീഥിം നാരോഹതി** ഖുദാപരിസ്സമേന കിലന്തകായത്താ സമാധാനാഭാവതോ. **അവസേസട്ഠാനേ**തി യാഗുയാ അഗ്ഗഹിതട്ഠാനേ. **പോങ്ഖാനുപോങ്ഖന്തി** കമ്മട്ഠാനുപട്ഠാനസ്സ

അവിച്ഛേദദസ്സനമേതം, യഥാ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം പവത്തായ സരപടിപാതിയാ അനവിച്ഛേദോ, ഏവമേതസ്സപീതി.

നിക്ഖിത്തധുരോ ഭാവനാനുയോഗേ. വത്തപടിപത്തിയാ അപൂരണേന **സബ്ബവത്താനി ഭിന്ദിത്വാ.** "കാമേസു അവീതരാഗോ ഹോതി, കായേ അവീതരാഗോ, രൂപേ അവീതരാഗോ, യാവദത്ഥം ഉദരാവദേഹകം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖം പസ്സസുഖം മിദ്ധസുഖം അനുയുത്തോ വിഹരതി, അഞ്ഞതരം ദേവനികായം പണിധായ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൮൬) ഏവം വുത്ത**പഞ്ചവിധചേതോഖിലവിനിബന്ധചിത്തോ. ചരിത്വാ**തി പവത്തിത്വാ.

ഗതപച്ചാഗതികവത്തവസേനാതി ഭാവനാസഹിതംയേവ ഭിക്ഖായ ഗതപച്ചാഗതം ഗമനപച്ചാഗമനം ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഗതപച്ചാഗതികം, തദേവ വത്തം, തസ്സ വസേന. **അത്തകാമാ**തി അത്തനോ ഹിതസുഖം ഇച്ഛന്താ, ധമ്മച്ഛന്ദവന്തോതി അത്ഥോ. ധമ്മോ ഹി ഹിതം തന്നിമിത്തകഞ്ച സുഖന്തി. അഥ വാ വിഞ്ഞൂനം നിബ്ബിസേസത്താ, അത്തഭാവപരിയാപന്നത്താ ച അത്താ നാമ ധമ്മോ, തം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അത്തകാമാ.**

ഉസഭം നാമ വീസതി യട്ഠിയോ. **തായ സഞ്ഞായാ**തി തായ പാസാണസഞ്ഞായ, ഏത്തകം ഠാനം ആഗതാതി ജാനന്താതി അധിപ്പായോ. **സോയേവ നയോ**തി "അയം ഭിക്ഖൂ"തിആദികോ യോ ഠാനേ വുത്തോ, സോ ഏവ നിസജ്ജായപി നയോ. പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്താനം ഛിന്നഭത്തഭാവഭയേനപി യോനിസോമനസികാരം പരിബ്രൂഹേതി. **മദ്ദന്താ**തി ധഞ്ഞകരണട്ഠാനേ സാലിസീസാനി മദ്ദന്താ.

മഹാപധാനം പൂജേസ്സാമീതി അമ്ഹാകം അത്ഥായ ലോകനാഥേന ഛവസ്സാനി കതം ദുക്കരചരിയമേവാഹം യഥാസത്തി പൂജേസ്സാമീതി. പടിപത്തിപൂജാ ഹി സത്ഥുപൂജാ, ന ആമിസപൂജാതി. **"ഠാനചങ്കമമേവാ"**തി അധിട്ഠാതബ്ബഇരിയാപഥവസേന വുത്തം, ന ഭോജനാദികാലേസു അവസ്സം കത്തബ്ബനിസജ്ജായ പടിക്ഖേപവസേന.

വീഥിം ഓതരിത്വാ ഇതോ ചിതോ ച അനോലോകേത്വാ പഠമമേവ വീഥിയോ സല്ലക്ഖേതബ്ബാതി ആഹ **"വീഥിയോ സല്ലക്ഖേത്വാ"**തി. യം സന്ധായ വുച്ചതി "പാസാദികേന അഭിക്കന്തേനാ"തി, തം ദസ്സേതും "തത്ഥ ചാ"തിആദി വുത്തം. **"ആഹാരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞം ഉപട്ഠപേത്വാ"**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആഗമിസ്സതി. **അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗത**ന്തി "യാവദേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩; അ॰ നി॰ ൬.൫൮; മഹാനി॰ ൨൦൬) വുത്തേഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതം കത്വാ. **"നേവ ദവായാ"**തിആദി പടിക്ഖേപദസ്സനം.

പച്ചേകബോധിം സച്ഛികരോതി, യദി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ ഇതോ പരേസുപി. തത്ഥ പച്ചേകബോധിയാ ഉപനിസ്സയസമ്പദാ കപ്പാനം ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി, സതസഹസ്സഞ്ച തജ്ജാപുഞ്ഞഞാണസമ്ഭരണം. സാവകബോധിയാ അഗ്ഗസാവകാനം അസങ്ഖ്യേയ്യം, കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, മഹാസാവകാനം (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൨൬൬) സതസഹസ്സമേവ തജ്ജാപുഞ്ഞഞാണസമ്ഭരണം. ഇതരേസം

അതീതാസു ജാതീസു വിവട്ടസന്നിസ്സയവസേന നിബ്ബത്തിതം നിബ്ബേധഭാഗിയം കുസലം. **ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ**തി ബാഹിയവിസയേ സഞ്ജാതസംവഡ്ഢതായ ബാഹിയോ, ദാരുചീരപരിഹരണേന ദാരുചീരിയോതി ച സമഞ്ഞാതോ. സോ ഹി ആയസ്മാ ''തസ്മാതിഹ തേ, ബാഹിയ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം 'ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ, മുതേ, വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തം ഭവിസ്സതീ'തി, ഏവഞ്ഹി തേ ബാഹിയ സിക്ഖിതബ്ബം. യതോ ഖോ തേ ബാഹിയ ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ, മുതേ, വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തം ഭവിസ്സതി, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന. യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ. യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, നേവിധ ന ഹുരം ന ഉഭയമന്തരേന. ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ''തി (ഉദാ॰ ൧൦) ഏത്തകായ ദേസനായ അരഹത്തം സച്ഛാകാസി. ഏവം സാരിപുത്തത്ഥേരാദീനം മഹാപഞ്ഞതാദിദീപനാനി സുത്തപദാനി വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബാനി.

തന്തി അസമ്മുയ്ഹനം **ഏവന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനമാകാരേനേവ വേദിതബ്ബം. **''അത്താ അഭിക്കമതീ''**തി ഇമിനാ അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സ ദിട്ഠിഗാഹവസേന അഭിക്കമേ സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സേതി, **''അഹം അഭിക്കമാമീ''**തി പന ഇമിനാ മാനഗാഹവസേന. തദുഭയം പന തണ്ഹായ വിനാ ന ഹോതീതി തണ്ഹാഗാഹവസേനപി സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സിതമേവ ഹോതി. ''തഥാ അസമ്മുയ്ഹന്തോ''തി വത്വാ തം അസമ്മുയ്ഹനം യേന ഘനവിനിബ്ഭോഗേന ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **''അഭിക്കമാമീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ വായോധാതുയാ അനുഗതാ തേജോധാതു ഉദ്ധരണസ്സ പച്ചയോ. ഉദ്ധരണഗതികാ ഹി തേജോധാതൂതി. ഉദ്ധരണേ വായോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **''ഏകേകപാദുദ്ധരണേ...പേ॰... ബലവതിയോ**തി ആഹ. യസ്മാ പന തേജോധാതുയാ അനുഗതാ വായോധാതു അതിഹരണവീതിഹരണാനം പച്ചയോ. തിരിയഗതികായ ഹി വായോധാതുയാ അതിഹരണവീതിഹരണേസു സാതിസയോ ബ്യാപാരോതി. തേജോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **''തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസൂ''**തി ആഹ. സതിപി അനുഗമകഅനുഗന്തബ്ബതാവിസേസേ തേജോധാതുവായോധാതുഭാവമത്തം സന്ധായ **തഥാ**-സദ്ദഗ്ഗഹണം,. തത്ഥ അക്കന്തട്ഠാനതോ പാദസ്സ ഉക്ഖിപനം **ഉദ്ധരണം.** ഠിതട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ പുരതോ ഹരണം **അതിഹരണം,** ഖാണുആദിപരിഹരണത്ഥം, പതിട്ഠിതപാദഘട്ടനപരിഹരണത്ഥം വാ പസ്സേന ഹരണം **വീതിഹരണം.** യാവ പതിട്ഠിതപാദോ, താവ ആഹരണം **അതിഹരണം,** തതോ പരം ഹരണം **വീതിഹരണന്തി** അയം വാ ഏതേസം വിസേസോ.

യസ്മാ പഥവീധാതുയാ അനുഗതാ ആപോധാതു വോസ്സജ്ജനസ്സ പച്ചയോ. ഗരുതരസഭാവാ ഹി ആപോധാതൂതി. വോസ്സജ്ജനേ പഥവീധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ താസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''വോസ്സജ്ജനേ...പേ॰... ബലവതിയോ''**തി. യസ്മാ പന ആപോധാതുയാ അനുഗതാ പഥവീധാതു സന്നിക്ഖേപനസ്സ പച്ചയോ, പതിട്ഠാഭാവേ വിയ പതിട്ഠാപനേപി തസ്സാ സാതിസയകിച്ചത്താ ആപോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തഥാ

ഘട്ടനകിരിയായ പഥവീധാതുയാ വസേന സന്നിരുജ്ഝനസ്സ സിജ്ഝനതോ തത്ഥാപി പഥവീധാതുയാ ആപോധാതുഅനുഗതഭാവോ, തസ്മാ വുത്തം **"തഥാ സന്നിക്ഖേപനസന്നിരുജ്ഝനേസൂ"**തി.

തത്ഥാതി തസ്മിം അഭിക്കമനേ, തേസു വാ വുത്തേസു ഉദ്ദരണാദീസു കോട്ഠാസേസു. **ഉദ്ധരണേ**തി ഉദ്ധരണക്ഖണേ. **രൂപാരൂപധമ്മാ**തി ഉദ്ധരണാകാരേന പവത്താ രൂപധമ്മാ, തംസമുട്ഠാപകാ അരൂപധമ്മാ ച. **അതിഹരണം ന പാപുണന്തി** ഖണമത്താവട്ഠാനതോ. **തത്ഥ തത്ഥേവാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പന്നാ, തത്ഥ തത്ഥേവ. ന ഹി ധമ്മാനം ദേസന്തരസങ്കമനം അത്ഥി. **"പബ്ബം പബ്ബ"**തിആദി ഉദ്ധരണാദികോട്ഠാസേ സന്ധായ സഭാഗസന്തതിവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അതിഇത്തരോ ഹി രൂപധമ്മാനമ്പി പവത്തിക്ഖണോ, ഗമനസ്സാദീനം, ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി പാദേ ച ബന്ധഖുരധാരാ സമാഗമതോപി സീഘതരോ. യഥാ തിലാനം ഭജ്ജിയമാനാനം പടപടായനേന ഭേദോ ലക്ഖീയതി, ഏവം സങ്ഖതധമ്മാനം ഉപ്പാദേനാതി ദസ്സനത്ഥം **"പടപടായന്താ"**തി വുത്തം. ഉപ്പന്നാ ഹി ഏകന്തതോ ഭിജ്ജന്തീതി. **"സദ്ധിം രൂപേനാ"**തി ഇദം തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ നിരോധേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝനകരൂപധമ്മാനം വസേന വുത്തം, യം തതോ സത്തരസമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം. അഞ്ഞഥാ യദി രൂപാരൂപധമ്മാ സമാനക്ഖണാ സിയും, "രൂപം ഗരുപരിണാമം ദന്ധനിരോധ"ന്തിആദിവചനേഹി വിരോധോ സിയാ, തഥാ "നാഹം ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യഥയിദം ചിത്ത"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൮) ഏവം ആദിപാളിയാ. ചിത്തചേതസികാ ഹി സാരമ്മണസഭാവാ യഥാബലം അത്തനോ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതമത്ഥം വിഭാവേന്തോ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി തേസം തംസഭാവനിപ്ഫത്തിഅനന്തരം നിരോധോ. രൂപധമ്മാ പന അനാരമ്മണാ പകാസേതബ്ബാ, ഏവം തേസം പകാസേതബ്ബഭാവനിപ്ഫത്തി സോളസഹി ചിത്തേഹി ഹോതീതി തങ്ഖണായുകതാ തേസം ഇച്ഛിതാ, ലഹുവിഞ്ഞാണവിസയസങ്ഗതിമത്തപ്പച്ചയതായ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, വിസയസങ്ഗതിമത്തതായ ച വിഞ്ഞാണസ്സ ലഹുപരിവത്തിതാ, ദന്ധമഹാഭൂതപ്പച്ചയതായ രൂപധമ്മാനം ദന്ധപരിവത്തിതാ. നാനാധാതുയാ യഥാഭൂതഞാണം ഖോ പന തഥാഗതസ്സേവ, തേന ച പുരേജാതപച്ചയോ രൂപധമ്മോവ വുത്തോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ച തഥേവാതി രൂപാരൂപധമ്മാനം സമാനക്ഖണതാ ന യുജ്ജതേവ. തസ്മാ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം, അഞ്ഞം ചിത്തം നിരുജ്ഝതീതി യം പുരിമുപ്പന്നം ചിത്തം, തം അഞ്ഞം, തം പന നിരുജ്ഝന്തം അപരസ്സ അനന്തരാദിപച്ചയഭാവേനേവ നിരുജ്ഝതീതി തഥാലദ്ധപച്ചയം അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം. യദി ഏവം തേസം അന്തരോ ലബ്ഭേയ്യാതി? നോതി ആഹ **"അവീചി മനുപ്പബന്ധോ"**തി, യഥാ വീചി അന്തരോ ന ലബ്ഭതി, "തദേവേത"ന്തി അവിസേസവിദൂ മഞ്ഞന്തി, ഏവം അനു അനു പബന്ധോ ചിത്തസന്താനോ രൂപസന്താനോ ച **നദീസോതോവ** നദിയം ഉദകപ്പവാഹോ വിയ **വത്തതി.**

അഭിമുഖം ലോകിതം ആലോകിതന്തി ആഹ **"പുരതോ പേക്ഖന"**ന്തി. യസ്മാ യംദിസാഭിമുഖോ ഗച്ഛതി, തിട്ഠതി, നിസീദതി വാ തദഭിമുഖം പേക്ഖനം ആലോകിതം, തസ്മാ തദനുഗതവിദിസാലോകനം വിലോകിതന്തി

ആഹ **“വിലോകിതം നാമ അനുദിസാപേക്ഖന”**ന്തി.
സമ്മജ്ജനപരിഭണ്ഡാദികരണേ ഓലോകിതസ്സ, ഉല്ലോകഹരണാദീസു ഉല്ലോകിതസ്സ, പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തപരിസ്സയസ്സ പരിവജ്ജനാദീസു അപലോകിതസ്സ സിയാ സമ്ഭവോതി ആഹ **“ഇമിനാ വാ മുഖേന സബ്ബാനിപി താനി ഗഹിതാനേവാ”**തി.

കായസക്ഖിന്തി കായേന സച്ഛികതവന്തം, പച്ചക്ഖകാരിനന്തി അത്ഥോ. സോ ഹി ആയസ്മാ വിപസ്സനാകാലേ “യമേവാഹം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതം നിസ്സായ സാസനേ അനഭിരതിആദിവിപ്പകാരം പത്തോ, തമേവ സുട്ഠു നിഗ്ഗഹേസ്സാമീ”തി ഉസ്സാഹജാതോ ബലവഹിരോത്തപ്പോ, തത്ഥ ച കതാധികാരത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരേ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തോ, തേനേവ നം സത്ഥാ “ഏതദഗ്ഗം ഭിക്ഖവേ മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരാനം, യദിദം നന്ദോ”തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി.

സാത്ഥകതാ ച സപ്പായതാ ച വേദിതബ്ബാ ആലോകിതവിലോകിതസ്സാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാ**തി കമ്മട്ഠാനാവിജഹനസ്സേവ ഗോചരസമ്പജഞ്ഞഭാവതോതി വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി. **അത്തനോ കമ്മട്ഠാനവസേനേവ ആലോകനവിലോകനം കാതബ്ബം,** ഖന്ധാദികമ്മട്ഠാനാ അഞ്ഞോ ഉപായോ ന ഗവേസിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. ആലോകിതാദിസമഞ്ഞാപി യസ്മാ ധമ്മമത്തസ്സേവ പവത്തിവിസേസോ, തസ്മാ തസ്സ യാഥാവതോ പജാനനം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞന്തി ദസ്സേതും **“അബ്ഭന്തരേ”**തിആദി വുത്തം. **ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരവസേനാ**തി കിരിയമയചിത്തസമുട്ഠാനായ വായോധാതുയാ ചലനാകാരപ്പവത്തിവസേന. **അധോ സീദതീ**തി അധോ ഗച്ഛതി. **ഉദ്ധം ലങ്ഘേതീ**തി ലങ്ഘം വിയ ഉപരി ഗച്ഛതി.

അങ്ഗകിച്ചം സാധയമാനന്തി പധാനഭൂതഅങ്ഗകിച്ചം നിപ്ഫാദേന്തം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **“പഠമജവനേപി…പേ॰… ന ഹോതീ”**തി ഇദം പഞ്ചദ്വാരവീഥിയം “ഇത്ഥീ പുരിസോ”തി രജ്ജനാദീനം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി ആവജ്ജന വോട്ഠബ്ബപനാനം അയോനിസോ ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനവസേന ഇട്ഠേ ഇത്ഥിരൂപാദിമ്ഹി ലോഭമത്തം, അനിട്ഠേ ച പടിഘമത്തം ഉപ്പജ്ജതി, മനോദ്വാരേ പന “ഇത്ഥീ പുരിസോ”തി രജ്ജനാദി ഹോതി. തസ്സ പഞ്ചദ്വാരജവനം മൂലം, യഥാവുത്തം വാ സബ്ബം ഭവങ്ഗാദി. ഏവം മനോദ്വാരജവനസ്സ മൂലവസേന മൂലപരിഞ്ഞാ വുത്താ. ആഗന്തുകതാവകാലികതാ പന പഞ്ചദ്വാരജവനസ്സേവ അപുബ്ബഭാവവസേന, ഇത്തരഭാവവസേന ച വുത്താ. **“ഹേട്ഠുപരിയവസേന ഭിജ്ജിത്വാ പതിതേസൂ”**തി ഹേട്ഠിമസ്സ ഉപരിമസ്സ ച അപരാപരം ഭങ്ഗപ്പത്തിമാഹ.

തന്തി ജവനം, തസ്സ അയുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **ആഗന്തുകോ** അബ്ഭാഗതോ.

ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നോ താവതകോ കാലോ ഏതേസന്തി **താവകാലികാനി.**

ഏതം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം. **സമവായേ**തി സാമഗ്ഗിയം . **തത്ഥാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന ആലോകനവിലോകനേ പഞ്ഞായമാനേ തബ്ബിനിമുത്തോ **കോ ഏകോ ആലോകേതി, കോ വിലോകേതി.**

“ഉപനിസ്സയപച്ചയോ”തി ഇദം സുത്തന്തനയേന പരിയായതോ വുത്തം. **സഹജാതപച്ചയോ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയാനമ്പി ലബ്ഭനതോ.

കാലേ സമഞ്ഛരിതും യുത്തകാലേ **സമഞ്ഛന്തസ്സ.** തഥാ **പസാരേന്തസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി. **മണിസപ്പോ** നാമ ഏകാ സപ്പജാതീതി വദന്തി. **ലളന**ന്തി കമ്പനം, ലീളാകരണം വാ.

ഉണ്ഹപകതികോ പരിളാഹബഹുലകായോ. സീലവിദൂസനേന അഹിതാവഹത്താ **മിച്ഛാജീവവസേന ഉപ്പന്നം അസപ്പായം. “ചീവരമ്പി അചേതന”**ന്തിആദിനാ ചീവരസ്സ വിയ കായോപി അചേതനോതി കായസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാവിഭാവനേന ‘‘അബ്ഭന്തരേ’’തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പരിദീപേന്തോ ഇതരീതരസന്തോസസ്സ കാരണം ദസ്സേതി, തേനാഹ **“തസ്മാ”**തിആദി.

ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹതോതി ആഹതചതുപഞ്ചഗണ്ഠികോ, ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹി വാ ആഹതോ തഥാ.

അട്ഠവിധോപി അത്ഥോതി അട്ഠവിധോപി പയോജനവിസേസോ മഹാസിവത്ഥേരവാദവസേന ‘‘ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ’’തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩, ൪൨൨; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൭; അ॰ നി॰ ൨.൨൪൬; ൮.൯; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൪; വിഭ॰ ൫൧൮; മഹാനി॰ ൨൦൬) നയേന വുത്തോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ **“നേവ ദവായാതിആദിനാ** (മ॰ നി॰ ൧.൨൩, ൪൨൨; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൭; അ॰ നി॰ ൮.൯; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൪; വിഭ॰ ൫൧൮; മഹാനി॰ ൨൦൬) **നയേനാ”**തി പന പടിക്ഖേപങ്ഗദസ്സനമുഖേന ദേസനായ ആഗതത്താ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പഥവിസന്ധാരകജലസ്സ തംസന്ധാരകവായുനാ വിയ പരിഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വായോധാതുയാവ ആസയേ അവട്ഠാനന്തി ആഹ **“വായോധാതുവസേനേവ തിട്ഠതീ”**തി. **അതിഹരതീ**തി യാവ മുഖാ അഭിഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി തതോ കുച്ഛിയം വീമിസ്സം കരോന്തോ ഹരതി. **അതിഹരതീ**തി വാ മുഖദ്വാരം അതിക്കാമേന്തോ ഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി കുച്ഛിഗതം പസ്സതോ ഹരതി, **പരിവത്തേതീ**തി അപരാപരം ചാരേതി. ഏത്ഥ ച ആഹാരസ്സ ധാരണപരിവത്തനസഞ്ചുണ്ണനവിസോസനാനി പഥവീധാതുസഹിതാ ഏവ വായോധാതു കരോതി, ന കേവലാതി താനി പഥവീധാതുയാപി കിച്ചഭാവേന വുത്താനി. **അല്ലത്തഞ്ച അനുപാലേതീ**തി യഥാ വായോധാതു ആദീഹി അഞ്ഞേഹി വിസോസനം ന ഹോതി, തഥാ അല്ലത്തഞ്ച അനുപാലേതി. **തേജോധാതൂ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതാ തേജോധാതു. സാ ഹി അന്തോപവിട്ഠം ആഹാരം പരിപാചേതി. **അഞ്ജസോ ഹോതീ**തി ആഹാരസ്സ പവേസനാദീനം മഗ്ഗോ ഹോതി. **ആഭുജതീ**തി പരിയേസനവസേന, അജ്ഝോഹരണജിണ്ണാജിണ്ണതാദിപടിസംവേദനവസേന ച ആവജ്ജേതി, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. തംതംവിജാനനസ്സ പച്ചയഭൂതോയേവ ഹി പയോഗോ ‘‘സമ്മാപയോഗോ’’തി വുത്തോ. യേന ഹി പയോഗേന പരിയേസനാദി നിപ്ഫജ്ജതി, സോ തബ്ബിസയവിജാനനമ്പി നിപ്ഫാദേതി നാമ തദവിനാഭാവതോ. അഥ വാ **സമ്മാപയോഗം** സമ്മാപടിപത്തി **മന്വായ** ആഗമ്മ **ആഭുജതി** സമന്നാഹരതി. ആഭോഗപുബ്ബകോ ഹി സബ്ബോപി വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി തഥാ വുത്തം.

ഗമനതോതി ഭിക്ഖാചാരവസേന ഗോചരഗാമം ഉദ്ദിസ്സ ഗമനതോ. **പരിയേസനതോ**തി ഗോചരഗാമേ ഭിക്ഖത്ഥം ആഹിണ്ഡനതോ. **പരിഭോഗതോ**തി ആഹാരസ്സ പരിഭുഞ്ജനതോ. **ആസയതോ**തി പിത്താദിആസയതോ. ആസയതി എത്ഥ എകജ്ഝം പവത്തമാനോപി കമ്മഫലവവത്ഥിതോ ഹുത്വാ മരിയാദവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ സയതി തിട്ഠതി പവത്തതീതി **ആസയോ** , ആമാസയസ്സ ഉപരി തിട്ഠനകോ പിത്താദികോ. മരിയാദത്ഥോ ഹി അയമാകാരോ. **നിധാന**ന്തി യഥാഭുത്തോ ആഹാരോ നിചിതോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി എത്ഥാതി നിധാനം, ആമാസയോ. തതോ **നിധാനതോ. അപരിപക്കതോ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതേന കമ്മജതേജേന അവിപക്കതോ. **പരിപക്കതോ**തി യഥാഭുത്തസ്സ ആഹാരസ വിപക്കഭാവതോ. **ഫലതോ**തി നിപ്ഫത്തിതോ. **നിസ്സന്ദതോ**തി ഇതോ ചിതോ ച നിസ്സന്ദനതോ. **സമ്മക്ഖനതോ**തി സബ്ബസോ മക്ഖനതോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായ (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൨൯൪) ഗഹേതബ്ബോ.

സരീരതോ സേദാ മുച്ചന്തീതി വേഗസംധാരണേന ഉപ്പന്നപരിളാഹതോ സരീരതോ സേദാ മുച്ചന്തി. **അഞ്ഞേ ച രോഗാ** കണ്ണസൂലഭഗന്ദരാദയോ. **അട്ഠാനേ**തി മനുസ്സാമനുസ്സപരിഗ്ഗഹിതേ അയുത്തട്ഠാനേ ഖേത്തദേവായതനാദികേ. കുദ്ധാ ഹി അമനുസ്സാ, മനുസ്സാപി വാ ജീവിതക്ഖയം പാപേന്തി. നിസ്സട്ഠത്താ **നേവ അത്തനോ,** കസ്സചി അനിസ്സജ്ജിതത്താ, ജിഗുച്ഛനീയത്താ ച **ന പരസ്സ. ഉദകതുമ്ബതോ**തി വേളുനാളിആദിഉദകഭാജനതോ. **തന്തി** ഛഡ്ഡിതഉദകം.

അദ്ധാനഇരിയാപഥാ ചിരതരപ്പവത്തികാ ദീഘകാലികാ ഇരിയാപഥാ. **മജ്ഝിമാ** ഭിക്ഖാചരണാദിവസേന പവത്താ. **ചുണ്ണിയഇരിയാപഥാ** വിഹാരേ, അഞ്ഞത്ഥാപി ഇതോ ചിതോ ച പരിവത്തനാദിവസേന പവത്താതി വദന്തി. ''ഗതേതി ഗമനേ''തി പുബ്ബേ അഭിക്കമപടിക്കമഗ്ഗഹണേന ഗമനേനപി പുരതോ പച്ഛതോ ച കായസ്സ അഭിഹരണം വുത്തന്തി ഇധ ഗമനമേവ ഗഹിതന്തി കേചി.

യസ്മാ മഹാസിവത്ഥേരവാദേ അനന്തരേ അനന്തരേ ഇരിയാപഥേ പവത്തരൂപാരൂപധമ്മാനം തത്ഥ തത്ഥേവ നിരോധദസ്സനവസേന സമ്പജാനകാരിതാ ഗഹിതാതി തം സമ്പജഞ്ഞവിപസ്സനാചാരവസേന വേദിതബ്ബം. തേന വുത്തം **''തയിദം മഹാസിവത്ഥേരേന വുത്തം അസമ്മോഹധുരം മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ അധിപ്പേത''**ന്തി. **ഇമസ്മിം പന സാമഞ്ഞഫലേ സബ്ബമ്പി ചതുബ്ബിധം സമ്പജഞ്ഞം ലബ്ഭതി** യാവദേവ സാമഞ്ഞഫലവിസേസദസ്സനപരത്താ ഇമിസ്സാ ദേസനായ. **''സതിസമ്പയുത്തസ്സേവാ''**തി ഇദം യഥാ സമ്പജഞ്ഞസ്സ കിച്ചതോ പധാനതാ ഗഹിതാ, ഏവം സതിയാ പീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന സതിയാ സബ്ഭാവമത്തദസ്സനത്ഥം. ന ഹി കദാചി സതിരഹിതാ ഞാണപ്പവത്തി അത്ഥി. **''ഏതസ്സ ഹി പദസ്സ അയം വിത്ഥാരോ''**തി ഇമിനാ സതിയാ ഞാണേന സമധുരതംയേവ വിഭാവേതി. **ഏതാനി പദാനീ**തി ''അഭിക്കന്തേ പടിക്കന്തേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതീ''തിആദീനി പദാനി. **വിഭത്താനേവാ**തി വിസും കത്വാ വിഭത്താനിയേവ, ഇമിനാപി സമ്പജഞ്ഞസ്സ വിയ സതിയാപേത്ഥ പധാനതമേവ വിഭാവേതി.

മജ്ഝിമഭാണകാ പന ഭണന്തി - ഏകോ ഭിക്ഖു ഗച്ഛന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ അഞ്ഞം വിതക്കേന്തോ ഗച്ഛതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം

അവിസ്സജ്ജേത്വാവ ഗച്ഛതി. തഥാ ഏകോ തിട്ഠന്തോ…പേ॰… നിസീദന്തോ…പേ॰… സയന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ അഞ്ഞം വിതക്കേന്തോ സയതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ സയതി, ഏത്തകേന പന ന പാകടം ഹോതീതി ചങ്കമനേന ദീപേന്തി. യോ ഹി ഭിക്ഖു ചങ്കമം ഓതരിത്വാ ച ചങ്കമനകോടിയം ഠിതോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി ''പാചീനചങ്കമനകോടിയം പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ പച്ഛിമചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, പച്ഛിമചങ്കമനകോടിയം പവത്താപി പാചീനചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമനമജ്ഝേ പവത്താ ഉഭോ കോടിയോ അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമനേ പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ ഠാനം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ഠാനേ പവത്താ നിസജ്ജം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, നിസജ്ജായ പവത്താ സയനം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ''തി ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോയേവ ഭവങ്ഗം ഓതരതി. ഉട്ഠഹന്തോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ ഉട്ഠഹതി, അയം ഭിക്ഖു ഗതാദീസു സമ്പജാനകാരീ നാമ ഹോതീതി . ഏവമ്പി ന സോത്തേ കമ്മട്ഠാനം അവിഭൂതം ഹോതി, തസ്മാ ഭിക്ഖു യാവ സക്കോതി, താവ ചങ്കമിത്വാ ഠത്വാ നിസീദിത്വാ സയമാനോ ഏവം പരിഗ്ഗഹേത്വാ സയതി ''കായോ അചേതനോ, മഞ്ചോ അചേതനോ, കായോ ന ജാനാതി 'അഹം മഞ്ചേ സയിതോ'തി, മഞ്ചോ ന ജാനാതി 'മയി കായോ സയിതോ'തി, അചേതനോ കായോ അചേതനേ മഞ്ചേ സയിതോ''തി ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഏവ ചിത്തം ഭവങ്ഗേ ഓതാരേതി. പബുജ്ഝന്തോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ പബുജ്ഝതി, അയം സോത്തേ സമ്പജാനകാരീ നാമ ഹോതി. കായാദികിരിയാനിബ്ബത്തനേന തമ്മയത്താ, ആവജ്ജനകിരിയാ സമുട്ഠിതത്താ ച ജവനം സബ്ബമ്പി വാ ഛദ്വാരപ്പവത്തം കിരിയമയപവത്തം നാമ. തസ്മിം സതി ജാഗരിതം നാമ ഹോതീതി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ നാമ. അപി ച രത്തിന്ദിവം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ പഞ്ച കോട്ഠാസേ ജഗ്ഗന്തോപി ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ നാമ ഹോതി. വിമുത്തായതനസീസേന ധമ്മം ദേസേന്തോപി ബത്തിംസതിരച്ഛാനകഥം പഹായ ദസകഥാവത്ഥുനിസ്സിതസപ്പായകഥം കഥേന്തോപി ഭാസിതേ സമ്പജാനകാരീ നാമ. അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു ചിത്തരുചിയം മനസികാരം പവത്തേന്തോപി ദുതിയം ഝാനം സമാപന്നോപി തുണ്ഹീഭാവേ സമ്പജാനകാരീ നാമ. ദുതിയഞ്ഹി ഝാനം വചീസങ്ഖാരവിരഹതോ വിസേസതോ തുണ്ഹീഭാവോ നാമാതി. **ഏവന്തി** വുത്തപ്പകാരേന, സത്തസുപി ഠാനേസു ചതുധാതി അത്ഥോ.

സന്തോസകഥാവണ്ണനാ

൨൧൪. യസ്സ സന്തോസസ്സ അത്തനി അത്ഥിതായ ഭിക്ഖു ''സന്തുട്ഠോ''തി വുച്ചതി, തം ദസ്സേന്തോ **''ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസേന സമന്നാഗതോ''**തി ആഹ. ചീവരാദി യത്ഥ കത്ഥചി പച്ചയേ സന്തുസ്സനേന സമങ്ഗീഭൂതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഇതരം** വുച്ചതി ഹീനം പണീതതോ അഞ്ഞത്താ, തഥാ പണീതം **ഇതരം** ഹീനതോ അഞ്ഞത്താ. അപേക്ഖാസിദ്ധാ ഹി ഇതരതാതി. ഇതി യേന ധമ്മേന ഹീനേന വാ പണീതേന വാ ചീവരാദിപച്ചയേന സന്തുസ്സതി, സോ തഥാ പവത്തോ അലോഭോ **ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ,** തേന **സമന്നാഗതോ.** യഥാലാഭം അത്തനോ ലാഭാനുരൂപം സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ.** സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ലബ്ഭതീതി വാ ലാഭോ, യോ യോ ലാഭോ യഥാലാഭം, തേന സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ. ബലന്തി** കായബലം. **സാരുപ്പന്തി** പകതിദുബ്ബലാദീനം അനുച്ഛവികതാ.

യഥാലദ്ധതോ അഞ്ഞസ്സ അപത്ഥനാ നാമ സിയാ അപ്പിച്ഛതായപി പവത്തിആകാരോതി തതോ വിനിവത്തിതമേവ സന്തോസസ്സ സരൂപം ദസ്സേന്തോ **"ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതീ"**തി ആഹ. **തം പരിവത്തേത്വാ**തി പകതിദുബ്ബലാദീനം ഗരുചീവരം ന ഫാസുഭാവാവഹം, സരീരഖേദാവഹഞ്ച ഹോതീതി പയോജനവസേന, ന അത്രിച്ഛതാദിവസേന തം പരിവത്തേത്വാ. ലഹുകചീവരപരിഭോഗോ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ **"ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. മഹഗ്ഘം ചീവരം ബഹൂനി വാ ചീവരാനി ലഭിത്വാപി താനി വിസ്സജ്ജേത്വാ തദഞ്ഞസ്സ ഗഹണം യഥാസാരുപ്പനയേ ഠിതത്താ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ **"തേസം...പേ॰... ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. ഏവം സേസപച്ചയേപി യഥാബലയഥാസാരുപ്പനിദ്ദേസേസു അപി-സദ്ദഗ്ഗഹണേ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ.

മുത്തഹരീതകന്തി ഗോമുത്തപരിഭാവിതം, പൂതിഭാവേന വാ ഛഡ്ഡിതം ഹരീതകം. **ബുദ്ധാദീഹി വണ്ണിത**ന്തി "പൂതിമുത്തഭേസജ്ജം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജാ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൭൩, ൧൨൮) സമ്മാസമ്ബുദ്ധാദീഹി പസത്ഥം. അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠീസു ഭിക്ഖൂ നിയോജേന്തോ **പരമസന്തുട്ഠോവ ഹോതി** പരമേന ഉക്കംസഗതേന സന്തോസേന സമന്നാഗതത്താ.

കായം പരിഹരന്തി പോസേന്തീതി **കായപരിഹാരികാ.** തഥാ **കുച്ഛിപരിഹാരികാ** വേദിതബ്ബാ. കുച്ഛിപരിഹാരികതാ ച അജ്ഝോഹരണേന സരീരസ്സ ഠിതിയാ ഉപകാരകതാവസേന ഇച്ഛിതാതി ബഹിദ്ധാവ കായസ്സ ഉപകാരകതാവസേന കായപരിഹാരികതാ ദട്ഠബ്ബാ.

പരിക്ഖാരമത്താതി പരിക്ഖാരഗ്ഗഹണം. **തത്രട്ഠകപച്ചത്ഥരണ**ന്തി അത്തനാ അനധിട്ഠഹിത്വാ തത്ഥേവ തിട്ഠനകപച്ചത്ഥരണം . പച്ചത്ഥരണാദീനഞ്ചേത്ഥ നവമാദിഭാവോ യഥാവുത്തപടിപാടിയാ ദട്ഠബ്ബോ, ന തേസം തഥാ പതിനിയതഭാവതോ. കസ്മാ? തഥാ നധാരണതോ. ദുപ്പോസഭാവേന മഹാഗജാ വിയാതി **മഹാഗജാ.** യദി ഇതരേപി അപ്പിച്ഛതാദിസഭാവാ, കിം തേസമ്പി വസേന അയം ദേസനാ ഇച്ഛിതാതി? നോതി ആഹ **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി. കായപരിഹാരോ പയോജനം ഏതേനാതി കായപരിഹാരികം. തേനാഹ **"കായം പരിഹരണമത്തകേനാ"**തി.

ചതൂസു ദിസാസു സുഖവിഹാരതായ സുഖവിഹാരട്ഠാനഭൂതാ ചതസ്സോ ദിസാ ഏതസ്സാതി ചതുദ്ദിസോ ചതുദ്ദിസോ ഏവ **ചാതുദ്ദിസോ.** താസു ഏവ കത്ഥചി സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ ഭയേന ന പടിഹനതി, സയം വാ തേന ന പടിഹഞ്ഞതീതി **അപ്പടിഘോ. സന്തുസ്സമാനോ ഇതരീതരേനാ**തി ഉച്ചാവചേന പച്ചയേന സകേന, സന്തേന, സമമേവ ച തുസ്സനകോ. പരിച്ച സയന്തി, കായചിത്താനി പരിസയന്തി അഭിഭവന്തീതി **പരിസ്സയാ,** സീഹബ്യഗ്ഘാദയോ, കാമച്ഛന്ദാദയോ ച, തേ പരിസ്സയേ അധിവാസനഖന്തിയാ വിനയാദീഹി ച **സഹിതാ** ഖന്താ, അഭിഭവിതാ ച. ഥദ്ധഭാവകരഭയാഭാവേന **അഛമ്ഭീ. ഏകോ ചരേ**തി ഏകാകീ ഹുത്വാ ചരിതും സക്കുണേയ്യ. **ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ**തി തായ ഏവ ഏകവിഹാരിതായ ഖഗ്ഗമിഗസിങ്ഗസമോ.

അസഞ്ജാതവാതാഭിഘാതേഹി സിയാ സകുണോ അപക്ഖകോതി **"പക്ഖീ സകുണോ"**തി വിസേസേത്വാ വുത്തോ.

നീവരണപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ

൨൧൬. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതീ**തി ''അസുകസ്സ ഭിക്ഖുനോ അരഞ്ഞേ തിരച്ഛാനഗതാനം വിയ, വനചരകാനം വിയ ച നിവാസമത്തമേവ, ന പന അരഞ്ഞവാസാനുച്ഛവികാ കാചി സമ്മാപടിപത്തീ''തി അപവാദവസേന വത്തബ്ബതം, ആരഞ്ഞകേഹി വാ തിരച്ഛാനഗതേഹി, വനചരവിസഭാഗജനേഹി വാ സദ്ധിം വിപ്പടിപത്തിവസേന വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. കാളകസദിസത്താ **കാളകം,** ഥുല്ലവജ്ജം. തിലകസദിസത്താ **തിലകം,** അണുമത്തവജ്ജം.

വിവിത്തന്തി ജനവിവിത്തം. തേനാഹ **''സുഞ്ഞ''**ന്തി. തം പന ജനസദ്ദഘോസാഭാവേനേവ വേദിതബ്ബം സദ്ദകണ്ടകത്താ ഝാനസ്സാതി ആഹ **''അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസന്തി അത്ഥോ''**തി. **ഏതദേവാ**തി നിസ്സദ്ദതംയേവ. **വിഹാരോ** പാകാരപരിച്ഛിന്നോ സകലോ ആവാസോ. **അഡ്ഢയോഗോ**തി ദീഘപാസാദോ, ''ഗരുളസണ്ഠാനപാസാദോ''തിപി വദന്തി. **പാസാദോ**തി ചതുരസ്സപാസാദോ. **ഹമ്മിയം** മുണ്ഡച്ഛദനപാസാദോ . **അട്ടോ** പടിരാജൂനം പടിബാഹനയോഗ്ഗോ ചതുപഞ്ചഭൂമകോ പതിസ്സയവിസേസോ. **മാളോ** ഏകകൂടസങ്ഗഹിതോ അനേകകോണവന്തോ പതിസ്സയവിസേസോ. അപരോ നയോ **വിഹാരോ** നാമ ദീഘമുഖപാസാദോ. **അഡ്ഢയോഗോ** ഏകപസ്സച്ഛദനകസേനാസനം. തസ്സ കിര ഏകപസ്സേ ഭിത്തി ഉച്ചതരാ ഹോതി, ഇതരപസ്സേ നീചാ, തേന തം ഏകപസ്സഛദനകം ഹോതി. **പാസാദോ** നാമ ആയതചതുരസ്സപാസാദോ. **ഹമ്മിയം** മുണ്ഡച്ഛദനകം ചന്ദികങ്ഗണയുത്തം. **ഗുഹാ** നാമ കേവലാ പബ്ബതഗുഹാ. **ലേണം** ദ്വാരബദ്ധം പബ്ഭാരം. സേസം വുത്തനയമേവ. **മണ്ഡപോ**തി സാഖാമണ്ഡപോ.

വിഹാരസേനാസനന്തി പതിസ്സയഭൂതം സേനാസനം. **മഞ്ചപീഠസേനാസന**ന്തി മഞ്ചപീഠഞ്ചേവ മഞ്ചപീഠസമ്ബന്ധസേനാസനഞ്ച. ചിമിലികാദി സന്ഥരിതബ്ബതോ **സന്ഥതസേനാസനം.** അഭിസങ്ഖരണാഭാവതോ സയനസ്സ നിസജ്ജായ ച കേവലം ഓകാസഭൂതം സേനാസനം. ''വിവിത്തം സേനാസന''ന്തി ഇമിനാ **സേനാസനഗ്ഗഹണേന സങ്ഗഹിതമേവ** സാമഞ്ഞജോതനാഭാവതോ.

യദി ഏവം കസ്മാ ''അരഞ്ഞ''ന്തിആദി വുത്തന്തി ആഹ **''ഇമ പനാ''**തിആദി. **''ഭിക്ഖുനീനം വസേന ആഗത''**ന്തി ഇദം വിനയേ തഥാ ആഗതതം സന്ധായ വുത്തം, അഭിധമ്മേപി പന ''അരഞ്ഞന്തി നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖീലാ, സബ്ബമേതം അരഞ്ഞ''ന്തി (വിഭ॰ ൫൨൯) ആഗതമേവ. തത്ഥ ഹി യം ന ഗാമപദേസന്തോഗധം, തം ''അരഞ്ഞ''ന്തി നിപ്പരിയായവസേന തഥാ വുത്തം. ധുതങ്ഗനിദ്ദേസേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൧) യം വുത്തം, തം യുത്തം,തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **രുക്ഖമൂല**ന്തി രുക്ഖസമീപം. വുത്തഞ്ഹേതം ''യാവതാ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ സമന്താ ഛായാ ഫരതി, നിവാതേ പണ്ണാനി നിപതന്തി, ഏത്താവതാ രുക്ഖമൂല''ന്തി. **സേല**-സദ്ദോ അവിസേസതോ പബ്ബതപരിയായോതി കത്വാ വുത്തം **''പബ്ബതന്തി സേല''**ന്തി, ന സിലാമയമേവ, പംസുമയാദികോ തിവിധോപി പബ്ബതോ ഏവാതി. **വിവര**ന്തി ദ്വിന്നം പബ്ബതാനം മിഥോ ആസന്നതരേ ഠിതാനം ഓവരകാദിസദിസം വിവരം, ഏകസ്മിംയേവ വാ പബ്ബതേ. **ഉമങ്ഗസദിസ**ന്തി സുദുങ്ഗാസദിസം. **മനുസ്സാനം അനുപചാരട്ഠാന**ന്തി പകതിസഞ്ചാരവസേന മനുസ്സേഹി ന സഞ്ചരിതബ്ബട്ഠാനം. **ആദി**-സദ്ദേന ''വനപത്ഥന്തി വനസണ്ഠാനമേതം സേനാസനാനം അധിവചനം, വനപത്ഥന്തി ഭീസനകാനമേതം, വനപത്ഥന്തി സലോമഹംസാനമേതം,

വനപത്ഥന്തി പരിയന്താനമേതം, വനപത്ഥന്തി ന മനുസ്സൂപചാരാനമേതം, വനപത്ഥന്തി ദുരഭിസമ്ഭവാനമേതം സേനാസനാനം അധിവചന''ന്തി (വിഭ॰ ൫൩൧) ഇമം പാളിസേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അച്ഛന്ന**ന്തി കേനചി ഛദനേന അന്തമസോ രുക്ഖസാഖായപി ന ഛാദിതം. **നിക്കഡ്ഢിത്വാ**തി നീഹരിത്വാ. **പബ്ഭാരലേണസദിസേ**തി പബ്ഭാരസദിസേ ലേണസദിസേ ച.

പിണ്ഡപാതപരിയേസനം പിണ്ഡപാതോ ഉത്തരപദലോപേനാതി ആഹ **"പിണ്ഡപാതപരിയേസനതോ പടിക്കന്തോ"**തി . **പല്ലങ്ക**ന്തി എത്ഥ **പരി**സദ്ദോ ''സമന്തതോ''തി എതസ്സ അത്ഥേ, തസ്മാ വാമോരുഞ്ച ദക്ഖിണോരുഞ്ച സമം ഠപേത്വാ ഉഭോ പാദേ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധിത്വാ നിസജ്ജാ പല്ലങ്കന്തി ആഹ **"സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസന"**ന്തി. ഊരൂനം ബന്ധനവസേന നിസജ്ജാ **പല്ലങ്കം. ആഭുജിത്വാ**തി ച യഥാ പല്ലങ്കവസേന നിസജ്ജാ ഹോതി, ഏവം ഉഭോ പാദേ ആഭുഗ്ഗേ ഭഞ്ജിതേ കത്വാ, തം പന ഉഭിന്നം പാദാനം തഥാ സമ്ബന്ധതാകരണന്തി ആഹ **"ബന്ധിത്വാ"**തി.

ഹേട്ഠിമകായസ്സ ച അനുജുകം ഠപനം നിസജ്ജാവചനേനേവ ബോധിതന്തി ''ഉജും കായ''ന്തി എത്ഥ കായ-സദ്ദോ ഉപരിമകായവിസയോതി ആഹ **"ഉപരിമം സരീരം ഉജും ഠപേത്വാ"**തി. തം പന ഉജുകഠപനം സരൂപതോ, പയോജനതോ ച ദസ്സേതും **"അട്ഠാരസാ"**തിആദി വുത്തം. **ന പണമന്തീ**തി ന ഓനമന്തി. **ന പരിപതതീ**തി ന വിഗച്ഛതി വീഥിം ന ലങ്ഘേതി. തതോ ഏവ പുബ്ബേനാപരം വിസേസപ്പത്തിയാ കമ്മട്ഠാനം **വുഡ്ഢിം ഫാതിം വേപുല്ലം ഉപഗച്ഛതി**. **പരിമുഖ**ന്തി എത്ഥ **പരി**സദ്ദോ അഭി-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖ"**ന്തി, ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേത്വാ കമ്മട്ഠാനംയേവ പുരക്ഖത്വാതി അത്ഥോ. സമീപത്ഥോ വാ **പരി**സദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ **"മുഖസമീപേ വാ കത്വാ"**തി ആഹ. എത്ഥ ച യഥാ ''വിവിത്തം സേനാസനം ഭജതീ''തിആദിനാ ഭാവനാനുരൂപം സേനാസനം ദസ്സിതം, ഏവം ''നിസീദതീ''തി ഇമിനാ അലീനാനുദ്ധച്ചപക്ഖിയോ സന്തോ ഇരിയാപഥോ ദസ്സിതോ. ''പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ''തി ഇമിനാ നിസജ്ജായ ദള്ഹഭാവോ, ''പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ''തി ഇമിനാ ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹൂപായോ. **പരീതി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ** ''പരിണായികാ''തിആദീസു വിയ. **മുഖന്തി നിയ്യാനട്ഠോ** ''സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖ''ന്തിആദീസു വിയ. പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ ഹി നിയ്യാനട്ഠോ, തസ്മാ പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനന്തി സബ്ബഥാ ഗഹിതാസമ്മോസം പരിചത്തസമ്മോസം **സതിം കത്വാ,** പരമം സതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ.

൨൧൭. അഭിജ്ഝായതി ഗിജ്ഝതി അഭികങ്ഖതി എതായാതി **അഭിജ്ഝാ,** ലോഭോ. **ലുജ്ജനട്ഠേനാ**തി ഭിജ്ജനട്ഠേന, ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **വിക്ഖമ്ഭനവസേനാ**തി എത്ഥ **വിക്ഖമ്ഭനം** അനുപ്പാദനം അപ്പവത്തനം, ന പടിപക്ഖാനം സുപ്പഹീനതാ. **"പഹീനത്താ"**തി ച പഹീനസദിസതം സന്ധായ വുത്തം ഝാനസ്സ അനധിഗതത്താ. തഥാപി നയിദം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ സഭാവതോ വിഗതാഭിജ്ഝം, അഥ ഖോ ഭാവനാവസേന, തേനാഹ **"ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസദിസേനാ"**തി. **ഏസേവ നയോ**തി യഥാ ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ ഭാവനായ പരിഭാവിതത്താ വിഗതാഭിജ്ഝതാ, ഏവം അബ്യാപന്നം വിഗതഥിനമിദ്ധം അനുദ്ധതം നിബ്ബിചികിച്ഛഞ്ചാതി അത്ഥോ. **പുരിമപകതി**ന്തി പരിസുദ്ധപണ്ഡരസഭാവം. ''യാ ചിത്തസ്സ

അകല്യതാതി''ആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨; വിഭ॰ ൫൪൬) ഥിനസ്സ, ''യാ കായസ്സ അകല്യതാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൩; വിഭ॰ ൫൪൬) ച മിദ്ധസ്സ അഭിധമ്മേ നിദ്ദിട്ഠത്താ വുത്തം **''ഥിനം ചിത്തഗേലഞ്ഞം, മിദ്ധം ചേതസികഗേലഞ്ഞ''**ന്തി. സതിപി അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിപ്പയോഗേ ചിത്തകായലഹുതാദീനം വിയ ചിത്തചേതസികാനം യഥാകമ്മം തം തം വിസേസസ്സ യാ തേസം അകല്യതാദീനം വിസേസപ്പച്ചയതാ, അയമേതേസം സഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം. **ആലോകസഞ്ഞീ**തി ഏത്ഥ അതിസയത്ഥവിസിട്ഠഅത്ഥി അത്ഥാവബോധകോ അയമീകാരോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''രത്തിമ്പി...പേ॰... സമന്നാഗതോ''**തി. **ഉഭയ**ന്തി സതിസമ്പജഞ്ഞമാഹ. **അതിക്കമിത്വാ** വിക്ഖമ്ഭനവസേന പജഹിത്വാ. ''കഥമിദ''ന്തി പവത്തിയാ കഥങ്കഥാ, വിചികിച്ഛാ. സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി കഥങ്കഥീ, ന കഥങ്കഥീതി **അകഥംകഥീ,** നിബ്ബിചികിച്ഛോ. **ലക്ഖണാദിഭേദതോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പച്ചയപഹാനപഹായകാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തേപി ഹി ഭേദതോ വത്തബ്ബാതി.

൨൧൮. **തേസ**ന്തി ഇണവസേന ഗഹിതധനാനം. **പരിയന്തോ**തി ദാതബ്ബസേസോ. **സോ ബലവപാമോജ്ജം ലഭതി** ''ഇണപലിബോധതോ മുത്തോമ്ഹീ''തി. **സോമനസ്സം അധിഗച്ഛതി** ''ജീവികാനിമിത്തം അത്ഥീ''തി.

൨൧൯. **വിസഭാഗവേദനുപ്പത്തിയാ**തി ദുക്ഖവേദനുപ്പത്തിയാ. ദുക്ഖവേദനാ ഹി സുഖവേദനായ കുസലവിപാകസന്താനസ്സ വിരോധിതായ വിസഭാഗാ. **ചതുഇരിയാപഥം ഛിന്ദന്തോ**തി ചതുബ്ബിധമ്പി ഇരിയാപഥപ്പവത്തിം പച്ഛിന്ദന്തോ. ബ്യാധികോ ഹി യഥാ ഠാനഗമനേസു അസമത്ഥോ, ഏവം നിസജ്ജാദീസുപി അസമത്ഥോ ഹോതി. **ആബാധേതീ**തി പീളേതി. വാതാദീനം വികാരോ വിസമാവത്ഥാ ബ്യാധീതി ആഹ **''തംസമുട്ഠാനേന ദുക്ഖേന ദുക്ഖിതോ''**തി. ദുക്ഖവേദനായ പന ബ്യാധിഭാവേ മൂലബ്യാധിനാ **ആബാധികോ** ആദിതോ ബാധതീതി കത്വാ. അനുബന്ധബ്യാധിനാ **ദുക്ഖിതോ** അപരാപരം സഞ്ജാതദുക്ഖോതി കത്വാ. **ഗിലാനോ**തി ധാതുസങ്ഖയേന പരിക്ഖീണസരീരോ. അപ്പമത്തകം വാ ബലം **ബലമത്താ. തദുഭയ**ന്തി പാമോജ്ജം, സോമനസ്സഞ്ച. തത്ഥ **ലഭേഥ പാമോജ്ജം** ''രോഗതോ മുത്തോമ്ഹീ''തി. **അധിഗച്ഛേയ്യ സോമനസ്സം** ''അത്ഥി മേ കായേ ബല''ന്തി.

൨൨൦. **സേസ**ന്തി ''തസ്സ ഹി 'ബന്ധനാ മുത്തോമ്ഹീ'തി ആവജ്ജയതോ തദുഭയം ഹോതി. തേന വുത്ത''ന്തി ഏവമാദി. **വുത്തനയേനേവാ**തി പഠമദുതിയപദേസു വുത്തനയേനേവ. **സബ്ബപദേസൂ**തി അവസിട്ഠപദേസു തതിയാദീസു കോട്ഠാസേസു.

൨൨൧-൨൨൨. **ന അത്തനി അധീനോ**തി ന അത്തായത്തോ. **പരാധീനോ**തി പരായത്തോ. അപരാധീനതായ ഭുജോ വിയ അത്തനോ കിച്ചേ ഏസിതബ്ബോതി **ഭുജിസ്സോ.** സവസോതി ആഹ **''അത്തനോ സന്തകോ''**തി. അനുദകതായ കം പാനീയം താരേന്തി ഏത്ഥാതി **കന്താരോ**തി ആഹ **''നിരുദകം ദീഘമഗ്ഗ''**ന്തി.

൨൨൩. **തത്രാ**തി തസ്മിം ദസ്സനേ. **അയ**ന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനാ **സദിസതാ.** യേന ഇണാദീനം ഉപമാഭാവോ, കാമച്ഛന്ദാദീനഞ്ച ഉപമേയ്യഭാവോ ഹോതി, സോ നേസം ഉപമോപമേയ്യസമ്ബന്ധോ സദിസതാതി ദട്ഠബ്ബം. **യോ യമ്ഹി കാമച്ഛന്ദേന രജ്ജതീ**തി യോ പുഗ്ഗലോ യമ്ഹി കാമരാഗസ്സ വത്ഥുഭൂതേ പുഗ്ഗലേ

കാമച്ഛന്ദവസേന രത്തോ ഹോതി. **തം വത്ഥും ഗണ്ഹാതീ**തി തം തണ്ഹാവത്ഥും “മമേത”ന്തി ഗണ്ഹാതി.

ഉപദ്ദവേഥാതി ഉപദ്ദവം കരോഥ.

നക്ഖത്തസ്സാതി മഹസ്സ. **മുത്തോ**തി ബന്ധനതോ മുത്തോ.

വിനയേ അപകതഞ്ഞുനാതി വിനയക്കമേ അകുസലേന. സോ ഹി കപ്പിയാകപ്പിയം യാഥാവതോ ന ജാനാതി. തേനാഹ **“കിസ്മിഞ്ചിദേവാ”**തിആദി.

ഗച്ഛതിപീതി ഥോകം ഥോകം ഗച്ഛതിപി. ഗച്ഛന്തോ പന തായ ഏവ ഉസ്സങ്കിതപരിസങ്കിതതായ തത്ഥ തത്ഥ **തിട്ഠതിപി.** ഈദിസേ കന്താരേ ഗതോ “കോ ജാനാതി കിം ഭവിസ്സതീ”തി **നിവത്തതിപി,** തസ്മാ **ഗതട്ഠാനതോ അഗതട്ഠാനമേവ ബഹുതരം ഹോതി. സദ്ധായ ഗണ്ഹിതും** സദ്ധേയ്യം വത്ഥും “ഇദമേവ”ന്തി സദ്ദഹിതും **ന സക്കോതി. അത്ഥി നത്ഥീ**തി “അത്ഥി നു ഖോ, നത്ഥി നു ഖോ”തി. അരഞ്ഞം പവിട്ഠസ്സ ആദിമ്ഹി ഏവ സപ്പനം **ആസപ്പനം.** പരി പരിതോ, ഉപരൂപരി വാ സപ്പനം **പരിസപ്പനം.** ഉഭയേനപി തഥേവ പരിബ്ഭമനം വദതി. തേനാഹ **“അപരിയോഗാഹന”**ന്തി. **ഛമ്ഭിതത്ത**ന്തി അരഞ്ഞസഞ്ഞായ ഉപ്പന്നം ഛമ്ഭിതഭാവം, ഉത്രാസന്തി അത്ഥോ.

൨൨൪. തത്രായം സദിസതാതി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന സദിസതാ വേദിതബ്ബാ. യദഗ്ഗേന ഹി കാമച്ഛന്ദാദയോ ഇണാദിസദിസാ, തദഗ്ഗേന തേസം പഹാനം ആണണ്യാദിസദിസം അഭാവോതി കത്വാ. **ഛ ധമ്മേ**തി അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ, അസുഭഭാവനാനുയോഗോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി ഇമേ ഛ ധമ്മേ. **ഭാവേത്വാ**തി ബ്രൂഹേത്വാ. **മഹാസതിപട്ഠാനേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨-൩൭൪) **വണ്ണയിസ്സാമ** തത്ഥസ്സ അനുപ്പന്നാനുപ്പാദനഉപ്പന്നപഹാനാദിവിഭാവനവസേന സവിസേസം പാളിയാ ആഗതത്താ. ഏസ നയോ ബ്യാപാദാദിപ്പഹാനകഭാവേപി. **പരവത്ഥുമ്ഹീ**തി ആരമ്മണഭൂതേ പരസ്മിം വത്ഥുസ്മിം.

അനത്ഥകരോതി അത്തനോ പരസ്സ ച അനത്ഥാവഹോ. **ഛ ധമ്മേ**തി മേത്താനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ, മേത്താഭാവനാനുയോഗോ , കമ്മസ്സകതാ, പടിസങ്ഖാനബഹുലതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി ഇമേ ഛ ധമ്മേ. **തഥേവാ**തി മഹാസതിപട്ഠാനേയേവ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨-൩൭൪). ചാരിത്തസീലം ഉദ്ദിസ്സ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദം **ആചാരപണ്ണത്തി.**

ബന്ധനാഗാരം പവേസിതത്താ അലദ്ധനക്ഖത്താനുഭവോ പുരിസോ **“നക്ഖത്തദിവസേ ബന്ധനാഗാരം പവേസിതോ പുരിസോ”**തി വുത്തോ, നക്ഖത്തദിവസേ ഏവ വാ തദനനുഭവനത്ഥം തഥാ കതോ. **മഹാഅനത്ഥകര**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥഹാപനമുഖേന മഹതോ അനത്ഥസ്സ കാരകം. **ഛ ധമ്മേ**തി അതിഭോജനേ നനിമിത്തഗ്ഗാഹോ, ഇരിയാപഥസമ്പരിവത്തനതാ, ആലോകസഞ്ഞാമനസികാരോ, അബ്ഭോകാസവാസോ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി ഇമേ ഛ ധമ്മേ.

ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചേ **മഹാഅനത്ഥകര**ന്തി പരായത്തതാപാദനതോ വുത്തനയേന മഹതോ അനത്ഥസ്സ കാരകന്തി. അഥോ **ഛ ധമ്മേ**തി ബഹുസ്സുതതാ, പരിപുച്ഛകതാ, വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ, വുഡ്ഢസേവിതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി ഇമേ ഛ ധമ്മേ.

ബലവാതി പച്ചത്ഥികവിധമനസമത്ഥേന ബലേന ബലവാ. **സജ്ജാവുധോ**തി സന്നദ്ധധനുആദിആവുധോ. സൂരവീരസേവകജനവസേന **സപരിവാരോ. ത**ന്തി യഥാവുത്തം പുരിസം. ബലവന്തതായ, സജ്ജാവുധതായ, സപരിവാരതായ ച **ചോരാ ദൂരതോവ ദിസ്വാ പലായേയ്യും. അനത്ഥകാരികാ**തി സമ്മാപടിപത്തിയാ വിബന്ധകരണതോ വുത്തനയേന അനത്ഥകാരികാ. **ഛ ധമ്മേ**തി ബഹുസ്സുതതാ, പരിപുച്ഛകതാ, വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ, അധിമോക്ഖബഹുലതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സപ്പായകഥാതി ഇമേ ഛ ധമ്മേ. യഥാ ബാഹുസച്ചാദീനി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പഹാനായ സംവത്തന്തി, ഏവം വിചികിച്ഛായ പീതി ഇധാപി ബഹുസ്സുതതാദയോ ഗഹിതാ. കല്യാണമിത്തതാ സപ്പായകഥാ വിയ പഞ്ചന്നം, തസ്മാ തസ്സ തസ്സ അനുച്ഛവികസേവനതാ വേദിതബ്ബാ. സമ്മാപടിപത്തിയാ അപ്പടിപത്തിനിമിത്തതാമുഖേന വിചികിച്ഛാ മിച്ഛാപടിപത്തിമേവ പരിബ്രൂഹേതീതി തസ്സാ പഹാനം ദുച്ചരിതവിധൂനനൂപായോതി ആഹ **"ദുച്ചരിതകന്താരം നിത്ഥരിത്വാ"**തിആദി.

൨൨൭. പാമോജ്ജം നാമ തരുണപീതി, സാ കഥഞ്ചിപി തുട്ഠാവത്ഥാതി ആഹ **"പാമോജ്ജം ജായതീതി തുട്ഠാകാരോ ജായതീ"**തി. **തുട്ഠസ്സാ**തി ഓക്കന്തികഭാവപ്പത്തായ പീതിയാ വസേന തുട്ഠസ്സ. അത്തനോ സവിപ്ഫാരികതായ, അത്തസമുട്ഠാനപണീതരൂപുപ്പത്തിയാ ച **സകലസരീരം ഖോഭയമാനാ** ഫരണലക്ഖണാ **പീതി ജായതി.** പീതിസഹിതം പീതി ഉത്തരപദലോപേന, കിം പന തം ? മനോ. പീതി മനോ ഏതസ്സാതി പീതിമനോ, തസ്സ **പീതിമനസ്സ.** തയിദം അത്ഥമത്തമേവ ദസ്സേന്തോ **"പീതിസമ്പയുത്തചിത്തസ്സാ"**തി ആഹ. **കായോ**തി ഇധ അരൂപകലാപോ അധിപ്പേതോ, ന വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയമേവാതി ആഹ **"നാമകായോ പസ്സമ്ഭതീ"**തി, പസ്സദ്ധിദ്വയസ്സ പീതിവസേനേത്ഥ പസ്സമ്ഭനം അധിപ്പേതം. **വിഗതദരഥോ**തി പഹീനഉദ്ധച്ചാദികിലേസദരഥോ. വുത്തപ്പകാരായ പുബ്ബഭാഗഭാവനായ വസേന ചേതസികസുഖം പടിസംവേദേന്തോയേവ തംസമുട്ഠാനപണീതരൂപഫുട്ഠസരീരതായ കായികമ്പി സുഖം വേദേതീതി ആഹ **"കായികമ്പി ചേതസികമ്പി സുഖം വേദയതീ"**തി. **ഇമിനാ**തി "സുഖം പടിസംവേദേതീ"തി ഏവം വുത്തേന. സംകിലേസപക്ഖതോ നിക്ഖന്തത്താ, പഠമജ്ഝാനപക്ഖികത്താ ച **നേക്ഖമ്മസുഖേന. സുഖിതസ്സാ**തി സുഖിനോ.

പഠമജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൨൨൮. "ചിത്തം സമാധിയതീ"തി ഏതേന ഉപചാരവസേനപി അപ്പനാവസേനപി ചിത്തസ്സ സമാധാനം കഥിതം. ഏവം സന്തേ "സോ വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തിആദികാ ദേസനാ കിമത്ഥിയാതി ആഹ **"സോ വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ... വുത്ത"**ന്തി. തത്ഥ **ഉപരിവിസേസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പഠമജ്ഝാനാദിഉപരിവത്തബ്ബവിസേസദസ്സനത്ഥം. ന ഹി ഉപചാരസമാധിസമധിഗമേന വിനാ പഠമജ്ഝാനാദിവിസേസോ സമധിഗന്തും സക്കാ. പാമോജ്ജുപ്പാദാദീഹി കാരണപരമ്പരാ ദുതിയജ്ഝാനാദിസമധിഗമേപി ഇച്ഛിതബ്ബാവ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി വിയ ദുതിയമഗ്ഗാദിസമധിഗമേതി

ദട്ഠബ്ബം. **തസ്സ സമാധിനോ**തി ''സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ''തി ഏവം സാധാരണവസേന വുത്തോ യോ അപ്പനാലക്ഖണോ, തസ്സ സമാധിനോ. **പഭേദദസ്സനത്ഥ**ന്തി ദുതിയജ്ഝാനാദിവിഭാഗസ്സ ചേവ അഭിഞ്ഞാദിവിഭാഗസ്സ ച പഭേദദസ്സനത്ഥം. കരോ വുച്ചതി പുപ്ഫസമ്ഭവം ഗബ്ഭാസയേ കരീയതീതി കത്വാ, കരതോ ജാതോ കായോ കരജകായോ, തദുപസനിസ്സയോ ചതുസന്തതിരൂപസമുദായോ. കാമം നാമകായോപി വിവേകജേന പീതിസുഖേന തഥാലദ്ധുപകാരോ, ''അഭിസന്ദേതീ''തിആദിവചനതോ പന രൂപകായോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **''ഇമം കരജകായ''**ന്തി. **അഭിസന്ദേതീ**തി അഭിസന്ദനം കരോതി. തം പന ഝാനമയേന പീതിസുഖേന കരജകായസ്സ തിന്തഭാവാപാദനം, സബ്ബത്ഥകമേവ ലൂഖഭാവാപനയനന്തി ആഹ **''തേമേതീ''**തിആദി, തയിദം അഭിസന്ദനം അത്ഥതോ യഥാവുത്തപീതിസുഖസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി കായസ്സ പരിപ്ഫരണം ദട്ഠബ്ബം. **''പരിസന്ദേതീ''**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. സബ്ബം ഏതസ്സ അത്ഥീതി സബ്ബവാ, തസ്സ **സബ്ബാവതോ.** അവയവാവയവിസമ്ബന്ധേ അവയവിനി സാമിവചനന്തി അവയവീവിസയോ **സബ്ബ**-സദ്ദോ, തസ്മാ വുത്തം **''സബ്ബകോട്ഠാസവതോ''**തി. **അഫുടം നാമ ന ഹോതി** യത്ഥ യത്ഥ കമ്മജരൂപം, തത്ഥ തത്ഥ ചിത്തജരൂപസ്സ അഭിബ്യാപനതോ. തേനാഹ **''ഉപാദിന്നകസന്തതീ''**തിആദി.

൨൨൭. ഛേകോതി കുസലോ. തം പനസ്സ കോസല്ലം ന്ഹാനിയചുണ്ണാനം സന്നനേ പിണ്ഡീകരണേ ച സമത്ഥതാവസേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **''പടിബലോ''**തിആദി. **കംസ**-സദ്ദോ ''മഹതിയാ കംസപാതിയാ''തിആദീസു സുവണ്ണേ ആഗതോ.

''കംസോ ഉപഹതോ യഥാ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൩൪) കിത്തിമലോഹേ, കത്ഥചി പണ്ണത്തിമത്തേ ''ഉപകംസോ നാമ രാജാപി മഹാകംസസ്സ അത്രജോ''തിആദി, [ജാ॰ അട്ഠ॰ ൪.൧൦ ഘടപണ്ഡിതജാതകവണ്ണനായം (അത്ഥതോ സമാനം)] ഇധ പന യത്ഥ കത്ഥചി ലോഹേതി ആഹ **''യേന കേനചി ലോഹേന കതഭാജനേ''**തി. **സ്നേഹാനുഗതാ**തി **ഉദകസിനേഹേന** അനുപവിസനവസേന ഗതാ ഉപഗതാ. **സ്നേഹപരേതാ**തി ഉദകസിനേഹേന പരിതോ ഗതാ സമന്തതോ ഫുട്ഠാ, തതോ ഏവ **സന്തരബാഹിരാ** ഫുട്ഠാ സിനേഹേന, ഏതേന സബ്ബസോ ഉദകേന തേമിതഭാവമാഹ. **''ന ച പഗ്ഘരണീ''**തി ഏതേന തിന്തസ്സപി തസ്സ ഘനഥദ്ധഭാവം വദതി. തേനാഹ **''ന ച ബിന്ദും ബിന്ദു''**ന്തിആദി.

ദുതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൨൨൮. താഹി താഹി ഉദകസിരാഹി ഉബ്ഭിജ്ജതീതി ഉബ്ഭിദം, ഉബ്ഭിദം ഉദകം ഏതസ്സാതി **ഉബ്ഭിദോദകോ. ഉബ്ഭിന്നഉദകോ**തി നദീതീരേ ഖതകൂപകോ വിയ ഉബ്ഭിജ്ജനകഉദകോ. **ഉഗ്ഗച്ഛനകഉദകോ**തി ധാരാവസേന ഉട്ഠഹനഉദകോ. കസ്മാ പനേത്ഥ ഉബ്ഭിദോദകോവ രഹദോ ഗഹിതോ, ന ഇതരോതി ആഹ **''ഹേട്ഠാ ഉഗ്ഗച്ഛനഉദകഞ്ഹീ''**തിആദി. **ധാരാനിപാതപുബ്ബുളകേഹീ**തി ധാരാനിപാതേഹി ഉദകപുബ്ബുളകേഹി ച, ''ഫേണപടലേഹി ചാ''തി വത്തബ്ബം. **സന്നിസിന്നമേവാ**തി അപരിക്ഖോഭതായ നിച്ചലമേവ, സുപ്പസന്നമേവാതി അധിപ്പായോ. **സേസ**ന്തി ''അഭിസന്ദേതീ''തിആദികം.

തതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൨൩൪. ഉപ്പലാനീതി ഉപ്പലഗച്ഛാനി. **സേതരത്തനീലേസൂ**തി ഉപ്പലേസു, സേതുപ്പലരത്തുപ്പലനീലുപ്പലേസൂതി അത്ഥോ. **യം കിഞ്ചി ഉപ്പലം ഉപ്പലമേവ** സാമഞ്ഞഗഹണതോ . **സതപത്ത**ന്തി എത്ഥ **സത**-സദ്ദോ ബഹുപരിയായോ ''സതഗ്ഘീ''തിആദീസു വിയ, തേന അനേകസതപത്തസ്സപി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. ലോകേ പന ''രത്തം പദുമം, സേതം പുണ്ഡരീക''ന്തിപി വുച്ചതി. യാവ അഗ്ഗാ, യാവ ച മൂലാ ഉദകേന അഭിസന്ദനാദിസമ്ഭവദസ്സനത്ഥം **ഉദകാനുഗ്ഗതഗ്ഗഹണം.** ഇധ ഉപ്പലാദീനി വിയ കരജകായോ, ഉദകം വിയ തതിയജ്ഝാനസുഖം.

ചതുത്ഥജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൨൩൫. യസ്മാ ''പരിസുദ്ധേന ചേതസാ''തി ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തമാഹ, തഞ്ച രാഗാദിഉപക്കിലേസാപഗമനതോ നിരുപക്കിലേസം നിമ്മലം, തസ്മാ ആഹ **''നിരുപക്കിലേസട്ഠേന പരിസുദ്ധ''**ന്തി. യസ്മാ പന പാരിസുദ്ധിയാ ഏവ പച്ചയവിസേസേന പവത്തിവിസേസോ പരിയോദാതതാ സുവണ്ണസ്സ നിഘംസനേന പഭസ്സരതാ വിയ, തസ്മാ ആഹ **''പഭസ്സരട്ഠേന പരിയോദാതന്തി വേദിതബ്ബ''**ന്തി. **ഇദ**ന്തി ഓദാതവചനം. **ഉതുഫരണത്ഥ**ന്തി ഉണ്ഹഉതുനോ ഫരണദസ്സനത്ഥം. **ഉതുഫരണം ന ഹോതി** സവിസേസന്തി അധിപ്പായോ, തേനാഹ **''തങ്ഖണ…പേ॰… ബലവം ഹോതീ''**തി. **വത്ഥം വിയ കരജകായോ**തി യോഗിനോ കരജകായോ വത്ഥം വിയ ദട്ഠബ്ബോ ഉതുഫരണസദിസേന ചതുത്ഥജ്ഝാനസുഖേന ഫരിതബ്ബത്താ. പുരിസസ്സ സരീരം വിയ ചതുത്ഥജ്ഝാനം ദട്ഠബ്ബം ഉതുഫരണട്ഠാനിയസ്സ സുഖസ്സ നിസ്സയഭാവതോ, തേനാഹ **''തസ്മാ''**തിആദി. ഏത്ഥ ച ''പരിസുദ്ധേന ചേതസാ''തി ചേതോ ഗഹണേന ഝാനസുഖം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, തേനാഹ **''ഉതുഫരണം വിയ ചതുത്ഥജ്ഝാനസുഖ''**ന്തി. നനു ച ചതുത്ഥജ്ഝാനേ സുഖമേവ നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി സാതലക്ഖണസന്തസഭാവത്താ പനേത്ഥ ഉപേക്ഖാ ''സുഖ''ന്തി അധിപ്പേതാ. തേന വുത്തം **സമ്മോഹവിനോദനിയം** ''ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ''തി. (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൨; വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൪൪; പടി॰ മ॰ ൧൦൮, മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൨൭)

ന അരൂപജ്ഝാനലാഭീതി ന വേദിതബ്ബോ അവിനാഭാവതോ, തേനാഹ **''ന ഹീ''**തിആദി. തത്ഥ **ചുദ്ദസഹാകാരേഹീ**തി കസിണാനുലോമതോ, കസിണപടിലോമതോ, കസിണാനുലോമപടിലോമതോ, ഝാനാനുലോമതോ, ഝാനപടിലോമതോ, ഝാനാനുലോമപടിലോമതോ, ഝാനുക്കന്തികതോ, കസിണുക്കന്തികതോ, ഝാനകസിണുക്കന്തികതോ, അങ്ഗസങ്കന്തിതോ, ആരമ്മണസങ്കന്തിതോ, അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തിതോ, അങ്ഗവവത്ഥാനതോ , ആരമ്മണവവത്ഥാനതോതി ഇമേഹി ചുദ്ദസഹാകാരേഹി. സതിപി ഝാനേസു ആവജ്ജനാദിവസീഭാവേ അയം വസീഭാവോ അഭിഞ്ഞാനിബ്ബത്തനേ ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ന ഹി…പേ॰… ഹോതീ''**തി. സ്വായം നയോ അരൂപസമാപത്തീഹി വിനാ ന ഇജ്ഝതീതി തായപേത്ഥ അവിനാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. യദി ഏവം കസ്മാ പാളിയം ന ആരുപ്പജ്ഝാനാനി ആഗതാനീതി? വിസേസതോ ച രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകത്താ സബ്ബാഭിഞ്ഞാനം തദന്തോഗധാ കത്വാ തായ ദേസിതാ, ന അരൂപാവചരജ്ഝാനാനം ഇധ അനുപയോഗതോ, തേനാഹ **''അരൂപജ്ഝാനാനി ആഹരിത്വാ കഥേതബ്ബാനീ''**തി.

വിപസ്സനാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൨൩൫. **സേസന്തി** "ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ"തിആദീസു വത്തബ്ബം. ഞേയ്യം ജാനാതീതി ഞാണം, തം പന ഞേയ്യം പച്ചക്ഖം കത്വാ പസ്സതീതി ദസ്സനം, ഞാണമേവ ദസ്സനന്തി ഞാണദസ്സനം. തയിദം ഞാണദസ്സനപദം സാസനേ അഞ്ഞത്ഥ ഞാണവിസേസേ നിരൂള്ഹം, തം സബ്ബം അത്ഥുദ്ധാരവസേന ദസ്സേന്തോ **"ഞാണദസ്സനന്തി മഗ്ഗഞാണമ്പി വുച്ചതീ"**തിആദിമാഹ. യസ്മാ വിപസ്സനാഞാണം തേഭൂമകസങ്ഖാരേ അനിച്ചാദിതോ ജാനാതി, ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ പച്ചക്ഖതോ ച തേ പസ്സതി തസ്മാ ആഹ **"ഇധ പന…പേ॰… ഞാണദസ്സനന്തി വുത്ത"**ന്തി.

അഭിനീഹരതീതി വുത്തനയേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേ തസ്മിം ചിത്തേ വിപസ്സനാക്കമേന ജാതേ വിപസ്സനാഭിമുഖം പേസേതി, തേനാഹ **"വിപസ്സനാ… പേ॰… കരോതീ"**തി. തദഭിമുഖഭാവോ ഏവ ഹിസ്സ തന്നിന്നതാദികരതാ. **വുത്തോയേവ** ബ്രഹ്മജാലേ. ഓദനകുമ്മാസേഹി ഉപചീയതീതി **ഓദനകുമ്മാസൂപചയോ. അനിച്ചധമ്മോ**തി പഭങ്ഗുതായ അദ്ധുവസഭാവോ. **ദുഗ്ഗന്ധവിഘാതത്ഥായാ**തി സരീരേ ദുഗ്ഗന്ധസ്സ വിഗമായ. **ഉച്ഛാദനധമ്മോ**തി ഉച്ഛാദേതബ്ബതാസഭാവോ. ഉച്ഛാദനേന ഹി സരീരേ സേദഗൂഥപിത്തസേമ്ഹാദിധാതുക്ഖോഭഗരുഭാവദുഗ്ഗന്ധാനം അപഗമോ ഹോതി. മഹാസമ്ബാഹനം മല്ലാദീനം ബാഹുവഡ്ഢനാദിഅത്ഥം ഹോതീതി **"ഖുദ്ദകസമ്ബാഹനേനാ"**തി വുത്തം. **പരിമദ്ദനധമ്മോ**തി പരിമദ്ദിതബ്ബതാസഭാവോ. **ഭിജ്ജതി ചേവ വികിരതി ചാ**തി അനിച്ചതാവസേന ഭിജ്ജതി ച ഭിന്നഞ്ച കിഞ്ചി പയോജനം അസാധേന്തം വിപ്പകിണ്ണഞ്ച ഹോതി. **രൂപീ**തി അത്തനോ പച്ചയഭൂതേന ഉതുആഹാരലക്ഖണേന രൂപവാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ ഇച്ഛിതോതി ആഹ **"ഛഹി പദേഹി സമുദയോ കഥിതോ"**തി. സംസഗ്ഗേ ഹി അയമീകാരോ. **സണ്ഠാനസമ്പാദനമ്പി** തഥാരൂപരൂപുപ്പാദനേനേവ ഹോതീതി ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനപദേഹിപി സമുദയോ കഥിതോതി വുത്തം. ഏവം നവഹി യഥാരഹം കായേ സമുദയവയധമ്മാനുപസ്സിതാ ദസ്സിതാ. **നിസ്സിതഞ്ച** ഛട്ഠവത്ഥുനിസ്സിതത്താ വിപസ്സനാഞാണസ്സ. **പടിബദ്ധഞ്ച** തേന വിനാ അപ്പവത്തനതോ, കായസഞ്ഞിതാനം രൂപധമ്മാനം ആരമ്മണകരണതോ ച.

൨൩൬. സുട്ഠു ഭാതി ഓഭാസതീതി **സുഭോ,** പഭാസമ്പത്തിയാപി മണിനോ ഭദ്ദതാതി ആഹ **"സുഭോതി സുന്ദരോ"**തി. കുരുവിന്ദജാതി ആദിജാതിവിസേസോപി മണിനോ ആകരപരിസുദ്ധിമൂലകോ ഏവാതി ആഹ **"പരിസുദ്ധാകരസമുട്ഠിതോ"**തി ദോസനീഹരണവസേന പരികമ്മനിപ്ഫത്തീതി ആഹ **"സുട്ഠു കതപരികമ്മോ അപനീതപാസാണസക്ഖരോ"**തി. ഛവിയാ സണ്ഹഭാവേനസ്സ അച്ഛതാ, ന സങ്ഘാതസ്സാതി ആഹ **"അച്ഛോതി തനുച്ഛവീ"**തി, തേനാഹ **"വിപ്പസന്നോ"**തി. **ധോവനവേധനാദീഹീ**തി ചതൂസു പാസാണേസു ധോവനേന ചേവ കാളകാദിഅപഹരണത്ഥായ സുത്തേന ആവുനനത്ഥായ ച വിജ്ഝനേന. താപസണ്ഹകരണാദീനം സങ്ഗഹോ **ആദി**-സദ്ദേന. **വണ്ണസമ്പത്തി**ന്തി സുത്തസ്സ വണ്ണസമ്പത്തിം. **മണി വിയ കരജകായോ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബതോ. **ആവുതസുത്തം വിയ വിപസ്സനാഞാണം** അനുപവിസിത്വാ ഠിതത്താ. **ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ വിപസ്സനാലാഭീ ഭിക്ഖു** സമ്മദേവ ദസ്സനതോ. **തദാരമ്മണാനന്തി** രൂപധമ്മാരമ്മണാനം. ഫസ്സപഞ്ചമകചിത്തചേതസികഗ്ഗഹണേന ഗഹിതധമ്മാപി

വിപസ്സനാചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാ ഏവാതി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി തേസം വിപസ്സനാഞാണഗതികത്താ "ആവുതസുത്തം വിയ വിപസ്സനാഞാണ"ന്തി വചനം അവിരോധിതം ഹോതി. കിം പനേതേ ഞാണസ്സ ആവി ഭവന്തി, ഉദാഹു പുഗ്ഗലസ്സാതി? ഞാണസ്സ. തസ്സ പന ആവിഭാവത്താ പുഗ്ഗലസ്സ ആവിഭൂതാ നാമ ഹോന്തി. **ഞാണസ്സാ**തി ച പച്ചവേക്ഖണാഞാണസ്സ.

മഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരം, തസ്മാ ലോകിയാഭിഞ്ഞാനം പരതോ ഛട്ഠാഭിഞ്ഞായ പുരതോ വത്തബ്ബം വിപസ്സനാഞാണം. **ഏവം സന്തേപീ**തി യദിപായം ഞാണാനുപുബ്ബീ, ഏവം സന്തേപി. **ഏതസ്സ അന്തരാവാരോ നത്ഥീ**തി പഞ്ചസു ലോകിയാഭിഞ്ഞാസു കഥിതാസു ആകങ്ഖേയ്യസുത്താദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൬൫) വിയ ഛട്ഠാഭിഞ്ഞാ കഥേതബ്ബാതി ഏതസ്സ അനഭിഞ്ഞാലക്ഖണസ്സ വിപസ്സനാഞാണസ്സ താസം അന്തരാവാരോ ന ഹോതി. **തസ്മാ** തത്ഥ അവസരാഭാവതോ **ഇധേവ** രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനാനന്തരമേവ **ദസ്സിതം** വിപസ്സനാഞാണം. **യസ്മാ ചാ**തി ച-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന ന കേവലം തദേവ, അഥ ഖോ ഇദമ്പി കാരണം വിപസ്സനാഞാണസ്സ ഇധേവ ദസ്സനേതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. **ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ ഭേരവമ്പി രൂപം പസ്സതോ**തി ഏത്ഥ "ഇദ്ധിവിധഞാണേന ഭേരവം രൂപം നിമ്മിനിത്വാ ചക്ഖുനാ പസ്സതോ"തിപി വത്തബ്ബം, ഏവമ്പി അഭിഞ്ഞാലാഭിനോ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകസ്സ ഭയം സന്താസോ ഉപ്പജ്ജതി. ഉച്ചാവാലികവാസി മഹാനാഗത്ഥേരസ്സ വിയ. **പാടിയേക്കം സന്ദിട്ഠികം സാമഞ്ഞഫലം.** തേനാഹ ഭഗവാ -

> "യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തിആദി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

മനോമയിദ്ധിഞാണകഥാവണ്ണനാ

൨൩൬-൭. മനേന നിബ്ബത്തിതന്തി അഭിഞ്ഞാമനേന നിബ്ബത്തിതം. ഹത്ഥപാദാദി **അങ്ഗേഹി ച** കപ്പരജണ്ണുആദി **പച്ചങ്ഗേഹി ച. സണ്ഠാനവസേനാ**തി കമലദലാദിസദിസസണ്ഠാനമത്തവസേന, ന രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദിഇന്ദ്രിയവസേന. **സബ്ബാകാരേഹീ**തി വണ്ണസണ്ഠാനഅവയവവിസേസാദിസബ്ബാകാരേഹി. **തേന** ഇദ്ധിമതാ. **സദിസഭാവദസ്സനത്ഥമേവാ**തി സണ്ഠാനതോപി വണ്ണതോപി അവയവവിസേസതോപി സദിസഭാവദസ്സനത്ഥമേവ. **സജാതിയം ഠിതോ,** ന നാഗിദ്ധിയാ അഞ്ഞജാതിരൂപോ.

ഇദ്ധിവിധഞാണാദികകഥാവണ്ണനാ

൨൩൮. സുപരികമ്മകതമത്തികാദയോ വിയ ഇദ്ധിവിധഞാണം വികുബ്ബനകിരിയായ നിസ്സയഭാവതോ.

൨൪൦. സുഖന്തി അകിച്ഛേന, അകസിരേനാതി അത്ഥോ.

൨൪൩. മന്ദോ ഉത്താനസേയ്യകദാരകോപി "ദഹരോ"തി വുച്ചതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"യുവാ"**തി വുത്തം. യുവാപി കോചി അനിച്ഛനകോ അമണ്ഡനജാതികോ ഹോതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"മണ്ഡനകജാതികോ"**തിആദി വുത്തം, തേനാഹ **"യുവാപീതി"**ആദി.

കാളതിലപ്പമാണാ ബിന്ദവോ **കാളതിലകാനി കാളാ** വാ കമ്മാസാ, തിലപ്പമാണാ ബിന്ദവോ **തിലകാനി. വങ്ഗം** നാമ വിയങ്ഗം. യോബ്ബനപീളകാദയോ **മുഖദൂസിപീളകാ**. മുഖഗതോ ദോസോ **മുഖദോസോ,** ലക്ഖണവചനഞ്ചേതം മുഖേ അദോസസ്സാപി പാകടഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യഥാ വാ മുഖേ ദോസോ, ഏവം മുഖേ അദോസോപി മുഖദോസോ സരലോപേന. മുഖദോസോ ച മുഖദോസോ ച **മുഖദോസോ**തി ഏകസേസനയേനപേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി ''പരേസം സോളസവിധം ചിത്തം പാകടം ഹോതീ''തി വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി.

൳൪൮. **പുബ്ബേനിവാസഞാണൂപമായ**ന്തി പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ ദസ്സിതഉപമായം. തം ദിവസം കതകിരിയാ നാമ പാകതികസത്തസ്സാപി യേഭുയ്യേന പാകടാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം **തംദിവസ**-ഗ്ഗഹണം കതം. **തംദിവസഗതഗാമത്തയ**-ഗ്ഗഹണേനേവ മഹാഭിനീഹാരേഹി അഞ്ഞേസമ്പി പുബ്ബേനിവാസഞാണലാഭീനം തീസു ഭവേസു കതകിരിയാ യേഭുയ്യേന പാകടാ ഹോതീതി ദീപിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൳൪൯. **അപരാപരം സഞ്ചരന്തേ**തി തംതംകിച്ചവസേന ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചരന്തേ. യഥാവുത്ത**പാസാദോവിയ ഭിക്ഖുനോ കരജകായോ ദട്ഠബ്ബോ** തത്ഥ പതിട്ഠിതസ്സ ദട്ഠബ്ബദസ്സനസിദ്ധിതോ. ചക്ഖുമതോ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുസമധിഗമോ. യഥാഹ ''മംസചക്ഖുസ്സ ഉപ്പാദോ, മഗ്ഗോ ദിബ്ബസ്സ ചക്ഖുനോ''തി (ഇതിവു॰ ൬൧). **ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ അയമേവ ദിബ്ബചക്ഖും പത്വാ ഠിതോ ഭിക്ഖു** ദട്ഠബ്ബസ്സ ദസ്സനതോ. **ഗേഹം പവിസന്താ വിയ** ഏതം അത്തഭാവഗേഹം ഓക്കമന്താ, ഉപപജ്ജന്താതി അത്ഥോ. **ഗേഹാ നിക്ഖമന്താ വിയ** ഏതസ്മാ അത്തഭാവഗേഹതോ പക്കന്താ, ചവന്താതി അത്ഥോ. ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അപരാപരം സഞ്ചരണകസത്താ**തി പന പുനപ്പുനം സംസാരേ പരിബ്ഭമന്താ സത്താ. **''തത്ഥ തത്ഥ നിബ്ബത്തസത്താ''**തി പന ഇമിനാ തസ്മിം ഭവേ ജാതസംവദ്ധേ സത്തേ വദതി. നനു ചായം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണകഥാ, ഏത്ഥ കസ്മാ ''തീസു ഭവേസൂ''തി ചതുവോകാരഭവസ്സാപി സങ്ഗഹോ കതോതി ആഹ **''ഇദഞ്ചാ''**തിആദി. തത്ഥ **ഇദ**ന്തി ''തീസു ഭവേസു നിബ്ബത്തസത്താന''ന്തി ഇദം വചനം. **ദേസനാസുഖത്ഥമേവാ**തി കേവലം ദേസനാസുഖത്ഥം, ന ചതുവോകാരഭവേ നിബ്ബത്തസത്താനം ദിബ്ബചക്ഖുനോ ആവിഭാവസബ്ഭാവതോ. ന ഹി ''ഠപേത്വാ അരൂപഭവ''ന്തി വാ ''ദ്വീസു ഭവേസൂ''തി വാ വുച്ചമാനേ ദേസനാ സുഖാവബോധാ ച ഹോതീതി.

ആസവക്ഖയഞാണകഥാവണ്ണനാ

൳൫൦. **വിപസ്സനാപാദക**ന്തി വിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതം. വിപസ്സനാ ച തിവിധാ വിപസ്സകപുഗ്ഗലഭേദേന. മഹാബോധിസത്താനഞ്ഹി പച്ചേകബോധിസത്താനഞ്ച വിപസ്സനാ ചിന്താമയഞാണസംവദ്ധിതാ സയമ്ഭുഞാണഭൂതാ, ഇതരേസം സുതമയഞാണസംവദ്ധിതാ പരോപദേസസമ്ഭൂതാ നാമ. സാ ''ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം അവസേസരൂപാരൂപജ്ഝാനാനം അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായാ''തിആദിനാ അനേകധാ, അരൂപമുഖവസേന ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനം തേസം തേസം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാനഞ്ച അഞ്ഞതരമുഖവസേന അനേകധാ ച വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ നാനാനയതോ വിഭാവിതാ. മഹാബോധിസത്താനം പന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന പഭേദഗമനതോ നാനാനയം

സബ്ബഞ്ഞുതഞാണസന്നിസ്സയസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ അധിട്ഠാനഭൂതം പുബ്ബഭാഗഞാണഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേന്തം പരിണതം ഗച്ഛന്തം പരമഗമ്ഭീരം സണ്ഹസുഖുമതരം അനഞ്ഞസാധാരണം വിപസ്സനാഞാണം ഹോതി, യം അട്ഠകഥാസു ''മഹാവജിരഞാണ''ന്തി വുച്ചതി. യസ്സ ച പവത്തിവിഭാഗേന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സപ്പഭേദസ്സ പാദകഭാവേന സമാപജ്ജിയമാനാ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാ ദേവസികം സത്ഥു വളഞ്ജനകസമാപത്തിയോ വുച്ചന്തി, സ്വായം ബുദ്ധാനം വിപസ്സനാചാരോ **പരമത്ഥമഞ്ജുസായം** വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൨൧൬) ഉദ്ദേസതോ ദസ്സിതോ. അത്ഥികേഹി തതോ ഗഹേതബ്ബോ, ഇധ പന സാവകാനം വിപസ്സനാ അധിപ്പേതാ.

ആസവാനം ഖയഞാണായാതി ആസവാനം ഖേപനതോ സമുച്ഛിന്ദനതോ ആസവക്ഖയോ, അരിയമഗ്ഗോ, തത്ഥ ഞാണം ആസവാനം ഖയഞാണം, തദത്ഥം തേനാഹ **''ആസവാനം ഖയഞാണനിബ്ബത്തനത്ഥായാ''**തി. ആസവാ ഏത്ഥ ഖീയന്തീതി **ആസവാനം ഖയോ** നിബ്ബാനം. ഖേപേതി പാപധമ്മേതി **ഖയോ,** മഗ്ഗോ. സോ പന പാപക്ഖയോ ആസവക്ഖയേന വിനാ നത്ഥീതി ''ഖയേ ഞാണ''ന്തി ഏത്ഥ ഖയഗ്ഗഹണേന ആസവക്ഖയോ വുത്തോതി ആഹ **''ഖയേ ഞാണ''**ന്തിആദി. സമിതപാപോ സമണോതി കത്വാ ആസവാനം ഖീണത്താ സമണോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **''ആസവാനം ഖയാ സമണോ ഹോതീതി ഏത്ഥ ഫല''**ന്തി. ആസവവഡ്ഢിയാ സങ്ഖാരേ വഡ്ഢേന്തോ വിസങ്ഖാരതോ സുവിദൂരവിദൂരോതി ''ആരാ സോ ആസവക്ഖയാ''തി ഏത്ഥ ആസവക്ഖയപദം വിസങ്ഖാരാധിവചനന്തി ആഹ **''ആസവക്ഖയാതി ഏത്ഥ നിബ്ബാനം വുത്ത''**ന്തി. **ഭങ്ഗോ**തി ആസവാനം ഖണനിരോധോ ''ആസവാനം ഖയോ''തി വുത്തോതി യോജനാ.

''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തി ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ തദാ ഭിക്ഖുനോ പച്ചക്ഖതോ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **''ഏത്തകം ദുക്ഖ''**ന്തി തസ്സ പരിച്ഛിജ്ജഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **''ന ഇതോ ഭിയ്യോ''**തി തസ്സ അനവസേസേത്വാ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. തേനാഹ **''സബ്ബമ്പി ദുക്ഖസച്ച''**ന്തിആദി. **സരസലക്ഖണപടിവേധേനാ**തി സഭാവസങ്ഖാതസ്സ ലക്ഖണസ്സ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝനേന, അസമ്മോഹപടിവേധോതി ച. യഥാ തസ്മിം ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസച്ചസ്സ സരൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തി, തേനാഹ **''യഥാഭൂതം പജാനാതീ''**തി. ദുക്ഖം സമുദേതി ഏതസ്മാതി ദുക്ഖസമുദയോ, തണ്ഹാതി ആഹ **''തസ്സ ചാ''**തിആദി. **യം ഠാനം പത്വാ**തി യം നിബ്ബാനം മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയട്ഠേന കാരണഭൂതം ആഗമ്മ, ''പത്വാ''തി ച തദുഭയവതോ പുഗ്ഗലസ്സ പത്തി തദുഭയസ്സ പത്തി വിയാതി കത്വാ വുത്തം. **പത്വാ**തി വാ പാപുണനഹേതു. **അപ്പവത്തീ**തി അപ്പവത്തിനിമിത്തം, തേ വാ നപ്പവത്തന്തി ഏത്ഥാതി **അപ്പവത്തി,** നിബ്ബാനം. **തസ്സാ**തി ദുക്ഖനിരോധസ്സ. **സമ്പാപക**ന്തി സച്ഛികരണവസേന സമ്മദേവ പാപകം.

കിലേസവസേനാതി ആസവസങ്ഖാതകിലേസവസേന. യസ്മാ ആസവാനം ദുക്ഖസച്ചപരിയായോ തപ്പരിയാപന്നത്താ, സേസസച്ചാനഞ്ച തംസമുദയാദിപരിയായോ അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **''പരിയായതോ''**തി. ദസ്സേന്തോ സച്ചാനീതി യോജനാ. ആസവാനംയേവ ചേത്ഥ ഗഹണം ''ആസവാനം ഖയഞാണായാ''തി ആരദ്ധത്താ. തഥാ ഹി ''കാമാസവാപി ചിത്തം

വിമുച്ചതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൮; മ॰ നി॰ ൧.൪൩൩; മ॰ നി॰ ൩.൨൧) ആസവവിമുത്തിസീസേനേവ സബ്ബകിലേസവിമുത്തി വുത്താ. "ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദിനാ മിസ്സകമഗ്ഗോ ഇധ കഥിതോതി **"സഹ വിപസ്സനായ കോടിപ്പത്തം മഗ്ഗം കഥേസീ"**തി വുത്തം. **"ജാനതോ പസ്സതോ"**തി ഇമിനാ പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയാ വുത്താ. "വിമുച്ചതീ"തി ഇമിനാ പഹാനാഭിസമയോ വുത്തോതി ആഹ **"ഇമിനാ മഗ്ഗക്ഖണം ദസ്സേതീ"**തി. **"ജാനതോ പസ്സതോ"**തി വാ ഹേതുനിദ്ദേസോയം. ജാനനഹേതു ദസ്സനഹേതു കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതീതി യോജനാ. ധമ്മാനഞ്ഹി സമാനകാലികാനമ്പി പച്ചയപ്പച്ചയുപ്പന്നതാ സഹജാതകോടിയാ ലബ്ഭതീതി. ഭവാസവഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഭവരാഗസ്സ വിയ ഭവദിട്ഠിയാപി സമവരോധോതി ദിട്ഠാസവസ്സാപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഖീണാ ജാതീതിആദീഹി** പദേഹി. **തസ്സാ**തി പച്ചവേക്ഖണാഞാണസ്സ. **ഭൂമി**ന്തി പവത്തിട്ഠാനം.

യേനാധിപ്പായേന "കതമാ പനസ്സാ"തിആദിനാ ചോദനാ കതാ, തം വിവരന്തോ **"ന താവസ്സാ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ന താവസ്സ അതീതാ ജാതി ഖീണാ** മഗ്ഗഭാവനായാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"പുബ്ബേവ ഖീണത്താ"**തി. ന അനാഗതാ അസ്സ ജാതി ഖീണാതി യോജനാ. **ന അനാഗതാ**തി ച അനാഗതഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ലേസേന ചോദേതി, തേനാഹ **"അനാഗതേ വായാമാഭാവതോ"**തി. അനാഗതവിസേസോ പനേത്ഥ അധിപ്പേതോ, തസ്സ ച ഖേപനേ വായാമോപി ലബ്ഭതേവ, തേനാഹ **"യാ പന മഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി. **ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസൂ**തി ഭവത്തയഗ്ഗഹണം വുത്തനയേന അനവസേസതോ ജാതിയാ ഖീണഭാവദസ്സനത്ഥം. **തന്തി** യഥാവുത്തം ജാതിം. **സോ**തി ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു.

ബ്രഹ്മചരിയവാസോ നാമ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ നിബ്ബത്തനം ഏവാതി ആഹ **"പരിവുത്ഥ"**ന്തി. സമ്മാദിട്ഠിയാ ചതൂസു സച്ചേസു പരിഞ്ഞാദികിച്ചസാധനവസേന പവത്തമാനായ സമ്മാസങ്കപ്പാദീനമ്പി ദുക്ഖസച്ചേ പരിഞ്ഞാഭിസമയാനുഗുണാ പവത്തി, ഇതരസച്ചേസു ച നേസം പഹാനാഭിസമയാദിപവത്തി പാകടാ ഏവ, തേന വുത്തം **"ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാവസേനാ"**തി. ദുക്ഖനിരോധമഗ്ഗേസു പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാ യാവദേവ സമുദയപ്പഹാനത്ഥായാതി ആഹ **"തേന തേന മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബകിലേസാ പഹീനാ"**തി. **ഇത്ഥത്തായാ**തി ഇമേ പകാരാ ഇത്ഥം, തബ്ഭാവോ ഇത്ഥത്തം, തദത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. തേ പന പകാരാ അരിയമഗ്ഗബ്യാപാരഭൂതാ പരിഞ്ഞാദയോ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **"ഏവം സോളസകിച്ചഭാവായാ"**തി. തേ ഹി മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതോ മഗ്ഗാനുഭാവേന പാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, പരിഞ്ഞാദീസു ച പഹാനമേവ പധാനം തദത്ഥത്താ ഇതരേസന്തി ആഹ **"കിലേസക്ഖയഭാവായ വാ"**തി. പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണവസേന വാ ഏവം വുത്തം. ദുതിയവികപ്പേ **ഇത്ഥത്തായാ**തി നിസ്സക്കേ സമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **"ഇത്ഥഭാവതോ"**തി. **അപര**ന്തി അനാഗതം. **ഇമേ പന** ചരിമകത്തഭാവസങ്ഖാതാ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിഞ്ഞാതാ തിട്ഠന്തി,** ഏതേന തേസം അപ്പതിട്ഠതം ദസ്സേതി. അപരിഞ്ഞാമൂലികാ ഹി പതിട്ഠാ. യഥാഹ "കബളീകാരേ ചേ ഭിക്ഖവേ ആഹാരേ അത്ഥി രാഗോ അത്ഥി നന്ദീ അത്ഥി തണ്ഹാ, പതിട്ഠിതം തത്ഥ വിഞ്ഞാണം വിരൂള്ഹ"ന്തിആദി. (സം॰ നി॰ ൨.൬൪; കഥാ॰ ൨൯൬; മഹാനി॰ ൭) തേനേവാഹ **"ഛിന്നമൂലകാ രുക്ഖാ വിയാ"**തിആദി.

൨൪൯. പബ്ബതമത്ഥകേതി പബ്ബതസിഖരേ. തഞ്ഹി യേഭുയ്യേന സങ്ഖിത്തം സങ്കുചിതം ഹോതീതി പാളിയം "പബ്ബതസങ്ഖേപേ"തി വുത്തം. പബ്ബതപരിയാപന്നോ വാ പദേസോ **പബ്ബതസങ്ഖേപോ** . **അനാവിലോ**തി അകാലുസിയോ, സാ ചസ്സ അനാവിലതാ കദ്ദമാഭാവേന ഹോതീതി ആഹ **"നിക്കദ്ദമോ"**തി. **സിപ്പിയോ**തി സുത്തിയോ. **സമ്ബുകാ**തി സങ്ഖലികാ. **ഠിതാസുപി നിസിന്നാസുപി** ഗാവീസു. **വിജ്ജമാനാസൂ**തി ലബ്ഭമാനാസു, ഇതരാ ഠിതാപി നിസിന്നാപി "ചരന്തീ"തി വുച്ചന്തി സഹചരണനയേന. **തിട്ഠന്തമേവ,** ന പന കദാചിപി ചരന്തം. **ദ്വയന്തി** സിപ്പിസമ്ബുകം, മച്ഛഗുമ്ബന്തി ഇദം ഉഭയം. **തിട്ഠന്തന്തി വുത്തം** ചരന്തം പീതി അധിപ്പായോ. **"ഇതരഞ്ച ദ്വയ"**ന്തി ച യഥാവുത്തമേവ സിപ്പിസമ്ബുകാദിദ്വയം വദതി. തഞ്ഹി ചരതീതി. കിം വാ ഇമായ സഹചരിയായ, യഥാലാഭഗ്ഗഹണം പനേത്ഥ ദട്ഠബ്ബം. സക്ഖരകഥലസ്സ ഹി വസേന തിട്ഠന്തന്തി. സിപ്പിസമ്ബുകസ്സ മച്ഛഗുമ്ബസ്സ ച വസേന തിട്ഠന്തമ്പി ചരന്തം പീതി യോജനാ കാതബ്ബാ.

തേസം ദസന്നം ഞാണാനം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ആരമ്മണവിഭാഗേ, തേസു വാ ഞാണേസു. ഭൂമിഭേദതോ, കാലഭേദതോ, സന്താനഭേദതോ ചാതി **സത്തവിധാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം. "രൂപായതനമത്തമേവാ"**തി ഇദം തസ്സ ഞാണസ്സ അഭിനിമ്മിയമാനേ മനോമയേ കായേ രൂപായതനമേവാരബ്ഭ പവത്തനതോ വുത്തം, ന തത്ഥ ഗന്ധായതനം ആദീനം അഭാവതോ. ന ഹി രൂപകലാപോ ഗന്ധായതനം ആദിരഹിതോ അത്ഥി. പരിനിപ്ഫന്നമേവ നിമ്മിതരൂപം, തേനാഹ **"പരിത്തപച്ചുപ്പന്നബഹിദ്ധാരമ്മണ"**ന്തി. ആസവക്ഖയഞാണം നിബ്ബാനാരമ്മണമേവ സമാനം പരിത്തത്തികവസേന അപ്പമാണാരമ്മണം, അജ്ഝത്തത്തികവസേന ബഹിദ്ധാരമ്മണം, അതീതത്തികവസേന നവത്തബ്ബാരമ്മണഞ്ച ഹോതീതി ആഹ **"അപ്പമാണബഹിദ്ധാനവത്തബ്ബാരമ്മണ"**ന്തി. കൂടോ വിയ കൂടാഗാരസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായ അരഹത്തം ഉത്തമങ്ഗഭൂതന്തി ആഹ **"അരഹത്തനികൂടേനാ"**തി. **ദേസനം നിട്ഠാപേസീ**തി തിത്ഥകരമതഹരവിഭാവിനിം നാനാവിധകുഹനലപനാദിമിച്ഛാജീവവിദ്ധംസിനിം തിവിധസീലാലങ്കതം പരമസല്ലേഖപടിപത്തിദീപനിം ഝാനാഭിഞ്ഞാദിഉത്തരിമനുസ്സധമ്മവിഭൂസിതം ചുദ്ദസവിധമഹാസാമഞ്ഞഫലപടിമണ്ഡിതം അനഞ്ഞസാധാരണം ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

അജാതസത്തുഉപാസകത്തപടിവേദനാകഥാവണ്ണനാ

൨൫൦. ആദിമജ്ഝപരിയോസാനന്തി ആദിഞ്ച മജ്ഝഞ്ച പരിയോസാനഞ്ച. **സക്കച്ചം** സഗാരവം. **ആരദ്ധം** ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി.

അഭിക്കന്താ വിഗതാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖയേ ദിസ്സതീ"**തി. തഥാ ഹി "നിക്ഖന്തോ പഠമോ യാമോ"തി ഉപരി വുത്തം. **അഭിക്കന്തതരോ**തി അതിവിയ കന്തതരോ മനോരമോ, താദിസോ ച സുന്ദരോ ഭദ്ദകോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സുന്ദരേ ദിസ്സതീ"**തി. **കോ**തി ദേവനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീസു കോ കതമോ. **മേ**തി മമ. **പാദാനീ**തി പാദേ. **ഇദ്ധിയാ**തി ഇമായ ഏവരൂപായ ദേവിദ്ധിയാ. **യസസാ**തി ഇമിനാ ഏദിസേന പരിവാരേന, പരിജനേന ച. **ജല**ന്തി വിജ്ജോതമാനോ. **അഭിക്കന്തേനാ**തി അതിവിയ കന്തേന കമനീയേന അഭിരൂപേന. **വണ്ണേനാ**തി ഛവിവണ്ണേന സരീരവണ്ണനിഭായ . **സബ്ബാ ഓഭാസയം ദിസാ**തി ദസപി ദിസാ പഭാസേന്തോ ചന്ദോ വിയ, സൂരിയോ വിയ ച

ഏകോഭാസം ഏകാലോകം കരോന്തോതി ഗാഥായ അത്ഥോ. **അഭിരൂപേതി** ഉളാരരൂപേ സമ്പന്നരൂപേ.

“ചോരോ ചോരോ, സപ്പോ സപ്പോ”തിആദീസു **ഭയേ ആമേഡിതം,** “വിജ്ഝ വിജ്ഝ, പഹര പഹരാ”തിആദീസു **കോധേ,** “സാധു സാധൂതിആദീസു (മം നിം ൧.൩൮൭; സം നിം ൨.൧൨൭; ൩.൩൫; ൫.൧൦൮൫) **പസംസായം,** “ഗച്ഛ ഗച്ഛ, ലുനാഹി ലുനാഹീ”തിആദീസു **തുരിതേ,** “ആഗച്ഛ ആഗച്ഛാ”തിആദീസു **കോതൂഹലേ,** “ബുദ്ധോ ബുദ്ധോതി ചിന്തേന്തോ”തിആദീസു (ബു ം വം ൪൪) **അച്ഛരേ** , “അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ”തിആദീസു (ദീം നിം ൩.൨ം; അം നിം ൯.൧൧) **ഹാസേ,** “കഹം ഏകപുത്തക കഹം ഏകപുത്തകാ”തിആദീസു (സം നിം ൨.൬൩) **സോകേ,** “അഹോ സുഖം അഹോ സുഖ”ന്തിആദീസു (ഉദാം ൨ം; ദീം നിം ൩.൩൦൫; ചൂളവം ൩൩൨) **പസാദേ. ച**-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ, തേന ഗരഹാഅസമ്മാനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ “പാപോ പാപോ”തിആദീസു **ഗരഹായം,** “അഭിരൂപക അഭിരൂപകാ”തിആദീസു **അസമ്മാനേ** ദട്ഠബ്ബം.

നയിദം ആമേഡിതവസേന ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം, അഥ ഖോ അത്ഥദ്വയവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ “അഭിക്കന്ത”ന്തി വചനം അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകലിങ്ഗവസേന വുത്തം. തം പന ഭഗവതോ വചനം ധമ്മസ്സ ദേസനാതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. അത്ഥമത്തദസ്സനം വാ ഏതം, തസ്മാ അത്ഥവസേനേത്ഥ ലിങ്ഗവിഭത്തിപരിണാമോ വേദിതബ്ബോ. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. **ദോസനാസനതോതി** രാഗാദികിലേസവിധമനതോ. **ഗുണാധിഗമനതോതി** സീലാദിഗുണാനം സമ്പാദനതോ. യേ ഗുണേ ദേസനാ അധിഗമേതി, തേസു പധാനഭൂതാ ദസ്സേതബ്ബാതി തേ പധാനഭൂതേ താവ ദസ്സേതും **“സദ്ധാജനനതോ പഞ്ഞാജനനതോ”**തി വുത്തം. സദ്ധാപമുഖാ ഹി ലോകിയാ ഗുണാ പഞ്ഞാപമുഖാ ലോകുത്തരാ. സീലാദിഅത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥതോ.** സഭാവനിരുത്തിസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനതോ.** സുവിഞ്ഞേയ്യസദ്ദപയോഗതായ **ഉത്താനപദതോ.** സണ്ഹസുഖുമഭാവേന ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്ഥതായ **ഗമ്ഭീരത്ഥതോ.** സിനിദ്ധമുദുമധുരസദ്ദപയോഗതായ **കണ്ണസുഖതോ.** വിപുലവിസുദ്ധപേമനീയത്ഥതായ **ഹദയങ്ഗമതോ.** മാനാതിമാനവിധമനേന **അനത്തുക്കംസനതോ.** ഥമ്ഭസാരമ്ഭനിമ്മദ്ദനേന **അപരവമ്ഭനതോ.** ഹിതാധിപ്പായപ്പവത്തിയാ, പരേസം രാഗപരിളാഹാദിവൂപസമനേന ച **കരുണാസീതലതോ.** കിലേസന്ധകാരവിധമനേന **പഞ്ഞാവദാതതോ.** കരവീകരുതമഞ്ജുതായ **ആപാഥരമണീയതോ.** പുബ്ബാപരാവിരുദ്ധസുവിസുദ്ധതായ **വിമദ്ദക്ഖമതോ.** ആപാഥരമണീയതായ ഏവ **സുയ്യമാനസുഖതോ.** വിമദ്ദക്ഖമതായ, ഹിതജ്ഝാസയപ്പവത്തിതായ ച **വീമംസിയമാനഹിതതോ. ഏവമാദീഹീതി ആദി**-സദ്ദേന സംസാരചക്കനിവത്തനതോ സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ, മിച്ഛാവാദവിദ്ധംസനതോ സമ്മാവാദപതിട്ഠാപനതോ, അകുസലമൂലസമുദ്ധരണതോ കുസലമൂലസംരോപനതോ, അപായദ്വാരപിധാനതോ സഗ്ഗമഗ്ഗദ്വാരവിവരണതോ, പരിയുട്ഠാനവൂപസമനതോ അനുസയസമുഗ്ഘാടനതോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അധോമുഖട്ഠപിതന്തി കേനചി അധോമുഖം ഠപിതം. **ഹേട്ഠാമുഖജാതന്തി** സഭാവേനേവ ഹേട്ഠാമുഖം ജാതം. **ഉഗ്ഘാടേയ്യാതി** വിവടം കരേയ്യ. **ഹത്ഥേ**

ഗഹേത്വാ "പുരത്ഥാഭിമുഖോ, ഉത്തരാഭിമുഖോ വാ ഗച്ഛാ"തിആദീനി അവത്വാ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ നിസ്സന്ദേഹം കത്വാ. "ഏസ മഗ്ഗോ, ഏവം ഗച്ഛാ"തി ദസ്സേയ്യ. **കാളപക്ഖചാതുദ്ദസീ**തി കാളപക്ഖേ ചാതുദ്ദസീ. **നിക്കുജ്ജിതം** ആധേയ്യസ്സ അനാധാരഭൂതം ഭാജനം ആധാരഭാവാപാദനവസേന **ഉക്കുജ്ജേയ്യ.** അഞ്ഞാണസ്സ അഭിമുഖത്താ ഹേട്ഠാമുഖജാതതായ **സദ്ധമ്മവിമുഖം** അധോമുഖട്ഠപിതതായ **അസദ്ധമ്മേ പതിത**ന്തി ഏവം പദദ്വയം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം, ന യഥാസങ്ഖ്യം. കാമം കാമച്ഛന്ദാദയോ പടിച്ഛാദകാ നീവരണഭാവതോ, മിച്ഛാദിട്ഠി പന സവിസേസം പടിച്ഛാദികാ സത്തേ മിച്ഛാഭിനിവേസനവസേനാതി ആഹ **"മിച്ഛാദിട്ഠിഗഹനപടിച്ഛന്ന"**ന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ "മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം ഭിക്ഖവേ വജ്ജം വദാമീ"തി. സബ്ബോ അപായഗാമിമഗ്ഗോ **കുമ്മഗ്ഗോ** കുച്ഛിതോ മഗ്ഗോതി കത്വാ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനം ഉജുപടിപക്ഖതായ മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ മിച്ഛത്തധമ്മാ മിച്ഛാമഗ്ഗാ. തേനേവ ഹി തദുഭയപടിപക്ഖതം സന്ധായ **"സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗം ആവികരോന്തേനാ"**തി വുത്തം. സപ്പിആദിസന്നിസ്സയോ പദീപോ ന തഥാ ഉജ്ജലോ, യഥാ തേലസന്നിസ്സയോതി **തേലപജ്ജോത**-ഗ്ഗഹണം. **ഏതേഹി പരിയായേഹീ**തി ഏതേഹി നിക്കുജ്ജിതുക്കുജ്ജനപടിച്ഛന്നവിവരണാദിഉപമോപമിതബ്ബപ്പകാരേഹി, ഏതേഹി വാ യഥാവുത്തേഹി നാനാവിധകുഹനലപനാദിമിച്ഛാജീവവിവിധമനാദിവിഭാവനപരിയായേഹി. തേനാഹ **"അനേകപരിയായേന ധമ്മോ പകാസിതോ"**തി.

പസന്നകാരന്തി പസന്നേഹി കാതബ്ബം സക്കാരം. **സരണ**ന്തി പടിസരണം, തേനാഹ **"പരായണ"**ന്തി. പരായണഭാവോ ച അനത്ഥനിസേധനേന, അത്ഥസമ്പടിപാദനേന ച ഹോതീതി ആഹ **"അഘസ്സ താതാ, ഹിതസ്സ ച വിധാതാ"**തി. **അഘസ്സാ**തി ദുക്ഖതോതി വദന്തി, പാപതോതി പന അത്ഥോ യുത്തോ, നിസ്സക്കേ ചേതം സാമിവചനം. ഏത്ഥ ച നായം **ഗമു**-സദ്ദോ നീ-സദ്ദാദയോ വിയ ദ്വികമ്മകോ, തസ്മാ യഥാ "അജം ഗാമം നേതീ"തി വുച്ചതി, ഏവം "ഭഗവന്തം സരണം ഗച്ഛാമീ"തി വത്തും ന സക്കാ, "സരണന്തി ഗച്ഛാമീ"തി പന വത്തബ്ബം. ഇതി-സദ്ദോ ചേത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. തസ്സ ചായമത്ഥോ. ഗമനഞ്ച തദധിപ്പായേന ഭജനം ജാനനം വാതി ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"ഭജാമീ"**തിആദീസു പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം അത്ഥവചനം, **ഭജനം** വാ സരണാധിപ്പായേന ഉപസങ്കമനം, **സേവനം** സന്തികാവചരതാ, **പയിരുപാസനം** വത്തപടിവത്തകരണേന ഉപട്ഠാനന്തി ഏവം സബ്ബഥാപി അനഞ്ഞസരണതംയേവ ദീപേതി. **"ഗച്ഛാമീ"**തി പദസ്സ ബുജ്ഝാമീതി അയമത്ഥോ കഥം ലബ്ഭതീതി ആഹ **"യേസഞ്ഹീ"**തിആദി.

"അധിഗതമഗ്ഗേ സച്ഛികതനിരോധേ"തി പദദ്വയേനാപി ഫലട്ഠാ ഏവ ദസ്സിതാ, ന മഗ്ഗട്ഠാതി തേ ദസ്സേന്തോ **"യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ചാ"**തിആദിമാഹ. നനു ച കല്യാണപുഥുജ്ജനോപി "യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജതീ"തി വുച്ചതീതി? കിഞ്ചാപി വുച്ചതി, നിപ്പരിയായേന പന മഗ്ഗട്ഠാ ഏവ തഥാ വത്തബ്ബാ, ന ഇതരോ നിയാമോക്കമനാഭാവതോ. തഥാ ഹി തേ ഏവ വുത്താ **"അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീ"**തി. സമ്മത്തനിയാമോക്കമനേന ഹി അപായവിനിമുത്തസമ്ഭവോ . **അക്ഖായതീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന "യാവതാ ഭിക്ഖവേ ധമ്മാ സങ്ഖതാ

വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗം അക്ഖായതീ''തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ർ.൩ർ) സുത്തപദം സങ്ഗണ്ഹാതി, **"വിത്ഥാരോ"**തി വാ ഇമിനാ. ഏത്ഥ ച **അരിയമഗ്ഗോ** നിയ്യാനികതായ, **നിബ്ബാനം** തസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിഹേതുതായാതി ഉഭയമേവ നിപ്പരിയായേന ''ധമ്മോ''തി വുത്തോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണപച്ചയഭൂതം ലഭിത്വാ അരിയമഗ്ഗസ്സ തദത്ഥസിദ്ധി. തഥാപി യസ്മാ അരിയഫലാനം ''തായ സദ്ധായ അവൂപസന്തായാ''തിആദി വചനതോ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നാനം കിലേസാനം പടിപസ്സദ്ധിപ്പഹാനകിച്ചതായ, നിയ്യാനാനുഗുണതായ, നിയ്യാനപരിയോസാനതായ ച, പരിയത്തിധമ്മസ്സ പന ''നിയ്യാനധമ്മസ്സ സമധിഗമനഹേതുതായാ''തി ഇമിനാ പരിയായേന വുത്തനയേന ധമ്മഭാവോ ലബ്ഭതി ഏവ. സ്വായമത്ഥോ പാഠാരൂള്ഹോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ന കേവല"**ന്തിആദിമാഹ.

''കാമരാഗോ ഭവരാഗോ''തി ഏവമാദി ഭേദോ സബ്ബോപി രാഗോ വിരജ്ജതി ഏതേനാതി **രാഗവിരാഗോതി മഗ്ഗോ കഥിതോ.** ഏജാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ, അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ സോകസ്സ ച തദുപ്പത്തിയം സബ്ബസോ പരിക്ഖീണത്താ **അനേജം അസോകന്തി ഫലം കഥിതം. അപ്പടികൂല**ന്തി അവിരോധദീപനതോ കേനചി അവിരുദ്ധം, ഇട്ഠം പണീതന്തി വാ അത്ഥോ. പഗുണരൂപേന പവത്തിതത്താ, പകട്ഠഗുണവിഭാവനതോ വാ **പഗുണം.** യഥാഹ ''വിഹിംസസഞ്ഞീ പഗുണം ന ഭാസിം, ധമ്മം പണീതം മനുജേസു ബ്രഹ്മേ''തി. (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; മ॰ നി॰ ൨.൩൩൯; മഹാവ॰ ൯) സബ്ബധമ്മക്ഖന്ധാ കഥിതാതി യോജനാ.

ദിട്ഠിസീലസങ്ഘാതേനാതി ''യായം ദിട്ഠി അരിയാ നിയ്യാനികാ നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨ർ; മ॰ നി॰ ർ.൯൨; ൩.൫ർ) ഏവം വുത്തായ ദിട്ഠിയാ, ''യാനി താനി സീലാനി അഖണ്ഡാനി അച്ഛിദ്ദാനി അസബലാനി അകമ്മാസാനി ഭുജിസ്സാനി വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി അപരാമട്ഠാനി സമാധിസംവത്തനികാനി , തഥാരൂപേഹി സീലേഹി സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൧; മ॰ നി॰ ൧.ർ൯൨; ൩.൫ർ; അ॰ നി॰ ൬.൧൧; പരി॰ ൨൭ർ) ഏവം വുത്താനം സീലാനഞ്ച സംഹതഭാവേന, ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **സംഹതോതി** ഘടിതോ, സമേതോതി അത്ഥോ. അരിയപുഗ്ഗലാ ഹി യത്ഥ കത്ഥചി ദൂരേ ഠിതാപി അത്തനോ ഗുണസാമഗ്ഗിയാ സംഹതാ ഏവ . **അട്ഠ ച പുഗ്ഗലധമ്മദസാ തേ**തി തേ പുരിസയുഗവസേന ചത്താരോപി പുഗ്ഗലവസേന അട്ഠേവ അരിയധമ്മസ്സ പച്ചക്ഖദസ്സാവിതായ ധമ്മദസാ. തീണി വത്ഥൂനി ''സരണ''ന്തി ഗമനേന, തിക്ഖത്തും ഗമനേന ച **തീണി സരണഗമനാനി. പടിവേദേസീ**തി അത്തനോ ഹദയഗതം വാചായ പവേദേസി.

സരണഗമനകഥാവണ്ണനാ

സരണഗമനസ്സ വിസയപ്പഭേദഫലസംകിലേസഭേദാനം വിയ കത്തു ച വിഭാവനാ തത്ഥ കോസല്ലായ ഹോതീതി **"സരണഗമനേസു കോസല്ലത്ഥം സരണം... പേ॰... വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം തേന വിനാ സരണഗമനസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ വോദാനം ന ഗഹിതം, നനു വോദാനവിഭാവനാപി തത്ഥ കോസല്ലാവഹാതി? സച്ചമേതം, തം പന സംകിലേസഗ്ഗഹണേനേവ അത്ഥതോ

ദീപിതം ഹോതീതി ന ഗഹിതം. യാനി ഹി നേസം സംകിലേസകാരണാനി അഞ്ഞാണാദീനി, തേസം സബ്ബേന സബ്ബം അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദനേന, ഉപ്പന്നാനഞ്ച പഹാനേന വോദാനം ഹോതീതി. ഹിംസത്ഥസ്സ സര-സദ്ദസ്സ വസേനേതം പദം ദട്ഠബ്ബന്തി "ഹിംസതീതി സരണ"ന്തി വത്വാ തം പന ഹിംസനം കേസം കഥം കസ്സ വാതി ചോദനം സോധേന്തോ **"സരണഗതാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭയ**ന്തി വട്ടഭയം. **സന്താസ**ന്തി ചിത്തുത്രാസം തേനേവ ചേതസികദുക്ഖസ്സ ഗഹിതത്താ. **ദുക്ഖ**ന്തി കായികദുക്ഖം. **ദുഗ്ഗതിപരികിലേസ**ന്തി ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം സബ്ബമ്പി ദുക്ഖം, തയിദം സബ്ബം പരതോ ഫലകഥായം ആവിഭവിസ്സതി. **ഏത**ന്തി "സരണ"ന്തി പദം.

ഏവം അവിസേസതോ സരണ-സദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസേസതോ ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **ഹിതേ പവത്തനേനാ**തി "സമ്പന്നസീലാ ഭിക്ഖവേ വിഹരഥാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൬൪, ൬൯) അത്ഥേ നിയോജനേന. **അഹിതാ ച നിവത്തനേനാ**തി. "പാണാതിപാതസ്സ ഖോ പാപകോ വിപാകോ, പാപകം അഭിസമ്പരായ"ന്തിആദിനാ ആദീനവദസ്സനാദിമുഖേന അനത്ഥതോ നിവത്തനേന. **ഭയം ഹിംസതീ**തി ഹിതാഹിതേസു അപ്പവത്തിപവത്തിഹേതുകം ബ്യസനം അപ്പവത്തികരണേന വിനാസേതി. ഭവകന്താരാ ഉത്താരണേന മഗ്ഗസങ്ഖാതോ ധമ്മോ, ഇതരോ അസ്സാസദാനേന സത്താനം ഭയം ഹിംസതീതി യോജനാ. **കാരാന**ന്തി ദാനവസേന പൂജാവസേന ച ഉപനീതാനം സക്കാരാനം. വിപുലഫലപടിലാഭകരണേന സത്താനം ഭയം ഹിംസതീതി യോജനാ, അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ഇമിനാപി പരിയായേനാ**തി ഇമിനാപി വിഭജിത്വാ വുത്തേന കാരണേന.

"സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാക്ഖാതോ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ"തി ഏവം പവത്തോ തത്ഥ രതനത്തയേ പസാദോ തപ്പസാദോ, തദേവ രതനത്തയം ഗരു ഏതസ്സാതി തഗ്ഗരു തബ്ഭാവോ തഗ്ഗരുതാ, തപ്പസാദോ ച തഗ്ഗരുതാ ച തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാ, താഹി **തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാഹി.** വിധൂതദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസമ്മോഹഅസ്സദ്ധിയാദിതായ **വിഹതകിലേസോ.** തദേവ രതനത്തയം പരായണം പരാഗതി താണം ലേണന്തി ഏവം പവത്തിയാ **തപ്പരായണതാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ സരണഗമനം** സരണം ഗച്ഛതി ഏതേനാതി. **തംസമങ്ഗീ**തി തേന യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദേന സമന്നാഗതോ. **ഏവം ഉപേതീ**തി ഭജതി സേവതി പയിരുപാസതി, ഏവം വാ ജാനാതി ബുജ്ഝതീതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച **പസാദ-ഗ്ഗഹണേന** ലോകിയസരണഗമനമാഹ. തഞ്ഹി പസാദപ്പധാനം. **ഗരുതാഗഹണേന** ലോകുത്തരം. അരിയാ ഹി രതനത്തയം ഗുണാഭിഞ്ഞതായ പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കത്വാ പസ്സന്തി. തസ്മാ തപ്പസാദേന വിക്ഖമ്ഭനവസേന വിഗതകിലേസോ, തഗ്ഗരുതായ സമുച്ഛേദവസേനാതി യോജേതബ്ബം അഗാരവകരണഹേതൂനം സമുച്ഛിന്ദനതോ. തപ്പരായണതാ പനേത്ഥ തഗ്ഗതികതാതി തായ ചതുബ്ബിധമ്പി വക്ഖമാനം സരണഗമനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവിസേസേന വാ പസാദഗരുതാ ജോതിതാതി **പസാദഗ്ഗഹണേന** അവേച്ചപ്പസാദസ്സ ഇതരസ്സ ച ഗഹണം, തഥാ **ഗരുതാഗഹണേനാ**തി ഉഭയേനാപി ഉഭയം സരണഗമനം യോജേതബ്ബം.

മഗ്ഗക്ഖണേ ഇജ്ഝതീതി യോജനാ. **"നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ"**തി ഏതേന അത്ഥതോ ചതുസച്ചാധിഗമോ ഏവ ലോകുത്തരസരണഗമനന്തി ദസ്സേതി. തത്ഥ

ഹി നിബ്ബാനധമ്മോ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന, മഗ്ഗധമ്മോ ഭാവനാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝിയമാനോയേവ സരണഗമനത്ഥം സാധേതി. ബുദ്ധഗുണാ പന സാവകഗോചരഭൂതാ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന, തഥാ അരിയസങ്ഘഗുണാ, തേനാഹ **"കിച്ചതോ സകലേപി രതനത്തയേ ഇജ്ഝതീ"**തി. ഇജ്ഝന്തഞ്ച സഹേവ ഇജ്ഝതി, ന ലോകിയം വിയ പതിപാടിയാ അസമ്മോഹപടിവേധേന പടിവിദ്ധത്താതി അധിപ്പായോ. യേ പന വദന്തി "ന സരണഗമനം നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ പവത്തതി. മഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ പന അധിഗതമേവ ഹോതി ഏകച്ചാനം തേവിജ്ജാദീനം ലോകിയവിജ്ജാദയോ വിയാ"തി, തേസം ലോകിയമേവ സരണഗമനം സിയാ, ന ലോകുത്തരം, തഞ്ച അയുത്തം ദുവിധസ്സാപി ഇച്ഛിതബ്ബത്താ.

തന്തി ലോകിയം സരണഗമനം. **സദ്ധാപടിലാഭോ** "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ"തിആദിനാ. **സദ്ധാമൂലികാ**തി യഥാവുത്തസദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമാ സമ്മാദിട്ഠിതി ബുദ്ധസുബുദ്ധതം, ധമ്മസുധമ്മതം, സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിഞ്ച ലോകിയാവബോധവസേനേവ സമ്മാ ഞായേന ദസ്സനതോ. **"സദ്ധാമൂലികാ സമ്മാദിട്ഠീ"**തി ഏതേന സദ്ധൂപനിസ്സയാ യഥാവുത്തലക്ഖണാ പഞ്ഞാ ലോകിയസരണഗമനന്തി ദസ്സേതി, തേനാഹ **"ദിട്ഠിജുകമ്മന്തി വുച്ചതീ"**തി. ദിട്ഠി ഏവ അത്തനോ പച്ചയേഹി ഉജു കരീയതീതി കത്വാ ദിട്ഠി വാ ഉജു കരീയതി ഏതേനാതി **ദിട്ഠിജുകമ്മം,** തഥാ പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "തപ്പരായണതാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമസമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണം പന ചിത്തുപ്പാദസ്സ തപ്പധാനതായാതി ദട്ഠബ്ബം. **"സദ്ധാപടിലാഭോ"**തി ഇമിനാ മാതാദീഹി ഉസ്സാഹിതദാരകാദീനം വിയ ഞാണവിപ്പയുത്തം സരണഗമനം ദസ്സേതി, **"സമ്മാദിട്ഠീ"**തി ഇമിനാ ഞാണസമ്പയുത്തം സരണഗമനം. **തയിദം** ലോകിയം സരണഗമനം. അത്താ സന്നിയ്യാതീയതി അപ്പീയതി പരിച്ചജീയതി ഏതേനാതി **അത്തസന്നിയ്യാതനം,** യഥാവുത്തം ദിട്ഠിജുകമ്മം. തം രതനത്തയം പരായണം പടിസരണം ഏതസ്സാതി തപ്പരായണോ, പുഗ്ഗലോ, ചിത്തുപ്പാദോ വാ. തസ്സ ഭാവോ **തപ്പരായണതാ,** യഥാവുത്തം ദിട്ഠിജുകമ്മമേവ. "സരണ"ന്തി അധിപ്പായേന സിസ്സഭാവം അന്തേവാസികഭാവം ഉപഗച്ഛതി ഏതേനാതി **സിസ്സഭാവൂപഗമനം.** സരണഗമനാധിപ്പായേനേവ പണിപതതി ഏതേനാതി **പണിപാതോ.** സബ്ബത്ഥ യഥാവുത്തദിട്ഠിജുകമ്മവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അത്തപരിച്ചജനന്തി സംസാരദുക്ഖനിത്ഥരണത്ഥം അത്തനോ അത്തഭാവസ്സ പരിച്ചജനം. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **ബുദ്ധാദീനം യേവാ**തി അവധാരണം അത്തസന്നിയ്യാതനാദീസുപി തത്ഥ തത്ഥ വത്തബ്ബം. ഏവഞ്ഹി തദഞ്ഞനിവത്തനം കതം ഹോതി.

ഏവം അത്തസന്നിയ്യാതനാദീനി ഏകേന പകാരേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അപരേഹിപി പകാരേഹി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം, തേന പരിയായന്തരേഹിപി അത്തസന്നിയ്യാതനാദി കതമേവ ഹോതി അത്ഥസ്സ അഭിന്നത്താതി ദസ്സേതി. **ആളവകാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സാതാഗിരഹേമവതാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. നനു ചേതേ ആളവകാദയോ മഗ്ഗേനേവ ആഗതസരണഗമനാ, കഥം തേസം തപ്പരായണതാസരണഗമനം വുത്തന്തി? മഗ്ഗേനാഗതസരണഗമനേഹിപി. "സോ അഹം വിചരിസ്സാമി...പേ॰... സുധമ്മതം" (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൩) "തേ മയം വിചരിസ്സാമ ,

ഗാമാ ഗാമം നഗാ നഗം…പേ॰… സുധമ്മത’’ന്തി, (സു॰ നി॰ ൧൮൮) തേഹി തപ്പരായണതാകാരസ്സ പവേദിതത്താ തഥാ വുത്തം.

സോ പനേസ ഞാതി…പേ॰… വസേനാതി ഏത്ഥ ഞാതിവസേന, ഭയവസേന, ആചരിയവസേന, ദക്ഖിണേയ്യവസേനാതി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **ഞാതിവസേനാ**തി ഞാതിഭാവവസേന. ഏവം സേസേസുപി. **ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതേനാ**തി ദക്ഖിണേയ്യതാഹേതുകേന പണിപാതേന. **ഇതരേഹീ**തി ഞാതിഭാവാദിവസപ്പവത്തേഹി തീഹി പണിപാതേഹി. ‘‘ഇതരേഹീ’’തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **‘‘തസ്മാ’’**തിആദി വുത്തം. **വന്ദതീ**തി പണിപാതസ്സ ലക്ഖണവചനം. **ഏവരൂപ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികം സന്ധായ വദതി. സമ്പരായികഞ്ഹി നിയ്യാനികം വാ അനുസാസനിം പച്ചാസിസന്തോ ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതമേവ കരോതീതി അധിപ്പായോ.

സരണഗമനപ്പഭേദോതി സരണഗമനവിഭാഗോ.

അരിയമഗ്ഗോ ഏവ ലോകുത്തരം സരണഗമനന്തി **‘‘ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി വിപാകഫല’’**ന്തി വുത്തം. **സബ്ബദുക്ഖക്ഖയോ**തി സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ. **ഏത**ന്തി ‘‘ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ’’തി ഏവം വുത്തം അരിയസച്ചസ്സ ദസ്സനം.

നിച്ചാദിതോ അനുപഗമനാദിവസേനാതി ‘‘നിച്ച’’ന്തി അഗ്ഗഹണാദിവസേന. **അട്ഠാന**ന്തി ഹേതുപടിക്ഖേപോ. **അനവകാസോ**തി പച്ചയപടിക്ഖേപോ. ഉഭയേനാപി കാരണമേവ പടിക്ഖിപതി. **യ**ന്തി യേന കാരണേന. **ദിട്ഠിസമ്പന്നോ**തി മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ സോതാപന്നോ. **കഞ്ചി സങ്ഖാര**ന്തി ചതുഭൂമകേസു സങ്ഖതസങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരമ്പി. **നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ**തി ‘‘നിച്ചോ’’തി ഗണ്ഹേയ്യ. **‘‘സുഖതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ’’**തി. ‘‘ഏകന്തസുഖീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൭൬) ഏവം അത്തദിട്ഠിവസേന സുഖതോ ഗാഹം സന്ധായേതം വുത്തം . ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തചിത്തേന പന അരിയസാവകോ പരിളാഹവൂപസമനത്ഥം മത്തഹത്ഥിപരിത്താസിതോ വിയ ചോക്ഖബ്രാഹ്മണോ ഉക്കാരഭൂമിം **കഞ്ചി സങ്ഖാരം സുഖതോ ഉപഗച്ഛതി.** അത്തവാരേ കസിണാദിപഞ്ഞത്തിസങ്ഗഹത്ഥം ‘‘സങ്ഖാര’’ന്തി അവത്വാ **‘‘കഞ്ചി ധമ്മ’’**ന്തി വുത്തം. ഇമേസുപി വാരേസു ചതുഭൂമകവസേനേവ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ, തേഭൂമകവസേനേവ വാ. യം യഞ്ഹി പുഥുജ്ജനോ ഗാഹവസേന ഗണ്ഹാതി, തതോ തതോ അരിയസാവകോ ഗാഹം വിനിവേഠേതി.

‘‘മാതര’’ന്തിആദീസു ജനികാ **മാതാ,** ജനകോ **പിതാ,** മനുസ്സഭൂതോ ഖീണാസവോ **അരഹാ**തി അധിപ്പേതോ. കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാതി? ഏതമ്പി അട്ഠാനം, പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പന മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം, അരിയസാവകസ്സ ച ഫലദസ്സനത്ഥം ഏവം വുത്തം. **ദുട്ഠചിത്തോ**തി വധകചിത്തേന പദുട്ഠചിത്തോ. **ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യാ**തി ജീവമാനകസരീരേ ഖുദ്ദകമക്ഖികായ പിവനമത്തമ്പി ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യ. **സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യാ**തി സമാനസംവാസകം സമാനസീമായം ഠിതം സങ്ഘം. ‘‘കമ്മേന, ഉദ്ദേസേന, വോഹരന്തോ, അനുസ്സാവനേന, സലാകഗ്ഗാഹേനാ’’തി (പരി॰ ൪൫൮) ഏവം വുത്തേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി

ഭിന്ദേയ്യ. **അഞ്ഞം സത്ഥാര**ന്തി അഞ്ഞം തിത്ഥകരം "അയം മേ സത്ഥാ"തി ഏവം ഗണ്ഹേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമി**ന്തി തേ ബുദ്ധം സരണം ഗതാ തംനിമിത്തം അപായം ന ഗമിസ്സന്തി, ദേവകായം പന പരിപൂരേസ്സന്തീതി അത്ഥോ.

ദസഹി ഠാനേഹീതി ദസഹി കാരണേഹി. **അധിഗണ്ഹന്തീ**തി അഭിഭവന്തി. **വേലാമസുത്താദിവസേനാപീ**തി ഏത്ഥ കരീസസ്സ ചതുത്ഥഭാഗപ്പമാണാനം ചതുരാസീതിസഹസ്സസങ്ഖ്യാനം സുവണ്ണപാതിരൂപിയപാതികംസപാതീനം യഥാക്കമം രൂപിയസുവണ്ണഹിരഞ്ഞപൂരാനം, സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതാനം ചതുരാസീതിയാ ഹത്ഥിസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ അസ്സസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ രഥസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ ധേനുസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ കഞ്ഞാസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ പല്ലങ്കസഹസ്സാനം, ചതുരാസീതിയാ വത്ഥകോടിസഹസ്സാനം, അപരിമാണസ്സ ച ഖജ്ജഭോജ്ജാദിഭേദസ്സ ആഹാരസ്സ പരിച്ചജനവസേന സത്തമാസാധികാനി സത്തസംവച്ഛരാനി നിരന്തരം പവത്തവേലാമമഹാദാനതോ ഏകസ്സ സോതാപന്നസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം, തതോ സതം സോതാപന്നാനം ദിന്നദാനതോ ഏകസ്സ സകദാഗാമിനോ, തതോ ഏകസ്സ അനാഗാമിനോ, തതോ ഏകസ്സ അരഹതോ, തതോ ഏകസ്സ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ, തതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, തതോ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം, തതോ ചാതുദ്ദിസസങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ വിഹാരകരണം, തതോ സരണഗമനം മഹപ്ഫലതരന്തി ഇമമത്ഥം പകാസേന്തസ്സ വേലാമസുത്തസ്സ (അം॰ നി॰ ൯.൨൦) വസേന. വുത്തഞ്ഹേതം "യം ഗഹപതി വേലാമോ ബ്രാഹ്മണോ ദാനം അദാസി മഹാദാനം, യോ ചേകം ദിട്ഠിസമ്പന്നം ഭോജേയ്യ, ഇദം തതോ മഹപ്ഫലതര"ന്തിആദി (അം॰ നി॰ ൯.൨൦). **വേലാമസുത്താദീ**തി **ആദി**സദ്ദേന അഗ്ഗപ്പസാദസുത്താദീനം (അം॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഞ്ഞാണം വത്ഥുത്തയസ്സ ഗുണാനം അജാനനം, തത്ഥ സമ്മോഹോ. "ബുദ്ധോ നു ഖോ, ന നു ഖോ"തിആദിനാ വിചികിച്ഛാ **സംസയോ. മിച്ഛാഞാണം** തസ്സ ഗുണാനം അഗുണഭാവപരികപ്പനേന വിപരീതഗ്ഗാഹോ. **ആദി**-സദ്ദേന അനാദരാഗാരവാദീനം സങ്ഗഹോ. **ന മഹാജുതിക**ന്തി ന ഉജ്ജലം, അപരിസുദ്ധം അപരിയോദാതന്തി അത്ഥോ. **ന മഹാവിപ്ഫാര**ന്തി അനുളാരം. **സാവജ്ജോ**തി തണ്ഹാദിട്ഠാദിവസേന സദോസോ, ലോകിയസരണഗമനം സിക്ഖാസമാദാനം വിയ അഗ്ഗഹിതകാലപരിച്ഛേദം ജീവിതപരിയന്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ ഖന്ധഭേദേന ഭേദോതി ആഹ **"അനവജ്ജോ കാലകിരിയായാ"**തി. സോതി അനവജ്ജോ സരണഗമനഭേദോ. സതിപി അനവജ്ജത്തേ ഇട്ഠഫലോപി ന ഹോതീതി ആഹ **"അഫലോ"**തി. കസ്മാ? **അവിപാകത്താ.** ന ഹി തം അകുസലന്തി.

കോ ഉപാസകോതി സരൂപപുച്ഛാ, കിംലക്ഖണോ ഉപാസകോതി വുത്തം ഹോതി. **കസ്മാ**തി ഹേതുപുച്ഛാ, തേന കേന പവത്തിനിമിത്തേന ഉപാസക-സദ്ദോ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ നിരൂള്ഹോതി ദസ്സേതി, തേനാഹ **"കസ്മാ ഉപാസകോതി വുച്ചതീ"**തി. സദ്ദസ്സ അഭിധേയ്യേ പവത്തിനിമിത്തം തദത്ഥസ്സ തബ്ഭാവകാരണം. **കിമസ്സ സീല**ന്തി കീദിസം അസ്സ ഉപാസകസ്സ സീലം, കിത്തകേന സീലേനായം സീലസമ്പന്നോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **കോ ആജീവോ**തി കോ അസ്സ സമ്മാആജീവോ, സോ പന മിച്ഛാജീവസ്സ

പരിവജ്ജനേന ഹോതീതി സോപി വിഭജീയതി. **കാ വിപത്തീ**തി കാ അസ്സ സീലസ്സ, ആജീവസ്സ വാ വിപത്തി. അനന്തരസ്സ ഹി വിധി വാ പടിസേധോ വാ. **സമ്പത്തീ**തി എത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

യോ കോചീതി ഖത്തിയാദീസു യോ കോചി, തേന സരണഗമനം ഏവം കാരണം, ന ജാതി ആദിവിസേസോതി ദസ്സേതി.

ഉപാസനതോതി തേനേവ സരണഗമനേന, തത്ഥ ച സക്കച്ചകിരിയായ ആദര ഗാരവബഹുമാനാദിയോഗേന പയിരുപാസനതോ.

വേരമണിയോതി വേരം വുച്ചതി പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യം, തസ്സ മണനതോ ഹനനതോ വിനാസനതോ വേരമണിയോ, പഞ്ച വിരതിയോ വിരതിപധാനത്താ തസ്സ സീലസ്സ, തേനേവാഹ **"പടിവിരതോ ഹോതീ"**തി.

മിച്ഛാവണിജ്ജാതി ന സമ്മാവണിജ്ജാ അയുത്തവണിജ്ജാ അസാരുപ്പവണിജ്ജാ. **പഹായാ**തി അകരണേനേവ പജഹിത്വാ. **ധമ്മേനാ**തി ധമ്മതോ അനപേതേന, തേന അഞ്ഞമ്പി അധമ്മികം ജീവികം പടിക്ഖിപതി. **സമേനാ**തി അവിസമേന, തേന കായവിസം ആദിദുച്ചരിതം വജ്ജേത്വാ കായസമാദിനാ സുചരിതേന ജീവികം ദസ്സേതി. **സത്ഥവണിജ്ജാ**തി ആവുധഭണ്ഡം കത്വാ വാ കാരേത്വാ വാ യഥാകതം വാ പടിലഭിത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **സത്തവണിജ്ജാ**തി മനുസ്സവിക്കയോ. **മംസവണിജ്ജാ**തി സൂനകാരാദയോ വിയ മിഗസൂകരാദികേ പോസേത്വാ മംസം സമ്പാദേത്വാ വിക്കയോ. **മജ്ജവണിജ്ജാ**തി യം കിഞ്ചി മജ്ജം യോജേത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **വിസവണിജ്ജാ**തി വിസം യോജേത്വാ വാ വിസം ഗഹേത്വാ വാ തസ്സ വിക്കയോ. തത്ഥ സത്ഥവണിജ്ജാ പരോപരോധനിമിത്തതായ അകരണീയാ വുത്താ സത്തവണിജ്ജാ അഭുജിസ്സഭാവകരണതോ, മംസവണിജ്ജാ വധഹേതുതോ, മജ്ജവണിജ്ജാ പമാദട്ഠാനതോ.

തസ്സേവാതി പഞ്ചവേരമണിലക്ഖണസ്സ **സീലസ്സ ചേവ** പഞ്ചമിച്ഛാവണിജ്ജാലക്ഖണസ്സ **ആജീവസ്സ ച. വിപത്തീ**തി ഭേദോ, പകോപോ ച. **യായാ**തി യായ പടിപത്തിയാ. **ചണ്ഡാലോ**തി ഉപാസകചണ്ഡാലോ. **മല**ന്തി ഉപാസകമലം. **പടികിട്ഠോ**തി ഉപാസകനിഹീനോ. ബുദ്ധാദീസു കമ്മകമ്മഫലേസു ച സദ്ധാവിപരിയായോ അസ്സദ്ധിയം മിച്ഛാധിമോക്ഖോ, യഥാവുത്തേന അസ്സദ്ധിയേന സമന്നാഗതോ **അസ്സദ്ധോ.** യഥാവുത്തസീലവിപത്തിആജീവവിപത്തിവസേന **ദുസ്സീലോ.** "ഇമിനാ ദിട്ഠാദിനാ ഇദം നാമ മങ്ഗലം ഹോതീ"തി ഏവം ബാലജനപരികപ്പിതകോതൂഹലസങ്ഖാതേന ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലേന സമന്നാഗതോ **കോതൂഹലമങ്ഗലികോ. മങ്ഗലം പച്ചേതീ**തി ദിട്ഠമങ്ഗലാദിഭേദം മങ്ഗലമേവ പത്തിയായതി. **നോ കമ്മ**ന്തി കമ്മസ്സകതം നോ പത്തിയായതി. **ഇതോ ച ബഹിദ്ധാ**തി ഇതോ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസാസനതോ ബഹിദ്ധാ ബാഹിരകസമയേ. **ദക്ഖിണേയ്യം പരിയേസതീ**തി ദുപ്പടിപന്നം ദക്ഖിണാരഹസഞ്ഞീ ഗവേസതി. **പുബ്ബകാരം കരോതീ**തി ദാനമാനം ആദികം കുസലകിരിയം പഠമതരം കരോതി. ഏത്ഥ ച ദക്ഖിണേയ്യപരിയേസനപുബ്ബകാരേ ഏകം കത്വാ പഞ്ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ.

വിപത്തിയം വുത്തവിപരിയായേന **സമ്പത്തി** വേദിതബ്ബാ. അയം പന വിസേസോ - ചതുന്നമ്പി പരിസാനം രതിജനനട്ഠേന ഉപാസകോവ രതനം **ഉപാസകരതനം.** ഗുണസോഭാകിത്തിസദ്ദസുഗന്ധതായ ഉപാസകോവ പദുമം **ഉപാസകപദുമം.** തഥാ **ഉപാസകപുണ്ഡരീകം.**

ആദിമ്ഹീതിആദിഅത്ഥേ. **കോടിയ**ന്തി പരിയന്തകോടിയം. **വിഹാരഗ്ഗേനാ**തി ഓവരകകോട്ഠാസേന, "ഇമസ്മിം ഗബ്ഭേ വസന്താനമിദം നാമ പനസഫലം പാപുണാതീ"തിആദിനാ തം തംവസനട്ഠാനകോട്ഠാസേനാതി അത്ഥോ. അജ്ജതഗ്ഗന്തി വാ അജ്ജദഗ്ഗന്തി വാ അജ്ജ ഇച്ചേവ അത്ഥോ.

"പാണേഹി ഉപേത"ന്തി ഇമിനാ തസ്സ സരണഗമനസ്സ ആപാണകോടികതം ദസ്സേന്തോ "യാവ മേ ജീവിതം പവത്തതീ"തിആദീനി വത്വാ പുന ജീവിതേനാപി തം വത്ഥുത്തയം പടിപൂജേന്തോ "സരണഗമനം രക്ഖാമീ"തി ഉപ്പന്നം തസ്സ രഞ്ഞോ അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ **"അഹഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. **പാണേഹി ഉപേത**ന്തി ഹി യാവ മേ പാണാ ധരന്തി, താവ സരണം ഉപേതം, ഉപേന്തോ ച ന വാചാമത്തേന, ന ഏകവാരം ചിത്തുപ്പാദമത്തേന, അഥ ഖോ പാണാനം പരിച്ചജനവസേന യാവജീവം ഉപേതന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അച്ചയനം സാധുമരിയാദം മദ്ദിത്വാ വീതിക്കമനം **അച്ചയോ**തി ആഹ **"അപരാധോ"**തി. അച്ചേതി അതിക്കമതി ഏതേനാതി വാ **അച്ചയോ,** വീതിക്കമസ്സ പവത്തനകോ അകുസലധമ്മോ. സോ ഏവ അപരജ്ഝതി ഏതേനാതി **അപരാധോ.** സോ ഹി അപരജ്ഝന്തം പുരിസം അഭിഭവിത്വാ പവത്തതി, തേനാഹ **"അതിക്കമ്മ അഭിഭവിത്വാ പവത്തോ"**തി. **ചരതീ**തി ആചരതി കരോതി. **ധമ്മേനേവാ**തി ധമ്മതോ അനപേതേന പയോഗേന. **പടിഗ്ഗണ്ഹാതൂ**തി അധിവാസനവസേന സമ്പടിച്ഛതൂതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖമതൂ"**തി.

൨൫൦. സദേവകേന ലോകേന "സരണ"ന്തി അരണീയതോ **അരിയോ,** തഥാഗതോതി ആഹ **"അരിയസ്സ വിനയേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സാസനേ"**തി. **പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കരോന്തോ**തി കാമം "വുദ്ധി ഹേസാ"തി ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന വാക്യം ആരദ്ധം, തഥാപി ദേസനം പന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കരോന്തോ സംവരം ആപജ്ജതീതി ആഹാതി യോജനാ.

൨൫൧. ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ നിപ്പജ്ജനകാനം അത്തനോ കുസലമൂലാനം ഖണനേന **ഖതോ,** തേസംയേവ ഉപഹനനേന **ഉപഹതോ.** ഉഭയേനാപി തസ്സ കമ്മാപരാധമേവ വദതി. പതിട്ഠാതി സമ്മത്തനിയാമോക്കമനം ഏതായാതി പതിട്ഠാ, തസ്സ ഉപനിസ്സയസമ്പദാ. സാ കിരിയാപരാധേന ഭിന്നാ വിനാസിതാ ഏതേനാതി **ഭിന്നപതിട്ഠോ,** തേനാഹ **"തഥാ"**തിആദി. **ധമ്മേസു ചക്ഖു**ന്തി ചതുസച്ചധമ്മേസു തേസം ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖു. **അഞ്ഞേസു ഠാനേസൂ**തി അഞ്ഞേസു സുത്തപദേസു. **മുച്ചിസ്സതീ**തി സട്ഠി വസ്സസഹസ്സാനി പച്ചിത്വാ ലോഹകുമ്ഭീ നരകതോ മുച്ചിസ്സതി.

യദി അനന്തരേ അത്തഭാവേ നരകേ പച്ചതി, ഇമം പന സുത്തം സുത്വാ രഞ്ഞോ കോ ആനിസംസോ ലദ്ധോതി ആഹ **"മഹാനിസംസോ"**തിആദി. സോ പന ആനിസംസോ നിദ്ദാലാഭസീസേന വുത്തോ തദാ കായികചേതസികദുക്ഖാപഗമോ, തിണ്ണം രതനാനം മഹാസക്കാരകിരിയാ,

സാതിസയോ പോഥുജ്ജനികസദ്ധാപടിലാഭോതി ഏവംപകാരോ ദിട്ഠധമ്മികോ, സമ്പരായികോ പന അപരാപരേസുപി ഭവേസു അപരിമാണോ യേവാതി വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥാഹ - യദി രഞ്ഞോ കമ്മന്തരായാഭാവേ തസ്മിംയേവ ആസനേ ധമ്മചക്ഖു ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, കഥം അനാഗതേ പച്ചേകബുദ്ധോ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി. അഥ പച്ചേകബുദ്ധോ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി, കഥം തദാ ധമ്മചക്ഖും ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, നനു ഇമേ സാവകബോധിപച്ചേകബോധിഉപനിസ്സയാ ഭിന്നനിസ്സയാതി? നായം വിരോധോ ഇതോ പരതോ ഏവസ്സ പച്ചേകബോധിസമ്ഭാരാനം സമ്ഭരണീയതോ. സാവകബോധിയാ ബുജ്ഝനകസത്താപി ഹി അസതി തസ്സാ സമവായേ കാലന്തരേ പച്ചേകബോധിയാ ബുജ്ഝിസ്സന്തി കതാഭിനീഹാരസമ്ഭവതോ. അപരേ പന ഭണന്തി ''പച്ചേകബോധിയാ യേവായം കതാഭിനീഹാരോ. കതാഭിനീഹാരാപി ഹി തത്ഥ നിയതിം അപ്പത്താ തസ്സ ഞാണസ്സ പരിപാകം അനുപഗതത്താ സത്ഥു സമ്മുഖീഭാവേ സാവകബോധിം പാപുണിസ്സന്തീതി ഭഗവാ 'സചായം ഭിക്ഖവേ രാജാ'തിആദിമാഹ. മഹാബോധിസത്താനമേവ ച ആനന്തരിയപരിമുത്തി, ന ഇതരബോധിസത്താനം. തഥാ ഹി പച്ചേകബോധിയം നിയതോ സമാനോ ദേവദത്തോ ചിരകാലസമ്ഭൂതേന ലോകനാഥേ ആഘാതേന ഗരുതരാനി ആനന്തരിയാനി പസവി, തസ്മാ കമ്മന്തരായേനായം ഇദാനി അസമവേതദസ്സനാഭിസമയോ രാജാ പച്ചേകബോധിനിയാമേന അനാഗതേ പച്ചേകബുദ്ധോ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ''തി ദട്ഠബ്ബം.

സാമഞ്ഞഫലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൩. അമ്ബട്ഠസുത്തവണ്ണനാ

അദ്ധാനഗമനവണ്ണനാ

൨൫൫. അപുബ്ബപദവണ്ണനാതി അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന ഹേട്ഠാ അഗ്ഗഹിതതായ അപുബ്ബസ്സ പദസ്സ വണ്ണനാ അത്ഥവിഭജനാ. ''ഹിത്വാ പുനപ്പുനാഗതമത്ഥ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) ഹി വുത്തം. **ജനപദിനോ**തി ജനപദവന്തോ, ജനപദസ്സ വാ ഇസ്സരാ **രാജകുമാരാ ഗോത്തവസേന കോസലാ നാമ.** യദി ഏകോ ജനപദോ, കഥം ബഹുവചനന്തി ആഹ **''രൂള്ഹിസദ്ദേനാ''**തി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ ഈദിസലിങ്ഗവചനാനി ഇച്ഛന്തി, അയമേത്ഥ രൂള്ഹി യഥാ അഞ്ഞത്ഥപി ''കുരൂസു വിഹരതി, അങ്ഗേസു വിഹരതീ''തി ച. തബ്ബിസേസനേപി **ജനപദ**-സദ്ദേ ജാതി-സദ്ദേ ഏകവചനമേവ. **പോരാണാ പനാ**തി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതനോ, തേന പുഥുഅത്ഥവിസയതായ ഏവഞ്ചേതം പുഥുവചനന്തി വക്ഖമാനവിസേസം ജോതേതി. ബഹുപ്പഭേദോ ഹി സോ പദേസോ തിയോജനസതപരിമാണതായ. **നങ്ഗലാനിപി ഛഡ്ഡേത്വാ**തി കമ്മപ്പഹാനവസേന നങ്ഗലാനിപി പഹായ, നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം. ന കേവലം കസ്സകാ ഏവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി മനുസ്സാ അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചം പഹായ തത്ഥ സന്നിപതിംസു. **''സോ പദേസോ''**തി പദേസസാമഞ്ഞതോ വുത്തം, വചനവിപല്ലാസേന വാ, തേ പദേസാതി അത്ഥോ. **കോസലാതി വുച്ചതി** കുസലാ ഏവ കോസലാതി കത്വാ.

ചാരികന്തി ചരണം, ചരണം വാ ചാരോ, സോ ഏവ ചാരികാ. തയിദം മഗ്ഗഗമനം ഇധാധിപ്പേതം, ന ചുണ്ണികഗമനമത്തന്തി ആഹ **''അദ്ധാനഗമനം ഗച്ഛന്തോ''**തി. തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **''ചാരികാ ച നാമേസാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദൂരേപീ**തി നാതിദൂരേപി. **സഹസാ ഗമന**ന്തി സീഘഗമനം. മഹാകസ്സപപച്ചുഗ്ഗമനാദിം ഏകദേസേന വത്വാ വനവാസീതിസ്സസാമണേരസ്സ വത്ഥും വിത്ഥാരേത്വാ ജനപദചാരികം കഥേതും **''ഭഗവാ ഹീ''**തിആദി ആരദ്ധം. ആകാസഗാമീഹി ഏവ സദ്ധിം ഗന്തുകാമോ **''ഛളഭിഞ്ഞാനം ആരോചേഹീ''**തി ആഹ.

സങ്ഘകമ്മവസേന സിജ്ഝമാനാപി ഉപസമ്പദാ സത്ഥു ആണാവസേനേവ സിജ്ഝനതോ **''ബുദ്ധദായജ്ജം തേ ദസ്സാമീ''**തി വുത്തന്തി വദന്തി. അപരേ പന അപരിപുണ്ണവീസതിവസ്സസ്സേവ തസ്സ ഉപസമ്പദം അനുജാനന്തോ **''ദസ്സാമീ''**തി അവോചാതി വദന്തി. **ഉപസമ്പാദേത്വാ**തി ധമ്മസേനാപതിനാ ഉപജ്ഝായേന ഉപസമ്പാദേത്വാ.

നവയോജനസതികമ്പി ഠാനം മജ്ഝിമദേസപരിയാപന്നമേവ, തതോ പരം നാധിപ്പേതം തുരിതചാരികാവസേന അഗമനതോ. **സമന്താ**തി ഗതഗതട്ഠാനസ്സ ചതൂസു പസ്സേസു സമന്തതോ. **അഞ്ഞേനപി കാരണേനാ**തി ഭിക്ഖൂനം സമഥവിപസ്സനാതരുണഭാവതോ അഞ്ഞേനപി **മജ്ഝിമമണ്ഡലേ** വേനേയ്യാനം ഞാണപരിപാകാദികാരണേന മജ്ഝിമമണ്ഡലം **ഓസരതി. ''സത്തഹി വാ''**തിആദി ''ഏകമാസം വാ''തിആദിനാ വുത്താനുക്കമേന യോജേതബ്ബം.

സരീരഫാസുകത്ഥായാതി ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ നിബദ്ധവാസവസേന ഉസ്സന്നധാതുകസ്സ സരീരസ്സ വിചരണേന ഫാസുകത്ഥായ. **അട്ഠുപ്പത്തികാലാഭികങ്ഖനത്ഥായാ**തി **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമസുത്ത** (അം॰ നി॰ ൭.൭൨) **മഘദേവജാതകാദി** (ജാ॰ ൧.൧.൯) ദേസനാനം വിയ ധമ്മദേസനായ അട്ഠുപ്പത്തികാലം ആകങ്ഖമാനേന. സുരാപാനസിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനേ (പാചി॰ ൩൨൮) വിയ **സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനത്ഥായ. ബോധനേയ്യസത്തേ** അങ്ഗുലിമാലാദികേ (മ॰ നി॰ ൨.൩൪൭) **ബോധനത്ഥായ.** കഞ്ചി, കതിപയേ വാ പുഗ്ഗലേ ഉദ്ദിസ്സ ചാരികാ **നിബദ്ധചാരികാ.** തദഞ്ഞാ **അനിബദ്ധചാരികാ.**

ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാതി ജാതിഖേത്തഭൂതേ ദസസഹസ്സചക്കവാളേ. തത്ഥ ഹി സത്തേ പരിപക്കിന്ദ്രിയേ പസ്സിതും ബുദ്ധഞാണം അഭിനീഹരിത്വാ ഠിതോ ഭഗവാ ഞാണജാലം പത്ഥരതീതി വുച്ചതി. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണജാലസ്സ അന്തോ പവിട്ഠോ**തി തസ്സ ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവം ഉപഗതോ. ഭഗവാ കിര മഹാകരുണാസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠായ ''യേ സത്താ ഭബ്ബാ പരിപാകഞാണാ അജ്ജ മയാ വിനേതബ്ബാ, തേ മയ്ഹം ഞാണസ്സ ഉപട്ഠഹന്തൂ''തി ചിത്തം അധിട്ഠായ സമന്നാഹരതി. തസ്സ സഹ സമന്നാഹാരാ ഏകോ വാ ദ്വേ വാ ബഹൂ വാ തദാ വിനയൂപഗാ വേനേയ്യാ ഞാണസ്സ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി അയമേത്ഥ ബുദ്ധാനുഭാവോ. ഏവമ്പി ആപാഥമാഗതാനം പന നേസം ഉപനിസ്സയം പുബ്ബചരിയം പുബ്ബഹേതും സമ്പതി വത്തമാനഞ്ച പടിപത്തിം ഓലോകേതി, തേനാഹ **''അഥ ഭഗവാ''**തിആദി. **വാദപടിവാദം കത്വാ**തി ''ഏവം നു തേ അമ്ബട്ഠാ''തിആദിനാ മയാ വുത്തവചനസ്സ ''യേ ച ഖോ തേ ഭോ ഗോതമ മുണ്ഡകാ സമണകാ''തിആദിനാ പടിവചനം കത്വാ തിക്ഖത്തും ഇബ്ഭവാദനിപാതനവസേന **നാനപ്പകാരം അസമ്ഭിവാക്യം** സാധുസഭാവായ വാചായ വത്തും അയുത്തവചനം **വക്ഖതി. നിബ്ബിസേവനന്തി** വിഗതതുദനം, മാനദബ്ബവസേന അപഗതപരിപ്ഫന്ദനന്തി അത്ഥോ.

അവസരിതബ്ബന്തി ഉപഗന്തബ്ബം. **ഇച്ഛാനങ്ഗലേ**തി ഇദം തദാ ഭഗവതോ ഗോചരഗാമനിദസ്സനം സമീപത്ഥേ ഭുമ്മന്തി കത്വാ. **''ഇച്ഛാനങ്ഗലവനസണ്ഡേ''**തി നിവാസനട്ഠാനദസ്സനം അധികരണേ ഭുമ്മന്തി. തദുഭയം വിവരന്തോ **''ഇച്ഛാനങ്ഗലം ഉപനിസ്സായാ''**തിആദിമാഹ. ധമ്മരാജസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബസോ അധമ്മനിഗ്ഗണ്ഹനപരാ പടിപത്തി, സാ ച സീലസമാധിപഞ്ഞാവസേനാതി തം ദസ്സേതും **''സീലഖന്ധാവാര''**ന്തിആദി വുത്തം. **യഥാഭിരുചിതേനാ**തി ദിബ്ബവിഹാരാദീസു യേന യേന അത്തനോ അഭിരുചിതേന വിഹാരേന.

പോക്ഖരസാതിവത്ഥുവണ്ണനാ

൨൫. **മന്തേ**തി ഇരുബ്ബേദാദിമന്തസത്ഥേ. പോക്ഖരേ കമലേ സയമാനോ നിസീദീതി **പോക്ഖരസാതീ.** സാതി വുച്ചതി സമസണ്ഠാനം, പോക്ഖരേ സണ്ഠാനാവയവേ ജാതോതി **''പോക്ഖരസാതീ''**തിപി വുച്ചതി. **സേതപോക്ഖരസദിസോ**തി സേതപദുമവണ്ണോ. **സുവട്ടിതാ**തി വട്ടഭാവസ്സ യുത്തട്ഠാനേ സുട്ഠു വട്ടുലാ. കാളവങ്ഗതിലകാദീനം അഭാവേന **സുപരിസുദ്ധാ.**

ഇമസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ കീദിസോ പുബ്ബയോഗോ, യേന നം ഭഗവാ അനുഗ്ഗണ്ഹിതും തം ഠാനം ഉപഗതോതി ആഹ **''അയം പനാ''**തിആദി. **പദുമഗബ്ഭേ നിബ്ബത്തി** തേനായം സംസേദജോ ജാതോ. **ന പുപ്ഫതീ**തി ന വികസതി. **രജതബിമ്ബക**ന്തി രൂപിയമയം രൂപകം.

അജ്ഝാവസതീതി ഏത്ഥ **അധി**-സദ്ദോ ഇസ്സരിയത്ഥദീപനോ, **ആ**സദ്ദോ മരിയാദത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ **"അഭിഭവിത്വാ"**തിആദിമാഹ. തേഹി യുത്തത്താ ഹി **ഉക്കട്ഠ**ന്തി ഉപയോഗവചനം, തേനാഹ **"ഉപസഗ്ഗവസേനാ"**തിആദി. **യായ മരിയാദായാതി യായ അവത്ഥായ. നഗരസ്സ വത്ഥു**ന്തി "അയം ഖണോ, സുമുഹുത്തം മാ അതിക്കമീ"തി രത്തിവിഭായനം അനുരക്ഖന്താ രത്തിയം ഉക്കാ ഠപേത്വാ ഉക്കാസു ജലമാനാസു നഗരസ്സ വത്ഥും അഗ്ഗഹേസും, തസ്മാ ഉക്കാസു ഠിതാതി **ഉക്കട്ഠാ,** ഉക്കാസു വിജ്ജോതയന്തീസു ഠിതാ പതിട്ഠിതാതി മൂലവിഭുജാദിപക്ഖേപേന സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ, നിരുത്തിനയേന വാ ഉക്കാസു ഠിതാസു ഠിതാ ആസീതി **ഉക്കട്ഠാ.** അപരേ പന ഭണന്തി "ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ, ഉപകരണസമ്പത്തിയാ, മനുസ്സസമ്പത്തിയാ ച തം നഗരം ഉക്കട്ഠഗുണയോഗതോ **ഉക്കട്ഠാ**തി നാമം ലഭീ"തി . **തസ്സാ**തി "ഉക്കട്ഠ"ന്തി ഉപയോഗവസേന വുത്തപദസ്സ. **അനുപയോഗത്താ**തി വിസേസനഭാവേന അനുപയുത്തത്താ. **സേസപദേസൂ**തി "സത്തുസ്സദ"ന്തിആദിപദേസു. യഥാവിധി ഹി അനുപയോഗോ പുരിമസ്മിം. **തത്ഥാ**തി "ഉപസഗ്ഗവസേനാ"തിആദിനാ വുത്തവിധാനേ. **"സദ്ദസത്ഥതോ പരിയേസിതബ്ബ"**ന്തി ഏതേന സദ്ദലക്ഖണാനുഗതോ വായം സദ്ദപ്പയോഗോതി ദസ്സേതി. ഉപഅനുഅധിആഇതിഏവംപുബ്ബകേ വസനകിരിയാഠാനേ ഉപയോഗവചനമേവ പാപുണാതീതി സദ്ദവിദൂ ഇച്ഛന്തി.

ഉസ്സദതാ നാമേത്ഥ ബഹുലതാതി, തം ബഹുലതം ദസ്സേതും **"ബഹുജന"**ന്തിആദി വുത്തം. ഗഹേത്വാ പോസേതബ്ബം **പോസാവനിയം. ആവിജ്ഝിത്വാ**തി പരിക്ഖിപിത്വാ.

രഞ്ഞാ വിയ ഭുഞ്ജിതബ്ബന്തി വാ **രാജഭോഗ്ഗം. രഞ്ഞോ ദായഭൂത**ന്തി കുലപരമ്പരായ യോഗ്യഭാവേന രാജതോ ലദ്ധദായഭൂതം. തേനാഹ **"ദായജ്ജന്തി അത്ഥോ"**തി. രാജനീഹാരേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ ഉദ്ധം പരിഭോഗലാഭസ്സ സേട്ഠദേയ്യതാ നാമ നത്ഥീതി ആഹ **"ഛത്തം ഉസ്സാപേത്വാ രാജസങ്ഖേപേന ഭുഞ്ജിതബ്ബ"**ന്തി. **"സബ്ബം ഛേജ്ജഭേജ്ജ"**ന്തി സരീരദണ്ഡധനദണ്ഡാദി ഭേദം സബ്ബം ദണ്ഡമാഹ. **നദീതിത്ഥപബ്ബതാദീസൂ**തി നദീതിത്ഥപബ്ബതപാദഗാമദ്വാരഅടവിമുഖാദീസു. "രാജദായ"ന്തി ഇമിനാവ രഞ്ഞോ ദിന്നഭാവേ സിദ്ധേ **"രഞ്ഞാ പസേനദിനാ കോസലേന ദിന്ന"**ന്തി വചനം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"ദായകരാജദീപനത്ഥ"**ന്തിആദി . **നിസ്സട്ഠപരിച്ചത്ത**ന്തി മുത്തചാഗവസേന പരിച്ചത്തം കത്വാ. ഏവഞ്ഹി തം സേട്ഠദേയ്യം ഉത്തമദേയ്യം ജാതം.

ഉപലഭീതി സവനവസേന ഉപലഭീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സോതദ്വാര...പേ... അഞ്ഞാസീ"**തി ആഹ. അവധാരണഫലത്താ സബ്ബമ്പി വാക്യം അന്തോഗധാവധാരണന്തി ആഹ **"പദപൂരണമത്തേ നിപാതോ"**തി. **"അവധാരണത്ഥേ"**തി പന ഇമിനാ ഇട്ഠതോവധാരണത്ഥം **ഖോ**-സദ്ദഗ്ഗഹണന്തി ദസ്സേതി . **"അസ്സോസീ"**തി പദം ഖോ-സദ്ദേ ഗഹിതേ തേന ഫുല്ലിതമണ്ഡിതം വിയ ഹോന്തം പൂരിതം നാമ ഹോതി, തേന ച പുരിമപച്ഛിമപദാനി സിലിട്ഠാനി ഹോന്തി, ന തസ്മിം അഗ്ഗഹിതേതി ആഹ **"പദപൂരണേന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാമത്തമേവാ"**തി. **മത്ത**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ, തേനസ്സ അനത്ഥന്തരദീപനതാ ദസ്സിതാ ഹോതി, **ഏവ**-സദ്ദേന പന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതായ ഏകന്തികതാ.

സമിതപാപത്താതി അച്ചന്തം അനവസേസതോ സവാസനം സമിതപാപത്താ. ഏവഞ്ഹി ബാഹിരകവിരാഗസേക്ഖാസേക്ഖപാപസമനതോ ഭഗവതോ പാപസമനം വിസേസിതം ഹോതി, തേനാഹ **വുത്തഞ്ഹേത**ന്തിആദി. അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം ഇധ അനുസ്സവത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഖലൂതി അനുസ്സവത്ഥേ നിപാതോ"**തി. **ആലപനമത്ത**ന്തി പിയാലാപവചനമത്തം. പിയസമുദാഹാരോ ഹേതേ "ഭോ"തി വാ "ആവുസോ"തി വാ "ദേവാനം പിയാ"തി വാ. **ഗോത്തവസേനാ**തി ഏത്ഥ ഗം തായതീതി ഗോത്തം. ഗോതമോതി ഹി പവത്തമാനം വചനം, ബുദ്ധിഞ്ച തായതി ഏകംസികവിസയതായ രക്ഖതീതി ഗോത്തം. യഥാ ഹി ബുദ്ധി ആരമ്മണഭൂതേന അത്ഥേന വിനാ ന വത്തതി, ഏവം അഭിധാനം അഭിധേയ്യഭൂതേന, തസ്മാ സോ ഗോത്തസങ്ഖാതോ അത്ഥോ താനി തായതി രക്ഖതീതി വുച്ചതി. കോ പന സോതി? അഞ്ഞകുലപരമ്പരാസാധാരണം തസ്സ കുലസ്സ ആദിപുരിസസമുദാഗതം തംകുലപരിയാപന്നസാധാരണം സാമഞ്ഞരൂപന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച **"സമണോ"**തി ഇമിനാ സരിക്ഖകജനേഹി ഭഗവതോ ബഹുമതഭാവോ ദസ്സിതോ സമിതപാപതാകിത്തനതോ. **"ഗോതമോ"**തി ഇമിനാ ലോകിയജനേഹി ഉളാരകുലസമ്ഭൂതതാദീപനതോ.

ഉച്ചാകുലപരിദീപനം ഉദിതോദിതവിപുലഖത്തിയകുലവിഭാവനതോ. സബ്ബഖത്തിയാനഞ്ഹി ആദിഭൂതമഹാസമ്മതമഹാരാജതോ പട്ഠായ അസമ്ഭിന്നം ഉളാരതമം സക്യരാജകുലം. **കേനചി പാരിജുഞ്ഞേനാ**തി ഞാതിപാരിജുഞ്ഞഭോഗപാരിജുഞ്ഞാദിനാ കേനചി പാരിജുഞ്ഞേന പാരിഹാനിയാ. **അനഭിഭൂതോ** അനജ്ഝോത്ഥതോ. തഥാ ഹി തസ്സ കുലസ്സ ന കിഞ്ചി പാരിജുഞ്ഞം ലോകനാഥസ്സ അഭിജാതിയം, അഥ ഖോ വഡ്ഢിയേവ. അഭിനിക്ഖമനേ ച തതോപി സമിദ്ധതമഭാവോ ലോകേ പാകടോ പഞ്ഞാതോ. ഇതി **"സക്യകുലാ പബ്ബജിതോ"**തി ഇദം വചനം ഭഗവതോ സദ്ധാപബ്ബജിതഭാവദീപനം വുത്തം മഹന്തം ഞാതിപരിവട്ടം, മഹന്തഞ്ച ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ പബ്ബജിതഭാവസിദ്ധിതോ. **സുന്ദര**ന്തി ഭദ്ദകം. ഭദ്ദകതാ ച പസ്സന്തസ്സ ഹിതസുഖാവഹഭാവേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **അത്ഥാവഹം സുഖാവഹ**ന്തി. തത്ഥ **അത്ഥാവഹ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥസംഹിതഹിതാവഹം. **സുഖാവഹ**ന്തി യഥാവുത്തതിവിധസുഖാവഹം. **തഥാരൂപാന**ന്തി താദിസാനം. യാദിസേഹി പന ഗുണേഹി ഭഗവാ സമന്നാഗതോ, തേഹി ചതുപ്പമാണികസ്സ ലോകസ്സ സബ്ബഥാപി അച്ചന്തായ സദ്ധായ പസാദനീയോ തേസം യഥാഭൂതസഭാവത്താതി ദസ്സേന്തോ **യഥാരൂപോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാഭൂതം...പേ॰... അരഹത**ന്തി ഇമിനാ ധമ്മപ്പമാണാനം, ലൂഖപ്പമാണാനഞ്ച സത്താനം ഭഗവതോ പസാദാവഹതം ദസ്സേതി. തം ദസ്സനേനേവ ച ഇതരേസമ്പി അത്ഥതോ പസാദാവഹതാ ദസ്സിതാ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം തദവിനാഭാവതോ. **ദസ്സനമത്തമ്പി സാധു ഹോതീ**തി ഏത്ഥ കോസിയസകുണവത്ഥും (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൪; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൧൦) കഥേതബ്ബം.

അമ്ബട്ഠമാണവകഥാവണ്ണനാ

൨൫൬. **മന്തേ പരിവത്തേതീ**തി വേദേ സജ്ഝായതി, പരിയാപുണാതീതി അത്ഥോ. **മന്തേ ധാരേതീ**തി യഥാഅധീതേ മന്തേ അസമ്മുട്ഠേ കത്വാ ഹദയേ ഠപേതി ഓട്ഠപഹതകരണവസേന, ന അത്ഥവിഭാവനവസേന.

സനിഘണ്ഡുകേടുഭാനന്തി ഏത്ഥ വചനീയവാചകഭാവേന അത്ഥം സദ്ദഞ്ച നിഖഡതി ഭിന്ദതി വിഭജ്ജ ദസ്സേതീതി നിഖണ്ഡു, സാ ഏവ ഇധ ഖ-കാരസ്സ ഘ-കാരം കത്വാ "നിഘണ്ഡൂ"തി വുത്തോ. കിടയതി ഗമേതി ഞാപേതി കിരിയാദിവിഭാഗം, തം വാ അനവസേസപരിയാദാനതോ ഗമേന്തോ പൂരേതീതി കേടുഭം. **വേവചനപ്പകാസക**ന്തി പരിയായസദ്ദദീപകം, ഏകേകസ്സ അത്ഥസ്സ അനേകപരിയായവചനവിഭാവകന്തി അത്ഥോ. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം അനേകേസമ്പി അത്ഥാനം ഏകസദ്ദവചനീയതാവിഭാവനവസേനപി തസ്സ ഗന്ഥസ്സ പവത്തത്താ. വചീഭേദാദിലക്ഖണാ കിരിയാ കപ്പീയതി ഏതേനാതി **കിരിയാകപ്പോ,** സോ പന വണ്ണപദസമ്ബന്ധപദത്ഥാദിവിഭാഗതോ ബഹുവികപ്പോതി ആഹ **"കിരിയാകപ്പവികപ്പോ"**തി. ഇദഞ്ച മൂലകിരിയാകപ്പഗന്ഥം സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി സതസഹസ്സപരിമാണോ നയചരിയാദിപകരണം. ഠാനകരണാദിവിഭാഗതോ , നിബ്ബചനവിഭാഗതോ ച അക്ഖരാ പഭേദീയന്തി ഏതേഹീതി **അക്ഖരപ്പഭേദോ,** സിക്ഖാനിരുത്തിയോ. **ഏതേസ**ന്തി വേദാനം.

തേ ഏവ വേദേ പദസോ കായതീതി **പദകോ.** തം തം സദ്ദം തദത്ഥഞ്ച ബ്യാകരോതി ബ്യാചിക്ഖതി ഏതേനാതി **ബ്യാകരണം,** സദ്ദസത്ഥം. ആയതിം ഹിതം തേന ലോകോ ന യതതി ന ഈഹതീതി **ലോകായതം.** തഞ്ഹി ഗന്ഥം നിസ്സായ സത്താ പുഞ്ഞകിരിയായ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി.

വയതീതി **വയോ,** ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു കത്ഥചി അപരികിലമന്തോ അവിത്ഥായന്തോ തേ ഗന്ഥേ സന്ധാരേതി പൂരേതീതി അത്ഥോ. ദ്വേ പടിസേധാ പകതിം ഗമേന്തീതി ദസ്സേന്തോ "അവയോ ന ഹോതീ"തി വത്വാ തത്ഥ അവയം ദസ്സേതും **"അവയോ നാമ...പേ... ന സക്കോതീ"**തി വുത്തം. **"അനുഞ്ഞാതോ"**തി പദസ്സ കമ്മസാധനവസേന, "പടിഞ്ഞാതോ"തി പന പദസ്സ കത്തുസാധനവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ആചരിയേനാ"**തിആദിമാഹ. ആചരിയപരമ്പരാഭതം **ആചരിയകം. ഗരൂ**തി ഭാരിയം അത്താനം തതോ മോചേത്വാ ഗമനം ദുക്കരം ഹോതി. **അനത്ഥോപി ഉപ്പജ്ജതി** നിന്ദാബ്യാരോസഉപാരമ്ഭാദി.

൨൭. "അബ്ഭുഗ്ഗതോ"തി ഏത്ഥ അഭിസദ്ദയോഗേന **ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥവസേനേവ ഉപയോഗവചനം.**

൨൮. ലക്ഖണാനീതി ലക്ഖണദീപനാനി മന്തപദാനി. **അന്തരധായന്തീ**തി ന കേവലം ലക്ഖണമന്താനിയേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞാനിപി ബ്രാഹ്മണാനം ഞാണബലാഭാവേന അനുക്കമേന അന്തരധായന്തി. തഥാ ഹി വദന്തി "ഏകസതം അദ്ധരിയം സാഖാ സഹസ്സവത്തകോ സാമാ"തിആദി. **പണിധി ...പേ... മഹതോ**തി ഏത്ഥ പണിധിമഹതോ സമാദാനമഹതോതി ആദിനാ പച്ചേകം മഹന്ത-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. പണിധിമഹന്തതാദി ചസ്സ ബുദ്ധവംസചരിയാപിടകവണ്ണനാദിവസേന വേദിതബ്ബോ. **നിട്ഠാ**തി നിപ്ഫത്തിയോ. **ഭവഭേദേ**തി ഭവവിസേസേ. ഇതോ ച ഏത്തോ ച ബ്യാപേത്വാ ഠിതതാ **വിസടഭാവോ.**

ജാതിസാമഞ്ഞതോതി ലക്ഖണജാതിയാ ലക്ഖണഭാവമത്തേന സമാനഭാവതോ. യഥാ ഹി ബുദ്ധാനം ലക്ഖണാനി സുവിസദാനി, സുപരിബ്യത്താനി, പരിപുണ്ണാനി ച ഹോന്തി, ന ഏവം ചക്കവത്തീനം,

തേനാഹ **"ന തേഹേവ ബുദ്ധോ ഹോതീ"**തി. അഭിരൂപതാ, ദീഘായുകതാ, അപ്പാതങ്കതാ, ബ്രാഹ്മണാദീനം പിയമനാപതാതി ഇമേഹി **ചതൂഹി** അച്ഛരിയസഭാവേഹി. ദാനം, പിയവചനം, അത്ഥചരിയാ, സമാനത്തതാതി ഇമേഹി **ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി. രഞ്ജനതോ**തി പീതിജനനതോ. ചക്കം ചക്കരതനം വത്തേതി പവത്തേതീതി **ചക്കവത്തീ.** സമ്പത്തിചക്കേഹി സയം വത്തതി, തേഹി ച പരം സത്തനികായം വത്തേതി പവത്തേതീതി **ചക്കവത്തീ.** പരഹിതാവഹോ ഇരിയാപഥചക്കാനം വത്തോ വത്തനം ഏതസ്സ, ഏത്ഥാതി വാ **ചക്കവത്തീ.** അപ്പടിഹതം വാ ആണാസങ്ഖാതം ചക്കം വത്തേതീതി **ചക്കവത്തീ.** ഖത്തിയമണ്ഡലാദിസഞ്ഞിതം ചക്കം സമൂഹം അത്തനോ വസേ വത്തേതീതി **ചക്കവത്തീ** ചക്കവത്തിവത്തസങ്ഖാതം ധമ്മം ചരതി, ചക്കവത്തിവത്തസങ്ഖാതോ ധമ്മോ ഏതസ്മിം അത്ഥീതി വാ **ധമ്മികോ.** ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മോ രഞ്ജനട്ഠേന രാജാതി **ധമ്മരാജാ.** "രാജാ ഹോതി ചക്കവത്തീ"തി വുത്തത്താ **"ചാതുരന്തോ"**തി പദം ചതുദീപിസ്സരതം വിഭാവേതീതി ആഹ **"ചതുസമുദ്ദഅന്തായാ"**തിആദി. തഥ "ചതുദ്ദീപവിഭൂസിതായാ"തി അവത്വാ "ചതുബ്ബിധാ"തി **വിധ**ഗ്ഗഹണം തംതംപരിത്തദീപാനമ്പി സങ്ഗഹത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **കോപാദീതി ആദി**-സദ്ദേന കാമമോഹമാനമദാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **വിജിതാവീ**തി വിജിതവാ. കേനചി അകമ്പിയട്ഠേന ജനപദേ ഥാവരിയപ്പത്തോ, ദള്ഹഭത്തിഭാവതോ വാ, ജനപദോ ഥാവരിയം പത്തോ ഏത്ഥാതി **ജനപദത്ഥാവരിയപ്പത്തോ.**

ചിത്തീകതഭാവാദിനാപി (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ന; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦) ചക്കസ്സ രതനട്ഠോ വേദിതബ്ബോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. രതിനിമിത്തതായ വാ ചിത്തീകതാദിഭാവസ്സ രതിജനനട്ഠേന ഏകസങ്ഗഹതായ വിസും അഗ്ഗഹണം. ഇമേഹി പന രതനേഹി രാജാ ചക്കവത്തീ യം യമത്ഥം പച്ചനുഭോതി, തം തം ദസ്സേതും **"ഇമേസു പനാ"**തിആദി വുത്തം. **അജിതം ജിനാതി** മഹേസക്ഖതാസംവത്തനിയകമ്മനിസ്സന്ദഭാവതോ. **വിജിതേ യഥാസുഖം അനുവിചരതി** ഹത്ഥിരതനം അസ്സരതനഞ്ച അഭിരുഹിത്വാ തേസം ആനുഭാവേന അന്തോപാതരാസേയേവ സമുദ്ദപരിയന്തം പഥവിം അനുസംയായിത്വാ രാജധാനിമേവ പച്ചാഗമനതോ. **പരിണായകരതനേന വിജിതമനുരക്ഖതി** തേന തത്ഥ തത്ഥ കാതബ്ബകിച്ചസ്സ സംവിധാനതോ. **അവസേസേഹീ**തി മണിരതനഇത്ഥിരതനഗഹപതിരതനേഹി. തത്ഥ മണിരതനേന യോജനപ്പമാണേ പദേസേ അന്ധകാരം വിധമിത്വാ ആലോകദസ്സനാദിനാ സുഖമനുഭവതി, ഇത്ഥിരതനേന അതിക്കന്തമാനുസകരൂപസമ്പത്തിദസ്സനാദിവസേന, ഗഹപതിരതനേന ഇച്ഛിതിച്ഛിതമണികനകരജതാദിധനപടിലാഭവസേന.

ഉസ്സാഹസത്തിയോഗോ തേന കേനചി അപ്പടിഹതാണാചക്കഭാവസിദ്ധിതോ **പച്ഛിമേനാ**തി പരിണായകരതനേന. തഞ്ഹി സബ്ബരാജകിച്ചേസു കുസലം അവിരജ്ഝനയോഗം, തേനാഹ **"മന്തസത്തിയോഗോ"**തി . ഹത്ഥിഅസ്സരതനാനം മഹാനുഭാവതായ കോസസമ്പത്തിയാപി പഭാവസമ്പത്തിസിദ്ധിതോ **"ഹത്ഥി... പേ॰... യോഗോ"**തി വുത്തം. (കോസോ ഹി നാമ സതി ഉസ്സാഹസമ്പത്തിയം ദുഗ്ഗം തേജം കുസുമോരം പരക്കമം പബ്ബതോമുഖം അമോസപഹരണം) തിവിധസത്തിയോഗഫലം പരിപുണ്ണം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **സേസേഹീ**തി സേസേഹി പഞ്ചഹി രതനേഹി.

അദോസകുസലമൂലജനിതകമ്മാനുഭാവേനാതി അദോസസങ്ഖാതേന കുസലമൂലേന സഹജാതാദിപച്ചയവസേന ഉപ്പാദിതകമ്മസ്സ ആനുഭാവേന **സമ്പജ്ജന്തി** സോമ്മതരരതനജാതികത്താ. **മജ്ഝിമാനി** മണിഇത്ഥിഗഹപതിരതനാനി. **അലോഭ...പേ॰... കമ്മാനുഭാവേന** സമ്പജ്ജന്തി **ഉളാരസ്സ ധനസ്സ,** ഉളാരധനപടിലാഭകാരണസ്സ ച പരിച്ചാഗസമ്പദാഹേതുകത്താ. **പച്ഛിമ**ന്തി പരിണായകരതനം. തഞ്ഹി **അമോഹ...പേ॰... കമ്മാനുഭാവേന സമ്പജ്ജതി** മഹാപഞ്ഞേനേവ ചക്കവത്തിരാജകിച്ചസ്സ പരിണേതബ്ബത്താ. **ഉപദേസോ** നാമ സവിസേസം സത്തന്നം രതനാനം വിചാരണവസേന പവത്തോ കഥാബന്ധോ.

സരണതോ പടിപക്ഖവിധമനതോ **സൂരാ,** തേനാഹ **"അഭീരുകജാതികാ"**തി. അസുരേ വിജിനിത്വാ ഠിതത്താ വീരോ, സക്കോ ദേവാനം ഇന്ദോ. തസ്സ അങ്ഗം ദേവപുത്തോ സേനങ്ഗഭാവതോതി വുത്തം **"വീരങ്ഗരൂപാതി ദേവപുത്തസദിസകായാ"**തി. **"ഏകേ"**തി സാരസമാസാചരിയമാഹ. **സഭാവോതി** സഭാവഭൂതോ അത്ഥോ. **വീരകാരണ**ന്തി വീരഭാവകാരണം. **വീരിയമയസരീരാ വിയാ**തി സവിഗ്ഗഹവീരിയസദിസാ, സവിഗ്ഗഹം ചേ വീരിയം സിയാ തംസദിസാതി അത്ഥോ. നനു രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പടിസേനാ നാമ നത്ഥി, യ'മസ്സ പുത്താ പമദ്ദേയ്യും, അഥ കസ്മാ പരസേനപ്പമദ്ദനാതി വുത്തന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **സചേ**തിആദി, തേന പരസേനാ ഹോതു വാ മാ വാ തേ പന ഏവം മഹാനുഭാവാതി ദസ്സേതി. **ധമ്മേനാ**തി കതുപചിതേന അത്തനോ പുഞ്ഞധമ്മേന. തേന ഹി സഞ്ചോദിതാ പഥവിയം സബ്ബരാജാനോ പച്ചുഗ്ഗന്ത്വാ ''സ്വാഗതം തേ മഹാരാജാ''തി ആദിം വത്വാ അത്തനോ രജ്ജം രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ നിയ്യാതേന്തി, തേന വുത്തം ''സോ ഇമം...പേ॰... അജ്ഝാവസതീ''തി. അട്ഠകഥായം പന തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ചിരതരം വിപച്ചിതും പച്ചയഭൂതം ചക്കവത്തിവത്തസമുദാഗതം പയോഗസമ്പത്തിസങ്ഖാതം ധമ്മം ദസ്സേതും **"പാണോ ന ഹന്തബ്ബോതിആദിനാ പഞ്ചസീലധമ്മേനാ"**തി വുത്തം. ഏവഞ്ഹി ''അദണ്ഡേന അസത്ഥേനാ''തി ഇദം വചനം സുട്ഠുതരം സമത്ഥിതം ഹോതീതി. യസ്മാ രാഗാദയോ പാപധമ്മാ ഉപ്പജ്ജമാനാ സത്തസന്താനം ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠന്തി കുസലപ്പവത്തിം നിവാരേന്തി, തസ്മാ തേ ''ഛദനാ, ഛദാ''തി ച വുത്താ. **വിവടേത്വാ**തി വിഗമേത്വാ. **പൂജാരഹതാ വുത്താ** ''അരഹതീതി അരഹ''ന്തി. **തസ്സാ** പൂജാരഹതായ. **യസ്മാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ,** തസ്മാ അരഹന്തി. **ബുദ്ധത്തഹേതുഭൂതാ വിവട്ടച്ഛദതാ വുത്താ** സവാസനസബ്ബകിലേസപ്പഹാനപുബ്ബകത്താ ബുദ്ധഭാവസ്സ.

അരഹം വട്ടാഭാവേനാതി ഫലേന ഹേതുഅനുമാനദസ്സനം. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഛദനാഭാവേനാ**തി ഹേതുനാ ഫലാനുമാനദസ്സനം. **ഹേതുദ്വയം വുത്തം** ''വിവട്ടോ വിച്ഛദോ ചാ''തി. **ദുതിയേന വേസാരജ്ജേനാ**തി ''ഖീണാസവസ്സ തേ പടിജാനതോ''തിആദിനാ വുത്തേന വേസാരജ്ജേന. **പുരിമസിദ്ധീ**തി പുരിമസ്സ പദസ്സ അത്ഥസിദ്ധീതി അത്ഥോ. **പഠമേനാ**തി ''സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦; അ॰ നി॰ ൪.൮) വുത്തേന വേസാരജ്ജേന. **ദുതിയസിദ്ധീ**തി ദുതിയസ്സ പദസ്സ അത്ഥസിദ്ധി, ബുദ്ധത്ഥസിദ്ധീതി അത്ഥോ. **തതിയചതുത്ഥേഹീ**തി ''യേ ഖോ പന തേ അന്തരായികാ ധമ്മാ''തിആദിനാ, (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦; അ॰ നി॰ ൪.൮) ''യസ്സ ഖോ പന തേ അത്ഥായാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦; അ॰ നി॰ ൪.൮) ച വുത്തേഹി

തതിയചതുത്ഥേഹി വേസാരജ്ജേഹി. **തതിയസിദ്ധീ**തി വിവട്ടച്ഛദനതാസിദ്ധി യാഥാവതോ അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മാപദേസേന ഹി സത്ഥു വിവട്ടച്ഛദനഭാവോ ലോകേ പാകടോ അഹോസി. **പുരിമം ധമ്മചക്ഖു**ന്തി പുരിമപദം ഭഗവതോ ധമ്മചക്ഖും **സാധേതി** കിലേസാരീനം, സംസാരചക്കസ്സ ച അരാനം ഹതഭാവദീപനതോ. **ദുതിയം പദം ബുദ്ധചക്ഖും സാധേതി** സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സേവ തംസബ്ഭാവതോ. **തതിയം പദം സമന്തചക്ഖും സാധേതി** സവാസനസബ്ബകിലേസപ്പഹാനദീപനതോ. "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തി ഹി വത്വാ "വിവട്ടച്ഛദോ"തി വചനം ബുദ്ധഭാവാവഹമേവ സബ്ബകിലേസപ്പഹാനം വിഭാവേതി. **"സൂരഭാവ"**ന്തി ലക്ഖണവിഭാവനേ വിസദഞാണതം.

൨൭൯. **ഏവം ഭോ**തി ഏത്ഥ **ഏവ**ന്തി വചനസമ്പടിച്ഛനേ നിപാതോ. വചനസമ്പടിച്ഛനഞ്ചേത്ഥ "തഥാ മയം തം ഭവന്തം ഗോതമം വേദിസ്സാമ, ത്വം മന്താനം പടിഗ്ഗഹേതാ"തി ച ഏവം പവത്തസ്സ പോക്ഖരസാതിനോ വചനസ്സ സമ്പടിഗ്ഗഹോതി ആഹ. **"സോപി തായാ"**തിആദി. തത്ഥ **തായാ**തി തായ യഥാവുത്തായ സമുത്തേജനായ. **അയാനഭൂമി**ന്തി യാനസ്സ അഭൂമിം. **ദിവാപധാനികാ**തി ദിവാപധാനാനുയുഞ്ജനകാ.

൨൮൦. യദിപി പുബ്ബേ അമ്ബട്ഠകുലം അപ്പഞ്ഞാതം, തദാ പന പഞ്ഞായതീതി ആഹ **"തദാ കിരാ"**തിആദി. **അതുരിതോ**തി അവേഗായന്തോ.

൨൮൧. **യഥാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോ**തി യഥാ ഭഗവാ "കച്ചി വോ മാണവാ ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയ"ന്തിആദിനാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോ തേഹി മാണവേഹി സദ്ധിം പഠമം പവത്തമോദോ അഹോസി പുബ്ബഭാസിതായ തദനുകരണേന ഏവം തേപി മാണവാ ഭഗവതാ സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദാ അഹേസുന്തി യോജനാ. തം പന സമപ്പവത്തമോദതം ഉപമായ ദസ്സേതും **"സീതോദകം വിയാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമ്മോദിത**ന്തി സംസന്ദിതം. **ഏകീഭാവ**ന്തി സമ്മോദനകിരിയായ സമാനതം . **ഖമനീയ**ന്തി "ഇദം ചതുചക്കം നവദ്വാരം സരീരയന്തം ദുക്ഖബഹുലതായ സഭാവതോ ദുസ്സഹം കച്ചി ഖമിതും സക്കുണേയ്യ"ന്തി പുച്ഛന്തി, **യാപനീയ**ന്തി ആഹാരാദിപച്ചയപടിബദ്ധവുത്തികം ചിരപ്പബന്ധസങ്ഖാതായ യാപനായ കച്ചി യാപേതും സക്കുണേയ്യം. സീസരോഗാദിആബാധാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാബാധം,** ദുക്ഖജീവികാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാതങ്കം,** തംതംകിച്ചകരണേ ഉട്ഠാനസുഖതായ **കച്ചി ലഹുട്ഠാനം,** തദനുരൂപബലയോഗതോ **കച്ചി ബലം,** സുഖവിഹാരസബ്ഭാവേന **കച്ചി ഫാസുവിഹാരോ** അത്ഥീതി സബ്ബത്ഥ കച്ചി-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബലപ്പത്താ പീതി **പീതിയേവ.** തരുണപീതി **പാമോജ്ജം.** സമ്മോദനം ജനേതി കരോതീതി സമ്മോദനികം തദേവ **സമ്മോദനീയം.** സമ്മോദിതബ്ബതോ **സമ്മോദനീയ**ന്തി ഇദം പന അത്ഥം ദസ്സേതും വുത്തം **"സമ്മോദിതും യുത്തഭാവതോ"**തി. സരിതബ്ബഭാവതോ അനുസ്സരിതബ്ബഭാവതോ "സരണീയ"ന്തി വത്തബ്ബേ **"സാരണീയ"**ന്തി ദീഘം കത്വാ വുത്തം. **"സുയ്യമാനസുഖതോ"**തി ആപാഥമധുരതമാഹ, **"അനുസ്സരിയമാനസുഖതോ"**തി വിമദ്ദരമണീയതം. **"ബ്യഞ്ജനപരിസുദ്ധതായാ"**തി സഭാവനിരുത്തിഭാവേന തസ്സാ കഥായ വചനചാതുരിയമാഹ, **"അത്ഥപരിസുദ്ധതായാ"**തി അത്ഥസ്സ നിരുപക്കിലേസതം. **അനേകേഹി പരിയായേഹീ**തി അനേകേഹി കാരണേഹി.

അപസാദേസ്സാമീതി മങ്കും കരിസ്സാമി. **കണ്ഠേ ഓലമ്ബേത്വാ**തി ഉഭോസു ഖന്ധേസു സാടകം ആസജ്ജേത്വാ കണ്ഠേ ഓലമ്ബിത്വാ. **ദുസ്സകണ്ണം ഗഹേത്വാ**തി

നിവത്ഥസാടകസ്സ ദസാകോടിം ഏകേന ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ. **ചങ്കമം അഭിരുഹിത്വാ**തി ചങ്കമിതും ആരഭിത്വാ. **ധാതുസമതാ**തി രസാദിധാതൂനം സമാവത്ഥതാ, അരോഗതാതി അത്ഥോ. **അനാചാരഭാവസാരണീയ**ന്തി അനാചാരഭാവേന സരണീയം. ''അനാചാരോ വതായ''ന്തി സരിതബ്ബകം.

൨൬൫. **"ഭവഗ്ഗം ഗഹേതുകാമോ വിയാ"**തിആദി അസക്കുണേയ്യത്താ ദുക്കരം കിച്ചം ആരഭതീതി ദസ്സേതും വുത്തം. അസക്കുണേയ്യഞ്ഹേതം സദേവകേനാപി ലോകേന, യദിദം ഭഗവതോ അപസാദനം, തേനാഹ **"അട്ഠാനേ വായമതീ"**തി. അയം ബാലോ ''മയി കിഞ്ചി അകഥേന്തേ മയാ സദ്ധിം കഥേതുമ്പി ന വിസഹതീ''തി മാനമേവ പഗ്ഗണ്ഹിസ്സതി, കഥേന്തേ പന കഥാപസങ്ഗേനസ്സ ജാതിഗോത്തേ വിഭാവിതേ മാനനിഗ്ഗഹോ ഭവിസ്സതീതി ഭഗവാ ''ഏവം നു തേ''തിആദിമാഹ. തേന വുത്തം ''അഥ ഖോ ഭഗവാ''തിആദി. ആചാരസമാചാരസിക്ഖാപനേന ആചരിയാ, തേസം പന ആചരിയാനം പകട്ഠാ ആചരിയാതി പാചരിയാ യഥാ പപിതാമഹോതി, തേനാഹ **"ആചരിയേഹി ച തേസം പാചരിയേഹി ചാ"**തി.

പഠമഇബ്ഭവാദവണ്ണനാ

൨൬൬. **തീസു ഇരിയാപഥേസൂ**തി ഠാനഗമനനിസജ്ജാസു. **കഥാപള്ളാസ**ന്തി കഥാവസേന യുഗഗ്ഗാഹം. സയാനേന ആചരിയേന സദ്ധിം സയാനസ്സ കഥാ നാമ ആചാരോ ന ഹോതി, തം ഇതരേഹി സദിസം കത്വാ കഥനം ഇധ കഥാപള്ളാസോ.

തസ്സ പന യം അനാചാരഭാവവിഭാവനം സത്ഥാരാ അമ്ബട്ഠേന സദ്ധിം കഥേന്തേന കതം, തം സങ്ഗീതിഅനാരുള്ഹം പരമ്പരാഭതന്തി ഉപരി പാളിയാ സമ്ബന്ധഭാവേന ദസ്സേന്തോ **"തതോ കിരാ"**തിആദിമാഹ. **മുണ്ഡകാ സമണകാ**തി ച ഗരഹായം ക-സദ്ദോ, തേനാഹ **"ഹീളേന്തോ"**തി. ഇഭസ്സ പയോഗോ ഇഭോ ഉത്തരപദലോപേന, തം ഇഭം അരഹന്തീതി **ഇബ്ഭാ.** കിം വുത്തം ഹോതി? യഥാ ഇഭോ ഹത്ഥിവാഹനഭൂതോ പരസ്സ വസേന വത്തതി, ന അത്തനോ, ഏവം ഏതേപി ബ്രാഹ്മണാനം സുസ്സൂസകാ സുദ്ദാ പരസ്സ വസേന വത്തന്തി, ന അത്തനോ, തസ്മാ ഇഭസദിസപയോഗതായ ഇബ്ഭാതി. തേ പന കുടുമ്ബികതായ ഘരവാസിനോ ഘരസ്സാമികാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഗഹപതികാ"**തി. **കണ്ഹാ**തി കണ്ഹജാതികാ. ദിജാ ഏവ ഹി സുദ്ധജാതികാ, ന ഇതരേതി തസ്സ അധിപ്പായോ, തേനാഹ **"കാളകാ"**തി. **മുഖതോ നിക്ഖന്താ**തി ബ്രാഹ്മണാനം പുബ്ബപുരിസാ ബ്രഹ്മുനോ മുഖതോ നിക്ഖന്താ, അയം തേസം പഠമുപ്പത്തീതി അധിപ്പായോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **"സമണാ പിട്ഠിപാദതോ"**തി ഇദം പനസ്സ ''മുഖതോ നിക്ഖന്താ''തിആദിവചനതോപി അതിവിയ അസമവേക്ഖിതവചനം ചതുവണ്ണപരിയാപന്നസ്സേവ സമണഭാവസമ്ഭവതോ. **അനിയമേത്വാ**തി അവിസേസേത്വാ, അനുദ്ദേസികഭാവേനാതി അത്ഥോ.

മാനുസ്സയവസേന കഥേതീതി മാനുസ്സയം അവസ്സായ അത്താനം ഉക്കംസേന്തോ, പരേ ച വമ്ഭേന്തോ ''മുണ്ഡകാ''തി ആദിം കഥേതി. **ജാനാപേമീ**തി ജാതിഗോത്തസ്സ പമാണം യാഥാവതോ വിഭാവനേന പമാണം ജാനാപേമീതി. **അത്ഥോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അത്ഥികം** ദണ്ഡികഞ്ഞായേന.

“യായേവ ഖോ പനത്ഥായാ”തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്തന്തി വദന്തി, തം പരതോ “പുരിസലിങ്ഗവസേനേവാ”തി വക്ഖമാനത്താ യുത്തം. **യായ അത്ഥായാ**തി വാ പുല്ലിങ്ഗവസേനേവ തദത്ഥേ സമ്പദാനവചനം, യസ്സ അത്ഥസ്സ അത്ഥായാതി അത്ഥോ. **അസ്സാ**തി അമ്ബട്ഠസ്സ ദസ്സേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞേസ**ന്തി അഞ്ഞേസം സാധുരൂപാനം. **സന്തികം ആഗതാന**ന്തി ഗുരുട്ഠാനിയാനം സന്തികം ഉപഗതാനം. **വത്ത**ന്തി തേഹി ചരിതബ്ബആചാരം. **അസിക്ഖിതോ**തി ആചാരം അസിക്ഖിതോ. തതോ ഏവ **അപ്പസ്സുതോ.** ബാഹുസച്ചഞ്ഹി നാമ യാവദേവ ഉപസമത്ഥം ഇച്ഛിതബ്ബം, തദഭാവതോ അമ്ബട്ഠോ അപ്പസ്സുതോ അസിക്ഖിതോ “അവുസിതോ”തി വിഞ്ഞായതി, തേനാഹ **“ഏതസ്സ ഹീ”**തിആദി.

൨൬൫. കോധവസചിത്തതായ **അസകമനോ. മാനനിമ്മദനത്ഥ**ന്തി മാനസ്സ നിമ്മദനത്ഥം. **ഉഗ്ഗിലേത്വാ**തി സിനേഹപാനേന കിലിന്നം ഉബ്ബമനം കത്വാ. **ഗോത്തേന ഗോത്ത**ന്തി തേന വുത്തേന പുരാതനഗോത്തേന ഇദാനി തം തം അനവജ്ജസഞ്ഞിതം ഗോത്തം സാവജ്ജതോ ഉട്ഠാപേത്വാ ഉദ്ധരിത്വാ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ **ഗോത്തം** ആദിപുരിസവസേന, **കുലാപദേസോ,** തദന്വയേ ഉപ്പന്നഅഭിഞ്ഞാതപുരിസവസേന വേദിതബ്ബോ യഥാ “ആദിച്ചോ, മഘദേവോ”തി. ഗോത്തമൂലസ്സ ഗാരയ്ഹതായ അമാനവത്ഥുഭാവപവേദനതോ **“മാനദ്ധജം മൂലേ ഛേത്വാ”**തി വുത്തം. **ഘട്ടേന്തോ**തി ഓമസന്തോ.

യസ്മിം മാനുസ്സയകോധുസ്സയാ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥദ്ധാ, സോ “ചണ്ഡോ”തി വുച്ചതീതി ആഹ **“ചണ്ഡാതി മാനനിസ്സിതകോധയുത്താ”**തി. **ഖരാ**തി ചിത്തേന, വാചായ ച കക്ഖളാ. **ലഹുകാ**തി തരുണാ. **ഭസ്സാ**തി “സാഹസികാ”തി കേചി വദന്തി, “സാരമ്ഭകാ”തി അപരേ. **സമാനാ**തി ഹോന്താ, ഭവമാനാതി അത്ഥോതി ആഹ **“സന്താതി പുരിമപദസ്സേവ വേവചന”**ന്തി. **ന സക്കരോന്തീ**തി സക്കാരം ന കരോന്തി. **അപചിതികമ്മ**ന്തി പണിപാതകമ്മ **നാനുലോമ**ന്തി അത്തനോ ജാതിയാ ന അനുച്ഛവികന്തി അത്ഥോ.

ദുതിയഇബ്ഭവാദവണ്ണനാ

൨൬൬. കാമം സക്യരാജകുലേ യോ സബ്ബേസം ബുദ്ധതരോ സമത്ഥോ ച, സോ ഏവ അഭിസേകം ലഭതി, ഏകച്ചോ പന അഭിസിത്തോ സമാനോ “ഇദം രജ്ജം നാമ ബഹുകിച്ചം ബഹുബ്യാപാര”ന്തി തതോ നിബ്ബിജ്ജ രജ്ജം വയസാ അനന്തരസ്സ നിയ്യാതേതി, കദാചി സോപി അഞ്ഞസ്സാതി താദിസേ സന്ധായാഹ **“സക്യാതി അഭിസിത്തരാജാനോ”**തി. **കുലവംസം ജാനന്തീ**തി കണ്ഹായനതോ പട്ഠായ പരമ്പരാഗതം അനുസ്സവവസേന ജാനന്തി. കുലാഭിമാനിനോ ഹി യേഭുയ്യേന പരേസം ഉച്ചാവചം കുലം തഥാ തഥാ ഉദാഹരന്തി, അത്തനോ ച കുലവംസം ജാനന്തി, ഏവം അമ്ബട്ഠോപി. തഥാ ഹി സോ പരതോ ഭഗവതാ പുച്ഛിതോ വജിരപാണിഭയേന യാഥാവതോ കഥേസി.

തതിയഇബ്ഭവാദവണ്ണനാ

൨൬൭. **ഖേത്തലേഡ്ഡൂന**ന്തി ഖേത്തേ കസനവസേന നങ്ഗലേന ഉട്ഠാപിതലേഡ്ഡൂനം. “ലടുകികാ” ഇച്ചേവ പഞ്ഞാതാ **ഖുദ്ദകസകുണികാ ലടുകികോപമവണ്ണനായം** “ചാതകസകുണികാ”തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൫൦)

വുത്താ. **കോധവസേന ലഗ്ഗിതുന്തി** ഉപനയ്ഹിതും, ആഘാതം ബന്ധിതുന്തി അത്ഥോ. **"അമ്ഹേ ഹംസകോഞ്ചമോരസമേ കരോതീ"**തി ഇമിനാ "ന തം കോചി ഹംസോ വാ"തിആദിവചനം സങ്ഗീതിം അനാരുള്ഹം തദാ ഭഗവതാ വുത്തമേവാതി ദസ്സേതി. "ഏവം നു തേ"തിആദിവചനം, "അവുസിതവായേവാ"തിആദിവചനഞ്ച മാനവസേന സമണേന ഗോതമേന വുത്തന്തി മഞ്ഞതീതി അധിപ്പായേനാഹ **"നിമ്മാനോ ദാനി ജാതോതി മഞ്ഞമാനോ"**തി.

ദാസിപുത്തവാദവണ്ണനാ

൨൬൭. നിമ്മാദേതീതി അ-കാരസ്സ ആ-കാരം കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"നിമ്മദേതീ"**തി. കാമം ഗോത്തം നാമേതം പിതിതോ ലദ്ധബ്ബം, ന മാതിതോ ന ഹി ബ്രാഹ്മണാനം സഗോത്തായ ആവാഹവിവാഹോ ഇച്ഛിതോ, ഗോത്തനാമം പന യസ്മാ ജാതിസിദ്ധം, ന കിത്തിമം, ജാതി ച ഉഭയസമ്ബന്ധിനീ, തസ്മാ **"മാതാപേത്തികന്തി മാതാപിതൂനം സന്തക"**ന്തി വുത്തം. **നാമഗോത്ത**ന്തി ഗോത്തനാമം, ന കിത്തിമനാമം, ന ഗുണനാമം വാ. തത്ഥ "കണ്ഹായനോ"തി നിരുള്ഹാ യാ നാമപണ്ണത്തി, തം സന്ധായാഹ **"പണ്ണത്തിവസേന നാമ**ന്തി. തം പന കണ്ഹഇസിതോ പട്ഠായ തസ്മിം കുലപരമ്പരാവസേന ആഗതം, ന ഏതസ്മിംയേവ നിരുള്ഹം, തേന വുത്തം **"പവേണീവസേന ഗോത്ത"**ന്തി. **ഗോത്ത**-പദസ്സ പന അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **അനുസ്സരതോ**തി ഏത്ഥ ന കേവലം അനുസ്സരണം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ കുലസുദ്ധിവീമംസനവസേനാതി ആഹ **"കുലകോടിം സോധേന്തസ്സാ"**തി. **അയ്യപുത്താ**തി അയ്യികപുത്താതി ആഹ **"സാമിനോ പുത്താ"**തി. ദിസാ ഓക്കാകരഞ്ഞോ അന്തോജാതാ ദാസീതി ആഹ **"ഘരദാസിയാ പുത്തോ"**തി. ഏത്ഥ ച യസ്മാ അമ്ബട്ഠോ ജാതിം നിസ്സായ മാനത്ഥദ്ധോ, ന ചസ്സ യാഥാവതോ ജാതിയാ അവിഭാവിതായ മാനനിഗ്ഗഹോ ഹോതി, മാനനിഗ്ഗഹേ ച കതേ അപരഭാഗേ രതനത്തയേ പസീദിസ്സതി , ന "ദാസീ"തി വാചാ ഫരുസവാചാ നാമ ഹോതി ചിത്തസ്സ സണ്ഹഭാവതോ. **അഭയസുത്ത**ഞ്ചേത്ഥ (മ॰ നി॰ ൨.൮൩; അ॰ നി॰ ൪.൧൮൪) നിദസ്സനം. കേചി ച സത്താ അഗ്ഗിനാ വിയ ലോഹാദയോ കക്ഖളായ വാചായ മുദുഭാവം ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ ഭഗവാ അമ്ബട്ഠം നിബ്ബിസേവനം കാതുകാമോ "അയ്യപുത്താ സക്യാ ഭവന്തി, ദാസിപുത്തോ ത്വമസി സക്യാന"ന്തി അവോച.

ഠപേന്തീതി പഞ്ഞപേന്തി, തേനാഹ **"ഓക്കാകോ"**തിആദി. **പഭാ നിച്ഛരതി** ദന്താനം അതിവിയ പഭസ്സരഭാവതോ.

പഠമകപ്പികാനന്തി പഠമകപ്പസ്സ ആദികാലേ നിബ്ബത്താനം. **കിര**-സദ്ദോ അനുസ്സവത്ഥേ, തേന യോ വുച്ചമാനായ രാജപരമ്പരായ കേസഞ്ചി മതിഭേദോ, തം ഉല്ലിങ്ഗേതി. **മഹാസമ്മതസ്സാതി** "അയം നോ രാജാ"തി മഹാജനേന സമ്മന്നിത്വാ ഠപിതത്താ "മഹാസമ്മതോ"തി ഏവം സമ്മതസ്സ. യം സന്ധായ വദന്തി -

> "ആദിച്ചകുലസമ്ഭൂതോ , സുവിസുദ്ധഗുണാകരോ;
> മഹാനുഭാവോ രാജാസി, മഹാസമ്മതനാമകോ.
>
> യോ ചക്ഖുഭൂതോ ലോകസ്സ, ഗുണരംസിസമുജ്ജലോ;
> തമോനുദോ വിരോചിത്ഥ, ദുതിയോ വിയ ഭാണുമാ.

ഠപിതാ യേന മരിയാദാ, ലോകേ ലോകഹിതേസിനാ;
വവത്ഥിതാ സക്കുണന്തി, ന വിലങ്ഘയിതും ജനാ.

യസസ്സിനം തേജസ്സിനം, ലോകസീമാനുരക്ഖകം;
ആദിഭൂതം മഹാവീരം, കഥയന്തി 'മനൂ'തി യ''ന്തി.

തസ്സ ച പുത്തപപുത്തപരമ്പരം സന്ധായ -

''തസ്സ പുത്തോ മഹാതേജോ, രോജോ നാമ മഹീപതി;
തസ്സ പുത്തോ വരരോജോ, പവരോ രാജമണ്ഡലേ.

തസ്സാസി കല്യാണഗുണോ, കല്യാണോ നാമ അത്രജോ;
രാജാ തസ്സാസി തനയോ, വരകല്യാണനാമകോ.

തസ്സ പുത്തോ മഹാവീരോ, മന്ധാതാ കാമഭോഗിനം;
അഗ്ഗഭൂതോ മഹിന്ദേന, അഡ്ഢരജ്ജേന പൂജിതോ.

തസ്സ സൂനു മഹാതേജോ, വരമന്ധാതുനാമകോ;
'ഉപോസഥോ'തി നാമേന, തസ്സ പുത്തോ മഹായസോ.

വരോ നാമ മഹാതേജോ, തസ്സ പുത്തോ മഹാവരോ;
തസ്സാസി ഉപവരോതി, പുത്തോ രാജാ മഹാബലോ.

തസ്സ പുത്തോ മഘദേവോ, ദേവതുല്യോ മഹീപതി;
ചതുരാസീതിസഹസ്സാനി, തസ്സ പുത്തപരമ്പരാ.

തേസം പച്ഛിമകോ രാജാ, 'ഓക്കാകോ' ഇതി വിസ്സുതോ;
മഹായസോ മഹാതേജോ, അഖുദ്ദോ രാജമണ്ഡലേ''തി.

ആദി **തേസം പച്ഛതോതി** തേസം മഘദേവ പരമ്പരഭൂതാനം കളാരജനകപരിയോസാനാനം അനേകസതസഹസ്സാനം രാജൂനം അപരഭാഗേ ഓക്കാകോ നാമ രാജാ അഹോസി, തസ്സ പരമ്പരാഭൂതാനം അനേകസതസഹസ്സാനം രാജൂനം അപരഭാഗേ അപരോ ഓക്കാകോ നാമ രാജാ അഹോസി, തസ്സ പരമ്പരഭൂതാനം അനേകസതസഹസ്സാനം രാജൂനം അപരഭാഗേ പുനാപരോ ഓക്കാകോ നാമ രാജാ അഹോസി, തം സന്ധായാഹ **''തയോ ഓക്കാകവംസാ അഹേസും. തേസു തതിയഓക്കാകസ്സാ''**തിആദി.

സഹസാ വരം അദാസിന്തി പുത്തദസ്സനേന സോമനസ്സപ്പത്തോ സഹസാ അവീമംസിത്വാ തുട്ഠിയാ വസേന വരം അദാസിം, ''യം ഇച്ഛസി, തം ഗണ്ഹാ''തി. **രജ്ജം പരിണാമേതും ഇച്ഛതീ**തി സാ ജന്തുകുമാരസ്സ മാതാ മമ തം വരദാനം അന്തരം കത്വാ ഇമം രജ്ജം പരിണാമേതും ഇച്ഛതീതി.

നപ്പസഹേയ്യാതി ന പരിയത്തോ ഭവേയ്യ.

നിക്ഖമ്മാതി ഘരാവാസതോ, കാമേഹി ച നിക്ഖമിത്വാ. **ഹേട്ഠാ ചാ**തി ച-സദ്ദേന ''അസീതിഹത്ഥേ''തി ഇദം അനുകഡ്ഢതി. **തേഹീ**തി മിഗസൂകരേഹി, മണ്ഡൂകമൂസികേഹി ച. **തേ**തി സീഹബ്യഗ്ഘാദയോ, സപ്പബിളാരാ ച.

അവസേസാഹി അത്തനോ അത്തനോ കനിട്ഠാഹി.

വഡ്ഢമാനാനന്തി അനാദരേ സാമിവചനം. **കുട്ഠരോഗോ** നാമ സാസമസൂരീരോഗാ വിയ യേഭുയ്യേന സങ്കമനസഭാവോതി വുത്തം **"അയം രോഗോ സങ്കമതീതി ചിന്തേത്വാ"**തി.

മിഗസൂകരാദീനന്തി **ആദി**-സദ്ദേന വനചരസോണാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

തസ്മിം നിസിന്നേതി സമ്ബന്ധോ. ഖത്തിയമായാരോചനേന **അത്തനോ ഖത്തിയഭാവം ജാനാപേത്വാ.**

നഗരം മാപേഹീതി സാഹാരം നഗരം മാപേഹീതി അധിപ്പായോ.

കേസഗ്ഗഹണന്തി കേസവേണിബന്ധനം. **ദുസ്സഗ്ഗഹണന്തി** വത്ഥസ്സ നിവാസനാകാരോ.

൨൬൯. **അത്തനോ ഉപാരമ്ഭമോചനത്ഥായാതി** ആചരിയേന അമ്ബട്ഠേന ച അത്തനോ അത്തനോ ഉപരി പാപേതബ്ബഉപവാദസ്സ അപനയനത്ഥം. **അസ്മിം വചനേ**തി ''ചത്താരോമേ ഭോ ഗോതമ വണ്ണാ''തിആദിനാ അത്തനാ വുത്തേ, ഭോതാ ച ഗോതമേന വുത്തേ ''ജാതിവാദേ''തി ഇമസ്മിം യഥാധികതേ വചനേ. തത്ഥ പന യസ്മാ വേദേ വുത്തവിധിനാവ തേന പടിമന്തേതബ്ബം ഹോതി , തസ്മാ വുത്തം **"വേദത്തയവചനേ"**തി, **"ഏതസ്മിം വാ ദാസിപുത്തവചനേ"**തി ച.

൨൭൦. **ധമ്മോ** നാമ കാരണം ''ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦) വിയ, സഹ ധമ്മേനാതി സഹധമ്മോ, സഹധമ്മോ ഏവ **സഹധമ്മികോ**തി ആഹ **"സഹേതുകോ"**തി.

൨൭൧. **തസ്മാ** തദാ പടിഞ്ഞാതത്താ. **താസേത്വാ പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജാപേസ്സാമീതി ആഗതോ** യഥാ തം സച്ചകസമാഗമേ. ''ഭഗവാ ചേവ പസ്സതി അമ്ബട്ഠോ ചാ''തി ഏത്ഥ ഇതരേസം അദസ്സനേ കാരണം ദസ്സേതും **"യദി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ആവാഹേത്വാതി** മന്തബലേന ആനേത്വാ. **തസ്സാതി** അമ്ബട്ഠസ്സ. **വാദസങ്ഘട്ടേതി** വാചാസങ്ഘട്ടേ.

൨൭൨. **താണന്തി ഗവേസമാനോതി**, ''അയമേവ സമണോ ഗോതമോ ഇതോ ഭയതോ മമ തായകോ''തി ഭഗവന്തംയേവ ''താണ''ന്തി പരിയേസന്തോ ഉപഗച്ഛന്തോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **തായതീതി** യഥാഉപട്ഠിതഭയതോ പാലേതി, തേനാഹ **"രക്ഖതീ"**തി, ഏതേന താണ-സദ്ദസ്സ കത്തുസാധനതമാഹ. യഥുപട്ഠിതേന ഭയേന ഉപദ്ദുതോ നിലീയതി ഏത്ഥാതി **ലേണം,** ഉപലയനം, ഏതേന ലേണ-സദ്ദസ്സ അധികരണസാധനതമാഹ. **"സരതീ"**തി ഏതേന സരണ-സദ്ദസ്സ കത്തുസാധനതമാഹ.

അമ്ബട്ഠവംസകഥാവണ്ണനാ

൨൭൪. **ഗങ്ഗായ ദക്ഖിണതോതി** ഗങ്ഗായ നദിയാ ദക്ഖിണദിസായ. **ആവുധം ന പരിവത്തതീ**തി സരം വാസത്തിആദിം വാ പരസ്സ ഉപരി ഖിപിതുകാമസ്സ ഹത്ഥം ന പരിവത്തതി, ഹത്ഥേ പന അപരിവത്തേന്തേ കുതോ

ആവുധപരിവത്തനന്തി ആഹ **"ആവുധം ന പരിവത്തതീ"**തി. സോ കിര "കഥം നാമാഹം ദിസായ ദാസിയാ കുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തോ"തി തം ഹീനം ജാതിം ജിഗുച്ഛന്തോ "ഹന്ദാഹം യഥാ തഥാ ഇമം ജാതിം സോധേസ്സാമീ"തി നിഗ്ഗതോ, തേനാഹ **"ഇദാനി മേ മനോരഥം പൂരേസ്സാമീ"**തിആദി. വിജ്ജാബലേന രാജാനം താസേത്വാ തസ്സ ധീതുയാ ലദ്ധകാലതോ പട്ഠായ മ്യായം ജാതിസോധിതാ ഭവിസ്സതീതി തസ്സ അധിപ്പായോ. **അമ്ബട്ഠം നാമ വിജ്ജ**ന്തി സത്താനം സരീരേ അബ്ഭങ്ഗം ഠപേതീതി അമ്ബട്ഠാതി ഏവം ലദ്ധനാമം വിജ്ജം, മന്തന്തി അത്ഥോ. യതോ അമ്ബട്ഠാ ഏതസ്മിം അത്ഥീതി അമ്ബട്ഠോതി കണ്ഹോ ഇസി പഞ്ഞായിത്ഥ, തംബംസജാതതായ അയം മാണവോ "അമ്ബട്ഠോ"തി വോഹരീയതി.

സേട്ഠമന്തേ വേദമന്തേതി അധിപ്പായോ. മന്താനുഭാവേന രഞ്ഞോ ബാഹുക്ഖമ്ഭമത്തം ജാതം തേന പനസ്സ ബാഹുക്ഖമ്ഭേന രാജാ, "കോ ജാനാതി, കിം ഭവിസ്സതീ"തി ഭീതോ ഉസ്സങ്കീ ഉത്രാസോ അഹോസി, തേനാഹ **"ഭയേന വേധമാനോ അട്ഠാസീ"**തി. **സോത്ഥി ഭദ്ദന്തേതി ആദിവചനം അവോചും.** "അയം മഹാനുഭാവോ ഇസീ"തി മഞ്ഞമാനാ.

ഉന്ദ്രിയിസ്സതീതി വിപ്പകിരിയിസ്സതി, തേനാഹ **"ഭിജ്ജിസ്സതീ"**തി. മന്തേ പരിവത്തിതേതി ബാഹുക്ഖമ്ഭകമന്തസ്സ പടിപ്പസ്സമ്ഭകവിജ്ജാസങ്ഖാതേ മന്തേ **"സരോ ഓതരതൂ"**തി പരിവത്തിതേ. ഏവരൂപാനഞ്ഹി മന്താനം ഏകംസേനേവ പടിപ്പസ്സമ്ഭകവിജ്ജാ ഹോന്തിയേവ യഥാ തം കുസുമാരകവിജ്ജാനം. അത്തനോ ധീതു അപവാദമോചനത്ഥം തസ്സ ഭുജിസ്സകരണം. തസ്സാനുരൂപേ ഇസ്സരിയേ ഠപനത്ഥം **ഉളാരേ ച നം ഠാനേ ഠപേസി.**

ഖത്തിയസേട്ഠഭാവവണ്ണനാ

൨൭൭. സമസ്സാസനത്ഥമാഹ കരുണായന്തോ, ന കുലീനഭാവദസ്സനത്ഥം, തേനാഹ **"അഥ ഖോ ഭഗവാ"**തിആദി. **ബ്രാഹ്മണേസൂ**തി ബ്രാഹ്മണാനം സമീപേ, തതോ ബ്രാഹ്മണേഹി ലദ്ധബ്ബം ആസനാദിം സന്ധായ **"ബ്രാഹ്മണാനം അന്തരേ"**തി വുത്തം. കേവലം സദ്ധായ കാതബ്ബം **സദ്ധം,** പരലോകഗതേ സന്ധായ ന തതോ കിഞ്ചി അപത്ഥേന്തേന കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ, തേനാഹ **"മതകേ ഉദ്ദിസ്സ കതഭത്തേ"**തി. **മങ്ഗലാദിഭത്തേതി ആദി**-സദ്ദേന ഉസ്സവദേവതാരാധനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **യഞ്ഞഭത്തേ**തി പാപസഞ്ഞമാദിവസേന കതഭത്തേ. **പാഹുനകാനന്തി** അതിഥീനം. **ഖത്തിയഭാവം അപ്പത്തോ** ഉഭതോ സുജാതതാഭാവതോ, തേനാഹ **"അപരിസുദ്ധോതി അത്ഥോ"**തി.

൨൭൮. ഇത്ഥിം കരിത്വാതി ഏത്ഥ കരണം കിരിയാസാമഞ്ഞവിസയന്തി ആഹ **"ഇത്ഥിം പരിയേസിത്വാ"**തി. ബ്രാഹ്മണകഞ്ഞം ഇത്ഥിം ഖത്തിയകുമാരസ്സ ഭരിയാഭൂതം ഗഹേത്വാപി ഖത്തിയാവ സേട്ഠാ, ഹീനാ ബ്രാഹ്മണാതി യോജനാ. **പുരിസേന വാ പുരിസം കരിത്വാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പകരണേ**തി രാഗാദിവസേന പദുട്ഠേ പക്ഖലിതേ കാരണേ, തേനാഹ **"ദോസേ"**തി. ഭസ്സതി നിരത്ഥകഭാവേന ഖിപീയതീതി **ഭസ്സം,** ഛാരികാ.

൨൭൭. ജനിതസ്മിന്തി കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തേ. ജനേ ഏതസ്മിന്തി വാ **ജനേതസ്മിം,** മനുസ്സേസൂതി അത്ഥോ, തേനാഹ **"ഗോത്തപടിസാരിനോ"**തി. **സംസന്ദിത്വാ**തി ഘടേത്വാ, അവിരുദ്ധം കത്വാതി അത്ഥോ.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിജ്ജാചരണകഥാവണ്ണനാ

൨൭൭. ഇദം വട്ടതീതി ഇദം അജ്ഝേനാദി കത്തും ലബ്ഭതി. **ജാതിവാദവിനിബദ്ധാ**തി ജാതിസന്നിസ്സിതവാദേ വിനിബദ്ധാ. ബ്രാഹ്മണസ്സേവ അജ്ഝേനജ്ഝാപനയജനയാജനാദയോതി ഏവം യേ അത്തുക്കംസനപരവമ്ഭനവസേന പവത്താ, തതോ ഏവ തേ **മാനവാദപടിബദ്ധാ** ച ഹോന്തി. യേ പന **ആവാഹവിവാഹവിനിബദ്ധാ,** തേ ഏവ സമ്ബന്ധത്തയവസേന "അരഹസി വാ മം ത്വം, ന വാ മം ത്വം അരഹസീ"തി ഏവം പവത്തനകാ.

യത്ഥാതി യസ്സം വിജ്ജാചരണസമ്പത്തിയം. **ലഗ്ഗിസ്സാമാ**തി ഓലഗ്ഗാ അന്തോഗധാ ഭവിസ്സാമാതി **ചിന്തയിമ്ഹ.** പരമത്ഥതോ അവിജ്ജാചരണാനിയേവ "വിജ്ജാചരണാനീ"തി ഗഹേത്വാ ഠിതോ പരമത്ഥതോ വിജ്ജാചരണേസു വിഭജിയമാനേസു സോ തതോ ദൂരതോ അപനീതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ദൂരമേവ അവക്ഖിപീ"**തി. **സമുദാഗമതോ പഭുതീ**തിആദിസമുട്ഠാനതോ പട്ഠായ.

൨൭൮. തിവിധം സീലന്തി ഖുദ്ദകാദിഭേദം തിവിധം സീലം. **സീലവസേനേവാ**തി സീലപരിയായേനേവ. **കിഞ്ചി കിഞ്ചീ**തി അഹിംസനാദിയമനിയമലക്ഖണം കിഞ്ചി കിഞ്ചി **സീലം അത്ഥി. തത്ഥ തത്ഥേവ ലഗ്ഗേയ്യാ**തി തസ്മിം തസ്മിംയേവ ബ്രാഹ്മണസമയസിദ്ധേ സീലമത്തേ "ചരണ"ന്തി ലഗ്ഗേയ്യ. **അട്ഠപി സമാപത്തിയോ ചരണന്തി നിയ്യാതിതാ ഹോന്തി** രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനനിദ്ദേസേനേവ അരൂപജ്ഝാനാനമ്പി നിദ്ദിട്ഠഭാവാപത്തിതോ നിയ്യാതിതാ നിദസ്സിതാ.

ചതുഅപായമുഖകഥാവണ്ണനാ

൨൭൯. അസമ്പാപുണന്തോതി ആരഭിത്വാ സമ്പത്തും അസക്കോന്തോ. **അവിസഹമാനോ**തി ആരഭിതുമേവ അസക്കോന്തോ. **ഖാരി**ന്തി പരിക്ഖാരം. തം പന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"അരണീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അരണീ**തി അഗ്ഗിധമനകം അരണീദ്വയം. **സുജാ**തി ദബ്ബി. **ആദി**-സദ്ദേന തിദണ്ഡതിഘടികാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി **ഖാരിഭരിത**ന്തി ഖാരീഹി പുണ്ണം. നനു ഉപസമ്പന്നസ്സ ഭിക്ഖുനോ സാസനികോപി യോ കോചി അനുപസമ്പന്നോ അത്ഥതോ പരിചാരകോവ, കിം അങ്ഗം പന ബാഹിരകപബ്ബജിതേതി തത്ഥ വിസേസം ദസ്സേതും **"കാമഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. **വുത്തനയേനാ**തി "കപ്പിയകരണ...പേ॰... വത്തകരണവസേനാ"തി ഏവം വുത്തേന നയേന. **പരിചാരകോ ഹോതി** ഉപസമ്പന്നഭാവസ്സ വിസിട്ഠഭാവതോ. "നവകോടിസഹസ്സാനീ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൦; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩൭) വുത്തപ്പഭേദാനം അനേകസഹസ്സാനം സംവരവിനയാനം സമാദിയിത്വാ വത്തനേന ഉപരിഭൂതാ അഗ്ഗഭൂതാ സമ്പദാതി ഹി "ഉപസമ്പദാ"തി വുച്ചതീതി. **ഗുണാധികോപീ**തി ഗുണേഹി ഉക്കട്ഠോപി. **അയം പനാ**തി വുത്തലക്ഖണോ താപസോ.

താപസാ നാമ കമ്മവാദികിരിയാവാദിനോ, ന സാസനസ്സ പടാണീഭൂതാ, യതോ നേസം പബ്ബജിതും ആഗതാനം തിത്ഥിയപരിവാസേന വിനാവ പബ്ബജ്ജാ അനുഞ്ഞാതാതി കത്വാ **"കസ്മാ പനാ"**തി ചോദനം സമുട്ഠപേതി ചോദകോ. ആചരിയോ **"യസ്മാ"**തിആദിനാ ചോദനം പരിഹരതി. "ഓസക്കിസ്സതീ"തി

സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ഇമസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഖുരധാരൂപമ**ന്തി ഖുരധാരാനം മത്ഥകേനേവ അക്കമിത്വാ ഗമനൂപമം. **അഞ്ഞേ**തി അഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ. **അഗ്ഗിസാല**ന്തി അഗ്ഗിഹുത്തസാലം. **നാനാദാരൂഹീ**തി പലാസദണ്ഡാദിനാനാവിധസമിധാദാരൂഹി.

ഇദന്തി ''ചതുദ്വാരം ആഗാരം കത്വാ''തിആദിനാ വുത്തം. **അസ്സാ**തി അസ്സ ചതുത്ഥസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **പടിപത്തിമുഖ**ന്തി കോഹഞ്ഞപടിപത്തിയാ മുഖമത്തം. സോ ഹി നാനാവിധേന കോഹഞ്ഞേന ലോകം വിമ്ഹാപേന്തോ തത്ഥ അച്ഛതി, തേനാഹ **"ഇമിനാ ഹി മുഖേന സോ ഏവം പടിപജ്ജതീ"**തി.

ഖലാദീസു മനുസ്സാനം സന്തികേ ഉപതിട്ഠിത്വാ വീഹിമുഗ്ഗതിലമാസാദീനി ഭിക്ഖാചരിയാനിയാമേന സങ്കഡ്ഢിത്വാ ഉഞ്ഛനം ഉഞ്ഛാ, സാ ഏവ ചരിയാ വുത്തി ഏതേസന്തി **ഉഞ്ഛാചരിയാ.** അഗ്ഗിപക്കേന ജീവന്തീതി അഗ്ഗിപക്കികാ, ന അഗ്ഗിപക്കികാ **അനഗ്ഗിപക്കികാ** . ഉഞ്ഛാചരിയാ ഹി ഖലേസു ഗന്ത്വാ ഖലഗ്ഗം നാമ മനുസ്സേഹി ദിയ്യമാനം ധഞ്ഞം ഗണ്ഹന്തി, തം ഇമേ ന ഗണ്ഹന്തീതി അനഗ്ഗിപക്കികാ നാമ ജാതാ. **അസാമപാകാ**തി അസയംപാചകാ. അസ്മമുട്ഠിനാ മുട്ഠിപാസാണേന വത്തന്തീതി **അസ്മമുട്ഠികാ.** ദന്തേന ഉപ്പാടിതം വക്കലം രുക്ഖത്തചോ ദന്തവക്കലം, തേന വത്തന്തീതി **ദന്തവക്കലികാ.** പവത്തം രുക്ഖാദിതോ പാതിതം ഫലം ഭുഞ്ജന്തീതി **പവത്തഫലഭോജിനോ.** ജിണ്ണപക്കതായ പണ്ഡുഭൂതം പലാസം, തംസദിസഞ്ച പണ്ഡുപലാസം, തേന വത്തന്തീതി **പണ്ഡുപലാസികാ,** സയംപതിതപുപ്ഫഫലപത്തഭോജിനോ.

ഇദാനി തേ അട്ഠവിധേപി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **സങ്കഡ്ഢിത്വാ**തി ഭിക്ഖാചരിയാവസേന ലദ്ധധഞ്ഞം ഏകജ്ഝം കത്വാ.

പരിയേട്ഠി നാമ ദുക്ഖാതി പരേസം ഗേഹതോ ഗേഹം ഗന്ത്വാ പരിയേട്ഠി നാമ ദീനവുത്തിഭാവേന ദുക്ഖാ. പാസാണസ്സ പരിഗ്ഗഹോ ദുക്ഖോ പബ്ബജിതസ്സാതി വാ ദന്തേഹേവ ഉപ്പാടേത്വാ ഖാദന്തി.

ഇമാഹി ചതൂഹിയേവാതി ''ഖാരിവിധം ആദായാ''തിആദിനാ വുത്താഹി ചതൂഹി ഏവ താപസപബ്ബജ്ജാഹീതി.

ഛ്വ്വ. അപായേ വിനാസേ നിയുത്തോ **ആപായികോ.** തബ്ഭാവം പരിപൂരേതും അസക്കോന്തോ തേന അപരിപുണ്ണോ **അപരിപൂരമാനോ** , കരണേ ചേതം പച്ചത്തവചനം, തേനാഹ **"ആപായികേനാപി അപരിപൂരമാനേനാ"**തി.

പുബ്ബകഇസിഭാവാനുയോഗവണ്ണനാ

ഛ്വ്വ്ന. ദീയതീതി ദത്തി, ദത്തിയേവ **ദത്തിക**ന്തി ആഹ **"ദിന്നക"**ന്തി. യദി ബ്രാഹ്മണസ്സ സമ്മുഖീഭാവോ രഞ്ഞോ ന ദാതബ്ബോ, കസ്മാസ്സ ഉപസങ്കമനം ന പടിക്ഖിത്തന്തി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. **ഖേത്തവിജ്ജായാ**തി നീതിസത്ഥേ. **പയാത**ന്തി സദ്ധം, സസ്സതികം വാ, തേനാഹ **"അഭിഹരിത്വാ ദിന്ന"**ന്തി. കസ്മാ ഭഗവാ ''രഞ്ഞോ പസേനദിസ്സ കോസലസ്സ ദത്തികം ഭുഞ്ജതീ''തിആദിനാ

ബ്രാഹ്മണസ്സ മമ്മവചനം അവോചാതി തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **"ഇദം പന കാരണ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൨൮൪. രഥൂപത്ഥരേതി രഥസ്സ ഉപരി അത്ഥരിതപദേസേ. **പാകടമന്തന**ന്തി പകാസഭൂതം മന്തനം. തഞ്ഹി സുദ്ദാദീഹി ഞായതീതി ന രഹസ്സമന്തനം. **ഭണതീ**തി അപി നു ഭണതി.

൨൮൫. പവത്താരോതി പാവചനഭാവേന വത്താരോ, യസ്മാ തേ തേസം മന്താനം പവത്തകാ, തസ്മാ ആഹ **"പവത്തയിതാരോ"**തി. സുദ്ദേ ബഹി കത്വാ രഹോ ഭാസിതബ്ബട്ഠേന മന്താ ഏവ, തംതംഅത്ഥപടിപത്തിഹേതുതായ പദന്തി **മന്തപദം,** അനുപനീതാസാധാരണതായ വാ രഹസ്സഭാവേന വത്തബ്ബം ഹിതകിരിയായ അധിഗമുപായം. **സജ്ഝായിത**ന്തി ഗായനവസേന സജ്ഝായിതം, തം പന ഉദത്താനുദത്താദീനം സരാനം സമ്പാദനവസേനേവ ഇച്ഛിതന്തി ആഹ **"സരസമ്പത്തിവസേനാ"**തി. **അഞ്ഞേസം വുത്ത**ന്തി പാവചനഭാവേന അഞ്ഞേസം വുത്തം. **സമുപബ്യൂള്ഹ**ന്തി സങ്ഗഹേത്വാ ഉപരൂപരി സഞ്ഞൂള്ഹം. **രാസികത**ന്തി ഇരുവേദയജുവേദസാമവേദാദിവസേന , തത്ഥാപി പച്ചേകം മന്തബ്രഹ്മാദിവസേന, അജ്ഝായാനുവാകാദിവസേന ച രാസികതം.

തേസന്തി മന്താനം കത്തൂനം. **ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ ഓലോകേത്വാ**തി ദിബ്ബചക്ഖുപരിഭണ്ഡേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന സത്താനം കമ്മസ്സകതാദിം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനട്ഠേന ദിബ്ബചക്ഖുസദിസേന പുബ്ബേനിവാസഞാണേന അതീതകപ്പേ ബ്രാഹ്മണാനം മന്തജ്ഝേനവിധിഞ്ച ഓലോകേത്വാ. **പാവചനേന സഹ സംസന്ദിത്വാ**തി കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ യം വചനം വട്ടസന്നിസ്സിതം, തേന സഹ അവിരുദ്ധം കത്വാ. ന ഹി തേസം വിവട്ടസന്നിസ്സിതോ അത്ഥോ പച്ചക്ഖോ ഹോതി. **അപരാപരേ പനാ**തി അട്ഠകാദീഹി അപരാ പരേ പച്ഛിമാ ഓക്കാകരാജകാലാദീസു ഉപ്പന്നാ. **പക്ഖിപിത്വാ**തി അട്ഠകാദീഹി ഗന്ഥിതമന്തപദേസു കിലേസസന്നിസ്സിതപദാനം തത്ഥ തത്ഥ പദേ പക്ഖിപനം കത്വാ. **വിരുദ്ധേ അകംസൂ**തി ബ്രാഹ്മണധമ്മികസുത്താദീസു ആഗതനയേന സംകിലേസികത്ഥദീപനതോ പച്ചനീകഭൂതേ അകംസു. **ഇധാ**തി "ത്യാഹം മന്തേ അധീയാമീ"തി ഏതസ്മിം ഠാനേ. **പടിഞ്ഞം അഗ്ഗഹേത്വാ**തി "തം കിം മഞ്ഞസീ"തി ഏവം പടിഞ്ഞം അഗ്ഗഹേത്വാവ.

൨൮൬. നിരാമഗന്ധാതി കിലേസാസുചിവസേന വിസ്സഗന്ധരഹിതാ. **അനിത്ഥിഗന്ധാ**തി ഇത്ഥീനം ഗന്ധമത്തസ്സപി അവിസഹനേന ഇത്ഥിഗന്ധരഹിതാ. ഏത്ഥ ച **"നിരാമഗന്ധാ"**തി ഏതേന തേസം പോരാണാനം ബ്രാഹ്മണാനം വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസതം ദസ്സേതി, **"അനിത്ഥിഗന്ധാ ബ്രഹ്മചാരിനോ"**തി ഏതേന ഏകവിഹാരിതം, **"രജോജല്ലധരാ"**തി ഏതേന മണ്ഡനവിഭൂസനാനുയോഗാഭാവം, **"അരഞ്ഞായതനേ പബ്ബതപാദേസു വസിംസൂ"**തി ഏതേന മനുസ്സൂപചാരം പഹായ വിവിത്തവാസം, **"വനമൂലഫലാഹാരാ വസിംസൂ"**തി ഏതേന സാലിമംസോദനാദിപണീതാഹാരപടിക്ഖേപം, **"യദാ"**തിആദിനാ യാനവാഹനപടിക്ഖേപം, **"സബ്ബദിസാസൂ"**തിആദിനാ രക്ഖാവരണപടിക്ഖേപം, ഏവഞ്ച വദന്തോ മിച്ഛാപടിപദാപക്ഖികം സാചരിയസ്സ അമ്ബട്ഠസ്സ വുത്തിം ഉപാദായ സമ്മാപടിപദാപക്ഖികാപി തേസം ബ്രാഹ്മണാനം വുത്തി അരിയവിനയേ സമ്മാപടിപത്തിം ഉപാദായ മിച്ഛാപടിപദായേവ. കുതസ്സ

സല്ലേഖപടിപത്തിയുത്തതാതി. "ഏവം സുതേ"തിആദിനാ ഭഗവാ അമ്ബട്ഠം സന്തജ്ജേന്തോ നിഗ്ഗണ്ഹാതീതി ദസ്സേതി.

വേഠകേഹീതി വേഠകപട്ടകാഹി. **സമന്താനഗര**ന്തി നഗരസ്സ സമന്തതോ. **കതസുധാകമ്മം** പാകാരസ്സ അധോഭാഗേ ഠാനം വുച്ചതീതി അധിപ്പായോ.

ദ്വേലക്ഖണദസ്സനവണ്ണനാ

൨൭൭. **ന സക്കോതി**സങ്കുചിതേ ഇരിയാപഥേ അനവസേസതോ തേസം ദുബ്ബിഭാവനതോ. **ഗവേസീ**തി ഞാണേന പരിയേസനമകാസി. **സമാനയീ**തി ഞാണേന സങ്കലേന്തോ സമ്മാ ആനയി സമാഹരി. **"കങ്ഖതീ"**തി പദസ്സ ആകങ്ഖതീതി അയമത്ഥോതി ആഹ **"അഹോ വത പസ്സേയ്യന്തി പത്ഥനം ഉപ്പാദേതീ"**തി. **കിച്ഛതീ**തി കിലമതി. **"കങ്ഖതീ"**തി പദസ്സ പുബ്ബേ ആസിസനത്ഥതം വത്വാ ഇദാനിസ്സ സംസയത്ഥതമേവ വികപ്പന്തരവസേന ദസ്സേന്തോ **"കങ്ഖായ വാ ദുബ്ബലാ വിമതി വുത്താ"**തി ആഹ. **തീഹി ധമ്മേഹീ**തി തിപ്പകാരേഹി സംസയധമ്മേഹി. **കാലുസിയഭാവോ**തി അപ്പസന്നതായ ഹേതുഭൂതോ ആവിലഭാവോ.

യസ്മാ ഭഗവതോ കോസോഹിതം സബ്ബബുദ്ധാനം ആവേണികം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം വത്ഥഗുയ്ഹം സുവിസുദ്ധകഞ്ചനമണ്ഡലസന്നികാസം, അത്തനോ സണ്ഠാനസന്നിവേസസുന്ദരതായ ആജാനേയ്യഗന്ധഹത്ഥിനോ വരങ്ഗപരമചാരുഭാവം, വികസമാനതപനിയാരവിന്ദസമുജ്ജലകേസരാവത്തവിലാസം, സഞ്ഝാപഭാനുരഞ്ജിതജലവനന്തരാഭിലക്ഖിതസമ്പുണ്ണചന്ദമണ്ഡലസോഭഞ്ച അത്തനോ സിരിയാ അഭിഭുയ്യ വിരാജതി, യം ബാഹിരബ്ഭന്തരമലേഹി അനുപക്കിലിട്ഠതായ, ചിരകാലം സുപരിചിതബ്രഹ്മചരിയാധികാരതായ, സുസണ്ഠിതസണ്ഠാനസമ്പത്തിയാ ച , കോപീനമ്പി സന്തം അകോപീനമേവ, തസ്മാ വുത്തം **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദി. **പഹൂതഭാവ**ന്തി പുഥുലഭാവം. ഏത്ഥേവ ഹി തസ്സ സംസയോ, തനുമുദുസുകുമാരതാദീസു പനസ്സ ഗുണേസു വിചാരണാ ഏവ നാഹോസി.

൨൭൮. **ഹിരികരണോകാസ**ന്തി ഹിരിയിതബ്ബട്ഠാനം. **ഛായ**ന്തി പടിബിമ്ബം. കഥം കീദിസന്തി ആഹ **"ഇദ്ധിയാ"**തിആദി. **ഛായാരൂപകമത്ത**ന്തി ഭഗവതോ പടിബിമ്ബരൂപം. തഞ്ഹി ഖോ ബുദ്ധസന്താനതോ വിനിമുത്തത്താ രൂപകമത്തം ഭഗവതോ സരീരവണ്ണസണ്ഠാനാവയവം ഇദ്ധിമയം ബിമ്ബകമത്തം. തം പന രൂപകമത്തം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ യഥാ അത്തനോ ബുദ്ധരൂപം ന ദിസ്സതി, തഥാ കത്വാ ദസ്സേതി. **നിന്നേത്വാ**തി നീഹരിത്വാ. **കല്ലോസീ**തി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേ കുസലോ ഛേകോ അസി. **തഥാകരണേനാ**തി കഥിനസൂചിം വിയ കരണേന. **ഏത്ഥാ**തി പഹൂതജിവ്ഹായ. **മുദുഭാവോ പകാസിതോ** അമുദുനോ ഘനസുഖുമഭാവാപാദനത്ഥം അസക്കുണേയ്യത്താ **ദീഘഭാവോ, തനുഭാവോ** ചാതി ദട്ഠബ്ബം.

൨൮൧. **"അത്ഥചരകേനാ"**തി ഇമിനാ ബ്യതിരേകമുഖേന അനത്ഥചരകതംയേവ വിഭാവേതി. **ന അഞ്ഞത്രാ**തി ന അഞ്ഞസ്മിം സുഗതിയന്തി അത്ഥോ. **ഉപനേത്വാ ഉപനേത്വാ**തി തം തം ദോസം ഉപനേത്വാ

ഉപനേത്വാ, തേനാഹ **"സുട്ഠുദാസാദിഭാവം ആരോപേത്വാ"**തി. **പാതേസീ**തി പവട്ടനവസേന പാതേസി.

പോക്ഖരസാതിബുദ്ധൂപസങ്കമനവണ്ണനാ

൨൯൬-൭. ആഗമാ നൂതി ആഗതോ നു. **ഖോ**തി നിപാതമത്തം. **ഇധാ**തി എത്ഥ, തുമ്ഹാകം സന്തികന്തി അത്ഥോ. **അധിവാസേതൂ**തി സാദിയതു, തം പന സാദിയനം മനസാ സമ്പടിഗ്ഗഹോ ഹോതീതി ആഹ **"സമ്പടിച്ഛതൂ"**തി.

൨൯൮. യാവദത്ഥന്തി യാവ അത്ഥോ, താവ ഭോജനേന തദാ കതന്തി അത്ഥോ. **ഓണിത്ത**ന്തി ആമിസാപനയനേന സുചികതം, തേനാഹ **"ഹത്ഥേ ച പത്തഞ്ച ധോവിത്വാ"**തി.

൨൯൯. അനുപുബ്ബിം കഥന്തി അനുപുബ്ബം കഥേതബ്ബകഥം, തേനാഹ **"അനുപടിപാടികഥ"**ന്തി. കാ പന സാ? ദാനാദികഥാതി ആഹ **"ദാനാനന്തരം സീല"**ന്തിആദി. തേന ദാനകഥാ താവ പചുരജനേസുപി പവത്തിയാ സബ്ബസാധാരണത്താ, സുകരത്താ, സീലേ പതിട്ഠാനസ്സ ഉപായഭാവതോ ച ആദിതോ കഥേതബ്ബാ. പരിച്ചാഗസീലോ ഹി പുഗ്ഗലോ പരിഗ്ഗഹിതവത്ഥൂസു നിസ്സങ്ഗഭാവതോ സുഖേനേവ സീലാനി സമാദിയതി, തത്ഥ ച സുപ്പതിട്ഠിതോ ഹോതി. സീലേന ദായകപടിഗ്ഗാഹകസുദ്ധിതോ പരാനുഗ്ഗഹം വത്വാ പരപീളാനിവത്തിവചനതോ, കിരിയധമ്മം വത്വാ അകിരിയധമ്മവചനതോ, ഭോഗസമ്പത്തിഹേതും വത്വാ ഭവസമ്പത്തിഹേതുവചനതോ ച **ദാനകഥാനന്തരം സീലകഥാ** കഥേതബ്ബാ, തഞ്ചേ ദാനസീലം വട്ടനിസ്സിതം, അയം ഭവസമ്പത്തി തസ്സ ഫലന്തി ദസ്സനത്ഥം ഇമേഹി ച ദാനസീലമയേഹി പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നേഹി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂഹി എതാ ചാതുമഹാരാജികാദീസു പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നാ അപരിമേയ്യാ ദിബ്ബഭോഗസമ്പത്തിയോ ലദ്ധബ്ബാതി ദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം സഗ്ഗകഥാ. സ്വായം സഗ്ഗോ രാഗാദീഹി ഉപക്കിലിട്ഠോ, സബ്ബഥാനുപക്കിലിട്ഠോ അരിയമഗ്ഗോതി ദസ്സനത്ഥം **സഗ്ഗാനന്തരം മഗ്ഗോ** കഥേതബ്ബോ. മഗ്ഗഞ്ച കഥേന്തേന തദധിഗമുപായസന്ദസ്സനത്ഥം സഗ്ഗപരിയാപന്നാപി, പഗേവ ഇതരേ സബ്ബേപി കാമാ നാമ ബഹ്വാദീനവാ അനിച്ചാ അദ്ധുവാ വിപരിണാമധമ്മാതി **കാമാനം ആദീനവോ,** ഹീനാ ഗമ്മാ പോഥുജ്ജനികാ അനരിയാ അനത്ഥസഞ്ഹിതാതി തേസം **ഓകാരോ** ലാമകഭാവോ, സബ്ബേപി ഭവാ കിലേസാനം വത്ഥുഭൂതാതി **തത്ഥ സംകിലേസോ,** സബ്ബസംകിലേസവിപ്പമുത്തം നിബ്ബാനന്തി **നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസോ** ച കഥേതബ്ബോതി അയമത്ഥോ ബോധിതോതി വേദിതബ്ബോ. **മഗ്ഗോ**തി ചേത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന ആദിഅത്ഥദീപനതോ "കാമാനം ആദീനവോ"തി എവമാദീനം സങ്ഗഹോതി എവമയം അത്ഥവണ്ണനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ. "തസ്സ ഉപ്പത്തിആകാരദസ്സനത്ഥ"ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു മഗ്ഗഞാണം അസങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം, ന സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തഞ്ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **പടിവിജ്ഝന്ത**ന്തി അസമ്മോഹപടിവേധവസേന പടിവിജ്ഝന്തം, തേനാഹ **"കിച്ചവസേനാ"**തി.

പോക്ഖരസാതിഉപാസകത്തപടിവേദനാകഥാവണ്ണനാ

൩൦൦. എത്ഥ ച **"ദിട്ഠധമ്മോ"**തിആദി പാളിയം ദസ്സനം നാമ ഞാണദസ്സനതോ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥി, തന്നിവത്തനത്ഥം "പത്തധമ്മോ"തി വുത്തം.

പത്തി ച ഞാണസമ്പത്തിതോ അഞ്ഞമ്പി വിജ്ജതീതി തതോ വിസേസദസ്സനത്ഥം ‘‘വിദിതധമ്മോ’’തി വുത്തം. സാ പനേസാ വിദിതധമ്മതാ ഏകദേസതോപി ഹോതീതി നിപ്പദേസതോ വിദിതഭാവം ദസ്സേതും ‘‘പരിയോഗാള്ഹധമ്മോ’’തി വുത്തം. തേനസ്സ സച്ചാഭിസമ്ബോധംയേവ ദീപേതി. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ഏകാഭിസമയവസേന പരിഞ്ഞാദികിച്ചം സാധേന്തം നിപ്പദേസേന ചതുസച്ചധമ്മം സമന്തതോ ഓഗാള്ഹം നാമ ഹോതി, തേനാഹ **‘‘ദിട്ഠോ അരിയസച്ചധമ്മോ ഏതേനാതി ദിട്ഠധമ്മോ’’**തി. **തിണ്ണാ വിചികിച്ഛാ**തി സപ്പടിഭയകന്താരസദിസാ സോളസവത്ഥുകാ, അട്ഠവത്ഥുകാ ച തിണ്ണാ വിതിണ്ണാ വിചികിച്ഛാ. **വിഗതാ കഥങ്കഥാ**തി പവത്തിആദീസു. ‘‘ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ’’തി ഏവം പവത്തികാ വിഗതാ സമുച്ഛിന്നാ കഥങ്കഥാ. **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**തി സാരജ്ജകരാനം പാപധമ്മാനം പഹീനത്താ, തപ്പടിപക്ഖേസു ച സീലാദിഗുണേസു സുപ്പതിട്ഠിതത്താ വേസാരജ്ജം വിസാരദഭാവം വേയ്യത്തിയം പത്തോ അധിഗതോ. സായം വേസാരജ്ജപ്പത്തി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവോതി കത്വാ ആഹ **‘‘സത്ഥുസാസനേ’’**തി. അത്തനാ പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠത്താ അധിഗതത്താ ന പരം പച്ചേതി, ന തസ്സ പരോ പച്ചേതബ്ബോ അത്ഥീതി **അപരപ്പച്ചയോ.** യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം അവുത്തം, തം പരതോ ആഗമിസ്സതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അമ്ബട്ഠസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

ർ. സോണദണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൩൦൦. സുന്ദരഭാവേന സാതിസയാനി അങ്ഗാനി ഏതേസം അത്ഥീതി അങ്ഗാ, രാജകുമാരാതി ആഹ **"അങ്ഗാ നാമ അങ്ഗപാസാദികതായാ"**തിആദി. **ഇധാപി അധിപ്പേതാ,** ന അമ്ബട്ഠസുത്തേ ഏവ. **ആഗന്തും ന ദസ്സന്തീ**തി ആഗമനേ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ പടിക്ഖിപനവസേന ആഗന്തും ന ദസ്സന്തി, നാനുജാനിസ്സന്തീതി അധിപ്പായോ. നീലാസോകകണികാരകോവിളാരകുന്ദരാജരുക്ഖേഹി സമ്മിസ്സതായ തം ചമ്പകവനം **"നീലാദിപഞ്ചവണ്ണകുസുമപടിമണ്ഡിത"**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ചമ്പകരുക്ഖാനംയേവ നീലാദിപഞ്ചകുസുമതായാതി വദന്തി. **"ഭഗവാ കുസുമഗന്ധസുഗന്ധേ ചമ്പകവനേ വിഹരതീ"**തി ഇമിനാ ന മാപനകാലേ ഏവ തസ്മിം നഗരേ ചമ്പകരുക്ഖാ ഉസ്സന്നാ, അഥ ഖോ അപരഭാഗേ പീതി ദസ്സേതി. മാപനകാലേ ഹി ചമ്പകാനം ഉസ്സന്നതായ സാ നഗരീ ''ചമ്പാ''തി നാമം ലഭി. **ഇസ്സരത്താ**തി അധിപതിഭാവതോ. സേനാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി സേനികോ, സേനികോ ഏവ **സേനിയോ,** അത്ഥിതാ ചേത്ഥ ബഹുഭാവവിസിട്ഠാതി വുത്തം **"മഹതിയാ സേനായ സമന്നാഗതത്താ"**തി.

൩൦൧-൨. **സംഹതാ**തി സന്നിപതിതാ, ''സങ്ഘിനോ''തി വത്തബ്ബേ **"സങ്ഘീ"**തി പുഥുത്തേ ഏകവചനം ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാനം അധിപ്പേതത്താ, തേനാഹ **"ഏതേസ"**ന്തി. രാജരാജഞ്ഞാദീനം ഭണ്ഡധരാ പുരിസാ ഖതാ, നേസം തായനതോ **ഖത്താ.** സോ ഹി യേഹി യത്ഥ പേസിതോ, തത്ഥ തേസം ദോസം പരിഹരന്തോ യുത്തപത്തവസേന പുച്ഛിതമത്ഥം കഥേതി, തേനാഹ **"പുച്ഛിതപഞ്ഹേ ബ്യാകരണസമത്ഥോ"**തി. കുലാപദേസാദിനാ മഹതീ മത്താ ഏതസ്സാതി **മഹാമത്തോ.**

സോണദണ്ഡഗുണകഥാവണ്ണനാ

൩൦൩. വിസിട്ഠം രജ്ജം വിരജ്ജം, വിരജ്ജമേവ വേരജ്ജം യഥാ ''വേകതം വേസയ''ന്തി, നാനാവിധം വേരജ്ജം **നാനാവേരജ്ജം,** തത്ഥ ജാതാതിആദിനാ സബ്ബം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ഉത്തമബ്രാഹ്മണോ**തി അഭിജനസമ്പത്തിയാ വിത്തസമ്പത്തിയാ വിജ്ജാസമ്പത്തിയാ ഉഗ്ഗതതരോ, ഉളാരോ വാ ബ്രാഹ്മണോ. **അസന്നിപാതോ**തി ലാഭമച്ഛരേന നിപ്പീളിതതായ അസന്നിപാതോ വിയ ഭവിസ്സതി.

''അങ്ഗേതി ഗമേതി ഞാപേതീതി **അങ്ഗം,** ഹേതൂതി ആഹ **"ഇമിനാപി കാരണേനാ"**തി. ''ഉഭതോ സുജാതോ''തി ഏത്തകേ വുത്തേ യേഹി കേഹിചി ദ്വീഹി ഭാഗേഹി സുജാതതാ വിഞ്ഞായേയ്യ. സുജാത-സദ്ദോ ച ''സുജാതോ ചാരുദസ്സനോ''തിആദീസു (ഥേരഗാ॰ ൮൧൮) ആരോഹസമ്പത്തിപരിയായോതി ജാതിവസേനേവ സുജാതതം വിഭാവേതും **"മാതിതോ ച പിതിതോ ചാ"**തി വുത്തം. അനോരസപുത്തവസേനാപി ലോകേ മാതുപിതുസമഞ്ഞാ ദിസ്സതി, ഇധ പനസ്സ ഓരസപുത്തവസേനേവ ഇച്ഛിതാതി ദസ്സേതും **"സംസുദ്ധഗഹണികോ"**തി വുത്തം. ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാതി ധാരേതീതി **ഗഹണീ,** ഗബ്ഭാസയസഞ്ഞിതോ മാതുകുച്ഛിപ്പദേസോ. യഥാഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വിപാചനവസേന ഗണ്ഹനതോ അച്ഛഡ്ഡനതോ **ഗഹണീ,** കമ്മജതേജോധാതു.

പിതാ ച മാതാ ച പിതരോ, പിതൂനം പിതരോ പിതാമഹാ, തേസം യുഗോ ദ്വന്ദോ **പിതാമഹയുഗോ,** തസ്മാ, യാവ സത്തമാ പിതാമഹയുഗാ പിതാമഹദ്വന്ദാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി പിതാമഹഗ്ഗഹണേനേവ മാതാമഹോപി ഗഹിതോതി. സോ അട്ഠകഥായം വിസും ന ഉദ്ധടോ. യുഗ-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഏകസേസനയേന ദട്ഠബ്ബോ "യുഗോ ച യുഗോ ച യുഗാ"തി. ഏവഞ്ഹി തത്ഥ തത്ഥ ദ്വന്ദം ഗഹിതമേവ ഹോതി, തേനാഹ **"തതോ ഉദ്ധം സബ്ബേപി പുബ്ബപുരിസാ പിതാമഹഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ"**തി. പുരിസഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ഹി "മാതിതോ"തി പാളിവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. **അക്ഖിത്തോ**തി അപ്പത്തഖേപോ. **അനവക്ഖിത്തോ**തി സദ്ധഥാലിപാകാദീസു ന അവക്ഖിത്തോ ന ഛഡ്ഡിതോ. **ജാതിവാദേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനന്തി ദസ്സേതും **"കേന കാരണേനാ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച **"ഉഭതോ...പേ॰... പിതാമഹയുഗാ"**തി ഏതേന ബ്രാഹ്മണസ്സ യോനിദോസാഭാവോ ദസ്സിതോ സംസുദ്ധഗഹണികഭാവകിത്തനതോ, **"അക്ഖിത്തോ"**തി ഇമിനാ കിരിയാപരാധാഭാവോ. കിരിയാപരാധേന ഹി സത്താ ഖേപം പാപുണന്തി. **"അനുപക്കുട്ഠോ"**തി ഇമിനാ അയുത്തസംസഗ്ഗാഭാവോ. അയുത്തസംസഗ്ഗമ്പി ഹി പടിച്ച സത്താ അക്കോസം ലഭന്തി.

ഇസ്സരോതി ആധിപതേയ്യസംവത്തനിയകമ്മബലേന ഈസനസീലോ, സാ പനസ്സ ഇസ്സരതാ വിഭവസമ്പത്തിപച്ചയാ പാകടാ ജാതാതി അഡ്ഢതാപരിയായഭാവേനേവ വദന്തോ **"അഡ്ഢോതി ഇസ്സരോ"**തി ആഹ. മഹന്തം ധനം അസ്സ ഭൂമിഗതഞ്ചേവ വേഹാസട്ഠഞ്ചാതി **മഹദ്ധനോ. തസ്സാ**തി തസ്സ തസ്സ . **വദന്തി** "അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച അനുപസങ്കമനകാരണം കിത്തേമാ"തി.

അധികരൂപോതി വിസിട്ഠരൂപോ ഉത്തമസരീരോ. ദസ്സനം അരഹതീതി **ദസ്സനീയോ,** തേനാഹ **"ദസ്സനയോഗ്ഗോ"**തി. പസാദം ആവഹതീതി **പാസാദികോ,** തേനാഹ **"ചിത്തപ്പസാദജനനതോ"**തി. **വണ്ണസ്സാ**തി വണ്ണധാതുയാ. **സരീരന്തി** സന്നിവേസവിസിട്ഠം കരചരണഗീവാസീസാദിഅവയവസമുദായം, സോ ച സണ്ഠാനമുഖേന ഗയ്ഹതീതി **"പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായാതി...പേ॰... സമ്പത്തിയാ ചാ"**തി വുത്തം. സബ്ബവണ്ണേസു സുവണ്ണവണ്ണോവ ഉത്തമോതി വുത്തം **"സേട്ഠേന സുവണ്ണവണ്ണേന സമന്നാഗതോ"**തി. തഥാ ഹി ബുദ്ധാ, ചക്കവത്തിനോ ച സുവണ്ണവണ്ണാവ ഹോന്തി. **ബ്രഹ്മവച്ഛസീ**തി ഉത്തമസരീരാഭോ, സുവണ്ണാഭോ ഇച്ചേവ അത്ഥോ. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം സന്ധായ **"മഹാബ്രഹ്മുനോ സരീരസദിസേനേവ സരീരേന സമന്നാഗതോ"**തി വുത്തം, ന ബ്രഹ്മുജുഗത്തതം. **അഖുദ്ദാവകാസോ ദസ്സനായാ**തി ആരോഹപരിണാഹസമ്പത്തിയാ, അവയവപാരിപൂരിയാ ച ദസ്സനായ ഓകാസോ ന ഖുദ്ദകോ, തേനാഹ **"സബ്ബാനേവാ"**തിആദി.

യമനിയമലക്ഖണം **സീലമസ്സ അത്ഥീതി സീലവാ.** തം പനസ്സ രത്തഞ്ഞുതായ **വുദ്ധം വഡ്ഢിതം അത്ഥീതി വുദ്ധസീലീ.** തേന ച സബ്ബദാ സമ്മായോഗതോ **വുദ്ധസീലേന സമന്നാഗതോ. സബ്ബമേതം പഞ്ചസീലമത്തമേവ സന്ധായ വദന്തി** തതോ പരം സീലസ്സ തത്ഥ അഭാവതോ, തേസഞ്ച അജാനനതോ.

ഠാനകരണസമ്പത്തിയാ, സിക്ഖാസമ്പത്തിയാ ച കത്ഥചിപി അനൂനതായ പരിമണ്ഡലപദാനി ബ്യഞ്ജനാനി അക്ഖരാനി ഏതിസ്സാതി

പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനാ. അഥ വാ പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേനാതി പദം, നാമാദി. യഥാധിപ്പേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജേതീതി ബ്യഞ്ജനം, വാക്യം. തേസം പരിപുണ്ണതായ **പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനാ.** അത്ഥഞാപനേ സാധനതായ വാചാവ കരണന്തി **വാക്കരണം,** ഉദാഹാരഘോസോ. **ഗുണപരിപുണ്ണഭാവേന** തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ, തേന വാ ഭാസിതബ്ബഅത്ഥസ്സ. **പൂരേ** പുണ്ണഭാവേ. **പൂരേതി** ച പുരിമസ്മിം അത്ഥേ ആധാരേ ഭുമ്മം, ദുതിയസ്മിം വിസയേ. **"സുഖുമാലത്തനേനാ"**തി ഇമിനാ തസ്സാ വാചായ മുദുസണ്ഹഭാവമാഹ. **അപലിബുദ്ധായ** പിത്തസേമ്ഹാദീഹി. **സന്ദിട്ഠം** സബ്ബം ദസ്സേത്വാ വിയ ഏകദേസം കഥനം. **വിലമ്ബിതം** സണികം ചിരായിത്വാ കഥനം. ''സന്ദിദ്ധവിലമ്ബിതാദീ''തി വാ പാഠോ. തത്ഥ **സന്ദിദ്ധം** സന്ദേഹജനകം. **ആദി**-സദ്ദേന ദുക്ഖലിതാനുകഡ്ഢിതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **"ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം പാകടം കത്വാ"**തി ഇമിനാ തസ്സാ വാചായ അത്ഥപാരിപൂരിം വദന്തി.

"ജിണ്ണോ"തിആദീനി പദാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി, ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനി ച. ദുതിയനയേ പന **ജിണ്ണോ**തി നായം ജിണ്ണതാ വയോമത്തേന, അഥ ഖോ കുലപരിവട്ടേന പുരാണതാതി ആഹ **"ജിണ്ണോതി പോരാണോ"**തിആദി, തേന തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ കുലവസേന ഉദിതോദിതഭാവമാഹ. ജാതിവുദ്ധിയാ ''വയോഅനുപ്പത്തോ''തി വക്ഖമാനത്താ, ഗുണവുദ്ധിയാ തതോ സാതിസയത്താ ച **"വുദ്ധോതി സീലാചാരാദിഗുണവുദ്ധിയാ യുത്തോ"**തി ആഹ. തഥാ ജാതിമഹല്ലകതായ വക്ഖമാനത്താ **"മഹല്ലകോ"**തി പദേന വിഭവമഹത്തതാ യോജിതാ. **മഗ്ഗപടിപന്നോ**തി ബ്രാഹ്മണാനം പടിപത്തിവീഥിം ഉപഗതോ തം അവോക്കമ്മ ചരണതോ. **അന്തിമവയ**ന്തി പച്ഛിമവയം.

ബുദ്ധഗുണകഥാവണ്ണനാ

ഭ.ര്. താദിസേഹി മഹാനുഭാവേഹി സദ്ധിം യുഗഗ്ഗാഹവസേനപി ദഹനം ന മാദിസാനം അനുച്ഛവികം, കുതോ പന ഉക്കംസനന്തി ഇദം ബ്രാഹ്മണസ്സ ന യുത്തരൂപന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ഖോ പന മേതം യുത്ത"**ന്തിആദി. **സദിസാ**തി ഏകദേസേന സദിസാ. ന ഹി ബുദ്ധാനം ഗുണേഹി സബ്ബഥാ സദിസാ കേചിപി ഗുണാ അഞ്ഞേസു ലബ്ഭന്തി. **ഇതരേ**തി അത്തനോ ഗുണേഹി അസദിസഗുണേ. **ഇദ**ന്തി ഇദം അത്ഥജാതം. **ഗോപദക**ന്തി ഗാവിയാ പദേ ഠിതഉദകം.

സട്ഠികുലസതസഹസ്സന്തി സട്ഠിസഹസ്സാധികം കുലസതസഹസ്സം **കുലപരിയായേനാ**തി സുദ്ധോദനമഹാരാജസ്സ കുലാനുക്കമേന **ആഗതം. തേസുപീ**തി തേസുപി ചതൂസു നിധീസു. **ഗഹിതഗഹിത**ന്തി ഗഹിതം ഗഹിതം ഠാനം പൂരതിയേവ ധനേന പടിപാകതികമേവ ഹോതി. **അപരിമാണോയേവാ**തി ''ഏത്തകോ ഏസോ''തി കേനചി പരിച്ഛിന്ദിതും അസക്കുണേയ്യതായ അപരിച്ഛിന്നോ ഏവ.

തത്ഥാതി മഞ്ചകേ. **സീഹസേയ്യം കപ്പേസീ**തി യഥാ രാഹു അസുരിന്ദോ ആയാമതോ, വിത്ഥാരതോ ഉബ്ബേധതോ ച ഭഗവതോ രൂപകായസ്സ പരിച്ഛേദം ഗഹേതും ന സക്കോതി, തഥാ രൂപം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോന്തോ സീഹസേയ്യം കപ്പേസി.

കിലേസേഹി ആരകത്താ പരിസുദ്ധട്ഠേന **അരിയ**ന്തി ആഹ **"അരിയം ഉത്തമം പരിസുദ്ധ"**ന്തി. **അനവജ്ജട്ഠേന കുസലം,** ന സുഖവിപാകട്ഠേന. കത്ഥചി

ചതുരാസീതിപാണസഹസ്സാനി, കഥചി **അപരിമാണാപി ദേവമനുസ്സാ** യസ്മാ ചതുവീസതിയാ ഠാനേസു അസങ്ഖ്യേയ്യാ അപരിമേയ്യാ ദേവമനുസ്സാ **മഗ്ഗഫലാമതം** പിവിംസു, കോടിസതസഹസ്സാദിപരിമാണേനപി ബഹൂ ഏവ, **തസ്മാ** അനുത്തരാചാരസിക്ഖാപനവസേന ഭഗവാ **ബഹൂനം ആചരിയോ. തേതി** കാമരാഗതോ അഞ്ഞേ ഭഗവതോ പഹീനകിലേസേ. **കേളനാതി** കേളായനാ ധനായനാ.

അപാപപുരേക്ഖാരോതി അപാപേ പുരേ കരോതി, ന വാ പാപം പുരതോ കരോതീതിപി അപാപപുരേക്ഖാരോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"അപാപേ നവലോകുത്തരധമ്മേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അപാപേതി** പാപപടിപക്ഖേ, പാപരഹിതേ ച. ബ്രഹ്മനി സേട്ഠേ ബുദ്ധേ ഭഗവതി ഭവാ തസ്സ ധമ്മദേസനാവസേന അരിയായ ജാതിയാ ജാതത്താ, ബ്രഹ്മുനോ വാ ഭഗവതോ ഹിതാ ഗരുകരണാദിനാ, യഥാനുസിട്ഠംപടിപത്തിയാ ച, ബ്രഹ്മം വാ സേട്ഠം അരിയമഗ്ഗം ജാനാതീതി **ബ്രഹ്മഞ്ഞാ,** അരിയസാവകസങ്ഖാതാ പജാ, തേനാഹ **"സാരിപുത്താ"**തിആദി. പകതിബ്രാഹ്മണജാതിവസേനാപി "ബ്രഹ്മഞ്ഞായ പജായാ"തി പദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം.

തിരോരട്ഠാ തിരോജനപദാതി ഏത്ഥ രജ്ജം **രട്ഠം,** രാജന്തി രാജാനോ ഏതേനാതി, തദേകദേസഭൂതാ പദേസാ പന **ജനപദോ,**ജനാ പജ്ജന്തി ഏത്ഥ സുഖജീവികം പാപുണന്തീതി. പുച്ഛായ വാ ദോസം സല്ലക്ഖേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **അസമത്ഥത**ന്തി അത്തനോ അസമത്ഥതം. **ഭഗവാ വിസ്സജ്ജേതി** തേസം ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിം, ഞാണപരിപാകം, ചിത്താചാരഞ്ച ഞത്വാതി അധിപ്പായോ.

"ഏഹി സ്വാഗതവാദീ"തി ഇമിനാ സുഖസമ്ഭാസപുബ്ബകം പിയവാദിതം ദസ്സേതി, **"സഖിലോ"**തി ഇമിനാ സണ്ഹവാചതം, **"സമ്മോദകോ"**തി ഇമിനാ പടിസന്ധാരകുസലതം, **"അഭാകുടികോ"**തി ഇമിനാ സബ്ബത്ഥേവ വിപ്പസന്നമുഖതം, **"ഉത്താനമുഖോ"**തി ഇമിനാ സുഖാലാപതം, **"പുബ്ബഭാസീ"**തി ഇമിനാ ധമ്മാനുഗ്ഗഹസ്സ ഓകാസകരണതോ ഹിതജ്ഝാസയതം ഭഗവതോ വിഭാവേതി.

യത്ഥ കിരാതി കിര-സദ്ദോ അരുചിസൂചനത്ഥോ, തേന ഭഗവതാ അധിവുത്ഥപദേസേ ന ദേവതാനുഭാവേന മനുസ്സാനം അനുപദ്ദവതാ, അഥ ഖോ ബുദ്ധാനുഭാവേനാതി ദസ്സേതി. തേനാഹ "അപിചാ"തിആദി.

അനുസാസിതബ്ബോതി വിനേയ്യജനസമൂഹോ ഗയ്ഹതീതി നിബ്ബത്തിതം അരിയസങ്ഘമേവ ദസ്സേതും **"സയം വാ"**തിആദി വുത്തം, അനന്തരസ്സ വിധി പടിസേധോ വാതി കത്വാ. **"താദിസോവാ"**തി ഇമിനാ "സയം വാ"തിആദിനാ വുത്തവികപ്പോ ഏവ പച്ചാമട്ഠോതി. "പുരിമപദസ്സേവ വാ"തി വികപ്പന്തരഗ്ഗഹണം. **ബഹൂനം തിത്ഥകരാന**ന്തി പൂരണാദീനം അനേകേസം തിത്ഥകരാനം, നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. **കാരണേനാതി** അപ്പിച്ഛസന്തുട്ഠതാദിസമാരോപനലക്ഖണേന കാരണേന. **ആഗന്തുകാ നവകാതി** അഭിനവാ ആഗന്തുകാ അബ്ഭാഗതാ. **പരിയാപുണാമീ**തി പരിച്ഛിന്ദിതും ജാനാമി സക്കോമി, തേനാഹ **"ജാനാമീ"**തി. **"കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ"**തി അഭൂതപരികപ്പനവചനമേതം തഥാ ഭാസമാനസ്സ അഭാവതോ.

൩൦൫. അലം-സദ്ദോ അരഹത്ഥോപി ഹോതി "അലമേവ നിബ്ബിന്ദിതു"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൪) വിയാതി ആഹ **"അലമേവാതി യുത്തമേവാ"**തി. പുടേന നേത്വാ അസിതബ്ബതോ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **പുടോസം വുച്ചതി പാഥേയ്യം. പുടംസേന** പുരിസേന.

സോണദണ്ഡപരിവിതക്കവണ്ണനാ

൩൦൬. **ഉഭതോപക്ഖികാതി** മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്മാദിട്ഠീനം വസേന ഉഭയപക്ഖികാ. **കേരാടികാതി** സഠാ.

ബ്രാഹ്മണപഞ്ഞത്തിവണ്ണനാ

൩൦൯. **വിഘാതന്തി** ചിത്തദുക്ഖം.

൩൧൧-൩. **സുജന്തി** ഹോമദബ്ബിം **പഗ്ഗണ്ഹന്തേസൂതി** ജുഹനത്ഥം ഗണ്ഹനകേസു, ഇരുബ്ബിജ്ജേസൂതി അത്ഥോ. **പഠമോ വാതി** തത്ഥ സന്നിപതിതേസു യജനകിരിയായം സബ്ബപധാനോ വാ. **ദുതിയോ വാതി** തദനന്തരോ വാ. **"സുജ"**ന്തി കരണേ ഏതം ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"സുജായാ"**തി. അഗ്ഗിഹുത്തപമുഖതായ യഞ്ഞസ്സ യഞ്ഞേ ദിയ്യമാനം സുജാമുഖേന ദീയതീതി ആഹ **"സുജായ ദിയ്യമാന"**ന്തി. **പോരാണാതി** അട്ഠകഥാചരിയാ. **വിസേസതോതി** വിജ്ജാചരണവിസേസതോ, ന ബ്രാഹ്മണേഹി ഇച്ഛിതവിജ്ജാചരണമത്തതോ. **ഉത്തമബ്രാഹ്മണസ്സാതി** അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യതായ ഉക്കട്ഠബ്രാഹ്മണസ്സ. **ബ്രാഹ്മണസമയന്തി** ബ്രാഹ്മണസിദ്ധന്തം. **മാ ഭിന്ദി** മാ വിനാസേസി.

൩൧൬. **സമസമോതി** സമോയേവ ഹുത്വാ സമോ. ഹീനോപമവസേനപി സമതാ വുച്ചതീതി തം നിവത്തേന്തോ **"ഠപേത്വാ ഏകദേസസമത്ത"**ന്തിആദിമാഹ. **കുലകോടിപരിദീപനന്തി** കുലആദിപരിദീപനം **അഥാപി സിയാതി** അഥാപി തുമ്ഹാകം ഏവം പരിവിതക്കോ സിയാ. **ബ്രാഹ്മണഭാവം സാധേതി** വണ്ണോ. **മന്തജാതീസുപി** ഏസേവ നയോ. **സീലമേവ സാധേസ്സതി** ബ്രാഹ്മണഭാവം. കസ്മാതി ചേ? ആഹ **"തസ്മിഞ്ഹിസ്സാ"**തിആദി. **സമ്മോഹമത്തം വണ്ണാദയോതി** വണ്ണമന്തജാതിയോ ഹി ബ്രാഹ്മണഭാവസ്സ അങ്ഗന്തി സമ്മോഹമത്തമേതം അസമവേക്ഖിതാഭിമാനഭാവതോ.

സീലപഞ്ഞാകഥാവണ്ണനാ

൩൧൭. **കഥിതോ ബ്രാഹ്മണേന പഞ്ഹോതി** "സീലവാ ച ഹോതീ"തിആദിനാ ഭിന്നമേവ അങ്ഗാനം വസേന യഥാപുച്ഛിതോ പഞ്ഹോ യാഥാവതോ വിസ്സജ്ജിതോ **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം യഥാവിസ്സജ്ജിതേ അത്ഥേ. **തസ്സാതി** സോണദണ്ഡസ്സ. **സീലപരിസുദ്ധാതി** സീലസമ്പത്തിയാ സബ്ബസോ സുദ്ധാ അനുപക്കിലിട്ഠാ. **കുതോ ദുസ്സീലേ പഞ്ഞാ** അസമാഹിതത്താ തസ്സ. **ജളേ ഏളമൂഗേ കുതോ സീലന്തി** ജളേ ഏളമൂഗേ ദുപ്പഞ്ഞേ കുതോ സീലം സീലവിഭാഗസ്സ, സീലപരിസോധനൂപായസ്സ ച അജാനനതോ. പകട്ഠം ഉക്കട്ഠം ഞാണം പഞ്ഞാണന്തി, പാകതികം ഞാണം നിവത്തേതും "പഞ്ഞാണ"ന്തി വുത്തന്തി തയിദം പകാരേഹി ജാനനതോ **പഞ്ഞാവാതി** ആഹ **"പഞ്ഞാണന്തി പഞ്ഞാ യേവാ"**തി.

സീലേനധോതാതി സമാധിപദട്ഠാനേന സീലേന സകലസംകിലേസമലവിസുദ്ധിയാ ധോതാ വിസുദ്ധാ, തേനാഹ **"കഥം പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **ധോവതീ**തി സുജ്ഝതി. **മഹാസട്ഠിവസ്സത്ഥേരോ വിയാ**തി സട്ഠിവസ്സമഹാഥേരോ വിയ. **വേദനാപരിഗ്ഗഹമത്തമ്പീ**തി ഏത്ഥ **വേദനാപരിഗ്ഗഹോ** നാമ യഥാഉപ്പന്നം വേദനം സഭാവരസതോ ഉപധാരേത്വാ "അയം വേദനാ ഫസ്സം പടിച്ച, സോ ഫസ്സോ അനിച്ചോ ദുക്ഖോ വിപരിണാമധമ്മോ"തി ലക്ഖണത്തയം ആരോപേത്വാ പവത്തിതവിപസ്സനാ. ഏവം വിപസ്സന്തേന "സുഖേന സക്കാ സാ വേദനാ അധിവാസേതും "വേദനാ ഏവ വേദിയതീ"തി. **വേദനം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ**തി യഥാഉപ്പന്നം ദുക്ഖം വേദനം അനനുവത്തിത്വാ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ വീഥിം പടിപന്നായ വിപസ്സനായ തം വിനോദേത്വാ. **സംസുമാരപതിതേനാ**തി കുമ്ഭീലേന വിയ ഭൂമിയം ഉരേന നിപജ്ജനേന. **പഞ്ഞായ സീലം ധോവിത്വാ**തി അഖണ്ഡാദിഭാവാപാദനേന സീലം ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പഞ്ഞായ സുവിസോധിതം കത്വാ.

൩൨൭. **"കസ്മാ ആഹാ"**തി ഉപരിദേസനായ കാരണം പുച്ഛതി. **ലജ്ജാ** നാമ "സീലസ്സ ജാതിയാ ച ഗുണദോസപകാസനേന സമണേന ഗോതമേന പുച്ഛിതപഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേസീ"തി പരിസായ പഞ്ഞാതതാ. **ഏത്തകപരമാ**തി ഏത്തകഉക്കംസകോടികാ പഞ്ച സീലാനി, വേദത്തയവിഭാവനം പഞ്ഞഞ്ച ലക്ഖണാദിതോ നിദ്ധാരേത്വാ ജാനനം നത്ഥി, കേവലം തത്ഥ വചീപരമാ മയന്തി ദസ്സേതീതി ആഹ **"സീലപഞ്ഞാണന്തി വചനമേവ പരമം അമ്ഹാക"**ന്തി. **"അയം പന വിസേസോ"**തി ഇദം നിയ്യാതനാപേക്ഖം സീലനിദ്ദേസേ, തേനാഹ **"സീലമിച്ചേവ നിയ്യാതിത"**ന്തി. സാമഞ്ഞഫലേ പന "സാമഞ്ഞഫല" മിച്ചേവ നിയ്യാതിതം, പഞ്ഞാനിദ്ദേസേ പന ഝാനപഞ്ഞം അധിട്ഠാനം കത്വാ വിപസ്സനാപഞ്ഞാവസേനേവ പഞ്ഞാനിയ്യാതനം കതം, തേനാഹ **"പഠമജ്ഝാനാദീനീ"**തി.

സോണദണ്ഡഉപാസകത്തപടിവേദനാകഥാവണ്ണനാ

൩൨൮-൯. **നത്താ**തി പുത്തപുത്തോ. അഗാരവം നാമ നത്ഥി, ന ചായം ഭഗവതി അഗാരവേന "അഹഞ്ചേവ ഖോ പനാ"തിആദിമാഹ, അഥ ഖോ അത്തലാഭപരിഹാനിഭയേന. അയഞ്ഹി യഥാ തഥാ അത്തനോ മഹാജനസ്സ സമ്ഭാവനം ഉപ്പാദേത്വാ കോഹഞ്ഞേന പരേ വിമ്ഹാപേത്വാ ലാഭുപ്പാദം നിജിഗിസന്തോ വിചരതി, തസ്മാ തഥാ അവോച, തേനാഹ **"ഇമിനാ കിരാ"**തിആദി.

തങ്ഖണാനുരൂപായാതി യാദിസീ തദാ തസ്സ അജ്ഝാസയപ്പവത്തി, തദനുരൂപായാതി അത്ഥോ. തസ്സ തദാ താദിസസ്സ വിവട്ടസന്നിസ്സിതസ്സ ഞാണസ്സ പരിപാകസ്സ അഭാവതോ കേവലം അബ്ഭുദയനിസ്സിതോ ഏവ അത്ഥോ ദസ്സിതോതി ആഹ **"ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികമത്ഥം സന്ദസ്സേത്വാ"**തി, പച്ചക്ഖതോ വിഭാവേത്വാതി അത്ഥോ. **കുസലേ ധമ്മേ**തി തേഭൂമകേ കുസലേ ധമ്മേ, "ചതുഭൂമകേ"തിപി വത്തും വട്ടതിയേവ, തേനേവാഹ "ആയതിം നിബ്ബാനത്ഥായ വാസനാഭാഗിയാ വാ"തി. **തത്ഥാ**തി കുസലധമ്മേ യഥാ സമാദപിതേ. **നന്തി** ബ്രാഹ്മണം **സമുത്തേജേത്വാ**തി സമ്മദേവ ഉപരൂപരി നിസാനേത്വാ പുഞ്ഞകിരിയായ തിക്ഖവിസദഭാവം ആപാദേത്വാ. തം പന അത്ഥതോ തത്ഥ ഉസ്സാഹജനനം ഹോതീതി ആഹ **"സഉസ്സാഹം കത്വാ"**തി . ഏവം പുഞ്ഞകിരിയായ സഉസ്സാഹതാ, ഏവരൂപം ഗുണസമങ്ഗിതാ ച നിയമതോ

ദിട്ഠധമ്മികാ അത്ഥസമ്പാദനീതി ഏവം **സഉസ്സാഹതായ, അഞ്ഞേഹി ച** തസ്മിം **വിജ്ജമാനഗുണേഹി സമ്പഹംസേത്വാ** സമ്മദേവ ഹട്ഠതുട്ഠഭാവം ആപാദേത്വാ.

യദി ഭഗവാ ധമ്മരതനവസ്സം വസ്സി, അഥ കസ്മാ സോ വിസേസം നാധിഗച്ഛതീതി ആഹ **"ബ്രാഹ്മണോ പനാ"**തിആദി. യദി ഏവം കസ്മാ ഭഗവാ തസ്സ തഥാ ധമ്മരതനവസ്സം വസ്സീതി ആഹ **"കേവലമസ്സാ"**തിആദി. ന ഹി ഭഗവതോ നിരത്ഥകാ ദേസനാ ഹോതീതി.

സോണദണ്ഡസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൫. കൂടദന്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൨൩. പുരിമസുത്തദ്വയേതി അമ്ബട്ഠസോണദണ്ഡസുത്തദ്വയേ. **വുത്തനയമേവാ**തി യം തത്ഥ ആഗതസദിസം ഇധാഗതം തം അത്ഥവണ്ണനതോ വുത്തനയമേവ, തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ‘‘തരുണോ അമ്ബരുക്ഖോ അമ്ബലട്ഠികാ’’തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨) ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനായം വുത്തന്തി ആഹ **‘‘അമ്ബലട്ഠികാ ബ്രഹ്മജാലേ വുത്തസദിസാവാ’’**തി.

യഞ്ഞാവാടം സമ്പാദേത്വാ മഹായഞ്ഞം ഉദ്ദിസ്സ സവിഞ്ഞാണകാനി, അവിഞ്ഞാണകാനി ച യഞ്ഞൂപകരണാനി ഉപട്ഠപിതാനീതി വുത്തം പാളിയം ‘‘മഹായഞ്ഞോ ഉപക്ഖടോ’’തി, തം ഉപക്ഖരണം തേസം തഥാസജ്ജനന്തി ആഹ **‘‘ഉപക്ഖടോതി സജ്ജിതോ’’**തി. **വച്ഛതരസതാനീ**തി യുവഭാവപ്പത്താനി ബലവവച്ഛസതാനി, തേ പന വച്ഛാ ഏവ ഹോന്തി, ന ദമ്മാ ബലിബദ്ദാ ചാതി ആഹ **‘‘വച്ഛസതാനീ’’**തി. **ഏതേ**തി ഉസഭാദയോ ഉരബ്ഭപരിയോസാനാ. **അനേകേസ**ന്തി അനേകജാതികാനം. സങ്ഖ്യാവസേന അനേകതാ സത്തസതഗ്ഗഹണേനേവ പരിച്ഛിന്നാ. **മിഗപക്ഖീന**ന്തി മഹിംസരുരുപസദകുരുങ്ഗഗോകണ്ണമിഗാനഞ്ചേവ മോരകപിഞ്ജരതിത്തിരകപോതാദിപക്ഖീനഞ്ച.

൩൨൪. യഞ്ഞസങ്ഖാതസ്സ പുഞ്ഞസ്സ യോ സംകിലേസോ, തസ്സ നിവാരണതോ നിസേധനതോ **വിധാ** വുച്ചന്തി വിപ്പടിസാരവിനോദനാ. തതോ ഏവ താ തം പുഞ്ഞാഭിസന്ദം അവിച്ഛിന്ദിത്വാ ഠപേന്തീതി **‘‘ഠപനാ’’**തി വുത്താ. താസം പന യഞ്ഞസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനവസേന തീസു കാലേസു പവത്തിയാ യഞ്ഞോ തിട്ഠപനോതി ആഹ **‘‘തിട്ഠപനന്തി അത്ഥോ’’**തി. പരിക്ഖരോന്തി അഭിസങ്ഖരോന്തീതി **പരിക്ഖാരാ,** പരിവാരാതി വുത്തം. **‘‘സോളസപരിക്ഖാരന്തി സോളസപരിവാര’’**ന്തി.

മഹാവിജിതരാജയഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൩൩൬. പുബ്ബചരിതന്തി അത്തനോ പുരിമജാതിസമ്ഭൂതം ബോധിസമ്ഭാരഭൂതം പുഞ്ഞചരിയം. തഥാ ഹിസ്സ അനുഗാമിനോവ നിധിസ്സ ഥാവരോ നിധി നിദസ്സിതോ. അഡ്ഢതാ നാമ വിഭവസമ്പന്നതാ, സാ തം തം ഉപാദായുപാദായ വുച്ചതീതി ആഹ **‘‘യോ കോചി അത്തനോ സന്തകേന വിഭവേന അഡ്ഢോ ഹോതീ’’**തി . തഥാ മഹദ്ധനതാപീതി തം ഉക്കംസഗതം ദസ്സേതും **‘‘മഹതാ അപരിമാണസങ്ഖ്യേന ധനേന സമന്നാഗതോ’’**തി വുത്തം. ഭുഞ്ജിതബ്ബതോ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ വിസേസതോ കാമാ **ഭോഗോ** നാമാതി ആഹ **‘‘പഞ്ചകാമഗുണവസേനാ’’**തി. **പിണ്ഡപിണ്ഡവസേനാ**തി ഭാജനാലങ്കാരാദിവിഭാഗം അഹുത്വാ കേവലം ഖണ്ഡഖണ്ഡവസേന.

മാസകാദീതി **ആദി**-സദ്ദേന ഥാലകാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഭാജനാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന വത്ഥസേയ്യാവസഥാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. സുവണ്ണരജതമണിമുത്താവേളുരിയവജിരപവാളാനി **‘‘സത്തരതനാനീ’’**തി വദന്തി. സാലിവീഹിആദി **പുബ്ബണ്ണം** പുരക്ഖതംസസ്സഫലന്തി കത്വാ. തബ്ബിപരിയായതോ

മുഗ്ഗമാസാദി **അപരണ്ണം. ദേവസികം...പേ॰... വസേനാ**തി ദിവസേ ദിവസേ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബദാതബ്ബവഡ്ഢേതബ്ബാദിവിധിനാ പരിവത്തനകധനധഞ്ഞവസേന.

കോട്ഠം വുച്ചതി ധഞ്ഞസ്സ ആഠപനട്ഠാനം, കോട്ഠഭൂതം അഗാരം **കോട്ഠാഗാരം** തേനാഹ **"ധഞ്ഞേന...പേ॰... ഗാരോ ചാ"**തി. ഏവം സാരഗബ്ഭം "കോസോ"തി, ധഞ്ഞസ്സ ആഠപനട്ഠാനഞ്ച "കോട്ഠാഗാര"ന്തി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തതോ അഞ്ഞഥാ തം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ അസിനോ തിക്ഖഭാവപരിഹാരതോ പരിച്ഛദോ "കോസോ"തി വുച്ചതി, ഏവം രഞ്ഞോ തിക്ഖഭാവപരിഹരണത്താ ചതുരങ്ഗിനീ സേനാ "കോസോ"തി ആഹ **"ചതുബ്ബിധോ കോസോ ഹത്ഥീ അസ്സാ രഥാ പത്തീ"**തി. **"വത്ഥകോട്ഠാഗാരഗ്ഗഹണേനേവ** സബ്ബസ്സാപി ഭണ്ഡട്ഠപനട്ഠാനസ്സ ഗഹിതത്താ തിവിധം കോട്ഠാഗാരന്തി വുത്തം. **"ഇദം ഏവം ബഹു"**ന്തിആദി രാജാ തമത്ഥം ജാനന്തോവ ഭണ്ഡാഗാരികേന കഥാപേത്വാ പരിസായ നിസ്സദ്ദഭാവാപാദനത്ഥഞ്ച ആഹ ഏവം മേ പകതിക്ഖോഭോ ന ഭവിസ്സതീതി.

൩൩൭-വ്വ. ബ്രാഹ്മണോ ചിന്തേസി ജനപദസ്സ അനുപദ്ദവത്ഥഞ്ചേവ യഞ്ഞസ്സ ച ചിരാനുപവത്തനത്ഥഞ്ച, തേനാഹ **"അയം രാജാ"**തിആദി.

സത്താനം ഹിതസ്സ സുഖസ്സ ച വിദൂസനതോ അഹിതസ്സ ദുക്ഖസ്സ ച ആവഹനതോ ചോരാ ഏവ കണ്ടകാ, തേഹി **ചോരകണ്ടകേഹി.** യഥാ ഗാമവാസീനം ഘാതാ ഗാമഘാതാ, ഏവം പന്ഥികാനം ദുഹനാ വിബാധനാ **പന്ഥദുഹനാ. അധമ്മകാരീ**തി ധമ്മതോ അപേതസ്സ അയുത്തസ്സ കരണസീലോ, അത്തനോ വിജിതേ ജനപദാദീനം തതോ അനത്ഥതോ തായനേന ഖത്തിയോ യോ ഖത്തധമ്മോ, തസ്സ വാ അകരണസീലോതി അത്ഥോ. ദസ്സവോ ഏവ ഖീലസദിസത്താ **ദസ്സുഖീലം.** യഥാ ഹി ഖേത്തേ ഖീലം കസനാദീനം സുഖപ്പവത്തിം , മൂലസന്താനേന സസ്സസ്സ ബുദ്ധിഞ്ച വിബന്ധതി, ഏവം ദസ്സവോ രജ്ജേ രാജാണായ സുഖപ്പവത്തിം, മൂലവിരുള്ഹിയാ ജനപദാനം പരിബുദ്ധിഞ്ച വിബന്ധന്തി. തേന വുത്തം "ദസ്സവോ ഏവ ഖീലസദിസത്താ ദസ്സുഖീല"ന്തി. **വധ**-സദ്ദോ ഹിംസനത്ഥോപി ഹോതീതി വുത്തം **"മാരണേന വാ കോട്ടനേന വാ"**തി. **അദ്ദുബന്ധനാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന രജ്ജുബന്ധനസങ്ഖലികബന്ധനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ജാനിയാ**തി ധനജാനിയാ, തേനാഹ **"സതം ഗണ്ഹഥാ"**തിആദി. **പഞ്ചസിഖമുണ്ഡകരണ**ന്തി കാകപക്ഖകരണം. **ഗോമയസിഞ്ചന**ന്തി സീസേ ഛകണോദകാവസേചനം. **കുദണ്ഡകബന്ധന**ന്തി ഗദ്ദുലബന്ധനം. **ഏവമാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഖുരമുണ്ഡം കരിത്വാ ഭസ്മപുടപോഥനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഊഹനിസ്സാമീ**തി ഉദ്ധരിസ്സാമി, അപനേസ്സാമീതി അത്ഥോ. **ഉസ്സഹന്തീ**തി പുബ്ബേ തത്ഥ കതപരിചയതായ ഉസ്സാഹം കാതും സക്കോന്തി. **അനുപ്പദേതൂ**തി അനു അനു പദേതു, തേനാഹ **"ദിന്നേ അപ്പഹോന്തേ"**തിആദി. സക്ഖികരണപണ്ണാരോപനാനി വഡ്ഢിയാ സഹ വാ വിനാ വാ പുന ഗഹേതുകാമസ്സ, ഇധ പന തം നത്ഥീതി ആഹ **"സക്ഖിം അകത്വാ"**തിആദി, തേനാഹ **"മൂലച്ഛേജ്ജവസേനാ"**തി. പകാരതോ ഭണ്ഡാനി ആഭരതി സമ്ഭരതി പരിചയതി ഏതേനാതി **പാഭതം,** ഭണ്ഡമൂലം.

ദിവസേ ദിവസേ ദാതബ്ബഭത്തം **ദേവസികഭത്തം.** "അനുമാസം, അനുപോസഥ"ന്തിആദിനാ ദാതബ്ബം വേതനം **മാസികാദിപരിബ്ബയം.** തസ്സ തസ്സ കുലാനുരൂപേന കമ്മാനുരൂപേന സൂരഭാവാനുരൂപേനാതി പച്ചേകം അനുരൂപ-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. സേനാപച്ചാദി **ഠാനന്തരം.** സകകമ്മപസുതത്താ ,

അനുപദ്ദവത്താ ച **ധനധഞ്ഞാനം രാസികോ** രാസികാരഭൂതോ. **ഖേമേന ഠിതാ**തി അനുപദ്ദവേന പവത്താ, തേനാഹ **“അഭയാ”**തി, കുതോചിപി ഭയരഹിതാതി അത്ഥോ.

ചതുപരിക്ഖാരവണ്ണനാ

൩൩൯. തസ്മിം തസ്മിം കിച്ചേ അനുയന്തി അനുവത്തന്തീതി അനുയന്താ, അനുയന്താ ഏവ **ആനുയന്താ** യഥാ “അനുഭാവോ ഏവ ആനുഭാവോ”തി. **അസ്സാ**തി രഞ്ഞോ. **തേ**തി ആനുയന്തഖത്തിയാദയോ. **അത്തമനാ ന ഭവിസ്സന്തി** “അമ്ഹേ ഏത്ഥ ബഹി കരോതീ”തി. നിബന്ധവിപുലാഗമോ ഗാമോ **നിഗമോ,** വിവഡ്ഢിതമഹാആയോ മഹാഗാമോതി അത്ഥോ. **ജനപദ**-സദ്ദോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥോ ഏവ. ഛന്നം പകതീനം വസേന രഞ്ഞോ ഹിതസുഖാഭിബുദ്ധി, തദേകദേസാ ച ആനുയന്താദയോതി വുത്തം **“യം തുമ്ഹാകം അനുജാനനം മമ ഭവേയ്യ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ”**തി.

അമാ സഹ ഭവന്തി കിച്ചേസൂതി **അമച്ചാ,** രജ്ജകിച്ചവോസാസനകാ. തേ പന രഞ്ഞോ പിയാ, സഹപവത്തനകാ ച ഹോന്തീതി ആഹ **“പിയസഹായകാ”**തി. രഞ്ഞോ പരിസതി ഭവാതി **പാരിസജ്ജാ** , തേ പന കേതി ആഹ **“സേസാ ആണത്തികരാ”**തി, യഥാവുത്തആനുയന്തഖത്തിയാദീ ഹി അവസേസാ രഞ്ഞോ ആണാകരാതി അത്ഥോ. സതിപി ദേയ്യധമ്മേ ആനുഭാവസമ്പത്തിയാ, പരിവാരസമ്പത്തിയാ ച അഭാവേ താദിസം ദാതും ന സക്കാ, വുഡ്ഢകാലേ ച താദിസാനമ്പി രാജൂനം തദുഭയം ഹായതേവാതി ആഹ **“മഹല്ലകകാലേ...പേ॰... ന സക്കാ”**തി. **അനുമതിയാ**തി അനുജാനനേന, **പക്ഖാ**തി സപക്ഖാ യഞ്ഞസ്സ അങ്ഗഭൂതാ. പരിക്ഖരോന്തീതി **പരിക്ഖാരാ,** സമ്ഭാരാ. ഇമേ തസ്സ യഞ്ഞസ്സ അങ്ഗഭൂതാ പരിവാരാ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **“പരിവാരാ ഭവന്തീ”**തി.

അട്ഠപരിക്ഖാരവണ്ണനാ

൩൪൦. **യസസാ**തി ആനുഭാവേന, തേനാഹ **“ആണാഠപനസമത്ഥതായാ”**തി. **സദ്ദഹ**തീതി “ദാതാ ദാനസ്സ ഫലം പച്ചനുഭോതീ”തി പത്തിയായതി. ദാനേ സൂരോതി **ദാനസൂരോ** ദേയ്യധമ്മേ ഈസകമ്പി സങ്ഗം അകത്വാ മുത്തചാഗോ. സ്വായമത്ഥോ കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവേന വേദിതബ്ബോ, തേനാഹ **“ന സദ്ധാമത്തകേനേവാ”**തിആദി. യസ്സ ഹി കമ്മസ്സകതാ പച്ചക്ഖതോ വിയ ഉപട്ഠാതി, സോ ഏവം വുത്തോ. **യം ദാനം ദേതീ**തി യം ദേയ്യധമ്മം പരസ്സ ദേതി. **തസ്സ പതി ഹുത്വാ**തി തബ്ബിസയം ലോഭം സുട്ഠു അഭിഭവന്തോ തസ്സ അധിപതി ഹുത്വാ ദേതി അനധിഭവനീയത്താ. “ന ദാസോ, ന സഹായോ”തി വത്വാ തദുഭയം അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച ദസ്സേതും **“യോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **ദാസോ ഹുത്വാ ദേതി** തണ്ഹായ ദാനസ്സ ദാസബ്യതം ഉപഗതത്താ. **സഹായോ ഹുത്വാ ദേതി** തസ്സ പിയഭാവാനിസ്സജ്ജനതോ. **സാമീ ഹുത്വാ ദേതി** തത്ഥ തണ്ഹാദാസബ്യതോ അത്താനം മോചേത്വാ അഭിഭുയ്യ പവത്തനതോ. സാമിപരിഭോഗസദിസാ ഹേതസ്സായം പവത്തതീതി.

സമിതപാപാ സമണാ, ബാഹിതപാപാ ബ്രാഹ്മണാ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന, പബ്ബജ്ജാമത്തസമണാ ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണാ പന **കപണാദിഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ ഗഹിതാ**തി അധിപ്പായോ. **ദുഗ്ഗതാ**തി ദുക്കരജീവികം ഉപഗതാ കസിരവുത്തികാ,

തേനാഹ **“ദലിദ്ദമനുസ്സാ”**തി. **അദ്ധികാ**തി അദ്ധാനമഗ്ഗഗാമിനോ. **വണിബ്ബകാ**തി ദായകാനം ഗുണകിത്തനവസേന, കമ്മഫലകിത്തനമുഖേന ച യാചനകാ സേയ്യഥാപി നഗ്ഗചരിയാദയോ, തേനാഹ **“ഇട്ഠം ദിന്ന”**ന്തിആദി. **“പസതമത്ത”**ന്തി വീഹിതണ്ഡുലാദിവസേന വുത്തം, **“സരാവമത്ത”**ന്തി യാഗുഭത്താദിവസേന. ഓപാനം വുച്ചതി ഓഗാഹേത്വാ പാതബ്ബതോ നദിതളാകാദീനം സബ്ബസാധാരണതിത്ഥം ഓപാനം വിയ ഭൂതോതി **ഓപാനഭൂതോ,** തേനാഹ **“ഉദപാനഭൂതോ”**തിആദി. **സുതമേവ സുതജാത**ന്തി **ജാത**-സദ്ദസ്സ അനത്ഥന്തരവാചകതമാഹ യഥാ ‘‘കോസജാത’’ന്തി.

അതീതാദിഅത്ഥചിന്തനസമത്ഥതാ നാമസ്സ രഞ്ഞോ അനുമാനവസേന, ഇതികത്തബ്ബതാവസേന ച വേദിതബ്ബാ , ന ബുദ്ധാനം വിയ തത്ഥ പച്ചക്ഖദസ്സിതായാതി ദസ്സേതും **“അതീതേ”**തിആദി വുത്തം. അഡ്ഢതാദയോ താവ യഞ്ഞസ്സ പരിക്ഖാരാ ഹോന്തു തേഹി വിനാ തസ്സ അസിജ്ഝനതോ, സുജാതതാ സുരൂപതാ പന കഥന്തി ആഹ **“ഏതേഹി കിരാ”**തിആദി. ഏത്ഥ ച കേചി ‘‘യഥാ അഡ്ഢതാദയോ യഞ്ഞസ്സ ഏകംസതോ അങ്ഗാനി, ന ഏവമഭിജാതതാ, അഭിരൂപതാ ചാതി ദസ്സേതും **കിര**സദ്ദഗ്ഗഹണ’’ന്തി വദന്തി ‘‘അയം ദുജ്ജാതോ’’തിആദി വചനസ്സ അനേകന്തികതം മഞ്ഞമാനാ, തയിദം അസാരം, സബ്ബസാധാരണവസേന ഹേസ യഞ്ഞാരമ്ഭോ തത്ഥ സിയാ കേസഞ്ചി തഥാപരിവിതക്കോതി തസ്സാപി അവകാസാഭാവാദസ്സനത്ഥം തഥാ വുത്തത്താ. **കിര**-സദ്ദോ പന തദാ ബ്രാഹ്മണേന ചിന്തിതാകാരസൂചനത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏവമാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ‘‘അയം വിരൂപോ ദലിദ്ദോ അപ്പേസക്ഖോ അസ്സദ്ധോ അപ്പസ്സുതോ അനത്ഥഞ്ഞൂ ന മേധാവീ’’തി ഏതേസം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ചതുപരിക്ഖാരാദിവണ്ണനാ

൩൪൭. **“സുജം പഗ്ഗണ്ഹന്താന”**ന്തി പുരോഹിതസ്സ സയമേവ കടച്ഛുഗ്ഗഹണജോതനേന ഏവം സഹത്ഥാ, സക്കച്ചഞ്ച ദാനേ യുത്തതാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി ദസ്സേതി . **ഏവം ദുജ്ജാതസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൩൪൮. **തിണ്ണം ഠാനാന**ന്തി ദാനസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനഭൂതാസു തീസു ഭൂമീസു, അവത്ഥാസൂതി അത്ഥോ. **ചലന്തീ**തി കമ്പന്തി പുരിമാകാരേന ന തിട്ഠന്തി. **കരണത്ഥേ**തി തതിയാവിഭത്തിഅത്ഥേ. കത്തരി ഹേതം സാമിവചനം കരണീയസദ്ദാപേക്ഖായ. ‘‘പച്ഛാനുതാപോ ന കത്തബ്ബോ’’തി വത്വാ തസ്സ അകരണൂപായം ദസ്സേതും **“പുബ്ബചേതനാ പന അചലാ പതിട്ഠപേതബ്ബാ”**തി വുത്തം. തത്ഥ **അചലാ**തി ദള്ഹാ കേനചി അസംഹീരാ. **പതിട്ഠപേതബ്ബാ**തി സുപതിട്ഠിതാ കാതബ്ബാ. ഏവം കരണേന ഹി യഥാ തം ദാനം സമ്പതി യഥാധിപ്പായം നിപ്പജ്ജതി, ഏവം ആയതിമ്പി വിപുലഫലതായാതി ആഹ **“ഏവഞ്ഹി ദാനം മഹപ്ഫലം ഹോതീതി ദസ്സേതീ”**തി, വിപ്പടിസാരേന അനുപക്കിലിട്ഠഭാവതോ. **മുഞ്ചചേതനാ**തി പരിച്ചാഗചേതനാ. തസ്സാ നിച്ചലഭാവോ നാമ മുത്തചാഗതാ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ഉളാരഭാവോ, സമനുസ്സരണചേതനായ പന നിച്ചലഭാവോ ‘‘അഹോ മയാ ദാനം ദിന്നം സാധു സുട്ഠൂ’’തി തസ്സ സക്കച്ചം പച്ചവേക്ഖണാവസേന വേദിതബ്ബോ. **തഥാ അകരോന്തസ്സാ**തി മുഞ്ചചേതനം, തത്ഥ പച്ഛാസമനുസ്സരണചേതനഞ്ച വുത്തനയേന നിച്ചലം അകരോന്തസ്സ വിപ്പടിസാരം ഉപ്പാദേന്തസ്സ.

ഖേത്തവിസേസേ പരിച്ചാഗസ്സ കതത്താ ലദ്ധേസുപി **ഉളാരേസു ഭോഗേസു ചിത്തം നാപി നമതി.** യഥാ കഥന്തി ആഹ **"മഹാരോരുവം ഉപപന്നസ്സ സേട്ഠിഗഹപതിനോ വിയാ"**തി.

സോ കിര തഗരസിഖിം പച്ചേകബുദ്ധം അത്തനോ ഗേഹദ്വാരേ പിണ്ഡായ ഠിതം ദിസ്വാ "ഇമസ്സ സമണസ്സ പിണ്ഡപാതം ദേഹീ"തി ഭരിയം ആണാപേത്വാ രാജുപട്ഠാനത്ഥം പക്കാമി. സേട്ഠിഭരിയാ സപ്പഞ്ഞജാതികാ, സാ ചിന്തേസി "മയാ എത്തകേന കാലേന 'ഇമസ്സ ദേഥാ'തി വചനമത്തം പിസ്സ ന സുതപുബ്ബം, അയഞ്ച മഞ്ഞേ അഹോസി പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ, യഥാ തഥാ അദത്വാ പണീതം പിണ്ഡപാതം ദസ്സാമീ"തി ഉപഗന്ത്വാ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധം പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ പത്തം ആദായ അന്തോനിവേസനേ പഞ്ഞത്താസനേ നിസീദാപേത്വാ പരിസുദ്ധേഹി സാലിതണ്ഡുലേഹി ഭത്തം സമ്പാദേത്വാ തദനുരൂപം ഖാദനീയം, ബ്യഞ്ജനം, സൂപേയ്യഞ്ച അഭിസങ്ഖരിത്വാ ബഹി ഗന്ധേഹി അലങ്കരിത്വാ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധസ്സ ഹത്ഥേസു പതിട്ഠപേത്വാ വന്ദി. പച്ചേകബുദ്ധോ "അഞ്ഞേസമ്പി പച്ചേകബുദ്ധാനം സങ്ഗഹം കരിസ്സാമീ"തി അപരിഭുഞ്ജിത്വാവ അനുമോദനം കത്വാ പക്കാമി. സോപി ഖോ സേട്ഠി രാജുപട്ഠാനം കത്വാ ആഗച്ഛന്തോ പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ അഹം "തുമ്ഹാകം പിണ്ഡപാതം ദേഥാ"തി വത്വാ പക്കന്തോ, അപി വോ ലദ്ധോ പിണ്ഡപാതോതി. ആമ സേട്ഠി ലദ്ധോതി. "പസ്സാമാ"തി ഗീവം ഉക്ഖിപിത്വാ ഓലോകേസി. അഥസ്സ പിണ്ഡപാതഗന്ധോ ഉട്ഠഹിത്വാ നാസപുടം പൂരേസി. സോ "മഹാ വത മേ ധനബ്യയോ ജാതോ"തി ചിത്തം സന്ധാരേതും അസക്കോന്തോ പച്ഛാ വിപ്പടിസാരീ അഹോസി. വിപ്പടിസാരസ്സ പന ഉപ്പന്നാകാരോ "വരമേത"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൧) പാളിയം ആഗതോയേവ. ഭാതു പനായം ഏകം പുത്തകം സാപതേയ്യകാരണാ ജീവിതാ വോരോപേസി, തേന മഹാരോരുവം ഉപപന്നോ. പിണ്ഡപാതദാനേന പനേസ സത്തക്ഖത്തും സുഗ്ഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപന്നോ, സത്തക്ഖത്തുമേവ ച സേട്ഠികുലേ നിബ്ബത്തോ, ന ചാസ്സ ഉളാരേസു ഭോഗേസു ചിത്തം നമി, തേന വുത്തം "നാപി ഉളാരേസു ഭോഗേസു ചിത്തം നമതീ"തി.

൩൮൩. ആകരോതി അത്തനോ അനുരൂപതായ സമരിയാദം സപരിച്ഛേദം ഫലം നിബ്ബത്തേതീതി **ആകാരോ,** കാരണന്തി ആഹ **"ദസഹി ആകാരേഹീതി ദസഹി കാരണേഹീ"**തി. **പടിഗ്ഗാഹകതോ വാ**തി ബലവതരോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനോ പടിഗ്ഗാഹകതോവ ഉപ്പജ്ജതി, ഇതരോ പന ദേയ്യധമ്മതോ, പരിവാരജനതോപി ഉപ്പജ്ജേയ്യേവ. **ഉപ്പജ്ജിതും യുത്ത**ന്തി ഉപ്പജ്ജനാരഹം. **തേസംയേവ** പാണാതിപാതീനം. യജനം നാമേത്ഥ ദാനം അധിപ്പേതം, ന അഗ്ഗിജുഹനന്തി ആഹ **"യജതം ഭവന്തി ദേതു ഭവ"**ന്തി. **വിസ്സജ്ജതൂ**തി മുത്തചാഗവസേന വിസ്സജ്ജതു. **അബ്ഭന്തര**ന്തി അജ്ഝത്തം, സകസന്താനേതി അത്ഥോ.

൩൮൪. ഹേട്ഠാ സോളസ പരിക്ഖാരാ വുത്താ യഞ്ഞസ്സ തേ വത്ഥും കത്വാ, ഇധ പന സന്ദസ്സനാദിവസേന അനുമോദനായ ആരദ്ധത്താ വുത്തം **"സോളസഹി ആകാരേഹീ"**തി. **ദസ്സേത്വാ** അത്തനോ ദേസനാനുഭാവേന പച്ചക്ഖതോ വിയ ഫലം ദസ്സേത്വാ, അനേകവാരം പന കഥനതോ ച ആമേഡിതവചനം. **തമത്ഥ**ന്തി യഥാവുത്തം ദാനഫലവസേന കമ്മഫലസമ്ബന്ധം. **സമാദപേത്വാ**തി സുതമത്തമേവ അകത്വാ യഥാ രാജാ തമത്ഥം സമ്മദേവ ആദിയതി ചിത്തേ

കരോന്തോ സുഗ്ഗഹിതം കത്വാ ഗണ്ഹാതി, തഥാ സക്കച്ചം ആദാപേത്വാ. ആമേഡിതകാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

"വിപ്പടിസാരവിനോദനേനാ"തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ലോഭദോസമോഹഇസ്സാമച്ഛരിയമാനാദയോപി ഹി ദാനചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ, തേസം വിനോദനേനപി തം സമുത്തേജിതം നാമ ഹോതി തിക്ഖവിസദഭാവപ്പത്തിതോ. ആസന്നതരഭാവതോ വാ വിപ്പടിസാരസ്സ തബ്ബിനോദനമേവ ഗഹിതം, പവത്തിതേപി ഹി ദാനേ തസ്സ സമ്ഭവതോ. യാഥാവതോ വിജ്ജമാനേഹി ഗുണേഹി തുട്ഠപഹട്ഠഭാവാപാദനം സമ്പഹംസനന്തി ആഹ **"സുന്ദരം തേ…പേ॰… ഥുതിം കത്വാ കഥേസീ"**തി. **ധമ്മതോതി** സച്ചതോ. സച്ചഞ്ഹി ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മം, ഉപസമചരിയാഭാവതോ സമം, യുത്തഭാവേന കാരണന്തി ച വുച്ചതീതി.

൩൪൬. തസ്മിം യഞ്ഞേ രുക്ഖതിണച്ഛേദോപി നാമ നാഹോസി, കുതോ പാണവധോതി പാണവധാഭാവസ്സേവ ദള്ഹീകരണത്ഥം സബ്ബസോ വിപരീതഗാഹാവിദൂസിതഞ്ചസ്സ ദസ്സേതും പാളിയം "നേവ ഗാവോ ഹഞ്ഞിംസൂ"തി ആദിം വത്വാപി "ന രുക്ഖാ ഛിജ്ജിംസൂ"തിആദി വുത്തം, തേനാഹ **"കിം പന ഗാവോ"**തിആദി. **ബരിഹിസത്ഥായാ**തി പരിച്ഛേദനത്ഥായ. **വനമാലാസങ്ഖേപേനാ**തി വനപുപ്ഫേഹി ഗന്ഥിതമാലാനിയാമേന. **ഭൂമിയം വാ പത്ഥരന്തീ**തി വേദിഭൂമിം പരിക്ഖിപന്താ തത്ഥ പന്ഥരന്തി. **അന്തോഗേഹദാസാദയോ**തി അന്തോജാതധനക്കീതകരമരാനീതസയംദാസാ. **പുബ്ബേമേവാ**തി ഭതികരണതോ പഗേവ. **ഗഹേത്വാ കരോന്തീ**തി ദിവസേ ദിവസേ ഗഹേത്വാ കരോന്തി. **തജ്ജിതാ**തി ഗജ്ജിതാ. **പിയസമുദാചാരേനേവാ**തി ഇട്ഠവചനേനേവ. **ഫാണിതേന ചേവാ**തി ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ, തേന പണീതപണീതാനം നാനപ്പകാരാനം ഖാദനീയഭോജനീയാദീനഞ്ചേവ വത്ഥമാലാഗന്ധവിലേപനയാനസേയ്യാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, തേനാഹ **"പണീതേഹി സപ്പിതേലാദിസമ്മിസ്സേഹേവാ"**തിആദി.

൩൪൭. സം നാമ ധനം, തസ്സ പതീതി സപതി, ധനവാ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഹിതാവഹത്താ തസ്സ ഹിതന്തി **സാപതേയ്യം,** തദേവ ധനം. തേനാഹ **"പഹൂതം സാപതേയ്യം ആദായാതി ബഹും ധനം ഗഹേത്വാ"**തി. **ഗാമഭാഗേനാ**തി സങ്കിത്തനവസേന ഗാമേ വാ ഗഹേതബ്ബഭാഗേന.

൩൪൮. **"യാഗും പിവിത്വാ"**തി യാഗുസീസേന പാതരാസഭോജനമാഹ. **പുരത്ഥിമേന യഞ്ഞവാടസ്സാ**തി രഞ്ഞോ ദാനസാലായ നാതിദൂരേ പുരത്ഥിമദിസാഭാഗേതി അത്ഥോ, യതോ തത്ഥ പാതരാസം ഭുഞ്ജിത്വാ അകിലന്തരൂപായേവ സായന്ഹേ സാലം പാപുണന്തി **"ദക്ഖിണേന യഞ്ഞവാടസ്സാ"**തി ആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൩൪൯. **പരിഹാരേനാ**തി ഭഗവന്തം ഗരും കത്വാ അഗാരവപരിഹാരേന.

നിച്ചദാനഅനുകുലയഞ്ഞവണ്ണനാ

൩൫൦. **ഉട്ഠായ സമുട്ഠായാ**തി ദാനേ ഉട്ഠാനവീരിയം സക്കച്ചം കത്വാ. **അപ്പസമ്ഭാരതരോ**തി അതിവിയ പരിത്തസമ്ഭാരോ. സമാരഭീയതി യഞ്ഞോ

ഏതേഹീതി സമാരമ്ഭാ, സമ്ഭാരസമ്ഭരണവസേന പവത്തസത്തപീളാ. **അപ്പട്ഠതരോ**തി പന അതിവിയ അപ്പകിച്ചോതി അത്ഥോ. വിപാകസഞ്ഞിതം അതിസയേന മഹന്തം സദിസഫലം ഏതസ്സാതി **മഹപ്ഫലതരോ.** ഉദയസഞ്ഞിതം അതിസയേന മഹന്തം നിസ്സന്ദാദിഫലം ഏതസ്സാതി **മഹാനിസംസതരോ.** **ധുവദാനാനീ**തി ധുവാനി ഥിരാനി അച്ഛിന്നാനി കത്വാ ദാതബ്ബദാനാനി. **അനുകുലയഞ്ഞാനീ**തി അനുകുലം കുലാനുക്കമം ഉപാദായ ദാതബ്ബദാനാനി, തേനാഹ **"അമ്ഹാക"**ന്തിആദി. **നിബദ്ധദാനാനീ**തി നിബന്ധേത്വാ നിയമേത്വാ പവേണിവസേന പവത്തിതദാനാനി.

ഹത്ഥിദന്തേന പവത്തിതാ **ദന്തമയസലാകാ,** യത്ഥ ദായകാനം നാമം അങ്കന്തി. **രഞ്ഞോ**തി സേതവാഹനരഞ്ഞോ.

ആദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന "സേനോ വിയ മംസപേസിം കസ്മാ ഓക്ഖന്ദിത്വാ ഗണ്ഹാസീ"തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.
പുബ്ബചേതനാമുഞ്ചചേതനാഅപരചേതനാസമ്പത്തിയാ ദായകസ്സ വസേന തീണി അങ്ഗാനി, വീതരാഗതാവീതദോസതാവീതമോഹതാപടിപത്തിയാ ദക്ഖിണേയ്യസ്സ വസേന തീണീതി ഏവം **ഛളങ്ഗസമന്നാഗതായ ദക്ഖിണായ.** അപരാപരം ഉപ്പജ്ജനകചേതനാവസേന മഹാനദീ വിയ, മഹോഘോ വിയ ച ഇതോ ചിതോ ച അഭിസന്ദിത്വാ ഓക്ഖന്ദിത്വാ പവത്തിയാ പുഞ്ഞമേവ **പുഞ്ഞാഭിസന്ദോ.**

൩൬. കിച്ചപരിയോസാനം നത്ഥി ദിവസേ ദിവസേ ദായകസ്സ ബ്യാപാരാപജ്ജനതോ, തേനാഹ **"ഏകേനാ"**തിആദി. **കിച്ചപരിയോസാനം അത്ഥി** യഥാരദ്ധസ്സ ആവാസസ്സ കതിപയേനാപി കാലേന പരിസമാപേതബ്ബതോ, തേനാഹ **"പണ്ണസാല"**ന്തിആദി. **സുത്തന്തപരിയായേനാ**തി സുത്തന്തപാളിനയേന. (മ॰ നി॰ ൧.൧൪, ൧൫; അം॰ നി॰ ൨.൭൮) **നവ ആനിസംസാ**തി സീതപടിഘാതാദയോ പടിസല്ലാനാരാമപരിയോസാനാ നവ ഉദയാ. അപ്പമത്തതായ ചേതേ വുത്താ.

യസ്മാ ആവാസം ദേന്തേന നാമ സബ്ബമ്പി പച്ചയജാതം ദിന്നമേവ ഹോതി. ദ്വേ തയോ ഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ കിഞ്ചി അലദ്ധാ ആഗതസ്സപി ഛായൂദകസമ്പന്നം ആരാമം പവിസിത്വാ ന്ഹായിത്വാ പതിസ്സയേ മുഹുത്തം നിപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ നിസിന്നസ്സ കായേ ബലം ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്തം വിയ ഹോതി . ബഹി വിചരന്തസ്സ ച കായേ വണ്ണധാതു വാതാതപേഹി കിലമതി, പതിസ്സയം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ മുഹുത്തം നിപന്നസ്സ വിസഭാഗസന്തതി വൂപസമ്മതി, സഭാഗസന്തതി പതിട്ഠാതി, വണ്ണധാതു ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്താ വിയ ഹോതി. ബഹി വിചരന്തസ്സ ച പാദേ കണ്ടകോ വിജ്ഝതി, ഖാണു പഹരതി, സരീസപാദിപരിസ്സയാ ചേവ ചോരഭയഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി, പതിസ്സയം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ നിപന്നസ്സ സബ്ബേ തേ പരിസ്സയാ ന ഹോന്തി, സജ്ഝായന്തസ്സ ധമ്മപീതിസുഖം, കമ്മട്ഠാനം മനസി കരോന്തസ്സ ഉപസമസുഖഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപാഭാവതോ. ബഹി വിചരന്തസ്സ ച കായേ സേദാ മുച്ചന്തി, അക്ഖീനി ഫന്ദന്തി, സേനാസനം പവിസനക്ഖണേ മഞ്ചപീഠാദീനി ന പഞ്ഞായന്തി, മുഹുത്തം നിസിന്നസ്സ പന അക്ഖീനം പസാദോ ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്തോ വിയ ഹോതി,
ദ്വാരവാതപാനമഞ്ചപീഠാദീനി പഞ്ഞായന്തി. ഏതസ്മിഞ്ച ആവാസേ വസന്തം ദിസ്വാ മനുസ്സാ ചതൂഹി പച്ചയേഹി സക്കച്ചം ഉപട്ഠഹന്തി. തേന വുത്തം

“ആവാസം ദേന്തേന നാമ സബ്ബമ്പി പച്ചയജാതം ദിന്നമേവ ഹോതീ”തി, തസ്മാ ഏതേ യഥാവുത്താ സബ്ബേപി ആനിസംസാ വേദിതബ്ബാ. തേന വുത്തം “അപ്പമത്തതായ ചേതേ വുത്താ”തി.

സീതന്തി അജ്ഝത്തം ധാതുക്ഖോഭവസേന വാ ബഹിദ്ധാ ഉതുവിപരിണാമവസേന വാ ഉപ്പജ്ജനകസീതം. **ഉണ്ഹ**ന്തി അഗ്ഗിസന്താപം, തസ്സ വനഡാഹാദീസു (വനദാഹാദീസു വാ സാരത്ഥ° ടീ° ചൂളവഗ്ഗ ന.വ൯൫) സമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ. **പടിഹന്തീ**തി പടിബാഹതി, യഥാ തദുഭയവസേന കായചിത്താനം ബാധനം ന ഹോതി, ഏവം കരോതി. സീതുണ്ഹബ്ഭാഹതേ ഹി സരീരേ വിക്ഖിത്തചിത്തോ ഭിക്ഖു യോനിസോ പദഹിതും ന സക്കോതി. **വാളമിഗാനീ**തി സീഹബ്യഗ്ഘാദിചണ്ഡമിഗേ. ഗുത്തസേനാസനഞ്ഹി ആരഞ്ഞകമ്പി പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ നിസിന്നസ്സ തേ പരിസ്സയാ ന ഹോന്തീതി. **സരീസപേ**തി യേ കേചി സരന്തേ ഗച്ഛന്തേ ദീഘജാതികേ സപ്പാദികേ. **മകസേ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം, ഡംസാദീനമ്പി ഏതേസ്വേവ (ഏതനേവ സാരത്ഥ° ടീ° ചൂളവഗ്ഗ ന.വ൯൫) സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സിസിരേ**തി സിസിരകാലവസേന, സത്താഹവദ്ദലികാദിവസേന ച ഉപ്പന്നേ സിസിരസമ്ഫസ്സേ. **വുട്ഠിയോ**തി യദാ തദാ ഉപ്പന്നാ വസ്സവുട്ഠിയോ പടിഹനതീതി യോജനാ.

വാതാതപോ ഘോരോതി രുക്ഖഗച്ഛാദീനം ഉമ്മൂലഭഞ്ജനാദിവസേന പവത്തിയാ ഘോരോ സരജഅരജാദിഭേദോ വാതോ ചേവ ഗിമ്ഹപരിളാഹസമയേസു ഉപ്പത്തിയാ ഘോരോ സൂരിയാതപോ ച. **പടിഹഞ്ഞതീ**തി പടിബാഹീയതി. **ലേണത്ഥ**ന്തി നാനാരമ്മണതോ ചിത്തം നിവത്തേത്വാ പടിസല്ലാനാരാമത്ഥം. **സുഖത്ഥ**ന്തി വുത്തപരിസ്സയാഭാവേന ഫാസുവിഹാരത്ഥം. **ഝായിതു**ന്തി അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു യത്ഥ കത്ഥചി ചിത്തം ഉപനിബന്ധിത്വാ ഉപനിജ്ഝായിതും. **വിപസ്സിതു**ന്തി അനിച്ചാദിതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസിതും.

വിഹാരേതി പതിസ്സയേ. **കാരയേ**തി കാരാപേയ്യ. **രമ്മേ**തി മനോരമേ നിവാസസുഖേ. **വാസയേത്ഥ ബഹുസ്സുതേ**തി കാരേത്വാ പന ഏത്ഥ വിഹാരേസു ബഹുസ്സുതേ സീലവന്തേ കല്യാണധമ്മേ നിവാസേയ്യ, തേ നിവാസേന്തോ പന തേസം ബഹുസ്സുതാനം യഥാ പച്ചയേഹി കിലമഥോ ന ഹോതി, ഏവം **അന്നഞ്ച പാനഞ്ച വത്ഥസേനാസനാനി ച ദദേയ്യ ഉജുഭൂതേസു** അജ്ഝാസയസമ്പന്നേസു കമ്മകമ്മഫലാനം, രതനത്തയഗുണാനഞ്ച സദ്ദഹനേന **വിപ്പസന്നേന ചേതസാ.**

ഇദാനി ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരിതം ദസ്സേതും **“തേ തസ്സാ”**തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **തേ**തി ബഹുസ്സുതാ. **തസ്സാ**തി ഉപാസകസ്സ. **ധമ്മം ദേസേന്തീ**തി സകലവട്ടദുക്ഖപനൂദനം സദ്ധമ്മം ദേസേന്തി. **യം സോ ധമ്മം ഇധഞ്ഞായാ**തി സോ ഉപാസകോ യം സദ്ധമ്മം ഇമസ്മിം സാസനേ സമ്മാപടിപജ്ജനേന ജാനിത്വാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന **അനാസവോ** ഹുത്വാ **പരിനിബ്ബാതി** ഏകാദസഗ്ഗിവൂപസമേന സീതി ഭവതി.

സീതപടിഘാതാദയോ വിപസ്സനാവസാനാ തേരസ, അന്നാദിലാഭോ, ധമ്മസ്സവനം, ധമ്മാവബോധോ, പരിനിബ്ബാനന്തി ഏവം **സത്തരസ.**

൩൯. **അത്തനോ സന്തകാതി** അത്തനിയാ. **ദുപ്പരിച്ചജനം** ലോഭം നിഗ്ഗണ്ഹിതും അസക്കോന്തസ്സ. സങ്ഘസ്സ വാ ഗണസ്സ വാ സന്തികേതി യോജനാ. **തഥാതി** യഥാഗഹിതേ സരണേ. **നത്ഥി പുനപ്പുനം കത്തബ്ബതാ** വിഞ്ഞൂജാതികസ്സാതി അധിപ്പായോ. **"ജീവിതപരിച്ചാഗമയം പുഞ്ഞ"**ന്തി "സചേ ത്വം ന യഥാഗഹിതം സരണം ഭിന്ദിസ്സതി, ഏവാഹം തം മാരേമീ"തി യദിപി കോചി തിണ്ഹേന സത്ഥേന ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, തഥാപി "നേവാഹം ബുദ്ധം ന ബുദ്ധോതി, ധമ്മം ന ധമ്മോതി, സങ്ഘം ന സങ്ഘോതി വദാമീ"തി ദള്ഹതരം കത്വാ ഗഹിതസരണസ്സ വസേന വുത്തം.

൩൪. സരണം ഉപഗതേന കായവാചാചിത്തേഹി സക്കച്ചം വത്ഥുത്തയപൂജാ കാതബ്ബാ, തത്ഥ ച സംകിലേസോ പരിഹനിതബ്ബോ, സിക്ഖാപദാനി പന സമാദാനമത്തം, സമ്പത്തവത്ഥുതോ വിരമണമത്തഞ്ചാതി സരണഗമനതോ സീലസ്സ അപ്പട്ഠതരതാ, അപ്പസമാരമ്ഭതരതാ ച വേദിതബ്ബാ. സബ്ബേസം സത്താനം ജീവിതദാനാദിനാ ദണ്ഡനിധാനതോ, സകലലോകിയലോകുത്തരഗുണാധിട്ഠാനതോ ചസ്സ മഹപ്ഫലമഹാനിസംസതരതാ ദട്ഠബ്ബാ.

വക്ഖമാനനയേന ച വേരഹേതുതായ വേരം വുച്ചതി പാണാതിപാതാദിപാപധമ്മോ, തം മണതി "മയി ഇധ ഠിതായ കഥം ആഗച്ഛസീ"തി തജ്ജേന്തീ വിയ നീഹരതീതി **വേരമണീ,** തതോ വാ പാപധമ്മതോ വിരമതി ഏതായാതി "വിരമണീ"തി വത്തബ്ബേ നിരുത്തിനയേന ഇകാരസ്സ ഏകാരം കത്വാ **"വേരമണീ"**തി വുത്താ. അസമാദിന്നസീലസ്സ സമ്പത്തതോ യഥാഉപട്ഠിതവീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുതോ വിരതി **സമ്പത്തവിരതി.** സമാദാനവസേന ഉപ്പന്നാ വിരതി **സമാദാനവിരതി.** സേതു വുച്ചതി അരിയമഗ്ഗോ, തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ പാപധമ്മാനം സമുച്ഛേദവസേന ഘാതനവിരതി **സേതുഘാതവിരതി.** ഇദാനി തിസ്സോ വിരതിയോ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **പരിഹരതീതി** അവീതിക്കമവസേന പരിവജ്ജേതി. **ന ഹനാമീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന "അദിന്നം നാദിയാമീ"തി ഏവം ആദീനം സങ്ഗഹോ, **വാ**-സദ്ദേന വാ, തേനാഹ **"സിക്ഖാപദാനി ഗണ്ഹന്തസ്സാ"**തി.

മഗ്ഗസമ്പയുത്താതി സമ്മാദിട്ഠിയാദിമഗ്ഗസമ്പയുത്താ. ഇദാനി താസം വിരതീനം ആരമ്മണതോ വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **പുരിമാ ദ്വേ**തി സമ്പത്തസമാദാനവിരതിയോ. **പച്ഛിമാ**തി സേതുഘാതവിരതി. **സബ്ബാനിപി ഭിന്നാനി ഹോന്തി** ഏകജ്ഝം സമാദിന്നത്താ. **തദേവ ഭിജ്ജതി** വിസും വിസും സമാദിന്നത്താ . ഗഹട്ഠവസേന ചേതം വുത്തം. **ഭേദോ നാമ നത്ഥി** പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനേന അകുപ്പസഭാവത്താ, തേനാഹ **"ഭവന്തരേപീ"**തി. **യോനിസിദ്ധ**ന്തി മനുസ്സതിരച്ഛാനാനം ഉദ്ധം തിരിയമേവ ദീഘതാ വിയ ജാതിസിദ്ധന്തി അത്ഥോ. ബോധിസത്തേ കുച്ഛിഗതേ ബോധിസത്തമാതുസീലം വിയ ധമ്മതായ സഭാവേനേവ സിദ്ധം **ധമ്മതാസിദ്ധം,** മഗ്ഗധമ്മതായ വാ അരിയമഗ്ഗാനുഭാവേന സിദ്ധം **ധമ്മതാസിദ്ധം. ദിട്ഠിഉജുകരണം നാമ ഭാരിയം** ദുക്ഖം, തസ്മാ സരണഗമനം സിക്ഖാപദസമാദാനതോ മഹട്ഠതരമേവ, ന അപ്പട്ഠതരന്തി അധിപ്പായോ. **യഥാ തഥാ വാ ഗണ്ഹന്തസ്സാപീ**തി ആദരഗാരവം അകത്വാ സമാദിയന്തസ്സാപി. **സാധുകം ഗണ്ഹന്തസ്സാപീ**തി സക്കച്ചം സീലാനി സമാദിയന്തസ്സാപി, ന ദിഗുണം, തിഗുണം വാ ഉസ്സാഹോ കരണീയോ.

അഭയദാനതായ സീലസ്സ ദാനഭാവോ, അനവസേസം വാ സത്തനികായം ദയതി തേന രക്ഖതീതി **ദാനം,** സീലം. "അഗ്ഗാനീ"തി ഞാതത്താ **അഗ്ഗഞ്ഞാനി.** ചിരരത്തതായ ഞാതത്താ **രത്തഞ്ഞാനി.** "അരിയാനം സാധൂനം വംസാനീ"തി ഞാതത്താ **വംസഞ്ഞാനി. "പോരാണാനീ"**തിആദീസു പുരിമാനം ഏതാനി **പോരാണാനി.** സബ്ബസോ കേനചിപി പകാരേന സാധൂഹി ന കിണ്ണാനി ന ഖിത്താനി ന ഛഡ്ഡിതാനീതി **അസങ്കിണ്ണാനി.** അയഞ്ച നയോ നേസം യഥാ അതീതേ, ഏവം ഏതരഹി, അനാഗതേ ചാതി ആഹ **"അസങ്കിണ്ണപുബ്ബാനി ന സങ്കിയന്തി ന സങ്കിയിസ്സന്തീ"**തി. തതോ ഏവ **അപ്പടികുട്ഠാനി** ന പടിക്ഖിത്താനി. ന ഹി കദാചിപി വിഞ്ഞൂ സമണബ്രാഹ്മണാ ഹിംസാദിപാപധമ്മം അനുജാനന്തി. **അപരിമാണാനം സത്താനം അഭയം ദേതീ**തി സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിഹിതദണ്ഡത്താ സകലസ്സപി സത്തനികായസ്സ ഭയാഭാവം ദേതി. ന ഹി അരിയസാവകതോ കസ്സചി ഭയം ഹോതി. **അവേര**ന്തി വേരാഭാവം. **അബ്യാപജ്ഝ**ന്തി നിദ്ദുക്ഖതം.

നനു ച പഞ്ചസീലം സബ്ബകാലികം, ന ച ഏകന്തതോ വിമുത്തായതനം, സരണഗമനം പന ബുദ്ധുപ്പാദഹേതുകം, ഏകന്തവിമുത്തായതനഞ്ച, തത്ഥ കഥം സരണാഗമനതോ പഞ്ചസീലസ്സ മഹപ്ഫലതാതി ആഹ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. **ജേട്ഠക**ന്തി ഉത്തമം. **"സരണഗമനേയേവ പതിട്ഠായാ"**തി ഇമിനാ തസ്സ സീലസ്സ സരണഗമനേന അഭിസങ്ഖതതമാഹ.

൩൫൭. ഈദിസമേവാതി ഏവം സംകിലേസം പടിപക്ഖമേവ ഹുത്വാ. **ഹേട്ഠാ വുത്തേഹി ഗുണേഹീ**തി ഏത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തഗുണാ നാമ സരണഗമനം, സീലസമ്പദാ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാതി ഏവം ആദയോ. പഠമജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേന്തോ ന കിലമതീതി യോജനാ. **താനീ**തി പഠമജ്ഝാനാദീനി. **"പഠമജ്ഝാന"**ന്തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ അയന്തി ആഹ **"ഏകം കപ്പ"**ന്തി, ഏകം മഹാകപ്പന്തി അത്ഥോ. ഹീനം പന പഠമജ്ഝാനം, മജ്ഝിമഞ്ച അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പസ്സ തതിയം ഭാഗം, ഉപഡ്ഢകപ്പഞ്ച **ആയും ദേതി. "ദുതിയം അട്ഠകപ്പേ"**തി ആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, മഹാകപ്പവസേനേവ ച ഗഹേതബ്ബം. യസ്മാ വാ പണീതാനിയേവേത്ഥ ഝാനാനി അധിപ്പേതാനി മഹപ്ഫലതരഭാവദസ്സനപരത്താ ദേസനായ, തസ്മാ **"പഠമജ്ഝാനം ഏകം കപ്പ"**ന്തിആദി വുത്തം. **തദേവാ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ. യദി ഏവം കഥം ആരുപ്പതാതി ആഹ **"ആകാസാനഞ്ചായതനാദീ"**തിആദി.

സമ്മദേവ നിച്ചസഞ്ഞാദിപടിപക്ഖവിധമനവസേന പവത്തമാനാ പുബ്ബഭാഗിയേ ഏവ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ സമ്മാനേന്തീ വിപസ്സനാ വിപസ്സകസ്സ അനപ്പകം പീതിസോമനസ്സം സമാവഹതീതി ആഹ **"വിപസ്സനാ… പേ… അഭാവാ"**തി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

യസ്മാ അയം ദേസനാ ഇമിനാ അനുക്കമേന ഇമാനി ഞാണാനി നിബ്ബത്തേന്തസ്സ വസേന പവത്തിതാ, തസ്മാ **"വിപസ്സനാഞാണേ പതിട്ഠായ നിബ്ബത്തേന്തോ"**തി ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ പതിട്ഠാഭൂതം കത്വാ വുത്തം. സമാനരൂപനിമ്മാനം നാമ മനോമയിദ്ധിയാ അഞ്ഞേഹി അസാധാരണകിച്ചന്തി ആഹ **"അത്തനോ…പേ… മഹപ്ഫലാ"**തി.

വികുബ്ബനദസ്സനസമത്ഥതായാതി ഹത്ഥിഅസ്സാദിവിവിധരൂപകരണം വികുബ്ബനം, തസ്സ ദസ്സനസമത്ഥഭാവേന. **ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനം** നാമ പുരിമജാതീസു ഇച്ഛിതിച്ഛിതോ ഖന്ധപ്പദേസോ. **സമാപേന്തോ**തി പരിയോസാപേന്തോ.

കൂടദന്തഉപാസകത്തപടിവേദനാകഥാവണ്ണനാ

൩൫൮-വ്വ. സബ്ബേ തേ പാണയോതി "സത്ത ച ഉസഭസതാനീ"തിആദിനാ വുത്തേ സബ്ബേ പാണിനോ. **ആകുലഭാവോ**തി ഭഗവതോ സന്തികേ ധമ്മസ്സ സുതത്താ പാണീസു അനുദ്ദയം ഉപട്ഠപേത്വാ ഠിതസ്സ "കഥഞ്ഹി നാമ മയാ താവ ബഹൂ പാണിനോ മാരണത്ഥായ ബന്ധാപിതാ"തി ചിത്തേ പരിബ്യാകുലഭാവോ **ഉദപാദി. സുത്വാ**തി "ബന്ധനതോ മോചിതാ"തി സുത്വാ. കാമച്ഛന്ദവിഗമേന കല്ലചിത്തതാ അരോഗചിത്തതാ, ബ്യാപാദവിഗമേന മേത്താവസേന മുദുചിത്തതാ അകഥിനചിത്തതാ, ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപ്പഹാനേന വിക്ഖേപവിഗമനതോ വിനീവരണചിത്തതാ തേഹി ന പിഹിതചിത്തതാ, ഥിനമിദ്ധവിഗമേന ഉദഗ്ഗചിത്തതാ സംപഗ്ഗണ്ഹനവസേന അലീനചിത്തതാ, വിചികിച്ഛാവിഗമേന സമ്മാപടിപത്തിയാ അധിമുത്തതായ പസന്നചിത്തതാ ച ഹോതീതി ആഹ **"കല്ലചിത്തന്തിആദി അനുപുബ്ബികഥാനുഭാവേന വിക്ഖമ്ഭിതനീവരണതം സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കൂടദന്തസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൩. മഹാലിസുത്തവണ്ണനാ

ബ്രാഹ്മണദൂതവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൫൯. പുനപ്പുനം വിസാലീഭാവൂപഗമനതോതി പുബ്ബേ കിര പുത്തധീതുവസേന ദ്വേ ദ്വേ ഹുത്വാ സോളസക്ഖത്തും ജാതാനം ലിച്ഛവീരാജകുമാരാനം സപരിവാരാനം അനുക്കമേനേവ വഡ്ഢന്താനം നിവാസനട്ഠാനാരാമുയ്യാനപോക്ഖരണീആദീനം പതിട്ഠാനസ്സ അപ്പഹോനകതായ നഗരം തിക്ഖത്തും ഗാവുതന്തരേന ഗാവുതന്തരേന പരിക്ഖിപിംസു, തേനസ്സ പുനപ്പുനം വിസാലീഭാവം ഗതത്താ ''വേസാലീ'' ത്വേവ നാമം ജാതം, തേന വുത്തം **"പുനപ്പുനം വിസാലീഭാവൂപഗമനതോ വേസാലീതി ലദ്ധനാമകേ നഗരേ"**തി. **സയംജാതന്തി** സയമേവ ജാതം അരോപിമം. **മഹന്തഭാവേനേവാതി** രുക്ഖഗച്ഛാനം, ഠിതോകാസസ്സ ച മഹന്തഭാവേന, തേനാഹ **"ഹിമവന്തേന സദ്ധിം ഏകാബദ്ധം ഹുത്വാ"**തി. **കൂടാഗാരസാലാസങ്ഖേപേനാതി** ഹംസവട്ടകച്ഛന്നേന കൂടാഗാരസാലാനിയാമേന. കോസലേസു ജാതാ, ഭവാ വാ, തം വാ രട്ഠം നിവാസോ ഏതേസന്തി **കോസലകാ.** ഏവം **മാഗധകാ** വേദിതബ്ബാ. യസ്സ അകരണേ പുഗ്ഗലോ മഹാജാനിയോ ഹോതി, തം കരണം അരഹതീതി കരണീയം തേന **കരണീയേന,** തേനാഹ **"അവസ്സം കത്തബ്ബകമ്മേനാ"**തി. **തം കിച്ചന്തി വുച്ചതി** സതി സമവായേ കാതബ്ബതോ.

൩൬൦. യാ ബുദ്ധാനം ഉപ്പജ്ജനാരഹാ നാനത്തസഞ്ഞാ, താസം വസേന **നാനാരമ്മണാചാരതോ.** സമ്ഭവന്തസ്സേവ പടിസേധോ. **പടിക്കമ്മാതി** നിവത്തിത്വാ തഥാ ചിത്തം അനുപ്പാദേത്വാ. **സല്ലീനോതി** ഝാനസമാപത്തിയാ ഏകത്താരമ്മണം അല്ലീനോ.

ഓട്ഠദ്ധലിച്ഛവീവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൬൧. അദ്ധോട്ഠതായാതി തസ്സ കിര ഉത്തരോട്ഠം അപ്പകതായ തിരിയം ഫാലേത്വാ അപനീതദ്ധം വിയ ഖായതി ചത്താരോ ദന്തേ, ദ്വേ ച ദാഠാ ന ഛാദേതി, തേന നം **"ഓട്ഠദ്ധോ"**തി വോഹരന്തി. അയം കിര ഉപാസകോ സദ്ധോ പസന്നോ ദായകോ ദാനപതി ബുദ്ധമാമകോ ധമ്മമാമകോ സങ്ഘമാമകോ, തേനാഹ **പുരേഭത്തന്തി**ആദി.

൩൬൨. സാസനേ യുത്തപയുത്തോതി ഭാവനം അനുയുത്തോ. സബ്ബത്ഥ സീഹസമാനവുത്തിനോപി ഭഗവതോ പരിസായ മഹന്തേ സതി തദജ്ഝാസയാനുരൂപം പവത്തിയമാനായ ധമ്മദേസനായ വിസേസോ ഹോതീതി ആഹ **"മഹന്തേന ഉസ്സാഹേന ധമ്മം ദേസേസ്സതീ"**തി.

"വിസ്സാസികോ"തി വത്വാ തമസ്സ വിസ്സാസികഭാവം വിഭാവേതും **"അയഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഥേരസ്സ ഖീണാ സവസ്സസതോ ആലസിയഭാവോ ''അപ്പഹീനോ''തി ന വത്തബ്ബോ, വാസനാലേസം പന ഉപാദായാഹ **"ഈസകം അപ്പഹീനോ വിയ ഹോതീ"**തി. ന ഹി സാവകാനം സവാസനാ കിലേസാ പഹീയന്തി.

൩൬൩. വിനേയ്യജനാനുരോധേന ബുദ്ധാനം പാടിഹാരിയവിജമ്ഭനം ഹോതീതി വുത്തം **"അഥ ഖോ ഭഗവാ"**തിആദി, തേനേവാഹ

"സംസൂചിതനിക്ഖമനോ"തി. ഗന്ധകുടിതോ നിക്ഖമനവേലായഞ്ഹി ഛബ്ബണ്ണാ ബുദ്ധരസ്മിയോ ആവേളാവേളായമലായമലാ ഹുത്വാ സവിസേസാ പഭസ്സരാ വിനിച്ഛരിംസു.

൩൬൪. **തതോ പര**ന്തി "ഹിയ്യോ"തി വുത്തദിവസതോ അനന്തരം പരം **പുരിമതരം** അതിസയേന പുരിമത്താ. ഇതി ഇമേസു ദ്വീസു വവത്ഥിതോ യഥാക്കമം പുരിമപുരിമതരഭാവോ. ഏവം സന്തേപി യദേത്ഥ "പുരിമതര"ന്തി വുത്തം, തതോ പഭുതി യം യം ഓരം, തം തം പുരിമം, യം യം പരം, തം തം പുരിമതരം, ഓരപാരഭാവസ്സ വിയ പുരിമപുരിമതരഭാവസ്സ ച അപേക്ഖാസിദ്ധിതോ, തേനാഹ **"തതോ പട്ഠായാ"**തിആദി. **മൂലദിവസതോ പട്ഠായാ**തിആദിദിവസതോ പട്ഠായ. **അഗ്ഗ**ന്തി പഠമം. തം പനേത്ഥ പരാ അതീതാ കോടി ഹോതീതി ആഹ **"പരകോടിം കത്വാ"**തി. **യം**-സദ്ദയോഗേന ചായം "വിഹരാമീ"തി വത്തമാനപ്പയോഗോ, അത്ഥോ പന അതീതകാലവസേനേവ വേദിതബ്ബോ, തേനാഹ **"വിഹാസിന്തി വുത്തം ഹോതീ"**തി. പഠമവികപ്പേ "വിഹരാമീ"തി പദസ്സ "യദഗ്ഗേ"തി ഇമിനാ ഉജുകം സമ്ബന്ധോ ദസ്സിതോ, ദുതിയവികപ്പേ പന "തീണി വസ്സാനീ"തി ഇമിനാപി.

പിയജാതികാനീതി ഇട്ഠസഭാവാനി. **സാതജാതികാനീ**തി മധുരസഭാവാനി. മധുരം വിയാതി ഹി "മധുര"ന്തി വുച്ചതി മനോരമം യം കിഞ്ചി. **കാമൂപസഞ്ഹിതാനീ**തി ആരമ്മണം കരോന്തേന കാമേന ഉപസംഹിതാനി, കാമനീയാനീതി അത്ഥോ, തേനാഹ **"കാമസ്സാദയുത്താനീ"**തി, കാമസ്സാദസ്സ യുത്താനി യോഗ്യാനീതി അത്ഥോ. **സരീരസണ്ഠാനേ**തി സരീരബിമ്ബേ, ആധാരേ ചേതം ഭുമ്മം. തസ്മാ **സദ്ദേനാ**തി തം നിസ്സായ തതോ ഉപ്പന്നേന സദ്ദേനാതി അത്ഥോ. **മധുരേനാ**തി ഇട്ഠേന. **ഏത്താവതാ**തി ദിബ്ബസോതഞാണസ്സ പരികമ്മാകഥനമത്തേന. "അത്തനാ ഞാതമ്പി ന കഥേതി, കിമസ്സ സാസനേ അധിട്ഠാനേനാ"തി കുജ്ഝന്തോ **ആഘാതം ബന്ധിത്വാ** സഹ കുജ്ഝനേനേവ ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി പരിഹായി. **ചിന്തേസീ**തി "കസ്മാ നു ഖോ മയ്ഹം തം പരികമ്മം ന കഥേസീ"തി പരിവിതക്കേന്തോ അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജനവസേന ചിന്തേസി. **അനുക്കമേനാ**തി പാഥികസുത്തേ ആഗതനയേന തം തം അയുത്തമേവ ചിന്തേന്തോ, ഭാസന്തോ, കരോന്തോ ച അനുക്കമേന. ഭഗവതി ബദ്ധാഘാതതായ സാസനേ പതിട്ഠം അലഭന്തോ **ഗിഹിഭാവം പത്വാ.**

ഏകംസഭാവിതസമാധിവണ്ണനാ

൩൬൫-൩൭൧. **ഏകംസായാ**തി തദത്ഥേയേവ ചതുത്ഥീ, തസ്മാ ഏകംസത്ഥന്തി അത്ഥോ. **അംസ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ കോട്ഠാസപരിയായോ, സോ ച അധികാരതോ ദിബ്ബരൂപദസ്സനദിബ്ബസദ്ദസ്സവനവസേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ഏകകോട്ഠാസായാ"**തിആദി. **അനുദിസായാ**തി പുരത്ഥിമദക്ഖിണാദിഭേദായ ചതുബ്ബിധായ അനുദിസായ. **ഉഭയകോട്ഠാസായാ**തി ദിബ്ബരൂപദസ്സനത്ഥായ, ദിബ്ബസദ്ദസ്സവനത്ഥായ ച. **ഭാവിതോ**തി യഥാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, ദിബ്ബസോതഞാണഞ്ച സമധിഗതം ഹോതി, ഏവം ഭാവിതോ. തയിദം വിസും വിസും പരികമ്മകരണേന ഇജ്ഝന്തീസു വത്തബ്ബം നത്ഥി, ഏകജ്ഝം ഇജ്ഝന്തീസുപി കമേനേവ കിച്ചസിദ്ധി ഏകജ്ഝം കിച്ചസിദ്ധിയാ അസമ്ഭവതോ. പാളിയമ്പി ഏകസ്സ ഉഭയസമത്ഥതാസന്ദസ്സനത്ഥമേവ "ദിബ്ബാനഞ്ച രൂപാനം ദസ്സനായ, ദിബ്ബാനഞ്ച സദ്ദാനം സവനായാ"തി വുത്തം, ന ഏകജ്ഝം കിച്ചസിദ്ധിസമ്ഭവതോ. **"ഏകംസഭാവിതോ സമാധിഹേതൂ"**തി ഇമിനാ

സുനക്ഖത്തോ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണായ ഏവ പരികമ്മസ്സ കതത്താ വിജ്ജമാനമ്പി ദിബ്ബസദ്ദം നാസ്സോസ്സീതി ദസ്സേതി. **അപണ്ണക**ന്തി അവിരജ്ഝനകം, അനവജ്ജന്തി വാ അത്ഥോ.

൩൭൨. "സമാധി ഏവ" ഭാവേതബ്ബട്ഠേന **സമാധിഭാവനാ.** "ദിബ്ബസോതഞാണം സേട്ഠ"ന്തി മഞ്ഞമാനേനാപി മഹാലിനാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണമ്പി തേന സഹ ഗഹേത്വാ "ഏതാസം നൂന ഭന്തേ"തിആദിനാ പുച്ഛിതന്തി **"ഉഭയംസഭാവിതാനം സമാധീനന്തി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. **ബാഹിരാ ഏതാ സമാധിഭാവനാ** അനിയ്യാനികത്താ. താ ഹി ഇതോ ബാഹിരകാനമ്പി ഇജ്ഝന്തി. **ന അജ്ഝത്തികാ** ഭഗവതോ സാമുക്കംസികഭാവേന അപ്പവേദിതത്താ. **യദത്ഥ**ന്തി യേസം അത്ഥായ. **തേ**തി തേ അരിയഫലധമ്മേ. തേ ഹി സച്ഛികാതബ്ബാതി.

ചതുഅരിയഫലവണ്ണനാ

൩൭൩. തസ്മാതി വട്ടദുക്ഖേ സംയോജനതോ. **"മഗ്ഗസോതം ആപന്നോ"**തി ഫലട്ഠസ്സ വസേന വുത്തം. മഗ്ഗട്ഠോ ഹി മഗ്ഗസോതം ആപജ്ജതി. തേനേവാഹ "സോതാപന്നേ"തി, "സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നേ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൯) ച. **അപതനധമ്മോ**തി അനുപ്പജ്ജന- (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൯) സഭാവോ. **ധമ്മനിയാമേനാ**തി മഗ്ഗധമ്മനിയാമേന. ഹേട്ഠിമന്തതോ സത്തമഭവതോ ഉപരി അനുപ്പജ്ജനധമ്മതായ വാ നിയതോ. **പരം അയനം** പരാഗതി.

തനുത്തം നാമ പവത്തിയാ മന്ദതാ, വിരളതാ ചാതി ആഹ **"തനുത്താ"**തിആദി. **ഹേട്ഠാഭാഗിയാന**ന്തി ഹേട്ഠാഭാഗസ്സ കാമഭവസ്സപച്ചയഭാവേന ഹിതാനം. **ഓപപാതികോ**തി ഉപപാതികോ ഉപപതനേ സാധുകാരീതി കത്വാ. വിമുച്ചതീതി വിമുത്തി, ചിത്തമേവ വിമുത്തി **ചേതോവിമുത്തീ**തി ആഹ **"സബ്ബകിലേസ...പേ॰... അധിവചന"**ന്തി. ചിത്തസീസേന ചേത്ഥ സമാധി ഗഹിതോ "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തി. ആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൩; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൨.൯) വിയ. **പഞ്ഞാവിമുത്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ, തേനാഹ **"പഞ്ഞാവ പഞ്ഞാവിമുത്തീ"**തി. **സാമ**ന്തി അത്തനാവ, അപരപ്പച്ചയേനാതി അത്ഥോ. **അഭിഞ്ഞാ**തി യ-കാരലോപേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"അഭിജാനിത്വാ"**തി.

അരിയഅട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൭൪-൫. അരിയസാവകോ നിബ്ബാനം, അരിയഫലഞ്ച പടിപജ്ജതി ഏതായാതി പടിപദാ, സാ ച തസ്സ പുബ്ബഭാഗോ ഏവാതി ഇധ **"പുബ്ബഭാഗപടിപദായാ"**തി അരിയമഗ്ഗമാഹ. "അട്ഠ അങ്ഗാനി അസ്സാ"തി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസം അകത്വാ അട്ഠങ്ഗാനി അസ്സ സന്തീതി **അട്ഠങ്ഗികോ**തി പദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ.

സമ്മാ അവിപരീതം യാഥാവതോ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനസഭാവാ **സമ്മാ ദസ്സനലക്ഖണാ.** സമ്മദേവ നിബ്ബാനാരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനസഭാവോ **സമ്മാ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ.** ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതാ വാചാ ജനം സങ്ഗണ്ഹാതീതി തബ്ബിപക്ഖവിരതിസഭാവാ സമ്മാവാചാ ഭേദകരമിച്ഛാവാചാപഹാനേന ജനേ സമ്പയുത്തേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചവതീ ഹോതീതി **സമ്മാ പരിഗ്ഗഹണലക്ഖണാ.**

യഥാ ചീവരകമ്മാദികോ കമ്മന്തോ ഏകം കാതബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, തം തം കിരിയാനിപ്ഫാദകോ വാ ചേതനാസങ്ഖാതോ കമ്മന്തോ ഹത്ഥപാദചലനാദികം കിരിയം സമുട്ഠാപേതി, ഏവം സാവജ്ജകത്തബ്ബകിരിയാസമുട്ഠാപകമിച്ഛാകമ്മന്തപ്പഹാനേന സമ്മാകമ്മന്തോ നിരവജ്ജസമുട്ഠാപനകിച്ചവാ ഹോതി, സമ്പയുത്തേ ച സമുട്ഠാപേന്തോ ഏവ പവത്തതീതി **സമ്മാ സമുട്ഠാപനലക്ഖണോ സമ്മാകമ്മന്തോ.** കായവാചാനം, ഖന്ധസന്താനസ്സ ച സംകിലേസഭൂതമിച്ഛാജീവപ്പഹാനേന **സമ്മാ വോദാപനലക്ഖണോ സമ്മാആജീവോ.** കോസജ്ജപക്ഖതോ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗണ്ഹനസഭാവോതി **സമ്മാ പഗ്ഗാഹലക്ഖണോ സമ്മാവായാമോ.** സമ്മദേവ ഉപട്ഠാനസഭാവാതി **സമ്മാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണാ സമ്മാസതി.** വിക്ഖേപവിദ്ധംസനേന സമ്മദേവ ചിത്തസ്സ സമാദഹനസഭാവോതി **സമ്മാ സമാധാനലക്ഖണോ സമ്മാസമാധി.**

അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസാ ദിട്ഠേകട്ഠാ അവിജ്ജാദയോ. **പസ്സതീതി** പകാസേതി കിച്ചപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, തേനാഹ **"തപ്പടിച്ഛാദക…പേ…അസമ്മോഹതോ"**തി. തേനേവ ഹി സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതേന അങ്ഗേന തത്ഥ പച്ചവേക്ഖണാ പവത്തതീതി **തഥേവാതി** അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിന്തി അത്ഥോ.

കിച്ചതോതി പുബ്ബഭാഗേഹി ദുക്ഖാദിഞാണേഹി കാതബ്ബസ്സ കിച്ചസ്സ ഇധ സാതിസയം നിപ്ഫത്തിതോ ഇമസ്സേവ വാ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിപ്പകാസനകിച്ചതോ. **ചത്താരി നാമാനി ലഭതി** ചതൂസു സച്ചേസു കാതബ്ബകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ. **തീണി നാമാനി ലഭതി** കാമസങ്കപ്പാദിപ്പഹാനകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ. **സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൭൦൩) "വിരതിചേതനാ, സബ്ബേ സമ്പയുത്തധമ്മാ ച സിക്ഖാപദാനീ"തി വുച്ചന്തീതി തത്ഥ പധാനാനം വിരതിചേതനാനം വസേന **"വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനായോപീ"**തി ആഹ. മുസാവാദാദീഹി വിരമണകാലേ വാ വിരതിയോ, സുഭാസിതാദിവാചാഭാസനാദികാലേ ച ചേതനായോ യോജേതബ്ബാ. **മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവ** ചേതനാനം അമഗ്ഗങ്ഗത്താ ഏകസ്സ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിഞാണതാ വിയ, ഏകായ വിരതിയാ മുസാവാദാദിവിരതിഭാവോ വിയ ച ഏകായ ചേതനായ സമ്മാവാചാദികിച്ചത്തയസാധനസഭാവാഭാവാ സമ്മാവാചാദിഭാവാസിദ്ധിതോ, തംസിദ്ധിയഞ്ച അങ്ഗത്തയത്താസിദ്ധിതോ ച. **സമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനവസേനാതി** ചതുസമ്മപ്പധാനചതുസതിപട്ഠാനഭാവവസേന.

പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപി സമ്മാസമാധിയേവാതി. യദിപി സമാധിഉപകാരകാനം അഭിനിരോപനാനുമജ്ജനസമ്പിയായനബ്രൂഹനസന്തസുഖാനം വിതക്കാദീനം വസേന ചതൂഹി ഝാനേഹി സമ്മാസമാധി വിഭത്തോ, തഥാപി വായാമോ വിയ അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദിചതുവായാമകിച്ചം, സതി വിയ ച അസുഭാസുഖാനിച്ചാനത്തേസു കായാദീസു സുഭാദിസഞ്ഞാപഹാനചതുസതികിച്ചം ഏകോ സമാധി ചതുക്കജ്ഝാനസമാധികിച്ചം ന സാധേതീതി പുബ്ബഭാഗേപി പഠമജ്ഝാനസമാധി പഠമജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപി, തഥാ പുബ്ബഭാഗേപി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപീതി അത്ഥോ.

തസ്മാതി പഞ്ഞാപജ്ജോതത്താ **അവിജ്ജന്ധകാരം വിധമിത്വാ** പഞ്ഞാസത്ഥത്താ **കിലേസചോരേ ഘാതേന്തോ. ബഹുകാരത്താ**തി യ്വായം അനാദിമതി സംസാരേ ഇമിനാ കദാചിപി അസമുഗ്ഘാടിതപുബ്ബോ കിലേസഗണോ തസ്സ സമുഗ്ഘാടകോ അരിയമഗ്ഗോ . തത്ഥ ചായം സമ്മാദിട്ഠി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന പവത്തിയാ പുബ്ബങ്ഗമാ ഹോതീതി ബഹുകാരാ, തസ്മാ ബഹുകാരത്താ.

തസ്സാതി സമ്മാദിട്ഠിയാ. ''ബഹുകാരോ''തി വത്വാ തം ബഹുകാരതം ഉപമായ വിഭാവേതും ''യഥാ ഹീ''തിആദി വുത്തം. ''അയം'' തമ്ബകംസാദിമയത്താ **കൂടോ.** അയം സമസാരതായ മഹാസാരതായ **ഛേകോ. ഏവ**ന്തി യഥാ ഹേരഞ്ഞികസ്സ ചക്ഖുനാ ദിസ്വാ കഹാപണവിഭാഗജാനനേ കരണന്തരം ബഹുകാരം യദിദം ഹത്ഥോ, ഏവം യോഗാവചരസ്സ പഞ്ഞായ ഓലോകേത്വാ ധമ്മവിഭാഗജാനനേ ധമ്മന്തരം ബഹുകാരം യദിദം വിതക്കോ വിതക്കേത്വാ തദവബോധതോ, തസ്മാ സമ്മാസങ്കപ്പോ സമ്മാദിട്ഠിയാ ബഹുകാരോതി അധിപ്പായോ. ദുതിയഉപമായം **ഏവ**ന്തി യഥാ തച്ഛകോ പരേന പരിവത്തേത്വാ പരിവത്തേത്വാ ദിന്നം ദബ്ബസമ്ഭാരം വാസിയാ തച്ഛേത്വാ ഗേഹകരണകമ്മേ ഉപനേതി, ഏവം യോഗാവചരോ വിതക്കേന ലക്ഖണാദിതോ വിതക്കേത്വാ ദിന്നധമ്മേ യാഥാവതോ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിഞ്ഞാഭിസമയാദികമ്മേ ഉപനേതീതി യോജനാ. വചീഭേദസ്സ ഉപകാരകോ വിതക്കോ സാവജ്ജാനവജ്ജവചീഭേദനിവത്തനപവത്തനകരായ സമ്മാവാചായപി ഉപകാരകോ ഏവാതി **''സ്വായ''**ന്തിആദി വുത്തം.

വചീഭേദസ്സ നിയാമികാ **വാചാ** കായികകിരിയാനിയാമകസ്സ **കമ്മന്തസ്സ ഉപകാരികാ. തദുഭയാനന്തര**ന്തി ദുച്ചരിതദ്വയപഹായകസ്സ സുചരിതദ്വയപാരിപൂരിഹേതുഭൂതസ്സ സമ്മാവാചാസമ്മാകമ്മന്തദ്വയസ്സ അനന്തരം. **ഇദം വീരിയ**ന്തി ചതുബ്ബിധം സമ്മപ്പധാനവീരിയം. ഇന്ദ്രിയസമതാദയോ സമാധിസ്സ ഉപകാരധമ്മാ. തബ്ബിപരിയായതോ അപകാരധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **ഗതിയോ**തി നിപ്ഫത്തിയോ, കിച്ചാദിസഭാവേ വാ. **സമന്നേസിത്വാ**തി ഉപധാരേത്വാ.

ദ്വേപബ്ബജിതവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൭൩-൭. **''കസ്മാ ആരദ്ധ''**ന്തി അനുസന്ധികാരണം പുച്ഛിത്വാ തം വിഭാവേതും **''അയം കിരാ''**തിആദി വുത്തം, തേന അജ്ഝാസയാനുസന്ധിവസേന ഉപരി ദേസനാ പവത്താതി ദസ്സേതി. **തേനാ**തി തഥാലദ്ധികത്താ. **അസ്സാ**തി ലിച്ഛവീരഞ്ഞോ. **ദേസനായാ**തി സണ്ഹസുഖുമായം സുഞ്ഞതപടിസംയുത്തായം യഥാദേസിതദേസനായം. **നാധിമുച്ചതീ**തി ന സദ്ദഹതി ന പസീദതി. **തന്തിധമ്മം നാമ കഥേന്തോ**തി യേസം അത്ഥായ ധമ്മോ കഥീയതി, തസ്മിം തേസം അസതിപി മഗ്ഗപടിവേധേ കേവലം സാസനേ തന്തിധമ്മം കത്വാ കഥേന്തോ. **ഏവരൂപസ്സാ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ അവിപരീതധമ്മദേസനതായ ഏവംപാകടധമ്മകായസ്സ **സത്ഥു. യുത്തം നു ഖോ ഏതം അസ്സാ**തി അസ്സ പഠമജ്ഝാനാദിസമധിഗമേന സമാഹിതചിത്തസ്സ കുലപുത്തസ്സ ഏതം ''തം ജീവ''ന്തിആദിനാ ഉച്ഛേദാദിഗാഹഗഹണം അപി നു യുത്തന്തി പുച്ഛതി. ലദ്ധിയാ പന ഝാനാധിഗമമത്തേന ന താവ വിവേചിതത്താ **''തേഹി യുത്ത''**ന്തി വുത്തം **തം വാദം പടിക്ഖിപിത്വാ**തി ഝാനലാഭിനോപി തം ഗഹണം ''അയുത്തമേവാ''തി തം ഉച്ഛേദവാദം സസ്സതവാദം വാ പടിക്ഖിപിത്വാ. **അത്തമനാ അഹേസു**ന്തി

യസ്മാ ഖീണാസവോ വിഗതസമ്മോഹോ തിണ്ണവിചികിച്ഛോ, ‘‘തസ്മാ തസ്സ തഥാ വത്തും ന യുത്ത’’ന്തി ഉപ്പന്നനിച്ഛയതായ തം **മമ വചനം സുത്വാ** അത്തമനാ അഹേസുന്തി അത്ഥോ. **സോപി** ലിച്ഛവീ രാജാ തേ വിയ സഞ്ജാതനിച്ഛയത്താ **അത്തമനോ അഹോസി.** യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാലിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൭. ജാലിയസുത്തവണ്ണനാ

ദ്വേപബ്ബജിതവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൭൮. "ഘോസിതേന സേട്ഠിനാ കതേ ആരാമേ"തി വത്വാ തത്ഥ കോയം ഘോസിതസേട്ഠി നാമ, കഥഞ്ചാനേന ആരാമോ കാരിതോ, കഥം വാ തത്ഥ ഭഗവാ വിഹാസീതി തം സബ്ബം സമുദാഗമതോ പട്ഠായ സങ്ഖേപതോവ ദസ്സേതും **"പുബ്ബേ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **തതോതി** അല്ലകപ്പരട്ഠതോ. **തദാതി** തേസം തം ഗാമം പവിട്ഠദിവസേ. **ബലവപായാസന്തി** ഗരുതരം ബഹുപായാസം. **അസന്നിഹിതേതി** ഗേഹതോ ബഹി ഗതേ. **ഭുസ്സതീതി** രവതി. **ഘോസകദേവപുത്തോത്വേവ നാമം അഹോസി** സരഘോസസമ്പത്തിയാ. **വേയ്യത്തിയേനാതി** പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയേന. **ഘോസിതസേട്ഠി നാമ ജാതോ** തായ ഏവ ചസ്സ സരസമ്പത്തിയാ ഘോസിതനാമതാ.

സരീരസന്തപ്പനത്ഥന്തി ഹിമവന്തേ ഫലമൂലാഹാരതായ കിലന്തസരീരാ ലോണമ്ബിലസേവനേന തസ്സ സന്തപ്പനത്ഥം പീനനത്ഥം. **തസിതാതി** പിപാസിതാ. **കിലന്താതി** പരിസ്സന്തകായാ. തേ കിര തം വടരുക്ഖം പത്വാ തസ്സ സോഭാസമ്പത്തിം ദിസ്വാ മഹാനുഭാവാ മഞ്ഞേ ഏത്ഥ അധിവത്ഥാ ദേവതാ, "സാധു വതായം ദേവതാ അമ്ഹാകം അദ്ധാനപരിസ്സമം വിനോദേയ്യാ"തി ചിന്തേസും, തേന വുത്തം **"തത്ഥ അധിവത്ഥാ…പേ॰… നിസീദിംസൂ"**തി. **സോതി** അനാഥപിണ്ഡികോ ഗഹപതി. **ഭതകാനന്തി** ഭതിയാ വേയ്യാവച്ചം കരോന്താനം ദാസപേസകമ്മകരാനം. **പകതിഭത്തവേതനന്തി** പകതിയാ ദാതബ്ബഭത്തവേതനം, തദാ ഉപോസഥികത്താ കമ്മം അകരോന്താനമ്പി കമ്മകരണദിവസേന ദാതബ്ബഭത്തവേതനമേവാതി അത്ഥോ. **കഞ്ജീതി** കഞ്ജിപി ഭതകം.

ഉപേച്ച പരസ്സ വാചായ ആരമ്ഭനം ബാധനം **ഉപാരമ്ഭോ,** ദോസദസ്സനവസേന ഘട്ടനന്തി അത്ഥോ, തേനാഹ **"ഉപാരമ്ഭാധിപ്പായേന വാദം ആരോപേതുകാമാ ഹുത്വാ"**തി. വദന്തി നിന്ദനവസേന കഥേന്തി ഏതേനാതി ഹി വാദോ, ദോസോ. തം ആരോപേതുകാമാ, പതിട്ഠാപേതുകാമാ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **"തം ജീവം തം സരീര"**ന്തി, ഇധ യം വത്ഥും ജീവസഞ്ഞിതം, തദേവ സരീരസഞ്ഞിതന്തി "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി വാദം ഗഹേത്വാ വദന്തി. രൂപഞ്ച അത്താനഞ്ച അദ്വയം കത്വാ സമനുപസ്സനവസേന "സത്തോ"തി വാ ബാഹിരകപരികപ്പിതം അത്താനം സന്ധായ വദന്തി. **ഭിജ്ജതീതി** നിരുദയവിനാസവസേന വിനസ്സതി. **തേന** ജീവസരീരാനം അനഞ്ഞത്താനുജാനനതോ, സരീരസ്സ ച ഭേദദസ്സനതോ. ന ഹേത്ഥ യഥാ ഭേദവതാ സരീരതോ അനഞ്ഞത്താ അദിട്ഠോപി ജീവസ്സ ഭേദോ വുത്തോ, ഏവം അദിട്ഠഭേദതോ അനഞ്ഞത്താ സരീരസ്സാപി അഭേദോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും തസ്സ ഭേദസ്സ പച്ചക്ഖസിദ്ധത്താ, ഭൂതുപാദായരൂപവിനിമുത്തസ്സ ച സരീരസ്സ അഭാവതോതി ആഹ **"ഉച്ഛേദവാദോ ഹോതീ"**തി.

"അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര"ന്തി അഞ്ഞദേവ വത്ഥും ജീവസഞ്ഞിതം, അഞ്ഞം വത്ഥും സരീരസഞ്ഞിതന്തി "രൂപവന്തം അത്താനം സമനുപസ്സതീ"തിആദിനയപ്പവത്തം വാദം ഗഹേത്വാ വദന്തി. രൂപേ ഭേദസ്സ ദിട്ഠത്താ, അത്തനി ച തദഭാവതോ അത്താ നിച്ചോതി ആപന്നമേവാതി ആഹ **"തുമ്ഹാകം…പേ॰… ആപജ്ജതീ"**തി.

൧൭൯-൧൮൦. തയിദം നേസം വഞ്ഝാസുതസ്സ ദീഘരസ്സതാപരികപ്പനസദിസന്തി കത്വാ ഠപനീയോയം പഞ്ഹോതി തഥ രാജനിമീലനം കത്വാ സത്ഥാ ഉപരി നേസം "തേന ഹാവുസോ സുണാഥാ"തിആദിനാ ധമ്മദേസനം ആരഭീതി ആഹ **"അഥ ഭഗവാ"**തിആദി. **തസ്സായേവാ**തി മജ്ഝിമായ പടിപദായ.

സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സാതി സദ്ധായ പബ്ബജിതസ്സ "ഏവമഹം ഇതോ വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരിസ്സാമീ"തി ഏവം പബ്ബജ്ജം ഉപഗതസ്സ തദനുരൂപഞ്ച സീലം പൂരേത്വാ പഠമജ്ഝാനേന സമാഹിതചിത്തസ്സ. **ഏതം വത്തു**ന്തി ഏതം കിലേസവട്ടപരിബുദ്ധിദീപനം "തം ജീവം തം സരീര"ന്തിആദികം ദിട്ഠിസംകിലേസനിസ്സിതം വചനം വത്തുന്തി അത്ഥോ. **നിബ്ബിചികിച്ഛോ ന ഹോതീ**തി ധമ്മേസു തിണ്ണവിചികിച്ഛോ ന ഹോതി, തഥ തഥ ആസപ്പനപരിസപ്പനവസേന പവത്തതീതി അത്ഥോ.

ഏതമേവം ജാനാമീതി യേന സോ ഭിക്ഖു പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, ഏതം സസമ്പയുത്തധമ്മം ചിത്തന്തി ഏവം ജാനാമി. **നോ ച ഏവം വദാമീ**തി യഥാ ദിട്ഠിഗതികാ തം ധമ്മജാതം സനിസ്സയം അഭേദതോ ഗണ്ഹന്താ "തം ജീവം തം സരീര"ന്തി വാ തദുഭയം ഭേദതോ ഗണ്ഹന്താ "അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര"ന്തി വാ അത്തനോ മിച്ഛാഗാഹം പവേദേന്തി, അഹം പന ന ഏവം വദാമി തസ്സ ധമ്മസ്സ സുപരിഞ്ഞാതത്താ, തേനാഹ **"അഥ വോ"**തിആദി . ബാഹിരകാ യേഭുയ്യേന കസിണജ്ഝാനാനി ഏവ നിബ്ബത്തേന്തീതി ആഹ **"കസിണപരികമ്മം ഭാവന്തേസ്സാ"**തി. യസ്മാ ഭാവനാനുഭാവേന ഝാനാധിഗമോ, ഭാവനാ ച പഥവീകസിണാദിസഞ്ജാനനമുഖേന ഹോതീതി സഞ്ഞാസീസേന നിദ്ദിസീയതി, തസ്മാ ആഹ **"സഞ്ഞാബലേന ഉപ്പന്ന"**ന്തി. തേനാഹ - "പഥവീകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതീ"തിആദി. **"ന കല്ലം തസ്സേത"**ന്തി ഇദം യസ്മാ ഭഗവതാ തഥ തഥ "അഥ ച പനാഹം ന വദാമീ"തി വുത്തം, തസ്മാ ന വത്തബ്ബം കിരേതം കേവലിനാ ഉത്തമപുരിസേനാതി അധിപ്പായേനാഹ, തേന വുത്തം **"മഞ്ഞമാനാ വദന്തീ"**തി. സേസം സബ്ബത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ജാലിയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൨. മഹാസീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ

അചേലകസ്സപവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൮൧. യസ്മിം രട്ഠേ തം നഗരം, തസ്സ രട്ഠസ്സപി യസ്മിം നഗരേ തദാ ഭഗവാ വിഹാസി, തസ്സ നഗരസ്സപി ഏതദേവ നാമം, തസ്മാ **ഉരുഞ്ഞായ**ന്തി ഉരുഞ്ഞാജനപദേ ഉരുഞ്ഞാസങ്ഖാതേ നഗരേതി അത്ഥോ. **രമണീയോ**തി മനോഹരഭൂമിഭാഗതായ ഛായൂദകസമ്പത്തിയാ, ജനവിവിത്തതായ ച മനോരമോ. **നാമ**ന്തി ഗോത്തനാമം. തപനം സന്തപനം കായസ്സ ഖേദനം തപോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി തപസ്സീ, തം **തപസ്സിം.** യസ്മാ തഥാഭൂതോ തപം നിസ്സിതോ, തപോ വാ തം നിസ്സിതോ, തസ്മാ ആഹ **"തപനിസ്സിതക"**ന്തി. ലൂഖം വാ ഫരുസം സാധുസമ്മതാചാരവിരഹതോ നപസാദനീയം ആജീവതി വത്തതീതി ലൂഖാജീവീ, തം **ലൂഖാജീവിം. മുത്താചാരാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പരതോ പാളിയം (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൯൭) ആഗതാ ഹത്ഥാപലേഖനാദയോ സങ്ഗഹിതാ. **ഉപ്പണ്ഡേതീ**തി ഉഹസനവസേന പരിഭാസതി. **ഉപവദതീ**തി അവഞ്ഞാപുബ്ബകം അപവദതി, തേനാഹ **"ഹീളേതി വമ്ഭേതീ"**തി. **ധമ്മസ്സ ച അനുധമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ **ധമ്മോ** നാമ ഹേതു "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦) വിയാതി ആഹ **"കാരണസ്സ അനുകാരണ"**ന്തി. **കാരണ**ന്തി ചേത്ഥ തഥാപവത്തസ്സ സദ്ദസ്സ അത്ഥോ അധിപ്പേതോ തസ്സ പവത്തിഹേതുഭാവതോ. അത്ഥപ്പയുത്തോ ഹി സദ്ദപ്പയോഗോ. അനുകാരണന്തി ച സോ ഏവ പരേഹി തഥാ വുച്ചമാനോ. **പരേഹീ**തി "യേ തേ"തി വുത്തസത്തേഹി പരേഹി. **വുത്തകാരണേനാ**തി യഥാ തേഹി വുത്തം, തഥാ ചേ തുമ്ഹേഹി ന വുത്തം, ഏവം സതി തേഹി വുത്തകാരണേന സകാരണോ ഹുത്വാ തുമ്ഹാകം വാദോ വാ തതോ പരം തസ്സ അനുവാദോ കോചി അപ്പമത്തകോപി വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബം ഠാനം കാരണം നാഗച്ഛേയ്യ, കിമേവം നാഗച്ഛതീതി യോജനാ. **"ഇദം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സങ്ഖേപതോ ദസ്സേതി.

൩൮൨. ഇദാനി യം വിഭജ്ജവാദം സന്ധായ ഭഗവതാ "ന മേ തേ വുത്തവാദിനോ"തി സങ്ഖേപതോ വത്വാ തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും "ഇധാഹം കസ്സപാ"തിആദി വുത്തം, തം വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ **"ഇധേകച്ചോ"**തിആദിമാഹ . ഭഗവാ ഹി നിരത്ഥകം അനുപസമസംവത്തനികം കായകിലമഥം "അത്തകിലമഥാനുയോഗോ ദുക്ഖോ അനരിയോ അനത്ഥസംഹിതോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ഗരഹതി. സാത്ഥകം പന ഉപസമസംവത്തനികം "ആരഞ്ഞികോ ഹോതി, പംസുകൂലികോ ഹോതീ"തിആദിനാ വണ്ണേതി. **അപ്പപുഞ്ഞതായാ**തി അപുഞ്ഞതായ. **തീണി ദുച്ചരിതാനി പൂരേത്വാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിഭാവതോ കമ്മഫലം പടിക്ഖിപന്തോ "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മ॰ നി॰ ൧.൪൪൫; ൨.൯൪, ൯൫, ൨൨൫; ൩.൯൧, ൧൧൬; സം॰ നി॰ ൩.൨൧൦; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൮) മിച്ഛാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ തഥാ തഥാ തീണി ദുച്ചരിതാനി പൂരേത്വാ. **അനേസനവസേനാ**തി കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനിച്ഛായ മിച്ഛാജീവവസേന. **ഇമേ ദ്വേ**തി "അപ്പപുഞ്ഞോ പുഞ്ഞവാ"തി ച വുത്തേ ദുച്ചരിതകാരിനോ ദ്വേ പുഗ്ഗലേ സന്ധായ.

"ഇമേ ദ്വേ സന്ധായാ"തി ഏത്ഥ പന ദുതിയനയേ "അപ്പപുഞ്ഞോ, പുഞ്ഞവാ"തി ച വുത്തേ സുചരിതകാരിനോതി ആദിനാ യോജേതബ്ബം. കമ്മകിരിയവാദിനോ ഹി ഇമേ ദ്വേ പുഗ്ഗലാ. ഇതി പഠമദുതിയനയേസു വുത്തനയേനേവ തതിയചതുത്ഥനയേസു യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ബാഹിരകാചാരയുത്തോ തിത്ഥിയാചാരയുത്തോ, ന വിമുത്താചാരോ. **അത്താനം സുഖേത്വാ**തി അധമ്മികേന സുഖേന അത്താനം സുഖേത്വാ, തേനാഹ **"ദുച്ചരിതാനി പൂരേത്വാ"**തി. **"ന ദാനി മയാ സദിസോ അത്ഥീ"**തിആദിനാ തിസ്സന്നം മഞ്ഞനാനം വസേന ദുച്ചരിതപൂരണമാഹ. **മിച്ഛാദിട്ഠിവസേനാ**തി "നത്ഥി കാമേസു ദോസോ"തി ഏവം പവത്തമിച്ഛാദിട്ഠിവസേന. **പരിബ്ബാജികായാ**തി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതായ താപസദാരികായ. **ദഹരായാ**തി തരുണായ. **മുദുകായാ**തി സുഖുമാലായ. **ലോമസായാ**തി തനുതമ്ബലോമതായ അപ്പലോമായ. **കാമേസൂ**തി വത്ഥുകാമേസു. **പാതബ്യതന്തി** പരിഭുഞ്ജിതബ്ബം, **പാതബ്യതന്തി** വാ പരിഭുഞ്ജനകതം. **ആപജ്ജന്തോ**തി ഉപഗച്ഛന്തോ. പരിഭോഗത്ഥോ ഹി അയം **പാ**-സദ്ദോ, കത്തുസാധനോ ച **തബ്ബ**-സദ്ദോ, യഥാരുചി പരിഭുഞ്ജന്തോതി അത്ഥോ. കിലേസകാമോപി ഹി അസ്സാദിയമാനോ വത്ഥുകാമന്തോഗധോയേവ.

ഇദന്തി യഥാവുത്തം അത്ഥപ്പഭേദം വിഭജ്ജനം. **തിത്ഥിയവസേന ആഗതം** അട്ഠകഥായം തഥാ വിഭത്തത്താ. **സാസനേപീ**തി ഇമസ്മിം സാസനേപി.

അരഹത്തം വാ അത്തനി അസന്തം "അത്ഥീ"തി വിപ്പടിജാനിത്വാ. സാമന്തജപ്പനം, പച്ചയപടിസേവനം, ഇരിയാപഥനിസ്സിതന്തി ഇമാനി **തീണി വാ കുഹനവത്ഥൂനി. താദിസോ വാ**തി ധുതങ്ഗ- (മി॰ പ॰ ൪.൨; വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൨) സമാദാനവസേന ലൂഖാജീവീ ഏവ. **ദുല്ലഭസുഖോ ഭവിസ്സാമി** ദുഗ്ഗതീസു ഉപപത്തിയാതി അധിപ്പായോ.

൯൫൫. **അസുകട്ഠാനതോ**തി അസുകഭവതോ. **ആഗതാ**തി നിബ്ബത്തനവസേന ഇധാഗതാ. **ഇദാനി ഗന്തബ്ബട്ഠാനന്തി** ആയതിം നിബ്ബത്തനട്ഠാനം. **പുന ഉപപത്തിന്തി** ആയതിം അനന്തരഭവതോ തതിയം ഉപപത്തിം, **പുന ഉപപത്തീ**തി പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തി. **കേന കാരണേനാ**തി യഥാഭൂതം അജാനന്തോ ഹി ഇച്ഛാദോസവസേന യം കിഞ്ചി ഗരഹേയ്യ, അഹം പന യഥാഭൂതം ജാനന്തോ സബ്ബം തം കേന കാരണേന ഗരഹിസ്സാമി, തം കാരണം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ, തേനാഹ **"ഗരഹിതബ്ബമേവാ"**തിആദി. **തമത്ഥന്തി** ഗരഹിതബ്ബസ്സേവ ഗരഹണം, പസംസിതബ്ബസ്സ ച പസംസനം.

ന കോചി "ന സാധൂ"തി വദതി ദിട്ഠധമ്മികസ്സ, സമ്പരായികസ്സ ച അത്ഥസ്സ സാധനവസേനേവ പവത്തിയാ ഭദ്ദകത്താ. **പഞ്ചവിധം വേരന്തി** പാണാതിപാതാദിപഞ്ചവിധം വേരം. തഞ്ഹി പഞ്ചവിധസ്സ സീലസ്സ പടിസത്തുഭാവതോ, സത്താനം വേരഹേതുതായ ച "വേര"ന്തി വുച്ചതി. തതോ ഏവ **തം ന കോചി "സാധൂ"തി വദതി,** തഥാ ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥാനം അസാധനതോ, സത്താനം സാധുഭാവസ്സ ച ദൂസനതോ. **ന നിരുന്ധിതബ്ബന്തി** രൂപഗ്ഗഹണേ ന നിവാരേതബ്ബം. ദസ്സനീയദസ്സനത്ഥോ ഹി ചക്ഖുപടിലാഭോതി തേസം അധിപ്പായോ. യദഗ്ഗേന തേസം പഞ്ചദ്വാരേ അസംവരോ സാധു , തദഗ്ഗേന തത്ഥ സംവരോ ന സാധൂതി ആഹ **"പുന യം തേ ഏകച്ചന്തി പഞ്ചദ്വാരേ സംവര"**ന്തി.

അഥ വാ **യം തേ ഏകച്ചം വദന്തി "സാധൂ"തി** തേ "ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ"തി വുത്താ തിത്ഥിയാ യം അത്തകിലമഥാനുയോഗാദിം "സാധൂ"തി വദന്തി, മയം തം ന "സാധൂ"തി വദാമ. **യം തേ ഏകച്ചം വദന്തി "ന സാധൂ"തി** യം പന തേ അനവജ്ജപച്ചയപരിഭോഗം, സുനിവത്ഥസുപാരുപനാദിസമ്മാപടിപത്തിഞ്ച "ന സാധൂ"തി വദന്തി, തം മയം "സാധൂ"തി വദാമാതി ഏവം പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏവം യം പരവാദമൂലകം ചതുക്കം ദസ്സിതം, തദേവ പുന സകവാദമൂലകം കത്വാ ദസ്സിതന്തി പകാസേന്തോ **"ഏവ"**ന്തിആദിമാഹ. യഞ്ഹി കിഞ്ചി കേനചി സമാനം, തേനപി തം സമാനമേവ, തഥാ അസമാനം പീതി. **സമാനാസമാനത**ന്തി സമാനാസമാനതാമത്തം. അനവസേസതോ ഹി പഹാതബ്ബാനം ധമ്മാനം പഹാനം സകവാദേ ദിസ്സതി, ന പരവാദേ. തഥാ പരിപുണ്ണമേവ ച ഉപസമ്പാദേതബ്ബധമ്മാനം ഉപസമ്പാദനം സകവാദേ, ന പരവാദേ. തേന വുത്തം "ത്യാഹ"ന്തിആദി.

സമനുയുഞ്ജാപനകഥാവണ്ണനാ

൩൮൫. ലദ്ധിം പുച്ഛന്തോതി "കിം സമണോ ഗോതമോ സംകിലേസധമ്മേ അനവസേസം പഹായ വത്തതി, ഉദാഹു പരേ ഗണാചരിയാ. ഏത്ഥ താവ അത്തനോ ലദ്ധിം വദാ"തി ലദ്ധിം പുച്ഛന്തോ. **കാരണം പുച്ഛന്തോതി** "സമണോ ഗോതമോ സംകിലേസധമ്മേ അനവസേസം പഹായ വത്തതീ"തി വുത്തേ "കേന കാരണേന ഏവമത്ഥം ഗാഹയാ"തി കാരണം പുച്ഛന്തോ. **ഉഭയം പുച്ഛന്തോതി** "ഇദം നാമേത്ഥ കാരണ"ന്തി കാരണം വത്വാ പടിഞ്ഞാതേ അത്ഥേ സാധിയമാനേ അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച കാരണം സമത്ഥേതും സദിസാസദിസഭേദം ഉപമോദാഹരണദ്വയം പുച്ഛന്തോ, **ഉഭയം പുച്ഛന്തോ** കാരണസ്സ ച തിലക്ഖണസമ്പത്തിയാ യഥാപടിഞ്ഞാതേ അത്ഥേ സാധിതേ സമ്മദേവ അനുപച്ഛാ ഭാസന്തോ നിഗമേന്തോ **സമനുഭാസതി നാമ. ഉപസംഹരിത്വാതി** ഉപനേത്വാ. **"കിം തേ"**തിആദി ഉപസംഹരണാകാരദസ്സനം. **ദുതിയപദേതി** "സങ്ഘേന വാ സങ്ഘ"ന്തി ഇമസ്മിം പദേ.

തമത്ഥന്തി തം പഹാതബ്ബധമ്മാനം അനവസേസം പഹായ വത്തനസങ്ഖാതഞ്ച സമാദാതബ്ബധമ്മാനം അനവസേസം സമാദായ വത്തനസങ്ഖാതഞ്ച അത്ഥം. **യോജേത്വാതി** അകുസലാദിപദേഹി യോജേത്വാ. അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന **അകുസലാ ചേവ** തതോയേവ **അകുസലാതി ച** സങ്ഖം ഗതാതി **സങ്ഖാതാ** തത്ഥ പുരിമപദേന ഏകന്താകുസലേ വദതി, ദുതിയപദേന തംസഹഗതേ, തംപക്ഖിയേ ച, തേനാഹ **"കോട്ഠാസം വാ കത്വാ ഠപിതാ"**തി, അകുസലപക്ഖിയഭാവേന വവത്ഥാപിതാതി അത്ഥോ. അവജ്ജട്ഠോ ദോസട്ഠോ ഗാരയ്ഹപരിയായത്താതി ആഹ **"സാവജ്ജാതി സദോസാ"**തി. **അരിയാ** നാമ നിദ്ദോസാ, ഇമേ പന കത്ഥചിപി നിദ്ദോസാ ന ഹോന്തീതി **നിദ്ദോസട്ഠേന അരിയാ ഭവിതും നാലം അസമത്ഥാ.**

൩൮൬-൩൮൭. യന്തി കാരണേ ഏതം പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"യേന വിഞ്ഞൂ"**തി. **യം വാ പനാതി** "യം പന കിഞ്ചീ"തി അസമ്ഭാവനവചനമേതന്തി ആഹ **"യം വാ തം വാ അപ്പമത്തക"**ന്തി. **ഗണാചരിയാ** പൂരണാദയോ. സത്ഥുപ്പഭവത്താ സങ്ഘസ്സ സങ്ഘസമ്പത്തിയാപി സത്ഥുസമ്പത്തി വിഭാവീയതീതി ആഹ **"സങ്ഘപസംസായപി സത്ഥുയേവ**

പസംസാസിദ്ധിതോ"തി. സാ പന പസംസാ പസാദഹേതുകാതി പസാദമുഖേന തം ദസ്സേതും **"പസീദമാനാപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പി**-സദ്ദേന യഥാ അന്വയതോ പസംസാ സമുച്ചീയതി, ഏവം സത്ഥുവിപ്പടിപത്തിയാ സാവകേസു, സാവകവിപ്പടിപത്തിയാ ച സത്ഥരി അപ്പസാദോ സമുച്ചീയതീതി ദട്ഠബ്ബം. **സരീരസമ്പത്തി**ന്തി രൂപസമ്പത്തിം, രൂപകായപാരിപൂരിന്തി അത്ഥോ. **ഭവന്തി വത്താരോ** രൂപപ്പമാണാ , ഘോസധമ്മപ്പമാണാ ച. പുന **ഭവന്തി വത്താരോ**തി ധമ്മപ്പമാണവസേനേവ യോജേതബ്ബം. യാ സങ്ഘസ്സ പസംസാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

തത്ഥ യാ ബുദ്ധാനം, ബുദ്ധസാവകാനംയേവ ച പാസംസതാ, അഞ്ഞേസഞ്ച തദഭാവോ ജോതിതോ, തം വിരതിപ്പഹാനസംവരുദ്ദേസവസേന നീഹരിത്വാ ദസ്സേതും **"അയമധിപ്പായോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സേതുഘാതവിരതി** നാമ അരിയമഗ്ഗവിരതി. **വിപസ്സനാമത്തവസേനാ**തി "അനിച്ച"ന്തി വാ "ദുക്ഖ"ന്തി വാ വിവിധം ദസ്സനമത്തവസേന, ന പന നാമരൂപവവത്ഥാനപച്ചയപരിഗ്ഗണ്ഹനപുബ്ബകം ലക്ഖണത്തയം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരാനം സമ്മസനവസേന. **ഇതരാനീ**തി സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണപ്പഹാനാനി. **"സേസ"**ന്തി പഞ്ചസീലതോ അഞ്ഞോ സബ്ബോ സീലസംവരോ, "ഖമോ ഹോതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; ൩.൧൬൭; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪) വുത്തോ സുപരിസുദ്ധോ ഖന്തിസംവരോ, "പഞ്ഞായേതേ പിധിയ്യരേ"തി (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧; ചൂളനി॰ ൬൦) ഏവം വുത്തോ കിലേസാനം സമുച്ഛേദകോ മഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതോ ഞാണസംവരോ, മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം പിദഹനവസേന പവത്തോ പരിസുദ്ധോ ഇന്ദ്രിയസംവരോ, "അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൫; സം॰ നി॰ ൫.൬൫൧; വിഭ॰ ൨൦൫) വുത്തോ സമ്മപ്പധാനസങ്ഖാതോ വീരിയസംവരോതി ഇമം സംവരപഞ്ചകം സന്ധായാഹ. **പഞ്ച ഖോ പനിമേ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസാ**തിആദി സാസനേ സീലസ്സ ബഹുഭാവം ദസ്സേത്വാ തദേകദേസേ ഏവ പരേസം അവട്ഠാനദസ്സനത്ഥം യഥാവുത്തസീലസംവരസ്സേവ പുന ഗഹണം.

അരിയഅട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൮൧. സീഹനാദന്തി സേട്ഠനാദം, അഭീതനാദം കേനചി അപ്പടിവത്തിയനാദന്തി അത്ഥോ. "അയം യഥാവുത്തോ മമ വാദോ അവിപരീതോ, തസ്സ അവിപരീതഭാവോ ഇമം മഗ്ഗം പടിപജ്ജിത്വാ അപരപ്പച്ചയതോ ജാനിതബ്ബോ"തി ഏവം **അവിപരീതഭാവാവബോധനത്ഥം.** **"അത്ഥി കസ്സപാ"**തിആദീസു യം മഗ്ഗം പടിപന്നോ സമണോ ഗോതമോ വദന്തോ യുത്തപത്തകാലേ, തഥഭാവതോ ഭൂതം, ഏകംസതോ ഹിതാവിഹഭാവേന അത്ഥം, ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മം, വിനയയോഗതോ പരേസം വിനയനതോ ച വിനയം വദതീതി സാമംയേവ അത്തപച്ചക്ഖതോവ ജാനിസ്സതി, സോ മയാ സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദിതോ സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണഭൂതോ അത്ഥി കസ്സപ മഗ്ഗോ, തസ്സ ച അധിഗമൂപായഭൂതാ പുബ്ബഭാഗപടിപദാതി അയമേത്ഥ യോജനാ. തേന "സമണോ ഗോതമോ ഇമേ ധമ്മേ"തിആദിനയപ്പവത്തോ വാദോ കേനചി അസംകമ്പിയോ യഥാഭൂതസീഹനാദോതി ദസ്സേതി.

“ഏവമേതം യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ”തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൩൪) വിയ **മഗ്ഗഞ്ച പടിപദഞ്ച ഏകതോ കത്വാ ദസ്സേന്തോ. “അയമേവാ”**തി വചനം മഗ്ഗസ്സ പുഥുഭാവപടിക്ഖേപനത്ഥം, സബ്ബഅരിയസാധാരണഭാവദസ്സനത്ഥം, സാസനേ പാകടഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച. തേനാഹ “ഏകായനോ അയം ഭിക്ഖവേ മഗ്ഗോ”തി, (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭, ൩൮൪, ൪൦൯)“ഏസേവ മഗ്ഗോ നത്ഥഞ്ഞോ ദസ്സനസ്സ വിസുദ്ധിയാ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൪),

> “ഏകായനം ജാതിഖയന്തദസ്സീ,
> മഗ്ഗം പജാനാതി ഹിതാനുകമ്പീ;
> ഏതേന മഗ്ഗേന തരിംസു പുബ്ബേ,
> തരിസ്സന്തി യേ ച തരന്തി ഓഘ”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൫.൩൮൪, ൪൦൯;
> മഹാനി॰ ൧൯൧; ചൂളനി॰ ൧൦൭, ൧൨൧; നേത്തി॰ ൧൭൦);

സബ്ബേസു സുത്തപദേസേസു അഭിധമ്മപദേസേസു ച ഏകോവായം മഗ്ഗോ പാകടോ പഞ്ഞാതോ ആഗതോ ചാതി.

തപോപക്കമകഥാവണ്ണനാ

൩൮൧. തപോയേവ ഉപക്കമിതബ്ബതോ ആരഭിതബ്ബതോ തപോപക്കമോതി ആഹ **“തപാരമ്ഭാ”**തി. ആരമ്ഭനഞ്ചേത്ഥ കരണമേവാതി ആഹ **“തപോകമ്മാനീതി അത്ഥോ”**തി. **സമണകമ്മസങ്ഖാതാ**തി സമണേഹി കത്തബ്ബകമ്മസഞ്ഞിതാ. **നിച്ചോലോ**തി നിസ്സട്ഠചേലോ സബ്ബേന സബ്ബം പടിക്ഖിത്തചേലോ. നഗ്ഗിയവതസമാദാനേന **നഗ്ഗോ. “ഠിതകോവ ഉച്ചാരം കരോതീ”**തിആദി നിദസ്സനമത്തം, വമിത്വാ മുഖവിക്ഖാലനാദിആചാരസ്സപി തേന വിസ്സട്ഠത്താ. **ജിവ്ഹായ ഹത്ഥം അപലിഖതി** അപലിഹതി ഉദകേന അധോവനതോ. ദുതിയവികപ്പേപി ഏസേവ നയോ. “ഏഹി ഭദ്ദന്തേ”തി വുത്തേ ഉപഗമനസങ്ഖാതോ വിധി ഏഹിഭദ്ദന്തോ, തം ചരതീതി ഏഹിഭദ്ദന്തികോ, തപ്പടിക്ഖേപേന **ന ഏഹിഭദ്ദന്തികോ. ന കരോതി** സമണേന നാമ പരസ്സ വചനകരേന ന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായേന. **പുരേതര**ന്തി തം ഠാനം അത്തനോ ഉപഗമനതോ പുരേതരം. തം കിര സോ “ഭിക്ഖുനാ നാമ യാദിച്ഛകീ ഏവ ഭിക്ഖാ ഗഹേതബ്ബാ”തി അധിപ്പായേന ന ഗണ്ഹാതി. **ഉദ്ദിസ്സകതം** “മമ നിമിത്തഭാവേന ബഹൂ ഖുദ്ദകാ പാണാ സങ്ഘാതം ആപാദിതാ”തി ന ഗണ്ഹാതി. **നിമന്തനം ന സാദിയതി** “ഏവം തേസം വചനം കതം ഭവിസ്സതീ”തി. കുമ്ഭീആദീസുപി സോ സത്തസഞ്ഞീതി ആഹ **“കുമ്ഭീകളോപിയോ”**തിആദി.

കബളന്തരായോതി കബളസ്സ അന്തരായോ **ഹോതീതി.** ഗാമസഭാഗാദിവസേന സങ്ഗമ്മ കിത്തേന്തി ഏതിസ്സാതി **സങ്കിത്തി,** തഥാ സംഹടതണ്ഡുലാദിസഞ്ചയോ. **മനുസ്സാ**തി വേയ്യാവച്ചകരമനുസ്സാ.

സുരാപാനമേവാതി മജ്ജലക്ഖണപ്പത്തായ സുരായ പാനമേവ സുരാഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മേരയമ്പി സങ്ഗഹിതം. ഏകാഗാരമേവ ഉഞ്ഛരതീതി **ഏകാഗാരികോ.** ഏകാലോപേനേവ വത്തതീതി **ഏകാലോപികോ.** ദീയതി ഏതായാതി **ദത്തി,** ദത്തിആലോപമത്തഗാഹി ഖുദ്ദകം ഭിക്ഖാദാനഭാജനം, തേനാഹ **“ഖുദ്ദകപാതീ”**തി. അഭുഞ്ജനവസേന ഏകോ അഹോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഏകാഹികോ, ആഹാരോ. തം **ഏകാഹികം,** സോ പന അത്ഥതോ

ഏകദിവസലങ്ഘകോതി ആഹ **"ഏകദിവസന്തരിക"**ന്തി. **"ദ്വീഹിക"**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകാഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ഏകാഹം ഭുഞ്ജനം **ഏകാഹവാരോ,** തം ഏകാഹികമേവ അത്ഥതോ. ദ്വീഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ദ്വീഹം ഭുഞ്ജനം **ദ്വീഹവാരോ.** സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഉക്കട്ഠോ പന പരിയായഭത്തഭോജനികോ ദ്വീഹം അഭുഞ്ജിത്വാ ഏകാഹമേവ ഭുഞ്ജതി. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

൩൯൪. **കുണ്ഡക**ന്തി തനുതരം തണ്ഡുലസകലം.

൩൯൫. സണേഹി സണവാകേഹി നിബ്ബത്തവത്ഥാനി **സാണാനി. **മിസ്സസാണാനി **മസാണാനി,** ന ഭങ്ഗാനി. **ഏരകതിണാദീനീതി ആദി**-സദ്ദേന അക്കമകചികദലീവാകാദീനം സങ്ഗഹോ. ഏരകാദീഹി കതാനി ഹി ഛവാനി ലാമകാനി ദുസ്സാനീതി വത്തബ്ബതം ലഭന്തി.

മിച്ഛാവായാമവസേനേവ ഉക്കുടികവതാനുയോഗോതി ആഹ **"ഉക്കുടികവീരിയം അനുയുത്തോ"**തി. ഥണ്ഡിലന്തി വാ സമാ പകതിഭൂമി വുച്ചതി "പത്ഥണ്ഡിലേ പാതുരഹോസീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൪.൧൫) വിയ, തസ്മാ **ഥണ്ഡിലസേയ്യ**ന്തി അനന്തരഹിതായ പകതിഭൂമിയം സേയ്യന്തി വുത്തം ഹോതി. **ലദ്ധം ആസന**ന്തി നിസീദിതും യഥാലദ്ധം ആസനം. **അകോപേത്വാ**തി അഞ്ഞത്ഥ അനുപഗന്ത്വാ, തേനാഹ **"തഥേവ നിസീദനസീലോ"**തി. സോ ഹി തം അഛഡ്ഡേന്തോ അപരിച്ചജന്തോ അകോപേന്തോ നാമ ഹോതി. **വികടന്തി ഗൂഥം വുച്ചതി** ആസയവസേന വിരൂപം ജാതന്തി കത്വാ.

ഏത്ഥ ച "അചേലകോ ഹോതീ"തിആദീനി വതപദാനി യാവ "ന ഥുസോദകം പിവതീ"തി ഏതാനി ഏകവാരാനി. "ഏകാഗാരികോ വാ"തിആദീനി നാനാവാരാനി, നാനാകാലികാനി വാ. തഥാ "സാകഭക്ഖോ വാ"തിആദീനി, "സാണാനിപി ധാരേതീ"തിആദീനി ച. തഥാ ഹേത്ഥ വാ-സദ്ദഗ്ഗഹണം, പി-സദ്ദഗ്ഗഹണഞ്ച കതം. പി-സദ്ദോപി വികപ്പത്ഥോ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. പുരിമേസു പന ന കതം. ഏവഞ്ച കത്വാ "അചേലകോ ഹോതീ"തി വത്വാ "സാണാനിപി ധാരേതീ"തിആദി വചനസ്സ, "രജോജല്ലധരോ ഹോതീ"തി വത്വാ "ഉദകോരോഹനാനുയോഗം അനുയുത്തോ"തി വചനസ്സ ച അവിരോധോ സിദ്ധോ ഹോതി. അഥ വാ കിമേത്ഥ അവിരോധചിന്തായ. ഉമ്മത്തകപച്ഛിസദിസോ ഹി തിത്ഥിയവാദോ. അഥ വാ "അചേലകോ ഹോതീ"തി ആരഭിത്വാ തപ്പസങ്ഗേന സബ്ബമ്പി അത്തകിലമഥാനുയോഗം ദസ്സേന്തേന "സാണാനിപി ധാരേതീ"തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തപോപക്കമനിരത്ഥകഥാവണ്ണനാ

൩൯൭. **സീലസമ്പദാദീഹി വിനാ**തി സീലസമ്പദാ, സമാധിസമ്പദാ, പഞ്ഞാസമ്പദാതി ഇമാഹി ലോകുത്തരാഹി സമ്പദാഹി വിനാ ന കദാചി സാമഞ്ഞം വാ ബ്രഹ്മഞ്ഞം വാ സമ്ഭവതി, യസ്മാ ച തദേവം, തസ്മാ തേസം തപോപക്കമാനം നിരത്ഥകതം ദസ്സേന്തോതി യോജനാ. **"ദോസവേരവിരഹിത"**ന്തി ഇദം ദോസസ്സ മേത്തായ ഉജുപടിപക്ഖതായ വുത്തം. **ദോസ**-ഗ്ഗഹണേന വാ സബ്ബേപി ഝാനപടിപക്ഖാ സംകിലേസധമ്മാ ഗഹിതാ, **വേര**-ഗ്ഗഹണേന പച്ചത്ഥികഭൂതാ സത്താ. യദഗ്ഗേന ഹി ദോസരഹിതം, തദഗ്ഗേന വേരരഹിതന്തി.

൩൯൮. പാകടഭാവേന കായതി ഗമേതീതി **പകതി,** ലോകസിദ്ധവാദോ, തേനാഹ **"പകതി ഖോ ഏസാതി പകതികഥാ ഏസാ"**തി. **മത്തായാതി മത്താ**-സദ്ദോ "മത്താ സുഖപരിച്ചാഗാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൯൰) വിയ അപ്പത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പമാണവാചകോതി ആഹ **"ഇമിനാ പമാണേന ഏവം പരിത്തകേനാ"**തി. തേന പന പമാണേന പഹാതബ്ബോ പകരണപ്പത്തോ പടിപത്തിക്കമോതി ആഹ **"പടിപത്തിക്കമേനാ"**തി. **സബ്ബഥാതി** സബ്ബവാരേസു.

൩൯൯. അഞ്ഞഥാ വദഥാതി യദി അചേലകഭാവാദിനാ സാമഞ്ഞം വാ ബ്രഹ്മഞ്ഞം വാ അഭവിസ്സ, സുവിജാനോവ സമണോ സുവിജാനോ ബ്രാഹ്മണോ. യസ്മാ പന തുമ്ഹേ ഇതോ അഞ്ഞഥാവ സാമഞ്ഞം ബ്രഹ്മഞ്ഞഞ്ച വദഥ, തസ്മാ ദുജ്ജാനോവ സമണോ ദുജ്ജാനോ ബ്രാഹ്മണോ, തേനാഹ **"ഇദം സന്ധായാഹാ"**തി. **തം പകതിവാദം പടിക്ഖിപിത്വാതി** പുബ്ബേ യം പാകതികം സാമഞ്ഞം ബ്രഹ്മഞ്ഞഞ്ച ഹദയേ ഠപേത്വാ തേന "ദുക്കര"ന്തിആദി വുത്തം, തമേവ സന്ധായ ഭഗവതാപി "പകതി ഖോ ഏസാ"തിആദി വുത്തം. ഇധ പന **തം പകതിവാദം** പാകതികസമണബ്രാഹ്മണവിസയം കഥം പടിക്ഖിപിത്വാ പടിസംഹരിത്വാ **സഭാവതോവ** പരമത്ഥതോവ സമണസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ച **ദുജ്ജാനഭാവം ആവികരോന്തോ** പകാസേന്തോ. **തത്രാപീതി** സമണബ്രാഹ്മണവാദേപി **വുത്തനയേനേവ.**

സീലസമാധിപഞ്ഞാസമ്പദാവണ്ണനാ

൪൦൦-൧. പണ്ഡിതോതി ഹേതുസമ്പത്തിസിദ്ധേന പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ, **കഥം ഉഗ്ഗഹേസി** പരിപക്കഞാണത്താ ഘടേ പദീപേന വിയ അബ്ഭന്തരേ സമുജ്ജലന്തേന പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയേന തത്ഥ തത്ഥ ഭഗവതാ ദേസിതമത്ഥം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ തമ്പി ദേസനം ഉപധാരേസി. **തസ്സ ചാതി** യോ അചേലകോ ഹോതി യാവ ഉദകോരോഹനാനുയോഗം അനുയുത്തോ വിഹരതി, തസ്സ ച. **താ സമ്പത്തിയോ പുച്ഛാമി,** യാഹി സമണോ ച ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **സീലസമ്പദായാതി ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന "ചിത്തസമ്പദായ പഞ്ഞാസമ്പദായാ"തി പദദ്വയം സങ്ഗണ്ഹാതി അസേക്ഖസീലാദിഖന്ധത്തയസങ്ഗഹിതഞ്ഹി അരഹത്തം, തേനാഹ **"അരഹത്തഫലമേവ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ഇദന്തി** ഇദം വചനം.

സീഹനാദകഥാവണ്ണനാ

൪൦൨. അനഞ്ഞസാധാരണതായ , അനഞ്ഞസാധാരണത്ഥവിസയതായ ച **അനുത്തരം ബുദ്ധസീഹനാദം നദന്തോ.** അതിവിയ അച്ചന്തവിസുദ്ധതായ **പരമവിസുദ്ധം. പരമന്തി** ഉക്കട്ഠം, തേനാഹ **"ഉത്തമ"**ന്തി. **സീലമേവ** ലോകിയസീലത്താ. യഥാ അനഞ്ഞസാധാരണം ഭഗവതോ ലോകുത്തരസീലം സവാസനം പടിപക്ഖവിദ്ധംസനതോ, ഏവം ലോകിയസീലമ്പി തസ്സ അനുച്ഛവികഭാവേന സമ്ഭൂതത്താ, സമേന സമന്തി **സമസമന്തി** അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"മമ സീലസമേന സീലേന മയാ സമ"**ന്തി. **"യദിദം അധിസീല"**ന്തി ലോകിയം, ലോകുത്തരഞ്ചാതി ദുവിധമ്പി ബുദ്ധസീലം ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തം. തേനാഹ "സീലേപീ"തി. **ഇതി ഇമന്തി** ഏവം ഇമം സീലവിസയം. പഠമം പവത്തത്താ **പഠമം.**

തപതീതി സന്തപ്പതി, വിധമതീതി അത്ഥോ. **ജിഗുച്ഛതീ**തി ഹീളേതി ലാമകതോ ഠപേതി. **നിദ്ദോസത്താ അരിയാ** ആരകാ കിലേസേഹീതി. മഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താ വീരിയസങ്ഖാതാ തപോജിഗുച്ഛാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **പരമാ നാമ** സബ്ബുക്കട്ഠഭാവതോ. യഥാ യുവിനോ ഭാവോ യോബ്ബനം, ഏവം ജിഗുച്ഛിനോ ഭാവോ **ജേഗുച്ഛം.** കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനപടിപ്പസ്സമ്ഭനാനി **സമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിവിമുത്തിയോ. നിസ്സരണവിമുത്തി** നിബ്ബാനം. അഥ വാ സമ്മാവാചാദീനം അധിസീലഗ്ഗഹണേന, സമ്മാവായാമസ്സ അധിജേഗുച്ഛഗ്ഗഹണേന, സമ്മാദിട്ഠിയാ അധിപഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സമ്മാസങ്കപ്പസതിസമാധയോ മഗ്ഗഫലപരിയാപന്നാ **സമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിവിമുത്തിയോ** ദട്ഠബ്ബാ. **നിസ്സരണവിമുത്തി** പന നിബ്ബാനമേവ.

൪൦൫. യം കിഞ്ചി ജനവിവിത്തം ഠാനം ഇധ **"സുഞ്ഞാഗാര"**ന്തി അധിപ്പേതം. തത്ഥ നദന്തേന വിനാ നാദോ നത്ഥീതി ആഹ **"ഏകതോവ നിസീദിത്വാ"**തി. **അട്ഠസു പരിസാസൂ**തി ഖത്തിയപരിസാ, ബ്രാഹ്മണപരിസാ, ഗഹപതിപരിസാ, സമണപരിസാ, ചാതുമഹാരാജികപരിസാ, താവതിംസപരിസാ, മാരപരിസാ, ബ്രഹ്മപരിസാതി ഇമാസു അട്ഠസു പരിസാസു.

വേസാരജ്ജാനീതി വിസാരദഭാവാ ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാനിമിത്തം കുതോചി അസന്തസ്സനഭാവാ നിബ്ഭയഭാവാതി അത്ഥോ. **ആസഭം ഠാന**ന്തി സേട്ഠം ഠാനം, ഉത്തമം ഠാനന്തി അത്ഥോ. **ആസഭാ** വാ പുബ്ബബുദ്ധാ, തേസം ഠാനന്തി അത്ഥോ.

അപിച ഉസഭസ്സ ഇദന്തി ആസഭം, ആസഭം വിയാതി ആസഭം. യഥാ ഹി നിസഭസങ്ഖാതോ ഉസഭോ അത്തനോ ഉസഭബലേന ചതൂഹി പാദേഹി പഥവിം ഉപ്പീളേത്വാ അചലട്ഠാനേന തിട്ഠതി, ഏവം തഥാഗതോപി ദസഹി തഥാഗതബലേഹി സമന്നാഗതോ ചതൂഹി വേസാരജ്ജപാദേഹി അട്ഠപരിസാപഥവിം ഉപ്പീളേത്വാ സദേവകേ ലോകേ കേനചി പച്ചത്ഥികേന അകമ്പിയോ അചലേന ഠാനേന തിട്ഠതി. ഏവം തിട്ഠമാനോവ തം ആസഭം ഠാനം പടിജാനാതി ഉപഗച്ഛതി ന പച്ചക്ഖാതി അത്തനി ആരോപേതി. തേന വുത്തം "ആസഭം ഠാനം പടിജാനാതീ"തി.

സീഹനാദം നദതീതി യഥാ മിഗരാജാ പരിസ്സയാനം സഹനതോ, വനമഹിംസമത്തവാരണാദീനം ഹനനതോ ച "സീഹോ"തി വുച്ചതി, ഏവം തഥാഗതോ ലോകധമ്മാനം സഹനതോ, പരപ്പവാദാനം ഹനനതോ ച "സീഹോ"തി വുച്ചതി. ഏവം വുത്തസ്സ സീഹസ്സ നാദം സീഹനാദം. തത്ഥ യഥാ സീഹോ സീഹബലേന സമന്നാഗതോ സബ്ബത്ഥ വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ സീഹനാദം നദതി, ഏവം തഥാഗതസീഹോപി ദസഹി തഥാഗതബലേഹി സമന്നാഗതോ അട്ഠസു പരിസാസു വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ "ഇതി രൂപ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൭൮; അ॰ നി॰ ൪.൩) നയേന നാനാവിലാസസമ്പന്നം സീഹനാദം നദതി.

പഞ്ഹം അഭിസങ്ഖരിത്വാതി ഞാതും ഇച്ഛിതമത്ഥം അത്തനോ ഞാണബലാനുരൂപം അഭിരചിത്വാ **തങ്ഖണംയേവാ**തി പുച്ഛിതക്ഖണേയേവ ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന **വിസ്സജ്ജേതി. ചിത്തം പരിതോസേതിയേവ** അജ്ഝാസയാനുരൂപം വിസ്സജ്ജനതോ. **സോതബ്ബഞ്ചസ്സ മഞ്ഞന്തി** അട്ഠക്ഖണവജ്ജിതേന നവമേന ഖണേന ലബ്ഭമാനത്താ. "യം നോ സത്ഥാ

ഭാസതി, തം നോ സോസ്സാമാ''തി ആദരഗാരവജാതാ **മഹന്തേന ഉസ്സാഹേന സോതബ്ബം** സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം **മഞ്ഞന്തി. സുപ്പസന്നാ** പസാദാഭിബുദ്ധിയാ വിഗതുപക്കിലേസതായ **കല്ലചിത്താ മുദുചിത്താ ഹോന്തി. പസന്നകാരന്തി** പസന്നേഹി കാതബ്ബസക്കാരം, ധമ്മാമിസപൂജന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ ആമിസപൂജം ദസ്സേന്തോ **"പണീതാനീ"**തിആദിമാഹ. ധമ്മപൂജാ പന **"തഥത്തായാ"**തി ഇമിനാ ദസ്സിതാ. **തഥാഭാവായാ**തി യഥത്തായ യസ്സ വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോ, തഥാഭാവായ, തേനാഹ **"ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിപൂരണത്ഥായാ"**തി. സാ ച ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി യായ അനുപുബ്ബിയാ പടിപജ്ജിതബ്ബാ, പടിപജ്ജന്താനഞ്ച സതി അജ്ഝത്തികങ്ഗസമവായേ ഏകംസികാ തസ്സാ പാരിപൂരീതി തം അനുപുബ്ബിം ദസ്സേതും **"കേചി സരണേസൂ"**തിആദി വുത്തം.

ഇമസ്മിം പനോകാസേ ഠത്വാതി ''പടിപന്നാ ച ആരാധേന്തീ''തി ഏതസ്മിം സീഹനാദകിച്ചപാരിപൂരിദീപനേ പാളിപദേസേ ഠത്വാ. **സമോധാനേതബ്ബോ**തി സങ്കലിതബ്ബാ. **ഏകോ സീഹനാദോ** അസാധാരണോ അഞ്ഞേഹി അപ്പടിവത്തിയോ സേട്ഠനാദോ അഭീതനാദോതി കത്വാ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പുരിമാനം ദസന്ന**ന്തിആദിതോ പട്ഠായ യാവ ''വിമുത്തിയാ മയ്ഹം സദിസോ നത്ഥീ''തി ഏതേസം പുരിമാനം ദസന്നം സീഹനാദാനം, നിദ്ധാരണേ ചേത്ഥ സാമിവചനം, തേനാഹ **"ഏകേകസ്സാ"**തി. **"പരിസാസു ച നദതീ"**തി **ആദയോ പരിവാരാ** ''ഏകച്ചം തപസ്സിം നിരയേ നിബ്ബത്തം പസ്സാമീ''തി സീഹനാദം നദന്തോ ഭഗവാ പരിസായം നദതി വിസാരദോ നദതി യാവ ''പടിപന്നാ ആരാധേന്തീ''തി അത്ഥയോജനായ സമ്ഭവതോ . തഥാ സേസേസുപി നവസു.

"ഏവ"ന്തിആദി യഥാവുത്താനം തേസം സങ്കലേത്വാ ദസ്സനം. **തേ ദസാ**തി തേ ''പരിസാസു ച നദതീ''തി ആദയോ സീഹനാദാ. **പുരിമാനം ദസന്ന**ന്തി യഥാവുത്താനം പുരിമാനം ദസന്നം. **പരിവാരവസേനാ**തി പച്ചേകം പരിവാരവസേന യോജിയമാനാ **സതം** സീഹനാദാ. **പുരിമാ ച ദസാ**തി തഥാ അയോജിയമാനാ പുരിമാ ച ദസാതി ഏവം **ദസാധികം സീഹനാദസതം ഹോതി. ഏവം വാദീനം വാദ**ന്തി ഏവം പവത്തവാദാനം തിത്ഥിയാനം വാദം. **പടിസേധേത്വാ**തി തഥാഭാവാഭാവദസ്സനേന പടിക്ഖിപിത്വാ. യം ഭഗവാ **ഉദുമ്ബരികസുത്തേ** ''ഇധ നിഗ്രോധ തപസ്സീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൫൭) ഉപക്കിലേസവിഭാഗം, പാരിസുദ്ധിവിഭാഗഞ്ച ദസ്സേന്തോ സപരിസസ്സ നിഗ്രോധസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ പുരതോ സീഹനാദം നദി, തം ദസ്സേതും **"ഇദാനി പരിസതി നദിതപുബ്ബം സീഹനാദം ദസ്സേന്തോ"**തിആദി വുത്തം.

തിത്ഥിയപരിവാസകഥാവണ്ണനാ

൪൦൪. **ഇദ**ന്തി ''രാജഗഹേ ഗിജ്ഝകൂടേ പബ്ബതേ വിഹരന്തം മം...പേ॰... പഞ്ഹം പുച്ഛി''തി ഇദം വചനം. കാമം യദാ നിഗ്രോധോ പഞ്ഹം പുച്ഛി, ഭഗവാ ചസ്സ വിസ്സജ്ജേസി, ന തദാ ഗിജ്ഝകൂടേ പബ്ബതേ വിഹരതി, രാജഗഹസമീപേ പന വിഹരതീതി കത്വാ **"രാജഗഹേ ഗിജ്ഝകൂടേ പബ്ബതേ വിഹരന്തം മ"**ന്തി വുത്തം, ഗിജ്ഝകൂടേ വിഹരണഞ്ചസ്സ തദാ അവിച്ഛിന്നന്തി, തേനാഹ **"യം തം ഭഗവാ"**തിആദി. **യോഗേ**തി നയേ, ദുക്ഖനിസ്സരണൂപായേതി അത്ഥോ.

೭൦൫. യം പരിവാസം സാമണേരഭൂമിയം ഠിതോ പരിവസതീതി യോജനാ. യസ്മാ സാമണേരഭൂമിയം ഠിതേന പരിവസിതബ്ബം, ന ഗിഹിഭൂതേന, തസ്മാ **അപരിവസിത്വായേവ പബ്ബജ്ജം ലഭതി. ആകങ്ഖതി പബ്ബജ്ജം, ആകങ്ഖതി ഉപസമ്പദന്തി** എത്ഥ പന **പബ്ബജ്ജാ**-ഗ്ഗഹണം വചനസിലിട്ഠതാവസേനേവ "ദിരത്തതിരത്തം സഹസേയ്യ"ന്തി (പാചി॰ ൫൦) എത്ഥ ദിരത്തഗ്ഗഹണം വിയ. **ഗാമപ്പവേസനാദീനീതി** **ആദി**-സദ്ദേന വേസിയാവിധവാഥുല്ലകുമാരിപണ്ഡകഭിക്ഖുനിഗോചരതാ, സബ്രഹ്മചാരീനം ഉച്ചാവചേസു കിംകരണീയേസു ദക്ഖാനലസാദിതാ, ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീസു തിബ്ബഛന്ദതാ, യസ്സ തിത്ഥായതനതോ ഇധാഗതോ, തസ്സ അവണ്ണേ, രതനത്തയസ്സ ച വണ്ണേ അനത്തമനതാ, തദുഭയം യഥാക്കമം വണ്ണേ ച അവണ്ണേ ച അത്തമനതാതി ഇമേസം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ, തേനാഹ **"അട്ഠ വത്താനി പൂരേന്തേനാ"**തി. **ഘംസിത്വാ കോട്ടേത്വാതി** അജ്ഝാസയസ്സ വീമംസനവസേന സുവണ്ണം വിയ ഘംസിത്വാ കോട്ടേത്വാ.

ഗണമജ്ഝേ നിസീദിത്വാതി ഉപസമ്പദാകമ്മസ്സ ഗണപ്പഹോനകാനം ഭിക്ഖൂനം മജ്ഝേ സങ്ഘത്ഥേരോ വിയ തസ്സ അനുഗ്ഗഹത്ഥം നിസീദിത്വാ. **വൂപകട്ഠോതി** വിവിത്തോ. താദിസസ്സ സീലവിസോധനേ അപ്പമാദോ അവുത്തസിദ്ധോതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനേ സതിം അവിജഹന്തോ"**തി. **പേസിതചിത്തോതി** നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്തോ തംനിന്നോ തപ്പോണോ തപ്പബ്ഭാരോ. ജാതികുലപുത്താപി ആചാരസമ്പന്നാ ഏവ അരഹത്താധിഗമായ പബ്ബജ്ജാപേക്ഖാ ഹോന്തീതി തേപി തേഹി ഏകസങ്ഗഹേ കരോന്തോ ആഹ **"കുലപുത്താതി ആചാരകുലപുത്താ"**തി, തേനാഹ **"സമ്മദേവാതി ഹേതുനാവ കാരണേനേവാ"**തി. "ഓതിണ്ണോമ്ഹി ജാതിയാ"തിആദിനാ നയേന ഹി സംവേഗപുബ്ബികം യഥാനുസിട്ഠം പബ്ബജ്ജം സന്ധായ ഇധ "സമ്മദേവാ"തി വുത്തം. **ഹേതുനാതി** ഞായേന. **പാപുണിത്വാതി** പത്വാ അധിഗന്ത്വാ. **സമ്പാദേത്വാതി** അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാ നിപ്ഫാദേത്വാ, പരിപൂരേത്വാ വാതി അത്ഥോ.

നിട്ഠാപേതുന്തി നിഗമനവസേന പരിയോസാപേതും. "ബ്രഹ്മചരിയപരിയോസാനം...പേ॰... വിഹാസീ"തി ഇമിനാ ഏവ ഹി അരഹത്തനികൂടേന ദേസനാ പരിയോസാപിതാ. തം പന നിഗമേന്തോ **"അഞ്ഞതരോ ഖോ പനാ...പേ॰... അഹോസീ"**തി വുത്തം ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാസീഹനാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൯. പോട്ഠപാദസുത്തവണ്ണനാ

പോട്ഠപാദപരിബ്ബാജകവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൦൬. സാവത്ഥിയന്തി സമീപത്ഥേ ഭുമ്മന്തി ആഹ **"സാവത്ഥിം ഉപനിസ്സായാ"**തി. **ജേതസ്സ കുമാരസ്സ വനേ**തി ജേതേന നാമ രാജകുമാരേന രോപിതേ ഉപവനേ. നിവാസഫാസുതാദിനാ പബ്ബജിതാ ആരമന്തി ഏത്ഥാതി **ആരാമോ,** വിഹാരോ. ഫോട്ഠോ പാദേസു ജാതോതി **പോട്ഠപാദോ.** വത്ഥച്ഛായാഛാദനപബ്ബജ്ജൂപഗതത്താ **ഛന്നപരിബ്ബാജകോ. ബ്രാഹ്മണമഹാസാലോ**തി മഹാവിഭവതായ മഹാസാരതാപത്തോ ബ്രാഹ്മണോ. **സമയ**ന്തി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസോ, തം തം സമയന്തി അത്ഥോ. **പവദന്തീ**തി പകാരതോ വദന്തി, അത്തനാ അത്തനാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന യഥാ തഥാ സമയം വദന്തീതി അത്ഥോ. **"പഭുതയോ"**തി ഇമിനാ തോദേയ്യജാണുസോണിസോണദണ്ഡാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി, **പരിബ്ബാജകാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഛന്നപരിബ്ബാജകാദികേ. തിന്ദുകാചീരമേത്ഥ അത്ഥീതി തിന്ദുകാചീരോ, ആരാമോ. തഥാ ഏകാ സാലാ ഏത്ഥാതി ഏകസാലകോ, തസ്മിം **തിന്ദുകാചീരേ ഏകസാലകേ.**

അനേകാകാരാനവസേസഞേയ്യത്ഥവിഭാവനതോ, അപരാപരുപ്പത്തിതോ ച ഭഗവതോ ഞാണം തത്ഥ പത്ഥടം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പത്ഥരിത്വാ"**തി, യതോ തസ്സ ഞാണജാലതാ വുച്ചതി, വേനേയ്യാനം തദന്തോഗധതാ ഹേട്ഠാ വുത്തായേവ. വേനേയ്യസത്തപരിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥം സമന്നാഹാരേ കതേ പഠമം നേസം വേനേയ്യഭാവേനേവ ഉപട്ഠാനം ഹോതി, അഥ സരണഗമനാദിവസേന കിച്ചനിപ്ഫത്തി വീമംസീയതീതി ആഹ **"കിം നു ഖോ ഭവിസ്സതീതി ഉപപരിക്ഖന്തോ"**തി . **നിരോധ**ന്തി സഞ്ഞാനിരോധം. **നിരോധാ വുട്ഠാന**ന്തി തതോ നിരോധതോ വുട്ഠാനം സഞ്ഞുപ്പത്തിം. **സബ്ബബുദ്ധാനം ഞാണേന സംസന്ദിത്വാ**തി യഥാ തേ നിരോധം, നിരോധതോ വുട്ഠാനഞ്ച ബ്യാകരിംസു, ബ്യാകരിസ്സന്തി ച, തഥാ ബ്യാകരണവസേന സംസന്ദിത്വാ. **ഹത്ഥിസാരിപുത്തോ**തി ഹത്ഥിസാരിനോ പുത്തോ. **"യുഗന്ധരപബ്ബതം പരിക്ഖിപിത്വാ"**തി ഇദം പരികപ്പവചനം ''താദിസം അത്ഥി ചേ, തം വിയാ''തി. **മേഘവണ്ണ**ന്തി രത്തമേഘവണ്ണം, സഞ്ഝാപ്പഭാനുരഞ്ജിതമേഘസങ്കാസന്തി അത്ഥോ. **പച്ചഗ്ഘ**ന്തി അഭിനവം ആദിതോ തഥാലദ്ധവോഹാരേന , അനഞ്ഞപരിഭോഗതായ , തഥാ വാ സത്ഥു അധിട്ഠാനേന സോ പത്തോ സബ്ബകാലം **"പച്ചഗ്ഘം"** ത്വേവ വുച്ചതി, സിലാദിവുത്തരതനലക്ഖണൂപപത്തിയാ വാ സോ പത്തോ **"പച്ചഗ്ഘ"**ന്തി വുച്ചതി.

൪൦൭. അത്തനോ രുചിവസേന സദ്ധമ്മട്ഠിതിജ്ഝാസയവസേന, ന പരേന ഉസ്സാഹിതോതി അധിപ്പായോ. **"അതിപ്പഗഭാവമേവ ദിസ്വാ"**തി ഇദം ഭൂതകഥനം ന താവ ഭിക്ഖാചാരവേലാ സമ്പത്താതി ദസ്സനത്ഥം. ഭഗവാ ഹി തദാ കാലസ്സേവ വിഹാരതോ നിക്ഖന്തോ ''വാസനാഭാഗിയായ ധമ്മദേസനായ പോട്ഠപാദം അനുഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ''തി. **യന്നൂനാഹ**ന്തി അഞ്ഞത്ഥ സംസയപരിദീപനോ, ഇധ പന സംസയപരിദീപനോ വിയ. കസ്മാതി ആഹ **"ബുദ്ധാന"**ന്തിആദി. **സംസയോ നാമ നത്ഥി** ബോധിമൂലേ ഏവ

സമുഗ്ഘാടിതത്താ. **പരിവിതക്കപുബ്ബഭാഗോതി** അധിപ്പേതകിച്ചസ്സ പുബ്ബഭാഗപരിവിതക്കോ ഏവ. **ബുദ്ധാനം ലബ്ഭതീ**തി "കരിസ്സാമ, ന കരിസ്സാമാ"തിആദികോ ഏസ ചിത്തചാരോ ബുദ്ധാനം ലബ്ഭതി സമ്ഭവതി വിചാരണവസേന പവത്തനതോ, ന പന സംസയവസേന. **തേനാഹാ**തി യേന ബുദ്ധാനമ്പി ലബ്ഭതി, തേനേവാഹ ഭഗവാ **"യന്നൂനാഹ"**ന്തി. പരികപ്പനേ വായം നിപാതോ. "ഉപസങ്കമേയ്യ"ന്തി കിരിയാപദേന വുച്ചമാനോ ഏവ ഹി അത്ഥോ "യന്നൂനാ"തി നിപാതപദേന ജോതീയതി. അഹം യന്നൂന ഉപസങ്കമേയ്യന്തി യോജനാ. **യദി പനാ**തി ഇദമ്പി തേന സമാനത്ഥന്തി ആഹ **"യദി പനാഹന്തി അത്ഥോ"**തി.

൪൦൮. യഥാ ഉന്നതപ്പായോ സദ്ദോ ഉന്നാദോ, ഏവം വിപുലഭാവേന ഉപരൂപരി പവത്തോപി ഉന്നാദോതി തദുഭയം ഏകജ്ഝം കത്വാ **പാളിയം** "ഉന്നാദിനിയാ"തി വത്വാ പുന വിഭാഗേന ദസ്സേതും "ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദായാ"തി വുത്തന്തി തമത്ഥം വിവരന്തോ **"ഉച്ചം നദമാനായാ"**തിആദിമാഹ. **അസ്സാ**തി പരിസായ. **ഉദ്ധംഗമനവസേനാ**തി ഉന്നതബഹുലതായ ഉഗ്ഗന്ത്വാ ഉഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തനവസേന. **ദിസാസു പത്ഥടവസേനാ**തി വിപുലഭാവേന ഭൂതപരമ്പരായ സബ്ബദിസാസു പത്ഥരണവസേന. ഇദാനി പരിബ്ബാജകപരിസായ ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദതായ കാരണം, തസ്സ ച പവത്തിആകാരം ദസ്സേന്തോ **"തേസഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. **കാമസ്സാദോ** നാമ കാമഗുണസ്സാദോ. കാമഭവാദിഗതോ അസ്സാദോ **ഭവസ്സാദോ.**

൪൦൯. **സണ്ഠപേസീ**തി സംയമനവസേന സമ്മദേവ ഠപേസി, സണ്ഠപനഞ്ചേത്ഥ തിരച്ഛാനകഥായ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം അഗാരവസ്സ ജഹാപനവസേന ആചാരസ്സ സിക്ഖാപനം, യഥാവുത്തദോസസ്സ നിഗൂഹനഞ്ച ഹോതീതി ആഹ **"സിക്ഖാപേസീ"**തിആദി. **അപ്പസദ്ദ**ന്തി നിസ്സദ്ദം, ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദാഭാവന്തി അധിപ്പായോ. **നപ്പമജ്ജന്തീ**തി ന അഗാരവം കരോന്തി.

൪൧൦. നോ ആഗതേ ആനന്ദോതി ഭഗവതി ആഗതേ നോ അമ്ഹാകം ആനന്ദോ പീതി **ഹോതി. പിയസമുദാചാരാ**തി പിയാലാപാ. "പച്ചുഗ്ഗമനം അകാസീ"തി വത്വാ ന കേവലമയമേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി പബ്ബജിതാ യേഭുയ്യേന ഭഗവതോ അപചിതിം കരോന്തേവാതി ദസ്സേതും "ഭഗവന്തഞ്ഹീ"തിആദിം വത്വാ, തത്ഥ കാരണമാഹ **"ഉച്ചാകുലീനതായാ"**തി, തേന സാസനേ അപ്പസന്നാപി കുലഗാരവേന ഭഗവതി അപചിതിം കരോന്തേ വാതി ദസ്സേതി. **ഏതസ്മിം അന്തരേ കാ നാമ കഥാ**തി ഏതസ്മിം യഥാവുത്തപരിച്ഛേദബ്ഭന്തരേ കഥാ കാ നാമ. **വിപ്പകതാ** ആരദ്ധാ ഹുത്വാ അപരിയോസിതാ. "കാ കഥാ വിപ്പകതാ"തി വദന്തോ അത്ഥതോ തസ്സാ പരിയോസാപനം പടിജാനാതി നാമ. "കാ കഥാ"തി ച അവിസേസചോദനാതി യസ്സാ തസ്സാ സബ്ബസ്സാപി കഥായ പരിയോസാപനം പടിഞ്ഞാതഞ്ച ഹോതി, തഞ്ച പരേസം അസബ്ബഞ്ഞൂനം അവിസയന്തി ആഹ **"പരിയന്തം നേത്വാ ദേമീതി സബ്ബഞ്ഞുപവാരണം പവാരേസീ"**തി.

അഭിസഞ്ഞാനിരോധകഥാവണ്ണനാ

൪൧൧. സുകാരണന്തി സുന്ദരം അത്ഥാവഹം ഹിതാവഹം കാരണം. നാനാതിത്ഥേസു നാനാലദ്ധീസു നിയുത്താതി നാനാതിത്ഥികാ, തേ ഏവ

നാനാതിത്ഥിയാ ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ. കുതൂഹലമേത്ഥ അത്ഥീതി കോതൂഹലാ, സാ ഏവ സാലാതി **കോതൂഹലസാലാ,** തേനാഹ **"കോതൂഹലുപ്പത്തിട്ഠാനതോ"**തി. **സഞ്ഞാനിരോധേ**തി സഞ്ഞാസീസേനായം ദേസനാ, തസ്മാ സഞ്ഞാസഹഗതാ സബ്ബേപി ധമ്മാ സങ്ഗയ്ഹന്തി, തത്ഥ പന ചിത്തം പധാനന്തി ആഹ **"ചിത്തനിരോധേ"**തി. അച്ചന്തനിരോധസ്സ പന തേഹി അനധിപ്പേതത്താ, അവിസയത്താ ച **"ഖണികനിരോധേ"**തി ആഹ. കാമം സോപി തേസം അവിസയോവ, അത്ഥതോ പന നിരോധകഥാ വുച്ചമാനാ തത്ഥേവ തിട്ഠതീതി തഥാ വുത്തം. **കിത്തിഘോസോ**തി "അഹോ ബുദ്ധാനുഭാവോ ഭവന്തരപടിച്ഛന്നം കാരണം ഏവം ഹത്ഥാമലകം വിയ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേതി, സാവകേ ച ഏദിസേ സംവരസമാദാനേ പതിട്ഠാപേതീ"തി ഥുതിഘോസോ യാവ ഭവഗ്ഗാ പത്ഥരതി. **പടിഭാഗകിരിയ**ന്തി പളാസവസേന പടിഭാഗഭൂതം പയോഗം കരോന്തോ. **ഭവന്തരസമയ**ന്തി തത്ര തത്ര വുട്ഠനസമയം അഭൂതപരികപ്പിതം കിഞ്ചി ഉപ്പാദിയം വത്ഥും അത്തനോ സമയം കത്വാ. **കിഞ്ചിദേവ സിക്ഖാപദ**ന്തി "ഏലമൂഗേന ഭവിതബ്ബം , ഏത്തകം, വേലം ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ നിസീദിതബ്ബ"ന്തി ഏവമാദികം കിഞ്ചിദേവ കാരണം സിക്ഖാകോട്ഠാസം കത്വാ **പഞ്ഞപേന്തി. നിരോധകഥ**ന്തി നിരോധസമാപത്തികഥം.

തേസൂതി കോതൂഹലസാലായം സന്നിപതിതേസു തിത്ഥിയസമണബ്രാഹ്മണേസു. **ഏകച്ചേ**തി ഏകേ. **പുരിമോ**തി "അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ"തി ഏവംവാദീ. യ്വായം ഇധ ഉപ്പജ്ജതീതി യോജനാ. **സമാപത്തി**ന്തി അസഞ്ഞഭാവാവഹം സമാപത്തിം. **നിരോധേ**തി സഞ്ഞാനിരോധേ. **ഹേതും അപസ്സന്തോ**തി യേന ഹേതുനാ അസഞ്ഞഭവേ സഞ്ഞായ നിരോധോ സബ്ബസോ അനുപ്പാദോ, യേന ച തതോ ചുതസ്സ ഇധ പഞ്ചവോകാരഭവേ തസ്സാ ഉപ്പാദോ, തം അവിസയതായ അപസ്സന്തോ.

നന്തി പഠമവാദിം. **നിസേധേത്വാ**തി "ന ഖോ നാമേതം ഭോ ഏവം ഭവിസ്സതീ"തി ഏവം പടിക്ഖിപിത്വാ. **അസഞ്ഞികഭാവ**ന്തി മുഞ്ഛാപത്തിയാ കിരിയമയസഞ്ഞാവസേന വിഗതസഞ്ഞിഭാവം. വക്ഖതി ഹി "വിസഞ്ഞീ ഹുത്വാ"തി. വിക്ഖമ്ഭനവസേന കിലേസാനം സന്താപനേന **അത്തന്തപോ. ഘോരതപോ**തി ദുക്കരതായ ഭീമതപോ. **പരിമാരിതിന്ദ്രിയോ**തി നിബ്ബിസേവനഭാവാപാദനേന സബ്ബസോ മിലാപിതചക്ഖാദിന്ദ്രിയോ. **ഭഗ്ഗോ**തി ഭഞ്ജിതകുസലജ്ഝാസയോ. **ഏവമാഹാ**തി "ഏവം സഞ്ഞാ ഹി ഭോ പുരിസസ്സ അത്താ"തിആദിആകാരേന സഞ്ഞാനിരോധമാഹ. ഇമിനാ നയേന ഇതോ പരേസു ദ്വീസു ഠാനേസു യഥാരഹം യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ആഥബ്ബണപയോഗന്തി ആഥബ്ബണവേദവിഹിതം ആഥബ്ബണികാനം വിസഞ്ഞിഭാവാപാദനപയോഗം. **ആഥബ്ബണം പയോജേത്വാ**തി ആഥബ്ബണവേദേ ആഗതഅഗ്ഗിജുഹനപുബ്ബകം മന്തജപ്പനം പയോജേത്വാ സീസച്ഛിന്നതാദിദസ്സനേന സഞ്ഞാനിരോധമാഹ. **തസ്സാ**തി യസ്സ സീസച്ഛിന്നതാദി ദസ്സിതം, തസ്സ.

യക്ഖദാസീനന്തി ദേവദാസീനം, യാ "ദേവതാഭതിയോതിപി" വുച്ചന്തി. **മദനിദ്ദ**ന്തി സുരാമദനിമിത്തകം സുപനം **ദേവതൂപഹാര**ന്തി നച്ചനഗായനാദിനാ ദേവതാനം പൂജം. **സുരാപാതി**ന്തി പാതിപുണ്ണം സുരം. **ദിവാ**തി അതിദിവാ ഉസ്സൂരേ.

ഏലമൂഗകഥാ വിയാതി ഇമേസം പണ്ഡിതമാനീനം കഥാ അന്ധബാലകഥാസദിസീ. **ചത്താരോ നിരോധേ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞവിധുരേ ചത്താരോ നിരോധേ **ഏതേ പഞ്ഞപേന്തി.** ന ച അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധനാനാസഭാവേന തേന ഭവിതബ്ബം, അഥ ഖോ ഏകസഭാവേന, തേനാഹ **"ഇമിനാ ചാ"**തിആദി. **അഞ്ഞേനേവാ**തി ഇമേഹി വുത്താകാരതോ അഞ്ഞാകാരേനേവ **ഭവിതബ്ബം.** **"അയം നിരോധോ, അയം നിരോധോ"**തി ആമേഡിതവചനം സത്ഥാ അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന അനേകാകാരവോകാരം നിരോധം വിഭാവേസ്സതീതി ദസ്സനത്ഥം കതം **അഹോ നൂനാ**തി ഏത്ഥ **അഹോ**തി അച്ഛരിയേ, **നൂനാ**തി അനുസ്സരണേ നിപാതോ. തസ്മാ അഹോ നൂന ഭഗവാ അനഞ്ഞസാധാരണദേസനത്താ നിരോധമ്പി അഹോ അച്ഛരിയം കത്വാ കഥേയ്യ മഞ്ഞേതി അധിപ്പായോ. **"അഹോ നൂന സുഗതോ"**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അച്ഛരിയവിഭാവനതോ ഏവ ചേത്ഥ ദ്വിക്ഖത്തും വചനം, അച്ഛരിയത്ഥോപി ചേത്ഥ **അഹോ**-സദ്ദോ. സോ യസ്മാ അനുസ്സരണമുഖേനേവ തേന ഗഹിതോ, തസ്മാ വുത്തം **"അഹോ നൂനാതി അനുസ്സരണത്ഥേ"**തി. കാലപുഗ്ഗലാദിവിഭാഗേന ബഹുഭേദത്താ **ഇമേസം നിരോധധമ്മാന**ന്തി ബഹുവചനം, കുസല-സദ്ദയോഗേന സാമിവചനം ഭുമ്മത്ഥേ ദട്ഠബ്ബം. **ചിണ്ണവസിതായാ**തി നിരോധസമാപത്തിയം വസീഭാവസ്സ ചിണ്ണത്താ. **സഭാവം ജാനാതീ**തി നിരോധസ്സ സഭാവം യാഥാവതോ ജാനാതി.

അഹേതുകസഞ്ഞുപ്പാദനിരോധകഥാവണ്ണനാ

൪൧൨. ഘരമജ്ഝേയേവ പക്ഖലിതാതി ഘരതോ ബഹി ഗന്തുകാമാ പുരിസാ മഗ്ഗം അനോതരിത്വാ ഘരാജിരേന സമതലേ വിവടങ്ഗണേ ഏവ പക്ഖലനം പത്താ, ഏവം സമ്പദമിദന്തി അത്ഥോ. അസാധാരണോ **ഹേതു,** സാധാരണോ **പച്ചയോ**തി ഏവമാദി വിഭാഗേന ഇധ പയോജനം നത്ഥി സഞ്ഞായ അകാരണഭാവപടിക്ഖേപത്താ ചോദനായാതി വുത്തം **"കാരണസ്സേവ നാമ"**ന്തി.

പാളിയം "ഉപ്പജ്ജന്തിപി നിരുജ്ഝന്തിപീ"തി വുത്തം, തത്ഥ "സഹേതൂ സപ്പച്ചയാ സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ പന നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ന തിട്ഠന്തീ"തി ദസ്സനത്ഥം "നിരുജ്ഝന്തീ"തി വചനം, ന നിരോധസ്സ സഹേതുസപ്പച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥം. ഉപ്പാദോ ഹി സഹേതുകോ , ന നിരോധോ. യദി ഹി നിരോധോപി സഹേതുകോ സിയാ, തസ്സ നിരോധേനാപി ഭവിതബ്ബം അങ്കുരാദീനം വിയ, ന ച തസ്സ നിരോധോ അത്ഥി. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ പാളിയാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയഞ്ച നയോ ഖണനിരോധവസേന വുത്തോ. യോ പന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേന സബ്ബസോവ അനുപ്പാദനിരോധോ, സോ "സഹേതുകോ"തി വേദിതബ്ബോ തഥാരൂപായ പടിപത്തിയാ വിനാ അഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ "സിക്ഖാ ഏകാ സഞ്ഞാ നിരുജ്ഝതീ"തി. (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൧൨) തതോ ഏവ ച ഇധാപി വുത്തം "സഞ്ഞായ സഹേതുകം ഉപ്പാദനിരോധം ദീപേതു"ന്തി.

സിക്ഖാ ഏകാതി ഏത്ഥ **സിക്ഖാ**തി കരണേ പച്ചത്തവചനം, ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞപരിയായോ "ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി സതോ വാ പന സത്തസ്സാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൪ ആദയോ; മ॰ നി॰ ൩.൨൧) വിയ, ന സങ്ഖ്യാവാചീതി ആഹ **"സിക്ഖാ ഏകാ സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി **സിക്ഖായ ഏകച്ചാ സഞ്ഞാ ജായന്തീ"**തി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

ര്ഥനം. **തത്ഥാ**തി തസ്സം ഉപരിദേസനായം. **സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പവസേന പരിയാപന്നത്താ ആഗതാ**തി സഭാവതോ ഉപകാരതോ ച പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ പരിയാപന്നത്താ സങ്ഗഹിതത്താ **തതിയാ** അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പവസേന ആഗതാ. തഥാ ഹി വുത്തം "യാ ചാവുസോ വിസാഖ സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) കാമഞ്ചേത്ഥ വുത്തനയേന തിസ്സോപി സിക്ഖാ ആഗതാ ഏവ, തഥാപി അധിചിത്തസിക്ഖായ ഏവ അഭിസഞ്ഞാനിരോധോ ദസ്സിതോ, ഇതരാ തസ്സ സമ്ഭാരഭാവേന ആനീതാ.

പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോതി പഞ്ചകാമകോട്ഠാസേ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജനകരാഗോ. **അസമുപ്പന്നകാമചാരോ**തി വത്തമാനുപ്പന്നതാവസേന അസമുപ്പന്നോ യോ കോചി കാമചാരോ യാ കാചി ലോഭുപ്പത്തി. പുരിമോ വിസയവസേന നിയമിതത്താ കാമഗുണാരമ്മണോവ ലോഭോ ദട്ഠബ്ബോ, ഇതരോ പന ഝാനനികന്തിഭവരാഗാദിപ്പഭേദോ സബ്ബോപി ലോഭചാരോ കാമനട്ഠേന കാമേസു പവത്തനതോ. സബ്ബേപി ഹി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കാമനീയട്ഠേന കാമാതി. ഉഭയേസമ്പി കാമസഞ്ഞാതിനാമതാ സഹചരണഞായേനാതി "കാമസഞ്ഞാ"തി പദുദ്ധാരം കത്വാ തദുഭയം നിദ്ദിട്ഠം.

"തത്ഥാ"തിആദി അസമുപ്പന്നകാമചാരതോ പഞ്ചകാമഗുണികരാഗസ്സ വിസേസദസ്സനം. കാമം പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോപി അസമുപ്പന്നോ ഏവ മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാടീയതി, തസ്മിം പന സമുഗ്ഘാടിതേപി ന സബ്ബോ രാഗോ സമുഗ്ഘാടം ഗച്ഛതി, തസ്മാ പഞ്ചകാമഗുണികരാഗഗ്ഗഹണേന ന ഇതരസ്സ സബ്ബസ്സ രാഗസ്സ ഗഹണം ഹോതീതി ഉഭയസാധാരണേന പരിയായേന ഉഭയം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും പാളിയം കാമസഞ്ഞാഗ്ഗഹണം കതന്തി തദുഭയം സരൂപതോ വിസേസതോ ച ദസ്സേത്വാ സബ്ബസങ്ഗാഹികഭാവതോ **"അസമുപ്പന്നകാമചാരോ പന ഇമസ്മിം ഠാനേ വട്ടതീ"**തി വുത്തം.

സദിസത്താതി കാമസഞ്ഞാദിഭാവേന സമാനത്താ, ഏതേന പാളിയം "പുരിമാ"തി സദിസകപ്പനാവസേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി. അനാഗതാ ഹി ഇധ "നിരുജ്ഝതീ"തി വുത്താ അനുപ്പാദസ്സ അധിപ്പേതത്താ, തേനാഹ **"അനുപ്പന്നാവ നുപ്പജ്ജതീ"**തി.

നീവരണവിവേകതോ ജാതത്താ വിവേകജേഹി പഠമജ്ഝാനപീതിസുഖേഹി സഹ അക്ഖാതബ്ബാ, തംകോട്ഠാസികാ വാതി **വിവേകജം പീതിസുഖസങ്ഖാതാ.** നാനത്തസഞ്ഞാപടിഘസഞ്ഞാഹി നിപുണതായ സുഖുമഭൂതതായ **സുഖുമസഞ്ഞാ ഭൂതാ** സുഖുമഭാവേന, പരമത്ഥഭാവേന അവിപരീതസഭാവാ. ഝാനം തംസമ്പയുത്തധമ്മാനം ഭാവനാസിദ്ധാ സണ്ഹസുഖുമതാ നീവരണവിക്ഖമ്ഭനവസേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"കാമച്ഛന്ദാദിഓളാരികങ്ഗപ്പഹാനവസേന സുഖുമാ"**തി. **ഭൂതതായാ**തി വിജ്ജമാനതായ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബവാരേസു.

സമാപജ്ജനാധിട്ഠാനാനി വിയ വുട്ഠാനം ഝാനേ പരിയാപന്നമ്പി ഹോതി യഥാ തം ധമ്മാനം ഭങ്ഗക്ഖണോ ധമ്മേസു, ന ആവജ്ജനപച്ചവേക്ഖണാനീതി **"പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജന്തോ അധിട്ഠഹന്തോ വുട്ഠഹന്തോ ച സിക്ഖതീ"**തി വുത്തം, ന "ആവജ്ജന്തോ പച്ചവേക്ഖന്തോ"തി. **തന്തി** പഠമജ്ഝാനം. **തേനാതി** ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം, തസ്മാ പഠമജ്ഝാനേന ഹേതുഭൂതേനാതി അത്ഥോ.

ഹേതുഭാവോ ചേത്ഥ ഝാനസ്സ യഥാവുത്തസഞ്ഞായ ഉപ്പത്തിയാ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവോ കാമസഞ്ഞായ നിരോധസ്സ ഉപനിസ്സയതാവ, തഞ്ച ഖോ സുത്തന്തപരിയായേന. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം "തഥാരൂപായ പടിപത്തിയാ വിനാ അഭാവതോ"തി. **ഏതേനുപായേനാ**തി യ്വായം പഠമജ്ഝാനതപ്പടിപക്ഖസഞ്ഞാവസേന "സിക്ഖാ ഏകാ സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, സിക്ഖാ ഏകാ സഞ്ഞാ നിരുജ്ഝതീ"തി ഏത്ഥ അത്ഥോ വുത്തോ, ഏതേന നയേന. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബവാരേസു.

ർ൧ർ. യസ്മാ പനേത്ഥ സമാപത്തിവസേന തംതംസഞ്ഞാനം ഉപ്പാദനിരോധേ വുച്ചമാനേ അങ്ഗവസേന സോ വുത്തോതി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. **"അങ്ഗതോ സമ്മസന"**ന്തി അനുപദധമ്മവിപസ്സനായ ലക്ഖണവചനം. അനുപദധമ്മവിപസ്സനഞ്ഹി കരോന്തോ സമാപത്തിം പത്വാ അങ്ഗതോ സമ്മസനം കരോതി, ന ച സഞ്ഞാ സമാപത്തിയാ കിഞ്ചി അങ്ഗം ഹോതി. വുത്തഞ്ച **"ഇദഞ്ച സഞ്ഞാ സഞ്ഞാതി ഏവം അങ്ഗതോ സമ്മസനം ഉദ്ധട"**ന്തി. **അങ്ഗതോ**തി വാ അവയവതോതി അത്ഥോ, അനുപദധമ്മതോതി വുത്തം ഹോതി. **തദേവാ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനമേവ.

യതോ ഖോതി പച്ചത്തേ നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **"യോ നാമാ"**തി യഥാ "ആദിമ്ഹീ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ "ആദിതോ"തി വുച്ചതി ഇതരവിഭത്തിതോപി തോ-സദ്ദസ്സ ലബ്ഭനതോ. സകസ്മിം അത്തനാ അധിഗതേ സഞ്ഞാ സകസഞ്ഞാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സകസഞ്ഞീ,** തേനാഹ **"അത്തനോ പഠമജ്ഝാനസഞ്ഞായ സഞ്ഞവാ"**തി. **സകസഞ്ഞീ**തി ചേത്ഥ ഉപരി വുച്ചമാനനിരോധപാദകതായ സാതിസയായ ഝാനസഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവജോതകോ **ഈ**-കാരോ ദട്ഠബ്ബോ, തേനേവാഹ **"അനുപുബ്ബേന സഞ്ഞഗ്ഗം ഫുസതീ"**തിആദി. തസ്മാ തത്ഥ തത്ഥ സകസഞ്ഞിതാഗ്ഗഹണേന തസ്മിം തസ്മിം ഝാനേ സബ്ബസോ സുചിണ്ണവസീഭാവോ ദീപിതോതി വേദിതബ്ബം.

ലോകിയാനന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം, സാമിഅത്ഥേ ഏവ വാ. യദഗ്ഗേന ഹി തം തേസു സേട്ഠം, തദഗ്ഗേന തേസമ്പി സേട്ഠന്തി. "ലോകിയാന"ന്തി വിസേസനം ലോകുത്തരസമാപത്തീഹി തസ്സ അസേട്ഠഭാവതോ. **"കിച്ചകാരകസമാപത്തീന"**ന്തി വിസേസനം അകിച്ചകാരകസമാപത്തിതോ തസ്സ അസേട്ഠഭാവതോ. അകിച്ചകാരകതാ ചസ്സാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചാഭാവവചനതോ വിഞ്ഞായതി. യഥേവ ഹി തത്ഥ സഞ്ഞാ, ഏവം ഫസ്സാദയോ പീതി. യദഗ്ഗേന ഹി തത്ഥ സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ പകതിവിപസ്സകാനം സമ്മസിതും അസക്കുണേയ്യരൂപേന ഠിതാ, തദഗ്ഗേന ഹേട്ഠിമസമാപത്തിധമ്മാ വിയ പടുകിച്ചകരണസമത്ഥാപി ന ഹോന്തീതി. സ്വായമത്ഥോ പരമത്ഥമഞ്ജുസായം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** ആരുപ്പകഥായം (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൨൮൩) സവിസേസം വുത്തോ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. കേചി പന "യഥാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ സമാപത്തിയോ ഉപരിമാനം ഉപരിമാനം അധിട്ഠാനകിച്ചം സാധേന്തി, ന ഏവം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തി കസ്സചിപി അധിട്ഠാനകിച്ചം സാധേതി, തസ്മാ സാ അകിച്ചകാരികാ, ഇതരാ കിച്ചകാരികാ വുത്താ"തി വദന്തി, തദയുത്തം തസ്സാപി വിപസ്സനാചിത്തപരിദമനാദീനം അധിട്ഠാനകിച്ചസാധനതോ. തസ്മാ പുരിമോയേവ അത്ഥോ യുത്തോ.

പകപ്പേതീതി സംവിദഹതി. ഝാനം സമാപജ്ജന്തോ ഹി ഝാനസുഖം അത്തനി സംവിദഹതി നാമ. **അഭിസങ്ഖരോതീ**തി ആയൂഹതി, സമ്പിണ്ഡേതീതി അത്ഥോ. സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ ഹി സമുദയട്ഠോ. യസ്മാ നികന്തിവസേന ചേതനാകിച്ചസ്സ മത്ഥകപ്പത്തി, തസ്മാ ഫലൂപചാരേന കാരണം ദസ്സേന്തോ **"നികന്തിം കുരുമാനോ അഭിസങ്ഖരോതി നാമാ"**തി വുത്തം. **ഇമാ** ഇദാനി മേ ലബ്ഭമാനാ **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞാ നിരുജ്ഝേയ്യും** തംസമതിക്കമേനേവ ഉപരിഝാനത്ഥായ ചേതനാഭിസങ്ഖരണസമ്ഭവതോ. **അഞ്ഞാ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞാഹി അഞ്ഞാ. തതോ ഥൂലതരഭാവതോ **ഓളാരികാ.** കാ പന താതി ആഹ **"ഭവങ്ഗസഞ്ഞാ"**തി. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനതോ വുട്ഠായ ഏവ ഹി ഉപരിഝാനത്ഥായ ചേതനാഭിസങ്ഖരണാനി ഭവേയ്യും, വുട്ഠാനഞ്ച ഭവങ്ഗവസേന ഹോതി. യാവ ച ഉപരി ഝാനസമാപജ്ജനം, താവ അന്തരന്തരാ ഭവങ്ഗപ്പവത്തീതി ആഹ **"ഭവങ്ഗസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജേയ്യു"**ന്തി.

ചേതേന്തോവാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനജ്ഝാനം ഏകം ദ്വേ ചിത്തവാരേ സമാപജ്ജന്തോ ഏവ. **ന ചേതേ**തി തഥാ ഹേട്ഠിമജ്ഝാനേസു വിയ വാ പുബ്ബാഭോഗാഭാവതോ പുബ്ബാഭോഗവസേന ഹി ഝാനം പകപ്പേന്തോ ഇധ "ചേതേതീ"തി വുത്തോ. യസ്മാ "അഹമേതം ഝാനം നിബ്ബത്തേമി ഉപസമ്പാദേമി സമാപജ്ജാമീ"തി ഏവം അഭിസങ്ഖരണം തത്ഥ സാലയസ്സേവ ഹോതി, ന അനാലയസ്സ, തസ്മാ ഏകം ചിത്തക്ഖണികമ്പി ഝാനം പവത്തേന്തോ തത്ഥ അപ്പഹീനനികന്തികതായ **അഭിസങ്ഖരോന്തോ ഏവാ**തി അത്ഥോ. യസ്മാ പനസ്സ തഥാ ഹേട്ഠിമജ്ഝാനേസു വിയ വാ തത്ഥ പുബ്ബാഭോഗോ നത്ഥി, തസ്മാ **"ന അഭിസങ്ഖരോതീ"**തി വുത്തം. **"ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ"**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ വിവരണം. **"സ്വായമത്ഥോ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം ഉപമായ പടിപാദേതി.

പച്ഛാഭാഗേതി പിതുഘരസ്സ പച്ഛാഭാഗേ. **തതോ** പുത്തഘരതോ. **ലദ്ധഘരമേവാ**തി യതോ അനേന ഭിക്ഖാ ലദ്ധാ, തമേവ ഘരം പുത്തഗേഹമേവ. **ആസനസാലാ വിയ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസമാപത്തി** തതോ പിതുഘരപുത്തഘരട്ഠാനിയാനം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനനിരോധസമാപത്തീനം ഉപഗന്തബ്ബതോ. **പിതുഘരം അമനസികരിത്വാ**തി പവിസിത്വാ സമതിക്കന്തമ്പി പിതുഘരം ന മനസി കത്വാ. പുത്തഘരസ്സേവ ആചിക്ഖനം വിയ ഏകം ദ്വേ ചിത്തവാരേ സമാപജ്ജിതബ്ബമ്പി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ന മനസി കത്വാ പരതോ നിരോധസമാപത്തിഅത്ഥായ ഏവ മനസികാരോ. ഏവം അമനസികാരസാമഞ്ഞേന, മനസികാരസാമഞ്ഞേന ച ഉപമുപമേയ്യതാ വേദിതബ്ബാ ആചിക്ഖനേനപി മനസികാരസ്സേവ ജോതിതത്താ. ന ഹി മനസികാരേന വിനാ ആചിക്ഖനം സമ്ഭവതി.

താ ഝാനസഞ്ഞാതി താ ഏകം ദ്വേ ചിത്തവാരേ പവത്താ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാ. **നിരുജ്ഝന്തീ**തി പദേസേനേവ നിരുജ്ഝന്തി, പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന പന ഉപരി അനുപ്പാദോ. യഥാ ച ഝാനസഞ്ഞാനം, ഏവം ഇതരസഞ്ഞാനം പീതി ആഹ **"അഞ്ഞാ ച ഓളാരികാ ഭവങ്ഗസഞ്ഞാ നുപ്പജ്ജന്തീ"**തി, യഥാപരിച്ഛിന്നകാലന്തി അധിപ്പായോ. **സോ ഏവം പടിപന്നോ ഭിക്ഖൂ**തി സോ ഏവം യഥാവുത്തേ സഞ്ഞഗ്ഗേ ഠിതോ അരഹത്തേ, അനാഗാമിഫലേ വാ പതിട്ഠിതോ ഭിക്ഖു ദ്വീഹി ഫലേഹി സമന്നാഗമോ, തിണ്ണം സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധി, സോളസവിധാ ഞാണചരിയാ, നവവിധാ

സമാധിചരിയാതി ഇമേസം വസേന നിരോധപടിപാദനപടിപത്തിം പടിപന്നോ. **ഫുസതീ**തി ഏത്ഥ **ഫുസനം** നാമ വിന്ദനം പടിലദ്ധീതി ആഹ **"വിന്ദതി പടിലഭതീ"**തി. അത്ഥതോ പന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം ചിത്തചേതസികാനം സബ്ബസോ അപ്പവത്തി ഏവ.

അഭീതി ഉപസഗ്ഗമത്തം നിരത്ഥകം, തസ്മാ "സഞ്ഞാ" ഇച്ചേവ അത്ഥോ. നിരോധപദേന അനന്തരികം കത്വാ സമാപത്തിപദേ വത്തബ്ബേ തേസം ദ്വിന്നം അന്തരേ സമ്പജാനപദം ഠപിതന്തി ആഹ **"നിരോധപദേന അനന്തരികം കത്വാ വുത്ത"**ന്തി, തേനാഹ **"അനുപടി...പേ॰... അത്ഥോ"**തി. **തത്രാപീ**തി തസ്മിമ്പി തഥാ പദാനുപുബ്ബിഠപനേപി അയം വിസേസത്ഥോതി യോജനാ. **സമ്പജാനന്തസ്സാ**തി തം തം സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ തത്ഥ സങ്ഖാരാനം സമ്മസനവസേന പജാനന്തസ്സ. **അന്തേ**തി യഥാവുത്തായ നിരോധപടിപത്തിയാ പരിയോസാനേ. ദുതിയവികപ്പേ **സമ്പജാനന്തസ്സാ**തി സമ്പജാനകാരിനോതി അത്ഥോ, തേന നിരോധസമാപജ്ജനകസ്സ ഭിക്ഖുനോ ആദിതോ പട്ഠായ സബ്ബപാടിഹാരികപഞ്ഞായ സദ്ധിം അത്ഥസാധികാ പഞ്ഞാ കിച്ചതോ ദസ്സിതാ ഹോതി, തേനാഹ **"പണ്ഡിതസ്സ ഭിക്ഖുനോ"**തി.

സബ്ബാകാരേനാതി "സമാപത്തിയാ സരൂപവിസേസോ, സമാപജ്ജനകോ, സമാപജ്ജനസ്സ ഠാനം, കാരണം, സമാപജ്ജനാകാരോ"തി ഏവമാദി സബ്ബപ്പകാരേന. **തത്ഥാ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൬൭) **കഥിതതോവാ**തി കഥിതട്ഠാനതോ ഏവ **ഗഹേതബ്ബോ,** ന ഇധ തം വദാമ പുനരുത്തിഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

ഏവം ഖോ അഹന്തി ഏത്ഥ ആകാരത്ഥോ **ഏവം**-സദ്ദോ ഉഗ്ഗഹിതാകാരദസ്സനന്തി കത്വാ. **ഏവം പോട്ഠപാദാ**തി ഏത്ഥ പന സമ്പടിച്ഛനത്ഥോ, തേനാഹ **"സുഉഗ്ഗഹിതം തയാതി അനുജാനന്തോ"**തി.

൪൧൫. സഞ്ഞാ അഗ്ഗാ ഏത്ഥാതി **സഞ്ഞാഗ്ഗം,** ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം. **അട്ഠസു** സമാപത്തീസുപി **സഞ്ഞാഗ്ഗം അത്ഥി ഉപലബ്ഭതീതി ചിന്തേത്വാ**. "പുഥൂ"തി പാളിയം ലിങ്ഗവിപല്ലാസം ദസ്സേന്തോ ആഹ "ബഹൂനിപീ"തി. **"യഥാ"**തി ഇമിനാ പകാരവിസേസോ കരണപ്പകാരോ ഗഹിതോ, ന പകാരസാമഞ്ഞന്തി ആഹ **"യേന യേന കസിണേനാ"**തി, **പഥവീകസിണേന കരണഭൂതേനാ"**തി ച. ഝാനം താവ യുത്തോ കരണഭാവോ സഞ്ഞാനിരോധഫുസനസ്സ സാധകതമഭാവതോ, കഥം കസിണാനന്തി? തേസമ്പി സോ യുത്തോ ഏവ. യദഗ്ഗേന ഹി ഝാനാനം നിരോധഫുസനസ്സ സാധകതം അഭാവോ, തദഗ്ഗേന കസിണാനമ്പി തദവിനാഭാവതോ. അനേകകരണാപി കിരിയാ ഹോതിയേവ യഥാ "അസ്സേന യാനേന ദീപികായ ഗച്ഛതീ"തി.

ഏകവാരന്തി സകിം. **പുരിമസഞ്ഞാനിരോധ**ന്തി കാമസഞ്ഞാദിപുരിമസഞ്ഞായ നിരോധം, ന നിരോധസമാപത്തിസഞ്ഞിതം സഞ്ഞാനിരോധം. **ഏകം സഞ്ഞാഗ്ഗ**ന്തി ഏകം സഞ്ഞാഭൂതം അഗ്ഗം സേട്ഠന്തി അത്ഥോ ഹേട്ഠിമസഞ്ഞായ ഉക്കട്ഠഭാവതോ. സഞ്ഞാ ച സാ അഗ്ഗഞ്ചാതി സഞ്ഞാഗ്ഗം, ന സഞ്ഞാസു അഗ്ഗന്തി. **ദ്വേ വാരേ**തി ദ്വിക്ഖത്തും. **സേസകസിണേസൂ**തി കസിണാനംയേവ ഗഹണം നിരോധകഥായ അധികതത്താ. തതോ ഏവ ചേത്ഥ ഝാനഗ്ഗഹണേന കസിണജ്ഝാനാനി ഏവ ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബം. **"പഠമജ്ഝാനേന കരണഭൂതേനാ"**തി ആരമ്മണം അനാമസിത്വാ

വദതി യഥാ ''യേന യേന കസിണേനാ''തി എത്ഥ ഝാനം അനാമസിത്വാ വുത്തം. **''ഇതീ''**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സങ്ഗഹേത്വാ നിഗമനവസേന വദതി. **സബ്ബമ്പീ**തി സബ്ബം ഏകവാരം സമാപന്നഝാനം. **സങ്ഗഹേത്വാ**തി സഞ്ജാനനലക്ഖണേന തംസഭാവാവിസേസതോ ഏകജ്ഝം സങ്ഗഹേത്വാ. **അപരാപര**ന്തി പുനപ്പുനം.

൪൧൩. ഝാനപദട്ഠാനം വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന സഞ്ഞാഞാണാനി ദസ്സിതാനി പഠമനയേ . ദുതിയനയേ പന യസ്മാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗേന ഘടേന്തസ്സ മഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ വിപസ്സനാമഗ്ഗവസേന സഞ്ഞാഞാണാനി ദസ്സിതാനി. യസ്മാ പന പഠമനയോ ലോകിയത്താ ഓളാരികോ, ദുതിയനയോ മിസ്സകോ തസ്മാ തദുഭയം അസമ്ഭാവേത്വാ അച്ചന്തസുഖുമം സുഭം ഥിരം നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരമേവ ദസ്സേതും മഗ്ഗഫലവസേന സഞ്ഞാഞാണാനി ദസ്സിതാനി തതിയനയേ. തയോപേതേ നയാ മഗ്ഗസോധനവസേന ദസ്സിതാ.

''അയം പനേത്ഥ സാരോ''തി വിഭാവേതും തിപിടകമഹാസിവത്ഥേരവാദോ ആഭതോ. നിരോധം പുച്ഛിത്വാ തസ്മിം കഥിതേ തദനന്തരം സഞ്ഞാഞാണുപ്പത്തിം പുച്ഛന്തോ അത്ഥതോ നിരോധതോ വുട്ഠാനം പുച്ഛതി നാമ, നിരോധതോ ച വുട്ഠാനം അരഹത്തഫലുപ്പത്തിയാ വാ സിയാ അനാഗാമിഫലുപ്പത്തിയാ വാ, തത്ഥ സഞ്ഞാ പധാനാ, തദനന്തരഞ്ച പച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി തദുഭയം നിദ്ധാരേന്തോ ഥേരോ **''കിം ഇമേ ഭിക്ഖൂ ഭണന്തീ''**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **''കിം ഇമേ ഭിക്ഖൂ ഭണന്തീ''**തി തദാ ദീഘനികായതന്തിം പരിവത്തന്തേ ഇമം ഠാനം പത്വാ യഥാവുത്തേന പടിപാടിയാ തയോ നയേ കഥേന്തേ ഭിക്ഖൂ സന്ധായ വദതി.

യസ്സ യഥാ മഗ്ഗവീഥിയം മഗ്ഗഫലഞാണേസു ഉപ്പന്നേസു നിയമതോ മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണാനി ഹോന്തി, ഏവം ഫലസമാപത്തിയം ഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി ആഹ **''പച്ഛാ പച്ചവേക്ഖണഞാണ''**ന്തി. **''ഇദം അരഹത്തഫല''**ന്തി ഇദം പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ പവത്തിആകാരദസ്സനം. **ഫലസമാധിസഞ്ഞാപച്ചയാ**തി ഫലസമാധിസഹഗതസഞ്ഞാപച്ചയാ. **കിര**-സദ്ദോ അനുസ്സരണത്ഥോ. യഥാധിഗതധമ്മാനുസ്സരണപക്ഖിയാ ഹി പച്ചവേക്ഖണാ. സമാധിസീസേന ചേത്ഥ സബ്ബം അരഹത്തഫലം ഗഹിതം സഹചരണഞായേന, തസ്മിം അസതി പച്ചവേക്ഖണായ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ആഹ **''ഇദപ്പച്ചയാ''**തി.

സഞ്ഞാഅത്തകഥാവണ്ണനാ

൪൧൭. ദേസനായ സണ്ഹഭാവേന സാരമ്ഭമക്ഖിസ്സാദിമലവിസോധനതോ സുതമയഞാണം ന്ഹാപിതം വിയ, സുഖുമഭാവേന തനുലേപനവിലിത്തം വിയ, തിലക്ഖണബ്ഭാഹതതായ കുണ്ഡലാദിഅലങ്കാരവിഭൂസിതം വിയ ച ഹോതി, തദനുപസേവതോ ഞാണസ്സ ച തഥാഭാവോ തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ തഥാഭാവാപത്തി, നിരോധകഥായ നിവേസനഞ്ചസ്സ സിരിസയനപ്പവേസനസദിസന്തി ആഹ **''സണ്ഹസുഖുമ...പേ...** **ആരോപിതോപീ''**തി. **തത്ഥാ**തി തസ്സം നിരോധകഥായം. **സുഖം അവിന്ദന്തോ** മന്ദബുദ്ധിതായ അലഭന്തോ. മലവിദൂസിതതായ **ഗൂഥട്ഠാനസദിസം. അത്തനോ ലദ്ധിം** അത്തദിട്ഠിം. **അനുമതിം ഗഹേത്വാ**തി അനുഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ''ഏദിസോ

മേ അത്താ''തി അനുജാനാപേത്വാ, അത്തനോ ലദ്ധിയം പതിട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **കം പനാ**തി ഓളാരികോ, മനോമയോ, അരൂപീതി തിണ്ണം അത്തവാദാനം വസേന തിവിധേസു കതമന്തി അത്ഥോ. **പരിഹരന്തോ**തി വിദ്ധംസനതോ പരിഹരന്തോ, നിഗൂഹന്തോതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ ചതുസന്തതിരൂപപ്പബന്ധം ഏകത്തവസേന ഗഹേത്വാ രൂപീഭാവതോ ''ഓളാരികോ അത്താ''തി പച്ചേതി അത്തവാദീ, അന്നപാനോപധാനതഞ്ചസ്സ പരികപ്പേത്വാ ''സസ്സതോ''തി മഞ്ഞതി, രൂപീഭാവതോ ഏവ ച സഞ്ഞായ അഞ്ഞത്തം ഞായാഗതമേവ, യം വേദവാദിനോ ''അന്നമയോ, പാനമയോ''തി ച ദ്വിധാ വോഹരന്തി, തസ്മാ പരിബ്ബാജകോ തം സന്ധായാ **''ഓളാരികം ഖോ''**തി ആഹ.

തഥ യദി അത്താ രൂപീ, ന സഞ്ഞീ, സഞ്ഞായ അരൂപഭാവത്താ, രൂപധമ്മാനഞ്ച അസഞ്ജാനനസഭാവത്താ, രൂപീ ച സമാനോ യദി തവ മതേന നിച്ചോ, സഞ്ഞാ അപരാപരം പവത്തനതോ തഥ തഥ ഭിജ്ജതീതി ഭേദസബ്ഭാവതോ അനിച്ചാ, ഏവമ്പി ''അഞ്ഞാ സഞ്ഞാ, അഞ്ഞോ അത്താ''തി സഞ്ഞായ അഭാവതോ അചേതനോതി ന കമ്മസ്സ കാരകോ, ഫലസ്സ ച ന ഉപഭുഞ്ജകോതി ആപന്നമേവ, തേനാഹ **''ഓളാരികോ ച ഹി തേ''**തിആദി. **പച്ചാഗച്ഛതോ**തി പച്ചാഗച്ഛന്തസ്സ , ജാനതോതി അത്ഥോ. ''അഞ്ഞാ ച സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജന്തി, അഞ്ഞാ ച സഞ്ഞാ നിരുജ്ഝന്തീ''തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഉപ്പാദപുബ്ബകോ നിരോധോ, ന ച ഉപ്പന്നം അനിരുജ്ഝകം നാമ അത്ഥീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''ചതുന്നഞ്ച ഖന്ധാന''**ന്തിആദി.

ര്ഫവ്വ-ര്വം. മനോമയന്തി ഝാനമനസോ വസേന മനോമയം. യോ ഹി ബാഹിരപച്ചയനിരപേക്ഖോ, സോ മനസാവ നിബ്ബത്തോതി മനോമയോ. രൂപലോകേ നിബ്ബത്തസരീരം സന്ധായ വദതി, യം വേദവാദിനോ ആനന്ദമയോ, വിഞ്ഞാണമയോതി ച ദ്വിധാ വോഹരന്തി. **തത്രാപീ**തി ''മനോമയോ അത്താ''തി ഇമസ്മിമ്പി പക്ഖേ. **ദോസേ ദിന്നേ**തി ''അഞ്ഞാവ സഞ്ഞാ ഭവിസ്സതീ''തിആദിനാ ദോസേ ദിന്നേ. ഇധാപി പുരിമവാദേ വുത്തനയേനേവ ദോസദസ്സനം വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യദി അത്താ മനോമയോ, സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗീ, അഹീനിന്ദ്രിയോ ച ഭവേയ്യ, ഏവം സതി ''രൂപം അത്താ സിയാ, ന ച സഞ്ഞീ''തി പുബ്ബേ വിയ വത്തബ്ബം. തേനാഹ - ''മനോമയോ ച ഹി തേ''തിആദി. കസ്മാ പനായം പരിബ്ബാജകോ പഠമം ഓളാരികം അത്താനം പടിജാനിത്വാ തം ലദ്ധിം വിസ്സജ്ജേത്വാ പുന മനോമയം അത്താനം പടിജാനാതി, തഞ്ച വിസ്സജ്ജേത്വാ അരൂപിം അത്താനം പടിജാനാതീതി? കാമഞ്ചേത്ഥ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ, തഥാപി ഇമേ തിത്ഥിയാ നാമ അനവട്ഠിതചിത്താ ഥുസരാസിമ്ഹി നിഖാതഖാണുകോ വിയ ചഞ്ചലാതി ദസ്സേതും **''യഥാ നാമ ഉമ്മത്തകോ''**തിആദി വുത്തം. തഥ **സഞ്ഞായാ**തി പകതിസഞ്ഞായ. **ഉപ്പാദനിരോധം ഇച്ഛതി** അപരാപരം പവത്തായ സഞ്ഞായ ഉദയവയദസ്സനതോ. തഥാപി ''സഞ്ഞാ സഞ്ഞാ''തി പവത്തസമഞ്ഞം ''അത്താ''തി ഗഹേത്വാ തസ്സ ച അവിച്ഛേദം പരികപ്പേന്തോ സസ്സതം മഞ്ഞതി, തേനാഹ **''അത്താനം പന സസ്സതം മഞ്ഞതീ''**തി.

തഥേവാതി യഥാ ''രൂപീ അത്താ''തി, ''മനോമയോ അത്താ''തി ച വാദദ്വയേ സഞ്ഞായ അത്തതോ അഞ്ഞതാ, തഥാ ചസ്സ അചേതനതാദിദോസപ്പസങ്ഗോ ദുന്നിവാരോ , തഥേവ ഇമസ്മിം വാദേ ദോസോ. തേനാഹ **''തഥേവസ്സ ദോസം ദസ്സേന്തോ''**തി. **മിച്ഛാദസ്സനേനാ**തി അത്തദിട്ഠിസങ്ഖാതേന മിച്ഛാഭിനിവേസേന.

അഭിഭൂതത്താതി അനാദികാലഭാവിതഭാവേന അജ്ഝോത്ഥടത്താ നിവാരിതഞാണചാരത്താ. **തം നാനത്തം അജാനന്തോതി** യേന സന്തതിഘനേന, സമൂഹഘനേന ച വഞ്ചിതോ ബാലോ പബന്ധവസേന പവത്തമാനം ധമ്മസമൂഹം മിച്ഛാഗാഹവസേന "അത്താ"തി, "നിച്ചോ"തി ച അഭിനിവിസ്സ വോഹരതി, തം ഏകത്തസഞ്ഞിതം ഘനഗ്ഗഹണം വിനിഭുജ്ജ യാഥാവതോ ജാനനം ഘനവിനിബ്ഭോഗോ, സബ്ബേന സബ്ബം തിത്ഥിയാനം സോ നത്ഥീതി അയമ്പി പരിബ്ബാജകോ താദിസസ്സ ഞാണസ്സ പരിപാകസ്സ അഭാവതോ വുച്ചമാനമ്പി നാഞ്ഞാസി. തേന വുത്തം **"ഭഗവതാ വുച്ചമാനമ്പി തം നാനത്തം അജാനന്തോ"**തി. സഞ്ഞാ നാമായം നാനാരമ്മണാ നാനാക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി, വേതി ചാതി **സഞ്ഞായ ഉപ്പാദനിരോധം പസ്സന്തോപി സഞ്ഞാമയം** സഞ്ഞാഭൂതം **അത്താനം** പരികപ്പേത്വാ യഥാവുത്തഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ **നിച്ചമേവ** കത്വാ **മഞ്ഞതി** ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ. തഥാഭൂതസ്സ ച തസ്സ സണ്ഹസുഖുമപരമഗമ്ഭീരധമ്മതാ ന ഞായതേവാതി വുത്തം **"ദുജ്ജാനം ഖോ"**തിആദി.

ദിട്ഠിആദീസു "ഏവമേത"ന്തി ദസ്സനം അഭിനിവിസനം **ദിട്ഠി.** തസ്സാ ഏവ പുബ്ബഭാഗഭൂതം "ഏവമേത"ന്തി നിജ്ഝാനവസേന ഖമനം **ഖന്തി**. തഥാ രോചനം **രുചി. "അഞ്ഞഥാ"**തിആദി തേസം ദിട്ഠിആദീനം വിഭജിത്വാ ദസ്സനം. തത്ഥ **അഞ്ഞഥാതി** യഥാ അരിയവിനയേ അന്തദ്വയം അനുപഗ്ഗമ്മ മജ്ഝിമാ പടിപദാവസേന ദസ്സനം ഹോതി, തതോ അഞ്ഞഥായേവ. **അഞ്ഞദേവാതി** യം പരമത്ഥതോ വിജ്ജതി ഖന്ധായതനാദി, തസ്സ ച അനിച്ചതാദി, തതോ അഞ്ഞദേവ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനം അത്താനം സസ്സതാദി **തേ ഖമതി ചേവ രുച്ചതി ച.** ആയുഞ്ജനം അനുയുഞ്ജനം **ആയോഗോ,** തേനാഹ **"യുത്തപയുത്തതാ"**തി. **പടിപത്തിയാതി** പരമത്തചിന്തനാദിപരിബ്ബാജകപടിപത്തിയാ . **ദുജ്ജാനമേതം** ധമ്മതം ത്വം "അയം പരമത്ഥോ, അയം സമ്മുതീ"തി ഇമസ്സ വിഭാഗസ്സ ദുബ്ബിഭാഗത്താ. "യദി ഏതം ദുജ്ജാനം, തം താവ തിട്ഠതു, ഇമം പനത്ഥം ഭഗവന്തം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ യഥാ പടിപജ്ജി, തം ദസ്സേതും **"അഥ പരിബ്ബാജകോ"**തിആദി വുത്തം. **അഞ്ഞോ വാ സഞ്ഞതോതി** സഞ്ഞാസഭാവതോ അഞ്ഞോ സഭാവോ വാ അത്താ ഹോതൂതി അത്ഥോ. **അസ്സാതി** അത്തനോ.

ലോകീയതി ദിസ്സതി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപം, തബ്ബിപാകോ ചാതി **ലോകോ,** അത്താ. സോ ഹിസ്സ കാരകോ, വേദകോ ചാതി ഇച്ഛിതോ. **ദിട്ഠിഗതന്തി** "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧; ഉദാ॰ ൫൫) നയപ്പവത്തം ദിട്ഠിഗതം. ന ഹേസ ദിട്ഠാഭിനിവേസോ ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥനിസ്സിതോ തദസംവത്തനതോ. യോ ഹി തദാവഹോ, സോ തംനിസ്സിതോതി വത്തബ്ബതം ലഭേയ്യ യഥാ തം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരോ. ഏതേനേവ തസ്സ ന ധമ്മനിസ്സിതതാപി സംവണ്ണിതാ ദട്ഠബ്ബാ. ആദിബ്രഹ്മചരിയസ്സാതി ആദിബ്രഹ്മചരിയം, തദേവ **ആദിബ്രഹ്മചരിയകം** യഥാ "വിനയോ ഏവ വേനയികോ"തി, (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൮) തേനാഹ **"സിക്ഖത്തയസങ്ഖാതസ്സാ"**തിആദി. ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ സംസാരവട്ടേ നിബ്ബിദാവിരാഗനിരോധുപസമാസംവത്തനം വട്ടന്തോഗധത്താ, തസ്സ വട്ടസമ്ബന്ധനതോ ച. തഥാ അഭിഞ്ഞാസമ്ബോധനിബ്ബാനാസംവത്തനഞ്ച ദട്ഠബ്ബം. **അഭിജാനനായാതി** ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന അഭിജാനനത്ഥായ. **സമ്ബുജ്ഝനത്ഥായാതി** തീരണപഹാനപരിഞ്ഞാവസേന സമ്ബോധനത്ഥായാതി

വദന്തി. **അഭിജാനനായാ**തി അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാവസേന ജാനനായ, തം പന വട്ടസ്സ പച്ചക്ഖകരണമേവ ഹോതീതി ആഹ **"പച്ചക്ഖകിരിയായാ"**തി. **സമ്ബുജ്ഝനത്ഥായാ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പടിവേധായ.

കാമം തണ്ഹാപി ദുക്ഖസഭാവാ, തസ്സാ പന സമുദയഭാവേന വിസും ഗഹിതത്താ **"തണ്ഹം ഠപേത്വാ"**തി വുത്തം. **പഭാവനതോ** ഉപ്പാദനതോ. ദുക്ഖം പഭാവേന്തീപി തണ്ഹാ അവിജ്ജാദിപച്ചയന്തരസഹിതാ ഏവ പഭാവേതി, ന കേവലാതി ആഹ **"സപ്പച്ചയാ"**തി. **ഉഭിന്നം അപ്പവത്തീ**തി ഉഭിന്നം അപ്പവത്തിനിമിത്തം, നപ്പവത്തന്തി ഏത്ഥ ദുക്ഖസമുദയാ ഏതസ്മിം വാ അധിഗതേതി അപ്പവത്തി. ദുക്ഖനിരോധം നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി അധിഗച്ഛതി, തദത്ഥം പടിപദാ ചാതി **ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീപടിപദാ. മഗ്ഗപാതുഭാവോ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗസമുപ്പാദോ. **ഫലസച്ഛികിരിയാ**തി അസേക്ഖഫലാധിഗമോ. **ആകാര**ന്തി തം ഗമനലിങ്ഗം.

൪൨൭. സമന്തതോ നിഗ്ഗണ്ഹനവസേന തോദനം വിജ്ഝനം **സന്നിതോദകം, വാചായാ**തി ച പച്ചത്തേ കരണവചനന്തി ആഹ **"വചനപതോദേനാ"**തി. **സജ്ഝബ്ഭരിത**ന്തി സമന്തതോ ഭുസം അരിതം **അകംസൂ**തി സതമത്തേഹി തുത്തകേഹി വിയ തിംസസതമത്താ പരിബ്ബാജകാ വാചാപതോദനേഹി തുദിംസു **സഭാവതോ വിജ്ജമാന**ന്തി പരമത്ഥസഭാവതോ ഉപലബ്ഭമാനം, നപകതിആദി വിയ അനുപലബ്ഭമാനം. **തച്ഛ**ന്തി സച്ചം. **തഥ**ന്തി അവിപരീതം **ലോകുത്തരധമ്മേസൂ**തി വിസയേ ഭുമ്മം തേ ധമ്മേ വിസയം കത്വാ. **ഠിതസഭാവ**ന്തി അവട്ഠിതസഭാവം, തദുപ്പാദകന്തി അത്ഥോ. **ലോകുത്തരധമ്മനിയാമത**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മസമ്പാപനനിയാമേന നിയതം, തേനാഹ **"ബുദ്ധാനഞ്ഹീ"**തിആദി. **ഏദിസാ**തി "ധമ്മട്ഠിതത"ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരാ.

ചിത്തഹത്ഥിസാരിപുത്തപോട്ഠപാദവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൨൮. സുഖുമേസു അത്ഥന്തരേസൂതി ഖന്ധായതനാദീസു സുഖുമഞാണഗോചരേസു ധമ്മേസു. **കുസലോ**തി പുബ്ബേ ബുദ്ധസാസനേ കതപരിചയതായ ഛേകോ **അഹോസി. ഗിഹിഭാവേ ആനിസംസകഥായ കഥിതത്താ** സീലവന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ തഥാ കഥനേന വിബ്ഭമനേ നിയോജിതത്താ ഇദാനി സയമ്പി സീലവാ ഏവ ഹുത്വാ ഛ വാരേ (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൩൭; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൮) വിബ്ഭമി. കമ്മസരിക്ഖകേന ഹി ഫലേന ഭവിതബ്ബം. **മഹാസാവകസ്സ കഥിതേ**തി മഹാസാവകസ്സ മഹാകോട്ഠികത്ഥേരസ്സ അപസാദനകഥിതനിമിത്തം. **പതിട്ഠാതും അസക്കോന്തോ**തി സാസനേ പതിട്ഠം ലദ്ധും അസക്കോന്തോ.

൪൨൯. പഞ്ഞാചക്ഖുനോ നത്ഥിതായാതി സുവുത്തദുരുത്തസമവിസമദസ്സനസമത്ഥപഞ്ഞാചക്ഖുനോ അഭാവേന . **ചക്ഖുമാ**തി ഏത്ഥ യാദിസേന ചക്ഖുനാ പുരിസോ "ചക്ഖുമാ"തി വുത്തോ, തം ദസ്സേതും **"സുഭാസിതാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകംസികാ**തി ഏകന്തികാ, നിബ്ബാനാവഹഭാവേന നിച്ഛിതാതി അധിപ്പായോ. **ഠപിതാ**തി വവത്ഥാപിതാ. **ന ഏകംസികാ** ന ഏകന്തികാ, ന നിബ്ബാനാവഹഭാവേന നിച്ഛിതാ വട്ടന്തോഗധഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

ഏകംസികധമ്മവണ്ണനാ

൪൨൭. "കസ്മാ ആരഭീ"തി കാരണം പുച്ഛിത്വാ **"അനിയ്യാനികഭാവദസ്സനത്ഥ"**ന്തി പയോജനം വിസ്സജ്ജിതം. സതി ഹി ഫലസിദ്ധിയം ഹേതുസിദ്ധോയേവ ഹോതീതി. **പഞ്ഞാപിതനിട്ഠായാ**തി പവേദിതവിമുത്തിമഗ്ഗസ്സ, വട്ടദുക്ഖപരിയോസാനം ഗച്ഛതി ഏതായാതി "നിട്ഠാ"തി വിമുത്തി വുത്താ. നിട്ഠാമഗ്ഗോ ഹി ഇധ ഉത്തരപദലോപേന "നിട്ഠാ"തി വുത്തോ. തസ്സ ഹി അനിയ്യാനികതാ, നിയ്യാനികതാ ച വുച്ചതി, ന നിട്ഠായ. നിയ്യാനം വാ നിഗ്ഗമനം നിസ്സരണം, വട്ടദുക്ഖസ്സ വുപസമോതി അത്ഥോ. നിയ്യാനമേവ നിയ്യാനികം, ന നിയ്യാനികം അനിയ്യാനികം, സോ ഏവ ഭാവോ അനിയ്യാനികഭാവോ, തസ്സ ദസ്സനത്ഥന്തി യോജേതബ്ബം. **"ഏവ"**ന്തി "നിബ്ബാനം നിബ്ബാന"ന്തി വചനമത്തസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ വദതി, ന പന പരമത്ഥതോ തേസം സമയേ നിബ്ബാനപഞ്ഞാപനസ്സ ലബ്ഭനതോ, തേന വുത്തം **"സാ ച ന നിയ്യാനികാ"**തിആദി. **ലോകഥൂപികാദിവസേനാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "അഞ്ഞോ പുരിസോ, അഞ്ഞാ പകതീ"തി പകതിപുരിസന്തരാവബോധോ മോക്ഖോ, ബുദ്ധിആദിഗുണവിനിമുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനം മോക്ഖോ, കായപവത്തിഗതിജാതിബന്ധാനം അപ്പമജ്ജനവസേന അപ്പവത്തോ മോക്ഖോ, യഞ്ഞേഹി ജുതേന പരേന പുരിസേന സലോകതാ മോക്ഖോ, സമീപതാ മോക്ഖോ, സഹയോഗോ മോക്ഖോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **യഥാപഞ്ഞത്താ**തി പഞ്ഞത്തപ്പകാരാ **ഹുത്വാ ന നിയ്യാതി,** യേനാകാരേന "നിട്ഠാ പാപുണീയതീ"തി തേഹി പവേദിതാ, തേനാകാരേന തസ്സാ അപ്പത്തബ്ബതോ ന നിയ്യാതി. **പണ്ഡിതേഹി പടിക്ഖിത്താ**തി "നായം നിട്ഠാ പടിപദാ വട്ടസ്സ അനതിക്കമനതോ"തി ബുദ്ധാദീഹി പണ്ഡിതേഹി പടിക്ഖിത്താ. **നിവത്തതീ**തി പടിക്ഖേപസ്സ കാരണവചനം, തസ്മാ തേഹി പഞ്ഞത്താ നിട്ഠാ പടിപദാ ന നിയ്യാതി, അഞ്ഞദത്ഥു തംസമങ്ഗിനം പുഗ്ഗലം സംസാരേ ഏവ പരിബ്ഭമാപേന്തീ നിവത്തതി.

പധാനം ജാനനം നാമ പച്ചക്ഖതോ ജാനനം തസ്സ പമാണജേട്ഠഭാവതോ, ഇതരസ്സ സംസയാനുബന്ധത്താതി വുത്തം **"ജാനം പസ്സ"**ന്തി. തേനേത്ഥ ദസ്സനേന ജാനനം വിസേസേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തുമ്ഹാകം ഏകന്തസുഖേ ലോകേ പച്ചക്ഖതോ ഞാണദസ്സനം അത്ഥീതി. **ജാന**ന്തി വാ തസ്സ ലോകസ്സ അനുമാനവിസയതം പുച്ഛതി, **പസ്സ**ന്തി പച്ചക്ഖതോ ഗോചരതം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - അപി തുമ്ഹാകം ലോകോ പച്ചക്ഖതോ ഞാതോ, ഉദാഹു അനുമാനതോതി.

യസ്മാ ലോകേ പച്ചക്ഖഭൂതോ അത്ഥോ ഇന്ദ്രിയഗോചരഭാവേന പാകടോ, തസ്മാ വുത്തം **"ദിട്ഠപുബ്ബാനീ"**തിആദി. **ദിട്ഠപുബ്ബാനീ**തി ദിട്ഠവാ, ദസ്സനഭൂതേന, തദനുഗതേന ച ഞാണേന ഗഹിതപുബ്ബാനീതി അത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **"സരീരസണ്ഠാനാദീനീ"**തി വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. **"അപ്പാടിഹീരക ത"**ന്തി അനുനാസികലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"അപ്പാടിഹീരകം ത"**ന്തി "അപ്പാടിഹീരം കത"ന്തി ഏവമേത്ഥ വണ്ണേന്തി. പടിപക്ഖഹരണതോ പടിഹാരിയം, തദേവ പാടിഹാരിയം, ഉത്തരവിരഹിതം വചനം. പാടിഹാരിയമേവേത്ഥ "പാടിഹീരക"ന്തി വാ വുത്തം. ന പാടിഹീരകം അപ്പാടിഹീരകം പരേഹി വുച്ചമാനഉത്തരേഹി സഉത്തരത്താ, തേനാഹ **"പടിഹരണവിരഹിത"**ന്തി. സഉത്തരഞ്ഹി വചനം തേന ഉത്തരേന

പടിഹാരീയതി അതിവിപരിവത്തീയതി. തതോ ഏവ നിയ്യാനസ്സ പടിഹരണമഗ്ഗസ്സ അഭാവതോ **“അനിയ്യാനിക”**ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി.

൪൨൭. വിലാസോ ലീളാ. **ആകപ്പോ** കേസബന്ധവത്ഥഗ്ഗഹണം ആദിആകാരവിസേസോ, വേസസംവിധാനം വാ. **ആദി**-സദ്ദേന ഭാവാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **“ഭാവോ”**തി ച ചാതുരിയം വേദിതബ്ബം.

തയോഅത്തപടിലാഭവണ്ണനാ

൪൨൮. ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാതി **അത്താ,** അത്തഭാവോതി ആഹ **“അത്തപടിലാഭോതി അത്തഭാവപടിലാഭോ”**തി. **കാമഭവം ദസ്സേതി** തസ്സ ഇതരദ്വയത്തഭാവതോ ഓളാരികത്താ. **രൂപഭവം ദസ്സേതി** ഝാനമനേന നിബ്ബത്തം ഹുത്വാ രൂപീഭാവേന ഉപലബ്ഭനതോ. **സംകിലേസികാ ധമ്മാ നാമ ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ** തദഭാവേ കസ്സചി സംകിലേസസ്സാപി അസമ്ഭവതോ. **വോദാനിയാ ധമ്മാ നാമ സമഥവിപസ്സനാ** താസം വസേന സബ്ബസോ ചിത്തവോദാനസ്സ സിജ്ഝനതോ.

൪൨൯. പടിപക്ഖധമ്മാനം അസമുച്ഛേദേ പന ന കദാചിപി അനവജ്ജധമ്മാനം പാരിപൂരീ, വേപുല്ലം വാ സമ്ഭവതി, സമുച്ഛേദേ പന സതി ഏവ സമ്ഭവതീതി **മഗ്ഗപഞ്ഞാഫലപഞ്ഞാ**-ഗ്ഗഹണം. താ ഹി സകിം പരിപുണ്ണാ പരിപുണ്ണാ ഏവ അപരിഹാനധമ്മത്താ. **തരുണപീതീ**തി ഉപ്പന്നമത്താ അലദ്ധാസേവനാ ദുബ്ബലാ പീതി. **ബലവതുട്ഠീ**തി പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിയാ ലദ്ധാസേവനാ ഉപരിവിസേസാധിഗമസ്സ പച്ചയഭൂതാ ഥിരതരാ പീതി. **“യം അവോചുമ്ഹാ”**തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യം വോഹാരം “സംകിലേസികവോദാനിയധമ്മാനം പഹാനാഭിവുദ്ധിനിട്ഠം പഞ്ഞായ പാരിപൂരിവേപുല്ലഭൂതം ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ അപരപ്പച്ചയേന ഞാണേന പച്ചക്ഖതോ സമ്പാദേത്വാ വിഹരിസ്സതീ”തി കഥയിമ്ഹ. **തത്ഥ** തസ്മിം വിഹാരേ **തസ്സ** മമ ഓവാദകരസ്സ ഭിക്ഖുനോ **ഏവം** വുത്തപ്പകാരേന വിഹരണനിമിത്തം പമോദപ്പഭാവിതാ **പീതി ച ഭവിസ്സതി,** തസ്സാ ച പച്ചയഭൂതം പസ്സദ്ധിദ്വയം സമ്മദേവ ഉപട്ഠിതാ **സതി ച** ഉക്കംസഗതം ഞാണഞ്ച തഥാഭൂതോ ച സോ വിഹാരോ. സന്തപണീതതായ അതപ്പകോ അനഞ്ഞസാധാരണോ സുഖവിഹാരോതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി.

പഠമജ്ഝാനേ പടിലദ്ധമത്തേ ഹീനഭാവതോ പീതി ദുബ്ബലാ പാമോജ്ജപക്ഖികാ, സുവിഭാവിതേ പന തസ്മിം പഗുണേ സാ പണീതാ ബലവഭാവതോ പരിപുണ്ണകിച്ചാ പീതീതി വുത്തം **“പഠമജ്ഝാനേ പാമോജ്ജാദയോ ഛപി ധമ്മാ ലബ്ഭന്തീ”**തി. **“സുഖോ വിഹാരോ”**തി ഇമിനാ സമാധി ഗഹിതോ. സുഖം ഗഹിതന്തി അപരേ, തേസം മതേന സന്തസുഖതായ ഉപേക്ഖാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ “സുഖ”ന്തി ഇച്ഛിതാ, തേനാഹ **“തഥാ ചതുത്ഥേ”**തിആദി. **പാമോജ്ജം നിവത്തതീ**തി ദുബ്ബലപീതിസങ്ഖാതം പാമോജ്ജം ഛസു ധമ്മേസു നിവത്തതി ഹായതി. വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവിരഹേന ദുതിയജ്ഝാനേ സബ്ബദാ പീതി ബലവതീ ഏവ ഹോതി, ന പഠമജ്ഝാനേ വിയ കദാചി ദുബ്ബലാ. **സുദ്ധവിപസ്സനാ പാദകജ്ഝാനമേവാ**തി ഉപരി മഗ്ഗം അകഥേത്വാ കേവലം വിപസ്സനാപാദകജ്ഝാനം **കഥിതം. ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി സദ്ധിം വിപസ്സനാ കഥിതാ**തി വിപസ്സനായ പാദകഭാവേന ഝാനാനി കഥേത്വാ തതോ പരം വിപസ്സനാപുബ്ബകാ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ കഥിതാതി അത്ഥോ.

ചതുത്ഥജ്ഝാനികഫലസമാപത്തി കഥിതാതി പഠമജ്ഝാനികാദികാ ഫലസമാപത്തിയോ അകഥേത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനികാ ഏവ ഫലസമാപത്തി കഥിതാ. **പീതിവേവചനമേവ കത്വാതി** ദ്വിന്നം പീതീനം ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ അനുപ്പജ്ജനതോ പാമോജ്ജം പീതിവേവചനമേവ കത്വാ. പീതിസുഖാനം അപരിച്ചത്തത്താ, **"സുഖോ ച വിഹാരോ"**തി സാതിസയസ്സ സുഖവിഹാരസ്സ ഗഹിതത്താ ച **ദുതിയജ്ഝാനികഫലസമാപത്തി നാമ കഥിതാ.** കാമം പഠമജ്ഝാനേപി പീതിസുഖാനി ലബ്ഭന്തി, താനി പന വിതക്കവിചാരക്ഖോഭേന ന സന്തപണീതാനി, സന്തപണീതാനി ച ഇധാധിപ്പേതാനി.

൪൩൨-൪൩൩. വിഭാവനത്ഥോതി പകാസനത്ഥോ സരൂപതോ നിരൂപനത്ഥോ, തേനാഹ **"അയം സോ"**തിആദി. **നത്ഥി** ഓളാരികം അത്തപടിലാഭം. **സപ്പടിഹരണന്തി** പരേന ചോദിതവചനേന സപരിഹാരം സഉത്തരം. **തുച്ഛോതി** മുസാ അഭൂതോ. **സ്വേവാതി** സോ ഏവ അത്തപടിലാഭോ. **തസ്മിം സമയേ ഹോതീതി** തസ്മിം പച്ചുപ്പന്നസമയേ വിജ്ജമാനോ ഹോതി. **അത്തപടിലാഭോത്വേവ നിയ്യാതേസി,** ന നം സരൂപതോ നീഹരിത്വാ ദസ്സേസി. **രൂപാദയോ ചേത്ഥ ധമ്മാതി** രൂപവേദനാദയോ ഏവ ഏത്ഥ ലോകേ സഭാവധമ്മാ. **അത്തപടിലാഭോതി** പന തേ രൂപാദികേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്തി, തേനാഹ **"നാമമത്തമേത"**ന്തി. **നാമപണ്ണത്തിവസേനാതി** നാമഭൂതപഞ്ഞത്തിമത്തതാവസേന.

൪൩൪. ഏവഞ്ച പന വത്വാതി "അത്തപടിലാഭോതി രൂപാദികേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്ത"ന്തി ഇമമത്ഥം "യസ്മിം ചിത്ത സമയേ"തിആദിനാ വത്വാ. **പടിപുച്ഛിത്വാ വിനയനത്ഥന്തി** യഥാ പരേ പുച്ഛേയ്യും, തേനാകാരേന കാലവിഭാഗതോ പടിപദാനി പുച്ഛിത്വാ തസ്സ അത്ഥസ്സ ഞാപനവസേന വിനയനത്ഥം. **തസ്മിം സമയേ സച്ചോ അഹോസീതി** തസ്മിം അതീതസമയേ ഉപാദാനസ്സ വിജ്ജമാനതായ സച്ചഭൂതോ വിജ്ജമാനോ വിയ വത്തബ്ബോ അഹോസി, ന പന **അനാഗതോ** ഇദാനി **പച്ചുപ്പന്നോ** വാ **അത്തപടിലാഭോ** തദുപാദാനസ്സ തദാ അവിജ്ജമാനത്താ. **യേ തേ അതീതാ ധമ്മാ** അതീതസമയേ അതീതത്തപടിലാഭസ്സ ഉപാദാനഭൂതാ രൂപാദയോ. **തേ ഏതരഹി നത്ഥി** നിരുദ്ധത്താ. തതോ ഏവ **അഹേസുന്തി സങ്ഖ്യം ഗതാ. തസ്മാതി** തസ്മിംയേവ സമയേ ലബ്ഭനതോ. **സോപി** തദുപാദാനോ **മേ അത്തപടിലാഭോ തസ്മിംയേവ** അതീത**സമയേ സച്ചോ** ഭൂതോ വിജ്ജമാനോ വിയ **അഹോസി. അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനന്തി** അനാഗതാനഞ്ചേവ പച്ചുപ്പന്നാനഞ്ച രൂപധമ്മാനം ഉപാദാനഭൂതാനം **തദാ** തസ്മിം അതീതസമയേ **അഭാവാ** തദുപാദാനോ **അനാഗതോ പച്ചുപ്പന്നോ** ച അത്തപടിലാഭോ **തസ്മിം** അതീത**സമയേ മോഘോ** തുച്ഛോ മുസാ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **നാമമത്തമേവാതി** സമഞ്ഞാമത്തമേവ. **അത്തപടിലാഭം പടിജാനാതി** പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭമാനത്താ.

"ഏസേവ നയോ"തി ഇമിനാ യേ തേ അനാഗതാ ധമ്മാ, തേ ഏതരഹി നത്ഥി, "ഭവിസ്സന്തീ"തി പന സങ്ഖ്യം ഗമിസ്സന്തി, തസ്മാ സോപി മേ അത്തപടിലാഭോ തസ്മിംയേവ സമയേ സച്ചോ ഭവിസ്സതി. അതീതപച്ചുപ്പന്നാനം പന ധമ്മാനം തദാ അഭാവാ തസ്മിം സമയേ മോഘോ അതീതോ മോഘോ പച്ചുപ്പന്നോ. യേ ഇമേ പച്ചുപ്പന്നാ ധമ്മാ, തേ ഏതരഹി അത്ഥി, തസ്മാ യോയം മേ അത്തപടിലാഭോ, സോ ഇദാനി സച്ചോ. അതീതാനാഗതാനം പന ധമ്മാനം ഇദാനി അഭാവാ തസ്മിം സമയേ മോഘോ അതീതോ മോഘോ

അനാഗതോതി ഏവം അത്ഥതോ നാമമത്തമേവ അത്തപടിലാഭം പടിജാനാതീതി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി.

൪൩൯-൪൪൩. **സംസന്ദിതുന്തി** സമാനേതും. **യസ്മിം സമയേ ഖീരം ഹോതീ**തി യസ്മിം കാലേ ഭൂതുപാദായസഞ്ഞിതം ഉപാദാനവിസേസം ഉപാദായ ഖീരപഞ്ഞത്തി ഹോതി. **ന തസ്മിം...പേ॰... ഗച്ഛതി** ഖീരപഞ്ഞത്തിഉപാദാനസ്സ ദധിആദിപഞ്ഞത്തിയാ അനുപാദാനതോ. പടിനിയതവത്ഥുകാ ഹി ഏകാ ലോകസമഞ്ഞാ, തേനാഹ **"യേ ധമ്മേ ഉപാദായാ"**തിആദി. തത്ഥ സങ്ഖായതി ഏതായാതി **സങ്ഖാ,** പഞ്ഞത്തി. നിദ്ധാരേത്വാ വചന്തി വദന്തി ഏതായാതി **നിരുത്തി.** നമന്തി ഏതേനാതി **നാമം.** വോഹരന്തി ഏതേനാതി **വോഹാരോ,** പഞ്ഞത്തിയേവ. **ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥാ**തി "യസ്മിം സമയേ"തിആദിനാ ഖീരേ വുത്തനയം ദധിആദീസു അതിദിസതി.

സമനുജാനനമത്തകാനീതി "ഇദം ഖീരം, ഇദം ദധീ"തിആദിനാ താദിസേ ഭൂതുപാദായരൂപവിസേസേ ലോകേ പരമ്പരാഭതം പഞ്ഞത്തിം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ സമനുജാനനം വിയ പച്ചയവിസേസവിസിട്ഠം രൂപാദിഖന്ധസമൂഹം ഉപാദായ "ഓളാരികോ അത്തപടിലാഭോ"തി ച "മനോമയോ അത്തപടിലാഭോ"തി ച "അരൂപോ അത്തപടിലാഭോ"തി ച തഥാ തഥാ സമനുജാനനമത്തകാനി, ന ച തബ്ബിനിമുത്തോ ഉപാദാനതോ അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **നിരുത്തിമത്തകാനീ**തി സദ്ദനിരുത്തിയാ ഗഹണൂപായമത്തകാനി. "സത്തോ ഫസ്സോതി ഹി സദ്ദഗ്ഗഹണുത്തരകാലം തദനുവിദ്ധപണ്ണത്തിഗ്ഗഹണമുഖേനേവ തദത്ഥാവബോധോ. **വചനപഥമത്തകാനീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **വോഹാരമത്തകാനീ**തി തഥാ തഥാ വോഹാരമത്തകാനി. **നാമപണ്ണത്തിമത്തകാനീ**തി തസ്സേവ വേവചനം, തംതംനാമപഞ്ഞാപനമത്തകാനി. **സബ്ബമേത**ന്തി "അത്തപടിലാഭോ"തി വാ "സത്തോ"തി വാ "പോസോ"തി വാ സബ്ബമേതം **വോഹാരമത്തകം** പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭനതോ, തേനാഹ **"യസ്മാ പരമത്ഥതോ സത്തോ നാമ നത്ഥീ"**തിആദി.

യദി ഏവം കസ്മാ തം ബുദ്ധേഹിപി വുച്ചതീതി ആഹ **"ബുദ്ധാനം പന ദ്വേ കഥാ"**തിആദി. സമ്മുതിയാ വോഹാരസ്സ കഥനം **സമ്മുതികഥാ.** പരമത്ഥസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ കഥനം **പരമത്ഥകഥാ.** അനിച്ചാദികഥാപി പരമത്ഥസന്നിസ്സിതകഥാ പരമത്ഥകഥാതി കത്വാ **പരമത്ഥകഥാ.** പരമത്ഥധമ്മോ ഹി "അനിച്ചോ, ദുക്ഖോ, അനത്താ"തി ച വുച്ചതി , ന സമ്മുതിധമ്മോ. കസ്മാ പനേവം ദുവിധാ ബുദ്ധാനം കഥാപവത്തീതി തത്ഥ കാരണമാഹ **"തത്ഥ യോ"**തിആദിനാ. യസ്മാ പരമത്ഥകഥായ സച്ചസമ്പടിവേധോ, അരിയസച്ചകഥാ ച സിഖാപ്പത്താ ദേസനാ, തസ്മാ വിനേയ്യപുഗ്ഗലവസേന സമ്മുതികഥം കഥേന്തോപി ഭഗവാ പരമത്ഥകഥംയേവ കഥേതീതി ആഹ **"തസ്സ ഭഗവാ ആദിതോവ...പേ॰... കഥേതീ"**തി, തേനാഹ **"തഥാ"**തിആദി, തേനസ്സ കത്ഥചി സമ്മുതികഥാപുബ്ബികാ പരമത്ഥകഥാ ഹോതി പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന, കത്ഥചി പരമത്ഥകഥാപുബ്ബികാ സമ്മുതികഥാ. ഇതി വിനേയ്യദമനകുസലസ്സ സത്ഥു വിനേയ്യജ്ഝാസയവസേന തഥാ തഥാ ദേസനാപവത്തീതി ദസ്സേതി. സബ്ബത്ഥ പന ഭഗവാ ധമ്മതം അവിജഹന്തോ ഏവ സമ്മുതിം അനുവത്തതി, സമ്മുതിം അപരിച്ചജന്തോയേവ ധമ്മതം വിഭാവേതി, ന തത്ഥ അഭിനിവേസാതിധാവനാനി. വുത്തഞ്ഹേതം "ജനപദനിരുത്തിം നാഭിനിവിസേയ്യ, സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യാ"തി.

പഠമം സമ്മുതിം കത്വാ കഥനം പന വേനേയ്യവസേന യേഭുയ്യേന ബുദ്ധാനം ആചിണ്ണന്തി തം കാരണേന സദ്ധിം ദസ്സേന്തോ **“പകതിയാ പനാ”**തിആദിമാഹ. നനു ച സമ്മുതി നാമ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനത്താ അഭൂതാ, തം കഥം ബുദ്ധാ കഥേന്തീതി ആഹ **“സമ്മുതികഥം കഥേന്താപീ”**തിആദി. **സച്ചമേവാ**തി തഥമേവ. **സഭാവമേവാ**തി സമ്മുതിഭാവേന തംസഭാവമേവ, തേനാഹ **“അമുസാവാ”**തി. പരമത്ഥസ്സ പന സച്ചാദിഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

ഇമേസം പന സമ്മുതിപരമത്ഥാനം കോ വിസേസോ? യസ്മിം ഭിന്നേ, ബുദ്ധിയാ വാ അവയവവിനിബ്ഭോഗേ കതേ ന തംസഞ്ഞാ, സോ ഘടപടാദിപ്പഭേദോ സമ്മുതി, തബ്ബിപരിയായതോ പരമത്ഥോ. ന ഹി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവേ അയം നയോ ലബ്ഭതി. ഏവം സന്തേപി വുത്തനയേന സമ്മുതിപി സച്ചസഭാവാ ഏവാതി ആഹ **“ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസീ”**തിആദി.

ഇദാനി നേസം സച്ചസഭാവം കാരണേന ദസ്സേന്തോ **“സങ്കേതവചനം സച്ച**ന്തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **സങ്കേതവചനം സച്ചം** വിസംവാദനാഭാവതോ. തത്ഥ ഹേതുമാഹ **“ലോകസമ്മുതികാരണ”**ന്തി. ലോകസിദ്ധാ ഹി സമ്മുതി സങ്കേതവചനസ്സ അവിസംവാദനതായ കാരണം. പരമോ ഉത്തമോ അത്ഥോ **പരമത്ഥോ,** ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവോ. തസ്സ **വചനം സച്ചം** യാഥാവതോ അവിസംവാദനവസേന ച പവത്തനതോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **“ധമ്മാനം ഭൂതലക്ഖണ”**ന്തി, സഭാവധമ്മാനം യോ ഭൂതോ അവിപരീതോ സഭാവോ, തസ്സ ലക്ഖണം അങ്ഗനം ഞാപനന്തി കത്വാ.

യദി തഥാഗതോ പരമത്ഥസച്ചം സമ്മദേവ അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ ഠിതോപി ലോകസമഞ്ഞം ഗഹേത്വാവ വദതി, കോ ഏത്ഥ ലോകിയമഹാജനേഹി വിസേസോതി ആഹ. **“യാഹി തഥാഗതോ വോഹരതി അപരാമാസ”**ന്തിആദി. ലോകിയമഹാജനോ അപ്പഹീനപരാമാസത്താ ‘‘ഏതം മമാ’’തിആദിനാ പരാമസന്തോ വോഹരതി, തഥാഗതോ പന സബ്ബസോ പഹീനപരാമാസത്താ അപരാമസന്തോ യസ്മാ ലോകസമഞ്ഞാഹി വിനാ ലോകിയോ അത്ഥോ ലോകേ കേനചി ദുവിഞ്ഞേയ്യോ, തസ്മാ താഹി തം വോഹരതി. തഥാ വോഹരന്തോ ഏവ ച അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന വേനേയ്യസത്തേ പരമത്ഥസച്ചേ പതിട്ഠപേതി. **ദേസനം വിനിവട്ടേത്വാ**തി ഹേട്ഠാ പവത്തിതകഥായ വിനിവട്ടേത്വാ വിവേചേത്വാ ദേസനം ‘‘അപരാമാസ’’ന്തി തണ്ഹാമാനപരാമാസപ്പഹാനകിത്തനേന **അരഹത്തനികൂടേന നിട്ഠാപേസി.** യം യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പോട്ഠപാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൧൦. സുഭസുത്തവണ്ണനാ

സുഭമാണവകവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൪൪. **“അചിരപരിനിബ്ബുതേ”**തി സത്ഥു പരിനിബ്ബുതഭാവസ്സ ചിരകാലതാപടിക്ഖേപേന ആസന്നതാ ദസ്സിതാ, കാലപരിച്ഛേദോ ന ദസ്സിതോതി തം പരിച്ഛേദതോ ദസ്സേതും **“പരിനിബ്ബാനതോ ഉദ്ധം മാസമത്തേ കാലേ”**തി വുത്തം. തത്ഥ **മത്ത**-ഗ്ഗഹണേന കാലസ്സ അസമ്പുണ്ണതം ജോതേതി. തുദിസഞ്ഞിതോ ഗാമോ നിവാസോ ഏതസ്സാതി **തോദേയ്യോ.** തം പനേസ യസ്മാ സോണദണ്ഡോ വിയ ചമ്പം, കൂടദന്തോ വിയ ച ഖാണുമതം അജ്ഝാവസതി, തസ്മാ വുത്തം **“തസ്സ അധിപതിത്താ”**തി ഇസ്സരഭാവതോതി അത്ഥോ. **സമാഹാര**ന്തി സന്നിചയം. **പണ്ഡിതോ ഘരമാവസേ**തി യസ്മാ അപ്പതരപ്പതരേപി വയമാനേ ഭോഗാ ഖിയന്തി, അപ്പതരപ്പതരേപി സഞ്ചിയമാനേ വഡ്ഢന്തി, തസ്മാ വിഞ്ഞുജാതികോ കിഞ്ചി വയം അകത്വാ ആയമേവ ഉപ്പാദേന്തോ ഘരാവാസം അനുതിട്ഠേയ്യാതി ലോഭാദേസിതം പടിപത്തിം ഉപദിസതി.

അദാനമേവ സിക്ഖാപേത്വാ ലോഭാഭിഭൂതതായ **തസ്മിംയേവ ഘരേ സുനഖോ ഹുത്വാ** നിബ്ബത്തി. ലോഭവസികസ്സ ഹി ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ. **അതിവിയ പിയായതി** പുബ്ബപരിചയേന. **പിണ്ഡായ പാവിസി** സുഭം മാണവം അനുഗ്ഗണ്ഹിതുകാമോ. **നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സസി** കതോകാസസ്സ കമ്മസ്സ പടിബാഹിതും അസക്കുണേയ്യഭാവതോ.

ബ്രാഹ്മണചാരിത്തസ്സ ഭാവിതതം സന്ധായ, തഥാ പിതരം ഉക്കംസേന്തോ ച **“ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ”**തി ആഹ. **തം പവത്തിം പുച്ഛീ**തി സുതമേതം മയാ “മയ്ഹം പിതാ സുനഖോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തോ”തി തുമ്ഹേഹി വുത്തം, കിമിദം സച്ചന്തി പുച്ഛി. **തഥേവ വത്വാ**തി യഥാ പുബ്ബേ സുനഖസ്സ വുത്തം, തഥേവ വത്വാ. **അവിസംവാദനത്ഥ**ന്തി സച്ചാപനത്ഥം “തോദേയ്യബ്രാഹ്മണോ സുനഖോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തോ”തി അത്തനോ വചനസ്സ അവിസംവാദനത്ഥം അവിസംവാദഭാവസ്സ ദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. **സബ്ബം ദസ്സേസീ**തി ബുദ്ധാനുഭാവേന സോ സുനഖോ തം സബ്ബം നേത്വാ ദസ്സേസി, ന ജാതിസ്സരതായ. ഭഗവന്തം ദിസ്വാ ഭുക്കരണം പന പുരിമജാതിസിദ്ധവാസനാവസേന. **ചുദ്ദസ പഞ്ഹേ പുച്ഛിത്വാ**തി “ദിസ്സന്തി ഹി ഭോ ഗോതമ മനുസ്സാ അപ്പായുകാ, ദിസ്സന്തി ദീഘായുകാ. ദിസ്സന്തി ബവ്ഹാബാധാ, ദിസ്സന്തി അപ്പാബാധാ. ദിസ്സന്തി ദുബ്ബണ്ണാ, ദിസ്സന്തി വണ്ണവന്തോ. ദിസ്സന്തി അപ്പേസക്ഖാ, ദിസ്സന്തി മഹേസക്ഖാ. ദിസ്സന്തി അപ്പഭോഗാ, ദിസ്സന്തി മഹാഭോഗാ. ദിസ്സന്തി നീചകുലീനാ, ദിസ്സന്തി ഉച്ചാകുലീനാ. ദിസ്സന്തി ദുപ്പഞ്ഞാ, ദിസ്സന്തി പഞ്ഞാവന്തോ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯). ഇമേ ചുദ്ദസ പഞ്ഹേ പുച്ഛിത്വാ, അങ്ഗസുഭതായ കിരേസ **“സുഭോ”**തി നാമം ലഭി.

൪൪൫. **“ഏകാ ച മേ കങ്ഖാ അത്ഥീ”**തി ഇമിനാ ഉപരി പുച്ഛിയമാനസ്സ പഞ്ഹസ്സ പഗേവ തേന അഭിസങ്ഖതഭാവം ദസ്സേതി. **വിസഭാഗവേദനാ**തി ദുക്ഖവേദനാ. സാ ഹി കുസലകമ്മനിബ്ബത്തേ അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജനകസുഖവേദനാപടിപക്ഖഭാവതോ “വിസഭാഗവേദനാ”തി. കായം ഗാള്ഹാ ഹുത്വാ ബാധതി പീളേതീതി “ആബാധോ”തി ച വുച്ചതി. **ഏകദേസേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ**തി സരീരസ്സ ഏകദേസേ ഉട്ഠിതാപി **അയപട്ടേന ആബന്ധിത്വാ വിയ**

ഗണ്ഹാതി അപരിവത്തഭാവകരണതോ, ഏതേന ബലവരോഗോ ആബാധോ നാമാതി ദസ്സേതി. **കിച്ഛജീവിതകരോ**തി അസുഖജീവിതാവഹോ, ഏതേന ദുബ്ബലോ അപ്പമത്തകോ രോഗോ ആതങ്കോതി ദസ്സേതി. **ഉട്ഠാനന്തി** സയനനിസജ്ജാദിതോ ഉട്ഠഹനം, തേന യഥാ തഥാ അപരാപരം സരീരസ്സ പരിവത്തനം വദതി. **ഗരുകന്തി** ഭാരിയം കിച്ഛസിദ്ധികം . **കായേ ബലം ന ഹോതീ**തി ഏത്ഥാപി ''ഗിലാനസ്സേവാ''തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഹേട്ഠാ ചതൂഹി പദേഹി അഫാസുവിഹാരാഭാവം പുച്ഛിത്വാ ഇദാനി ഫാസുവിഹാരസബ്ഭാവം പുച്ഛതി, തേന സവിസേസോ ഫാസുവിഹാരോ പുച്ഛിതോതി ദട്ഠബ്ബോ, അസതിപി അതിസയത്ഥജോതനേ സദ്ദേ അതിസയത്ഥസ്സ ലബ്ഭനതോ യഥാ ''അഭിരൂപായ ദേയ്യം ദാതബ്ബ''ന്തി.

൪൭. കാലഞ്ച സമയഞ്ച ഉപാദായാതി. ഏത്ഥ **കാലോ** നാമ ഉപസങ്കമനസ്സ യുത്തപത്തകാലോ. **സമയോ** നാമ തസ്സേവ പച്ചയസാമഗ്ഗീ, അത്ഥതോ തജ്ജം സരീരബലഞ്ചേവ തപ്പച്ചയപരിസ്സയാഭാവോ ച. **ഉപാദാനം** നാമ ഞാണേന തേസം ഗഹണം സല്ലക്ഖണന്തി ദസ്സേതും **"കാലഞ്ചോ"**തിആദി വുത്തം. **ഫരിസ്സതീ**തി വഡ്ഢിസ്സതി.

൪൮. ചേതിയരട്ഠേതി ചേതിരട്ഠേ. യ-കാരേന ഹി പദം വഡ്ഢേത്വാ വുത്തം. ചേതിരട്ഠതോ അഞ്ഞം വിസുംയേവേകം രട്ഠന്തി ച വദന്തി. **മരണപടിസംയുത്ത**ന്തി മരണം നാമ താദിസാനം രോഗ വസേനേവ ഹോതീതി യേന രോഗേന തം ജാതം, തസ്സ സരൂപപുച്ഛാ, കാരണപുച്ഛാ, മരണഹേതുകചിത്തസന്താപപുച്ഛാ, തസ്സ ച സന്താപസ്സ സബ്ബലോകസാധാരണതാ, തഥാ മരണസ്സ ച അപ്പതികാരതാതി ഏവം ആദിനാ മരണപടിസംയുത്തം സമ്മോദനീയം കഥം കഥേസീതി ദസ്സേതും **"ഭോ ആനന്ദാ"**തിആദി വുത്തം. **ന രന്ധഗവേസീ** മാരോ വിയ, **ന വീമംസനാധിപ്പായോ** ഉത്തരമാണവോ വിയാതി അധിപ്പായോ. **യേസു ധമ്മേസൂ**തി വിമോക്ഖുപായേസു നിയ്യാനധമ്മേസു. **ധരന്തീ**തി തിട്ഠന്തി, പവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

൪൯. അത്ഥപ്പയുത്തതായ സദ്ദപയോഗസ്സ സദ്ദപ്പബന്ധലക്ഖണാനി തീണി പിടകാനി തദത്ഥഭൂതേഹി സീലാദീഹി ധമ്മക്ഖന്ധേഹി സങ്ഗയ്ഹന്തീതി വുത്തം **"തീണി പിടകാനി തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹേത്വാ"**തി. **സങ്ഖിത്തേന കഥിത**ന്തി ''തിണ്ണം ഖന്ധാന''ന്തി ഏവം ഗഹണതോ സാമഞ്ഞതോ ചാതി സങ്ഖേപേനേവ കഥിതം. **"കതമേസം തിണ്ണ"**ന്തി അയം അദിട്ഠജോതനാ പുച്ഛാ, ന കഥേതുകമ്യതാ പുച്ഛാതി വുത്തം **"വിത്ഥാരതോ പുച്ഛിസ്സാമീ 'തി ചിന്തേത്വാ 'കതമേസം തിണ്ണ'ന്തി ആഹാ"**തി. കഥേതുകമ്യതാഭാവേ പനസ്സ ഥേരസ്സ വചനതാ സിയാ.

സീലക്ഖന്ധവണ്ണനാ

൫൦-൫൭. സീലക്ഖന്ധസ്സാതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന ''അരിയസ്സ സമാധിക്ഖന്ധസ്സ...പേ०... പതിട്ഠാപേസീ''തി അയം ഏത്തകോ പാഠോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം തേനാഹ **"തേസു ദസ്സിതേസൂ"**തി, ഉദ്ദേസവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ഭഗവതാ വുത്തനയേനേവാ**തി സാമഞ്ഞഫലദേസനാദീസു ഭഗവതാ ദേസിതനയേനേവ, തേനസ്സ സുത്തസ്സ സത്ഥുഭാസിതഭാവം ജിനവചനഭാവം ദസ്സേതി. **സാസനേ ന സീലമേവ സാരോ**തി അരിയമഗ്ഗസാരേ ഭഗവതോ സാസനേ യഥാ ദസ്സിതം സീലം സാരോ ഏവ ന

ഹോതി സാരവതോ മഹതോ രുക്ഖസ്സ പപടികട്ഠാനിയത്താ. യദി ഏവം കസ്മാ ഇധ ഗഹിതന്തി ആഹ **“കേവലഞ്ഹേതം പതിട്ഠാമത്തകമേവാ”**തി. ഝാനാദിഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ അധിഗന്തുകാമസ്സ അധിട്ഠാനമത്തം തത്ഥ അപ്പതിട്ഠിതസ്സ തേസം അസമ്ഭവതോ. അഥ വാ **ന സീലമേവ സാരോ**തി കാമഞ്ചേത്ഥ സാസനേ ‘‘മഗ്ഗസീലം, ഫലസീല’’ന്തി ഇദം ലോകുത്തരസീലമ്പി സാരമേവ, തഥാപി ന സീലക്ഖന്ധോ ഏവ സാരോ അഥ ഖോ സമാധിക്ഖന്ധോപി പഞ്ഞാക്ഖന്ധോപി സാരോ ഏവാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പുരിമോ ഏവ സാരോ, തേനാഹ **“ഇതോ ഉത്തരീ”**തിആദി.

സമാധിക്ഖന്ധവണ്ണനാ

൪൫. കസ്മാ പനേത്ഥ ഥേരോ സമാധിക്ഖന്ധം പുട്ഠോ ഇന്ദ്രിയസംവരാദികേ വിസ്സജ്ജേസി, നനു ഏവം സന്തേ അഞ്ഞം പുട്ഠോ അഞ്ഞം ബ്യാകരോന്തോ അമ്ബം പുട്ഠോ ലബുജം ബ്യാകരോന്തോ വിയ ഹോതീതി ഈദിസീ ചോദനാ ഇധ അനോകാസാതി ദസ്സേന്തോ **“കഥഞ്ച മാണവ ഭിക്ഖു…പേ॰… സമാധിക്ഖന്ധം ദസ്സേതുകാമോ ആരഭീ”**തി ആഹ, തേനേത്ഥ ഇന്ദ്രിയസംവരാദയോപി സമാധിഉപകാരതം ഉപാദായ സമാധിക്ഖന്ധപക്ഖികാനി ഉദ്ദിട്ഠാനീതി ദസ്സേതി **രൂപജ്ഝാനാനേവ ആഗതാനി, ന അരൂപജ്ഝാനാനി** രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനദേസനാനന്തരം അഭിഞ്ഞാദേസനായ അവസരോതി കത്വാ. രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനപാദികാ ഹി സപരിഭണ്ഡാ ഛപി അഭിഞ്ഞായോ. ലോകിയാ അഭിഞ്ഞാ പന സിജ്ഝമാനാ യസ്മാ അട്ഠസു സമാപത്തീസു ചുദ്ദസവിധേന ചിത്തപരിദമനേന വിനാ ന ഇജ്ഝന്തി, തസ്മാ അഭിഞ്ഞാസു ദേസിയമാനാസു അരൂപജ്ഝാനാനിപി ദേസിതാനേവ ഹോന്തി നാനന്തരിയഭാവതോ, തേനാഹ **“ആനേത്വാ പന ദീപേതബ്ബാനീ”**തി. വുത്തനയേന ദേസിതാനേവ കത്വാ സംവണ്ണകേഹി പകാസേതബ്ബാനീതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന ‘‘ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ’’തി ഇമിനാവ അരൂപജ്ഝാനമ്പി സങ്ഗഹിതന്തി ദസ്സേതും **“ചതുത്ഥജ്ഝാനേന ഹീ”**തിആദി വുത്തം. ചതുത്ഥജ്ഝാനഞ്ഹി രൂപവിരാഗഭാവനാവസേന പവത്തം ‘‘അരൂപജ്ഝാന’’ന്തി വുച്ചതീതി.

൪൭-൪൮. **ന ചിത്തേകഗ്ഗതാമത്തകേനേവാ**തി ഏത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ലോകിയസ്സ സമാധിക്ഖന്ധസ്സ അധിപ്പേതത്താ **“ന ചിത്തേ…പേ॰… അത്ഥീ”**തി വുത്തം. അരിയ-സദ്ദോ ചേത്ഥ സുദ്ധപരിയായോ, ന ലോകുത്തരപരിയായോ. തഥാ ഹേട്ഠാപി ലോകിയാഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാഹി വിനാവ അരഹത്തേ അധിഗതേ നത്ഥേവ ഉത്തരിംകരണീയന്തി സക്കാ വത്തും യദത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി, തസ്സ സിദ്ധത്താ. ഇധ പന ലോകിയാഭിഞ്ഞാപി ആഗതാ ഏവ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സുഭസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൧൧. കേവട്ടസുത്തവണ്ണനാ

കേവട്ടഗഹപതിപുത്തവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൮൧. പാവാരികമ്ബവനേതി പാവാരികസേട്ഠിനോ അമ്ബബഹുലേ ഉപവനേ. തം കിര സോ സേട്ഠീ ഭഗവതോ അനുച്ഛവികം ഗന്ധകുടിം, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനകുടിമണ്ഡപാദീനി സമ്പാദേത്വാ പാകാരപരിക്ഖിത്തം ദ്വാരകോട്ഠകസമ്പന്നം കത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ നിയ്യാതേസി, പുരിമവോഹാരേന പന "പാവാരികമ്ബവന"ന്തി വുച്ചതി, തസ്മിം പാവാരികമ്ബവനേ. **കേവട്ടോതി ഇദം തസ്സ നാമം** കേവട്ടേഹി സംരക്ഖിതത്താ, തേസം വാ സന്തികേ സംവഡ്ഢിതത്താതി കേചി. "ഗഹപതിപുത്തസ്സാ"തി എത്ഥ കാമം തദാ സോ ഗഹപതിട്ഠാനേ ഠിതോ, പിതു പനസ്സ അചിരകാലംകതതായ പുരിമസമഞ്ഞായ "ഗഹപതിപുത്തോ" ത്വേവ വോഹരീയതി, തേനാഹ **"ഗഹപതി മഹാസാലോ"**തി. മഹാവിഭവതായ മഹാസാരോ, ഗഹപതീതി അത്ഥോ ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ "മഹാസാലോ സുഖുമാലോ അഹ"ന്തിആദീസു (അം° നി° ൩.൩൯) വിയ. **സദ്ധാസമ്പന്നോ**തി പോഥുജ്ജനികായ സദ്ധായ വസേന സദ്ധാ സമന്നാഗതോ.

സമിദ്ധാതി സമ്മദേവ ഇദ്ധാ, ഇദ്ധിയാ വിഭവസമ്പത്തിയാ വേപുല്ലപ്പത്താതി അത്ഥോ. "എഹി ത്വം ഭിക്ഖു അന്വദ്ധമാസം, അനുമാസം, അനുസംവച്ഛരം വാ മനുസ്സാനം പസാദായ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം കരോഹീ"തി എകസ്സ ഭിക്ഖുനോ ആണാപനം തസ്മിം ഠാനേ തസ്സ ഠപനം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഠാനന്തരേ ഠപേതൂ"**തി. **ഉത്തരിമനുസ്സാനം ധമ്മതോ**തി ഉത്തരിമനുസ്സാനം ബുദ്ധാദീനം അധിഗമധമ്മതോ. നിദ്ധാരണേ ചേതം നിസ്സക്കം. ഇദ്ധിപാടിഹാരിയഞ്ഹി തതോ നിദ്ധാരേതി. **മനുസ്സധമ്മതോ ഉത്തരീ**തി പകതിമനുസ്സധമ്മതോ ഉപരി. **പജ്ജലിതപദീപോ**തി പജ്ജലന്തോ പദീപോ.

൪൮൨. ന ധംസേമീതി ഗുണസമ്പത്തിതോ ന ചാവേമി, തേനാഹ **"സീലഭേദ"**ന്തിആദി. **വിസ്സാസം വഡ്ഢേത്വാ** ഭഗവതി അത്തനോ വിസ്സത്ഥഭാവം ബ്രൂഹേത്വാ വിഭൂതം പാകടം കത്വാ.

ഇദ്ധിപാടിഹാരിയവണ്ണനാ

൪൮൩-൪. ആദീനവന്തി ദോസം. **ഗന്ധാരീ**തി **ചൂളഗന്ധാരീ,** മഹാഗന്ധാരീതി ദ്വേ ഗന്ധാരീവിജ്ജാ. തത്ഥ **ചൂളഗന്ധാരീ** നാമ തിവസ്സതോ ഓരം മതാനം സത്താനം ഉപപന്നട്ഠാനജാനനവിജ്ജാ. **മഹാഗന്ധാരീ** തമ്പി ജാനാതി തതോ ഉത്തരിപി ഇദ്ധിവിധഞാണകപ്പം യേഭുയ്യേന ഇദ്ധിവിധകിച്ചം സാധേതി. തസ്സാ കിര വിജ്ജായ സാധകോ പുഗ്ഗലോ താദിസേ ദേസകാലേ മന്തം പരിജപ്പിത്വാ ബഹുധാപി അത്താനം ദസ്സേതി, ഹത്ഥിആദീനിപി ദസ്സേതി, ദസ്സനീയോപി ഹോതി, അഗ്ഗിഥമ്ഭമ്പി കരോതി, ജലഥമ്ഭമ്പി കരോതി, ആകാസേപി അത്താനം ദസ്സേതി. സബ്ബം ഇന്ദജാലസദിസം ദട്ഠബ്ബം. **അട്ടോ**തി ദുക്ഖിതോ ബാധിതോ, തേനാഹ **"പീളിതോ"**തി.

ആദേസനാപാടിഹാരിയവണ്ണനാ

൪൮൫. കാമം **"ചേതസിക"**ന്തി പദം യേ ചേതസി നിയുത്താ ചിത്തേന സമ്പയുത്താ, തേസം സാധാരണവചനം, സാധാരണേ പന ഗഹിതേ ചിത്തവിസേസോ ഗഹിതോവ ഹോതി, സാമഞ്ഞജോതനാ ച വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി ചേതസികഗ്ഗഹണസ്സ അധിപ്പായം വിവരന്തോ **"സോമനസ്സദോമനസ്സം അധിപ്പേത"**ന്തി ആഹ. സോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തദേകട്ഠാ രാഗാദയോ, സദ്ധാദയോ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി, ദോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ദോസാദയോ. വിതക്കവിചാരാ പന സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ. **എവം തവ മനോ**തി ഇമിനാ ആകാരേന തവ മനോ പവത്തോതി അത്ഥോ . കേന പകാരേന

പവത്തോതി ആഹ **“സോമനസ്സിതോ വാ”**തിആദി. **“ഏവം തവ മനോ”**തി ഇദം പന സോമനസ്സിതതാദിമത്തദസ്സനം, ന പന യേന യേന സോമനസ്സിതോ വാ ദോമനസ്സിതോ വാ, തം തം ദസ്സനം. **ദുതിയ**ന്തി “ഇത്ഥമ്പി തേ മനോ”തി ഇദം. **ഇതിപീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ “അത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦) വിയ, തേനാഹ **“ഇമഞ്ച ഇമഞ്ച അത്ഥം ചിന്തയമാന”**ന്തി **പി**-സദ്ദോ വുത്തത്ഥസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. പരസ്സ ചിന്തം മനതി ജാനാതി ഏതേനാതി **ചിന്താമണി.** തസ്സാ കിര വിജ്ജായ സാധകോ പുഗ്ഗലോ താദിസേ ദേസകാലേ മന്തം പരിജപ്പിത്വാ യസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ, തസ്സ ദിട്ഠസുതാദിവിസേസസഞ്ജാനനമുഖേന ചിത്താചാരം അനുമിനന്തോ കഥേതീതി കേചി. അപരേ “വാചം നിച്ഛാരാപേത്വാ തത്ഥ അക്ഖരസല്ലക്ഖണവസേനാ”തി വദന്തി.

അനുസാസനീപാടിഹാരിയവണ്ണനാ

൪൮൪. പവത്തേന്താതി പവത്തനകാ ഹുത്വാ, പവത്തനവസേനാതി അത്ഥോ. **“ഏവ”**ന്തി ഹി പദം യഥാനുസിട്ഠായ അനുസാസനിയാ വിധിവസേന, പടിസേധവസേന ച പവത്തിആകാരപരാമസനം, സാ ച സമ്മാവിതക്കാനം മിച്ഛാവിതക്കാനഞ്ച പവത്തിആകാരദസ്സനവസേന പവത്തതി തത്ഥ ആനിസംസസ്സ ആദീനവസ്സ ച വിഭാവനത്ഥം. **അനിച്ചസഞ്ഞമേവ** ന നിച്ചസഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. പടിയോഗീനിവത്തനത്ഥഞ്ഹി **ഏവ**-കാരഗ്ഗഹണം. ഇധാപി **ഏവം** സദ്ദഗ്ഗഹണസ്സ അത്ഥോ, പയോജനഞ്ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ഇദം**ഗഹണേപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ചകാമഗുണികരാഗ**ന്തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, തദഞ്ഞരാഗസ്സ, ദോസാദീനഞ്ച പഹാനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ, തപ്പഹാനസ്സ ച തദഞ്ഞരാഗാദിഖേപനസ്സ ഉപായഭാവതോ തഥാ വുത്തം ദുട്ഠലോഹിതവിമോചനസ്സ പുബ്ബദുട്ഠമംസഖേപനൂപായതാ വിയ. **ലോകുത്തരധമ്മമേവാ**തി അവധാരണം പടിപക്ഖഭാവതോ സാവജ്ജധമ്മനിവത്തനപരം ദട്ഠബ്ബം തസ്സാധിഗമൂപായാനിസംസഭൂതാനം തദഞ്ഞേസം അനവജ്ജധമ്മാനം നാനന്തരിയഭാവതോ. **ഇദ്ധിവിധം ഇദ്ധിപാടിഹാരിയന്തി ദസ്സേതി** ഇദ്ധിദസ്സനേന പരസന്താനേ പസാദാദീനം പടിപക്ഖസ്സ ഹരണതോ. ഇമിനാ നയേന സേസപദദ്വയേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സതതം ധമ്മദേസനാ**തി സബ്ബകാലം ദേസേതബ്ബധമ്മദേസനാ.

ഇദ്ധിപാടിഹാരിയേനാതി സഹയോഗേ കരണവചനം, ഇദ്ധിപാടിഹാരിയേന സദ്ധിന്തി അത്ഥോ. **ആദേസനാപാടിഹാരിയേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ധമ്മസേനാപതിസ്സ ആചിണ്ണന്തി യോജനാ. **“ചിത്താചാരം ഞത്വാ”**തി ഇമിനാ ആദേസനാപാടിഹാരിയം ദസ്സേതി. **“ധമ്മം ദേസേസീ”**തി ഇമിനാ അനുസാസനീപാടിഹാരിയം **“ബുദ്ധാനം സതതം ധമ്മദേസനാ”**തി അനുസാസനീപാടിഹാരിയസ്സ തത്ഥ സാതിസയതായ വുത്തം. **സഉപാരമ്ഭാനി** പതിരൂപേന ഉപാരമ്ഭിതബ്ബതോ. **സദോസാനി** ദോസസമുച്ഛിന്ദനസ്സ അനുപായഭാവതോ. സദോസത്താ ഏവ **അദ്ധാനം ന തിട്ഠന്തി** ചിരകാലട്ഠായീനി ന ഹോന്തി. **അദ്ധാനം അതിട്ഠനതോ ന നിയ്യന്തീ**തി ഫലേന ഹേതുനോ അനുമാനം. അനിയ്യാനികതായ ഹി താനി അനദ്ധനിയാനി. **അനുസാസനീപാടിഹാരിയം അനുപാരമ്ഭം** വിസുദ്ധിപ്പഭവതോ, വിസുദ്ധിനിസ്സയതോ ച. തതോ ഏവ **നിദ്ദോസം.** ന ഹി തത്ഥ പുബ്ബാപരവിരോധാദിദോസസമ്ഭവോ. നിദ്ദോസത്താ ഏവ **അദ്ധാനം തിട്ഠതി** പരവാദവാതേഹി, കിലേസവാതേഹി ച അനുപഹന്തബ്ബതോ. **തസ്മാ**തി യഥാവുത്തകാരണതോ, തേന സഉപാരമ്ഭാദിം, അനുപാരമ്ഭാദിം ചാതി ഉഭയം ഉഭയത്ഥ യഥാക്കമം ഗാരയ്ഹപാസംസഭാവാനം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി.

ഭൂതനിരോധേസകവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൮൬. അനിയ്യാനികഭാവദസ്സനത്ഥന്തി യസ്മാ മഹാഭൂതപരിയേസകോ ഭിക്ഖു പുരിമേസു ദ്വീസു പാടിഹാരിയേസു വസിപ്പത്തോ കുസലോപി സമാനോ മഹാഭൂതാനം അപരിസേസനിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം നാവബുജ്ഝി , തസ്മാ താനി

നിയ്യാനാവഹതാഭാവതോ അനിയ്യാനികാനീതി തേസം അനിയ്യാനികഭാവദസ്സനത്ഥം. തതിയം പന തക്കരസ്സ ഏകന്തതോ നിയ്യാനാവഹന്തി തസ്സേവ **നിയ്യാനികഭാവദസ്സനത്ഥം.**

ഏവമേതിസ്സാ ദേസനായ മുഖ്യപയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനുസങ്ഗികമ്പി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **മഹാഭൂതേ പരിയേസന്തോ**തി അപരിസേസം നിരുജ്ഝനവസേന മഹാഭൂതേ ഗവേസന്തോ, തേസം അനവസേസനിരോധം വീമംസന്തോതി അത്ഥോ. **വിചരിത്വാ**തി ധമ്മതായ ചോദിയമാനോ വിചരിത്വാ. ധമ്മതാസിദ്ധം കിരേതം, യദിദം തസ്സ ഭിക്ഖുനോ തഥാ വിചരണം, യഥാ അഭിജാതിയം മഹാപഥവികമ്പാദി. **മഹന്തഭാവപ്പകാസനത്ഥ**ന്തി സദേവകേ ലോകേ അനഞ്ഞസാധാരണസ്സ ബുദ്ധാനം മഹന്തഭാവസ്സ മഹാനുഭാവതായ ദീപനത്ഥം. **ഇദഞ്ച കാരണ**ന്തി സബ്ബേസമ്പി ബുദ്ധാനം സാസനേ ഈദിസോ ഏകോ ഭിക്ഖു തദാനുഭാവപ്പകാസനോ ഹോതീതി ഇദമ്പി കാരണം ദസ്സേന്തോ.

കത്ഥാതി നിമിത്തേ ഭുമ്മം, തസ്മാ **കത്ഥാ**തി കിസ്മിം ഠാനേ കാരണഭൂതേ. **കിം ആഗമ്മാ**തി കിം ആരമ്മണം പച്ചയഭൂതം അധിഗന്ത്വാ, തേനാഹ **"കിം പത്തസ്സാ"**തി. **തേ**തി മഹാഭൂതാ. **അപ്പവത്തിവസേനാ**തി അനുപ്പജ്ജനവസേന. **സബ്ബാകാരേനാ**തി വചനത്ഥലക്ഖണാദിസമുട്ഠാനകലാപചുണ്ണനാനത്തേകത്തവിനിബ്ഭോഗാവിനിബ്ഭോഗ-സഭാഗവിസഭാഗഅജ്ഝത്തികബാഹിരസങ്ഗഹപച്ചയസമന്നാഹാരപച്ചയവിഭാഗാകാരതോ, സസമ്ഭാരസങ്ഖേപസസമ്ഭാരവിഭത്തിസലക്ഖണസങ്ഖേപസലക്ഖണവിഭത്തിആകാരതോ ചാതി സബ്ബേന ആകാരേന.

൪൯൪. ദിബ്ബന്തി ഏത്ഥ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമങ്ഗീഭൂതാ ഹുത്വാ വിചരന്തി, കീളന്തി, ജോതന്തി ചാതി ദേവോ, ദേവലോകോ. തം യന്തി ഉപഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി **ദേവയാനിയോ. വസം വത്തേന്തോ**തി ഏത്ഥ **വസവത്തനം** നാമ യഥിച്ഛിതട്ഠാനഗമനം. ചത്താരോ മഹാരാജാനോ ഏതേസം ഇസ്സരാതി **ചാതുമഹാരാജികാ** യാ ദേവതാ മഗ്ഗഫലലാഭിനോ താ തമത്ഥം ഏകദേസേന ജാനേയ്യും ബുദ്ധവിസയോ പനായം പഞ്ഹോതി ചിന്തേത്വാ "ന ജാനാമാ"തി ആഹംസു, തേനാഹ **"ബുദ്ധവിസയേ"**തിആദി. അജ്ഝോത്ഥരണം നാമേത്ഥ നിപ്പീളനന്തി ആഹ **"പുനപ്പുനം പുച്ഛതീ"**തി. **അഭിക്കന്തതരാ**തി രൂപസമ്പത്തിയാ ചേവ പഞ്ഞാപടിഭാനാദിഗുണേഹി ച അമ്ഹേ അഭിഭുയ്യ പരേസം കാമനീയതരാ. **പണീതതരാ**തി ഉളാരതരാ, തേനാഹ **"ഉത്തമതരാ"**തി.

൪൯൫-൬. ദേവയാനിയസദിസോ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ. **"ദേവയാനിയമഗ്ഗോതി വാ ...പേ... സബ്ബമേതം ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സേവ നാമ"**ന്തി ഇദം പാളിയം അട്ഠകഥാസു ച തത്ഥ തത്ഥ ആഗതരുള്ഹിവസേന വുത്തം.

൪൯൮. ആഗമനപുബ്ബഭാഗേ നിമിത്തന്തി ബ്രഹ്മുനോ ആഗമനസ്സ പുബ്ബഭാഗേ ഉപ്പജ്ജനനിമിത്തം. **പാതുരഹോസീ**തി ആവി ഭവി. **പാകടോ അഹോസീ**തി പകാസോ അഹോസി.

൪൯൯. പദേസേനാതി ഏകദേസേന, ഉപാദിന്നകവസേന, സത്തസന്താനപരിയാപന്നേനാതി അത്ഥോ. **അനുപാദിന്നകേപീ**തി അനിന്ദ്രിയബദ്ധേപി. **നിപ്പദേസതോ** അനവസേസതോ. **പുച്ഛാമൂള്ഹസ്സാ**തി പുച്ഛിതും അജാനന്തസ്സ. **പുച്ഛായ ദോസം ദസ്സേത്വാ**തി തേന കതപുച്ഛായ പുച്ഛിതാകാരേ ദോസം വിഭാവേത്വാ. യസ്മാ വിസ്സജ്ജനം നാമ പുച്ഛാനുരൂപം പുച്ഛാസഭാഗേന വിസ്സജ്ജേതബ്ബതോ, ന ച തഥാഗതാ വിരജ്ഝിത്വാ കതപുച്ഛാനുരൂപം വിസ്സജ്ജേന്തി, അത്ഥസഭാഗതായ ച വിസ്സജ്ജനസ്സ പുച്ഛകാ തദത്ഥം അനവബുജ്ഝന്താ സമ്മുയ്ഹന്തി, തസ്മാ പുച്ഛായ സിക്ഖാപനം ബുദ്ധാചിണ്ണം, തേനാഹ **"പുച്ഛം സിക്ഖാപേത്വാ"**തിആദി.

൪൯൮. അപ്പതിട്ഠാതി അപ്പച്ചയാ, സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നകാരണാതി അത്ഥോ. **ഉപാദിന്നം യേവാ**തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധമേവ. യസ്മാ ഏകദിസാഭിമുഖം സന്താനവസേന സണ്ഠിതേ രൂപപ്പബന്ധേ ദീഘസമഞ്ഞാ തം ഉപാദായ തതോ അപ്പകേ രസ്സസമഞ്ഞാ

തദുഭയഞ്ച വിസേസതോ രൂപഗ്ഗഹണമുഖേന ഗയ്ഹതി, തസ്മാ ആഹ **"ദീഘഞ്ച രസ്സഞ്ചാതി സണ്ഠാനവസേന ഉപാദാരൂപം വുത്ത"**ന്തി. അപ്പപരിമാണേ രൂപസങ്ഘാതേ അണുസമഞ്ഞാ, തം ഉപാദായ തതോ മഹതി ഥൂലസമഞ്ഞാ. ഇദമ്പി ദ്വയം വിസേസതോ രൂപഗ്ഗഹണമുഖേന ഗയ്ഹതി, തേനാഹ **"ഇമിനാപീ"**തിആദി. **പി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ "സണ്ഠാനവസേന ഉപാദാരൂപം വുത്ത"ന്തി ഏത്ഥാപി വണ്ണമത്തമേവ കഥിതന്തി ഇമമത്ഥം സമുച്ചിനതീതി വദന്തി. **സുഭ**ന്തി സുന്ദരം, ഇട്ഠന്തി അത്ഥോ. **അസുഭ**ന്തി അസുന്ദരം, അനിട്ഠന്തി വുത്തം ഹോതി. തേനേവാഹ **"ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണം പനേവം കഥിത"**ന്തി. ദീഘം രസ്സം, അണും ഥൂലം, സുഭാസുഭന്തി തീസു ഠാനേസു ഉപാദാരൂപസ്സേവ ഗഹണം, ഭൂതരൂപാനം വിസും ഗഹിതത്താ. **നാമ**ന്തി വേദനാദിക്ഖന്ധചതുക്കം തഞ്ഹി ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ, നാമകരണതോ ച "നാമ"ന്തി വുച്ചതി. ഹേട്ഠാ "ദീഘം രസ്സ"ന്തിആദിനാ വുത്തമേവ ഇധ രുപ്പനട്ഠേന "രൂപ"ന്തി ഗഹിതന്തി ആഹ **"ദീഘാദിഭേദം രൂപഞ്ചാ"**തി. **ദീഘാദീ**തി ച **ആദി**-സദ്ദേന ആപാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ വാ ദീഘാദിസമഞ്ഞാ ന രൂപായതനവത്ഥുകാവ, അഥ ഖോ ഭൂതരൂപവത്ഥുകാപി. തഥാ ഹി സണ്ഠാനം ഫുസനമുഖേനപി ഗയ്ഹതി, തസ്മാ ദീഘരസ്സാദിഗ്ഗഹണേന ഭൂതരൂപമ്പി ഗയ്ഹതേവാതി "ദീഘാദിഭേദം രൂപ"മിച്ചേവ വുത്തം. **കിം ആഗമ്മാ**തി കിം അധിഗന്ത്വാ കിസ്സ അധിഗമഹേതു. **"ഉപരുജ്ഝതീ"**തി ഇദം അനുപ്പാദനിരോധം സന്ധായ വുത്തം, ന ഖണനിരോധന്തി ആഹ **"അസേസമേതം നപ്പവത്തതീ"**തി.

൪൯൯. **വിഞ്ഞാതബ്ബ**ന്തി വിസിട്ഠേന ഞാതബ്ബം, ഞാണുത്തമേന അരിയമഗ്ഗഞാണേന പച്ചക്ഖതോ ജാനിതബ്ബന്തി അത്ഥോ, തേനാഹ **"നിബ്ബാനസ്സേതം നാമ"**ന്തി. നിദിസ്സതീതി നിദസ്സനം, ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം. ന നിദസ്സനം **അനിദസ്സനം,** അചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ഏതമത്ഥം വദന്തി. നിദസ്സനം വാ ഉപമാ, തം ഏതസ്സ നത്ഥീതി **അനിദസ്സനം.** ന ഹി നിബ്ബാനസ്സ നിച്ചസ്സ ഏകസ്സ അച്ചന്തസന്തപണീതസഭാവസ്സ സദിസം നിദസ്സനം കുതോചി ലബ്ഭതീതി. യം അഹുത്വാ സമ്ഭോതി, ഹുത്വാ പടിവേതി തം സങ്ഖതം ഉദയവയന്തേഹി സഅന്തം, അസങ്ഖതസ്സ പന നിബ്ബാനസ്സ നിച്ചസ്സ തേ ഉഭോപി അന്താ ന സന്തി, തതോ ഏവ നവഭാവാപഗമസങ്ഖാതോ ജരന്തോപി തസ്സ നത്ഥീതി ആഹ **"ഉപ്പാദന്തോ...പേ॰... അനന്ത"**ന്തി. "തിത്ഥസ്സ നാമ"ന്തി വത്വാ തത്ഥ നിബ്ബചനം ദസ്സേതും **"പപന്തി ഏത്ഥാതി പപ"**ന്തി വുത്തം. ഏത്ഥ ഹി പപന്തി പാനതിത്ഥം. **ഭ-കാരോ കതോ** നിരുത്തിനയേന. വിസുദ്ധട്ഠേന വാ **സബ്ബതോപഭം,** കേനചി അനുപക്കിലിട്ഠതായ സമന്തതോ പഭസ്സരന്തി അത്ഥോ . യേന നിബ്ബാനം അധിഗതം, തം സന്തതിപരിയാപന്നാനംയേവ ഇധ അനുപ്പാദനിരോധോ അധിപ്പേതോതി വുത്തം **"ഉപാദിന്നകധമ്മജാതം നിരുജ്ഝതി അപ്പവത്തം ഹോതീ"**തി.

തത്ഥാതി "വിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേനാ"തി യം പദം വുത്തം, തസ്മിം. **"വിഞ്ഞാണ"**ന്തി വിഞ്ഞാണം ഉദ്ധരതി വിഭത്തബ്ബത്താ **ഏത്ഥേതം ഉപരുജ്ഝതീ**തി ഏതസ്മിം നിബ്ബാനേ ഏതം നാമരൂപം ചരിമകവിഞ്ഞാണനിരോധേന അനുപ്പാദവസേന നിരുജ്ഝതി അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ, തേനാഹ **"വിജ്ഝാതദീപസിഖാ വിയ അപണ്ണത്തികഭാവം യാതീ"**തി. "ചരിമകവിഞ്ഞാണ"ന്തി ഹി അരഹതോ ചുതിചിത്തം അധിപ്പേതം. **"അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സാപീ"**തിആദിനാപി സഉപാദിസേസനിബ്ബാനമുഖേന അനുപാദിസേസനിബ്ബാനമേവ വദതി നാമരൂപസ്സ അനവസേസതോ ഉപരുജ്ഝനസ്സ അധിപ്പേതത്താ, തേനാഹ **"അനുപ്പാദവസേന ഉപരുജ്ഝതീ"**തി. **സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേനാ**തി കത്തരി, കരണേ വാ കരണവചനം. **നിരോധേനാ**തി പന ഹേതുമ്ഹി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം നിബ്ബാനേ. സേസമേത്ഥ യം അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കേവട്ടസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൧൨. ലോഹിച്ചസുത്തവണ്ണനാ

ലോഹിച്ചബ്രാഹ്മണവത്ഥുവണ്ണനാ

൫൧. സാലവതികാതി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന **തസ്സ ഗാമസ്സ നാമം.** ഗാമണികാഭാവേനാതി കേചി. ലോഹിതോ നാമ തസ്സ കുലേ പുബ്ബപുരിസോ, തസ്സ വസേന **ലോഹിച്ചോതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ** ഗോത്തതോ ആഗതം **നാമം.**

൫൨. ''ദിട്ഠിഗത''ന്തി ലദ്ധിമത്തം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ന പന ഉച്ഛേദസസ്സതാനം അഞ്ഞതര"**ന്തി. ന ഹി ഉച്ഛേദസസ്സതഗാഹവിനിമുത്തോ കോചി ദിട്ഠിഗാഹോ അത്ഥി. **"ഭാസതി യേവാ"**തി തസ്സാ ലദ്ധിയാ ലോകേ പാകടഭാവം ദസ്സേതി. അത്തതോ അഞ്ഞോ പരോതി യഥാ അനുസാസകതോ അനുസാസിതബ്ബോ പരോ, ഏവം അനുസാസിതബ്ബതോപി അനുസാസകോ പരോതി വുത്തം **"പരോ പരസ്സാതി പരോ യോ"**തിആദി. **കിം**-സദ്ദാപേക്ഖായ ചേത്ഥ **"കരിസ്സതീ"**തി അനാഗതകാലവചനം, അനാഗതേപി വാ തേന തസ്സ കാതബ്ബം നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം. **കുസലം ധമ്മ**ന്തി അനവജ്ജധമ്മം നിക്കിലേസധമ്മം വിമോക്ഖധമ്മന്തി അത്ഥോ. ''പരേസം ധമ്മം കഥേസ്സാമീ''തി തേഹി അത്താനം പരിവാരാപേത്വാ വിചരണം കിം അത്ഥിയം ആസയബുദ്ധസ്സാപി അനുരോധേന വിനാ തം ന ഹോതീതി തസ്മാ **അത്തനാ പടിലദ്ധം...പേ॰... വിഹാതബ്ബന്തി വദതി.** തേനാഹ ''ഏവം സമ്പദമിദം പാപകം ലോഭധമ്മം വദാമീ''തി.

൫൩. സോതി ലോഹിച്ചോ ബ്രാഹ്മണോ.

൫൪. കഥാഫാസുകത്ഥന്തി കഥാസുഖത്ഥം, സുഖേന കഥം കഥേതുഞ്ചേവ സോതുഞ്ചാതി അത്ഥോ. **അപ്പേവ നാമ സിയാതി** ഏത്ഥ പീതിവസേന ആമേഡിതം ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി തം ''ബുദ്ധഗജ്ജിത''ന്തി വുച്ചതി . ഭഗവാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു വിസേസതോ പീതിസോമനസ്സജാതോ ഹോതി. തേനാഹ **"അയം കിരേത്ഥ അധിപ്പായോ"**തിആദി.

ലോഹിച്ചബ്രാഹ്മണാനുയോഗവണ്ണനാ

൫൯. സമുദയസഞ്ജാതീതി ആയുപ്പാദോ. അനുപുബ്ബോ കമ്പീ-സദ്ദോ ആകങ്ഖനത്ഥോ ഹോതീതി **"ഇച്ഛതീതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. സാതിസയേന വാ ഹിതേന അനുകമ്പകോ അനുഗ്ഗണ്ഹനകോ **ഹിതാനുകമ്പീ. സമ്പജ്ജതീ**തി ആസേവനലാഭേന നിപ്പജ്ജതി ബലവതീ ഹോതി, അവഗ്ഗഹാതി അത്ഥോ, തേനാഹ **"നിയതാ ഹോതീ"**തി. **നിരയേ നിബ്ബത്തതി** മിച്ഛാദിട്ഠികോ.

൬൦-൬൧. ദുതിയം ഉപപത്തിന്തി ''നനു രാജാ പസേനദീ കോസലോ''തിആദിനാ ദുതിയം ഉപപത്തിം സാധനയുത്തിം. കാരണഞ്ഹി ഭഗവാ ഉപമാമുഖേന ദസ്സേതി. **യേ ചിമേതി** യേ ച ഇമേ കുലപുത്താ ദിബ്ബാ ഗബ്ഭാ പരിപാചേന്തീതി യോജനാ. **അസക്കുണന്താ** ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ, ഞാണപരിപാകസ്സ വാ അഭാവേന. യേ പന ''പരിപച്ചന്തീ''തി പഠന്തി, തേസം ''ദിബ്ബേ ഗബ്ഭേ''തി വചനവിപല്ലാസേന പയോജനം നത്ഥി. അത്ഥോ ച ദുതിയവികപ്പേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. അഹിതാനുകമ്പിതാ ച തംസമങ്ഗിസത്തവസേന. ദിവി ഭവാതി **ദിബ്ബാ.** ഗബ്ഭേന്തി പരിപച്ചനവസേന

സന്താനം പബന്ധേന്തീതി **ഗബ്ഭാ. "ഛന്നം ദേവലോകാന"**ന്തി നിദസ്സനവചനമേതം. ബ്രഹ്മലോകസ്സാപി ഹി ദിബ്ബഗബ്ഭഭാവോ ലബ്ഭതേവ ദിബ്ബവിഹാരഹേതുകത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ "ഭാവനം ഭാവയമാനാ"തി ഇദമ്പി വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. ഭവന്തി ഏത്ഥ യഥാരുചി സുഖസമപ്പിതാതി ഭവാ, വിമാനാനി. ദേവഭാവാവഹത്താ **ദിബ്ബാ.** വുത്തനയേനേവ **ഗബ്ഭാ. ദാനാദയോ** ദേവലോകസംവത്തനിയ**പുഞ്ഞവിസേസാ. ദിബ്ബാ ഭവാ**തി ദേവലോകപരിയാപന്നാ ഉപപത്തിഭവാ. തദാവഹോ ഹി കമ്മഭവോ പുബ്ബേ ഗഹിതോ.

തയോചോദനാരഹവണ്ണനാ

൫൯൩. **അനിയമിതേനേവാ**തി അനിയമേനേവ "ത്വം ഏവംദിട്ഠികോ ഏവം സന്താനം അനത്ഥസ്സ കാരകോ"തി ഏവം അനുദ്ദേസികേനേവ . **മാന**ന്തി "അഹമേതം ജാനാമി, അഹമേതം പസ്സാമീ"തി ഏവം പണ്ഡിതമാനം. **ഭിന്ദിത്വാ**തി വിധമേത്വാ, ജഹാപേത്വാതി അത്ഥോ. **തയോ സത്ഥാരേ**തി അസമ്പാദിതഅത്തഹിതോ അനോവാദകരസാവകോ, അസമ്പാദിതഅത്തഹിതോ ഓവാദകരസാവകോ, സമ്പാദിതഅത്തഹിതോ അനോവാദകരസാവകോതി ഇമേ തയോ സത്ഥാരേ. ചതുത്ഥോ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ന ചോദനാരഹോ ഹോതീതി "തേന പുച്ഛിതേ ഏവ കഥേസ്സാമീ"തി ചോദനാരഹേ തയോ സത്ഥാരേ പഠമം ദസ്സേസി , പച്ഛാ ചതുത്ഥംസത്ഥാരം. കാമഞ്ചേത്ഥ ചതുത്ഥോ സത്ഥാ ഏകോ അദുതിയോ അനഞ്ഞസാധാരണോ, തഥാപി സോ യേസം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനം വസേന "ധമ്മമയോ കായോ"തി വുച്ചതി, തേസം സമുദായഭൂതോപി തേ ഗുണാവയവേ സത്ഥുട്ഠാനിയേ കത്വാ ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ "അയമ്പി ഖോ, ലോഹിച്ച, സത്ഥാ"തി അഭാസി.

അഞ്ഞാതി യ-കാരലോപേന നിദ്ദേസോ "സയം അഭിഞ്ഞാ"തി ആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮, ൩൭, ൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൪; ൨.൩൪൧; അ॰ നി॰ ൨.൭; ൧൦.൧൧; മഹാവ॰ ൧൧; ധ॰ പ॰ ൩൫൨; കഥാ॰ ൪൦൫) വിയ. **അഞ്ഞായാ**തി ച തദത്ഥിയേ സമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **"ആജാനനത്ഥായാ"**തി. സാവകത്തം പടിജാനിത്വാ ഠിതത്താ ഏകദേസേനസ്സ സാസനം കരോന്തീതി ആഹ **"നിരന്തരം തസ്സ സാസനം അകത്വാ"**തി. **ഉക്കമിത്വാ വത്തന്തീ**തി യഥിച്ഛിതം കരോന്തീതി അത്ഥോ. **പടിക്കമന്തിയാ**തി അനഭിരതിയാ അഗാരവേന അപഗച്ഛന്തിയാ, തേനാഹ **"അനിച്ഛന്തിയാ"**തിആദി. **ഏകായാ**തി ഏകായ ഇത്ഥിയാ. **ഏകോ ഇച്ഛേയ്യാ**തി ഏകോ പുരിസോ തായ അനിച്ഛന്തിയാ സമ്പയോഗം കാമേയ്യ. ഓസക്കനാദിമുഖേന ഇത്ഥിപുരിസസമ്ബന്ധനിദസ്സനം ഗേഹസിതഅപേക്ഖാവസേന തസ്സ സത്ഥുനോ സാവകേസു പടിപത്തീതി ദസ്സേതി. അതിവിയ വിരത്തഭാവതോ **ദട്ഠുമ്പി അനിച്ഛമാനം. ലോഭേനാ**തി പരിവാരവസേന ഉപ്പജ്ജനകലാഭസക്കാരലോഭേന. **തത്ഥ സമ്പാദേഹീ**തി തസ്മിം പടിപത്തിധമ്മേ പതിട്ഠിതം കത്വാ സമ്പാദേഹി. **ഉജും കരോഹി** കായവങ്കാദിവിഗമേന.

൫൯൪. **ഏവം ചോദനം അരഹതീ**തി ഏവം വുത്തനയേന സാവകേസു അപ്പോസ്സുക്കഭാവാപാദനേ നിയോജനവസേന ചോദനം അരഹതി, ന പഠമോ വിയ "ഏവരൂപോ തവ ലോഭധമ്മോ"തിആദിനാ, ന ച ദുതിയോ വിയ "അത്താനമേവ താവ തത്ഥ സമ്പാദേഹീ"തിആദിനാ. കസ്മാ? സമ്പാദിതഅത്തഹിതതായ തതിയസ്സ.

നചോദനാരഹസത്ഥുവണ്ണനാ

൭൬. ''ന ചോദനാരഹോ''തി എത്ഥ യസ്മാ ചോദനാരഹതാ നാമ സത്ഥുവിപ്പടിപത്തിയാ വാ സാവകവിപ്പടിപത്തിയാ വാ ഉഭയവിപ്പടിപത്തിയാ വാ, തയിദം സബ്ബമ്പി ഇമസ്മിം സത്ഥരി നത്ഥി, തസ്മാ ന ചോദനാരഹോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **''അയഞ്ഹീ''**തിആദി വുത്തം.

൭൮. **മയാ ഗഹിതായ ദിട്ഠിയാ**തി സബ്ബസോ അനവജ്ജേ സമ്മാപടിപന്നേ പരേസം സമ്മദേവ സമ്മാപടിപത്തിം ദേസേന്തേ സത്ഥരി അഭൂതദോസാരോപനവസേന മിച്ഛാഗഹിതായ നിരയഗാമിനിയാ പാപദിട്ഠിയാ. **നരകപപാത**ന്തി നരകസങ്ഖാതം മഹാപപാതം. പപതന്തി തത്ഥാതി ഹി പപാതോ. **സഗ്ഗമഗ്ഗഥലേ**തി സഗ്ഗഗാമിമഗ്ഗഭൂതേ പുഞ്ഞധമ്മഥലേ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ലോഹിച്ചസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൧൩. തേവിജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൫൯. ഉത്തരേനാതി എത്ഥ **എന**-സദ്ദോ ദിസാവാചീസദ്ദതോ പഞ്ചമീഅന്തതോ അദൂരത്ഥോ ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ ഉത്തരേന-സദ്ദേന അദൂരത്ഥജോതനം ദസ്സേന്തോ **"അദൂരേ ഉത്തരപസ്സേ"**തി ആഹ. അക്ഖരചിന്തകാ പന എന-സദ്ദയോഗേ അവധിവാചിനി പദേ ഉപയോഗവചനം ഇച്ഛന്തി. അത്ഥോ പന സാമിവസേനേവ ഇച്ഛിതോതി ഇധ സാമിവചനവസേനേവ വുത്തം.

൬൦. കുലചാരിത്താദീതി **ആദി**-സദ്ദേന മന്തജ്ഝേനാഭിരൂപതാദിസമ്പത്തിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **മന്തസജ്ഝായകരണത്ഥ**ന്തി ആഥബ്ബണമന്താനം സജ്ഝായകരണത്ഥം, തേനാഹ **"അഞ്ഞേസം ബഹൂനം പവേസനം നിവാരേത്വാ"**തി.

മഗ്ഗാമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൬൨. "ജങ്ഘചാര"ന്തി ചങ്കമതോ ഇതോ ചിതോ ച ചരണമാഹ. സോ ഹി ജങ്ഘാസു കിലമഥവിനോദനത്ഥോ ചാരോതി തഥാ വുത്തോ. തേനാഹ "അനുചങ്കമന്താനം അനുവിചരന്താന"ന്തി. **തേനാ**തി ഉഭോസുപി അനുചങ്കമനാനുവിചാരണാനം ലബ്ഭനതോ. സഹായാ ഹി തേ അഞ്ഞമഞ്ഞ സഭാഗവുത്തികാ. "മഗ്ഗോ"തി ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഉജുകം മഗ്ഗതി ഉപഗച്ഛതി ഏതേനാതി മഗ്ഗോ, ഉജുമഗ്ഗോ. തദഞ്ഞോ അമഗ്ഗോ, തസ്മിം **മഗ്ഗേ ച അമഗ്ഗേ ച. പടിപദ**ന്തി ബ്രഹ്മലോകഗാമിമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദം.

നിയ്യാതീതി നിയ്യാനീയോ, സോ ഏവ **"നിയ്യാനികോ"**തി വുത്തോതി ആഹ **"നിയ്യായന്തോ"**തി. യസ്മാ നിയ്യാതപുഗ്ഗലവസേനസ്സ നിയ്യാനികഭാവോ , തസ്മാ "നിയ്യായന്തോ"തി പുഗ്ഗലസ്സ യോനിസോ പടിപജ്ജനവസേന നിയ്യായന്തോ മഗ്ഗോ **"നിയ്യാതീ"**തി വുത്തോ. **കരോതീ**തി അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദേതി. ഉപ്പാദേന്തോയേവ ഹി തത്ഥ **പടിപജ്ജതി** നാമ. സഹ ബ്യേതി വത്തതീതി സഹബ്യോ, സഹവത്തനകോ . തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യതാ**തി ആഹ **"സഹഭാവായാ"**തിആദി. സഹഭാവോതി ച സലോകതാ, സമീപതാ വാ വേദിതബ്ബാ, തേനാഹ **"ഏകട്ഠാനേ പാതുഭാവായാ"**തി. **സകമേവ ആചരിയവാദ**ന്തി അത്തനോ ആചരിയേന പോക്ഖരസാതിനാ കഥിതമേവ ആചരിയവാദം. **ഥോമേത്വാ പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ** "അയമേവ ഉജുമഗ്ഗോ അയമഞ്ജസായനോ"തി പസംസിത്വാ ഉക്കംസിത്വാ. **ഭാരദ്വാജോപി സകമേവാ**തി ഭാരദ്വാജോപി മാണവോ അത്തനോ ആചരിയേന താരുക്ഖേന കഥിതമേവ ആചരിയവാദം ഥോമേത്വാ പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ വിചരതീതി യോജനാ. **തേന വുത്ത**ന്തി തേന യഥാ തഥാ വാ അഭിനിവിട്ഠഭാവേന വുത്തം പാളിയം.

൬൩-൬. അനിയ്യാനികാ വാതി അപ്പാടിഹാരിയാവ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വാദേ ദോസം ദസ്സേത്വാ അവിപരീതത്ഥദസ്സനത്ഥം ഉത്തരരഹിതാ ഏവ. അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വാദസ്സ ആദിതോ വിരുദ്ധഗ്ഗഹണം **വിഗ്ഗഹോ,** സ്വേവ വിവദനവസേന അപരാപരം ഉപ്പന്നോ **വിവാദോ**തി ആഹ **"പുബ്ബുപ്പത്തികോ വിഗ്ഗഹോ അപരഭാഗേ വിവാദോ"**തി. **ദുവിധോപി ഏസോ** വിഗ്ഗഹോ, വിവാദോതി ദ്വിധാ

വുത്തോപി വിരോധോ. **നാനാആചരിയാനം വാദതോ**തി നാനാരുചികാനം ആചരിയാനം വാദഭാവതോ. **നാനാവാദോ** നാനാവിധോ വാദോതി കത്വാ.

൫൩൪. **ഏകസ്സാപീ**തി തുമ്ഹേസു ദ്വീസു ഏകസ്സാപി. **ഏകസ്മി**ന്തി സകവാദപരവാദേസു ഏകസ്മിമ്പി. **സംസയോ നത്ഥീ**തി "മഗ്ഗോ നു ഖോ, ന മഗ്ഗോ നു ഖോ"തി സംസയോ വിചികിച്ഛാ നത്ഥി. അഞ്ജസായനഭാവേ പന സംസയോ. തേനാഹ "ഏസ കിരാ"തിആദി. ഭഗവാ പന യദി സബ്ബത്ഥ മഗ്ഗസഞ്ഞിനോ, **ഏവം സതി "കിസ്മിം വോ വിഗ്ഗഹോ"തി പുച്ഛതി.**

൫൩൫. "ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഉജുകം മഗ്ഗതി ഉപഗച്ഛതി ഏതേനാതി മഗ്ഗോ, ഉജുമഗ്ഗോ. തദഞ്ഞോ അമഗ്ഗോ"തി വുത്തോ വായമത്ഥോ. **സബ്ബേ തേ**തി സബ്ബേപി തേ നാനാആചരിയേഹി വുത്തമഗ്ഗാ.

യേ പാളിയം "അദ്ധരിയാ ബ്രാഹ്മണാ"തിആദിനാ വുത്താ. അദ്ധരോ നാമ യഞ്ഞവിസേസോ, തദുപയോഗിഭാവതോ "അദ്ധരിയാ" ത്വേവ വുച്ചന്തി യജൂനി, താനി സജ്ഝായന്തീതി **അദ്ധരിയാ,** യജുബ്ബേദിനോ. യേ ച തിത്തിരിഇസിനാ കതേ മന്തേ സജ്ഝായന്തി, തേ **തിത്തിരിയാ,** യജുബ്ബേദിനോ ഏവ. യജുബ്ബേദസാഖാ ഹേസാ, യദിദം തിത്തിരം. ഛന്ദോ വുച്ചതി വിസേസതോ സാമവേദോ, തം സരേന കായന്തീതി **ഛന്ദോകാ,** സാമവേദിനോ. **"ഛന്ദോഗാ"**തിപി പഠന്തി, സോ ഏവത്ഥോ. ബഹവോ ഇരയോ ഏത്ഥാതി ബവ്ഹാരി, ഇരുബ്ബേദോ. തം അധീയന്തീതി **ബവ്ഹാരിജ്ഝാ.**

"ബഹൂനീ"തി ഏത്ഥായം ഉപമാസംസന്ദനാ - യഥാ തേ നാനാമഗ്ഗാ ഏകംസതോ തസ്സ ഗാമസ്സ വാ നിഗമസ്സ വാ പവേസായ ഹോന്തി, ഏവം ബ്രാഹ്മണേഹി പഞ്ഞാപിയമാനാപി നാനാമഗ്ഗാ ബ്രഹ്മലോകൂപഗമനായ ബ്രഹ്മുനാ സഹബ്യതായ ഏകംസേനേവ ഹോന്തീതി.

൫൩൬-൫൩൭. **വ-കാരോ ആഗമസന്ധിമത്ത**ന്തി അനത്ഥകോ വ-കാരോ, തേന വണ്ണാഗമേന പദന്തരസന്ധിമത്തം കതന്തി അത്ഥോ. **അന്ധപവേണീ**തി അന്ധപന്തി. **"പഞ്ഞാസസട്ഠി അന്ധാ"**തി ഇദം തസ്സാ അന്ധപവേണിയാ മഹതോ ഗച്ഛഗുമ്ബസ്സ അനുപരിഗമനയോഗ്യതാദസ്സനം. ഏവഞ്ഹി തേ "സുചിരം വേലം മഗ്ഗം ഗച്ഛാമാ"തി ഏവം സഞ്ഞിനോ ഹോന്തി. **നാമകംയേവാ**തി അത്ഥാഭാവതോ നാമമത്തംയേവ, തം പന ഭാസിതം തേഹി സാരസഞ്ഞിതമ്പി നാമമത്തതായ അസാരഭാവതോ നിഹീനമേവാതി ആഹ **"ലാമകംയേവാ"**തി.

൫൪൦. **യതോ**തി ഭുമ്മത്ഥേ നിസ്സക്കവചനം, സാമഞ്ഞജോതനാ ച വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി ആഹ **"യസ്മിം കാലേ"**തി. **ആയാചന്തീ**തി പത്ഥേന്തി. ഉഗ്ഗമനം ലോകസ്സ ബഹുകാരഭാവതോ തഥാ ഥോമനാതി. അയം കിര ബ്രാഹ്മണാനം ലദ്ധി "ബ്രാഹ്മണാനം ആയാചനായ ചന്ദിമസൂരിയാ ഗന്ത്വാ ലോകേ ഓഭാസം കരോന്തീ"തി.

൫൪൧. **ഇധ പന കിം വത്തബ്ബ**ന്തി ഇമസ്മിം പന അപ്പച്ചക്ഖഭൂതസ്സ ബ്രഹ്മുനോ സഹബ്യതായ മഗ്ഗദേസനേ തേവിജ്ജാനം കിം വത്തബ്ബം അത്ഥി, യേ പച്ചക്ഖഭൂതാനമ്പി ചന്ദിമസൂരിയാനം സഹബ്യതായ മഗ്ഗം ദേസേതും ന സക്കോന്തീതി അധിപ്പായോ. **"യത്ഥാ"**തി "ഇധ പനാ"തി വുത്തമേവത്ഥം പച്ചാമസതി.

അചിരവതീനദീഉപമാകഥാവണ്ണനാ

൫൪൨. സമഭരിതാതി സമ്പുണ്ണാ. തതോ എവ **കാകപേയ്യാ. പാരാ**തി പരതീരം. **അപാര**ന്തി ഓരിമതീരം. **ഏഹീ**തി ആഗച്ഛ.

൫൪൫. പഞ്ചസീല...പേ॰... വേദിതബ്ബാ യമനിയമാദിബ്രാഹ്മണധമ്മാനം തദന്തോഗധഭാവതോ. **തബ്ബിപരീതാ**തി പഞ്ചസീലാദിവിപരീതാ പഞ്ച വേരാദയോ. ''പുനപീ''തി വത്വാ **''അപരമ്പീ''**തി വചനം ഇതരായപി നദി ഉപമായ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം.

൫൪൬. കാമയിതബ്ബട്ഠേനാതി കാമനീയഭാവേന. **ബന്ധനട്ഠേനാ**തി തേനേവ കാമേതബ്ബഭാവേന സത്താനം ചിത്തസ്സ ആബന്ധനഭാവേന. കാമഞ്ചായം **ഗുണ**-സദ്ദോ അത്ഥന്തരേസുപി ദിട്ഠപ്പയോഗോ, തേസം പനേത്ഥ അസമ്ഭവതോ പാരിസേസഞായേന ബന്ധനട്ഠേയേവ യുത്തോതി ദസ്സേതും **''അനുജാനാമീ''**തിആദിനാ അത്ഥുദ്ധാരോ ആരദ്ധോ, **ഏസേവാ**തി ബന്ധനട്ഠോ ഏവ. ന ഹി രൂപാദീനം കാമേതബ്ബഭാവേ വുച്ചമാനേ പടലട്ഠോ യുജ്ജതി തഥാ കാമേതബ്ബതായ അനധിപ്പേതത്താ. രാസട്ഠആനിസംസട്ഠേസുപി ഏസേവ നയോ തഥാപി കാമേതബ്ബതായ അനധിപ്പേതത്താ. പാരിസേസതോ പന ബന്ധനട്ഠോ ഗഹിതോ. യദഗ്ഗേന ഹി നേസം കാമേതബ്ബതാ, തദഗ്ഗേന ബന്ധനഭാവോ ചാതി.

കോട്ഠാസട്ഠോപി തേസു യുജ്ജതേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാദികോട്ഠാസഭാവേന നേസം കാമേതബ്ബതോ. കോട്ഠാസേ ച ഗുണ-സദ്ദോ ദിസ്സതി ''ദിഗുണം വഡ്ഢേതബ്ബ''ന്തിആദീസു, സമ്പദാട്ഠോപി -

> ''അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ''തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൭൬);

ആദീസു സോപി ഇധ ന യുജ്ജതീതി അനുദ്ധടോ.

ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വിജാനിതബ്ബാ, തേന പന വിജാനനം ദസ്സനമേവാതി ആഹ **''പസ്സിതബ്ബാ''**തി. ''സോതവിഞ്ഞാണേന സോതബ്ബാ''തി ഏവമാദി **ഏതേനുപായേനാ**തി അതിദിസതി. ഗവേസിതമ്പി ''ഇട്ഠ''ന്തി വുച്ചതി, തം ഇധ നാധിപ്പേതന്തി ആഹ **''പരിയിട്ഠാ വാ ഹോന്തു മാ വാ''**തി. **ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതാ**തി സുഖാരമ്മണഭൂതാ. **കാമനീയാ**തി കാമേതബ്ബാ. ഇട്ഠഭാവേന മനം അപ്പായന്തീതി **മനാപാ. പിയജാതികാ**തി പിയസഭാവാ.

ഗേധേനാതി ലോഭേന അഭിഭൂതാ ഹുത്വാ പഞ്ചകാമഗുണേ പരിഭുഞ്ജന്തീതി യോജനാ. **മുച്ഛാകാര**ന്തി മോഹനാകാരം. **അധിഓസന്നാ**തി അധിഗ്ഗയ്ഹ അജ്ഝോസായ അവസന്നാ, തേനാഹ **''ഓഗാള്ഹാ''**തി. **പരിനിട്ഠാനപ്പത്താ**തി ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനവസേന പരിനിട്ഠാനം ഉപഗതാ. **ആദീനവ**ന്തി കാമപരിഭോഗേ സമ്പതി, ആയതിഞ്ച ദോസം **അപസ്സന്താ.** ഘാസച്ഛാദനാദിസമ്ഭോഗനിമിത്തസംകിലേസതോ നിസ്സരന്തി അപഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി നിസ്സരണം, യോനിസോ പച്ചവേക്ഖിത്വാ തേസം പരിഭോഗപഞ്ഞാ.

തദഭാവതോ **അനിസ്സരണപഞ്ഞാ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഇദമേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ.

൪൮൮-൯. **ആവരന്തീ**തി കുസലപ്പവത്തിം ആദിതോവ നിവാരേന്തി. **നിവാരേന്തീ**തി നിരവസേസതോ വാരയന്തി. **ഓനന്ധന്തീ**തി ഓഗാഹന്താ വിയ ഛാദേന്തി. **പരിയോനന്ധന്തീ**തി സബ്ബസോ ഛാദേന്തി. **ആവരണാദീനം വസേനാ**തി ആവരണാദിഅത്ഥാനം വസേന. തേ ഹി ആസേവനബലവതായ പുരിമപുരിമേഹി പച്ഛിമപച്ഛിമാ ദള്ഹതരതമാദിഭാവപ്പത്താ വുത്താ.

സംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ

൫൦൦. ഇത്ഥിപരിഗ്ഗഹേ സതി പുരിസസ്സ പഞ്ചകാമഗുണപരിഗ്ഗഹോ പരിപുണ്ണോ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"സപരിഗ്ഗഹോതി ഇത്ഥിപരിഗ്ഗഹേന സപരിഗ്ഗഹോ"**തി. **"ഇത്ഥിപരിഗ്ഗഹേന അപരിഗ്ഗഹോ"**തി ച ഇദം തേവിജ്ജബ്രാഹ്മണേസു ദിസ്സമാനപരിഗ്ഗഹാനം ദുട്ഠുല്ലതമപരിഗ്ഗഹാഭാവദസ്സനം. ഏവംഭൂതാനം തേവിജ്ജാനം ബ്രാഹ്മണാനം കാ ബ്രഹ്മുനാ സംസന്ദനാ, ബ്രഹ്മാ പന സബ്ബേന സബ്ബം അപരിഗ്ഗഹോതി. **വേരചിത്തേന അവേരോ,** കുതോ ഏതസ്സ വേരപ്പയോഗോതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തഗേലഞ്ഞസങ്ഖാതേനാ**തി ചിത്തുപ്പാദഗേലഞ്ഞസഞ്ഞിതേന, തേനസ്സ സബ്ബരൂപകായഗേലഞ്ഞഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. **ബ്യാപജ്ഝേനാ**തി ദുക്ഖേന. **ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചാദീഹീ**തി **ആദി-**സദ്ദേന തദേകട്ഠാ സംകിലേസധമ്മാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. അപ്പടിപത്തിഹേതുഭൂതായ വിചികിച്ഛായ സതി ന കദാചി ചിത്തം പുരിസസ്സ വസേ വത്തതി, പഹീനായ പന സിയാ വസവത്തനന്തി ആഹ **"വിചികിച്ഛായ അഭാവതോ ചിത്തം വസേ വത്തേതീ"**തി. **ചിത്തഗതികാ**തി ചിത്തവസികാ, തേനാഹ **ചിത്തസ്സ വസേ വത്തന്തീ"**തി. **ന താദിസോ**തി ബ്രാഹ്മണാ വിയ ചിത്തവസികോ ന ഹോതി, അഥ ഖോ വസീഭൂതജ്ഝാനാഭിഞ്ഞതായ ചിത്തം അത്തനോ വസേ വത്തേതീതി **വസവത്തീ.**

൫൦൨. **ബ്രഹ്മലോകമഗ്ഗേ**തി ബ്രഹ്മലോകഗാമിമഗ്ഗേ പടിപജ്ജിതബ്ബേ, പഞ്ഞപേതബ്ബേ വാ, തം പഞ്ഞപേന്താതി അധിപ്പായോ. **ഉപഗന്ത്വാ**തി അമഗ്ഗമേവ ''മഗ്ഗോ''തി മിച്ഛാപടിപജ്ജനേന ഉപഗന്ത്വാ, പടിജാനിത്വാ വാ. **പങ്കം ഓതിണ്ണാ വിയാ**തി മത്ഥകേ ഏകങ്ഗുലം വാ ഉപഡ്ഢങ്ഗുലം വാ സുക്ഖതായ ''സമതല''ന്തി സഞ്ഞായ അനേകപോരിസം മഹാപങ്കം ഓതിണ്ണാ വിയ. **അനുപ്പവിസന്തീ**തി അപായമഗ്ഗം ബ്രഹ്മലോകമഗ്ഗസഞ്ഞായ ഓഗാഹയന്തി. തതോ ഏവ **സംസീദിത്വാ വിസാദം പാപുണന്തി. ഏവന്തി** ''സമതല''ന്തിആദിനാ വുത്തനയേന. **സംസീദിത്വാ**തി നിമ്മുജ്ജിത്വാ. **സുക്ഖതരണം മഞ്ഞേ തരന്തീ**തി സുക്ഖനദിതരണം തരന്തി മഞ്ഞേ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ തേവിജ്ജാ അമഗ്ഗമേവ ''മഗ്ഗോ''തി ഉപഗന്ത്വാ സംസീദന്തി, തസ്മാ. **യഥാ തേ**തി യഥാ തേ ''സമതല''ന്തി സഞ്ഞായ പങ്കം ഓതിണ്ണാ. **ഇധേവ ചാ**തി ഇമസ്മിഞ്ച അത്തഭാവേ. **സുഖം വാ സാതം വാ ന ലഭന്തീ**തി ഝാനസുഖം വാ വിപസ്സനാസാതം വാ ന ലഭന്തി, കുതോ മഗ്ഗസുഖം വാ നിബ്ബാനസാതം വാതി അധിപ്പായോ. **മഗ്ഗദീപക**ന്തി മഗ്ഗദീപകാഭിമതം. **"ഇരിണ"**ന്തി അരഞ്ഞാനിയാ ഇദം അധിവചനന്തി ആഹ **"അഗാമകം മഹാരഞ്ഞ"**ന്തി . മിഗരുരുആദീനമ്പി **അനുപഭോഗരുക്ഖേഹി. പരിവത്തിതുമ്പി ന സക്കാ ഹോന്തി** മഹാകണ്ടകതായ. ഞാതീനം ബ്യസനം വിനാസോ **ഞാതിബ്യസനം.** ഏവം **ഭോഗസീലബ്യസനാനി** വേദിതബ്ബാനി. രോഗോ ഏവ ബ്യസതി വിബാധതീതി **രോഗബ്യസനം.** ഏവം **ദിട്ഠിബ്യസനമ്പി** ദട്ഠബ്ബം.

൫൮. **ജാതസംവഡ്ഢോ**തി ജാതോ ഹുത്വാ സംവഡ്ഢിതോ. **ന സബ്ബസോ പച്ചക്ഖാ ഹോന്തി** പരിചയാഭാവതോ. **ചിരനിക്ഖന്തോ**തി നിക്ഖന്തോ ഹുത്വാ ചിരകാലോ. **ദന്ധായിതത്ത**ന്തി വിസ്സജ്ജനേ മന്ദത്തം സണികവുത്തി, തം പന സംസയവസേന ചിരായനം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"കങ്ഖാവസേന ചിരായിതത്ത"**ന്തി. **വിത്ഥായിതത്ത**ന്തി സാരജ്ജിതത്തം. അട്ഠകഥായം പന വിത്ഥായിതത്തം നാമ ഛമ്ഭിതത്തന്തി അധിപ്പായേന **"ഥദ്ധഭാവഗ്ഗഹണ"**ന്തി വുത്തം.

൫൯. ഉ-ഇതി ഉപസഗ്ഗയോഗേ **ലുമ്പ**-സദ്ദോ ഉദ്ധരണത്ഥോ ഹോതീതി **"ഉല്ലുമ്പതൂ"**തി പദസ്സ **ഉദ്ധരതൂ**തി അത്ഥമാഹ. ഉപസഗ്ഗവസേന ഹി ധാതു-സദ്ദാ അത്ഥവിസേസവുത്തിനോ ഹോന്തി യഥാ "ഉദ്ധരതൂ"തി.

ബ്രഹ്മലോകമഗ്ഗദേസനാവണ്ണനാ

൬൦. യസ്സ അതിസയേന ബലം അത്ഥി, സോ **"ബലവാ"**തി വുത്തോതി ആഹ **"ബലസമ്പന്നോ"**തി. സങ്ഖം ധമയതീതി **സങ്ഖധമകോ,** തം ധമയിത്വാ തതോ സദ്ദപവത്തകോ. **അപ്പനാവ വട്ടതി** പടിപക്ഖതോ സമ്മദേവ ചേതസോ വിമുത്തിഭാവതോ.

പമാണകതം കമ്മം നാമ കാമാവചരം പമാണകരാനം സംകിലേസധമ്മാനം അവിക്ഖമ്ഭനതോ. തഥാ ഹി തം ബ്രഹ്മവിഹാരപുബ്ബഭാഗഭൂതം പമാണം അതിക്കമിത്വാ ഓദിസ്സകഅനോദിസ്സകദിസാഫരണവസേന വഡ്ഢേതും ന സക്കാ. വുത്തവിപരിയായതോ പന **അപ്പമാണകതം കമ്മം നാമ രൂപാരൂപാവചരം,** തേനാഹ **"തഞ്ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ അരൂപാവചരേ ഓദിസ്സകാനോദിസ്സകവസേന ഫരണം ന ലബ്ഭതി, തഥാ ദിസാഫരണം.

കേചി പന തം ആഗമനവസേന ലബ്ഭതീതി വദന്തി, തദയുത്തം. ന ഹി ബ്രഹ്മവിഹാരനിസ്സന്ദോ ആരുപ്പം, അഥ ഖോ കസിണനിസ്സന്ദോ, തസ്മാ യം സുവിഭാവിതം വസീഭാവം പാപിതം ആരുപ്പം, തം **"അപ്പമാണകത"**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. യം വാ സാതിസയം ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനായ അഭിസങ്ഖതേന സന്താനേന നിബ്ബത്തിതം, യഞ്ച ബ്രഹ്മവിഹാരസമാപത്തിതോ വുട്ഠായ സമാപന്നം അരൂപാവചരജ്ഝാനം, തം ഇമിനാ പരിയായേന ഫരണപ്പമാണവസേന **അപ്പമാണകത**ന്തി വത്തും വട്ടതീതി അപരേ. വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

രൂപാവചരാരൂപാവചരകമ്മേതി രൂപാവചരകമ്മേ, അരൂപാവചരകമ്മേ ച സതി. **ന ഓഹീയതി ന തിട്ഠതീ**തി കതൂപചിതമ്പി കാമാവചരകമ്മം യഥാധിഗതേ മഹഗ്ഗതജ്ഝാനേ അപരിഹീനേ തം അഭിഭവിത്വാ പടിബാഹിത്വാ സയം ഓഹീയകം ഹുത്വാ പടിസന്ധിം ദാതും സമത്ഥഭാവേ ന തിട്ഠതി. **ലഗ്ഗിതു**ന്തി ആവരിതും നിസേധേതും. **ഠാതു**ന്തി പടിബലോ ഹുത്വാ ഠാതും. **ഫരിത്വാ**തി പടിപ്ഫരിത്വാ. **പരിയാദിയിത്വാ**തി തസ്സ സാമത്ഥിയം ഖേപേത്വാ. കമ്മസ്സ പരിയാദിയനം നാമ തസ്സ വിപാകുപ്പാദനം നിസേധേത്വാ അത്തനോ വിപാകുപ്പാദനന്തി ആഹ **"തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"**തിആദി. **ഏവം മേത്താദിവിഹാരീ**തി ഏവം വുത്താനം മേത്താദീനം ബ്രഹ്മവിഹാരാനം വസേന മേത്താദിവിഹാരീ.

൫൬൯. അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ…പേ॰… അലത്ഥുന്തി അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ ആഗതനയേന ഉപസമ്പദഞ്ചേവ അരഹത്തഞ്ച അലത്ഥും പടിലഭിംസു. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

തേവിജ്ജസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

നിട്ഠിതാ ച തേരസസുത്തപടിമണ്ഡിതസ്സ സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗസ്സ അത്ഥവണ്ണനായ

ലീനത്ഥപ്പകാസനാതി.

സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗടീകാ നിട്ഠിതാ.